

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

SUVAŽIAVIMO DARBAI

IX

ROMA 1982

L. K. M. Akademijos
SUVAŽIAVIMO DARBAI
IX

ACTES DU NEUVIEME CONGRES
DE
L'ACADEMIE LITUANIENNE CATHOLIQUE
DES SCIENCES

LIETUVI KATALIK MOKSLO AKADEMIJA

LIETUVI KATALIK MOKSLO
AKADEMIJOS
SUAŽIAVIMO DARBAI
IX

DEVINTASIS L. K. M. AKADEMIJOS SUAŽIAVIMAS

1973 m. rugpi io 31 - rugs jo 2 d.

Bostono Kolegijoje

Redagavo

A. Liuima, S. J.

1982

LIETUVI KATALIK MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINYS

Piazza della Pilotta, 4

ROMA

Spaustuvės išlaidos apmokėtos Prof. dr. Vytauto Mankeliūno, dr. Marijos
Paplauskienės-Ramnieienės, Lietuvių Fondo, dr. Balio Petkausko, jo tėvų
Vincų bei Marcelių atminimui, ir prof. dr. Kazio Almino lėšomis.

Spausdino Pontificia Università Gregoriana spaustuvė Romoje

P R A K A L B A

Suvalas pasirodo šis Suvažiavimo Darb tomas. Jeigu jau Lietuvoje « nelengva » (Suvažiavimo Darbai, III t., V psl.) buvo paruošti tok leidin , k bekalb ti apie tremties s lygas. vairios kli tys, tiek finansin s, tiek pa i autori , tiek ir spaustuv s. Tenka surasti kiekvienam tomui geradarius, surinkti aukas, su kantrumu laukti kai kuri autori paskait , o prie kai kuri dar gerokai pas d ti, kad jas aptvarkius.

Ta iau ir šiito metu, tarp Suvažiavimo Darb VIII ir IX tom nebuvo nuleistos rankos: išleista kun. Baltinio, prof. Ereto, kun. Gaidos paruoštos biografijos vysk. Borisevi iaus, prel. Juro, arkiv. Matulionio; prof. Griniaus Veid ir problem II t. bei jo Grožis ir menas, prof. Maceinos Filosofijos kilm ir prasm , prof. Avižonio Rašt trys tomai, prof. Ivinskio ir prof. Salio rašt po tom , prof. Ereto apie išėivij , Vl. Kulboko Lietuvi literat rin kritika tremtyje, prof. dr. Rabikausko, S.J., The Foundation of the University of Vilnius ir jo redaguotas veikalas Fontes Historiae Lituaniae II t., nes lengviau, kai vienas autorius, kai tekstas atbaigtas, kai geradariai link paremti vienok ar kitok veikal . Tad ir naudotasi tokiu palankumu bei lengvatomis ir išleista per t laik 15 Akademijos leidini .

Didelis d kingumas priklauso visiems prisid jusiems prie šio Suvažiavimo Darb IX tomo išleidimo. Ypatinga pad ka priklauso patiems studij autoriams, toliau mecenatams, geradariams.

Nors l tu žingsniu, Akademija eina pirmyn.

A. Liuima, S.J.

Suvažiavimo Darb IX t. redaktorius

*Roma, 1982 m., rugs jo8 d.,
Marijos Gimimo švent je.*

TURINYS

Prakalba	VII
Turinys	IX
Suvažiavimo Programa	XIII

PILNATIES POS DŽI PASKAITOS 1

Juozas Brazaitis

Akademija tautos kryžkelėje. L. K. M. Akademijos 50 metų sukakties minėjimas	3
(The Academy in the crossroads of the nation. The Academy's 50th anniversary)	

TEOLOGIJOS SEKCIJA 19

Antanas Rubšys

Naujasis Testamentas ir mitas	21
(The New Testament and Myth)	

ISTORIJOS MOKSLŲ SEKCIJA 33

Viktoras Gidžinas

Pranciškon observantų bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž.	35
Life and activities of the Observant Franciscan Friars in Lithuania in 15th and 16th centuries (<i>Summary</i>)	133

Benediktas Mažitika

Istoriniai leidiniai okupuotoje Lietuvoje	135
Historical publications in Soviet Lithuania (<i>Summary</i>)	146

Paulius Rabikauskas

Lietuvos istorinių šaltinių leidimas	147
(The publication of Lithuania's historical sources)	

PSICHOLOGIJOS-PEDAGOGIKOS MOKSLŲ SEKCIJA 157

Ina Užgirisienė

Protinis vystymasis ir etinių normų supratimas	159
On the relationship of cognitive development to moral reasoning (<i>Summary</i>)	176

Justinas Pikiškis

Humanistinės vertybės: Ugdymas ar paneigimas?	177
Teaching or ignoring humanistic values? (<i>Summary</i>)	189

Romualdas Krivickas

Tryšimtuzinai ryškiausi santykių studijose anketos rezultatuose	191
(Three dozen of the most clear relations in the results of the study questionnaire)	

Antanas Paškus

Psichodelija, jos apraiškos, priežastys ir pamokos krikščionijai	195
Psychodelia: origins, expressions and implications for Christianity (<i>Summary</i>)	223

ARCHITEKTŲ ROLIS IR MENO ISTORIJA SEKCIJA 225

Jurgis Gimbutas

Lietuvos bažnyčių statytojai XIX-XX amž.	227
The builders of churches in Lithuania (<i>Summary</i>)	240

Edmundas Arbas

Lietuvio architektas dvidešimtajame amžiuje	241
(The Lithuanian architect in the twentieth century)	

GAMTOS IR TIKSLIŲ MOKSLŲ SEKCIJA 249

Bronius Povilaitis

Tabako nikotinas ir rūkymas	251
Nicotine in tobacco and smoking (<i>Summary</i>)	271

Petras Kalad

V ž sukeikiantieji cheminiai maisto priedai	273
Cancer causing chemical food additives (<i>Summary</i>)	331

Pranas Jucaitis

Bulvi virus tyrimas	335
Chemical experiments in the field of potatoe viruses (Summary)	341

LIETUVI KALBOS IR LITERAT ROS SEKCIJA

Stasys Santvaras

Poet palikti p dsakai, Eulogija Vaitkui ir Aisiui	345
Footprints of poets passed away (<i>Summary</i>)	366

Vladas Kulbokas

Keturim s naujesniosios religin s poezijos atstovai	369
Four modern lithuanian religious poets (<i>Summary</i>)	392

MEDICINOS MOKSL SEKCIJA

Balys Petrauskas

Medicinos pagal ba vakar Europoje ir Jungtin se Amerikos Valstyb se	395
Zusammenfassung über medizinische Behandlung (<i>Zusammen- fassung</i>)	411

DEVINTOJO LIETUVI KATALIK
MOKSLO AKADEMIJOS
SUAŽIAVIMO
PROGRAMA

1973 m. rugpi io 31 - rugs jo 2 d.
Bostono Kolegijoje

PENKTADIEN , RUGPI IO 31 D.

- 9.00 val. šv. Mišios.
- 10.00 val. Registracija.
- 10.30 val. Suvažiavimo atidarymas.
Suvažiavimui ruošti komiteto pirmininko prof. dr. Juozo L. Navicko žodis.
L. K. M. Akademijos pirmininko prof. dr. Antano Liuimos, S.J., atidaromoji kalba.
vadin paskaita: Prel. dr. Vytautas Bal i nas — Charizmatinis Bažny ios atsinaujinimas teologijos šviesoje.
- 12.00 val. Piet pertrauka.
- 13.00 - 15.00 val. TEOLOGIJOS SEKCIJA
Vadovauja Prel. dr. Vytautas Bal i nas.
Kun. prof. Antanas Rubšys — Mito klausimas Naujajame Testamente.
Ses. Ona Mikailait , B.A. — Charizmatinio atsinaujinimo s j dis ši dien Katalik Bažny ioje.
- 15.00 - 17.00 val. ISTORIJOS MOKSL SEKCIJA
Vadovauja prof. Simas Sužied lis.
Dr. Viktoras Gidži nas, O.F.M. — Pranciškon - bernardin darbai XV-XVI amžiuje.
Prof. dr. Benediktas Ma iuika— Istoriniai leidiniai okupuotoje Lietuvoje po 1945 met .
Prof. dr. Paulius Rabikauskas, S.J.—Lietuvos istorini šaltini leidimas.
- 19.30 val. Susipažinimo vakaras.

ŠEŠTADIEN , RUGS JO 1 D.

8.30 val. Pamaldos kolegijos kopy ioje.

9.00 val. Registracija.

9.15 -12.00 val. PSICHOLOGIJOS-PEDAGOGIKOS MOKSLŲ SEKCIJA

Vadovauja prof. dr. Justinas Pikas.

Prof. dr. Ina Užgirienė — Protinis vystymasis ir etiniai normų supratimas.

Prof. dr. Justinas Pikas — Humanistinis vertybių ugdymas ar paneigimas?

Dr. Romualdas Kriaušėnas — Pasaulio lietuvių jaunimo studijinių anketos rezultatų svarbesnės koreliacijos.

Prof. kun. Antanas Paškus — Modernaus žmogaus dilemos krikščioniškosios moralės šviesoje.

12.00 - 13.00 val. Pietų pertrauka.

13.00 - 15.00 val. ARCHITEKTŲ ROS IR MENO SEKCIJA

Vadovauja Dr. Alfredas Kulpa-Kulpavičius.

Dr. Jurgis Gimbutas — Lietuvos bažnyčių statytojai.

Dr. Alfredas Kulpa-Kulpavičius — Vilnius miestas planavimo požiūriu XIV amžiuje.

Edmundas Arbas, A.I.A. — Lietuvis architektas XX amžiuje.

13.00 - 16.00 val. GAMTOS IR TIKSLIŲ MOKSLŲ SEKCIJA

Vadovauja Dr. Petras Kaladė.

Dr. Bronius Povilaitis — Nikotinas ir kiti nikotianogenties augalų alkaloidai.

Dr. Petras Kaladė — Vėžį sukeliantieji cheminiai maisto priedai.

Dr. E. Užgiris — Nauji fiziniai metodai imunologijoje.

Kun. dr. Tomas Žiraitis, O.P. — Naujas mokslo žvilgsnis evoliucijos teorijas.

Prof. dr. Pranas Jucaitis — Virus tyrimas.

SEKMADIEN , RUGS JO 2 D.

10.00 val. Pamaldos šv. Petro parapijos bažnyčioje So. Bostone.

13.00 -15.00 val. LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŲ ROS SEKCIJA

Vadovauja Vladas Kulbokas.

Stasys Santvaras — J. Aisio ir M. Vaitkaus knyba.

Vladas Kulbokas — Keturi naujesniosios mūsų religines poezijos atstovai.

Antanas Mažiulis — Tautosakos bei tautotyros darbai Lietuvoje 1947-1972 metais.

Prof. dr. Knut-Olaff Falk — Apie lietuvi asmenvardži ir vietovardži slavinimo metodus. Pavadinim su -ance genez ir j arealinis paplitimas.

13.00 -15.00 val. MEDICINOS SEKCIJA

Vadovauja Dr. Balys Petkauskas.

Dr. Balys Petkauskas — Medicinos prieži ra Amerikoje ir vakar Europoje.

Dr. Mindaugas Vygantas — Aki pakitimai diabetikoje.

Dr. Zenonas Danilevi us — Imunologiniai aspektai organ transplantacijoje.

15.00 val. PILNATIES POS DIS

Akademijos 50-ties met min jimas: Prof. Juozo Brazai io paskaita — Akademija tautos kryžkel se.

Akademijos premij teikimas. Praveda Akademijos pirminin- kas prof. dr. A. Liuima, S.J.

18.30 val. Iškilminga vakarien ir menin dalis.

Menin dal atlieka:

Solistas Benediktas Povil vi us,
Smuikininkas Izidorius Vasyli nas,
Kompozitorius Jeronimas Ka inskas.

PIRMADIEN , RUGS JO 3 D.

10.00 val. Ekskursija ALK , Putnam, Connecticut.

Suvažiavimo metu bus L. K. M. Akademijos leidini ir seno- sios Lietuvos valstyb s žem lapi paroda.

PILNATIES POS DŽI PASKAITOS

Prof. Juozas Brazaitis

AKADEMIJA TAUTOS KRYŽKELIŠE

L.K.M. AKADEMIJOS 50 METŲ SUKAKTIES MINIJIMAS

Mons. Dr. Vytautas Balčiūnas

CHARIZMATINIS BAŽNYČIOS ATSINAUJINIMAS

TEOLOGIJOS ŠVIESOJE

Mons. Dr. Vytautas Bališas savo paskait *Charizmatinis Bažny-
ios atsinaujinimas teologijos šviesoje* kartu su Ses. Onos Mikailaitės
pranešimu *Charizmatinio atsinaujinimo s j diš ši dien Katalik Bažny-
ioje* ir kitais priedais atskirai išleido antrašte *Šventoji Dvasia Bažny-
ios atnaujintoja*, kaip serijos *Krikš ionis Gyvenime* pried .

AKADEMIJA TAUTOS KRYŽKELIŠE

L. K. M. Akademijos 50 metų sukakties minėjimas *

Pusšimtis metų jau yra pakankama perspektyva L. K. M. Akademijos vaidmeniui vertinti¹.

Iš kurios pusės Akademiją žvelgti, kokiame fone jos veikimui nušviesti, sugestiją radau prel. A. Dambrausko žodžiuose. Dambrauskas, Akademijos pirmininkas, 1936 m., atidarydamas antrą Mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimą, kalbėjo:

« Būsime laimingi, jei šis suvažiavimas pažadins Tamstas pagilinti savo ideologinę orientaciją, pagausinti savo gimtojo krašto pažinimą ir apskritai sustiprinti tuos intelektualinius savos tautos pajūgus »².

Tuose Dambrausko žodžiuose yra Akademijos buvimo ir veikimo prasmė. Jo mintis « intelektualinio pajūgo stiprinimas » yra pradinis Akademijos siekimas. Tik intelektualiai pajūgus asmuo stengs suvokti istorijos dinamiką ir jos ritmą, (A. a. prof. Z. Ivinskis mėgėjų kartoti graikų filosofo išmintį: es niekada nebrisi t pačiu kartu: vandenys kiekvien sekund bus jau kiti). Tautai bei žmonijos gyvenimas yra upė — kinta, rieda. Suvokti šios raidos faktus, šio fakto dėsnius t rągalintas tik intelektualiai pajūgus asmuo.

« Pagausinti savo gimtojo krašto pažinimą » — kalbėjo Akademijos pirmininkas. O tai reiškia, kad intelektualinis pažinimas turi būti atremtas konkrečiai savos tautos tikrovė. Savo tautos tikrovę gali būti kitokia nei kaimynų, ir ji gali reikauti kitokio traktavimo.

« Pagilinti savo ideologinę orientaciją » — šis reikalavimas pras-

---

* Autorius buvo pramatus šį pranešimą papildyti ir jo stiliu padailinti. Mirtis sutrukdė. Spausdinama koks buvo skaitytas.

¹ Apie Akademijos kūrimą, veiklą, atgaivinimą išėivijoje: Prof. Stasys Yla, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijs (Suvažiavimo darbai*, V t., Roma 1964, 3-28 psl.); Kun. Rapolas Krasiuskas, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos veikimo ir darbų apžvalga (Metraščių*, I t., Roma 1965, 329-342 psl.); Dr. S. A. Bakis, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos 50 metų sukaktis* (rankraštis).

² *Suvažiavimo darbai*, II t., Roma 1973, 458 psl.

mingas tuo, kad ideologin orientacija padeda apsisaugoti nuo suklydimo problemas sprendžiant; sprendžiant pasirinkim krypties, kada tauta pasijunta kryžkel je ; kada tautai reikia pastatyti prieš akis jos paskirties vizij , kuri visos tautos veikt prasmint ir bendram tikslui sutelkt j gas.

Šiaip suprantant Akademijos pirmininko žodžiuose Akademi- jos prasm , norima ia apžvelgti Akademijos pusšimt tuo inte- lektualinio vadovavimo atžvilgiu; konkre tiai: kiek Akademi- ja prisid jo prie sprendimo tautos problem tais momentais, kada tauta atsidurdavo kryžkel se ?

I. Problemos nepriklausomoje Lietuvoje ir j sprendimas

1. *Pagrindinis problemos*. — Per 22 nepriklausomyb s metus tauta išgyveno daug problem . Noriu sustoti prie ketverto, kurios, mano supratimu, esmin s.

Viena problema — anks iausia — kult rin s : kult rin s linkm s pasirinkimas — ryt : slaviskosios, ar vakar : germanišk- osios, romaniškiosios.

Lietuvi šviesuomen s didžioji dalis buvo mokiusis rus (mažiau lenk) mokyklose. Buvo nat ralu, kad jai rus (mažiau lenk) kult ra buvo tapusi sava. Parvyk nepriklausomos Lie- tuvos mokyklas, universitet , administracijos staigas, literat r , men , teatr , netgi kariuomen — savaime sviro t pus . Žy- miai mažesn dalis buvo mokiusis Vakaruose ir gyveno vakarie- tin s kult ros id jom bei stilium.

Atsid rimas tarp dvejop kult r dav gyvenimui dvilypumo, tampos, id jin s, kult rin s kovos. Kova nesibaig iki nepri- klausomos valstyb s galo. Nesibaig , atrodo, net pavergoje Lie- tuvoje.

Antra problema buvo politin . Ji at jo pirmajai tebesant aktualiai. Tai demokratin s ar totalistin s (tada : Lietuvoje vadi- namos autoritetin s) valstyb s sampratos bei praktikos pasirinki- mas. Demokratin samprata buvo pirmesn . Jai ypating spalv tuo metu dav parsinešta iš Rusijos revoliucijos chaotin dvasia. Totalistin samprata at jo kaip reakcija prieš demokratin s prakti- kos iškrypas.

Buvo svarbu ne tai, kad 1926 m. vyko karinis perversmas. Svarbu, kad per vis antr nepriklausomos Lietuvos dešimtmet šviesuomen je reišk si tampa tarp to dvejopo galvojimo, dvejop sistem . tampa stabd pilietinio susipratimo, aktyvumo bei loja- lumo pažang .

Tre ia problema buvo moralin . Ji m aktual ti nepriklausomyb s antro dešimtme io viduryje. Miestuose m augti lietuviškoji buržuazija. Jaunos mies ionijos praktikoje valstietin kaimo dvasia ir tradicijos tur jo užleisti pirmenyb buržuaziniam stiliui ir vertybi supratimui. Tai buvo sm gis tradicinei moralei. Su antro dešimtme io antra puse ši moral s problema virto aliarmu.

Ketvirt problem vadin iau egzistencijos problema — tautin s, valstybin s egzistencijos. Ji m aktual ti su Europoje kylan io kataklizmo teorijom, o netrukus ir praktika. Totalistini valstybi augantis revanšo geismas, proletarin s revoliucijos gr sm reišk si ne tik žodžiais. Fašistin Italijos agresija prieš Etiopij , Ispanijos revoliucija ir pilietinis karas, iš j s toli už šios valstyb s rib . Tai dar tolimi nuo m s t vyn s aidai. Austrijos likimas, ekoslovakijos likimas — buvo art jantieji kataklizmo ženklai. Pagaliau tiesiogiai mus paliet Lenkijos ultimatumas 1938, Vokietijos ultimatumas 1939 m. vykiai tikinamai kalb jo, kad istorijos dinamikos sriautas pagreit jo ir mus paliet . Paliet klausimu : b ti mums ar neb ti ?

Ar ši dinamikos srov atv r mums akis ir pažadino m s budrum pasirošti naujiems vykiams, dar gr smingesniems ? Pasirošti taip, kad su mažesne žala pakeltume potvyn , stengdamiesi išlaikyti egzistencij — valstyb s, tautos ?

Momentas rod s lyg gr žimas prie 1918-1919 met . Prie to taško, iš kurio prasid jo valstyb s egzistencija. Tada tautoje kilo moralini j g kovai už valstyb s egzistencij . Dabar toki j g reikalas pasikartojo.

Ši keturi problem akivaizdoje tebus kartojamas klausimas : kiek L. K. M. Akademija prisid jo prie ši problem sprendimo ; prie keli ieškojimo, prie vizijos sudarymo tautos artimesnei ir tolimesnei atei ?²²

2. *Problem sprend jai ir Akademija.* — Prieš klausim atsakant, tebus sumin ta prielaida kaip aksioma. B tent: kolektyvai retai kada gali b ti k r jai: literat ra, menas, filosofija, sociologija, religija, tikslieji mokslai yra kuriami asmen — ne kolektyv . Akademija buvo kolektyvas.

Kolektyvas gali sudaryti k r jui ar jo k rybai palankias s - lygas. Materialines — kad nereikt r pintis duona kasdienine. Moralines — nukreipti k r jo d mes problemas, duoti paskat .

Antra — kolektyvas gali b ti k r jui pirmasis vertintojas — gali jo id jas papildyti, koreguoti kritiškom pastabom.

Tre ia — kolektyvas gali duoti k r jo produktui visuomenin rink — paleisti jo k rin apyvert , j išpopuliarinti. Pastar j

funkcij atlikdamos, kolektyvas vykdyt tre i prel. Dambrausko min t Akademijos pareig — «kelti visos tautos intelektualin paj gum ».

Ne visas ir ne iš karto šias kolektyvo funkcijas paj g atlikti Akademija.

Pirmoji problema — kult rin — buvo anks iausiai ir giliausiai sprendžiama St. Šalkauskio* 1 * 3. Jo vizija lietuvi tautai, jo si loma tautinio ugdymo, tautin s kult ros linkm buvo iš-reikšta jo formule — « Ryt ir Vakar kult r sintez ».

Neturiu žini , kad ši Šalkauskio vizija b t buvusi diskutuo-jama Akademijoje. (Juk pati Akademija tik 1922 susik r).

Antroji problema — politin s sistemos problema — sprendimo susilauk v l to paties Šalkauskio raštuose⁴. Neturiu žini , kad Akademija tas id jas b t diskutavusi.

Bet ia Akademija suvaidino kit rol Šalkauskio id jom su-prasti ir pl sti. Akademija m si strategijos ilgus distancijos veik-lai : suorganizavo Amerikoje pinig , parinko eil žmoni , baigu-si Lietuvos universitet , dav stipendijas, kad vykt Vakarus studij t sti. Akademija tokiu b du leliamai prisid jo prie naujos nepriklausomoje Lietuvoje išaugusios generacijos intelektualinio avangardo paruošimo. Šie jauni intelektualai siliejo gyvenimo srov ne tik su vakarietine dvasia, bet ir su jauna energija. siliejo universitet , spaud , jaunimo, darbinink organizacijas. Jie ir patys dažnai nesijaut , kad pl toja savo mokytojo Šalkauskio id jas, kalb dami betgi naujais žodžiais ir naujais konkreiais si lymais. Jei Šalkauskis rod politinio gyvenimo ideal teoriškai šios naujos generacijos pareiškimuose jie virto ištisa valstybine programa⁵ 3. Jie sugeb jo rasti sprendim , atremt konkre i lietuvišk tikrov ir valstyb s autoriteto ir asmens laisv s sintez .

Akademijos reikšm augo ypa iai nuo 1933 m., kai ji prad jo rengti «Mokslinink ir mokslo m g j suvažiavimus ». Tai buvo prof. J. Ereto organizacinio genijaus išradimas ir vykdymas. Tie suvažiavimai atliko nauj funkcij — virto pla iu ir autoritetingu forumu tos Akademijos nari id joms; virto paskata privatiems mokslo m g jams reikštis su moksline iniciatyva. (Pavyzdžiui, trijuose *Suvažiavimo darb* tomuose yra 66 rašiniai; jie priklauso 56 autoriams, tarp kuri 23 yra ne iš universiteto d stytoj).

Tre ioji problema — m o r a l i n —kaip tik antrajame suva-

³ *Sur les confins de deux mondes*, 1919 ; *Ruomuva*, 1920.

⁴ *Visuomeninis aukl jimas*, 1932 ; *Ateitinink ideologija*, 1933, *ypa iai Lietuvi tautos ugdymas*, 1933.

⁵ Plg. *organiškosios valstyb s k ryb* , 1936.

žiaivime labiausiai rado trib n ir pritarim . Vysk. P. B ys savo paskaitoje *M s dorov s atgaivinimo reikal* skelb «visuotin s mobilizacijos reikal ». Diskusijas tuo reikalu baig rus profesoriaus, emigranto, Iljino sp jimu: es «gaisr , kuriuo suliepsnojo Rusija, suk r prieškarin s rus inteligentijos klaidos — katastrofiškas jos doros smukimas »⁷.

Ir visas suvažiavimas tam pritar specialia rezoliucija — kreiptis « tautos visuomen [...] gelb ti tautos dor , kaip kitados išgelb ta iš praž ties tautin Lietuvos s mon »⁸.

Neliesiu smulkiau Šalkauskio, kun. St. Ylos ir kit tuo reikalu iniciatyvos sukurti «gyvosios dvasios », « Sekmini ugnies » s j d su Šalkauskio š kiu « Degan ios širdys, vienykim s »⁹. Tai buvo efektingas atsiliepimas ši problem .

Apie ketvirt problem , kuri pavadinau egzistencine , sunkiausia kalb ti. Sunkiausia, nes ji teb ra skaudi ir nebaigta spr sti ...

Apie Europos id jin ir pilietin nepastovum , galim jos gyvenimo did jant temp , kurio negal jo išvengti ir Lietuva, pirmiausia ir sp dingiausiai prašneko prof. K. Pakštas. Tik 10 met po valstybin s nepriklausomyb s atstatymo, vadinasi, 1928 met Vasario 16 min jime Pakštas pasikartodamas sp jo:

« B t labai neatsargu manyti, kad amžinai išlaikysime savo nepriklausomyb . Gal ji yra tik meteoras, blykstel j s keista pašvaiste istorini amži eigoje . Svarbu — kalb jo jis — nepriklausomyb s momentus tikslingai sunaudoti tautai sustiprinti, kad ji gal t išlaikyti tuos bandymus, kuriuos ateitis jai dar skirs »^{10 11}.

Sis numatymas tur jo logišk išvad — didinti tautos kult rinio pasirošimo temp . Garsus buvo Pakšto posakis « Pasukime Lietuvos kult rinio gyvenimo laikrod šimt met pirmyn! »

Pažangos tempu r pinosi ir Šalkauskis ir Eretas, ir vienas ir antras atviromis akimis ži r dami Europos id jin raid ir matydami jos gr sming linkm . J rod abudu antrame ir tre iame suvažiavimuose⁴. Tre iajame suvažiavime Šalkauskis tiesiog gr smingai sp jo :

⁶ *Suvažiavimo darbai*, II t., Koma ²1973, 112-124 psl.

⁷ Ten pat, 471 psl.

⁸ Ten pat, 472 psl.

⁹ Plg. J. Eretas, *Stasys Šalkauskis*, New Yorkas 1960, 221-229 psl.

¹⁰ J. Eretas, *Kazys Pakštas*, Roma 1970, 62 psl.

¹¹ J. Eretas, *Quid de nocte ? Kelias ir etapai i ši dien dvasios kriz , žr. Suvažiavimo darbai*, II t., Roma ²1973, 3-44 psl.; St. Šalkauskis, *Ideologiniai dabarties krizi pagrindai ir katalikiškoji pasaul ži ra* ; žr. ten pat, 45-80 psl.

«Mes dabartin nepriklausomyb yra gimusi karo ir revoliucijos nuotaikoje, kuri iki šiolei toli gražu n ra dar išnykusi [...] Valstybini teritorij ir net pa ios nepriklausomyb s revizija iš šalies ateityje eventualiai galima [...] Kas laukia žmonij , kurioje jau galingai reiškiasi idolatrijos ir civilizuotos barbarijos linkm , mes dar tikrai nežinome, bet mes jau tai jau iame, susir pin gali-momis rytojaus katastrofomis. J atmosfera jau dvelkia per ne-laiming pasaul , tartum apokaliptiniai aidai, ein mums iš ateit-ies»¹².

Tai buvo Akademijos pirmininko žodžiai, skamb j iš Aka-demijos trib nos šimtam klausytoj .

Lietuvoje išaugusi generacija jautriai reagavo. Imta per-vertinti esam socialin pad t¹³. Socialinio teisingumo reikala-vimas buvo pagars j s drastišku Maceinos š kiu, paleistu KVC konferencijoje «Nuimkite auks nuo altori ir išdalykite varg-šams ! ». Nusileista praktin darbinink organizavim bei s moninim profesiniais ir ideologiniais pagrindais (Dielininkaitis, Dovy-daitis, J. Katilius).

Bet visada esama žmoni , kuriems pasaulis stovi vietoje. Jie tiki, kad pad tis, kokia yra, tokia ir pasiliks. Tokiu tik jimu gyveno ir to meto Lietuvos biurokratinis aparatas. D l to negelb jo n dinamiškiausio, pranašiškiausio prof. Pakšto dur varsty-mas prezident roje bei ministerijose. Negelb jo jo tikin jimas, kad karas neišvengiamas; kad reikia išsi sti Vakarus tam tikrus kul-t rinius turtus, išsi sti žmoni kadrus, kurie kalb t už Lietuv , kai joje nebus galima kalb ti¹⁴. Kai nepaveik , Pakštas vienas išvyko. O tuo metu *N. Y. Times* (1939.IX.28) jau informavo apie Maskvos ir Berlyno nepuolimo pakt Baltijos valstybi kaina; sp jamai t pat kartojo Londono *Times*, Vokietijos *Kölnische Zeitung*. Jau spalio 10 New Yorko laikraštis tvirtino, kad Vokie-tija išdav Baltijos valstybes imperialistiniam bolševizmui¹⁵.

Tur jome atstovus, kurie sek užsienio spaud , kurie pra-nešin jo centrui. Bet ir tada biurokratin s staigos nesi m jokio pasiruošimo.

Eil je kryžkeli tauta mok jo pasirinkti teising krypt . Šioje kryžkel je suklupo — nepaklaus žvalg , kurios skard jo iš Aka-

¹² St. Šal kauskis, *Kult rinio lietuvi tautos apsiginklavimo problema ir katolicizmas*, žr. *Suvažiavimo darbai*, III t., Roma ²1972, 14 ir 25 psl.

¹³ A. Maceina, *Buržuazijos žlugimas*, Kaunas 1940 ; *Socialinis teisin-gumas*, Kaunas 1938.

¹⁴ Plg. J. Er etas, *Kazys Pakštas, Tautinio šauklio odis ja*, Roma 1970, 124-130 psl.

¹⁵ Plg. Dietrich A. Lober , *Diktierte Option*, 1972, 23 ir 28 psl.

demijos forumo ir iš jos nari konkre i sugestij . Tauta liko neparuošta ir net nepainformuota. Iš vis keturi min t problem tai pati tragiškiausia — valstyb s, tautos, asmen egzistencija.

II. Išeivijos problemos, j sprend jai ir akademija

1. *Problemos išeivijoje*. — Akademijai, atsik rusiai išeivijoje, stojo prieš akis tremties, išeivijos problemos. Problemos nauj s lyg sukeltos, lyg naujose kryžkel se atsid rus.

B iau link s žym ti trejet problem , kurios buvo reikalingos ypatingo sprendimo.

Viena ir anks iausia — pasaul ži rin problema. ia, Vakaruose, masiškai susidurta su, palyginti, nauja, filosofija, ar filosofavimo sistema — egzistencializmu. J pažinojo jau Lietuvoje jaunieji filosofai ir apie tai kalb jo tre iajame suvažiavime¹⁶. Išeivijoje susidurta su populiariesne egzistencializmo ateistine šaka (ypa iai populiarus J. P. Sartre). Šios šakos atmosfera stipriai veik ir lietuvi intelektualinio jaunimo galvojim bei k ryb .

Pokario metais sustipr jo ir antra problema — tautin , tikriau sakant, antitautin . Tautiškumas ty ia ar nety ia imta suplakti su nacionalizmu, šovinizmu, ir apkaltintas kaip antrojo pasaulinio karo šaltinis. Tautiškumas buvo kei iamas humanizmu, universalumu. Prieš tautini valstybi pluralizm imta pl sti propagand vienos pasaulio valstyb s ir vienos pasaulio valdžios id j . Antitautin je aplinkos atmosferoje tarp lietuvi studijuojan ios išeivijos kildavo klausimai kaip: «Ar verta b ti lietuviu ? », « Alabama ar Dainava ? ».

Tre ia problema — savos egzistencijos prasm s ie š k o j i m a s : kokia lietuvi išeivijos prasm , kokia prasm « žmogaus be žem s » ?

Šiom trejopom problemom didžioji lietuvi išeivijos dalis, akademin , buvo panašioje situacijoje kaip generacija prieš pirm pasaulin kar Rusijoje. Ta iau šis išeivijos laikotarpis buvo laimingesnis, negu anas. Laimingesnis tuo, kad turi asmenybi , intelektualai , paj gi laiko problemom suprasti ir kritiškai vertinti.

2. *Problem sprend jai ir Akademija*. — Pirm problem , pasaul ži rin , anks iausiai ia sprend talentingiausias iš Lietuvoje jau brendusi naujos generacijos filosof — A. Maceina. Sa-

¹⁶ J. Girnius, *Egzistencin filosofija ir ateities filosofavimo r pes iai*, žr. *Suvažiavimo darbai*, III t., Roma ²1972, 142-166 psl.

ky iau, jis persk l egzistencializm dvi dalis: egzistencinio filosofavimo metod ir egzistencialist filosof turin . Jis parod , kad egzistencialistinio filosofavimo metodu galima prieiti ir teistines, krikš ioniškas išvadas ¹⁷.

Ta iau Maceina taip pat sp jo, kad pokario žmogus ateistas nesiima kovos prieš Diev — jis Diev ignoruoja.

Kaip ši dien filosofuojantis žmogus išsiver ia be Dievo, jau sistemingai, enciklopediškai apžvelg ir giliai objektyviai vertino jaunesn s generacijos, ia išsiskleidusios, talentingiausias filosofas J. Girnius ¹⁸.

Tas pats filosofas dav atsakym ir antrai išėivijos problemai — antitautinei ar tautinei¹⁹.

Tie patys filosofai sprend ir tre i problem — išėivijos atėities vizij , jos galimybes, uždavinius. Prie šios problemos sprend d j tekt prid ti ir vyriausios kartos atstov J. Eret ²⁰.

Problemos sprendime Eretas, Maceina ir Girnius vienas kit papildo. J žvalgas bei sugestijas apie išėivijos paskirt te manoma šioje vietoje sutraukti keli sakini schem :

a) Išėivija — kas ji yra ? Atsakymas: Išėivija ir t vyn je pasilik yra viena tauta, kurios dalys yra priverstos gyventi skirtingose s lygose : vieni laisv je be t vyn s, kiti t vyn je be laisv s. Tautos pagrindas betgi t vyn je ; tautos likimas lemiamai priklausys nuo ten palikusi .

b) Išėivijos paskirtis. Atsakymas, Girniaus žodžiais : «gyvai liudyti j (taut) ištikusi nelemti »²¹. J. Ereto žodžiais : « m s tyti už id jiškai supan iotus tautie ius »²². Z. Ivinskio žodžiais : « nuvalyti suklastot Lietuvos istorijos veid »²³. Taigi išėivijos paskirtis liudyti už taut ir kurti pla ia šio žodžio prasme.

c) Išėivijos likimas: Atsakymas: Išėivija gal netur s gali myb s t vyn sugr žti, bet sugr š t vyn , anks iau ar v liau, išėivijos k ryba. Ir, Girniaus žodžiais, « Gr ždama t vyn n egzodo literat ra gr š ne tik pati joje gyventi, bet ir savo ruožtu stiprinti lietuvišk j atspar pa iu pagrindiniu liudijimu, kad lietuviškai gyvybei n ra kitos pažad tosios žem s, kaip t v žem — Lietuva » ²⁴.

¹⁷ *Jobo drama*, 1950.

¹⁸ *Žmogus be Dievo*, Chicaga 1964.

¹⁹ *Tauta ir tautin ištikimyb* , 1961 ; *Laikas ir idealas*, 1968.

²⁰ *Išėivijos klausimais*, Roma 1974, 55 psl.

²¹ *Lietuvi literat ra svetur*, 522 psl.

²² *Didysis jo nuotykis*, 131 psl.

²³ *Darbininkas*, 1968.VII.10.

²⁴ *Lietuvi literat ra svetur*, 605 psl.

A. Maceina išėivijos paskirt dar praple ia. Gr ždamas prie Šalkauskio misijos tarp Ryt ir Vakar , Maceina kalba apie baltie i paskirt «b ti tarpininku tarp Vakar ir Ryt . Europos Vakarai nesupranta bolševikini Ryt . Baltie iai d l to gali b ti jiem autentiški liudininkai²⁵». Tokio tarpininko vaidmen jis pats prisi m vokiškai skaitan iuose Vakaruose²⁶. Kiek kiti išėivijos intelektualai yra virt šios r šies tarpininkais, tegal t atsakyti tik speciali anketa.

Tokiame išėivijos problem kontekste, kokia Akademijos rol ? Akademijos, kuri ia atsik r 1955 m.

Akademija ir ia savo programos nek r . Bet ji virto forumu atskir nari bei asmen id joms, mokslinei k rybai. Dve jopu forumu. Pirma, suvažiavimais, antra, ir gal dar svarbiau — savo leidiniais, kuriuose skelbiami to mokslinio lietuviško avangardo tyrin jimai. *Suvažiavimo darbu, Metraš i* ir atskir kny g suskai iau apie 20²⁷. Juose per 8.000 puslapi ²⁸ (Lietuvoje išleis tuose 4 leidiniuose buvo per 2.000 pusl. !).

Šiuose forumuose pasireikšti Akademija sutrauk vyresnius ir jaunesnius asmenis. Kaip ši jaunesn generacija, saky iau, mokslinis atžalynas buvo aktyvus ir aktyv jo, rodo Akademijos leidini autoriai.

(Iliustracijai: Suvažiavime 1957 m. buvo 7 pranešimai, tarp j 4 Lietuvoje dar nepasireiškusi autori ; po 10 met , suvažia vime 1967 m. tarp 17 autori jaunesni net 13. *Metraštyje*, pirmame, 9 rašiniai, j 5 priklauso jaunesniems; *Metraštyje* V, 1970 m., va dinas, po 5 met , yra 7 studijos, kuri 6 priklauso jaunesniems).

Akademija virto ne tik forumu, bet ir organizacija — su 200 nari , su 15 nauj nari mokslinink , su 3 garb s nariais r m jais, su 10 židini . Tai apytikriai skai iai iš meto, kada buvo suvažia vimas Toronte.

Visa tai rezultatas daugelio veik j . Bet juos sutelk vieno žmogaus pasiaukojimas — talentingo organizatoriaus, kantraus, perfekcionista redaktoriaus. Tai prof. A. Liuima, S.J., Akademijos pirmininkas nuo 1959 m. Mokslin s spaudos organizavimu bei skel-

²⁵ *Balt emigracijos europinis uždavinys kult ros filosofijos poži riu*, žr. . *Laisv* , 1958 m. 16-17 nr., 41-58 psl. *Trys europie io iliuzijos komu nizmo akivaizdoje*, žr. . *Laisv* , 1957 m. 12 nr., 1-12 psl.

²⁶ *Das Geheimnis der Bosheit*, 1955; *Sowjetische Ethik und Christentum*, 1969.

²⁷ Dabar (1981) j yra 32.

²⁸ Dabar (1981 metais) per 14.000 psl.

bimu iševijoje jis atlieka panašią rolę, kaip Lietuvoje žurnalus bei laikraščius organizuodamas atliko prof. P. Dovydaitis.

Liūima ne tik žmoniai, rašyti ir pinigų organizatorius. Jis ir idėjų organizatorius. Lietuvos suvažiavimuose idėjų raidos pagrindiniai žvalgininkai buvo J. Eretas ir St. Šalkauskis. Iševijos suvažiavimuose — Eretas ir Liūima. Liūima ją pavadavo Šalkauskiu. Pavadavo ir prats, ypačiai moralines problemas analizėje.

Šalkauskis ir Liūima analizuoja ne ateistus, ne materialistus. Jie dmesys nukreiptas krikščionis, Bažnyčios, vadinamas, «savuosius», kurie save vadina Krikščionimis ar Bažnyčios atstovais.

Abudu ryškino šią «savąją» tragišką suskilimą. Suskilimą, kada viena linkme eina žmogaus ideologija, principai, kita, priešinga, jo gyvenimo praktika. Toks suskilimas veda dvejopą išėjimą: iš pradžių žmogus virsta hipokritu, veidmainiu, fariziejumi; kas to dvilypumo nepakelia, ima savo pažiūras derinti prie savo gyvenimo praktikos.

Tokia tragiška žmogaus būseną yra kebas subarbarizmas Vakarų civilizacijos, kuri iš tradicijos tebevadinama tariamai krikščioniška kultūra.

Nuo subarbarizmo jie tegali apsaugoti — sako Šalkauskis ir Liūima — žmogaus atsinaujinimas. Pradedant nuo asmens, nuo savęs kiekvienam. Šalkauskis tai vadino «Sekmini ugnis», «gyvosios dvasios sąjūdis», Liūima — «gyvąją dvasią», «Evangelijos dvasią».

Iliustracijai keletas Liūimos sakinių:

«Daugelis krikščionis, negyvenanti Evangelijos dvasia, kaip tik ir yra, tegu ne vienintelis, bet greičiausiai pagrindinis priežastis ateizmo ir materializmo»²⁹.

«Jie Dievo išmintį pakeitė savąją išmintimi ir ja ne tik nori vadovautis, bet ir pačiam Dievui primesti. Dievas turi taikytis prieš jį, norint užmąstyti. Tokie fariziejai dvasiną turinį sutelkia katalogais ir ieško būdų, kaip tą dvasiną turinį gyvendinti, bet tik kaip to turinio išvengti, kiek jis savimeilei nėra parankus, kaip pro tas «kliūtis, pralaidumą»³⁰.

«Daugelis idealistų — spiritualistų, materialistiškesni — yra už pačius materialistus. Materialistai turi daug ir idealizmo, bet daugelio dvasinų vertybių atstovų idealizmas labai lengvai galima laimėti materialinomis vertybomis [...] Idealistini Vakarų idealizmas

²⁹ *Gyvosios dvasios uždaviniai materializmo akivaizdoje*, žr. *Suvažiavimo darbai*, V t., Roma 1969, 106 psl.

³⁰ Ten pat, 110 psl.

materialistiškieji Rytai labai lengvai gali nupirkti palankia prekybos sutartimi»³¹.

«... tikrieji gyvosios dvasios uždaviniai prasideda ne nuo kit , bet nuo sav s, ne nuo teorijos, nuostat , diding projekt , bet nuo praktikos, ne nuo graži plan ar gaudži pamoksl , bet nuo darbo[...] ir prad jimo nuoširdaus gyvenimo pagal Evangelij »³².

Kaip pavyzdžiai rodo, Šalkauskis buvo link s skrosti labiau žmoni mintis, Liuima — žmoni širdis.

Ar jie turi vilties akivaizdoje atriedan ios gr sm s šiai civilizacijai ? Šalkauskis mat savo pastang menk vaisi ir d l to buvo beveik desperacijoje. « Liko tik maža pasitik jimo kibirkšt l : juk *spiritus flat ubi vult* »³³. Liuima jei nepasitik t , tai seniai b t tur j s mesti vis akcij . O gal jis gyvena kita didžia paguoda : padarysiu visa, kas yra mano galioje, neži r damas, kokie bus rezultatai — padarysiu tautai, išveivijai, žmogui... Jausmas, kad padarei, k gal jai, yra didel vidaus satisfakcija, kuri turi žmon s, ein prieš v j ; jie kitiems pagal Jakšt yra « žiburiai», pagal Gabriel Petkevi ait —«ugnies stulpai»...

Akademijos veiklos scheminei apžvalgai tikt tokia apibendrinanti išvada :

Tik visos tautos problem kontekste aišk ja Akademijos vaidmuo. Akademija nebuvo vienintel mokslo skatintoja bei r m ja. Negalima kartais išskirti, kas veikta Akademijos, kas kit institucij . Ypa iai, kad jose dažnai veik tie patys asmens.

Aud jos audinyje susipina vairios gijos. Tautinio gyvenimo audinyje Akademija buvo viena iš toki gij . Tos gijos vienas atspalvis itin ryškus — Akademijai priklausio nuopelnas už intelektualinio elito ruošim , krikš ioniškosios orientacijos gilinim , už iškili tautos žiburi sutelkim ir j šviesos skleidim .

Ypa iai tada, kai tauta buvo kryžkel se.

III. Patirties išvados dabar iai

Ži rint iš 50 met patirties galim sugestij dabar iai, tekt sustoti bent ties tom, kuriose ryšk ja santykis tarp id jos ir visuomen s.

³¹ Ten pat, 119 psl.

³² Ten pat, 120 psl.

³³ J. Er etas, *Stasys Šalkauskis*, New Yorkas 1960, 224 psl.

1. *Pusiausvyros reikalas svarstymuose*. — Ne visada tautos dauguma prilygo savo intelektualiuosius vadus ir juos suprato. Tarp tokių, pavyzdžiui, buvo ir Šalkauskio Ryt-Vakar sintezės idėja. Ji buvo sutikta «abejingai ir net priešišškai»³⁴. Maceina po 39 metų pripažino, kad «Šalkauskio intuityva, esanti lietuvių tautai pašaukta, bet susitikimo erdvė tarp Ryt ir Vakarų, yra teisinga. Net ir tremtyje šis uždavinys nenyksta»³⁵.

Nenyksta, sakyčiau, dėl to, kad išvilkta iš filosofinio drabužio ir reiškiami kasdieniniais žodžiais Šalkauskio idėja savo esme reiškia spėjimą vengti kraštutinumų, ekstremizmą. Reiškia pozityvią sugestiją laikytis *pusiausvyros*. Šalkauskis tada kalbėjo apie sintezę, pusiausvyros išlaikymą tarp Ryt ir Vakarų. Tada tai buvo aktualu. Šiandien mes galime kalbėti apie pusiausvyrą tarp to, kas radome šiame krašte ir kas atsinešė me iš gimtosios žemės.

Man rodos, kad Šalkauskio siūlytas sintezės arba pusiausvyros kelias, išreiškiant lietuvių liaudies tradiciją. Liaudis niekada nelinko ekstremizmus, vadovaudamasi «sveiku protu». O ir šviesuomenės žymi dalis sugebėjo nuosaikiai galvoti ir veikti. Sugebėjo ta, kuri buvo susidariusi ir su Vakarais ir su Rytais. Istorinė šviesuomenė orientavosi Vakarų kultūrą nuo XIV amžiaus, juk Krokuvos universitetas buvo steigtas 1364 m. Nuo XVI amžiaus pradžios daugelis vyko į Boloniją, Paryžių, Bazelį, Heidelbergo universitetus; nuo 1514 m. Karaliaučiuje steigti universitetai. Pagaliau iš Vakarų atėjo universitetai į dvasias ir Vilnių, o 1569 m. buvo steigta jų žuizė akademija-universitetas³⁶. Tuo metu Maskvos kultūrinė orbita negalėjo orientuotis. Joje universitetas tebuvo steigtas tik 1755 m. Aiški vakarietinė orientacija neišnyko net ir tada, kai Vilniaus universitetas buvo uždarytas, o teologijos fakultetas ilgainiui perkeltas (1842 m.) į Petrapilį ir paverstas dvasine akademija. Jos auklėtiniai ir toliau siejosi su Vakarais. Iš jos auklėtiniai atėjo ir pirmoji Akademijos idėja (P. B. J. Š., A. Dambrauskas)³⁷. Iš dviejų kultūrų sankryžos išaugo ir Akademijos Lietuvoje paskutinis pirmininkas ir jos vizijos kūrėjas Šalkauskis.

Man rodos, kad ir dabartinė Akademija iševijojė bei šis suva-

³⁴ A. Maceina, *40 metų sukakties temomis*, žr. *Laisvė*, 1958 m. 15 nr., 6 psl.

³⁵ Ten pat, 7 psl.

³⁶ Iš tikrųjų, 1569 metais tik atvyko į Vilnių pirmieji jų žuizė, kurie sekantais metais steigė kolegiją. Ši kolegija vėliau, 1579 m., buvo pakelta į akademiją-universitetą. — Red. pastaba.

Ten Ten Ten

³⁷ St. J. Š., *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija*, žr. *Suvažiavimo darbai*, V t. Roma 1964, 6-14 psl.

žiavimas t sia tas paiais ilgaamžes Akademijos pirmtak tradicijas — pasvirim Vakarus, bet sykiu pusiausvyros išlaikym problem sprendime.

Atrodo taip pat, kad Šalkauskio skelbiama pusiausvyros, sintez s id ja gal t b ti gair sprendžiant ir daugel šios dienos problem .

Jos šviesoje, pavyzdžiui, gal t rasti teising sprendim tokios laikinio pob džio m s dažno gin o temos kaip : politinis veikimas ar kult rinis ? Dainava ar Alabama ? esu amerikietis ar lietuvis ? abstraktizmas ar realizmas k ryboje ? tradicionalizmas ar progresizmas religijoje ? kova prieš okupant rus ar prieš okupant komunist ? Netgi vadinamieji « ryšiai su kraštu », jaun j ir vyresni j santykiai...

Man rodos, kad pusiausvyros principu, derindamas atsinešt ir iš t v gaut kult rin paveld jim su amerikini s kult ros geraisiais pradais, kun. St. Yla rado supratimo jauniausioje generacijoje, kuri d l to kartais save pavadindavo « Ylos generacija ».

2. *Id jin s akcijos reikalas.* — Jos esm nor iau palyginti su likimu evangelin s s klos, mestos dirv — ger dirv , eršk -iuot , akmening .

Id jos, jusios šalia Akademijos ar per Akademij , ne visada rado ger dirv . Buvo min ta, kokis likimas ištiko Šalkauskio kult rin s misijos id j , Pakšto sugestijas.

Priežastis, tur b t, ta, kad dar nebuvo dirva pakankamai paruošta. Iškilieji protai numat toliau, nei mes steng me priimti, Tegyvenome juk tik 22 nepriklausomus metus. Per t laik padar me reliatyviai nuostabios pažangos. (Plg. socialinio klausimo sprendim — žem s reform ; katalik pasaulie i apaštalavim — KVC, kuris ia tik po 40-50 met sprendžiamas !). Bet 22 met buvo dar per maža. Jei b tume tur j dar kitus 22 metus, b t susp ta intelektualiai pakilti iki tokio tautos intelektualinio paj gumo, apie kur kalb jo Dambrauskas; b tume suprat savo pranašus ir dav pasauliui žiburi kaip ir kitos tautos.

Gal tume ia susim styti — susim styti kiekvienas sau : ar esame išeivijoje priart j iki tokio paj gumo ? Atsakyti sau gal -tume v l kiekvienas apie save galvodamas : ar sumin t intelektualini žiburi švies esame pasteb j , parod ja susidom jimo, pritarimo ar nepritarimo — žodžiu, intelektualinio gyvumo ?

Ar, pavyzdžiui, ir prof. Liuimos t kstan ius redaguot puslapi esame bent pervert ir antraštes paskait ?

Jau buvo palyginta id ja su s kla. Id ja reikalauja veiklos

— b ti gyvendinama, kaip s kla reikalauja b ti pas ta ger dirv .

Lietuvoje Akademija dirv ruoš labiausiai suvažiavimais. Židini tada netur jo. Išeivijos Akademija turi platesn , tobulesn organizacij . Bet ji turi ir sunkesnes s lygas intelektualiniam gyvenimui. Anais laikais nebuvo tokios visuotin s aversijos intelektualizmui — knygai, raštui. Ši epocha vengia m styti. Ji nori veikti. Šioje epochoje knygos alkio n ra, o juo labiau mokslin s knygos — tokios kaip mokslini rašini rinkinys *Metraščių*. Žmogaus dvasia yra pasotinama pakaitalais, nereikalaujaniais intelektualin s tampos.

Gal d l to ir sakoma : šiandien sunku surasti knygai rašytoj , sunkiau — leid j , sunkiausia — skaitytoj .

Id ja, kaip ir prek , reikalinga rinkos. Id ja dabar randa paklaus , randa skaitan i rink tik didel s propagandos d ka. Amerikieiai tai gerai supranta. Ir d l to — knyga ar rašinys dar nepasirod , o jau dienin je ar savaitin je spaudoje yra ištrauka ar santrauka. Tai paskatina kny g sigyti, o jei ne — tai iš informacijos jau žino, kas rašoma.

Jei ir mes tai paj gtume... Jei ir mes gal tume iš eil s rašini sugriebti mus suintrigavusio bent vieno rašinio mintis perkelti populiari j spaud —dienraš ius, savaitinius...

O padaryti tai b t galima. Jei vietos židinys pasiimt uždav in bent syk metuose savo susirinkime referuoti tik apie vien iš Akademijos leidini ir apie tai parašyti vietos laikraštyje.

Tok uždav in atlik s, vietos židinys gal t jaustis vyk d s Šalkauskio rekomendacij : kiekvienai id jai reikia aktyvist , « vienmin i branduolio »³⁸. Tokiu b du židinys atlikt dirvos purentojo rol : dirvos, kuri reikalinga id jai prigyti. B t tada vykdomas tas idealas, kur skelb Dambrauskas — b t pakeltas visos išeivijos intelektualinis paj gumas.

Lietuvoje Akademijos leidini didžiausia atrama buvo mokytojai, vyresnieji studentai. Išeivijoje tokios atramos n ra. Tad židini rol juo labiau did ja.

Gal apie toki misij verta b t pagalvoti, prad jus Akademijos antr pusšimt . Pagalvoti, ne k Akademija nuveiks, bet klausim susiaurinti, suasmeninti: k aš galiu nuveikti ir k nuveiksiu ?

Baigiant tikt žodis, kuris angažuot — kaip Šalkauskio giliaprasmis ar Pakšto žaibiškas žodis... Tok žod ia skolinuosi:

« Kiekvienas iš m s atsako ne tik už save, bet iš dalies ir už

³⁸ J. Er et as, *Stasys Šalkauskis*, New Yorkas 1960, 223 psl.

kitus; ne tik už ši dien , bet ir už ateit , už b simas kartas. Niekas negali nuo šios atsakomyb s atsipalaiduoti. Mes formuojame (arba neformuojame) ir apsprendžiame (arba paliekame abejingume) ateit ne vienai dienai, bet — šiuo kriz s ir epoch pasikeitimo metu, — ilgiems dešimtme iams, o gal net šimtme iams. M s atsakomyb yra didel prieš artim , prieš b simas kartas, prieš savo taut , prieš pat K r j . Jei jau kiekvienas iš m s pavieniui, tai juo labiau Akademijos nariai ir pati Akademijs yra už tai atsakinga ».

Šie žodžiai priklauso Akademijos pirmininkui prof. A. Liui-
mai, S. J. ³⁹.

Juozas Brazaitis

---

³⁹ *Evangelijos ir krikš toniškosios kult ros santykis*, žr. *Suvažiavimo Darbai*, VII t. Roma 1972, 388 psl.

TEOLOGIJOS SEKCIJA

Kun. Prof. Antanas Rubšys

NAUJASIS TESTAMENTAS IR MITAS

Ses. Ona Mikailait

CHARIZMATINIO ATSINAUJINIMO S J DIS ŠI DIEN
KATALIK BAŽNY IOJE

Ses. Onos Mikailaitis pranešimas *Charizmatinio atsinaujinimo s - j di š i dien Katalik Bažny ioje* mons. dr. Vytauto Bal i no buvo išleistas kartu su jo paskaita *Charizmatinis Bažny ios atsinaujinimas teologijos šviesoje* atskira knygute : *Šventoji Dvasia — Bažny ios atnaujintoja.*

NAUJASIS TESTAMENTAS IR MITAS

Prieš por met pasirod Dr. Antano Maceinos knyga *Didieji dabarties klausimai*¹. Jos antrasis skyrius paskiriamas *Evangelij numitinimo* klausimui². Dr. Maceina taikliai išsireiškia: « Evangelij numitinimas dabar yra nebe tik specialist reikalas, bet ,vieš diskusij objektas ', pralauži s ,akademin susidom - jim ' ir tamp s banga, kuri anaip tol nerodo ženkl atsl gti»³. Lietuviškoje religin je raštijoje numitinimo klausimas prieš dr. Maceinos kny g n ra buv s net liestas ⁴. Jo knyga yra tapusi ana «kibirkštini kr me» (Išm 3,7) —sausame kr me. Eil straipsni m s periodikoje sakyte sako, kad mitas Naujajame Testamente yra aktualus klausimas m suose.

Turint omenyje dr. Maceinos kny g ir straipsnius m s spau - doje, jau iuosi lyg anas Elihu Jobo (žr. Job 32-37) knygoje, pasi - šov s prid ti savo trigraš opiu klausimu. Neži rint to, kvie iu stabtelti ir pasidom ti asmenimis ir problemomis, kurios daro numitinimo klausim itin aktual ⁵.

Trys dalykai reikalauja d mesio :

- (1) Patys numitintojai: Rudolfas Bultmann ir jo mokiniai.
- (2) Numitinimo programa :
  - (a) Siekiama numitinti: mito samprata.
  - (b) Siekiama naujai su-mitinti arba per-mitinti: žmogaus buvimo analiz pas Martyn Heidegger ir Rudolfo Bultmann Nau - jojo Testamento egzegez .
- (3) Numitinimo programos vertinimas.

---

¹ Antanas Maceina, *Didieji dabarties klausimai* (Chicaga; Krikš io - nis Gyvenime, 1971).

² Tn pat, 103-194.

³ Tn pat, 106 (cituojant Heinrich Fries).

⁴ Tn pat, 106.

⁵ Poros met b gyje nuo Dr. Maceinos knygos pasirodymo.

Numitinio jai

Teologiniai debatai modernaus numitinimo bandyme gimė 1941 metais Vokietijoje su R. Bultmanno paskaita Evangelik Teologijos draugijos suvažiavime. Paskaitos tema užangažuojanti: *Naufasis Testamentas ir mitologija*⁶. Ši paskaita virto programiniu straipsniu ir jau virš trisdešimt metų užangažuoja skirtingą sitikinim egzegetus, filosofus ir teologus. Tai liudija penketos tom leidinys, kur suredagavo ir išleido Hans Werner Bartsch, antrašte *Kerygma und Mythos*⁷. Pažymtina, kad ir katalik egzegetai, filosofai ir teologai sįjung numitinimo diskusijas; penktasis *Kerygma und Mythos* tomas ir duoda bent dalį našo⁸. J tarpe randame K. Adam, R. Schnackenburg, Jean de Fraine ir kitus. Išsamios katalik teolog studijos vertos paminėti yra sekanios: Leopold Malevez, *Le message chrétien et le mythe*⁹ ir René Marié, *Bultmann et l'interprétation du Nouveau Testament*^{10 11}. Knygos ir straipsniai angl kalboje labai gausūs. V lesnis paties R. Bultmann našas yra jo studija: *Prie J. Schniewind tezių, ryšium su numitinimo klausimu*¹² ir jo straipsnis, kuris pasirodė 1951 metais, antrašte *Ryšium su numitinimo klausimu*¹³. Labai naudinga turėti po ranka ir R. Bultmann anksiau rašytą straipsnį: *Kokia*

⁶ B. Bultmann, *News Testament und Mythologie*, Hans W. Bartsch (ed.), *Kerygma und Mythos*, Hamburgas 1960, 15-48 psl.

⁷ Hans W. Bartsch (ed.), *Kerygma und Mythos* (Hamburgas; I, 1951; n, 1952; II, 1954; IV, 1955; V, 1955).

⁸ Hans W. Bartsch (ed.), *Kerygma und Mythos*, (Hamburgas; V, 1955).

⁹ Leopold Malevez, *Le message chrétien et le mythe*, (Bruxelles-Paris, 1954). Puiki šios knygos apybraiža V. T. O'Keefe's straipsnyje, *A Recent Interpretation of Bultmann*, žr. *Theological Studies* 16 (1955) 77-85.

¹⁰ René Marié, *Bultmann et l'interprétation du Nouveau Testament*, Paryžius 1956.

¹¹ Pavyzdžiui, Ian Henderson, *Myth in the New Testament*, Chicaga 1952; Amos Wilder, *Mythology and New Testament*, žr. *Journal of Biblical Literature* 69 (1950) 113-127; Kendrick Grobel, *Bultmann's Problem of New Testament Mythology*, žr. *Journal of Biblical Literature* 70 (1951) 99-103; (Wilder ir Grobel straipsnius pats Bultmann deda ribotą svarbą ir bdingą) reakciją jo programai sraš); Myles Bourke, *Rudolf Bultmann's De-mythologizing of the New Testament*, žr. *Proceedings of the 12th Annual Convention*. The Catholic Theological Society of America, 103-132; Raymond E. Brown, *After Bultmann, What? — An Introduction to the Post-Bultmannians*, žr. *Catholic Biblical Quarterly* 26 (1964) 1-30; P. Joseph Cahill, *Rudolf Bultmann and Post-Bultmann Tendencies*, žr. *Catholic Biblical Quarterly* 26 (1964) 153-178.

¹² Rudolf Bultmann *Zu J. Schniewinds Thesen, das Problem der Entmythologisierung*, žr. H. W. Bartsch (ed.), *Kerygma und Mythos*, I, 122-138.

¹³ Rudolf Bultmann, *Zum Problem der Entmythologisierung*, žr. *Kerygma und Mythos*, H, 180-208.

prasmė galima kalbėti apie Dievą^{11**14}. Naudinga, nes šiame straipsnyje nagrinėjamos dvi pagrindinės savybės vokos numitinimo klausime: « Dievo Žodis » ir « dievo Darbas Jėzuje Kristuje ».

Numitinimo programa

Siekiami numitinti « Dievo Žodis » ir « Dievo Darbas Jėzuje Kristuje ». Techniškai kalbant, numitinti Naujojo Testamento kerygmą (skelbimą)¹⁵. Ši programa, anot Bultmann, « reikalauja bent vienos kartos teologinio pilno dėmesio ir pasišventimo »¹⁶. Ši programa, anot jo, yra ir teologo ir pamokslininko pareiga, kylanti iš teologijos (galvojimo tikėjime) ir sielovados reikalavimų (Dievo darbo Jėzuje Kristuje skelbimo). Taigi, Bultmann programai paskaita-straipsnis pasistato sau du tikslus: teologinį ir sielovadinį. Norima perduoti Evangelijos - Gerosios Naujienos išskirti savo laikui žmogui efektyviai. Skirtumas tarp tikėjimo ir netikėjimo turi būti pajustas; žmogus turi būti galinamas atsiverti tam tikrą jį, kuris yra « atsakas Dievo malonės skelbimui žodyje, kurio pradžia ir tikėjimas yra Naujajame Testamente »¹⁷. Tai pasiekti, Bultmann tvirtina, du dalykai darytini: galimai geriau pažinti « Dievo Žodis » (*kerygmą*) savyje ir pažinti žmogų, kur kreipiamasi su « Dievo Žodžiu ». Tada bus galinama klausytis. Taip pat, kurios dėka abu šie tikslai pasiekiami ir yra, pagal Bultmann, ir numitinimas.

Bultmann teigia, kad Dievo Žodis (*kerygmą*) Naujajame Testamente savo išraiškoje yra moderniam žmogui svetimas. Svetimas, nes modernus žmogus galvoja « moksliskai », o Naujasis Testamentas galvoja ir išsireiškia « mitiskai ». Todėl Dievo Žodžiu (*kerygmą*) nebetikima, nes jis laikomas mitu. Pats Bultmann yra sitikinęs, kad Naujojo Testamento mitologija yra tik išraiška Dievo Žodžiui (*kerygma*); pats Dievo Žodis (*kerygmą*) ginamas mitologija^{18**}. Todėl pastebėti, kad savo programoje paskaitoje - straipsnyje Bultmann tikėjęs ir tai tik išnašoje teaprašo kitiems

¹¹ Rudolf Bultmann, *Welchen Sinn hat es von Gott zu reden?*, straipsnis rinkinyje *Glauben und Verstehen*, Tübingen 1954, 26-37.

¹⁵ *Kerygmą* yra graikų kalbos žodis reiškiantis *skelbimas*. Dažnas šv. Pauliaus Laiškuose, Apaštalo Darbuose ir Evangelijose.

¹⁶ *Kerygmą und Mythos*, I, 26 (15). Sekančiose išnašose *Kerygmą und Mythos* angliškas vertimas bus nurodomas skliausteliuose.

¹⁷ Ten pat, I, (201).

¹⁸ Myles Burke, *Rudolf Bultmann's De-mythologizing of the New Testament*, žr. *Proceedings of the 12th Annual Convention*. The Catholic Theological Society of America, 105.

supranta mitu¹⁹. Mit jis aprašo šitaip : « ... aprašymas Antgamties žmogaus kalba, išreiškimas to, kas dieviška, žmogaus s vekomis ; pristatymas Anapus šiapusin je išraiškoje, pavyzdžiui, Dievo transcendencija išreikšta erdviniu nuotoliu »²⁰. Bultmann savo numitinimo program ir pradeda su Naujojo Testamento triaukšte visatos samprata : dangus-žem -pragaras. Joks modernus žmogus, teigia jis, negali b ti priverstas tik ti, kad dangus yra « aukštai », o pragaras « žemai po kojomis » ; žem gi —kumpio ar s rio gabaliuku sumuštinyje —puolama demon iš « žemai po kojomis » ir pakl stanti Dievui, kuris gyvena «aukštai!» ia Bultmann palie ia tikr problem . Paimkime, pavyzdžiui, Kristaus Dangun Žengim (žr. Apd 1,9-11 ; Lk 24,50-52). Bultmann sako, kad joks galvoj s žmogus m s laikais neteigt «Dang » esant « aukštai» ir Diev «ten » gyvenant. B dinga, kad vienas rus kosmonautas, b damas erdv je « aukštai», išdidžiai pareišk , kad nerand s ten nei dangaus nei Dievo! Jeigu taip, tai k reiškia «... jie (J zaus mokiniai), aki nenuleisdami, ži r jo žengiant dangun J z ...» (Apd 1,10) šv. Lukui, k reiškia « ženg dang » Apaštal tik jimo išpažinime ? Kaip yra suprastina viena iš svarbesni j scen Luko Evangelijoje (žr. Lk 24,50-52) ir Apaštal darbuose (žr. Apd 1,9-11)²¹? Kas vyko ant Alyv kalno? Kod l Bažny ia ži ri Dangun Žengim kaip tik jimo paslapt ?²¹ ²² Pagal Bultmann, šv. Luko scena negali b ti imama raidiškai, bet imtina «mitiškai». Kitaip sakant, «kalb jimas apie Anapus šiapusine kalba ».

Šalia triaukšt s, arba mitin s, visatos sampratos, Bultmann deda mitus ir išganyo vykio aprašym : išganyo vykis Naujajame Testamente aprašytas mitiškai²³. Amžina dieviška B tyb , Dievo S nus, apsireišk ant žem s žmogumi ir atlygino už žmoni nuod mes mirtimi ant Kryžiaus. Dievažmogio prisik limas iš numirusi ji pristatomas kaip kosmin s katastrofos pradžia (žr. Mt 27,51-54; 28,1-8), kurios d ka nugalima mirtis ir demonai netenka galios. Prisik lusingis Kristus išaukštinamas dang , iš kur Jis netrukus ateis kaip Teis jas (žr. Apd 1,9-11;

¹⁹ *Kerygma und Mythos*, I, 22, išnaša 2 (10, išnaša 2) ; II, 180, Antanas Maceina, *Didieji dabarties klausimai*, Chicaga 1971, 139-144, ypa p. 142.

²⁰ *Kerygma und Mythos*, I, 22 išnaša 2 (10, išnaša 2); pavyzdžiu gali b ti žodis « dangus » : « T ve m s , Kuris esi *danguje*... ».

²¹ Šv. Lukas baigia Evangelij J zaus Žengimu Dangun ir pradeda Apaštal darbus J zaus Dangun Žengimu. Autoriui J zaus Dangun Žengimas yra kertinis vykis.

²² Pierre Benoit, *L'Ascension*, žr. *Revue Biblique*, (1949) 161-203.

²³ *Kerygma und Mythos*, I (34-43).

1 T s 4,13-18; 2 T s 1,6-12). Jam at jus, visi kelsis iš numirusių. Šios pilnatvės belaukdami tie, kurie tampa viena su prisiklusiuoju Viešpačiu per Krikštą ir Eucharistiją, gauna Dvasią, kuri juose veikia ir yra jiems prisiklimumo užtikrinimas²⁴. Pagal Bultmann, visa tai yra atgyvenusios kosmologijos bei gnostikų atpirkimo mitų mišinys. Modernus žmogus žino, kad triaukštis visatos nėra; nėra taip pat dangaus bei pragaro prastinė tūžodžių prasme. Tikslieji mokslai, anot Bultmann, parodė, kad visata yra uždara. Tiesa, yra daug dalykų, kurių nesuprantama, bet mažai kas ieško jų supratimo per tariamas dangiškas ar pragariškas jėgas. Biologija ir psichologija galina žmogų suprasti save kaip apsprastį ir kaip atsakingą už savo nuosprendį ir elgesį; žmogus, lygiai kaip ir visata, uždaras išoriniams įsikišimams. Bultmann ir daro išvadą, kad modernus žmogus negali priimti Naujojo Testamento Atpirkimo, stebuklų, Dvasios, kuri žmogų valdytų, jį keistų ir taptų jo nuosprendžio bei elgsenos varikliu; modernus žmogus negali priimti to, ką sako Naujasis Testamentas apie Sakramentus, kuriems dka malonė, dvasinė energija, suteikiama per medžiaginius ženklus²⁵.

Bultmann eina dar giliau. Anot jo, žmogus prigimtimi žino, kad mirtis —suprantama žmogaus dalis. Mirtis negali būti laikoma bausme už nuodmą ar nuodmą s pasekmę. Žmogus turi mirti net ir prieš papildydamas nuodmą. Aiškinant mirties kilmę gimtosios nuodmą s pagalba, verčiama modernus žmogus atsisakyti proto ir patirties. Tai *sacrificium intellectus!* Mirtingumo priešas priskirti Adomo-Ievos nuopoliui neturi prasmės, nes kaltą kyla tik iš asmeniškų atsakomybės. Be to, galvojimas, jog gimtoji nuodmą paveldima, etiškai nepriimtinas²⁶.

Tai vis mitas, arba galvojimo bei išsireiškimo « mitiškai» Naujajame Testamente pavyzdžiai. Verta turėti omenyje, kad Bultmann mitas yra kalbėjimas apie Dievą žmogiškai, « kalbėjimas apie Anapų šia pusine kalba ».

Nežiūrint šio ilgo « mitų » sąrašo, Bultmann kreipia egzegzetą dmes tris gana skirtingus Naujojo Testamento teigimus:

(1) Kalbama apie Jėzų, kaip apie asmenį, kuris rmuojamas laiko tkmėje ir kurio veikla jungiama su pasaulinės istorijos vykyiais. Bultmann šį Jėzų rmuvimą istorijoje vadina istoriškumu teigimu²⁷. Šis teigimas istoriškumas vertinamas istoriškai. Pagal

²⁴ Ten pat, I, 15 s. (1 s.).

²⁵ Ten pat, I, 17-19 (4-6).

²² Ten pat, I, 20 (7).

²⁷ Ten pat, I, (37).

Bultmann, dabartin žmogaus padėtis išganymo atžvilgiu mažai, arba net visiškai nesisieja su šiais teigimais²⁸. Pavyzdžiu galima imti Apaštalo tikėjimo išpažinimo gabaliuką: «kentė jo prie Pontijaus Pilato». Krikščionybei tai, kaip istoriškai religijai, šie teigimai turi daug svarbos.

(2) Kalbama apie Jėzų Kristą mitiškai. Mitinė kalba, kaip matome pagal Bultmanną, beprasmiška moderniam žmogui. Pavyzdžiu galėtume būti «Štai Dievo Avinelis, kuris naikina pasaulio nuodmes» (Jn 1: 29.36)²⁹. Šiame teigime Jėzus mirtis vertinama tipiškai žydiškos aukos metaforos rėmuose ir laikoma turinti savybių, kuriomis skiriasi nuo paprastos mirties.

(3) Kalbama apie Kristaus vykę kaip istoriškai svarbų ir prasmingą³⁰. Šio pobūdžio teigimai perduoda moderniam žmogui prasmę ir svarbą jo dabartyje. Istoriškai svarbius ir prasmingus teigimus Bultmann vadina dar ir eschatologiniais teigimais³¹. Bultmann teigia, kad Naujasis Testamentas maišo šiuos istoriškai svarbius ir prasmingus Jėzus asmens ir darbo aprašymus su mitiškais teigimais³². Todėl neduoda net pavyzdžio. Ian Hender son savo knygoje *Myth in the New Testament*³³, siūlo 1 Kor 1,24 kaip pavyzdį. Jėzus, nukryžiuotas ir prisikėlimas, iš apaštomas «žydams — papiktinimas, pagonims — kvailystė. Bet pašauktiesiems — tiek žydams, tiek graikams — (...) Dievo galybė ir Dievo išmintis». Sunku pasakyti, ar Bultmann sutiktų su šiuo pavyzdžiu. Geriausi pavyzdžiai, galbūt, rastume maldos išgyvenime. Kai pasiseka sigyventi ir sijausti, kuri nors Kristaus gyvenimo paslaptis, tiek sigyvenimui ir sijautimui galima vadinti istoriškai svarbiu ir prasmingu Naujojo Testamento teigimu tikinčiajam apie Dievo darbą Jėzuje Kristuje.

Bultmann krikščionybą yra Dievo darbo Jėzuje Kristuje padarinys. Dar daugiau. Jis klausia: Ko šis Dievo darbas atsieka? Atsakymas — klausimas, sako Bultmann, yra už Naujojo Testamento mito³⁴. Reikia mitą aiškinti, kitaip sakant *nu*-mitinti arba *per*-mitinti; reikia mitą *per*-aiškinti modernaus žmogaus savipratos bei patirties rėmuose. Bultmann imasi *nu*-mitinimo

²⁸ Norman Perrin, *The Promise of Bultmann*, New Yorkas 1969, 11-15.

²⁹ *Kerygma und Mythos*, I, (37).

³⁰ Ten pat.

³¹ « Eschatologija »: tikėjimo pastangos suprasti ir išreikšti Dievo prezidentiją laike ir istorijoje. *Kerygma und Mythos*, I, (43).

³² Ten pat, I, (34-35).

³³ Ian Hender son, *Myth in the New Testament*, Chicaga 1952, 43.

³⁴ *Kerygma und Mythos*, I, (22-26).

užduoties, pasiskolindamas Martyno Heidegger butin žmogaus samprat arba analiz³⁵. Jo teigimu, tik butinio aiškinimo dka modernus žmogus gaus deram saviprat per Dievo Žod apie Dievo darb J zuje Kristuje. Tada jis bus galintas apsispr sti už ar prieš Naujojo Testamento tikrov , ia ir yra Bultmann numitinimo programos širdis.

Bultmann ieško b do išreikšti istoriškai svarbi ir prasing Naujojo Testamento tikrov *ne*-mitine kalba ; kalba, kuri *nu*-mitina, *per*-aiškina mitiškai išreikšt išganymo vyk buities kalba.

Jeigu klaustume Bultmann ko siekia mitas, ko siekia mitin Dievo darbo J zuje Kristuje išraiška, jis atsakyt : mitas yra «žmogaus saviprata»³⁶; kitaip sakant, mitas išsako žmogaus buvimo visatoje samprat , — paties žmogaus saviprat , kiek šis buvimas laikomas priklaus s savo kilme, savo apraiškomis ir galimumais nuo j g virš arba šalia žmogaus³⁷. Tai labai ryšku antikiniam pasauliui, ne svetima gimstan iai Bažny iai bei Naujajam Testamentui.

Naujasis Testamentas yra ne tik istoriškas, bet taip pat ir tik jimo dokumentas, kurio tikrov sukasi apie žmogaus buvimo samprat ir apie paties žmogaus saviprat . Ši tikrov yra lemiamos svarbos kiekvienam. Ta iau ji vilkta mitin išraišk , kuri, anot Bultmann, ne tik nepriimtina moderniam žmogui, bet dargi n ra nei geras b das jai išreikšti. Bultmannui numitinimas yra iš esm s permitinimas — ieškojimas kito b do Naujojo Testamento tikrovei išreikšti.

Bultmannui tariamai geras b das ir yra panaudojimas butin s Martyno Heideggerio filosofijos kategorij išreikšti tai, k Naujasis Testamentas išreiškia mitiškai³⁸. Naujojo Testamento tikrov , kaip mat me, išreiškia mitiškai sekan iu b du : žmogus buvo demonišk j g vergijoje; Dievas išgan , atpirkdamas j , iš šios vergijos amžinam gyvenimui. Numitinimo programos užduotis yra duoti šiai mitiškai išraiškai butin išraišk . Bultmann m si šios užduoties nuo to laiko, kai susipažino su M. Heideggeriu³⁹.

³⁵ Ten pat, I, (24-25).

³⁶ Ten pat, I, 22 s. (10 s.).

³⁷ Ten pat.

³⁸ Myles Bourke, *Rudolf Bultmann's De-mythologizing of the New Testament 2r., Proceedings of the 12th Annual Convention*, 108-115; Norman Perrin, *The Promise of Bultmann*, New Yorkas 1969, 81-84 ; Carl E. Braaten, *New Directions in Theology Today*, II t. *History and Hermeneutics*, Philadelphia 1966, passim.

³⁹ Norman Perrin, *The Promise of Bultmann*, New Yorkas 1969, 22-36.

Bultmannui Naujasis Testamentas visuomet buvo norma jo teologijai, t.y., jo galvojimui tik jime. Ta iau po susitikimo su M. Heideggeriu, jis m s moningai naudoti pastarojo butines kategorijas savo Naujojo Testamento teologijoje⁴⁰.

Programin je paskaitoje-straipsnyje Bultmann paduoda savo «numitinimo metmenis»⁴¹. Pradeda su «Žmogaus buvimu be tik jimo ». Anot jo, tai netikras (ne-autentiškas) buvimu žmogui, nes žmogus be tik jimo Dievo darb J zuje Kristuje savo gyvenim stato tik ant to, k galima liesti, ap iuopti, matyti; žmogus tampa belaisviu ir net vergu tiesiogin s tikrov s lopo (kartais tik lopelio!), kuris yra trapus, gri v s, nes jis perd m medžiagiškas. Žmogaus «buvimas be tik jimo » neveda žmogaus pilnatv ⁴². Tai namai ant sm lio (žr. Mt 7,27; Rom 8,3-4).

« Žmogaus buvim be tik jimo» Bultmann kontrastuoja su «gyvenimu tik jime» Dievo Žod apie Dievo darb J zuje Kristuje. « Buvimas Tik jime » išlaisvina žmog iš ano gri vanio tiesiogin s tikrov s lopo, išlaisvina j iš praeities ir galina j gyventi pasaulyje «tarsi ne- » nusiteikime : « Sakau jums, broliai: laikas trumpas ! Belieka tiems, kurie turi žmonas, gyventi tarsi j netur t , ir kurie verkia, tarsi neverkt , ir kurie džiaugiasi, tarsi nesidžiaugt , ir kurie perka, tarsi ne sigyt , ir kurie užsi m pasaulio reikalais, —kaip neuži m . Nes šio pasaulio pavidalas praeina» (1 Kor 7,29-31). «Išoriškai viskas lieka kaip buv , bet iš vidaus žmogus, — žmogaus saviprata ir santykiai su pasauliu, — radikaliai pasikei ia »⁴³. Per jimas š tikt (autentišk) buvim yra galinamas Dievo darbo Kristuje. Bultmann sakmiai pabr žia, kad filosofija, nors ir paj gia nupiešti tikt (autentišk) buvim žmogui, jo žmogui neduoda ir net duoti negali⁴⁴. Tik Dievas — Dievas savo darbu J zuje Kristuje — gali galinti pasiekti pilnatv (autentiškum) buvime⁴⁵. Iš tikt j , tai ir yra Naujojo Testamento skelbimas (kerygma-Geroji Naujiena). Išgany mo vykis yra «Kryžius», istoriškas ir istoriškai svarbus ir prasmingas vykis, kuris turi visuotin paskirt . «Kryžius» yra « ne vien tik praeities vykis, apie kur galima m styti, bet ir escha-

⁴⁰ *Kerygma und Mythos*, I, (33); žr., Antanas Maceina, *Didieji dabarties klausimai*, Chicaga 1971, passim.

⁴¹ Ten pat, I, (17-44).

⁴² Myles Bour ke, *Rudolf Bultmann's De-mythologizing of the New Testament*, žr. *Proceedings of the 12th Annual Convention*, The Catholic Theological Society of America, 110-111.

⁴³ *Kerygma und Mythos*, I, 30 (20).

⁴⁴ Ten pat, I, (27).

⁴⁵Ten pat.

tologinis vykis laike ir šalia laiko, nes kryžius yra nuolat dabartin tikrov »⁴⁶, sako Bultmann. Kryžius yra *nuolat dabar* Bažny ios skelbime (kerygmoje-Gerojoje Naujienoje) ir taip pat yra mitiško prisik limo vykio prasm . Kryžius ir prisik limas, t sia Bultmann, «sudaro vien ir nedalom visuotin vyk »⁴⁷, neži rint, kad Kryžius ir yra istoriškas, o prisik limas — mitiškas. Pagal Bultmann prisik limo mito prasm yra Kryžiaus efektyvumas : «tik jimas prisik lim yra iš tikt j tas pat, kaip tik jimas išganant kryžiaus efektyvum »⁴⁸. Norisi paryškinti, kad Bultmann neneigia, kad yra kažkas tikroviško už J zaus mokini tik jimo prisik lim . Anot jo, istorikai gal ir paj gs J zaus mokini « vizijinius išgyvenimus» (žr. 1 Kor 15,3-8) padaryti suprantamus, ta iau šios vizijos negali b ti r muojamos istorij ⁴⁹.

Min jome, kad Bultmann skiria daug d mesio dviem dalykams : pažinti pat Dievo Žod savyje ir pažinti žmog , kur krepiamasi su Dievo Žodžiu. Dievo Žodis Naujajame Testamente jam yra istoriškas dokumentas. Gi kiekvienas istoriškas dokumentas yra skaitomas su neišvengiamu prieš-supratimu (ein Vorverständnis ; kein Verständnis ohne Vor Verständnis — «n ra supratimo be prieš-supratimo» yra Bultmann aksioma). Prieš-supratimas yra skaitytojo pastangos prašnekinti skaitom istorišk dokument . Skaitytojas imasi skaitymo su savitais klausimais ir savita perspektyva. Tai galioja ne tik Nauj j Testament skaitant. Dar daugiau. Galima Nauj j Testament skaityti Romos imperijos visuomenin s istorijos perspektyvoje, galima j skaityti žinomesni j I amžiaus helenizmo filosofij perspektyvoje, galima j skaityti net graik kalbos išsivystymo, jai susiduriant su semitine kult ra, perspektyvoje. Kiekvienu atveju atsi nešama skirtingi klausimai ir skirtinga perspektyva skaitomam tekstui ; kiekvienu atveju skaitomas tekstas patieks skirtingus atsakymus. Kiekvien iš ši bandym skaitom tekst « prašnekinti» Bultmann vadint prieš-supratimu⁵⁰. Tur tina omenyje, kad «prieš-supratimas » — perspektyva skaitant ir klausimai skaitomam tekstui — ne visuomet yra s moningi bei apibr žti. Ta iau be «prieš-supratimo » skaitomas tekstas b t beprasmis, nes ne manoma «prašnekinti», aiškinti skaitom tekst , neturint perspektyvos, kurioje jis pasirodo kalbus, bei neturint klausim kuriuos jis atsakyt . Pagal Bultmann, n ra net kalbos ar Nau-

⁴⁶ Ten pat, I, (36).

⁴⁷ Ten pat, I, (38).

⁴⁸ Ten pat, I, (41).

⁴⁹ Ten pat, I, (42).

⁵⁰ Ten pat, I (191-196).

jasis Testamentas skaitytinas su tam tikra perspektyva, arba savi-
tais klausimais skaitomam tekstui. Tai neišvengiama⁵¹. Galima
ir reikia klausti « Kokia turi b ti derama ir teisinga perspektyva ? »
Arba « Kokie turi b ti derami ir teisingi klausimai Nauj j Testa-
ment skaitant ? ». Ryšium su Šventrašiu, teigia Bultmann,
tegali b ti vienas atsakymas : tikro (autentiško) žmogaus buvimo
perspektyva. Klausimai, kurie veda Šventrašio skaitym , yra
tikro (autentiško) žmogaus buvimo klausimai. Bultmann nedve-
joja sakyti: « Šventraštis mane traukte traukia, nes jo d ka esu
ver iamas butiniai suprasti savo buvim »⁵². Iš dalies tai galima
taikyti ne vien tik Šventraš iui, bet ir kitiems istoriškiems raštams,
nes «istorijos studijose galutinis tikslas ir yra s moningai gyven-
dinti tuos istorinius galimumus, kuriuos istorija atskleidžia žmo-
gaus buvimo sampratoje»⁵³. Visi istorijos dokumentai, kartu su
Šventrašiu, skaitytini žmogaus buvimo klausim šviesoje ir
perspektyvoje. Bultmannas ir skaito, ir per-mitina Nauj j Testa-
ment žmogaus buvimo klausim šviesoje, M. Heideggeris «prieš-
supratimo» pagalba. Tokiu b du, teigia Bultmann, Naujasis
Testamentas — Dievo Žodis ir Dievo darbas J zuje Kristuje —
tampa jam Žodžiu, kuris prabyla j, Dievo darbu, kuris galina
j pereiti tikr (autentišk) buvim .

Numitinimo programos vertinimas

Kaip yra vertinamas Bultmanno numitinimas arba permitini-
mas ? Vien tik neigiamai ?⁵⁴ Vien tik teigiamai ? Neigiamai ir
teigiamai ?

Bultmanno numitinimo programos negalima vertinti vien juod
ir balt spalv r muose. Naujojo Testamento tikrov ir tiesa yra
kur kas komplikuoatesn . Tat nenuostabu, kad ir bandymas j
per-aiškinti atspindi š komplikuoatum .

Neigiamai vertintinas Bultmann Naujojo Testamento tikrov s
nuistorinimas. Ryšys tarp dabar ir tarp to meto, kuriame J zus
gim , gyveno, kent jo ir mir , dingsta. Nenuostabu, kad paties Bult-
manno mokiniai yra tap mokytojo kritikai ir papildytojai. Jau 1953
metais, vienas jo mokini , Ernst Kasemann, m si ieškoti ryšio
tarp dabar ir tarp istoriškojo J zaus ⁵⁵. « Naujasis istoriškojo J -

⁶¹ Ten pat.

⁶² Ten pat, I, (192).

⁶³ Ten pat.

⁶¹ Antanas Maceina, *Didieji dabarties klausimai*, Chicaga 1971, passim.

⁶⁶ Ernst Käsemann, *Essays on New Testament Themes*, Londonas

zaus ieškojimas », gim s su E. Käsemanno studija, yra turtingas bandymais aptarti t s tarp J zaus anuomet ir žodžio apie J šiandien⁵⁶. Iškeliama ir paryškinama esmin istoriškojo J zaus svarba tik jimui.

Teigiamas Bultmann numitinimo programos vertinimas kelia eil žvalg . Keturiuos j vertos d mesio :

(1) Bultmann numitinimo programa atneša šviežio kraujo Apreiškimo teologijon (galvojim apie Apreiškim tik jime). Apreiškimo tema ir Dievo Žodis gr žinami deram viet , nes terpiami istorijos t km . Dievas *dav* ir *duoda* žmonijai J zuje Kristuje Žod , kuris yra ir žmogiškas ir dieviškas : žmogiškas iš-raiška, dieviškas veikimu. Bultmannas atkreip modernios Apreiškimo teologijos d mes tai, kad Dievas savo Žodžiu *verž si* ir *veržiasi* žmogaus izoliacij , *prašnekino* ir *prašnekina* žmog jo buvimo gelm se, —agonijose ir ekstaz se.

(2) Bultmannas yra girtinas d l savo pastang perduoti Dievo Žod — skelbti Dievo darb J zuje Kristuje — moderniam žmogui. Didžiausias Bultmanno nuopelnas ir yra jo žvalgumas *fides quaerens intellectum* — tik jimo pastangas suprasti tai, k tikime — galvojim tik jime. Geroji Naujiena, krikš ionyb , negali b ti išreikšta vien praeities išraiška, neži rint kaip graži ji beb t . Muziejus lankyti labai domu, ta iau juose negyvenama !

(3) M. Heideggerio butin filosofija, kuri Bultmann naudoja savo *per*-mitinime, katalikui nebus priimtina. Neži rint to, Bultmann taikliai iškelia Naujojo Testamento tikrov s, tiesos, asmenin ir b tini pob d . Nors ir netiesiogiai parodyta, kad Naujojo Testamento asmeninis ir butinis pob dis yra kur kas artimesnis m s laikams negu filosofin s abstrakcijos. Tokiu b du patarnaujama tikin iajam suprasti save laiko ir vietos nelaisv je. Šv. Paulius ir jo laiškai yra puikus pavyzdys, kaip Apreiškimas — Dievo žodis bei Dievo darbas J zuje Kristuje — prašnekina paskir krikš ion . Šv. Paulius J zaus Kristaus mirt ir prisik lim visuo-met jungia su adresato dabartimi ir ateitimi. Nenuostabu, kad jo laiškai ir dvelkia asmeniškumu ir butiniu požvilgiu.

(4) Bultmannas yra vertas pagarbos už dr s , kuri parodo teigdamas, kad žmogaus žodis ir kalba buvo, yra ir liks nepakan-kami išreikšti Dievo Žodžiui, Dievo darbui J zuje Kristuje, visoje pilnatv je. Tai taikytina patiems Naujojo Testamento autoriams ;

⁵⁶ Žr., Gunther Bornkamm, *Jesus of Nazareth*, New Yorkas 1960. (Bornkamm knyga vokie i kalboje pasirod 1956 metais). Carl B. Braa-ten, *New Directions in Theology Today*, II t. *History and Hermeneutics*, Philadelphia 1966, 53-77.

tai reikia taikyti m siškiams egzegetams, teologams ir visiems, kurie garsiai galvoja tik jime ; tai reikia taikyti, pa iam Bultmannui. Asmeniškai g riuosi Bultmanno s žiningumu : jis atvirai prisipaž sta naudoj s M. Heideggerio filosofines prielaidas. Egzegez be prielaid ne manoma.

Laikas nuo laiko krikš ionyb s istorijoje pasirodo žmon s su klausimais. Jie galina Dievo Taut geriau suprasti save, giliau pagalvoti tik jime ir pašventinti istorij . Bultmannas ir jo mokiniai yra žmon s su klausimais Dievo Tautai. Dievo Tautos lobis Dievo Žodis ir Dievo darbas J zuje Kristuje — yra duoti « verslui » iki Jis gr š (žr. Lk 19,13). Negalima jo pakasti saugioje vietoje. Numitinimo programa, — priimta kritiškai, bet teigiamai, — veda praturt jim .

Antanas L. Rubšys

Manhattan College, New York

ISTORIJOS MOKSL SEKCIJA

Kun. Dr. Viktoras Gidži nas, O.F.M.

PRANCIŠKON OBSERVANT — BERNARDIN
GYVENIMAS IR VEIKLA LIETUVOJE XV IR XVI AMŽ.

Prof. Dr. Benediktas Ma iuika

ISTORINIAI LEIDINIAI OKUPUOTOJE LIETUVOJE
(1963-1973 m. laikotarpio apžvalga)

Kun. Prof. Dr. Paul ius Rabikauskas, S.J.

LIETUVOS ISTORINI ŠALTINI LEIDIMAS

PRANCIŠKON OBSERVANT — BERNARDIN
GYVENIMAS IR VEIKLA LIETUVOJE
XV IR XVI AMŽ.

VADAS*

Šv. Pranciškaus Asyžieio kurtasis Mažesnis j Brolis ordinas (1210), besikivirydamas d l griežtesnio ar laisvesnio regulos laikymosi, ilgainiui suskilo dvi šakas: griežtesnius, vadinamus observantais, ir laisvesnius, vadinamus konventualais. Šis skilimas, prasid j s Italijoje, greitai pasiek ir Lietuv . Tik pasteb tina, kad Lenkijos ir Lietuvos pranciškonai observant reformos nepri m , d l to jie ir toliau pasiliko vadintis pranciškonais, nors

---

* Išnašose vartojami sutrumpinimai:

AFH — *Archivum Franciscanum Historicum*.

Arch. Bernard.: *Annales...* — Archiwum Prowincji OO. Bemardinów w Krakowie: *Annales Polono-Seraphici*, I t., labore et opere Joannis Kamie ski, A.D. 1721, ad annum 1461 et 1463.

Arch. Bernard.: *Chronologia...* — Archiwum Prowincji OO. Bemardinów w Krakowie: *Chronologia Ordinis Fratrum Minorum de Observantia Provinciali Minoris Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae coUecta et conscripta... anno Domini 1955* per P(at)rem fratrem Thomam Dygon.

Arch. Bernard. : *Compendium...* — Archiwum Prowincji OO. Bemardinów w Krakowie : *Compendium omnium documentorum conventus Vilnensis*.

Arch. Bernard.: *Congeries...* — Archiwum Prowincji OO. Bemardinów w Krakowie: *Congeries omnium documentorum de Archivo Provinciae conventus regii Custodialis Vilnensis facta et in sequentes libros digesta anno 1761 mense Maio*.

Arch. Bernard. : *Metrica Fratrum Minorum*, — Archiwum Prowincji OO. Bemardinów w Krakowie : *Metrica Fratrum Minorum Regularis Observantiae ab anno (1592)*.

Arch. Bernard.: *Topographia*, — Archiwum Prowincji OO. Bemardinów w Krakowie : *Topographia specialia feliciter incepta Provinciae Poloniae anno V ir ginei Partus 1697*.

Arch. Vat. — Archivum Secretum Vaticanum.

ARSI — Archivum Romanum Societatis Iesu.

ARSI — Archivum Historicum Solietatis Iesu.

BF — *Bullarium Franciscanum*, ed. J. Pou y Marti, nova series, III t., Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1949.

CV — *Codex diplomaticus ecclesiae nec non dioeceseos Vilnensis*, ed. J. Fl-JALEK et Wi . Semkowicz, Krokua 1948.

oficialiai vadinosi Mažesnieji Broliai konventualai. Observantus Lenkijoje 1453 m. k r šv. Jonas iš Kapistrano. Pirmasis j vienuolynas Krokuvoje buvo pavadintas neseniai kanonizuoto observanto šv. Bernardino Sienie io vardu, d l to žmon s ir jame gyvenan ius observantus vadino bernardinais. Šis vardas jiems patiko, d l to paskui ir kitur, Lenkijoje ir Lietuvoje sik r , jie vadinosi bernardinais, nors oficialiai jie tur jo vadintis Mažesnieji Broliai observantai. Tik po rus car sunaikinimo iš naujo atsik r , jie pasivadino Mažesniaisiais Broliais pranciškonais, bet žmoni jie buvo vadinami tik pranciškonais. Šiuo vardu jie vadinasi ir atsik l Amerik . Lenkijoje gi jie ir dabar tebesivadina bernardinais. Mes ia j gyvenim ir veinkl nagrin dami juos vadinsime, kaip jie anuomet vadinosi, — bernardinais.

Savo tem d l vidini bernardinus lie ian i aplinkybi apribojome XV ir XVI amž., bet kai kada pilniau j veiklai, prad tai XVI amž., nušviesti, palie iame ir XVII amž. pradži . Bernardi-

Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania* — V. Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum de Observantia in Lituania*, žr. *Archivum Franciscanum Historicum*, 63 (1970), 44-103 psl.

Gidži nas, *Pranciškoni Observantai Lietuvoje* — V. Gidži nas, *Pranciškoni Observantai Lietuvoje XV ir XVI amžiuje* žr. *Aidai*, 1970 met 2 nr., 71-77 ir 3 nr., 116-122 psl.

Historia Constitutionum. — E. Wagner, *Historia Constitutionum Generalium Ordinis Fratrum Minorum*.

Joannes de Komorowo, *Memoriale* — Joannes de Komorowo, *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*, žr. *Monument Poloniae Historica*, V t., Varšuva 1961.

Kant ak, *Bernardyni Polscy* — K. Kant ak, *Bernardyni Polscy*, 2 t., Lvo vas 1933.

Kant ak, *Capitula necnon Constitutiones* — K. Kant ak, *Capitula necnon Constitutiones FF. Minorum Observantium (Bernardinorum) Provincial Poloniae 1453 (1467)-1628*, žr. *Collectanea Theologica Societatis Theologorum Polonorum*, Lvovas XV (1934) ir atspaudas, kuriuo ia naudojamasi.

Kant ak, *ycie Bernardynów* — K. Kant ak, *ycie wewn trzne Bernardynów w dobie przedreformacyjnej*, žr. *Przeł d Teologiczny*, X (1929).

K d zior, *De schola scotistica* — J. K d zior, *De schola scotistica in Polonia*, žr. *Collectanea Franciscana Slavica, Acta Primi Congressus*, I t., Sebeneci 1937.

MPV — *Monument Poloniae Vaticana*, IV t. : *I. A. Caligarii Nuntii Apostolim in Polonia Epistolas et Acta 1578-1581*, editit L. Boraty ski, Krokuva 1915.

Belatio de Licheto — *Belatio de Ministro Generali Francisco Licheto, Capitulum Provinciae Cracoviae celebrante 21-25 Augusti 1520*, edita a M. Bihl , žr. *Archivum Franciscanum Historicum*, 27 (1934), 466-530 psl.

Vaišnora, *Šv. Onos Brolija*, — J. Vaišnora, *Šv. Onos Brolija*, žr. *Aidai*, 1957 m. 3 nr., 137-138 psl.

VPL — *Vetera Monument Poloniae et Lituaniae*, collecta a A. Theiner , II t., reproductio phototypica editionis 1860-1864, Osnabrück 1969.

nai tuo metu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje turėjo 4 vienuolynus, konventais vadinamus: Vilniuje (1469), Kaune (1471), Tikocine (1479) ir Polocke (1498). Pajame XVI amž. gale dar buvo kurti Gardino (1595) ir Nesvyžiaus (1597). Turėjo dar misijotinis Badoje ir kurį laiką Kijeve. Pirmoji nepriklausoma Lietuvos bernardinų provincija buvo kurta 1530 m. gegužės 29 d., bet ji turėjo tik 4 vienuolynus su negausiais vienuoliais. Į vienuolyną Vilniuje 1560 m. protestantams sudeginus, o Polocko vienuolyną 1563 m. maskviciams sugriovus ir ten gyvenusius bernardinus nužudžius, nuolatiniams marams siauriant, likusieji 9 bernardinai buvo priversti šauktis lenkų bernardinų pagalbos; dėl to 1576 m. Lietuvos provincija vėl buvo prijungta prie Lenkijos bernardinų provincijos. Antrą kartą Lietuvos bernardinų provincija buvo kurta XVII amž., bet po trejų metų (1627-1630) ji vėl buvo suplakta su tuo metu kurta Mažosios Lenkijos provincija. Tik generalinis Milano kapitulas 1729 m. davė leidimą kurti Lietuvos bernardinų provinciją, kuri, Rusijos caro sunaikinta, atsigavo nepriklausomoje Lietuvoje ir, komunistų režimo priblokšta, išblaškytiems jos nariams susispietus, savo gyvenimą ir veiklą tęsia JAV ir Kanadoje.

Ruošiant šią temą naudotasi Jono Komorovskio Mažesnių brolių observantų kronika, Vilniaus Katedros Kodeksu ir kitais spausdintais šaltiniais bei rankraštine Slaptojo Vatikano ir Krokuvos Bernardinų archyvo medžiaga. Naudotasi taip pat Felicijono Nevieros studija *Lietuviai Pranciškoniai Observantai* ir Kamilų Kantakų, *Bernardyni Polscy*, I ir II tomu, ir kitų autorių studijomis.

I. BERNARDINŲ GYVENIMAS LIETUVOJE

1. Vienuolinių gyvenimo nuostatai

Lietuvos bernardinų gyvenimą saistė ir tvarkė šv. Pranciškaus regula, generalinis konstitucijos, provincijos statutai, viršininiai sakymai ir vienuoliniai žadai.

a. *Šv. Pranciškaus regula*. — Lietuvos bernardinai, kaip ir kiti krašto pranciškoniai observantai, griežtai laikėsi šv. Pranciškaus regulos ir vykdė jos sakymus, vadovaudamiesi autentiškais popiežių paaiškinimais ir ordino tradicijomis, ypač neturto srityje¹. Kai laikui bėgant konventualai observantus mąkaltinti,¹

¹ H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis Fratrum Minorum*, Freiburg s. im Breisgau 1909, 96 ir 98 psl.

es jie gyven ne ministr , o vikarij paklusnyb je, nesilaik re-
gulos tai Lietuvos observantai-bernardinai sau apginti pasir-
pino autentišk dokument . Jie per tuometin Lietuvos didžiojo
kunigaikš io delegat pas pop. Aleksandr VI, Erazm Ciolek
(Vitelij), 1501 m. iš Romos kurijos archyvo gavo dokumento
nuoraš , kur buvo atsakymas klausim : ar broliai observantai
yra tikri Mažesnieji BroLIAI ? Buvo atsakoma *affirmative*, — taip ².
Iš to matome, kaip labai jiems r p jo ištikimyb šv. Pranciškaus
regulai, j pa i s žin s ramyb ir vienuolijos garb s apgynimas.

b. *Generalin s konstitucijos*. — Praktiškai Mažesni j Broli
gyvenimui tvarkyti, beveik nuo ordino pradžios, šalia regulos,
buvo generalin s konstitucijos. Nuo pat observant užuomazgos
jiems buvo leista tur ti savas generalines konstitucijas. Pirm sias
tokias konstitucijas jiems paruoš šv. Jonas iš Kapistrano, kurias
pop. Martynas V 1430 m. patvirtino³. kurdin s observantus
Lenkijoje, jis jiems sak laikytis ši konstitucij . V liau, 1469 m.,
sik r Lietuvoje, jie j taip pat tur jo laikytis, kol pop. Leono X
bule *Ite et vos* 1517 m. observantai buvo atskirti nuo konventual ,
kaip atskira savaranki pranciškon šeima. Tada buvo paruoštos
naujos generalin s konstitucijos, kuri laik si ir Lietuvos obser-
vantai — bernardinai⁴. Pasteb tina, kad generalin s konstitu-
cijos paruošiamos laikantis Bažny ios kanon ir laik reikalavim .
J projekt perži ri ir priima generalin ordino kapitula, tvirtina
Šv. Sostas.

c. *Provincijos statutai*. — Be generalini konstitucij pradžioje
lenkus ir lietuvius (jei j Lenkijos vienuolynuose jau buvo) saist
dar šv. Jono Kapistrano ir kit Austrijos-Bohemijos-Lenkijos pro-
vincijos generalini komisarij ir vikarij duoti statutai⁵. Kai
1467 m. buvo kurta Lenkijos bernardin provincija, tai jau pir-
moje jos kapituloje Krokovoje buvo išleisti provincijos statutai,

² « Utrum fratres de Observantia sunt vere Fratres Minores ? Respon-
detur affirmative, Catholice conclusio omnino est vera » (Arch. Vat. : Ar-
marium XXXII, 21 vol. Visas dokumentas yra f. 81r-83v.).

³ L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1430, X t., 7-23 nr. Ad
Claras Aquas (Quaracehi) s1932, 176-189 psl. ; E. Wagner, *Historia Consti-
tutionum*, Roma 1954, 58, 65-67 psl. ; K. Kant ak, *Bernardyni Polscy*, I t.,
Lvovas 1933, 73 psi.

⁴ E. Wagner, *Historia Constitutionum*, 67 ir sek. psl. ; Joannes De
Komorowo, *Memoriale*, 341, 345, 347 psi.

⁵ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 158, 163, 169, 175, 183-185,
187-189, 191 psl. ; Arch. Bernard. : *Annales*.. f. 25 ir sek.

kuriuos paruoš generalinis komisarijus Petras iš Neapolio ir provincijos vikarijus Marijonas iš Ieziorko (sic). Šiuos statutus jie paruoš naudodamiesi motiniškosios provincijos statutais ir generalini kapitul nutarimais, pridami kai kuriuos dalykus Lenkijos provincijai pritaikintus. Šie statutai su generalini komisarijų papildymais, pagal Jon Komorovsk, galiojo net iki 1524.

Daugiausia papildym šiuose statutuose padar generalinis komisarijus Liudvikas iš Turre. Jie 1488 m. Krokuvos kapituloje buvo priimti, ir net generalin Urbino kapitula (1490) sak Lenkijos provincijai j laikytis⁶. Šiuos statutus išleido K. Kantak⁷ ir tuo būdu padar juos mums prieinamus. Iš jų pakankamai išryškėja ir mūsų bernardin gyvenimas. Jie, praleidus 1-j, derinami prie 11-kos regulos skyri, kurie dar dalijami mažesnius skyrelius. Taip 2-me skyriuje kalbama apie priimim kandidat ordin; 3-me apie brevioriaus kalbim chore, pasnink ir išjim už vienuolyno rib; 4 ir 5-me apie elgetavim, pastatus, gyvenimo reikmenis ir auklį jim; 6-me apie nam sutvarkym ir ligonis; 7-me apie kaltes, karcerius, diskretus ir disciplin; 8-me apie kapitulas; 9-me apie pamokslininkus, nuod klausius ir studijas; 10-me apie tris kustodijas (tarp jų ir Vilniaus kustodij), vizitacij ir nepaklusnius vienuolius; 11-me apie trečiojo ordino seseris; 12-me apie keliaujančius Jeruzal ir tarp netikinį j.

Šie statutai su kai kuriais Pševorsko (1489), Opatavos (1491), Varšuvos (1499) ir Koblino (1502) kapitul papildymais galiojo iki galutinio observant-bernardin nuo konventual atskyrimo 1517 m. Tada Lenkijos-Lietuvos provincijolas Urielis iš Grabovo sudar komisiją naujiems statutam paruošti, bet ir šiuo atveju pagrindu paliko Liudviko iš Turre duotieji. Nors šiais naujais statutais bernardinai nebuvo patenkinti, ir net penkiose kapitulose svarst kitus projektus, bet jie nebuvo priimti⁸, dėl to jie galiojo iki lietuviai bernardinai atsiskyr nuo lenk ir 1530 m. kur Lietuvos provinciją.

Kai lietuviai bernardinai po ilg pastang atsiskirti nuo lenk susilauk generolo atsi sto generalinio komisarijaus vokiečio Kas-

⁶ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 197, 203, 221, 252, 256 psl.; Arch. Bernard.: *Annales...*, I t., ad an. 1467 f. 116 ir sek.

⁷ Kantak, *Capitula necnon Constitutiones*, 29-45 psl.

⁸ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 267, 258, 260, 343, 333-337, 343, 346 psl.; Arch. Bernard.: *Annales...* I t. ad an. 1488, f. 118 ir sek.; ad an. 1489, f. 120; ad an. 1491, f. 121; ad an. 1502, f. 135; ad an. 1520, f. 200-223; ad an. 1524, f. 231; ad an. 1527, f. 240; *Relatio de Licheto*, 466-530 psl.

paro iš Kresso, tai jis, aplank s visus vienuolynus, 1528 m. kurdamas nepriklausom nuo lenk Lietuvos bernardin kustodij , dav jai kai kurias normas, kuri šios kustodijos bernardinai tur jo laikytis. Deja, lenkams ir š kart paveikus generalin Parmos kapitul (1529), visi jo padaryti potvarkiai buvo panaikinti, ir lietuviai tur jo paklusti v l seniems Lenkijos provincijos statutams ir viršininkams⁹.

Kai pagaliau karaliui Žygimantui Senajam prašant, pop. Klemenso VII sakymu, generolo paskirtas komisarijus Jonas Komorovskis, atvyk s Vilni 1530 m. geguž s 26 d., sušauk lietuvius bernardinus kapitulon ir k r Lietuvos provincij , tai jai tur jo duoti ir pirm sias tvarkymosi normas^{10 11}. Deja, neturint to meto kapitul akt , kurie, turb t, per Vilniaus vienuolyno gaisrus sudeg , nieko tikro apie pirmosios Lietuvos bernardin provincijos statutus nežinome. Kai vairi nelaimi sunaikinti Lietuvos bernardinai 1576 m. v l prisijung prie Lenkijos provincijos¹¹, tai jie v l tur jo paklusti tos provincijos statutams.

Generalin Valladolido kapitula (1593) sak paruošti naujus provincij statutus, d l to, naudojantis senais Lenkijos provincijos statutais, buvo paruošti ir 1597 m. Samboros kapitulos priimti nauji statutai, kurie galiojo iki 1628 m. Šie statutai tur jo 6 skyrius, padalytus mažesnius skyrelius : 1-me skyriuje kalbama apie pri mim ordin ; 2-me apie dvasines pareigas; 3-me apie kasdien gyvenim vienuolyne, prie stalo, kelion je, apie pasninkus-ligonis, drabuži , knyg ir bibliotek sigijim , arkli vežimus, statybas ir pinig naudojim ; 4-me apie pareigas, studijas ir lektorius ; 5-me apie bausmes; 6-me apie provincijos kapitul¹².

d. *Viršinink sakymai.* — Regulos, generalini konstitucij ir provincijos statut laikym si tur jo priži r ti viršininkai. Ministrams pati regula (cap. X) sako lankyti brolius ir juos persp ti. Šv. Jonas iš Kapistrano, šiaur s kraštuose kurdindamas observantus, apr pino juos viršininkais. Jis visuose naujuose vienuolynuose paskyr gvardijonus, o vienuolynus sujung s provincij (prieš 1517 m. vikarija vadinam) jai valdyti paliko Gabrieli iš Veronos, pirm j vikarij . Paskui, šv. Jono iš Kapistrano p diniai, gene-

⁹ Gidži nas, *De mitus Fratrum Minorum in Lituania*, 93 ir sek. psl.; Gidži nas, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje*, 118 ir sek. psl.

²⁰ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 349-353 psl.; F. Neviera, *Lietuvos Pranciškonai Observantai*, žr. Lietuvi Tauta, 5 (1935), 229 ir sek. psl.

¹¹ Gidži nas, *De inittis Fratrum Minorum in Lituania*, 103 psl.

¹² Arch. Bernard.: *Annales...* I. t., ad an. 1597, f. 320 ir sek. ; Kant ak, *Capitula necnon Constitutiones*, 15 ir sek. psl.

raliniai vikarijai (po 1517 m. jau generaliniai ministrais vadinami), šalia vikarijų provincijol, drausmei prižiūrėti skirdavo generalinius komisarius-vizitatorius, kurie jų vardu turėjo pagal regulos sakym lankyti ir spėti brolius¹³. Tuo tikslu kartą pats generalinis ministras, Pranciškus Lichetti, 1520 m. buvo atvykęs Krokuvoje. Ši kapitula, nors ir paviluotai, buvo atvykę ir Lietuvos vienuolynų gvardijonai su diskretais, klausyti jų sakymų, spėjimais ir pamokymais¹⁴.

Lietuvos bernardinus dėl tolimos distancijos tik labai retais atvejais aplankydavo Lenkijos vikarijai provincijolai ar generaliniai komisarijai-vizitatoriai¹⁵. Iš komisarijų, turbūt, tik italas Gabrielis iš Castello 1496 m. lankėsi Lietuvoje¹⁶, o iš vikarijų tik vienas Mykolas Bali pats vizitavo Lietuvos bernardinų vienuolynus. Drausmei palaikyti Lietuvai būdavo skiriami specialūs komisarijai. Yra žinoma, kad 1479 m. Lietuvos bernardinams komisarijum buvo paskirtas Angelas iš Ostrovo¹⁷. Vėliau, 1487 m. krus Lietuvos kustodij, Vilniaus gvardijonas turėjo pareigą lankyti vienuolynus ir prižiūrėti Lietuvos bernardinų vienuolinį gyvenimą¹⁸. Paskiruose vienuolynuose už vienuolinį drausmą buvo atsakingi vietos viršininkai, gvardijonais vadinami. Veikiant savarankiškai Lietuvos provincijai (1530-1576) vienuolynus vizituodavo provincijolas. Jis buvo atsakingas ir už provincijos vienuolinį gyvenimą. Visi šie viršininkai galėjo duoti ir davę praktiškus vienuolinį gyvenimą tvarkančius sakymus, kurie derinoti su regulos, konstitucijų ir statutų dvasia.

e. *Vienuoliniai žadai*. — Tiek praityje tiek dabar ordinai priimami tik tie jaunuoliai, kurie nori atgailauti, pataisyti savo gyvenimą ir iki mirties ištikimai Dievui tarnauti. Tuo tikslu jie po novicijato daro trejiems metams laikinuosius žadus, o tam laikui pasibaigus jau amžinuosius, pasižadami laikytis regulos, gyventi paklusnys, neturėti ir skaistys¹⁹. Laikydami regulos ir žadai visi pranciškonai siekia krikščioniškos tobulybės pagal šv. Pranciškaus dvasią. Kaip Lietuvos bernardinai XV ir XVI amžių laikais žadai nedaug bepaliko žinoti. Aišku, kad jie

¹³ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 165, 196, 203, 210 psl.

¹⁴ *Relatio de Licheto*, 486 psl. 5 išnaša, 503 psl. 2 išnaša, 513 psl.

¹⁵ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 266 psl.

¹⁶ Ten pat, 243 psl.

¹⁷ Ten pat, 223 psl.

¹⁸ Ten pat, 250 psl.

¹⁹ *Rituale Romano-Seraphicum Ordinis Fratrum Minorum*, Roma³ 1955, tit. V, cap. V., 295-301 psl.

laik si kaip ir kit krašt to meto observantai. Apie j žad laikym si šiek tiek šviesos mums duoda provincijos statutai ir viršinink sp jimai bei bausm s.

Pirmoji klusnumo žad lie ianti žinia siekia 1476 m. Tais metais provincijos vikarijus Krizostomas iš Ponyecz vizitacijos metu tur jo sudrausti nepaklusnius vienuolius²⁰. Tuo metu Lietuvoje bernardinai dar tik k r si, d l to ten buvo, kaip žinome, siun iami patys uoliausieji. Klusnumui jie gal jo nusid ti tik paskirti Lietuvon, nenor dami ten vykti, bet apie tai neturime žini .

Min ti 1488 m. provincijos statutai nurod sunkius ir lengvus klusnumui prasižengimus. Tarp sunki prasižengim buvo laikoma be leidimo vykimas pas generol ir kapitul ²¹. Atsitiko, kad 1520 m. Krokuv atvykus generolui Pranciškui Lichetti ir ten sušaukus kapitul , atvyko ir keli nekviestieji, turb t, nor - dami pamatyti generol , d l to buvo uždaryti karcerin²².

Apie kok nors Lietuvos bernardin neklysum savo viršinininkams, iki jie prad jo r pintis savo provincijos steigimu, joki žini nepavyko užtikti. Tik kai lenkai viršininkai prad jo išgabenti vienuolyn brangenibes, jie atsisak j klausyti. Tada d l j pastang kurti Lietuvos bernardin provincij lenkai juos laik ne tik nepaklusniais, bet ir schizmatikais, kai tuo tarpu to paties Jono Komorovskio liudijimu, t pat dar lenkai kol atsiskyr nuo Bohemijos provincijos, bet jis j schizmatikais nevadino²³. sik rus Lietuvos provincijai joki prasižengim klusnumo žadui nebeužtinkame.

Neturto žado laikymosi ribas praktikoje tap pat nustat mi- n tieji 1488 m. provincijos statutai. Tie statutai gvardijonams sak paskirti pasaulie ius prokuratoriais b tiniems broli reika- lams apr pinti ir surinktoms pinigim s aukoms laikyti. Surinktus pinigus gvardijonai gal jo išleisti tik geradari nurodytiems tikslams. Gvardijonai ir prokuratoriai rinkdami aukas, tur jo pasakyti, kad tie pinigai yra renkami ne jiems, bet broli reikalams. Nebuvo leidžiama n Dievo garb s pretekstu priimti auksinius ar sidabrinus bažnytinius indus ar drabužius, nebent tik provincijos vikarijui ir vietos diskretams leidžiant. Gvardijonai buvo daugiau

²⁰ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 218 psl.

²¹ Arch. Bernard. : *Annales Polono-Seraphici*, I t., ad an. 1520, f. 206.

²² *Relatio de Licheto*, 32 nr., 509 ir sek. psl.

²³ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 183, 184, 186, 176, 191-194 psl. ; Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 88-96 ir 49-51 psl.

pareigoti ir pintis broli aprenkimu, kaip vienuolyn statyba. Pradžioje buvo draudžiama statyti m rinius vienuolynus ir bažnyias ir vienuolyno pastatus dengti švino skardos stogu²⁴. Dideliu prasikaltimu prieš neturt ir nusizeminim buvo laikoma joti ant arkljo ar važiuoti uždaramė vežime. Tik provincijos vikarijui ir seneliams buvo leidžiama joti ar važiuoti kapitul ir sergantiems bei tiems, kurie tur jo toli keliauti. Kiti reikalui esant tur jo gauti gvardijono leidim , diskretams sutinkant. Ši statut nesi-laikantieji buvo labai griežtai baudžiami. Provincijos vikarijai vizitacijos metu priži r jo, kad j b t laikomasi, d l to nusikal-tusius bausdavo²⁵. Gvardijonai b davu net pašalinami iš pareig²⁶. V liau generolas Pranciškus Lichetti šiuos statutus šiek tiek su-švelnino²⁷.

Ši statut tur jo laikytis ir Lietuvos bernardinai. Yra žino-ma, kad pirmieji j vienuolynai buvo mediniai. Tik XV amž. gale Vilniaus vienuolyno ir bažny ios pastatai buvo pastatyti m riniai. Kai jie d l blogos statybos ir netikusios medžiagos greitai sugriuvo, tai XVI amž. pradžioje buvo pastatyti graž s m riniai iki m s dien išsilik pastatai²⁸. Kauno šv. Jurgio vienuolyno ir bažny ios pastatai taip pat XVI amž. pradžioje buvo pastatyti m riniai²⁹. Tikocino vienuolyno ir bažny ios pastatai irgi XVI amž. baigiantis buvo pastatyti m riniai³⁰. Tik Polocko vienuo-lyno pastatai iki 1563 m. maskvie i invazijos, kurios metu sude-gino vienuolyn ir nužud 5 bernardinus, turb t, buvo mediniai³¹. Totori 1482 m. sunaikinta Kijevo rezidencija grei iausiai buvo medin , o garsieji Gardino, Nesvyžiaus ir B dos vienuolynai pa-iaime XVI amž. gale dar tik k r si, d l to buvo menku iai³².

²⁴ Kantak., *Capitula necnon Constitntiones*, 1-3 nr., 33 psl.; 32 psl.

²⁵ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 263, 286 psl.; Arch. Bernard. : *Annales*.. I t., ad an. 1499, f. 130-132 ; ad an. 1502, f. 135.

²⁶ Kantak., *Capitula necnon Constituciones*, 3 nr., 32 psl. ; Arch. Bernard. : *Annales*.. I t., ad an. 1487, f. 117.

²⁷ *Relatio de Licheto*, 29 nr., 508 psl.; 53 nr., 513 psl.; 54 nr., 514 psl.; 66 nr., 518 psl.; 78 nr., 521 psl.

²⁸ Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 53-59 psl.; Gidži nas, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje*, 72 ir sek. psl.

²⁹ Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 70-72 psl.; Gidži nas, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje*, 75 ir s t. psl.

³⁰ Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 75-77 psl.; Gidži nas, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje*, 76 ir sek. psl.

³¹ Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 80-83 psl.; Gidži nas, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje*, 77 psl.

³² Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 79, 83-85 psl.; Gidži nas, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje*, 76-77 psl.

Lietuvos bernardin bažnyias liturginiais drabužiais, indais ir kitais kulto reikmenimis aprūpino patys fundatoriai. Abi Vilniaus bernardin bažnyios turėjo ne tik gražius, bet ir brangius bažnytinius drabužius. Turėjo puiki gotišk monstrancij ir auksu išsiuvinatą kapelę, kuri jiems padovanojo karalienė Elzbieta, šv. Kazimiero motina. Kitais kulto reikmenimis aprūpino turtingos didieji Chodkevičiai ir Hlebavičiai šeimos³³.

Apie Lietuvos bernardin neturto laikymąsi gražiai atsiliepiama Vilniaus vysk. Benediktas Voina savo relacijose Šv. Sostui 1605 ir 1609 m. Ten jis rašo, kad jie neturi jokių pastovių turtų, bet maitinasi ir apsirengia iš išmaldos, ir giria juos, kaip labai pavyzdingus³⁴. Tiesa, XVI amž. gale jie vienuolynai ir bažnyios buvo gražios ir puikiai tikinčiųjų aukomis papuoštos ir išlaikomos. Prie vienuolynų turėjo sodus ir daržus, toliau nuo vienuolynų užrašais buvo gavytės ir dirvos, kurias buvo praradę protestantizmo signalavimo metu, bet vėliau bent dalis jų, karalių sakymais, buvo sugrąžinta³⁵.

Skaistybės žado laikymosi reikalui taip pat buvo duoti statutai, vikarijų ir provincijų labai griežti potvarkiai. Buvo uždrausti bet kokie ryšiai su moterimis, kad jie netaptų tartiniais. Net nuodėmėms ir dvasios vadams buvo duoti nurodymai, kaip išvengti su moterimis ir vienuolėmis dažnų susitikimų³⁶. Džiugu pastebėti, jog nėra žinoma, kad, šiuo protestantizmo vestu sumišimo metu, koks nors bernardinai būtų iš jų iš vienuolyno ir susidūrę su kokia mergaite, moterimi ar vienuole.

2. Kasdieninis bernardinų gyvenimas

Kasdieninis bernardinų gyvenimas buvo bendruomeninis, savitarpį meilę, kiekvienas atlikinjo savo pareigas. Gyveno virši-

³³ Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 61 psl.

³⁴ 1605 m. relacijoje rašo: « Ordinis Minorum de Observantia quinque (monasteria) ... Hi sunt mendicantes, ex elemosina vivunt ». *Relationes Status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, redigė P. Rabikauskas, žr. *Fontes Historiae Lituaniae*, I vol., Roma 1971, 26 psl. 1609 m. relacijoje rašo: « Ordo Fratrum Sancti Francisci Minorum de Observantia, vulgo ceculantium, nullas possessiones fixas habet, solis elemosinis quoad victum et amictum sustentatur, sanctimoniam ceterarumque virtutum exemplo fidelibus insigniter praelucet » (Ten pat, 38 psl.).

³⁵ Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 61-63, 72 ir sek. psl.

³⁶ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 189 psl.; *Relatio de Licheto*, 64 ir 69 nr., 519 psl.; Kantakas, *Capitula necnon Constitutiones*, 3 nr., 35 psl.; 2 nr., 42 psl.; 1-2 nr., 44 psl.; Kantakas, *ycie Bernardynów*,

ninkai ir valdiniai, bendromis atgailos ir apsimarinimo prakti-
komis save tobulindami.

a. *Bendrojo gyvenimo reikalavimai.* — Bernardinai, gyvendami vienuolynuose, sudar vienuolines šeimas. Vienuolinę šeimą buvo viršininkai ir valdiniai, broliai dvasiškiečiai ir broliai pasauliečiai. Buvo prasta kunigų vadinti tėvais, o pasauliečius broliais. Didesnieji vienuolynai, kuriuose buvo laikomasi pilnos bendro gyvenimo tvarkos ir gyveno bent 12 vienuolių, vadinosi konventais, o kur buvo mažiau vienuolių — rezidencijomis arba prezidencijomis. Konventų viršininkai vadinosi gvardijonais, o rezidencijų — prezidentais.

Kiekvienas konventas turėjo viešą bažnyčią ir bendram vienuoliniam gyvenimui pritaikintus namus, kurie būdavo sujungti su bažnyčia. Bažnyčia buvo skirta vienuoliams ir tikintiesiems. Bendroms vienuolių religiniams praktikoms skirtoji dalis buvo už altoriaus, o kartais ir prieš altorių, vadinosi choru, kur jie giedodavo kanoniškas valandas, meldavosi ir maldavo. Vienuolyno namų pirmajame aukšte, prie durų, buvo durininko ir svečių priimamasis kambarys, toliau virtuvė, valgomasis, siuvykla-draabužinė, kapitulos arba rekreacijos salė. Antrame aukšte buvo gyvenamieji kambariai, celės, vadinami, biblioteka ir aula arba klasė su lektorių pamokoms klausyti. Didžiuosiuose studijų vienuolynuose dar buvo bendras miegamasis — *dormitorium*. Šalia vienuolyno būdavo sodas ir kiemas. Vienuolynas, kur buvo *clausura*, joks pasaulietis, o ypač moterys, negalėjo eiti.

Žymiausias bernardinų konventas buvo Vilniuje, pavadintas šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino vardu. Žymus jau tuo, kad jis buvo Lietuvos sostinėje ir garsiaame kultūros centre, karaliaus Kazimiero kurtas, dėl to kartais karališkuoju vadinamas. Be to, jis turėjo dvi žymias šv. Onos ir Bernardino bažnyčias. Jame jau nuo 1479 m. gyveno Lietuvos komisarijus, nuo 1487 m. kustodu vadinamas. Kai 1530 m. buvo kurta Lietuvos bernardinų provincija, tai ir gyveno ir provincijolas. Šio vienuolyno šeima taip pat buvo didžiausia. Jame bendruomeniniu gyvenimu pilniausiai buvo gyvenama.

b. *Viršininkai ir valdiniai.* — Viršininkams buvo sakyta ne tik duoti valdiniams sakymus ir prižiūrėti vienuolinę tvarką, bet ir rūpintis savo valdinių dvasiniais ir medžiaginėmis reikalais. Remiantis 1488 m. statutais, gvardijonais turėjo būti renkami tik uolūs ir pavyzdingi vienuoliai, nes apsilėid religinse pareigose gvardijonai ir nedalyvaujant bendruose veiksmuose, nesugebą vie-

nuoli valdyti ir vienuolin s drausm s palaikyti³⁷. Iš kitos pus s generolas Pranciškus Lichetti 1520 m. Krokuvos kapituloje per daug griežtus gvardijonus sp jo ir patar , kad jie b t griežti sau, o kitiems šveln s³⁸.

Gvardijonai tur jo saugoti savo valdinius nuo pasaulio dvasios, d l to per didži sias šventes jie netur jo kviesti pasaulie i valgom j vaiši , nebent tik ypatingais atvejais, neleisti vienuoli lankytis pasaulie i namuose, nesi sti broli darbei pas pasaulie ius³⁹.

Gvardijonai taip pat tur jo r pintis vienuoli maitinimu ir aptaisymu. Griežtieji 1467 m. statutai gvardijonams ir vir jams draud par pinti maisto atsarg⁴⁰, kad maisto neb t per daug. Tiau min tasis generolas Pranciškus Lichetti gvardijonams liep gerai maitinti brolius, nes jie gerai atlieka savo pareigas melsdamiesi ir dirbdami⁴¹. Iš tikro, provincijos statut buvo leidžiama gvardijonams sunkiai dirbantiems broliams šalia reguliari valgi par pinti užkandžius^{42 43}.

Regulos sakym r pintis seneliais ir sergan iais dar labiau sustiprino provincijos statutai. Visiems buvo sakyta gerbti senelius, o gvardijonams ypatingai r pintis ligoniais, jei reikia paguldyti juos vienuolyno ligonin je — *infirmarijoje*, pakviesti gydytoj ir par pinti reikaling vaist . Nesir pinantieji ligoniais gvardijonai vizitacijos metu tur jo b ti nubausti⁴³, o generolas Lichetti sak tokius pašalinti iš pareig⁴⁴.

Gvardijonams taip pat buvo sakyta myl ti valdinius, su meile sp ti klystan ius ir bausti nepataisomus. Jie pirmieji tur jo sveikinti valdinius ir tik labai rimtu dalyku k nors jiems sakyti pareigojant klusnumo žadu; viešame kal i išpažinime nesakyti ilg pamoksl , tik trumpai ir švelniai pamokyti; priva ius kal i prisipažinimus laikyti paslapyje⁴⁵. Švelnum su valdiniais labai rekomendavo ir min tasis generolas Lichetti. Jis sak , kad bausti

³⁷ Kant ak, *Capitula necnon Constitutiones*, 1 nr., [39 psl.; 3 nr. 40 psl.; *Relatio de Licheto*, nr., 46-47 nr., 512 psl.

³⁸ *Relatio de Licheto*, 53 nr., 514, pls.-

³⁹ Kant ak, *Capitula necnon Constitutiones*, 1-2 nr., 31 ir sek. psl.; 3 nr., 32 psl.; 3 nr., 35 psl.; Kant ak, *ycie Bernardynów*, 342 psl

⁴⁰ Kant ak, *ycie Bernardynów*, 343 psl.

⁴¹ *Relatio de Licheto*, 53 nr., 313 psl.

⁴³ Kant ak, *ycie Bernardynów*, 345 psl.

⁴³ Kant ak, Ten pat, 344, 350 psl.; Kant ak, *Capitula necnon Constitutiones*, 3 nr., 37 psl.

⁴⁴ *Relatio de Licheto*, 28 nr., 508 psl.

⁴⁸ Kant ak, *Capitula necnon Constitutiones*, 1-2 nr., 37 ir sek. psl.

karceriu gvardijonai gali tik už labai didelius nusikaltimus nam diskretams pritarus⁴⁶.

Gvardijonai tur jo pagalbininkus : vikar , novic ir jaun j profes magistr , choro vadov ir diskretus. Medžiaginius dalykus gvardijonui pad jo tvarkyti ir vienuolyno reikalams geradari suaukotus pinigus laik pasaulietis, apaštališkuoju sindiku arba prokuratoriumi vadinam s. Gvardijonai kai kada ir viso vienuolyno nari susirinkimus, kapitulomis vadinamus, sušaukdavo, ypa kai reik davo vienuolyno diskret provincijos kapitul išrinkti arba sprendim d l novic tinkamumo vienuoliniam gyvenimui prieš žadus padaryti⁴⁷.

Valdiniai buvo visi vienuolyno gyventojai, kurie oficialiai vadinosi broliais, neži rint, ar jie buvo kunigai ar pasaulie iai ar novicai. Šalia ši dar buvo pasiaukojusieji broliai — amžinieji tretininkai ir kandidatai, kurie ruoš si novicijat . Kunigai ir klierikai visi kartu chore giedodavo arba kalb davo kanoniškas valandas — *Divinum officium*, laik mišias ar joms patarnaudavo. Kai kurie kunigai buvo lektoriai, kiti pamokslininkai ir nuod m-klausiai⁴⁸. Reikalui esant jie pad davo parapij kunigams ir vyk-davo tolimesnes misijas, kur pastoviai kunig nebuvo. Klierikai, lektori mokomi, ruoš si kunigystei. BroLIAI pasaulie iai dirbdavo vairius darbus. Jie buvo zakristijonai, durininkai, vir jai, staliai, kalviai, sodininkai, kvedžiai ir kita. Novicai ir kandidatai ruoš si vienuoliniam gyvenimui. Visi tur jo klausyti savo gvardijono⁴⁹.

c. *Vienuolinio gyvenimo dienotvark* . — Vienuolinio gyvenimo diena prasid davo vidurnakt Aušrin s — *Matutinum* maldomis, po kuri b davo kalbami Garbinimai — *Laudes* ir 5 poteriai, kad Dievas išlaikyt Serafišk j ordin⁵⁰. Po ši mald chore gr ždavo poilsio. Rytmet prieš šešias zakristijonas, paskambin s varpu, eidavo prie kiekvieno dur ir žadindavo, sakydamas *Ave Maria* — Sveika Marija. Pažadintasis atsakydavo *Jesus Maria*. Tada atsi-k l , nusipraus , apsitais ir pakloj lov , vienuoliai eidavo chor . Prie jimo žegnodavosi šv stu vandeniu ir, atsiklaup

⁴⁶ *Relatio de Licheto*, 57-59 nr., 515 ir sek. psl.

⁴⁷ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 87, 89, 100 psl. ; Kantak, *ycie Bernardynów*, 351, 267, psl. ; Kantak, *Capitula necnon Constitutiones*, 3 nr., 40 ir sek. psl.

⁴⁸ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 88 ir sek. psl.

⁴⁹ Kantak, *ycie Bernardynów*, 266 ir sek. psl. ; Kantak, *Capitula necnon Constitutiones*, 2 nr., 39 psl.

⁵⁰ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 344 psl. : Arch. Bernard. : *Annales*, X t., ad an. 1524, 233 psi.

prieš kryži pakeltomis rankomis sukalb j *T ve m s*, eidavo savo suolus m stymui⁵¹.

Šešt valand buvo kalbama arba giedama pirmoji kanoniška valanda — *Prima*. Po jos laikomos konventualin s mišios, kuriose tur jo dalyvauti visa bendruomen . Mišias klausydami, per *Sanc-tus* visi kni bšti puldavo ant žem s ir taip pasilikdavo iki konsekracijos pabaigos. Paskui iki *Pater noster* kl podavo. Komunij buvo leidžiama priimti tik du kartu savait je. Prieš jos pri mim buvo patariama iš vakaro nevalgyti vakarien s. Komunijos priimti vienuoliai iš choro jo poromis. Iš j prieš altori nusiaudavo sandalus ir atsiklaup sukalb davo *Confiteor*. Tada priimdavo komunij ir gr ž savo vietas d kodavo⁵².

Po konventualini miši buvo kalbama arba giedama tre ioji valanda — *Tertia* ir paskui pagal nustatyt eil kalbamos vairios pad kos, mirusi j , Šv . Mergel s Marijos valandos ir kitokios maldos ⁵³. Pusry iai nebuvo laikomi bendruomeniniu veiksmu. Matyt, d l pareig vairumo ir darbo ne visi gal jo kartu susirinkti.

Prieš pietus, kurie b davo vidurdien , buvo kalbama *Sexta*. Paskui suskamb jus varpui, rinkdavosi valgom j , kur atlikus kal i išpažinim ir atkalb jus maldas, prasidedan ias *Benedicite*, visi, laikydami vienuolin s precedencijos, užimdavo savo vietas prie stalo ir, klausydami skaitymo, valg tyloje. Skaitytojas, prad damas skaitym , sakydavo : *Jube Domine benedicere*, o baigdamas sak : *Tu autem Domine*. Patarnautojai gi, kad netrukdyt skaitymo, basi nešiojo valg . Baigus valgyti ir gvardijonui davus ženkl , visi keldavosi ir, sukalb j pad kos maldas, eidavo baž-ny i , kur pasimeld ir sugiedoj giesm *Sancta Maria*, jo prie savo darb ar studij ⁵⁴.

Tre i valand po piet b davo kalbama *Nona*. J atkalb j visi gr ždavo prie savo darb , studij ar kitoki užsi mim . N ra žinoma, kada buvo kalbami Mišparai ir kuri valand valgoma vakarien , kuriai buvo skiriama neilgiau kaip valanda laiko. Po vakarien s b davo giedami arba kalbami *Kompletai* ir kalbamos vairios maldos. Po vakarini mald gvardijonas duodavo naktin palaiminim . Tada kiekvienas tyloje eidavo savo cel ir ils -davosi ⁵⁵.

⁵¹ Kant ak, *Bernardyni Polscy*, I t., 99, 114 psi.

⁵² Kant ak, ten pat, 105 psi.

⁵³ Kant ak, ten pat, 99-105 psl.; Kant ak, *Jycie Bernardynów*, 343-345 psl.; Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 344 psl.; Arch. Bernard.: *Annales*.. I t., ad an. 1524, f. 232 ir sek.

⁵⁴ Kant ak, *Bernardyni Polscy*, I, 111-114 psl.

⁵⁵ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 344 psl.; Arch. Bernard.:

d. *Atgaila ir apsimarinimai*. Darydami žadus, bernardinai pasižadavo daryti atgailą ir pataisyti savo gyvenimą. Kad tai vykdyt ir tikrai savo gyvenimą pakeist, jiems net du kartu savaitę buvo sakoma išpažintis⁵⁶. Kita priemonė savo ydoms naikinti buvo viešas kalbėjimas išpažinimas po kiekvieno prasižengimo ar nepasisekimo valgomajame ir kalbėjimas išpažinimo kapituloje penktadieniais⁵⁷. Apsimarinimui tarnavo ir pasninkai, nes, šalia Bažnyčios sakytos gavenios, buvo regulos sakoma gavenia nuo Visų Šventųjų iki Kristaus užgimimo, ir patartas 40 dienų palaimintasis pasninkas po Trijų Karalių šventės (III Regulos skyrius). Tam pačiam tikslui buvo sakoma ir generalinė konstitucija bei provincijos statutų disciplina, tyla, bendra ir privati malda, kuriai buvo skiriama daug laiko⁵⁸.

3. Vienuolinis auklėjimas ir mokslas

ordin bernardinai buvo priimami kaip ir kiti pranciškonai provincijol (iki 1517 vikarijais vadinami), vadovaujantis regulos, generalinė konstitucija ir provincijos statutų nurodymais. Priimtieji atlikdavo novicijatą ir, padarę žadus, būdavo ruošiami kuriai nors specialybei. Siekiantieji kunigystės buvo mokomi lektoriai, pasiruošusi generalinė studijose ar universitetuose. Viliu klierikams kunigystę ruošti Vilniuje buvo steigta seminarija. Baigiantis XVI amž. atsirado mokyti bernardinų Jono Duns Skoto mokslo puoselėtojų. Tada išaugo ir vienuolynų bibliotekos, ir archyvuose susikaupė daug reikšmingų dokumentų. Apie šiuos dalykus ir bus plačiau šiame skyriuje kalbama.

a. *Vienuolynas priimamas ir auklėjimas*. — Daugelis pirmą šv. Jono iš Kapistrano priimtą ordiną bernardinai intelektualiniam išsilavinimui jau buvo sigiję, nes tarp jų buvo kunigys, magistras, bakalauras ir Krokuvos universiteto studentas. Tarp jų buvo Melchizedechas, anksčiau buvęs Vilniaus vysk. Motiejaus Trakiškio (1422-1453) sekretorius, ir Andrius Rey, pirmasis su būriu bernardinų 1468 m. Lietuvon pasiųstas viršininkas⁵⁹. Tokiems stojus ordiną

Annales... I t., ad an. 1524, f. 104 ir sek. Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 114-117 psl.

⁵⁶ Kantak, ten pat, 104 ir sek. psl.

⁵⁷ Ten pat, 114 ir sek. psl.

⁵⁸ Ten pat, 100 ir sek. psl.: Kantak, *Jycie Bernardynów*, 349, 346, 348 psl.

⁵⁹ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 241, 259 ir sek. psl.: Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 90 ir sek. psl.; Kantak, *Jycie Bernardynów*,

terek jo atlikti novicijat ir padaryti žadus. Kiek v liau pranciškonišk j gyvenim prad jo rinktis ir nemokyti jaunuoliai. Juos jau reik jo ruošti ne tik vienuoliniam gyvenimui, bet ir kunigystei. Tada remiantis generalin mis konstitucijomis buvo sudaryti provincijos statutai, kuri laikantis, reik jo priimti kandidatus, juos aukl ti ir mokyti.

Pradžioje novicus, provincijos vikarijaus priimtus, kiekvienas vienuolynas sau vienuoliais ir kunigais išsiaukl davo. Pirmuose 1467 m. statutuose dar nieko n ra apie novicijat . Matyt, tuomet dar pakako generalini konstitucij nuostat ir ordino papro i . Ta iau 1488 m. statutuose jau daug randame apie pri mim ordin ir apie priimt j aukl jim , ia sp jami vikarijai, kad atsargiai elgt si priimdami kandidatus. Pirma jie turi iširti j ger vali , ir priimtus bandymui kuriam laikui dar palikti pasaulie i drabužiais. Tik gerai ištyrus j kilm ir elges leisti novicijat ir novicijate išbandytus prileisti prie žad , kad taip išvengt netinkam , kurie tampa ordinui sunkenybe.

Tuose pa iuose statutuose yra pasakyta, kad novicijatai b t tokiuose vienuolynuose, kur pavyzdingai laikomasi vienuolin s tvarkos. Novicams aukl ti turi b ti paskirtas pavyzdingas magistras, kuris j uos aukl t , lavint apsimarinimuose, sudraust , baust ir guost , vadovaudamasis meile ir išmintimi, bet teneb na per daug griežtas, kad savo aukl tini ne stumt nusiminiman. Jis turi neperkrauti j darbais, kad neužgesint maldingumo dvasios. D l to magistras turi b ti skiriami patyr ir išmintingi kunigai, buv gvardijonai, ar gvardijon pareigoms tinkami ⁶⁰.

b. *Paruošimas kunigystei.* — Padariusieji žadus kur laik b davo vadinami neoprofesais. Klierikai, magistro ir lektori mokomi, ruošdavosi kunigystei, o broliai pasaulie iai dirbdavo ir mok si vienuolynui reikaling amat . Jau 1467 m. statutai klierikus profesus sak pavesti novicijato magistro prieži rai kartu su novicais. Tuose vienuolynuose, kur n ra novic , turi b ti paskiriamas magistras, kuris jiems Dievo kelyje vadovaut ir nusižeminime kunigystei paruošt . Šalia studij klierikai tur jo ir dirbti, bet neilgiau kaip valand per dien ⁶¹, vadovaujantis principu, kad nenukent t mokslas ir malda⁶².

267 psl.: Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 52, 65 psl.

⁶⁰ Kant ak, *Capitula necnon Constitutiones*, 1-2 nr., 29 ir sek. psl.; 3 nr., 41 psl. ; *Bernardyni Polscy*, I t., 87 psl.

⁶¹ Kant ak, *ycie Bernardynów*, 345 psl.

⁶² Kant ak, *Capitula necnon Constitutiones*, 1 nr., 34 ir sek. psl.

klierikus anuomet b davu priimami jaunuoliai, baig pradi- nes mokyklas⁶³, kurie prieš priim ordin tur davu išlaikyti lotyn kalbos ir giedojimo egzaminus⁶⁴. Tais laikais buvo daug kreipiama d mesio giedojim , nes Liublino kapitula 1519 m. nu- tar neprileisti prie kunigyst s šventim t , kurie nemoka tobulai giedoti⁶⁵. Padariusieji profesij klierikai buvo mokomi grama- tikos, retorikos ir dialektikos. Šiuos dalykus iš j mok si teologijos, kuri anuomet r m si Petro Lombardo sentencij aiškinimu ir dekretali d stymu. Busimieji pamokslininkai dar mok si iškalbos, kur ypa buvo lavinama atmintis⁶⁶.

Kiek t s si studijos prieš šventimus, yra nurodyta 1467 m. provincijos statutuose. Ten sakoma, kad niekas negali b ti pri- leistas prie mažesni j šventim , jei n ra išbuvs vienuolyne dve- jus metus po profesijos, ir negalima šventinti kunigu, jei neišbuvo ketveri met po novicijato. Taip pat negalima šventinti dija- konu neturin io 22 met , n kunigu, kuriam dar nesukako 24 metai. Jei kuris b t anks iau šventintas, tai jis turi b ti suspenduotas, kol sulauks piln 24 met . Prie šventim prileisti tur jo teis tik provincijos vikarijus, prieš tai rimtai išegzaminav s šventina- muosius⁶⁷.

D l šventinam j amžiaus v liau kildavo abejoni . Mat, rei- kalui esant, gavus popiežiaus dispens , b davu šventinami net 20 met jaunuoliai. Kilus abejonei d l reikalo tokius jaunos šventinti, 1520 m. buvo paklaustas generolas Pranciškus Lichetti. Jis atsak , kad nereikia laukti b tiniausio reikalo, bet užtenka pakankamo, ir, jei tik jaunuoliai yra tinkami kunigystei, teb nie šventinami sulauk 22 met⁶⁸. Matyt, tada dar nebuvo griežtai kanonais nustatytas šventinam j amžius.

c. *Magistr ir lektori paruošimas.* — Šv. Jonas iš Kapistrano pri m daug mokyt vyr , kurie, tap kunigais, mok kitus or- din stojan ius jaunuolius⁶⁹. V liau, šiems išmirštant, nebuvo pasir pinta nauj magistr ir lektori tinkamu paruošimu. Tik 1520 m. atvyk s generolas Pranciškus Lichetti susir pino nauj

⁶³ Kant ak, *Bernardyni Polscy*; I t., 95 psl.

⁶⁴ Ten pat, 282 psi.

⁶⁵ Kant ak, *ycie Bernardynów*, 351 psl.

⁶⁶ Kant ak, *Bernardyni Polscy*; I t., 282, 306 psl.

⁶⁷ Ten pat, 283 psl. ; Kant ak, *ycie Bernardynów*, 348 psi.

⁶⁸ *Relatio de Licheto*, 26 nr., 507 psl.; Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1520, f. 205.

⁶⁹ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 260 ir sek. psl.

teologijos ir teis s lektori paruošimu. Jis liep parinkti 4 ar 6 klierikus, kuriuos jis žad jo si sti Paryžiun studijuoti teologijos, ir kitus 4 ar 6 paskirti, kad su savim pasiimt Italijon studijuoti teis s ⁷⁰. Bet netrukus kelyje mirus šiam generolui, ir toliau šiuo taip pavojingu protestantizmo plitimo metu lektori paruošimas buvo apleistas, d l to nukent jo provincijos kunig išsilavinimo lygis. Kai jis buvo žemas Lenkijoje, tai jis negal jo b ti aukštesnis Lietuvoje.

Apie menk ano meto Lietuvos bernardin išsilavinim liudija j zuitas Antanas Possevino ir apaštališkasis nuncijus Andrius Caligari. Jie abu, 1579 m. iš Vilniaus Valstyb s sekretoriui kard. Comense rašydami, giria bernardin pavyzding gyvenim ir apaštališk uolum klaidatiki tarpe, kuri nemaža gr žino Bažnyiai, bet r pinasi j intelektualinio lygio pak limu. Possevino Valstyb s sekretoriui rašo, kad j bernardin provincijolas su ašaromis praš s par pinti leidim 4 bernardinams mokyti Braunsbergo j zuit seminarijoje, d l to jis prašo kardinol Comense iš ordino generolo par pinti leidim , kad 4 ar 6 bernardinai gal t studijuoti ne tik Braunsbergo, bet ir Olomuco j zuit seminarijoje ⁷¹. T pat reikal rekomenduoja ir nuncijus Caligari⁷².

Netekt abejoti, kad toks leidimas anks iau ar v liau buvo gautas, nors prof. Z. Ivinskis, paskelb s XVI-XVIII amž. Braunsbergo seminarijos lietuvi student s raš , bernardin jame nepažymi ⁷³. Galb t, jis paskelb nepiln s raš , ar j tautyb s jam nepavyko atpažinti, nes, kaip v liau iš kit šaltini sužinosime, iš tikro, bernardinai šiuo metu j zuit mokyklose jau mok si.

Bernardin intelektualinio lygio pak limu, ypatingai r pinosi provincijolas Mikalojus iš Busko (vadinamas *Roxolanus*), kuris prieš išrinkim provincijolu buvo Vilniaus gvardijonas. Jis vis savo provincijolavimo laik (1577-1581) r pinosi geresniu lektori paruošimu. Jis, 1578 m. savo vietoje Paryžiaus generalin kapitul si sdamas kustod kustod Erazm Peczyczk, liep jam generalines ordino studijas nuvesti 4 klierikus. Jis provincijolo sakym tikrai vykd , nes t pa i met birželio 19 d. su 4 klierikais jau buvo Paryžiuje ⁷⁴. Tuo pat metu, kaip mat me, šis provincijolas kreip si ir Possevino, kad par pint leidim klierikams

⁷⁰ *Relatio de Licheto*, 27, 30 nr., 507 ir sek. psl. ; Arch. Bernard., *Annales*.. I t., ad an. 1520, f. 206.

⁷¹ MPV, IV t., 114 nr., 204 ir sek. psl.

⁷² Ten pat, 153 nr., 284 psl.

⁷³ Z. Ivinskis, *Lietuviai Braunsbergo kunig seminarijoje XVI-XVIII amžiuje*, žr. *Tiesos Kelias*, 1935 m. nn. 7-8 nr., 407-413 psl.

⁷⁴ Joannes de Komorowo, *Memoriale, Continuatio* II, 398 psl.

mokytis Braunsbergo j zuit seminarijoje. Matyt, kad Possevino pastangomis 1580 m. buvo gautas net popiežiaus leidimas, ir jis kelis studentus pasiunt Braunsbergo seminarij^{75 76 77}. Tai patvirtina ir Lietuvos j zuit istorikas S. Rostovkis^{76 77}. Nežinantiems vienuolij statym gali keistai atrodyti leidimo reikalas mokytis j zuit seminarijoje. Tokio leidimo reik j o, jei klierikai buvo siuniamie svetimas mokyklas, juo labiau, kai jie ne savo vienuolyne tur jo ir gyventi.

Kiek v liau vienas iš buvusi Paryžiaus student , Benediktas Anserynas iš Lwowo, baig s studijas ir tap s provincijolu (1594-1597), pats r pinosi lektori paruošimu ir 1594 m. Vilniaus akademij pasiunt net 16 klierik⁷⁷. D l to tur jo pagrindo j zuitas Martynas Smigleckis iš Vilniaus 1596 m. sausio 27 d. savo generolui Klaudijui Aquaviva rašyti, kad j zuitus t vai bernardinai labai vertina ir j mokyklas siun ia savo studentus⁷⁸. Kitame pranešime 1619 m. j zuitai giriasi, kad j mokykl nuopelnu padid jo Lietuvos vienuoli skai ius, nes kai jie 1569 m. atvyko Vilni , tai bernardin buv tik 4, o dabar j es 120⁷⁹. Aišku, kad pakilus mokslui, prasid jo naujas atgimimas kar , mar , gair ir kitoki nelaimi sunaikintuose Lietuvos bernardin vienuoly-

⁷⁵ « Item reverendus pater Nicolaus, minister, alios fratres causa studii misit ad Iesuitas ad Prussia (videlicet Braunsberg) de mandato pape etc. » (Joannes de Komorowo, *Memoriale, Continuatio* II, 399 psl.).

⁷⁶ « Seminario Braunsbergae instituto, in quod, praeter caeteros, religiosi e familia divi Francisci Seraphici (cujus Ordinis viros Bernardinos hic vulgo appellant) aliquot juvenes rogatu Provincialis sui accepti, insigni suo in studio cum pietatis turn litterarum progressu, educabantur » (S. Rostowski, *Lituanicarum Societatis Jesu Historiarum libri decem*, Parisiis-Bruxelles 1877, 64 psl., 35 nr.).

⁷⁷ N. Gol ichowski, *Przed now epok , Materiały do Historji 00. Bernardynów*, Krokua 1899, 203 psl.

⁷⁸ « Amant nos insigniter Patres Bernardini, ita ut voluerint suos nostras scholas adiré. Utque idem in posterum flat, stabilire conantur » (ARSI, Germanica 176, f. 32r). Iš archyvo nuoraš padar prof. dr. P. Rabi-kauskas, S.J. už tai jam nuoširdus a i .

⁷⁹ Aprašant Vilni sakoma: « Constat autem ex variis nationibus : Lituaniis (quorum potissima pars est), Polonis, Ruthenis, Germanis, Machometanis : nam Tartari in suburbio quodam non pauci numerantur. Natio Lituana primas partes habet, nam ecclesias suas numerat 18. Habet Episcopum, Canonieos, Dominicanos, Franciscanos duplicis ordinis, Carmelitanos ; sed ante Societatem (1569), pauci numerabantur in Monasteriis, nunc in immensum excreverunt ex scholis et Congregationibus nostris : nam in quodam Bemardinorum Monasterio, quando venit Societas, quatuor tantum erant, nunc ad 120 excreverunt » (ARSI, Polonia, 50, f. 49v). Iš archyvo nuoraš padar prof. Z. Ivinskis.

nuoš , d l to pagaus jus pašaukimams XVII amž. pradžioje buvo kurta daug nauj vienuolyn .

d. *Bernardin seminarija Vilniuje*. – Paruošus filosofijos, teologijos ir kanon teis s lektorius jau buvo pribrend s laikas, vykdamant Tridento susirinkimo nuostatus, steigti savo provincijos studijas. Tai buvo padaryta 1591 m. Bydgoš iaus kapituloje. Ten buvo nutarta visose kustodijose steigti seminarijas ⁸⁰. Ta iau tada tebuvo steigtos tik teologijos studijos Krokuvoje, kur d st du lektoriai. Vilniuje teologijos studijos buvo steigtos 1605 m. Liublino kapitulos nutarimu, kur teologijai d styti, kaip ir Krokuvoje, buvo paskirti du lektoriai⁸¹. Ta pati kapitula steig net 9 filosofijos studijas Lenkijoje, bet n vienos ne steig Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštyst je. Matyt, ji galvojo, jog ten klierikams teologij paruošti pakako esam j zuit mokykl .

Šioje Vilniaus bernardin seminarijoje gal jo mokytis 20-30 klierik , nes viename Vilniaus vienuolyne 1591-1600 m. laikotarpiu, to vienuolyno profesij *Metrikos* duomenimis, žadus padar ⁴⁵ jaunuoliai⁸², o XVII amž. pradžioje stojan i bernardinus skai ius vis augo. Nors apie kituose vienuolynuose padariusius žadus klierikus neturime žini , bet su pagrindu reikia manyti, kad bent Kauno ir Tikocino vienuolynai taip pat ruoš kandidatus vienuolius, nes kitaip neb t išaiškinamas toks greitas XVII amž. pradžioje Lietuvos teritorijoje bernardin padid jimas ir daugelio vienuolyn sik rimas.

Kiek laiko šioje seminarijoje t s si mokslas ir koki dalyk joje buvo mokoma, žini neturime. Žinome tik tiek, kad buvo vadovaujamasi ordino magistr , ypatingai šv. Bonavent ros ir Jono Duns Skoto mokslu, aiškinant juos scholastiniu metodu. Gabesnieji studentai, ypa kandidatai lektorius, baigdami studijas, pasirinkto lektoriaus vadovujami parašydavo disertacijas ir viešai, kartais net provincijos kapitulose, disputuodavo. Tokios disertacijos, anuomet atspausdintos, yra iki m s laik išsilikusios vairiose bibliotekose ⁸³.

⁸⁰ Arch. Bernard. : *Annales..* I t., ad an. 1592, f. 314 ; ad an. 1596, f. 317.

⁸¹ «In hoc capitulo Lublinensi (...) celebrato anuo domini 1605 (...) studium theologicum Cracoviae continuandum institutum st, Posnaniae vero et Vilnae institut sunt et ubi ue duo leetores dati» (Joannes de Komorowo, *Memoriale, Continuatio II*, 405 psl.

⁸² Arch. Bernard.: *Metrica Fratrum Minorum (Conventus Vilnenis)* f. 2-8. Iš tikro, prasideda 1591, nes tais metais profesij padar 1, 1592 - 7, 1593 - 4, 1594 - 6, 1595 - 6, 1596 - 4, 1597 - 8, 1598 - 4, 1599 - 4, 1600 - 1.

⁸³ V. Gidži nas, *Scotism and Scotists in Lituania*, žr. *Acta Congressus*

e. *Mokytieji bernardinai ir jų darbai*. — Rašydami apie mokytas ar kitaip pasižymėjusius Lietuvos vienuolyn bernardinus, mes atsistojame prieš labai painią problemą, nes jie (1468-1530 ir vėliau 1576-1729) priklausė bendrai Lenkijos-Lietuvos provincijai. Tokiai padaliai esant, lenkai vairioms pareigoms būdavo skiriami Lietuvos vienuolynuose, o lietuviai siunčiami Lenkijon. Nėgana to, net iš pačios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos kilusieji bernardinai buvo vairi tautybi: lietuviai, rusai, lenkai ir vokiečiai. Kaip ją juos beatskirti? Manau, kad nėra kito kelio, kaip tik kalbėti apie visus tuos bernardinus, kurie buvo kilę iš Lietuvos valdomos teritorijos ar, gyvendami Lietuvos vienuolynuose, pagarsėjo moksle.

Vienas iš pirmųjų daugiau prasilavinusių bernardinų buvo jauminas Melchizedechas, Vilniaus vysk. Motiejaus Trakiškio (1422-1453) notaras, Italijoje šv. Jono iš Kapistrano observantus priiėmėtas. Jis iš Italijos per Austriją, Vengriją ir Boheimiją, iki Krokuvos lydėdamas šv. Joną iš Kapistrano, aprašė jo kelionę ir kelionėje atliktus darbus. Paskui šis savo aprašymą pasiuntė vysk. Motiejui Trakiškiui, kurio Vartoje paliktu juodraštiu pasinaudojo Jonas Komorovskis, rašydamas Mažesniųjų Brolių observantų kroniką⁸⁴.

Po jo pažymėtinai keli pirmieji, iš Lenkijos atvykę, mokyti Vilniaus vienuolyno bernardinai. Pirmiausia Andrius Reys, kurį šv. Jonas iš Kapistrano, dar Silezijoje būdamas, pirmą ordiną, buvo giliai išsilavinęs vyras. Jis su būriu kitų bernardinų 1468 m. Varšuvos kapitula pasiuntė Lietuvą rėpintis Vilniaus ir Kauno vienuolynų kėrimu. Prieš stodamas ordiną, jis buvo Krokuvos kanauninkas⁸⁵. Pirmasis Lietuvos bernardinų komisarijus Angelas iš Ostrovo, būvęs provincijos vikarijus, 1479 m. Lietuvon pasiėstas, buvo sigijęs menų bakalaurato laipsnė (*baccalaureus artium*)⁸⁶. Jo draugas Marijonas iš Iezioroko, irgi būvęs vikarijus, baigė savo pareigas 1487 m. atvykę

Scotistici Internationalis Oxonii et Edimburgi 11-17 sept. 1966 celebrati,

IV t., Roma 1968, 239-247 psl.

⁸⁴ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 240 ir sek. psl.; L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1462, XIII t., 7 nr., 280 psl.; Sadok Baroz, *Pomėtnik Zakonu Bernardynów w Polsce*, Lvovas 1874, 249 ir sek. psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, II t., 5, 90, 120, 152, 279 psl.; II t. 262, 266 psl.

⁸⁵ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 203, 260 ir sek. psl.; Gidziėnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 52, 65 psl.

⁸⁶ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 8, 191, 203, 211, 23 psl.; Sadok Baroz, *Pomėtnik*, 25 psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 20, 28, 58, 64, 78, 170 psl.

Vilni, buvo Krokuvos universiteto bakalauras⁸⁷. Abu jie mir Vilniuje ir yra palaidoti Vilniaus bernardin kapuose⁸⁸. Stanislovas, vadinamas Lenku (Polonus), Vilniuje gyvendamas (1480-1483), paraš, greičiausiai lotyniškai, Šv. Stanislovo kankinio gyvenim. Jis buvo sigij s magistro laipsn⁸⁹. Mykolas Bala, pirmasis iš vikarij 1483 m. vizitav s Lietuvos bernardin vienuolynus, vadinamas mokytu vyru (*homo litteratus*)⁹⁰. Mikalojus iš Skolniko, 1481 m. sigij s bakalaurato laipsn, buvo Vilniaus pamokslininku, kurio pamoksl santrauk yra padar s Kalikstas⁹¹.

Gi XVI amž. pradžioje (1512-1515) Vilniaus gvardijonu buvo ir to vienuolyno bažny ios ir kit pastat statyba r pinosi Jonas Komorovskis, save vadins Joannes de Comorowo. Jis buvo gerai išsilavin s, nors atrodo, kad akademinio laipsnio netur jo. Jis ne tik keliose vietose buvo gvardijonu ir paskui kelis terminus provincijolu, bet ir, generolo pavedimu, 1530 m. Vilniuje, sušauk s kapitul, kanoniškai k r Lietuvos provincij⁹². Jis aktyviai dalyvavo keliose generalin se kapitulose ir paraš *Sermones de Regula S. Francisci* — Pamokslus apie šv. Pranciškaus regul⁹³ ir m s dažnai naudojam Mažesni j Broli observant kronik, suglaustos⁹⁴ ir pla ios redakcijos⁹⁵. Ši kronika yra pagrindinis Lietuvos ir Lenkijos XV ir XVI amž. bernardin istorijos šaltinis.

f. *Jono Duns Skoto mokslo puosel tojai.* — Visi Lietuvos pranciškoniai : konventualai ir observantai-bernardinai, daugiau ar mažiau buvo susipažin su savo garsiojo subtilaus daktaro, Jono Duns Skoto mokslu. Taciau giliau j pažino tik tie laimingieji, kurie buvo studijav Paryžiaus ar kitose generalin se studijose.

⁸⁷ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 259 psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 22 psl.

⁸⁸ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 241 psl.

⁸⁹ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 77, 170, ir sek. psl.

⁹⁰ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 211, 243 psl.

⁹¹ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 146 psl.

⁹² Gidžinas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 68, 96 psl.

⁹³ K. Kantak teigimu šios knygos rankraštis yra *Uniwersitetu warszawskiego wzgl dnie Biblioteki Narodowej* LQI, 293.

⁹⁴ Johannes de Komorowo, *Tractatus cronice Fratrum Minorum Observantie, herausgegeben von Heinrich Zeissberger, in Archiv für österreichische Geschichte*, XLIX t, Viena 1872, 299-425 psl.

⁹⁵ *Memoriale Fratrum Minorum a Fr. Ioanne de Komorowo compilatum, ed. X. Liske i A. Lorkiewicz, žr. Monumenta Poloniae Historica*, V t., Lvovas 1888, perspausdinta Varšuva 1961, 1-362 psl.

Pragos ir Krokuvos akademijos, vėliau universitetais pavadintos, kur studijavo mokslo pranciškoniai, Jono Duns Skoto katedrą iki 1485 m. dar neturėjo.

Tik, kai 1485 m. Mykolas Paryžietis, Paryžiaus magistras, Krokuvoje prieš 30 magistrų apgynė tris Jono Duns Skoto tezes, tai jam buvo leista Krokuvos akademijoje dėstyti Skoto doktriną, kuri per daugelį metų, 1520 m. mirdamas, paliko nemažą savo išauklėtą skotistų. Jo praskintu keliu jo ir Jonas iš Stobnicos, kuris parašė daug skotistiškų studijų ir išleido Mykolo Paryžiečio paliktus veikalus. pranciškono magistro mokslui besigilindamas, pats susižavėjo šv. Pranciškaus dvasia ir 1514 m. stojo bernardinus, tuo pakeldamas jį prestižą ir atkreipdamas dėmesį subtilią ordino brolių mokslą. Mykolo Paryžiečio ir Jono iš Stobnicos vesta Krokuvos universitete Jono Duns Skoto doktrina buvo dėstoma iki XVIII amž. ⁹⁶. Jono Duns Skoto mokslas buvo mokomas taip pat ir Vilniaus bei Zamosiaus akademijose, kaip tai matyti iš atspausdintų bernardinų studentų disertacijų ⁹⁷.

Skoto mokslu pačius bernardinus sudomino ne tik minėti magistras, jį paskaitos ir parašyti veikalai, bet ir generolo Pranciškaus Lichetti atsilankymo metu (1520) jo pasveikinti atvykusio konventualo provincijolo palydovo panegirika generolui už jo parašytas skotistiškas studijas ^{98 99}. Gaila, kad šis susižavėjimas gilesnis pasiekė neturėjo, dėl viršmint šiuo metu intelektualinio bernardinų nuosmukio.

Šiame laikotarpyje tampa žinomas tik vienas bernardinus, kuris susidomėjo Jono Duns Skoto mokslu. Jis gavo net generolo leidimą, jau senyvo amžiaus, nuvyko Paryžį studijuoti. Jam atvykus Paryžiaus tampa stebėjosi, kad senas mažo išsilavinimo vyras pradeda studijuoti Skoto mokslą. Kiek jis pažengęs Duns Skoto moksle liko nežinoma, bet atrodo, kad Paryžiuje jis išbuvo trejus mokslo metus (1538-1541). Paskui nuvyko Parmos generalinio kapitulo Italijoje, kur gavo leidimą, aplankyti Jeruzalę ir 1543 m. sugrąžė provincijui. Kadangi lenkai jį nematė, tai jis perėjo Lietuvos bernardinų provincijai ⁹⁹, kur jis, turbūt, buvo paskirtas kurio nors vienuolyno lektoriumi.

Studijų atnaujinimo metu, XVI amž. gale, bernardinus Jono

⁹⁶ J. K. dziór, *De schola scotistica in Polonia*, žr. *Collectanea Franciscana Slavica*, Acta Primi Congressus, I t., Sebenici 1937, 81-116 psl.

⁹⁷ V. Gidžiūnas, *Skotizmas ir skotistai Lietuvoje*, žr. *Aidai* 1966 m. 2 nr., 75-83 psl.

⁹⁸ *Relatio de Licheto*, 23 nr., 506 psl.

⁹⁹ Joannes de Komorowo, *Memoriale, Continuatio* I, 368 ir sek. psl.

Duns Skoto mokslu iš naujo sudomino generolo Pranciškaus Gonzagos 1584 m. atsi stas labai mokytas komisarijus Hanibalas Rosselli. Jis ne tik d st Krokuvos universitete, bet ir vienuolyne kasdien skait po tris paskaitas, aiškindamas antr j Skoto Sentencij knyg ¹⁰⁰. Jis taip pat yra palik s ir savo parašyt skotistišk studij . Atrodo, kad jis dav užuomazg ir Krokuvos bernardin generalin ms studijoms, kur buvo paruošti ir kai kurie Lietuvos bernardin skotistai. ia reikia pasteb ti, kad generalin s studijos Mažesni j Broli ordine buvo aukštosios studijos, ir jas baigusiems suteik lektorato teis .

Apie Lietuvos skotistus pla iau esu raš s Aiduose ¹⁰¹ ir skait s paskait Tarptautiniame Skotist Kongrese 1966 m. Oxforde, kur mok si ir mok pats Duns Skotas, kuri buvo atspausdinta to kongreso darbuose¹⁰², d l to ia pamin siu tik XVI amž. galo ir XVII amž. pradžios skotistus.

Pirmasis šio laikotarpio skotistas buvo Andrius Rochmanas, gim s Mohiliove, to meto Lietuvos Didžiosios Kuni-
gaikštyst s teritorijoje. Jis 1595 m. Vilniuje stojo ordin ir 1596 m. liepos 4 d. ten pat padar žadus¹⁰³. Paskui aukštesnes studijas baig Vilniaus j zuit akademijoje. Tada 1602 m. Radomo kapituloje gyn savo disertacij , kuri vadinosi: *Assertiones ex universa Joannis Duns Scoti Doctoris Subtilissimi Theologia desumptae*, kuri tais paiais metais buvo atspausdinta Vilniuje¹⁰⁴. Po šio disputo jis buvo paskirtas lektoriumi, Hanibalo Rosselli p diniu Krokuvos universitete ir generalin se bernardin studijose. Sakoma, kad jis septynis kartus perskait s Skoto veikalus. Pats paraš komentarus I ir IV Skoto *Sentencij* knygai. N. Golichovskio teigimu, jis Kristoforo Radvilo l šomis išleid s *Commentarium*

¹⁰⁰ Ten pat *Continuatio II*, 402 psl. ; Arch. Bernard. : *Annales...* I t., ad an. 1584, f. 304-306 ; L. Waddingus, *Annales Minorum* ad an. 1585, 65-72 nr., XXII, 25-28 psl.: Sadok Bar cz., *Pomnik*, 31 psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*; II t., 295 psl.

¹⁰¹ Žr. 97 išnaš .

¹⁰² Žr. 83 išnaš .

¹⁰³ Arch. Bernard. : *Metrica Fratrum Minorum*, ad an. 1596 f. 5, rašo : «Ego Fr. Andreas Rochmanius clericus hoe scripto manus propriae recognosco me fecisse sacram professionem in manibus Adm. V. P. de Lotowicz custodis Vilmensis, reg. obs. Min. Anno Domini 1596 die 4 Julii ».

¹⁰⁴ « Assertiones ex universa Joannis Duns Scoti Doctoris Subtilissimi Theologia desumptae et in Conventu Radomensi Ord. Min. de Obseru. tempore Sacri Capituli Provincialia ad disputandum propositae. A F. Andrea Rochmanio eiusdem instituti professore. Vilnae Apud Joannem Karcanum. In 4-to» (K dzior, *De schola scotistica*, 88 nr., 110 psl.).

ad IV sententiarum, kuris buvo atspausdintas Venecijoje 1598 m.¹⁰⁵. Gi *Commentarium ad primurn sententiarum*, jam mirus, spaudai paruoš jo mokinys Florijonas Kolcki; tai buvo išspausdinta Venecijoje 1627 m.¹⁰⁶. Prieš mirt, 1608 m. gegužs 25 d. Poznans kapitula j buvo išrinkusi provincijos definatoriumi, provincijolo patarju, o liepos 13 d. jis mir. Palaidotas Krokuvėje liepos 14 d.¹⁰⁷.

N. Golichovskis tvirtina, kad ir Kristoforas Scipio Campo, kil s iš Lietuvos kilming j, buv s teologas skotistas ¹⁰⁸. Iš tikro, jis 1597 m. gegužs 16 d. Vilniaus vienuolyne padar profesij ¹⁰⁹. Pradžioje grei iausiai studijavo Vilniaus akademijoje, o v liau Romoje, Salamankoje ir Alkaloje. Andriui Rochmanui mirus, 1608 m. buvo paskirtas Krokuvos lektoriumi ir išrinktas provincijos definatoriumi. Pagaliau 1611 m. išrinktas provincijolu, 1614 m. Vilniuje sušauk provincijos kapitul. Jam provinciolaujant prasipl t Lietuvos bernardin vienuolyn tinklas, nes buvo kurti Kretingos, Tytuv n ir Telši vienuolynai. Provincij padalinus, jis buvo išrinktas Lietuvos ir Mažosios Lenkijos provincijos provincijolu (1640-1645). Jis buvo labai takingas ir

¹⁰⁵ N. Golichowski, *Przed now epok, Materiały do Historii OO. Bernardynów*; Krokua 1899, 204 psl.

¹⁰⁶ « F. Joannis Duns Scoti Ord. Min. Doct. subtilissimi. Primus sententiarum. Ad optatam facilitatem redactus, et a subobscura Questionum et Articulorum permistione, in gratam diuisionem vindicatus, nec non Commentariis textus, Difficultatum, Dubitationumque enodationibus illustratus, Per. R. P. F. Andream Rochmanium Ord. : Min. de Obserua. Provinciae Poloniae deffinitorem ac Lectorem Gen(er)alem. Cracoviae ad S. Bernardinum Phil(osoph)iae et Theologiae Professore. Nunc vero per R. P. F. Florianum Kolcki eiusd. Ord. et Proui(nci)ae Deffinitorem recognitus et copioso rerum indice auctus, Typis iussu Superiorum mandatus. Anno Domini 1627 Venetiis apud Marcum Ginammi. In folio. K dzior, *De schola scotistica*, 35 nr., 103 psl.

¹⁰⁷ Joannes de Komorowo, *Memoriale, Continuatio II*, 406 psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 306 psl.

¹⁰⁸ N. Golichowski, *Przed now epok, Materiały do Historii OO. Bernardynów*; Krokua 1899, 40 nr., 205 psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, II t., 67, 109, 307 psl.

¹⁰⁹ « Ego Christophorus Scipio Campo recognosco me fecisse professionem sanctam de observanda Regula et vita Fratrum Minorum de Observantia in manibus V. P. Jacobi Bogusz pro time Praesidentis loci Vilmensis. Anno Domini 1597 die 16 Mensis Majj ». Kita ranka prirašyta : « Hic Fr. A. D. 1611 in Capitulo Warssavien. electus es in min. Provinciale, qui dein. in resignatione sui officii Capitulum Vilnae, Matrem quae eum religioni genuit honorans, celebravit illud A. D. 1614 ». Parašt je dar tre ia ranka rašyta : « Mortuus est Grodnae an. D. 1649 die 2 Novembris ». (Arch. Bernard. : *Metrica Fratrum Minorum* ad an. 1597, f. 6r).

tur jo daug savo plan r m j . Mir Gardine 1649 m. lapkri io 2 d. ¹¹⁰. N ra žinoma, kad b t palik s parašyt skotistišk veikal . J neparaš , gal b t, d l to, kad perdaug greitai po studij tur jo atsid ti administracin ms pareigoms.

Kitas aukštos kilm s skotistas buvo Andrius Gro - skis, kuris baig s j zuit kolegij ^{110 111}, 1586 m. stojo bernardinus ir 1587 m. birželio 5 d. Vilniuje padar profesij ¹¹². Paskui studijavo Vilniaus akademijoje ir 1602 m. j baigdamas paraš , apgyn ir atspausdino disertacij , pavadinant : *Theoremata ex omnibus partibus philosophiae*¹¹³. Provincijos vadovyb s 1608 m. buvo paskirtas Vilniaus vienuolyno studij lektoriumi. Paskui buvo Kauno konvento gvardijonu ir v liau Vilniaus pamokslininku¹¹⁴.

XVII amž. buvo ir daugiau skotist , kurie vienokiu ar kitokiu b du buvo susiriš su Lietuvos bernardinais, bet jie jau yra per toli už m s temos laiko rib . Jie yra aprašyti virš min tose mano studijose.

Apie Lietuvos bernardin dom jim si Jono Duns Skoto mokslu, kalba ir tuo klausimu j sigyτος knygos, kurios po 1863 m. sukilimo uždarius vienuolynus buvo patalpintos vairiose Vilniaus bibliotekose ir dabar yra Vilniaus Kapsuko vardo universiteto bibliotekoje, j net 32 yra atspausdintos XVI amž. J s raš man pavyko gauti iš tos bibliotekos katalogo.

g. *Bibliotekos ir archyvai.* — Bernardinai nuo pat savo siki rimo labai vertino knygas, steng si j sigyti ir jas perskaityti Kiekviename vienuolyne jie tur jo specialius kambarius knygoms laikyti ir saugoti, kuriuos vadino *librarianomis*. Antai Gotardas iš

¹¹⁰ Kant ak, *Bernardyni Polscy*; II t., 67, 118-126 psl.

¹¹¹ Ten pat, 235 psl.

¹¹² «Ego Andreas Gr cki elericus recognosco me feeisse professionem sacram de observantia regulari Fratrum Minoram in manibus Rndi. Patris Jacobi Bogusz pro tunc Presidentis loci Vilmensis. Anno Dni. 1697 die 5 Mensis Junii » (Arch. Bernard.: *Metrica Fratrum Minorum* ad an. 1697, f. 6v).

¹¹³ « Theoremata philosophica ex omnibus philosophiae partibus, quae in alma Academia Vilmensi propugnabit F..., Ordinis F. Minorum S. Francisci de Observantia, praeside R. P. Andrea Novatio e Societate Jesu, artium ac Philosophiae magistro et professore ordinario. Disputabuntur in gymnasio universitatis Vilmensis, mense Julio, die... Horis... Vilnae in officina typographica Societatis Jesu. Anno instauratae salutis 1602. In 4-to » (K dzior, *De schola scotistica*, 69 nr., 107 psl.).

¹¹⁴ V. Gidži nas, *Skotizmas ir skotistai Lietuvoje*, žr. *Aidai*, 1966 m. 2 nr., 80 psl.; V. Gidži nas, *Scotism and scotists in Lithuania*, žr. *Acta Congressus Scotistici Internationalis Oxonii et Edimburgi 11-17 sept. 1966 celebrati, IV t.*, Roma 1968, 194 psl.

Siemencino, busimasis Lietuvos provincijolas, b damas Kolo vienuolyno gvardijonu, tais toki librij 115. Vilniuje sugriuvus pirmiesiems vienuolyno pastatams, juos atstatant XVI maž. pradžioje, toki librij pastat vietos gvardijomis Jonas Komorovskis 116.

Kiekvien nauj vienuolyn dažniausiai patys fundatoriai apr pindavo kultui ir pamokslams reikalingomis knygomis: Šv. Raštu, mišiolais, ritualais, brevijoriais ir švent j t v raštais. V liau patys viršininkai stengdavosi savo bibliotekas apr pinti teologin mis knygomis, scholastik komentarais, šv. Bonavent ros ir kit ordino magistr veikalais, šv. Pranciškaus biografija bei ordino kronikomis, kaip *De conformitate vitae B. Francisci* ir *Chronica XXIV generalium* ir kitomis^{115 116 117} Bibliotekos b davo praturtinamos mirusi j vienuoli knygomis¹¹⁸ ir geradari dovanomis.

Vilniaus bernardin vienuolyn pirmomis reikalingomis knygomis, grei iausiai, apr pino karalius Kazimieras, nes jo kurtame vienuolyne, kuris apie 1500 m. sugriuvo, jau buvo librij 119. Ši biblioteka dar padid jo, kai Rafaelis Lgota, pereidamas naujai kurt Lietuvos bernardin provincij , atsigabeno 300 knyg 120. Bernardin bibliotekai knygomis pirkti net Vilniaus katedros kapitula 1585 m. geguž s 14 d. paskyr dvi kapas lietuvišk graši 121. Ilgainiui ši biblioteka taip išaugo, kad kronistas Tomas Dygon apie 1656 m. gal jo rašyti, jog Vilniaus vienuolynas turi turting bibliotek 122. Kai po 1863 m. sukilimo biblioteka buvo atimta, tai ji tur jo 4.142 knygas¹²³ . Tuo pa iu metu joje buvo apie 200 veikal rankraš i . Tada knygos ir rankraš iai buvo išblaškyti po vairias miesto bibliotekas, d l to daugumas t knyg ir rankraš i yra išsilik tose bibliotekose 124.

¹¹⁵ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 244 psl.

¹¹⁶ « Ex eodem capitulo (Łowicz 1511) missus est frater Joannes de Comorowo pro guardiano in Vylnam, ubi omnia aedificia et librariam, quae coruerant reconstruxit » (Ten pat, 304 psl.).

¹¹⁷ Kant ak, *Bernardyni Polscy*, I t., 139, 151, 307-313 psl.

¹¹⁸ Kant ak, *ycie Bernardynów*, 349 ir sek. psl.

¹¹⁹ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 200, 304 psl.

¹²⁰ Ten pat, 348 psl.

¹²¹ J. Kur czewski, *Ko ciól Zamkowy czyli Katedra Wile ska*, III t., Vilnius 1916, 64 psl.

¹²² Arch. Bernard.: *Chronologia...* f. lv. apie bibliotek raso: « Insuper habet Bibliothecam variorum Auctorum et librorum locupletissimam ».

¹²³ J. Kur czewski, *Biskupstwo Wile skie*, Vilnius 1912, 323 psl.

¹²⁴ K. Kant ak, *Najwa niejsze r kopisy franciszka skie bibliotek Wile skich*, žr. *Ateneum Wile skie*, V t., (1928), 14 nr., 175-184 psl.

Šalia bibliotekos buvo dar vienuolyno ir provincijos archyvas, kur buvo laikomi oficialios fundacijos diplomai, geradari užrašai, legatais vadinami dokumentai, vienuolyno diskretiniai ir provincijos kapitulai bei definitoriai posėdžių protokolai, *Acta* vadinami, provincijolai gaunamieji ir siunčiamieji raštai ir aplinkraščiai, profesijų metrikos, kronikos ir dienorašiai. Jų smulkios aprašymai randami 1761 m. sudarytame inventoriuje arba kataloge¹²⁵, išsilikusiam Krokuvos bernardinų archyve. Šiame archyve yra išlikusi didelė Lietuvos bernardinų šv. Kazimiero provincijos archyvo dalis¹²⁶, kurios bent svarbiausius dalykus man pavyko sigyti mikrofilmuose. Kita dalis yra patekusi Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne arba LTSR Centrinio Valstybinio Istorinio Archyvo.

Bibliotekas ir archyvus turėjo ir kiti Lietuvos bernardinų vienuolynai. Apie Kauno vienuolyno biblioteką patiriame iš seno, apie 1500 m., knygoje rašyto rašo. Ta knyga vadinasi *Sermones Aestivales S. Vincentu Fererii*, išleista Nūrnberge 1492 m. rašoje yra toks: *Pro cella praedicatoris Lithvanici in loco Coffnensi*. Šis rašas ne tik pasako, kad knyga priklauso Kauno vienuolyno bibliotekai (mat, pranciškonų vienuolynai nuo šv. Pranciškaus laikų buvo vadinami *locus* - vieta), bet dar pažymi, kad ji buvo skirta lietuvių pamokslininko naudojimui. Dabar ši knyga yra Vilniaus universiteto bibliotekoje¹²⁷. Pradžioje Kauno biblioteka buvo nedidelė, bet vėliau joje buvo nemaža knygų, nes kronistas Tomas Dygon (1656) rašo, kad Kauno konvento bibliotekoje yra pakankamai pamokslininkams reikalingų knygų ir vairių autorių šv. Rašto aiškinimų¹²⁸. Prie bibliotekos buvo ir archyvas, kaip tai sužinome iš to vienuolyno dokumentų nuorašų rinkinio, kuris ir pavadintas *Archivum loci Caunensis ad S. Georgium Ordinis S. Francisci de Observantia post susceptionem Anno Domini 1471*¹²⁹.

Ši biblioteka kartu su archyvu, vėliau dar praturtinta, po

¹²⁵ Arch. Bernard.: *Congeries*.. f. 50-80 ir 101-104; žr. taip pat Kantak, *Bernardyni Polscy*; I t., 290 psl.; II t., 326 psi.

¹²⁶ H. E. Wyczawski, *Katalog Archiwum Provincji OO. Bernardynów w Krakowie*, cz. I dokumentary, Liublinas 1961; cz. II r. kopisy, Liublinas 1962, žr. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, III t. ir V t.

¹²⁷ Kantak, *Najwa niejsze r. kopisy*; 175 ir sek. psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 199 psi.

¹²⁸ « Bibliothecam variorum auctorum in expositionis Sacrae Scripturae, praesertim vero in sermonibus et contionibus habet sufficientem» (Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Caunensis*, f. 49).

¹²⁹ Dabar šis rankraštis yra Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto Mokslinio bibliotekoje. Rankraščių skyrius sign. A - 316.

vienuolyno uždarymo, su vienuolynu ir bažnyčia buvo atiduota Žemaičių vyskupijos kunigų seminarijai, kuri, Muravjovo sakymu, po 1863 m. sukilimo iš Varnių buvo atkelta¹³⁰ ir sudarė šios seminarijos bibliotekai stiprų pagrindą. Jos likimas po Sovietų okupacijos nežinomas.

Tikocino bibliotekai pagrindą davė pats vienuolyno fundatorius Martynas Goštautas. Jis bernardinus aprūpino mišiolais, chorui ir pamokslininkams reikalingomis knygomis¹³¹. Vėliau jau viršinininkų rėpėse buvo sukaupta didesnė biblioteka, apie kurią minėtasis kronistas Tomas Dygon rašo, kad ji buvo to vienuolyno bernardinams pakankama¹³².

Taip pat galima pasakyti ir apie biblioteką Polocko vienuolyno, kur kurdamas Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras Jogailaitis, tikriausiai aprūpino reikalingomis knygomis¹³³. Apie kitus vienuolynų bibliotekas, kurie kūrėsi pačiame XVI amž. gale, žinoti neturime, nors žinome, kad vėliau jie visi turėjo savo bibliotekas.

Iš to, kas čia pasakyta, galime daryti išvadą, kad Lietuvos bernardinai XV ir XVI amž. visuose vienuolynuose turėjo savo reikalams pakankamas bibliotekas, o centriniame Vilniaus vienuolyne, kuriame buvo provincijolo rezidencija, novicijatas ir seminarija, buvo net gana turtinga biblioteka ir vertingas archyvas.

---

¹³⁰ M. Valančius, *Pastabos pačiam sau*, Klaipėda 1929, 110 ir sek. psl.

¹³¹ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 224 psl.

¹³² «In isto conventu semper Patres et Fratres habitabant plusquam viginti: unus Praedicator, aliquando etiam ex Capitulo Lector Theologiae Moralis: habet Seminarium et Bibliothecam sufficientem» (Arch. Bernard.: *Ghronologia ... Conventus Ticocinensis*; f. 61).

¹³³ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 351 psl.

II. BERNARDIN VEIKLA LIETUVOJE

Vidin XV ir XVI amž. Lietuvos bernardin gyvenim apžvelgus, su j tvarkan iais nuostatais, aukl jimu ir mokslu susipažinus, reikia pažvelgti ir j išorin veikim arba apaštalavim lietuvi tarpe, pastangas gr žinti Katalik Bažny ios vienyb n Lietuvos Didžiosios Kunigaikštyst s sta iatikius ir kov su protestantizmo antpl džiu.

1. Tik jimo platinimas Lietuvoje

Tuo metu, kai bernardinai sik r Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštyst je, lietuviai jau prieš kelis dešimtme ius buvo pri m krikšt . Lietuvoje jau buvo dvi vyskupijos su keliomis dešimtimis parapij , pranciškonai konventualai tur jo 7 vienuolynus, atgailos kanauninkai 2, o augustinijonai ir benediktinai po 1¹. Ta iau tokiai pla iai teritorijai buvo permaža kunig , d l to Lietuvoje dar buvo daug pagoni . Vos atvyk Lietuv , bernardinai prad jo apaštalauti malda, pavyzdžiu ir žodžiu. Jie sak pamokslus, klaus išpažini , vadovavo sieloms dvasios kelyje, ugd dievišk j kult , k l švent j garbinim , laik pamaldas, ruoš procesijas, k r ir giedojo giesmes, steig brolijas ir, dirbdami sielovados darb tarp lietuvi , meld si ir pamokslus sak lietuviškai².

---

¹ Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 45 ir sek. psl.; V. Gidži nas, *Vienuolijos Lietuvoje XIII-XX amž.*, žr. *L.K.M. Akademijos Metraštis*, V t., Roma 1970, 363 ir sek. psl.; V. Gidži nas, *Augustinijonai Lietuvoje*, žr. *L.K.M. Akademijos Metraštis*, IV t., Roma 1968, 305-320 psl.

² Apie j darbus senoje kronikoje taip rašoma : « Hi praedicti fratres a quo ad oras Lituaniae missi erant quatenus ibi nomine Jesu Christi Crucifixi, hominibus illis, a veri Dei cultu alienis, id est gentilibus, Evangelium praedicarent et manifestarent, neophitos in fide Christi confortarent ac roborarent, confessiones sacramentales exciperent, cultum divinum variis modis promoverent, unquam intermiserunt moram. Sed ut vigilantissimi in vinea Domini operarii: secundum quod Regula et Testamentum S. Francisci docet, laborabant fideliter et devote, proprio quoque manuum suarum opere multoque sudore ac labore, nam plurimi eorum erant artifices absolutissimi, coctores laterarum ac tegularum, cementarii, muratores, lignarum oaesores, tabularii, fabriferaarii, et id genus alii » (Arch. Bernard. : *Topographia... Descriptio loci Vilnensis*, f. 100).

a. Apaštalavimo priemon s. — Apaštalavimui, kaip ir kiekvienam darbu, yra reikalingos priemon s. Pirmoji gi reikalingiausia apaštalavimui priemon yra kalba, kurios, kaip galima spėti, nedaugelis pirm j iš Lenkijos atvykusi bernardin buvo pramok . Pradžioje, kol pramoko kalbos, jie žmones gal jo paveikti savo gražiu pavyzdžiu ir savo išorine išvaizda ir laikysena. Kaip j išorine išvaizda ir laikysena žav josi Austrijos ir Lenkijos žmon s, vaizdžiai aprašo Jonas Komorovskis savo kronikoje ³. J pavyzdžio paveiktas, karalius Kazimieras kurdino juos Vilniuje ⁴. Žav josi jais ir Lietuvos didikai. Martynas Goštautas, Tikocino vienuolyno fundatorius, taip buvo juos pamils, kad visur šalia sav s nor jo tur ti⁵. Kristoforas Radvilas, kurdindamas juos savo Nesvyžiuje, vadina juos švento instituto t vais⁶. Jei jie tok sp d dar didikams, tai dar didesn tur jo daryti paprastiems žmon ms.

sid m tina ir tai, kad, kai iš Lenkijos Lietuvon verž si patys blogiausi pasauliniai kunigai, tai bernardinai, kaip jau mat me, ia kurdamiesi atsiunt pa ius pavyzdingiausius, moky iausius, buvusius jau provincijolais ar gvardijonais, garsius pamokslininkus ir uolius nuod mklusius, kurie jau savo pavyzdžiu ir uolumu bažny ias patrauk žmones. Jie mat Dievui atsidavusi vienuoli neturt , skaistum ir paklusnum , steb jo paprast , ilg , virve sujuost drabuž , reg jo j veiduose nuošird serafišk džiaugsm , subrandint tik jimo, maldos ir nuoširdumo. Šis paprastumas žav jo ir trauk visus, nes jie nuoširdžiai visiems nor jo pad ti, d l to visi juos pamilo.

Gražiai giedamos ar paslaptinai aukštu balsu kalbamos *Liturgin s Valandos - Liturgia Horarum*, vairiomis valandomis išd stytos, mišios nuo ankstyvo ryto iki vidurdienio laikomos ir kitos bernardin pamaldos kažkaip nepaprastai nuteikdavo ir patraukdavo žmones. Pradžioje žmon s iš smalsumo, o v liau jau iš pamaldumo jas rinkdavosi. Jie bernardin bažny ias taip pamildavo, kad mir j r syse ar šventoriuose nor davo pasilaidoti, tarsi trokšdami iki prisik limo dienos klausytis bernardin choro giesmi ir mald . Apie tai mums kalba Vilniaus ir Kauno bernar-

³ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 165, 176 psl.

⁴ Ten pat, 200 psl.

⁵ « Hic Gastoldus in tantum fratres diligebat, quod absque eis vix esse poterat, unde, dum capitaneus a serenissimo rege Cazimiro in Kyow constitueretur, continue fratres de Vylna circa eundem morabantur, quibus in omnibus necessariis eorum magnifíée providebat » (Ten pat, 224 ir sek. psl.).

⁶ Arch. Bernard. : Annales... III t., ad an. 1626, f. 3.

din iki m s dien išsilik nirusiems paminklai ir šalia vienuolyn buvusieji kapai⁷.

Pa ios bažny ios savo vardais ir paveikslais jas lankantiems primindavo tik jimo tiesas: žmonijos suk rimo, nupuolimo ir atpirkimo istorij bei Dievo Motinos ir švent j dorybes. T pat primin ir bažny i vardai. Vilniuje mažosios bažny ios vardas primin šv. On , šv . Mergel s Marijos Motin , o didžiosios šv. Prancišk , didel Kristaus kan ios myl toj , ir šv. Bernardin , J zaus vardo garbinimo platintoj . Kauno bažny ios titulas primin lietuviams labai miel šv. Jurg , pirm j krikš ionyb s amži krikš ioni riter . Tikocino - 12 apaštal , Gardino - žmonijos atpirkimo ženkl - šv. Kryži , B dos - dangun paimt j Dievo S - naus Motin ir Nesvyžiaus - šv. Kotryn . Šiose bažny iose buvo ir j glob j bei kit švent j statulos ir paveikslai, kurie juos stebintiems apie šiuos šventuosius kalb jo be žodži . Pati Vilniaus ir Kauno bažny i gotika vert žmones kelti savo akis dang ⁸. Tikocino vienuolyno vidus, papuoštas gražiomis švent j freskomis taip pat dar gil sp d vienuolyn lankantiems ⁹. B doje Dievo Motin kil s pamaldumas išpraš gausi maloni ir padar ši viet visoje rytin je Lietuvoje garsia Marijos šventove ¹⁰. Visi šie dalykai lietuviams be žodži kalb jo apie Diev ir krikš ioni religij .

Viena iš apaštalavimo priemoni buvo ir atlidai, kuriuos prieš liuteranizmo sigal jim labai vertino žmon s. Bernardin bažny ios, ypa Vilniaus ir Kauno, buvo gausiais atlidais, popieži , nuncij ir vyskup apdovanotos. Jas lankantieji, vykđ sakytas s lygas, gaudavo dalinius ar visuotinius atlidus. Tie atlidai popieži b davo suteikiami kartais viso ordino, kartais provincij , o kartais paskir vienuolyn bažny ioms. Tokius atlidus tikintieji gal davo laim ti metin je bažny ios pašventinimo švent je ir kitomis progomis.

⁷ Arch. Bernard. : *Chronologia... Conventus Vilnensis*, f. 24 ir sek.; *Conventus Caunensis*, f. 55 ir sek.; *Conventus Ticocinensis*, f. 70 ir sek.

⁸ Gidži nas, *De initiis Fratrum Minoram in Lituania*, 53-85 psl.; V. Gidži nas, *Bernardinai*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, II t., Bostonas 1954, 427 ir sek. psl.; P. Reklaitis, *Die gotische St. Annenkirche in Vilnius*, žr. *Commentationes Balticae*, 2 (1955), 1-42 psl.; P. Reklaitis, *Šv. Jurgio bažny ia Kaune*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, X t., 132 ir sek. psl.; A. Grinevi t -Jankev t ien , *Trys gotikos halin s bažny ios Lietuvoje*, žr. *Lietuvos TSB Architekt ros klausimai*, Kaunas 1960, 216-227 psl.

⁹ Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Ticocinensis*, f. 69.

¹⁰ Arch. Bernard.: *Chronologia... Praesidentia Budensis*, f. 168 ; J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma 1968, 248, 267, 328, 392 psl.; J. Kur czewski, *Biskupstwo Wile skie*, Vilnius 1912, 215, 253 psl.

Daug prog atleidams laim ti lankantiems Vilniaus bernardin bažny i suteik pop. Leono X legatas Zacharijas Ferrer i, Gvardialfjeros (Italijoje) vyskupas, atvyk s Vilni rinkti medžiagos šv. Kazimiero beatifikacijos bylai. Jis 1521 m. vasario 3 d., bernardinams prašant, Vilniaus šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino bažny ios pašventinimo dien , tre i sekmadien po Velyk , šv. Bonavent ros švent je, šv. Onos švent je, švent j Juozapo ir Joakimo švent je visiems tikintiesiems, ši bažny i lankantiems ir j atnaujinti pade dantiems, suteik 10 met ir tiek pat quadragenu atlaidus¹¹. Tur b t, jo tuo pa iu metu buvo suteikti atlaidai ir šv. Onos bažny- i lankantiems, jos pašventinimo dien sekmadien prieš apaštal Simono ir Judo švent^{11 12}. Negana to, Vilniaus vysk. kard. Jurgis Radvilas suteik atlaidus bernardin bažny iai j lankantiems tre i Kal d ir Velyk dien¹³. Be to, jis tos pa ios bažny ios Viešpaties atsimainymo altoriui iš pop. Siksto V 1585 m. liepos 15 d. par pino privilegij , kad prie šio altoriaus už mirus laikant mišias, jo siela gaut visuotinus atlaidus¹⁴.

Atlaidais buvo apr pinta ir Kauno bernardin šv. Jurgio bažny- ia. Vilniaus vysk. Albertas Radvilas 1508 m. geguž s 15 d. sutei- k atlaidus tiems, kurie joje prie šv. Onos altoriaus išklausys mi- šias¹⁵, o jo giminaitis kard. Jurgis Radvilas 1583 m. gruodžio 24 d. Kauno bernardin šv. Onos koply ios pašventinimo švent leido šv sti, kaip ir Vilniuje, sekmadien prieš apaštal Simono ir Judo švent¹⁶, V lesniais laikais atlaidais buvo apdovanotos ir kitos Lietuvos bernardin bažny ios. Be to, dar lankantieji bernardin bažny ias gal jo pasinaudoti visomis Mažesni j Broli ordino bažny ioms ir koply ioms pop. Siksto IV bule *Aurea* 1479 m. suteiktomis privilegijomis ir atlaidais¹⁷.

Reikšminga apaštalavimo priemon buvo ir popieži Mažes- ni j Broli ordinui suteiktos privilegijos, kurios ne tik lengvino j apaštalavimo darb , bet ir gyn juos nuo pasaulinio klero užma- i . Popiežiai, matydami pranciškon darbo našum tiek tikin-

¹¹ Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Vilnensis* f. 9; Arch. Bern- ard. : *Vinea Christi Domini*, f. 6 ir sek. ; Arch. Bernard. : *Compendium... omnium documentorum conventus Vilnensis*, fasc. 45, f. 269.

¹² Arch. Bernard. : *Chronologia... Conventus Vilnensis*, f. 9.

¹³ Arch. Bernard. : *Compendium omnium documentorum conventus Vil- nensis*, fasc. 45, f. 269.

¹⁴ Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Caunensis*, f. 10.

¹⁵ Vilniaus Valstybin Biblioteka : *Archivum loci Vilnensis*, f. 83 ; CV, I t., 544, 640 psl.

¹⁶ Vilniaus Valstybin Biblioteka : *Archivum loci Caunensis*, f. 84.

¹⁷ BF, III t., 1197 nr., 603-607 psl.

i j , tiek netikin i j tarpe ir pasteb j j apaštalavimo trukdy-
m , suteikdavo jiems vairi lengvat arba privilegij ¹⁸, kuriomis
naudojosi ir Lietuvoje besidarbuoj bernardinai.

Pirmiausia jiems kuriantis Lietuvoje, buvo labai naudingos
pop. Siksto IV 1474 m. rugpi io 31 d. bule *Mare Magnum* suteiktos
privilegijos. Šios bul s galia visiems pranciškonams ir domi-
ninkonams buvo leidžiama, kur jie beb t , tinkamose vietose ant
portatilio altoriaus laikyti mišias. Taip pat jiems buvo leidžiama
laikyti mišias seserims pranciškon ms ir vienuolyn tarnams inter-
dikto metu. Taipogi leidžiama jiems savo bažnyiose atlikti visas
laidotuvi apeigas. Šios bul s galia pakartotinai jie išimami iš
vyskup jurisdikcijos ir atleidžiami nuo dešimtin s mokes i . Be
to, suteikia jiems teis klausyti išpažin i , teikti Šv . Sakrament
ir paskutin patepim , duoti išrišin nuo cenz r , leidžia skirti
savo vienuolyn lektorius ir pamokslininkus ir tinkamus klierikus
be kit egzamin leisti šventinti kunigais¹⁹.

Šios bul s nuoraš , popiežiaus vicekanclerio antspaudu patvir-
tint , iš Neapolio generalin s kapitulos gr ždamas (1475) Lenkij ,
parsigabeno Stanislovas iš Slapy; bul s turinys tuoj buvo pas-
kelbtas ²⁰, d l to apie popiežiaus suteiktas privilegijas greitai su-
žinojo ir Lietuvos bernardinai. Nauj privilegij dar buvo pasi-
r pinta 1481 ir 1487 m. Jos buvo suteiktos popieži Sikto IV ir
Inocento VIII savanoriškai misijas vykstantiems misininkams,
dav pla ias teises, kuriomis naudojosi Šv. Žem s ir Bosnios pran-
ciškonai. Jiems buvo leidžiama priimti Bažny ios prieglobstin
gr žtan ius netikin iuosius, atskalus ir klaidatikius, išrišant juos
iš vis nuod mi ir bažnytini bausmi . Šios privilegijos buvo
paskelbtos Krokuvos kapituloje 1487 m., o oficial s dokumentai
pad ti Vilniaus vienuolyno archyvan ir ten saugojami²¹.

¹⁸ « Postremum, quia Praedicatorum et Minorum Fratrum praedictorum ordinum professores pro fidei catholicae dilatatione et incremento et defensione continue indefesse laborant, et eorum exemplari vita, praedicationibus verbi Dei, audientia confessionum, sana doctrina, assidua sacramentorum litterarum instructione et devota divinorum officiorum celebratione, hereticorum extirpatione, aliisque piis operibus, prae ceteris ordinum Mendicantium professoribus fructus in Ecclesia Dei salutare copiosius attulerunt hactenus et continue afferre non cessant... propterea convenit, ut ipsi prae ceteris, ampliores favores et gratiarum praeogativas a praefata Sede recipiant et reportent» (BF, III t., 1197 nr., 606 psi.

¹⁹ BF, III t., 626 nr., 266-276 psi.

²⁰ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 214, 229 psi.

²¹ Ten pat, 230, 259 ir sek. psl. ; Arch. Bernard. : *Annales*.. I t., ad an. 1487, f. 108-110.

b. *Pamokslai ir pamokslininkai*. — Pranciškonai pamokslus sakyti žodžiu ar bent pavyzdžiu yra pareigoti pa ios apaštališkosios savo ordino prigimties. Šv. Pranciškus, kai tik suprato savo pašaukim , tuoj m sakyti pamokslus Asyžiuje. Sulauk s pirm j broli , juos irgi siunt skelbti Kristaus Evangelijos tikintiesiems ir netikintiesiems. Jo Pranc zijon, Vokietijon ir Vengrijon pasi stiems broliams, nemokantiems vietini kalb , pradžioje nesisek ²², o Afrikon, misijas tarp sarac n -mahometon nuvykusieji, už uol Kristaus mokslo skelbim susilauk kankini mirties ²³.

Š dvigub Mažesni j Broli Kristaus mokslo tikintiesiems ir netikintiesiems skelbim šv. Pranciškus išryškino IX ir XII savo regulos skyriuje. Tai buvo ne prasta anais laikais, kai Kristaus mokslas, ypa Balt kraštuose, buvo skelbiamas tik ginklu pavergtiems pagonims. Pranciškus gi su savo broliais Kristaus moksl kaip apaštalai v l prad jo skelbti su meile, nešdamas taik ir gr , vadovaudamasis š kiu : *Pax et Bonum!* Kardo ir meil s vaisiai tuoj pasirod , kai Rygos arkivyskupu tapo pranciškonas Fridrikas iš Pernsteino (1304-1340), kai jis, per savo brolius veikdamas, laim jo Vytenio (1296-1316) ir Gedimino (1316-1341) palankum ²⁴. Juk tai, ko Lietuvoje ne veik kalavijas, tai laim jo pasiaukojanti meil . Argi ne paradoksas, kad Vytenis ir Gediminas, b dami pagonys, siunt savo kariuomen nuo vienuolinio Livonijos ordino ginti arkivyskupo ir katalikiško Rygos miesto ? Su serafiška meile ištartas arkivyskupo pasi st pranciškon žodis laim jo pagoni valdov širdis. Iš tada Gedimino (1323) Vilniuje kurto vienuolyno šv. Pranciškaus s n s pamažu skleid Kristaus moksl , kol at jus laikui, j broliui Andriui, pirmajam Vilniaus vyskupui, vadovaujant, tur jo laim s pakrikštyti Lietuv ²⁵.

Ilgainiui gaus jant šv. Pranciškaus sek jams ir pa iam ordinui greitai augant, leidimas visiems sakyti pamokslus pasidar pavojingas. Atrodo, kad kai kada ir vyskupai broli sakomais pamokslais buvo nepatenkinti, d l to šv. Pranciškus 1223 m. reguloje sp ja, kad « Broliai negali sakyti kurio nors vyskupo diecezijoje pamoksl ,

²² *Chronica Fratris Iordani a Iano*, žr. *Analecta Franciscana*, I t., Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1885, 5-7 nr., 2 ir sek. psl.

²³ Ten pat, 7-8 nr., 3 psl.; Thomas de Celano, *Tractatus de miraculis B. Francisci*, žr. *Analecta Franciscana*, X t., Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1941, 272 psl. 4 išnaša.

²⁴ V. Gidži nas, *De missionibus Fratrum Minorum in Lituania saec. XIII et XIV*, žr. AFH, 42 (1949), 22-35 psl.

²⁵ Gidži nas, *De Fratribus Minoribus in Lituania*, I d., Roma 1950, 61-75 psl.

jei jis jiems uždraud . Ir joks brolis teneišdr sta žmon ms sakyti pamoksl , jei n ra šios Brolijos Generalinio Ministro išegzaminuo- tas ir pamokslininko pareigoms paskirtas » (IX skyrius). Šio šv. Pranciškaus sakymo pradžioje buvo griežtai laikomasi, bet ordi- nui vis labiau ple iantis, atsirado sunkum pa iam generolui egza- minuoti ir skirti pamokslininkus, d l to jau pop. Grigalius IX suteik provincijolams gali provincijos kapitulose skirti pamokslin- ninkus ²⁶. V liau, laikantis Bažny ios kanon , dar ordino konsti- tucijos tvark pamokslinink egzaminavim ir paskyrim .

Lietuvos bernardinus pradžioje pamoksl sakyme saist dar ir 1467 m. išleisti Bohemijos-Lenkijos provincijos statutai, kur buvo reikalaujama, kad, laikantis popieži ir ordino konstitucij , niekas kitas naujai negali skirti pamokslinink ir nuod mklausi , kaip tik provincijos vikarijus, pritariant definitoriaus, provincijos kapitulos metu ²⁷.

Dar pla iau apie pamokslinink skyrim , j savybes, tinkamum ir pamokslininko teisi at mim kalba 1488 m. statutai. Ten sako- ma, kad vikarijus ir definitoriai pamokslininkais skirt tik pa- kankamai žinan ius Šv. Rašt , s žiningus ir pavyzdingo gyvenimo kunigus. Nieko nevalia skirti pamokslininku, jei vienuolyne n ra išgyven s penkeri met , nors pasaulyje ir b t buv s mokytas, nes pirma pats turi išeiti nusizeminimo mokykl ir tik tada kitus mokyti. Pamokslininkams draudžiama skelbti netinkamus atlai- dus ir klausytojus papiktinan ius dalykus. Jei kas šiam potvarkiui sunkiai nusikalst , tai turi b ti pašalintas iš pamokslininko pa- reig . Jei koks klierikas išdr st sakyti pamokslus, tai tokio per trejus metus neprileisti prie aukštesni j šventim , nebent kapi- tulai kitaip atrodyt ²⁸.

Laikantis provincijos statut ilgainiui sigal jo paprotys, pa- mokslininkus skirti provincijos kapitulos metu. Tik generolas Pranciškus Lichetti (1520) leido provincijolui ir ne kapituloje, pritariant dviem ar trim s t vams, skirti pamokslininkus ir nuo- d mklausius ²⁹. Provincijoje taip pat sigal jo paprotys tame pa- iame vienuolyne pamokslininkus skirti tik vieneriems metams³⁰.

Šio papro io buvo laikomasi iki Tridento susirinkimo, kuris nutar , kad vienuoliai pamokslininkai ir nuod mklausiai turi b ti patvirtinti vietos vyskup , d l to po kapitulos provincijolas pra-

²⁶ H. Hol zapeel , *Manuale Historiae Ordinis*, 191 psl.

²⁷ Kant ak , *ycie Bernardynów*, 350 psl.; Joannes de Komor owo, *Memoriale*, 197 psl.

²⁸ Kant ak , *Capitula necnon constitutiones*, 41 ir sek. psi.

²⁹ *Relatio de Licheto*, 76 nr., 521 psi.; 81 nr., 522 psi.

³⁰ K. Kant ak , *Bernardyni Polscy*, I t., 12 psi.

šydavo vyskupus paskirtuosius patvirtinti³¹. Taip Vilniaus vyskard. Jurgis Radvilas, provincijolui Leonardui iš Siradijos prašant, 1586 m. kovo 28 d. leido bernardinams savo vyskupijoje sakyti pamokslus, nuo rezervuot atvej išrišti ir visus sakramentus teikti³². Tas pa ias teises jiems suteikdavo ir kiti Vilniaus vyskupai³³. Žemai i vyskupijoje XVI amž. bernardinai savo vienuolyn dar netur jo, d l to jei ten sakydavo pamokslus, kiekvienu atveju tur davo gauti vyskupo leidim . Ši Bažny ios drausm buvo reikalinga apsaugai nuo anuomet skleidžiam protestant klaid .

Pranciškon pamoksl charakteris, tikslas, pasiruošimas ir sakykmo b das yra nurodytas šv. Pranciškaus, kuris IX-me regulos skyriuje taip rašo: «Persp ju ir raginu tuos pa ius brolius, kad sakomame pamoksle j žodžiai b t gerai apsvarstyti ir padors, žmoni naudai ir pamokinimui. Trumpa kalba jie tegul skelbia jiems apie ydas ir dorybes, bausm ir garb ». Iš to paaišk ja, kad pranciškon pamokslai turi b ti paprasti, trumpi, praktiški paaiškinimai ir paraginimai. Juose išaiškinamos doryb s ir j nauda, ir skatinama j siekti, nes jos veda amžin j garb . Atidengiama nuod mi ir yd žala sielai, nes už jas laukia bausm , d l to raginama daryti atgail . Iš to išryšk ja pranciškon pamoksl temos ir j moralinis pob dis. J tikslas žmoni pataisymas ir dvasin nauda. Sakom pamoksl mintys iš anksto turi b ti rimtai apsvarstytos ir padoriais žodžiais išreikštos. Vadinasi, šv. Pranciškus reikalauja, kad pamokslininkai pamokslams rimtai pasiruošt .

Šis pranciškon pomoksl pab dis keit si, kai ordine atsirado daugiau kunig ir pasaulie iai broliai nustojo sakyti pamokslus. Tada pranciškonai pamokslininkai scholastin ano laiko pamoksl stili ved pranciškoniško pob džio paraginimus ir juos m sakyti liaudies kalba. Tai buvo revoliucija prieš ilgus ir sunkius lotyniškus pamokslus, d l to pranciškonai tur jo didel pasisekim . Pirmasis šio pob džio pamokslininkas buvo šv. Antanas iš Paduvos, o paskui didieji observant pamokslininkai: šv. Bernardinas ir šv. Jonas iš Kapistrano³⁴. Š pranciškonišk stili v liau vartojo ir Lietuvos pamokslininkai bernardinai.

Negana to, sekant Pranciškumi, Mažesni j Broli gyvenimas yra « Viešpaties J zaus Kristaus Evangelijos laikymasis » (II sky-

³¹ Arch. Bernard. : *Annales...* I t., ad an. 1596, f. 322.

³² Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Vilnensis*, f. 8; Arch. Bernard. : *Compendium, omnium documentorum*, f. 269.

³³ Arch. Bernard. : *Vinea Christi Domini*, f. 6.

³⁴ H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*; 192-200 psl.

rius), d l to jie jaut pareig savo pamoksluose skatinti ir kitus laikytis Evangelijos ir raginti žmones pamilti Evangelijoje pažint sik nijus , k dikiu gimus ir nukryžiuot j Krist , kaip tai dar pats šv. Pranciškus.

Pirmiausia J zaus vardas, taip mielas šv. Pranciškui, taip iškeltas šv. Bernardino Šieme io ir Jono Kapistrano ³⁵, m s bernardin pamoksluose buvo labai populiarius. Pal. Simonas iš Lipnicos (1454-1482) savo pamoksluose su klausytojais šaukdavo J zaus vard . Už tai jis buvo net Krokuvos kanaunink kaltinamas, bet jis juos sug dijo, ir jie jo atsipraš . Kai š paprot pasisavino ir kiti bernardinai pamokslininkai, tai ir provincijos t vams atrod kažkaip keista, kad pamokslininkas su žmon mis šaukia : « J zus, J zus, J zus! » D l to buvo nustatyta, kad tai b t daroma savose bažnyiose tik per didži sias šventes³⁶, o svetimose tik rektoriui ar klebonui leidus³⁷. V liau, atrodo, šiam reikalui kokio bernardino ar kieno kito tos pa ios dvasios, buvo sukurta Kristaus kan ios giesm : *J zau darželyje alpstantis*, kurios kiekviena strofa baigiasi šauksmu : « O, o, o, o, o, J zau ! » Ji yra d ta ir M. Valan iaus Kantiškose ³⁸.

Viešpaties J zaus Kristaus kan i ir jo kryži myl ti ir skelbti Lietuvos ir Lenkijos bernardinus 1520 m. Krokuvos kapituloje ragino ir generolas Pranciškus Licetti. Jis liep kalb ti šv. Bonavent ros parašyt *Officium Crucis*, m stant, kaip šv. Pranciškus, apverkti Kristaus kan i . Ypa jis nuod mklausius ir pamokslininkus ragino savo penitentams ir klausytojams visuomet priminti Kristaus kan i ³⁹. Netekt abejoti, kad šis jo paraginimas b t

³⁵ H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 202 psl.

³⁶ « Citabatur ... per capitulum Cracoviense canonicorum ... Citatus igitur comparuit in capitulo eorum ob hoc, quare Ihesus nomen populis in praedicationibus suis clamitare faciebat... Ipse, exclamando voce lugubri, ait : O Deus ! ecce iam nomen tuum prohibetur nominari et proclamari, quod tu multis deeorasti privilegiis et apostolos sequacesque eorum in hoc nomine patrare muit miracula predixisti. Isti autem, qui idem nomen in cordibus nostris et hominum eis subditorum deberent plantare, ecce ex omnium cordibus nituntur te expellere. Illi autem ista audientes, rubore perfusi, dixerunt, ut gracia a Deo sibi data uteretur et ut pro eis oraret et hominibus recomendaret » (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 232 ir sek. psl.).

³⁷ Kant ak, *Bernardyni Polscy*, I t., 138 psl.

³⁸ Šiuo metu n ra galimyb s ištirti šios giesm s kilm , bet jos turinys leidžia manyti, kad ji gal t b ti sukurta pranciškono, ar bent pranciškoniškos dvasios autoriaus. *Giesmi Knyga arba Kanticzkos*, Motiej aus Volonczauskio Žemai i vyskupo parveiz ta ir isz naujo išleista, Vilnius 1862, (atrodo, kad tai yra viena iš kontrafakcini laid), 252-655 psl.

³⁹ *Relatio de Licheta*, 84 nr., 223 ir sek. psl.

lik s be atgarsio. Tai patvirtina ir M. Strykovskio žinia, kad Kauno bernardinai Didįjį penktadienį sakydavo pamokslus apie Kristaus kančią⁴⁰.

Pamokslininko pareigoms paskirtieji kiekvienu metu ir kiekviena proga turėjo būti pasiruošę pamokslui. Kai Krokuv 1520 m. atvyko daug kartų ministras generolas Lichetti ir pamoksluokviamas pamokslininkas nenorėjo sakyti pamokslą, nes nebuvo pasiruošęs, tai generolas jam papeikė, sakydamas: « O koks nelaimingas pamokslininkas, kuris neturi iš anksto pasiruošęs bent dviejų pamokslų »⁴¹.

Pamokslininkais paskirtieji buvo atleisti nuo rankų darbų ir choro pareigų, kad netrukdomi galėtų ruošti pamokslus. Jų žinioje buvo ir vienuolyno bibliotekos raktas, ir reikalingas pamokslams knygas galėjo atsinešti ir net laikyti savo kambaryje⁴². Žinoma, kad Kauno bernardinų vienuolyne buvo net specialiai pamokslininko celei skirta knyga. K. Kantak rašo, kad viena tokių knygų buvo *Vincentii Ferrerii Sermones Aestivales*⁴³. Be to, kaip jau minėjome, vis Lietuvos bernardinų vienuolynų bibliotekos buvo pakankamai aprūpintos pamokslams reikalingomis knygomis.

Kadangi iš XV ir XVI amžių nėra išlikusi Lietuvos bernardinų pamokslų, dėl to sunku konkrečiau apie juos pasakyti. Savo pobūdžiu ir tematika jie tikrai daug nesiskyrė nuo jau aprašytų kitų pranciškonų pamokslų. Štai galima spėti ir iš literatūros, išsilikusios bibliotekose, kuria jie naudojosi ruošdami pamokslus. K. Kantak teigimu, tų knygų autoriai yra Vladislovas Pelbartas, Jonas Heroltas ir Paludanus (Petras de Palude), o taip pat ir Lyrono (Mikalojus de Lyre), Ludolfo von Sachsen, Ramignolio ir Dionyzo van Rijkel asketiniai komentarai. Mokytesnieji pamokslininkai šalia Šv. Rašto naudojosi Bažnyčios Tėvų ir Daktarų raštais ir savo ordino magistr Aleksandro Hales, šv. Bonaventūros ir Jono Duns Skoto veikalais⁴⁴. Jau minėjome, kad Vilniaus vienuolyno pamokslininkas Andrius Gronskis buvo net Vilniaus akademijai baigęs skotistas.

Praktiškas normas buvo nustatęs tam tikras ceremonijas, kurių pamokslininkai turėjo laikytis. Sekmadieniais ir šventėse buvo sakomi du pamokslai: vienas per šeimą, kitas per mišparus.

⁴⁰ *Kronika Polska, Litewska, mudzka i wszystkiej Rusi* Maciej a Strykowskiego, wydanie nowe z roku 1582, II t., Varšuva 1846, 150 psl.

⁴¹ *Relatio de Licheto*, 51 nr., 513 psl.

⁴² Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 139 psl.

⁴³ Kantak, *Najwa niejsze r kopisy franciszka skie*, 175 psl.

⁴⁴ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 138 ir sek. psl.

Tik Tikocine apie 1597 m. nebuvo sakomas pamokslas per mišparus, tur b t, kad mažai žmonei susirinkdavo. Kai kada pamokslai b davo sakomi ir šiokiadieniais, bet jie tada tur davo daugiau kateketin pob d. Žmon s pamokslus b davo kvie iami varpais. Pamokslas užtrukdavo apie valand laiko. Pradžioje pamokslas buvo sakyta kalb ti *Sveika Marija*, kuri buvo draudžiama pakeisti kita malda. Gale pamokslas, kaip jau min ta, pamokslininkas sušukdavo: *Jzus!* Klausytojai taip pat pakartodavo: *Jzus!*⁴⁵

Kadangi šv. Pranciškus savo *Testamente* rašo, kad «visus teologus ir tuos, kurie skelbia mums švent Dievo žod , turime gerbti, kaip teikian ius mums dvasi ir gyvyb », d l to gars s pamokslininkai buvo labai pagarboje laikomi ir ordine tur davo didel autoritet . Senaisiais laikais jie b davo net kapitulas kvie iami⁴⁶. Provincijos statut jiems buvo suteiktos ypatingos privilegijos. Jie tur jo atskiras celes, chore ir valgomajame s d davo tuoj po gvardijono. Jie buvo atleisti nuo kanonišk valand kalb jimo chore : nuo *Tercijos*, *Sextos* ir *Nonos*, jei šios valandos b davo kalbamos prieš pietus ir nuo *Matutinum* nakt prieš pamoksl . Jei kuris pamokslininkas sakydavo du pamokslus, t dien jis buvo atleistas nuo vis kanonišk valand kalb jimo chore ⁴⁷ ⁴⁸. Pamokslininkai buvo atleisti nuo tarnavimo prie stalo ir l kš i plovimo. Jie taip pat neklausydavo išpažini , nes tai buvo uždrausta provincijos statut . Tik v liau patiems pamokslininkams prašant, buvo duotas leidimas⁴⁹. Be to, pamokslininkai dažniausiai b davo renkami gvardijonais, d l to jauni

⁴⁶ Ten pat, 137 ir sek. psl.

⁴⁶ H. Holzappel, *Manuale Historiae Ordinis*, 192 psl.

⁴⁷ «Item quod praedicatorum in locis actu praedicantes ... non tenentur convenire ad horas Tertiam, Sextam et Nonam si dicuntur ante prandium, nec etiam ad Matutinum nocte praecedente sermonem, ad alias horas convenire tenentur. Quis vero bis in die praedicaverit illo die ad nullam horam compellatur » (Kantak, *ycie Bernardynów*, 343 psl.).

⁴⁸ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 142 psi.

⁴⁹ « Frater Candidus, Optimus et fervens praedicator, qui tempore Iohannis de Capistrano cruciatam praedicavit. Hic primus peciit patres in capitulo congregates, ut eum a locione scutellarum exeiperent utque Confessiones secularium ex licentia eorum audiret, ut denique primam semper missam legeret, cui patres assentire noluerunt. Ipse autem videns, se non exaudiri, peciit licentiam eundi ad vicarium generalem. Constitutio enim facta erat, ut nullus praedicator praedicans, confessiones secularium audiret propter multas et certas causas. Eius itaque importunitatem audientes et considerantes, assenserunt et licentiam confessiones secularium audiendi concesserunt. Sicque occasione eius alii etiam iuvenes successive fecerunt, non esse se meliorem eis » (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 239 psl.).

kunigai steng si tapti pamokslininkais. Daugelis pamokslinink buvo mokyti vyrai, Krokuvos universitete ar Vilniaus akademi- joje sigij bakalaur , magistr ir net daktar laipsnius.

Kiekviename vienuolyne buvo bent vienas pamokslininkas, kuris didesniuose miestuose tur davo pagelbinink — *praedica- torem secundarium*. Iš Tomo Dygon kronikos sužinome, kad apie XVII amž. vidur (1656) Vilniaus ir Gardino vienuolynuose buvo trys, Kauno ir Kretingos du, o Tikocino tik vienas pamokslininkas ⁵⁰. Dar pasteb tina, kad pamokslus sakyti visuomet tur jo teis gvar- dionai, o reikalui esant ir kiti j skiriami kunigai⁵¹.

Pamokslininkais paskirti bernardinai paprastai savo pamokslus sakydavo savo vienuolyn bažnyiose, bet reikalui esant sakydavo ir Vilniaus katedroje ir kitose bažnyiose. Išvykdavo jie ir toli- mesnes misij ekspedicijas, kur dar buvo pagoni . Tik gaila, kad apie šios r šies misij išvykas n ra išlik smulkesni žini ⁵².

c. *Kryžiam kar ir jubiliej skelbimas*. Daugumas m s iki šiol težinome kryžiaus kar pamokslininkus, kurie popiežiams pa- liepus sak pamokslus, rinkdami karius ir aukas Vokie i ordinui, kad jis, užkariav s Balt kraštus, pakrikštyt juose gyvenan ius pagonis, bet nedaug kas žino, kad bernardinai Lietuvoje ir Lenki- joje skelb kryžiaus karus Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei nuo totori ir turk apginti. Kai turkai, 1453 m. už m Konstanti- nopol , sigal jo Balkanuose ir sudar s jung su totoriais, tai visa Vakar Europa atsid r rimtame pavojuje. Tada Lietuvos Didžio- sios Kunigaikštyst s teritorija, nusit susi iki Juodosios j ros, nuo- lat buvo totori niokojama. Kartais j invazijos b davo tokios gilios, kad jie pasiekdavo ne tik Kijev , bet ir Vilniaus apylinkes. Tada visai Europai reik jo organizuoti stipresn nuo j apsigynim , reik jo informuoti žmones apie pavoj . D l to popiežiai, Len- kijos karali Lietuvos didži j kunigaikš i prašomi, sakydavo bernardinams skelbti kryžiaus karus prieš totorius ir turkus, rinkti aukas ir karius kryžiaus žygiams.

Kryžiaus karus su turkais organizuoti popiežius paved šv. Jonui iš Kapistrano, d l to nenuostabu, jei jis š darb trauk ir savo Lenkijoje kurdintus observantus, v liau ia bernardinais pavadintus, kurie iš tikro jam daug pad jo⁵³. Iš t laik kryžiaus

⁵⁰ Arch. Bernard. : *Chronologia*, f. 1, 49, 61, 92, 100.

⁵¹ Kant ak, *Bernardyni Polscy*, I t., 141-143 psi.; *ycie Bernardynów*,

267 psl.

⁵² Arch. Bernard. : *Topographia...*, f. 100.

⁵³ L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1453, 3, 30 nr., XII t., 205, 219 psi. ; ad an. 1454 1,11-21 nr., 275, 235-246 psi. : ad an. 1455, 1 ir 2 nr., 277 ir sek. psl.

karo skelbimo pamokslinink yra žinomas Petras Kandidas⁵⁴. Šv. Jonui iš Kapistrano (1456) mirus, pop. Kalikstas III 1457 m. Lietuvoje ir Rusijoje organizuoti kryžiaus karo skelbim paved kitam observantui, Marijonui iš Fregeno, kuris tuo reikalu kreip si Gnezno arkivyskup ir Vilniaus vyskup .

Kai truput v liau turkai ir totoriai pakartotinai nuteriojo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštyst s ir Lenkijos teritorij ir daugel kunig , vienuoli ir krikš ioni nužud arba vergijon išvar ^{54 55}, tai bernardinai jau savo kraštui ginti buvo pašaukti skelbti kryžiaus kar . Š kryžiaus kar jie jau skelb prieš 1481 m., nes kai Joanit ordino broliai pasisavino surinktas aukas ir iš Krokuvos kasos dingo surinkti pinigai, tai pop. Sikstas IV 1481 m. spalio 27 d. savo komisarijui Petru J. iš Camerino sak pasisavintas aukas iš joanit atimti ir pasi sti Romon, observant generalin n kurijon, Aracoeli vienuolynan⁵⁶, o kitu raštu lapkri io 16 d. Krokuvos burmistrui sak surinktus pinigus atiduoti Lenkijos bernardin provincjos vikarijui⁵⁷.

Apie to meto bernardin kryžiaus karo skelbim sužinome iš dviej pop. Siksto IV laišk : 1482 m. birželio 13 d. popiežius Gniezno arkivyskupui rašo, kad jis paskyr kelis bernardinus savo komisarijaus Petro J. iš Camerino kryžiaus karui skelbti ir aukoms rinkti pagalbininkais⁵⁸, o lapkri io 7 d. Lenkijos bernardin vikarijui Mykolui Bal rašo, kad jis paskirt pagalbininkus kitam jo atsi stam komisarijui Baltramiejui iš Camerino, kurie pad t kryžiaus kar skelbti ir surinktas aukas jam atiduot ⁵⁹.

Turkams ir totoriams vis labiau sigalint, pop. Inocentas VIII 1486 m. paskelb bul , kuria visus Lenkijos, Lietuvos, Pr sijos, Rusijos, Livonijos, Vokietijos ir Bohemijos tikin iuosius kviet kryžiaus kar , o vienuoliams liep j skelbti ir karo met stovyklose tarnauti ir mišias laikyti⁶⁰. Kadangi valdovai kar nesijudino, d l to popiežius 1489 m. ragino karali Kazimier kuo greičiausiai išsiruosti kryžiaus žyg ⁶¹. Taciau ir Kazimieras tokio žygio nepadar s mir , nors kart jis Podol n siveržusius turkus ir sumuš ⁶².

⁵⁴ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 239 psl.

⁵⁵ VPL, n t., 242 nr., 220 psl.

⁵⁶ BF, III t., 1493 nr., 756 psl.

⁵⁷ Ten pat, 1502 nr., 759 psl.

⁵⁸ Ten pat, 1594 nr., 816 psl.

⁵⁹ Ten pat, 1660, 842 psl. ; MPL, II t., 239 nr., 219 psl.

⁶⁰ VPL, II t., 262 nr., 231 psl.; 263 nr., 240 psl.; 264 nr., 240 psl.

⁶¹ Ten pat, 282 nr., 251 psl.

⁶² Z. Ivinskis, *Kazimieras Jogailaitis*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XI t., 270 psl.

Kazimierui mirus jo sūnus Jonas Albertas 1497 m. išsirengė dideliame žygiui prieš turkus, bet žygiuojant per Valakijų-Moldaviją, valakų vaivada, su kuriuo karalius buvo padaręs taikų sąjungą, nuo jo atsimetė ir, pasikvietęs turkus ir vengrus, be didesnio mūšio sunaikino puslenkijos kariuomenę⁶³. Likusioji kariuomenė dalis buvo išgelbėta Lietuvos didžiojo kunigaikščio atsiųstos kariuomenės, kuri atmušė lenkus besivijantius valakus⁶⁴.

Šio lenkų žygio nesėkmę paskatinti, turkai 1498 m. gegužės mėnesį siveržė Podolį ir jo bajorai nusiaubė. Tada nukentėjo ir bernardinai, nes Samboros vienuolyne nužudė du broliukus Joną ir Bogušį; gvardijonui ir kitiems laikui pavyko pabėgti. Tarp jų buvo ir Jonas Komorovkis, kuris šios turkų invazijos plačiau aprašė⁶⁵. Lenkai ir lietuviai pusginkluoto pasipriešinimo nesutikė, tačiau pavasarį rudenį turkai savo puolimą vėl pakartojo, bet šį kartą jiems buvo labai nesėkmingas⁶⁶.

Tada pop. Aleksandras VI, Lenkijos ir Lietuvos valdovų prašomas (mat, tuomet ir Maskva susidėjo su totoriais prieš Lietuvą)⁶⁷, 1499 m. vėl pradėjo kryžiaus karą akciją prieš turkus ir totorius⁶⁸. Keista, kad tada bernardinai užuot sakę kryžiaus karą kviečiantis pamokslus, remdamiesi mintimi pop. Inocento VIII leidimu⁶⁹, patys, turėdami viršūnę leidimo, mūšio stoti kryžiaus kariuomenės ir dėl to paskui buvo nubausti⁷⁰.

Šiam kryžiaus karui besiruošdami, turkai 1501 m. vėl nuterėjo Lenkiją⁷¹, o totoriai 1502 m. nusiaubė Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę⁷². Šios paskutinės invazijos metu Opatavos (Opatów) miesto ir apylinkių gyventojai subgo tvirtą mūrų bernardinų vienuolyną ir jį gindamiesi išliko gyvi, dėl to vėliau ir kiti bernardinų vienuolynai buvo sutvirtinti⁷³. Gynimosi paskiriami buvo pritaikyti ir Vilniaus bernardinų vienuolynas ir bažnyčia⁷⁴.

⁶³ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 266 ir sek. psl.; *Lietuvos Metraščių*, vert. R. Jasas, Vilnius 1971, 53 nr., 151 ir sek. psl.

⁶⁴ Lietuvos Metraščių, 53 nr., 154 psl.; 18 nr., 318 psl.

⁶⁵ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 268-274 psl.

⁶⁶ Ten pat, 274 psl.; *Lietuvos Metraščių*, 53 nr., 155 psl.

⁶⁷ *Lietuvos Metraščių*, 54 nr., 155 ir sek. psl.

⁶⁸ VPL, II t., 296 nr., 260 ir sek. psl.; 297 nr., 269 ir sek. psl.

⁶⁹ Ten pat, 262 nr., 231 psl.; 263 nr., 240 psl.; nr. 264, 240 psl.

⁷⁰ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 285 ir sek. psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 144 ir sek. psl.

⁷¹ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 286 psl.

⁷² *Lietuvos Metraščių*, 55 nr., 164 ir sek. psl.

⁷³ « Ab eodem tempore alia loca et Opataviensem inceperunt fratres incastellare et multa milia hominum de captivitate tartarorum defensione fratrum evaserunt » (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 287 ir sek. psl.).

⁷⁴ P. Reklaitis, *Gotika Lietuvoje*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, VII t.,

Ši žiauri turk ir totori siveržim išg sdinti bernardinai ne tik uoliai skelb kryžiaus karus, bet ir meld si, kad Dievas apsaugot krikš ionis nuo barbar sunaikinimo. Stanislovas iš Slapy, 1504 m. provincijos vikarijumi išrinktas, vizituodamas vienuolynus, ragino savo valdinius bgti prie Nukryžiuotojo ir jo prašyti, kad apsaugot krikš ionis nuo barbar ⁷⁵. Pal. Ladislovas iš Gielново suk r net speciali mald , kurioje prašoma, kad Dievas nuo savo vardo prieš rank apsaugot tikin iuosius ⁷⁶.

Totori invazijos dar pasikartojo 1504, 1505 ir 1506 m., kurios labai nuteriojo Lietuvos Didži j Kunigaikštyst , bet totoriai greitai buvo atmušti, pagrobtas grobis atimtas, ir paimti belaisviai išvaduoti ⁷⁷. Tiesa, totori siveržimai dar kartojosi ir v liau, bet jie jau buvo mažesnio pob džio.

Bernardinams popiežiai pavesdavo skelbti ir didžiuosius Švent j met atlaidus arba jubiliej . Jau pop. Mikalojus V 1450 m. Lenkijos ir Lietuvos tikintiesiems, kurie d l totori siveržim negal jo vykti Rom , suteik Šv. Met atlaidus ⁷⁸. Kit 1500 m. jubiliej Lenkijoje ir Lietuvoje skelb kažkoks pranciškonas konventualas, kuriam daug pad jo ir bernardinai⁷⁹.

Mažesniesiems Broliams observantams taip pat buvo pavesta sakyti pamokslus ir, skelbiant jubiliej , rinkti aukas šv. Petro bazilikos statybai. Naujos bazilikos statybos darb prad jo pop. Julius II, kuris jubiliejui skelbti ir aukoms rinkti apaštališkuoju delegatu paskyr Cismontan Observant šeimos generalin vikarij , Jeronim Tomelio ⁸⁰. Paskui, jam esant labai užimtam ordino reikalais, jo vietoje paskyr buvus generalin vikarij Prancišk Zeno⁸¹, kuris savo ruožtu Lietuvos ir Lenkijos bernardin vikarij paskyr šiems kraštams auk rinkimo komisarijumi. Tačiau bernardinai nedr so jubiliejaus skelbti, nes nieko nebuvo skiriama sav krašt reiklams. Kai apie tai buvo painformuotas popiežius, tai jis Žygimantui Senajam leido iš surinkt auk dvi

395 ir sek. psl. : Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 56 ir sek. psl.

⁷⁵ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 287 psl.

⁷⁶ Ten pat, 292 psl. ; *Błogosławiony Ladisław z Gielnowa*, Varšuva 1912, 16-18 psl. ; Cz. Bogdalski, *Bernardyni w Polsce*, II t., Krokua 1937, 131 psl.

⁷⁷ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 300, 305 psl. ; *Lietuvos Metraštis*, 55-56 nr., 166-175 psl.

⁷⁸ VPL, II t., 119 nr., 80 psl.; 128 nr., 186 psl.

⁷⁹ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 280, 285 psl.

⁸⁰ L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1508, XV t., 13 nr., 466 psl.

⁸¹ Ten pat, ad an. 1508, XV t., 15 nr., 466 psl. : Arch. Bernard. : *Annales...* I t., ad an. 1510, f. 151 ir sek.

dalį pasilaikyti apsaugai nuo totorių, o vieną dalį siūti šv. Petro bazilikos statybai.

Tada provincijos vikarijus 1509 m. kovo 12 d. pats paskelbė jubiliejų Krokuvoje, o kitose vietose jam skelbti paskyrė komisarijus⁸². Lietuvoje tam reikalui komisarijais buvo paskirti Tikocino vienuolyne Fortnatas iš Orlovo, o Vilniuje Mikalojus iš Skolniko⁸³. Skelbiant jubiliejų ir renkant aukas, kilo neaiškumai dėl tų, kurių pamokslininkams suteikti teisės, dėl to jie 1510 m. buvo sušaukti Poznanės kapitulon, kur jiems Jonas Komorovskis išaiškino popiežiaus bule suteiktas galias⁸⁴.

Bernardinai Lenkijoje ir Lietuvoje jubiliejaus atleidus skelbė ir aukas rinko 7 metus⁸⁵. Paskui pop. Leonas X 1520 m. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje jubiliejų dar pratęsė ir leido, kad pusę surinktų aukų būtų skiriama Kijevo piliai atstatyti ir gintis nuo totorių, o kita pusė persiunčiama Apaštala Sustui⁸⁶. Šis aukų rinkimas bernardinai priešams davė progą sukelti apkalbas ir murmėjimus⁸⁷, bet neatitraukė tikinčiųjų nuo Bažnyčios, kaip Vokietijoje Liuterio sukeltas protestas. Matyti, kad mūsų bernardinai, anot K. Kantak, atleidus skelbdami ir aukas rinkdami, buvo santiesni ir atsargesni, kaip Vokietijos kolektoriai, ir dėl to didelio tikinčiųjų pasipriešinimo nesukėlė⁸⁸.

d. Dieviškasis kultas ir šventųjų garbinimas. — Mažesnieji Broliai taip pat daug prisidėjo prie dieviškojo kulto ir šventųjų garbinimo ugdymo. Šv. Trejybės šventė, kuri visoje Bažnyčioje pop. Jonas XXII 1334 m. vedė, Mažesnieji Broliai ordinau jau buvo švenčiama nuo 1260 m.⁸⁹ Šv. Trejybės paslaptis buvo miela ir Lietuvos pranciškonams, nes jų Vytauto pastatytoji bažnyčia ir vienuolynas Drohiškinė buvo pavadinti Šv. Trejybės vardu⁹⁰. Nebepranciškonų konventualai ir bernardinai tokos viliušios paslaptis tapo patraukli lietuviams, dėl to jie daugelį savo bažnyčių pava-

⁸² Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 302 ir sek. psl.; Arch. Bernard.: *Annales*... I t., ad an. 1508, f. 148 ir sek.

⁸³ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 141 psl.

⁸⁴ Ten pat, 147 psl.; Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 303 ir sek. psl.

⁸⁵ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 147 psl., sako per 10 metų; Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 303 psl., sako per 7 metus. « Et prefatus iubileus practicabatur per fratres septem annis».

⁸⁶ VPL, n t., 453 nr., 428 psl.

⁸⁷ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 303 psl.

⁸⁸ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 147 psl.

⁸⁹ H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 201 psl.

⁹⁰ Gidžinas, *De Fratribus Minoribus in Lituania*, 48 psl.

dino Šv. Trejybės vardu, tarp kuri yra ir Kauno seser bernardinai bažnyia⁹¹.

Pranciškonai, šv. Pranciškaus paskatinti, nauju būdu išryškino kai kurias mės atpirkimo paslaptis. Pirmiausia, jie iškil Kristaus žmogystę, kuri, pasak Šv. Pranciškaus, mus su juo padar broliais. Jo Greccio miške pavaizduota Krikščionių Jėzusą Prakartim, ilgainiui jo vaikas buvo labai išpopuliarinta⁹². Lietuvoje ji, bernardinai iš konventual paveldėta, Kalėdų metu vairiais būdais būdavo pavaizduojama. Kai kur tos jė prakartimas taip daug patraukdavo žmones, jog kitos bažnyios rektoriai skundėsi vyskupams ir prašė uždrausti jas ruošti⁹³.

Kristaus kančios meilė, kviečia šv. Pranciškaus, ilgainiui taip pat gavo vaizdinį išraišką Kryžiaus kelio, arba stoties forma⁹⁴. Prie šio pamaldumo išplitinimo Lietuvoje daug prisidėjo konventualai ir bernardinai taip, kad neliko nė vienos bažnyios, kurioje nebūtų Stacijų. Sveikas gi, pranciškonaiškai suprastas, Kristaus kančios mįstymas liaudies mums davė Ropintojim.

Šv. Pranciškaus dvasios vaikai iš savo Tėvo paveldėjo ir Dievo Sėnos Motinos meilę. Ypatingai jie gynė Marijos Nekalto Prasidėjimo privilegiją, iki ji Pijaus IX 1854 m. buvo paskelbta tik jimo tiesa⁹⁵. Pirmasis Lietuvoje, Vilniaus vyskupijoje, Marijos Nekalto Prasidėjimo šventė po Bazelio susirinkimo 1439 m. vedė vysk. Motiejus Trakiškis, kur Jonas Komorovskis laiko mažesniuoj broliu⁹⁶. Netrukus ši šventė gruodžio 8 d. buvo pradėta švęsti visoje Lietuvoje⁹⁷. Kai pop. Sikstas IV (1482) leido Nekalto Prasidėjimo šventę švęsti su oktava^{98 99}, tai Vilniaus bernardinai savo bažnyčioje mės ruošti net šventei pritaikintus vaidinimus⁹⁹. Nekalto Prasidėjimo išgarsinimui rėpė ir provincijolas Scipijonas Kristoforas Campo (1611-1614), 1615 m. išrinktas generaliniu definitoriumi. Jis buvo paveiktas karaliu Zigmantu Vaza (1588-

⁹¹ *Elenchus omnium ecclesiarum et universi eteri provinciae ecclesiasticae Lituaniae pro Anno Domini* 1940, 48 ir sek. psl.

⁹² H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 201 psl.

⁹³ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 135 ir sek. psl.

⁹⁴ H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 202 psl.

⁹⁵ Ten pat, 203 psl.

⁹⁶ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 241 psl.

⁹⁷ J. Vaišnoras, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma 1958, 43 psl.; J. Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie*, 28 psl.; R. Krąsauskas, *Motiejus I Trakiškis*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XIX t., 315 psl.

⁹⁸ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 230 psl.

⁹⁹ Kantak, *Bernardyni Polscy*, II t., 277 psl.; J. Vaišnoras, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 49 psl.

1632), kad Lietuvoje ir Lenkijoje steigt Marijos Nekalto Prasi-
d jimo kilming j brolij , bet j nuo to atkalb j s pop. Urbonas
VIII. Neži rint to, karalius Vladislovas Vaza (1632-1648) jau buvo
visk paruoš s Lietuvos ir Lenkijos kilming j Marijos Nekalto
Prasid jimo ordinui steigti, bet nepritarus kilmingiesiems savo
sumanymo ne vykd ¹⁰⁰.

Dar prieš bernardin sik rim Lietuvoje pranciškonai kon-
ventualai labai išpopuliarino Marijos dangun mim , nes keturios
iš septyni j pirm j bažny i , pastatyt XIV ir XV amž., buvo
pavadintos dangun Paimtosios vardu¹⁰¹. Jei atkreipsime d mes
bernardin bažny i titulus, tai pasteb sime, kad tre ioji j dalis
yra pavadinta vienu ar kitu Marijos titulu¹⁰². Ypatingai visose
savo bažnyiose jie išpopuliarino Marijos Angel Karalien s švent
su visuotiniais Porciunkul s atlaisdais¹⁰³, kurie dabar yra suteikti
visoms bažnyioms¹⁰⁴.

Marijos garb Lietuvoje didino ir malon mis gars s bernardin
bažny i paveikslai. Tokie Marijos paveikslai XVI amž. buvo
B dos, o v liau Kauno, Telši , Trošk n ir Vijos bernardin baž-
nyiose ir seser bernardini bažnyiose Vilniuje ir Kaune¹⁰⁵.
Nedaug kam yra žinoma, kad Angelo pasveikinimo antroji dalis,
šventoji Marija, dar prieš tai, kai ji XVI amž. visoje Bažnyioje
buvo vesta, jau buvo kalbama pranciškon . Taip pat ir Viešpa-
ties Angelas, kuris taip labai buvo prigij s Lietuvoje, pranciškon ,
varpams skambant, buvo prad tas kalb ti dar XIII amž. Septy-
ni Marijos džiaugsm rožan ius, kuris 1422 m. ordine buvo vestas
ir šv. Jono iš Kapistrano platinamas, Lietuv pasiek kartu su
bernardinais.

Šv. Juozapo švent pranciškon ordine buvo vesta 1399 m.
J v liau populiarino šv. Bernardinas Šiometis ir Bernardinas iš
Bustis ir kiti observantai, kol 1621 m. tapo sakyta švente, d l
to ji Lietuv pasiek kaip observant darbo vaisius¹⁰⁶.

¹⁰⁰ J. Vaišnora, *Bandydas vesti Nekaltai Pradtosios Ordini Lietu-
vos-Lenkijos valstybje*, žr. L.K.M .Akademijos Metraštis, II t., Roma 1966,
265-287 psl.

¹⁰¹ V. Gidzi nas, *De Pratribus Minoribus in Lituania*, 39, 43, 46, 49 psl.

¹⁰² V. Gidzi nas, *De Pratribus Minoribus in Lituania*. Thesis ad licen-
tiam gradum obtinendum (mašinraštis), Roma 1942, 27-29 psl.

¹⁰³ J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 47 psl.

¹⁰⁴ *Enchiridion Indulgentiarum*. Normae et concessionones. Vatikanas 1968,
65 nr., 70 psl.

¹⁰⁵ J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 328, 335, 369, 385,
412 psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, II t., 470 psl.

¹⁰⁶ H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 203 psl.

Šv. Pranciškaus švent spalio 4 d. vis pranciškon iškilmingai švenčiama nuo pat jo kanonizacijos (1228). Visoje Bažnyčioje, kaip švent *de praecepto* su pareiga išklausti mišias ir susilaikyti nuo darbų, buvo vesta pranciškono pop. Siksto IV 1475 m. gegužės 22 d. Jį vesdamas, popiežius vykdydams reikalaujamas lygas suteikė 50 metų ir tiek pat kvadrantų atlydus¹⁰⁷. Apie tai patrys, Lietuvos ir Lenkijos bernardin provincijos vikarijus Mykolas Bal, pasirpintis autentiškais nuorašais, teikė Gniezno arkivyskupui, kuris tuo metu buvo sušaukęs sinodą. Gavęs sinodo pritarimą, arkivyskupas 1480 m. vasario 28 d. visiems savo provincijos tikintiesiems sakė šv. Pranciškaus šventę, kaip popiežiaus buvo sakytas¹⁰⁸. Kai karalius Žygimantas 1512 m., šv. Pranciškaus dieną, sumušė valakus, tai Petrikove susirinkęs sinodas pakartotinai visiems Gniezno arkivyskupijos vyskupsams ir tikintiesiems sakė šv. Pranciškaus šventę¹⁰⁹.

Lietuvoje daugiau už šv. Prancišką yra garbinamas šv. Antanas iš Paduvos taip, kad būtų sunku surasti bažnyčią be šv. Antano altoriaus, paveikslų ar statulų. Ne manoma nustatyti, kiek prieš šventojo garbinimą yra prisidėję bernardinai ar bendrai pranciškoniai. Tiesa, Kretingos ir Tytuvėnų bernardinų bažnyčiose šv. Antano paveikslai yra garsūs malonėmis, dėl to tikintieji votais apkabinę¹¹⁰.

Bernardinai garbino ir kitus savo ordino šventuosius: pirmuosius Maroko kankinius, šv. Bonaventūrą, šv. Klarą, šv. Bernardiną Sienietį, šv. Joną iš Kapistrano, bet jų garbinimas už bernardinų bažnyčią kažkodėl Lietuvoje neprigijo.

Bernardinai su ypatinga meile garbino šv. Kazimierą Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Kazimiero sūnų. Su juo tuomet, Kazimieru Jogailaičiu, juos siejo intymūs draugiškumo ryšiai, nes juos pakviestas šv. Jonas iš Kapistrano juos kurdino Krokuvoje, o pats karalius pasirinko juos kurdinti ir Lietuvos sostinėje Vilniuje. Jie džiaugdavosi jų matydami Vilniuje, kai jie išia su tuo atvykdavo. Dar labiau džiaugėsi, kai tuos jauną Kazimierą Vilniuje paliko savo vietininku, kuris iša bėdamas pasižymėjo nuostabių maldingumu. Kai jis, 1484 m. mirė, pradėjo

¹⁰⁷ BF, III t., 694 nr., 314 psl. duoda tik registrą. Pilnas buls tekstas yra Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1480 f. 68-70.

¹⁰⁸ Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1480, f. 66-72.

¹⁰⁹ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 305 psl.; Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1512, f. 157; L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1505, XV t., 22 nr., 481 psl.

¹¹⁰ Kantak, *Bernardyni Polscy*, II t., 463 psl.

gars ti stebuklais, tai jie meld si ir r pinosi, kad jis b t paskelbtas šventuoju¹¹¹. Tiesa, tarp paskelbt Žygimanto Senojo, Vilniaus vysk. Alberto Radvilo ir Vilniaus pranciškon konventual prašym , 1516 m. pasi st pop. Leonui X, kad jis Kazimier paskelbt šventuoju, n ra bernardin prašymo¹¹², bet tai nereiškia, kad jie tokio prašymo neparas . Grei iausiai jis dar teb ra Slaptame Vatikano archyve mekeno nesurastas.

Juk, kai šv. Kazimiero gyvenimui ištirti pop. Leonas X 1520 m. Vilniun atsiunt savo legat , Zacharij Ferreri, tai jis, kaip mat me, su bernardinais palaik artimus ryšius, nes ta proga jis j bažny ioms suteik atlaidus¹¹³. Tada Kauno bernardinai jam pasiskund , kad lenkai viršininkai išgabeno j vienuolyno brangenybes, d l to manoma, kad jis lietuviams bernardinams patar s atsisukti nuo lenk ir kurti savo provincij . Tai jie po dešimties met pastang ir padar ¹¹⁴.

Bendras bernardin džiaugsmas, kad pajud jo Kazimiero kanonizacijos byla, buvo išreikštas 1520 m. Krokuvos kapituloje, kurioje dalyvavo pats generolas Pranciškus Lichetti ir Lietuvos bernardinai. Kapitulos aprašyme tai entuziastiškai pabr žiama: « Kai artimoje Vokietijoje ir Bohemijoje sigal jo Liuterio erezija, Lenkijoje Dievas leido suspind ti naujai šviesai, kad pal. Kazimieras daugeliu stebuklu pragars t , kuri ištirti atvyko Zacharijas Ferreri »¹¹⁵. Vilniuje ištirtais dokumentais remdamasis, legatas Zacharijas paraš Palaimintojo Kazimiero gyvenim , kuris Krokuvoje 1521 m. buvo atspausdintas ^{116 117}.

Kai Kazimieras buvo paskelbtas šventuoju, trauktas švent j katalogan ir rašytas liturgin kalendori , tai Lietuvos bernardinai 1604 m. geguž s 10, 11 ir 12 d. kartu su kitais vienuoliais Vilniuje dalyvavo iškilmingame šventojo pagerbime ¹¹⁷, o v liau jo garb k l savo pamokslais ir raštais. Antai, Pranciškus Božykovskis, dar studijuodamas Romoje (v liau jis buvo generalis lektor-

¹¹¹ Z. Ivinskis, *Šv. Kazimieras*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XI t., 277 ir sek. psl.; Z. Ivinskis, *Šv. Kazimieras*, New Yorkas 1955, 40-44 psl.

¹¹² VPL, II t., 339 nr., 367 psl.; 401 nr., 374 psl.; 400 nr., 373 psl.;

Z. Ivinskis, *Šv. Kazimieras*, 57 ir sek. psl.

¹¹³ Arch. Bernard. : *Chronologia... Conventus Vilnensis*, f. 8-9.

¹¹⁴ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 339 psl.; Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1521, f. 224.

¹¹⁶ « Dum in vicinis Germaniae et Bohemiae regnis haeresis Lutherana serpet, (Deus) in Polonia novam lucern oriri fecit ex quo B. Casimirus ... miraculis multis claruit. Quibus videndis et examinandis deputatus est Vikiam (Zacharias Ferreri) »; žr. (*Relatio de Licheto*, 103 nr., 528 psl.

¹¹⁴ Z. Ivinskis, *Šv. Kazimieras*, 62-66 psl.

¹¹⁷ Ten pat, 101 ir sek. psl.

rius ir Lietuvos bei Mažosios Lenkijos provincijolas¹¹⁸), Aracoeli observant generalin s kurijos bažny ioje, garbing sve i aki-vaizdoje, 1692 m. kalb jo apie šv. Kazimier . Savo kalb jis tais pa iais melais atspausdino Romoje¹¹⁹.

Negana to, tiek Lietuvos konventualai (1686), tiek bernardinai (1731)^{120 121}, kurdami savo nepriklausomas provincijas, jas pavadin o šv. Kazimiero vardu. Be to, jie savo bažny ias ir vienuolynus išpuoš šv. Kazimiero altoriais, paveikslais ir statulomis.

e. Pamaldos, procesijos ir giesm s. — Dieviškajam kultui didinti ir švent j garbinimui pl sti bernardinai laikydavo varias pamaldas, ruošdavo procesijas ir giedodavo šventas giesmes. Dažnai šios pamaldos b davo sujungtos su pamokslais.

Pagrindin vieša procesija b davo ruoš iama Dievo K no švent je, jos oktavoje ar oktavos sekmadien , iš katedros ar pagrindin s miesto bažny ios, kurioje, jei buvo paprotys, dalyvau davo ir bernardinai¹²¹. Kai kada tokios procesijos Vilniuje b davo ruoš iamos iš katedros bernardin bažny i . Antai, Vilniaus katedros kapitula, vyskupui sutinkant, 1525 m. nutar , kad Dievo K no procesija b t daroma bernardin bažny i^{122 123}. Iš 1467 m. provincijos statut sužinome, kad šalia didžiosios bendros procesijos bernardinai dar savo vienuolyn rajone ruošdavo Dievo K no procesijas, nes tuose statutuose nurodoma, kaip tas procesijas tvarkyti, kokiais drabužiais apsirengti ir kaip Šv . Sakrament išstatyti¹²³.

¹¹⁸ K dziór , *De schola scotistica*, 106 psi.

¹¹⁹ Borzykowski Franciscus : *Hercules catholicus duodecim certaminum Victor. inclytus Princeps Sarmaticus Casimiri Poloniae Regis filius. Christi Confessor eximius D. Casimirus Annu a solennitatis suae 4 Martij die S. Stanislai Episcopi Mart. Polon, gentis in ecclesia decoroe doctissimorum hospiturn coronae a Patre Fratre Francisco Borzykowski, Ord. Minor. Observ. Provinc. poloniae Minoris Residente S. Theol. Gener. in Conventu Aracoe-litano students, publica orations demonstratus*, Roma 1692, 20 psl. ; K. J. T. Estrreicher, Bibliografja polska, XIII t., 286 psi.

¹²⁰ Arch. Bernard. : *Acta Capitulorum* an. 1731, f. 8.

¹²¹ «Et quando in processionibus Corporis Christi fratres ire oonsuetum est, vadant in die Corporis Christi et Dominica infra oetavam et in die Octavae; ubi vero non est consuetum ire fratres nisi bis, scilicet in die Corporis Christi et in Dominica infra Oetavam, non debent ire nisi secundum quod eis consuetum est: ubi autem nulla est consuetudo fratrum, non debent ire nisi semel, scilicet in die Corporis Christi vel illo die quo solemnitas est in civitate » (Kant ak, *ycie Bernardynów*, 342 psl.).

¹²² J. Kur czewski, *Ko ciól Zamkowie*, III t., 27 psi.

¹²³ «In processionibus Corporis Christi quando portatur sacramentum, non plures nisi diaconus, subdiaconus, ceroferarii et turibularius cum ipso

Šalia Dievo K no procesijos dar b davo ruošiamos kitos bendros procesijos, prašant taikos, apsaugos nuo maro ir bado, d - kojant už pergalę prieš netikinčius ir prašant maloni valstybei ar miestui. tokias procesijas, jei b davo kvieiami, bernardinai eidavo. Tai jau provincijos statutai juos spėjo, kad, tokiose procesijose dažnai dalyvaudami, nevesti netinkamo papročio visuomet dalyvauti¹²⁴.

Toliau provincijos statutai nustatė, kad tokiose procesijose dalyvaudami bernardinai, nors jiems draudžiama, gali eiti moterų vienuolių bažnyčias ir kapus, jei juos eina kiti vienuoliai. Taip pat dalyvaujantieji tokiose procesijose turėjo būti nusižeminę ir su kitais vienuoliais nesivaržyti dėl pirmenybės¹²⁵. Tai jau nežiūrint šio spėjimo, XVI amž. Vilniuje jie pykosi su konventualiais dėl tokios precedencijos¹²⁶.

Be jau minėtų bendrųjų procesijų, bendro pobūdžio procesijomis dar b davo laikomos Šv. Kryžiaus dienomis prieš Šeštines ir šv. Morkaus dieną, o Vilniuje dar ir Mergelės Marijos gimimo šventėje, ruošiamos procesijos¹²⁷. Be to, XVI amž. gale, kovos su protestantais metu, buvo vesta 40 valandų Šv. Sakramento adoracija su viešo pobūdžio pamaldomis ir procesijomis. Apie šias 40 valandų Šv. Sakramento adoracijas Vilniuje, net dviejuose savo laiškuose 1579 m. liepos 24 ir rugsėjo 6 d., nuncijus Caligari rašė Valstybės sekretoriui kard. Comense. Tuose laiškuose nuncijus mini, kad 40 valandų adoracijos daromos kas 15 dienų ir yra gausiai žmonėms lankomos¹²⁸. Tokios pamaldos buvo tęsiamos ir Vilniaus vysk. kard. Jurgio Radvilo laikais (1579-1591). Antai, 1585 m. sausio 8 d. jo sekretorius Fulgineus iš Vilniaus rašė nuncijui, kad Vilniuje

---

saeerdote induantur. Et exponitur Sacramentum ad altare more saeuularium » Kantak, *ycie Bernardynów*, 342 psl.).

¹²⁴ «Item quod in processionibus aliis generalibus, quae pro pace vel pro peste vel pro fame vel pro victoria contra infideles vel pro alia maxima necessitate Regni vel civitatis fuerint, si fratres invitantur, possunt accedere, dere. In aliis processionibus si possunt bono modo evitare, ne vadant ubi non est consuetum ire fratribus, non vadant. Si autem invitantur et sine scandalo cleri vel populi evitari non possunt, debeant accedere. Faciunt tamen fratres quidquid possunt bono modo sine scandalo ne in talibus onerentur ne deducantur in consuetudinem » (Ten pat).

¹²⁵ « Et quando cum aliis religiosis in processione, licet eis intrare ecclesias monialium cetera processionaliter, si alii religiosi intrant, ne interrumpatur processio... Quando vero vadunt, non contendunt cum aliis religiosis de loco honoratori, sed imitentur humilitatem » (Ten pat).

¹²⁶ Kantak, *Bernardyni Polscy*, II t., 36 psl.

¹²⁷ J. Kurczewski, *Ko ciól Zamkowy*, III t., 27 psl.

¹²⁸ MPY, IV t., 136 nr., 259 psl. ; 149 nr., 275 psl.; VII t., 390 nr., 376 psl.

pradedamos 40 valand pamaldos ir po j bus t siamos maldos, kol vyks Varšuvos seimas. pamaldas žmon s bus kvie iami varpais, o vienuoliai pasikeisdami laikys pamaldas ¹²⁹, d l to pamaldas tur jo laikyti ir bernardinai.

Vietinio pob džio pamaldas ir procesijas su Šv . Sakramentu visose bernardin bažnyiose 1575 m. kovo 15 d. leido daryti apaštališkas nuncijus Vincentas Šv . Mergel s Marijos, švent j glob j ir bažny i pašventinimo švent se ¹³⁰ ¹³¹. Šalia liturgini , visoms viešoms bažny ioms leist pamald ir procesij , bernardinai dar tur jo savo ypatingas apeigas su procesijomis ir maldomis. Per Šeštines po *Nonas* užgesinus Velykin žvak , po du išsirikiav , giedodami *Incaratus Omnipotens*, eidavo valgom j. Taip pat per Kal das ir Velykas užbaig pamaldas eidavo valgom j procesijoje ir ten, sukalb j *Magnificat* be kit mald , s sdavosi prie stal . Buvo dar ir kitoki vietinio pob džio papro i , kuri buvo laikomasi vairi šven i metu¹³¹.

Bernardinai dar XV amž., ragindami tikin iuosius pamald metu giedoti, sakydavo : *Kas gieda, dvigubai meldžiasi*, d l to jau tada žmon s prad jo giedoti. Bernardin bažnyiose anuomet giedamos giesm s daugiausia buvo j pa i sukurtos. Patys žmōn s bažnyiose giedodavo prieš mišias ir po miši , prieš pamoksl ir po pamoksl, procesijose ir maldinink kelion se. Giesmi temos buvo tos pa ios, kaip ir bernardin pamoksl : Kristaus gyvenimas ir jo kan ia, Marija Mergel ir Motina, švent j gyvenimai ir j doryb s. Giesmi forma buvo labai paprasta, bet vaizdinga¹³² ¹³³.

Tarp giesmes rašiusi j bernardin labiausiai iškilo pal. Ladislovas iš Gielnovo (1462-1505), kuris d l ypatingos meil s nukryžiuotajam Kristui visus savo pamokslus prad dav s š kiu : *Jesus Nazarenus Rex Judaeorum!*—J zus Nazarietis Žyd karalius, ir kalb damas apie Kristaus kan i , kartais pakildavo ekstaz m Jis apie Kristaus kan i paraš ir giesm , prasidedan i žodžiais : *Jeżusa Judasz Przedal* — J z Judas pardav . Ši giesm jis giedodavo su žmon mis prieš arba po pamoksl. Ja naudojosi ir kiti pamokslininkai. Paskui ji buvo išversta ir žmoni giedama Lietuvos bernardin bažnyiose ¹²³.

¹²⁹ P. Jat ul is, *Kardinolo Jurgio Radvilo veikla lietuvi tarpe*, žr. *L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darbai*, VII t., 249 psl.

¹³⁰ Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1575, f. 286.

¹³¹ Kant ak, *Bernardyni Polscy*, I t., 135 psl.

¹³² Ten pat, 129 ir sek.

¹³³ Joannes de Komor owo, *Memoriale*, 258 psl. ; Arch. Bernard. : *Annales...* I t., ad an. 1488, f. 119; Kant ak, *Bernardyni Polscy*, I t.

Ladislovas iš Gielново paraš ir *Kto chce Pannie Marii slu i* — Kas nor Panai Marijai tarnaut. Ši giesm dar vadinama: *Septyni Marijos skausm ir džiaugsm karunka*¹³⁴, kuri labai populiari Lietuvoje. J. Vaišnora teigia, b k ji tik XVII amž. buvusi kurio nors j zuito lietuvi kalb išversta, nes ji d ta J. Šrubausko giesmyne *Balsas Širdies*, atspausdintame 1726 m.¹³⁵. Vien d l to, kad ji tada pateko š giesmyn dar nereiškia, kad j tik tada koks nors j zuitas išvert . Ji bernardin bažnyiose buvo prad ta giedoti dar pal. Ladislovui gyvam esant. Prasid jus lietuvi bernardin kovoms su lenkais XVI amž. pradžioje, ši giesm gal jo b ti išversta ir lietuviškai giedama. J. Šrubauskas, leisdamas savo giesmyn , gal jo j jame paskelbti. Paskui ji daug kart net iki m s dien buvo perspausdinta ir giedama¹³⁶.

Pal. Ladislovas iš Gielново yra suk r s ir šv. Onos giesm : *Anna wi ta i nabo na* — Ona šventa ir pamaldi. Ši giesm buvo giedama prie bernardin bažny i veikian ios šv. Onos brolijos susirinkimuose, tarsi brolijos himnas¹³⁷. Jis buvo paraš s dar ir daugiau giesmi , bet jos jo vardu m s nepasiek . Gal b t, jos, lietuviškai išverstos, teb ra giedamos ir dabar, bet j autorius jau nežinomas.

Jonas Komorovskis, apraš s pal. Ladislovo iš Gielново parašytas giesmes, sako, kad buvo daug ir kit pamokslinink , suk rusi vairias giesmes, kurios po pamoksl arba vairiais liturgini met laikais ir švent se buvo pamaldži žmoni giedamos¹³⁸. Jis tada t giesmi autori nenurod , d l to dabar mes j ir nežinome, nors daugelis j v liau gal jo patekti ir lietuviškas maldaknyges, ypa tretininkams skirt *Szaltin*¹³⁹.

131 psl.; J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 173, 178 psl.; Cz. Bogdalski, *Bernardyni w Polsce*, I t., 315 psl. duoda du šios giesm s posmus, ta iau nepavyko surasti atitinkan io lietuviško vertimo man prieinamauose giesmynuose. Tiesa, M. Volonczauski, *Kantiškose*, 123 psl., yra panašiai grasidedanti giesm *Jezu Krist Judoszivs žydams, kad pardav*, bet toliau lietuviškos giesm s žodžiai lenkiškam tekstui neatitinka, nebent tai b t labai laisvas vertimas.

¹³⁴ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 131 psl.

¹³⁵ J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 204 psl.

¹³⁶ *Aukso Altorius arba Szaltinis Dangiszsk Skarb*, Tilž 1907, 969 psl.;

Liturginis Maldynas, Vilnius-Kaunas 1968, 547 psl. Šioje paskutin je laidoje tekstas naujai taisytas ir pradžia visai pakeista.

¹³⁷ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 13 psl.; J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 178 psl.

¹³⁸ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 258 psl.

¹³⁹ V. Gidžinas, *Tre iasis Šv. Pranciškaus Ordinas*, Brooklynas 1971, 99 ir sek. psl.

Per pranciškonus Lietuv pasiek ir *Mažosios Marijos valandos*. Lotyniškai jos vadinamos *Oficium Parvum B. V. Mariae*, savo forma panašios kunigiškus poteries *Officium Divinum*. Jos dar lotyniškai kartais b davo vadinamos *Cursus*, o vysk. M. Valan ius jas vadina Kurso maldomis. Kada jos Lietuvoje katedrose ir kitose bažnyiose buvo prad tos kalb ti, nežinia. Treiojo šv. Pranciškaus ordino nariams pop. Mikalojus IV savo 1289 m. duotoje reguloje sak jas kalb ti¹⁴⁰, d l to tretininkai, mokantieji skaityti, jas tur jo kalb ti iki kol 1883 m. pop. Leonas XIII, duodamas nauj regul , vietoje *Maž j Marijos valand* leido kalb ti 12 poteri¹⁴¹. Kaip pried prie *Oficium Divinum* valand , jas kalb jo ir bernardinai, d l to iš j brevijoriaus padarytas vertimas buvo d tas *Szaltin*¹⁴². Ši valand kilm , keli Lietuv , kieno ir kur jos buvo kalbamos, yra apraš s savo studijoje J. Vaišnora¹⁴³.

Negana to, kitas *Valandas apie Nekaltai Prad t j* lotyniškai paraš pranciškonas-observantas Bernardinas iš Bustis, kurios ilgai observant bažnyiose buvo giedamos lotyniškai. Taip jas giedojo ir Lenkijos bei Lietuvos bernardinai, kol XVII amž. pradžioje 1616 ir 1626 m. buvo padaryti du lenkiški vertimai. Pirm j vertim gal jo praktiškam reikalui padaryti koks nors bernardinai, o antr j padar j zuitas Stanislovas Fenickis. Lenkiškai šios valandos buvo vadinamos *Godzinki*, d l to ir Lietuv jos at jo *Gadzink* vardu. Manoma, kad lietuviškai jos buvo išverstos XVIII amž., bet kas jas išvert , nežinia. Lietuviškai šios valandos prasižeda : *Prad kime žodžiais garbinti Marij šven iausi* . Šios valandos Lietuvoje greitai paplito, tiek bažnyiose, tiek tikin i j namuose. Jos b davo giedamos rytmeiais, ypa advente prieš Rarotines mišias. Prie j išsiplatinimo daug prisid jo pranciškonai, j zuitai ir vyskupai, ragindami jas giedoti, d l to jos yra giedamos net ir m s laikais¹⁴⁴.

Yra ir daugiau bernardiniškos kilm s lietuvi giedam giesmi , ypa kal dini¹⁴⁵, bet d l šaltini stokos sunku jas beatpa-

¹⁴⁰ C. Eubel, *Bullarii Franciscani Epitome*, suppl. Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1908, 51 nr., 304 ir sek. psl.; V. Gidži nas, *Tre iasis Šv. Pranciškaus Ordinas*, 8 nr., 37 psl.

¹⁴¹ V. Gidži nas, *Tre iasis Šv. Pranciškaus Ordinas*, 39 ir sek. psl.; šv. Pranciškaus Treiojo Ordino Regula ir Konstitucijos, Brooklynas 1963, II skyr., 6 nr., 13 psl.

¹⁴² *Aukso Altorius arba Szaltinis*, Tilž 1907, 467-536 psl. Ši laida yra viena iš v lesni j . Ja naudojausi, nes kit nepavyko surasti.

¹⁴³ J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 54-58 psl.

¹⁴⁴ Cz. Bogdalski, *Bernardyni w Polsce*, 11., 99 ir sek. psl.; J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 199 psl.

¹⁴⁵ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I, 132 psl.

žinti. Mums pakanka ir ši kukli duomenų, iš kurių matome, kad ir bernardinai savo pamaldomis, procesijomis ir giesmėmis yra nemažai prisidėję prie dieviškojo kulto ir šventųjų garbinimo ugdymo Lietuvoje.

f. *Bažnytinis brolijos ir draugijos*. — Bernardinai taip pat organizavo bažnytinę broliją ir draugiją. Pats šv. Jonas iš Kapistrano, atvykęs į Krokuvą, davė pradži III-jam šv. Pranciškaus ordinui, kuriam vadovauti, italų paprodiu, ministru paskyrė Baltramiejų Grybovskį. Matyt, kad Lenkijoje III-sis ordinas greitai plitė ir išvystė savo veiklą, jei minėtasis ministras jau 1455 m. Jonui iš Kapistrano pasiuntė savo pranešimą apie tretininkų veiklą¹⁴⁶.

Lietuvoje bernardinai vadovaujami III-sio ordino, žinoma, atsiradę tik apie 1470 m. Atrodo, kad Lietuvoje pirmieji tretininkai buvo vienuolynų fundatoriai ir didieji geradariai. Tiesa, nėra žinoma, kad karalius Kazimieras, Vilniaus bernardinų vienuolyno kūrėjas, Stanislovas Sandzivojevičius Kaune kurdinys bernardinus, ar Martynas Goštautas, Tikocino vienuolyno fundatorius, būtų buvę tretininkai. Bet žinome, kad jie buvo pamilę šv. Pranciškaus dvasios ir jo uoliuosius dvasios vaikus bernardinus; tai leidžia manyti, kad jie buvo stoję III-jam ordinui¹⁴⁷. Tikrai žinoma, kad Martyno Goštauto sesuo Aleksandra, kuri Tikocino vienuolyno bažnyčiai aprūpino liturginiais drabužiais, buvo III-jo ordino narė^{147 148}.

Apie dvi paskiras tretininkes išviesni laik turime šiek tiek žinių. Antai, 1534 m. Vilniaus katedros kapitulos aktuose yra užrašyta, kad tąmet spalio 6 d. kapitula paėmė savo globon vieną bernardiną tretininką ir leido jai skalbti bažnytinius drabužius¹⁴⁹. Trims šimtmečiams praslinkus 1860 m. liturginiame bernardinų kalendoriuje — nekrologe užtinkame Mogiliavo vienuolyno tretininką ir geradarą Emiliją Buinskaitį¹⁵⁰.

Yra žinoma, kad Lenkijos ir Lietuvos bernardinų provincijos vikarijai rūpinosi III-jo ordino platinimu vairiais būdais įgarsindami. Antai Marijonas iš Ieziorko, kuris nuo 1467 iki 1487 m. su mažomis pertraukomis jo tas pareigas, ir priėjo Vilniaus,

¹⁴⁶ Ten pat, 154 ir sek. psl.

¹⁴⁷ V. Gidziūnas, *Treiasis Šv. Pranciškaus Ordinas*, 82 ir sek. psl.

¹⁴⁸ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 225 psl.

¹⁴⁹ J. Kurczewski, *Ko ciól Zamkowy*, III t., 35 psl.

¹⁵⁰ *Directorium horarum canonicarum et Missarum juxta rubricas novissimas Breviarii et Missalis Romno - Seraphici ad usum Fratrum Minorum de Observantia... Pro Anno Domini MDCCCLX*, Vilnius 1859, 84 psl.

Kauno ir Tikocino vienuolynus, garsino III-j ordin , iškeldamas jo naudingum , privilegijas ir malones, kurias jam Apaštal Sostas buvo suteik s. Sakoma, kad jis, b damas vikarijumi ir lankydamas vienuolynus, daug tikin i j pri m III-j ordin , d l to reikia manyti, kad, baig s savo pareigas ir nuo 1487 iki 1491 m. gyvendamas Vilniuje, ir ia organizavo tretininkus¹⁵¹.

Tretininkus prie vienuolyn organizavo gvardijonai, o toliau nuo vienuolyn j galioti kunigai bernardinai, kurie kartais taip s kmingai veik , kad suk l pasaulini kunig pavyd , d l to pastarieji 1752 m. birželio 6 d. Žemai i vyskupijos sinode pareikalavo, kad b t uždrausta bernardinams be vietos vyskupo leidimo III-j ordin rašyti moteris¹⁵². Iš tikro, rašyti paskirus asmenis tretininkus jokio vyskupo leidimo nereik jo. Gal b t, jie be atodairos k r kongregacijas parapijose, kurioms kurti jau reikia vietos vyskupo leidimo. Matyt, po šio sinodo reikalas susitvark , nes niekur šis klausimas daugiau nebuvo keliamas.

Greitai pasireišk ir tuometini tretinink taka religiniame lietuvi gyvenime. Gilesnis religinis gyvenimas, III-jo ordino regulos tvarkomas, daugelyje uolesni j tretinink sužadino nor siekti aukštesn s tobulyb s ir pad ti artimui. Taip III-sis ordinas dav užuomazg daugeliui pašaukim dvasininkus ir vienuolius, o kai kuriuos net paskatino kurti naujas vienuolijas ar statyti vienuolynus ir bažny ias.

Patys tretininkai, net senyvame amžiuje, panoro stoti bernardinus, bet d l silpnos sveikatos, negal dami b ti I-jo ordino nariais, ordino konstitucijoms leidžiant, gaudavo vienuolin abit ir, tap amžinaisiais tretininkais, gyvendavo vienuolyne. Tokie tretininkai, kaip anuomet taip ir dabar, nedaro vienuolini žad , bet turi laikytis vienuolin s gyvenimo tvarkos ir už tai gauna visas vienuoliams Bažny ios suteiktas malones ir privilegijas. Toki amžin j tretinink seniau lietuvi pranciškon vienuolynuose buvo nemaža. Jais gali b ti priimami kunigai ir neved vyrai.

Aukštos kilm s tretinink s mergait s XV amž. gale dav pradži Nekalto Prasid jimo seser bernardini vienuolynui Vilniuje. Šio vienuolyno pradinink s buvo Barbora Radvilait (pirmojo Mikalojaus Radvilo dukt), Darata ir Ona Aleknavi i t s, Aleknavi iaus Sudimantai io, Vilniaus vaivados, dukterys. Šis pirmasis vienuolynas dav pradži seser bernardini vienuolijai^{161 161}

¹⁶¹ V. Gidži nas, *Tre iasis Šv. Pranciškaus Ordinas*, 84 psl.

¹⁵² M. Wol onczewskis, *Žemaitiu Wiskupist* , II t. Vilnius 1848, 166 psl.; Nauja laida *M Valan iaus Raštai*, II t., Vilnius 1972, 334 psl.

Lietuvoje, kuri ilgainiui šalia Vilniaus atidar savo vienuolynus Kaune, Gardine, Minske ir Slanyme¹⁵³. Praeityje seserys bernardines yra daug pasidarbavusios Lietuvos mergai i aukl jime.

Lietuvoje artimo meil s darbais pasižym jo vienuoliai rokitai, kurti tretininko Jono Jarulavii aus. Vienuolijos steigimo dokumente sakoma, kad «Jonas, Dievo pašaukimu, prieš 1710 m. mar tapo šv. Pranciškaus tretininku ir, Joniškyje atsi m s savo dal namais, žeme, miškais ir kitu kilnojamu turtu, visa tai pardav s, pinig us atidav Vilniaus fundacijai ». Jis su kitais pamaldžiais vyrais, grei iausiai taip pat tretininkais, k r gailesting j broli vienuolij . Kadangi didvyrišk gailestingumo darb daugiasia reik jo mar metais, o marai labiausiai siausdavo Vilniuje, d l to jie ir pirm j savo ligonin steig šiame mieste. Savo patronu jie pasirinko šv. Rok tretinink , d l to vadinosi rokitais. Vos sik rusi vienuolija 1710-1711 m. maro buvo sunaikinta, nes beslaugydami maro ištiktuosius ir laidodami mirusiuosius, išmir visi rokitai. Atsl gus marams, j vienuolija buvo v l atgaivinta. Tada rokitai slaug vairi r ši ligonis, bet daugiasia globojo bepro ius. Jie tur jo savo ligonin Vilniuje, Kaune, Minske, Varniuose ir K stai iuose¹⁵⁴.

Labai garsi buvo ir bernardin globojama Šv. Onos brolija. Manoma kad ši brolij Lietuvoje ir Lenkjoje k r vokie iai kolonistai ir pirkliai XV amž. Kadangi anuomet bernardin vienuolynuose buvo vokie i arba vokiškai kalban i kunig , d l to ši brolija pasirinkdama juos dvasios vadais, pasidav bernardin globai¹⁵⁵.

Ši brolija pirmiausia prad jo veikti prie Lietuvos bernardin vienuolyn , nes Vilniuje ji buvo kurta 1500 m., Kaune 1508, o Poznan je 1521 ir Lvove 1531 m.¹⁵⁶. Kadangi vokie iai Lietuvoje ir Lenkijoje patys pirmieji pri m M. Liuterio moksl , d l to šv. Onos brolija, tam mokslui priešinga, savaime tur jo likviduotis. Tik protestantizmo antpl džiui kiek atsl gus, kan. Dimitras Soli-

¹⁵³ Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Monialium Vilnensis*, f. 40 ir sek. ; V. Gidži nas, *Tre&iasis Šv. Pranciškaus Ordinas*, 86 ir sek. psl.; J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 312 ir sek. psl.

¹⁵⁴ J. Vaišnora, *Rokitai*, žr. *Šv. Pranciškaus Varpelis*, 1965 m. 8 nr., 245-247 ; 9 nr. 264-268 ; 10 nr., 246-249 psl.

¹⁵⁵ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 157 psl.; J. Kurczewski, *Biskupstwo Wile skie*, 164 ir sek. psl.; J. Vaišnora, *Šv. Onos brolija Lietuvoje*, žr. *Aida*, 1957 m. 3 nr., 137 psl.

¹⁵⁶ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 155 ir sek. psl.

kovskis, karaliaus Stepono Batoro sekretorius, dar prieš tapdamas Lvovo arkivyskupu, karaliui ir karalienei pritariant, suman naujais pagrindais atgaivinti šv. Onos brolij ¹⁵⁷. Tada kun. S. Hagi-novui buvo pavesta parašyti naujus statutus¹⁵⁸, kuriuos paskui kan. D. Solikovskis išvert lotyniškai¹⁵⁹.

Tuo pat metu Solikovskis populiario mint atgaivinti šv. Onos brolij , bent ten, kur anks iau ji veik . Taip jis 1580 m. iš Gardino paraš laišk , nurodydamas brolijos naud , ir kviet j sirašyti. Š savo laišk kartu su naujais statutais, turiniais 14 skyri , lenk kalba pasiunt visiems bernardin vienuolynams. Šis laiškas kartu su statutais buvo trauktas Vilniaus šv. Onos brolijos knygon ir išsiliko iki m s laik ¹⁶⁰. Lotynišk gi statut vertim per karali , kartu su prašymu juos patvirtinti ir brolijos nariams atlaidus suteikti, teik apaštališkajam nuncijui J. A. Caligari. Apie tai sužinome iš nuncijaus rašto, rašyto 1580 m. lapkri io 27 d. Valstyb s Sekretoriui kard. Comense, kuriame jis prašo šiam reikalui reikaling galiojim ¹⁶¹. Gav s reikalingas galias, nuncijus 1581 m. balandžio 11 d. specialiu raštu patvirtino šv. Onos brolijos statutus, leido jai daryti procesijas su Šv . Sakramentu ir jos nariams suteik atlaidus¹⁶².

Šiame oficialiame rašte yra trauktas visas lotyniškas statut tekstas ir brolijos maldos. Iš nuncijaus rašto paaišk ja, kad tuomet šv. Onos brolija jau veik vairiose Lietuvos ir Lenkijos vietose. Jai priklaus vyrai ir moterys, pasaulieiai ir dvasininkai, didikai ir paprasti žmon s. Šv. Onos brolijos tikslas buvo Dievo garb ir tikin i j paguoda, j tik jimo, vilties ir meil s padidinimas ir bendra gerov . Atrodo, kad ši brolija tur jo tiksl stiprinti protestant griaunam tik jim , gyvinti religin praktik ir melsti Diev , kad apgint krašt nuo prieš , kurie vis giliau iš ryt verž si.

¹⁵⁷ *Podr czna Encyklopedya Kościolna*, XXXV-XXXVI t., Varšuva 1912, 421 psl. ; Vaišnora, Šv. Onos brolija, 137 psl.

¹⁵⁸ Vaišnora, *Šv. Onos brolija*, 138 psl.

¹⁵⁹ Du lenkiški statut tekstai yra šv. Onos brolijos knygoje, kuri yra Lietuvos TSR Centrinio Instituto Archyve, F. 1135. apr. 4, bylos numeris 472. Knyga vadinasi *Trzy Xi gi Bractwa Anny S. od Roku 1580*, f. 5-8 ir f. 217-220. Statutas lenkiškai atspausdintas K. Kantak, *Najwa niejsza r kopisy franciszka skie bibliotek wile skich*, 181-183 psl. Lotynišk tekst kartu su nuncijaus patvirtinimu yra išleids L. Boraty ski, MPV, IV t., in Appendice 17 nr., 830-835 psl.

¹⁶⁰ *Trzy Xi gy Bractwa Anny S. od Roku 1580* f. 9-11 ; f. 217-220.

¹⁶¹ MPV, IV t., 290 nr., 530 ir sek. psl.

¹⁶² Ten pat, in Appendice 17 nr., 830-835 psl.

Šiam daugiariopam tikslui pasiekti:

1. Kiekvienas narys turi mok ti, suprasti ir su visa savo šeima kalb ti: *T ve m s* , *Sveika Marija*, *Tikiu i Diev* ir *10 Dievo sakym* .

2. Nariai turi pamaldžiai dalyvauti votyvin se šv. Onos mišiose, kurios antradieniais giedamos bernardin ir kitose bažnyiose. Jie turi prisiminti šv. Onos ir Mergel s Marijos gyvenim bei Viešpaties sik nijim , apm styti Išganytojo kan i ir už j d koti Dievui. Ši pareig neatlik nariai gali b ti tik rimt priežas i pateisinami.

3. Šalia Bažny ios sakymo nariai šv. Onos švent je turi atlikti išpažint ir priimti komunij , o tai padaryti sutrukdytieji turi duoti didesn auk vargšams.

4. Jie turi vengti girtavimo ir visokio papiktinimo, artimo apgavys i , niekam nekenkti žodžiu ar darbu, visiems mielai pad ti, nuli dusius suraminti, tikin i j nesantaikas slopinti ir darn sugyvenim puosel ti, apie visus gerai galvoti, nieko neskriausti, bet su visais nuoširdžiai elgtis.

5. Jei kuriam pasitaikyt k nors išgirsti prieš Katalik Bažny i ar jos moksl , ypatingai prieš Dievo S n , Šv. Dvasi , ar prieš 7 sakramentus, ar šventuosius piktažodžiaujant, tai jis tam net ir tylomis negali pritarti, bet tuos dalykus išmanydamas turi tok sudrausti ir tinkamai atremti, kad kvailas nemanyt es s išmintingas, o kas t dalyk neišmano, užprotestav s, pramatydamas vaidus, turi pasišalinti.

6. Gyvenime nuolat patirdami sunkum ir prieštaravim , brolijos nariai, turi juos ramiai priimti ir antraeiluose dalykuose nepasimesti ir Dievo nepamiršti, bet sunkumus ir kent jimus priimti ir už juos d koti; taip pat nesikelti puikyb n pasisekimuose, nenusiminti nes km je, bet Dievo valiai atsiduoti, atsimenant Išganytojo, jo Motinos ir šv. Onos sunkumus ir kent jimus, kurie atsidav Dievo valiai.

7. Taip pat brolijos nariai yra pareigoti savo klystan ius brolius su meile sp ti, o sp tieji sp jimus su d kingumu priimti.

8. Kiekvienas narys nešioja brolijos ženkl : auksin , sidabrin ar metalin medal , kurio vienoje pus je — šv. Ona, šv . Mergel Marija ir tarp j J zus, paskui rašas *S. Annae Societas*, o antroje — trys žodžiai: *Fructus caritatis salus* — Meil s vaisius išganymas.

9. Kiekvienais metais turi b ti išrenkamas brolijos vyresnysis-kuris šaukia susirinkimus, palaiko drausm ir tvarko visus reikals. (V liau vadovyb buvo iš keli asmen).

10. Susirinkimai šaukiami bernardin šv. Onos bažny ioje ar koply ioje ar kitoje vienuolyno šv. Onai skirtoje patalpoje. Juose broliai turi b ti kukl s ir padoriai elgtis. Moterys juose nedalyvauja, bet apie susirinkimo nutarimus jos b davo informuojamos kalb tojo ar pamokslininko.

11. Bažny ioje laikoma auk d žut , kurios rakt turi vyresnysis ar kitas brolijos tam išrinktas brolis. Šios metin s, d žut se surinktos broli ir seser aukos, naudojamos bažny iai, kunigams ir vargšams šelpti. sirašiusieji brolij nariai pasižada ir savo ranka knygoje sirašo, kiek kasmet per šv. On aukos.

12. Duodama forma, kuria sirašantieji šv. Onos brolij broliai ir seserys turi naudotis.

13. Mirus broliui ar seseriai, kiekvienas narys turi dalyvauti laidotuv se ir egzekvijose ir už jo siel pasimelsti. Negalintieji dalyvauti teatsilygina išmalda.

14. Du kartu metuose už visus mirusius brolius ir seseris turi b ti laikomos gedulingos pamaldos; po šv. Onos švent s ir po šv. Onos bažny ios ar koply ios pašventinimo metini . Vilniuje ir Kaune, kaip mat me, tokia pašventinimo švent b davo sekmdien prieš apaštal Simono ir Judo švent .

Statut priede broliai ir seserys raginami kalb ti šv. Onos karunk , kurios jau kiti nekalba, ir toliau pridedamos kasdienin s, nariams privalomos maldos. *T ve m s , Sveika Marija*, malda šv. On , už karali ir klaidatikius.

Dav s statut ir mald tekst , nuncijus pirmiausia, brolijos narius išrišo iš vis bažnytini bausmi , jei tokias kas b t užsitrauk s, patvirtino brolijos statutus, leido šv. Onos ir šv. Joakimo švent se, o taip pat keturis kartus metuose, pirm antradien prieš met ketvir ius, šv. Onos bažny iose ir koply iose, prie kuri veikia brolija, viešai nuo I-j iki II-j mišpar išstatyti Šv . Sakrament ir daryti viešas procesijas, o kad uoliau nariai šiose pamaldose ir procesijose dalyvaut , nariams, kurie antradieniais dalyvaus votyv in se šv. Onos mišiose, už kiekvien dalyvavim suteik 100 dien atlaidus, už dalyvavim min tose procesijose — 200 d., jei, gail damiesi atlik išpažint dalyvaut — 300 d., o jei šv. Onos švent je dalyvaudami visose pamaldose atliks ir išpažint ir gail damiesi priims komunij — 350 d. Š rašt pasiraš pats nuncijus J. A. Caligari ir jo auditorius Tarquinius Pekulas. Nuorašo tapatyb patvirtino jau Lvovo arkivyskupu išrinktas Jonas Dimitras Solikovskis.

Netrukus Bažny ia šv. Onos brolij dar gausen mis malon - mis apdovanojo. Pop. Sikstas V 1589 m. savo raštu *Ex incumbenti* dav jai arkibrolijos vard , suteik atlaidus, atidav bernardin

globai ir leido jai kurtis prie vis bažny i ¹⁶³. Negana to, arkiv.

J. D. Solikovskiu prašant, Apaštala Sosto legatas Kajetonas 1596 m. leido arkibrolijos nariams didesni šven i nesutrukdytais antradieniais kalb ti šv. Onos valandas¹⁶⁴. Pagaliau pop. Urbonas VIII 1625 m. padidino atlaidus¹⁶⁵.

Vilniuje šv. Onos brolija buvo atgaivinta 1580 m., nes tais metais prad ta vesti brolijos knyga, kurioje siraš pirmieji nariai ¹⁶⁶. Joje pirmuoju nariu 1580 m. liepos 23 d. yra siraš s Alb. Przetockis, Vilniaus pilies prokuratorius, kuris brolijos reikalams pasižad jo kasmet mok ti 4 florinus¹⁶⁷. Antruoju tais paiais metais siraš s Žemai i vysk. Merkelis Giedraitis, kuris pasižad jo brolijos reikalams kasmet mok ti po 10 florin. Po daugelio kit pagaliau, Rygoje b damas, 1582 m. gruodžio 22 d. siraš ir Vilniaus vyskupas Jurgis Radvilas, nuo 1583 m. kardinolas, pasižad damas kasmet sumok ti 30 florin ¹⁶⁸. Jam sirašius, 1583 m. liepos 27 d. siraš ir Vilniaus sufraganas, Metonos vysk. Ciprijonas, domininkonas, pasižad damas kasmet duoti vien vengrišk dukat ¹⁶⁹. Brolijon siraš taip pat Vilniaus kapitulos kanauninkai ir daug kunig bei garbing Lietuvos Didžiosios Kunigaikštyst s pareig n. Tarp j kard. Jurgio Radvilo brolis, Mikalojus Kristoforas Radvilas, Olikos ir Nesvyžiaus kunigaikštis ¹⁷⁰, Lietuvos kancleris Leonas Sapiega¹⁷¹ ir daugelis kit vyr ir moter .

¹⁶³ Vaišnor a, *Šv. Onos brolija*, 138 psl.

¹⁶⁴ Arch. Bernard. : *Annales..* I t., ad an. 1596, f. 318-320.

¹⁶⁵ Vaišnor a, *Šv. Onos brolija*, 138 psl.

¹⁶⁶ *Trzy Xi gy Bractwa Anny S. od Roku 1580* f. 1-594. Knyga baigiama 1864 m. liepos 26 d. Tada buvo jau tik 11 nari ir visos moterys. Matyt, kad 1864 m. brolija, kaip ir visos kitos draugijos rus valdžios buvo uždaryta. Žymesni šios brolijos nari vardus chronologin je eil je duoda K. Kantak, *Najwa niejsze r kopisy franciszka skie bibliotek Wile skich*, 183 ir sek. psl.

¹⁶⁷ *Trzy Xi gy Bractwa Anny S.*, f. 12.

¹⁶⁸ « Ego Georgius Radzwil episcopus Vilnensis Dux Olice et Neswiesij huic societati S. Annae subscribo eamque servaturum ad Dei gloriam et sanctae eiusdem Ececlisiae Catholicae incrementum et Utilitatem promitto ad usus huius societatis et ecclesiae in perpetuum singulis annis quoad vivam et ubicumque fuero Triginta florinos pro Eleemosina me daturum. Hoc scripsi die 22 Decembris Anno Currenti 1582, Rigae manu propria ». Parašas tik subraukyti inicijalai (Ten pat, f. 43).

¹⁶⁹ « Anno D. 1583 die vero 27 Mensis Julii Ego Cipryanus, S. T. Doctor ac Dei et Sedis Apostolicae gratia Epus Meton. Suffraganeus et Canonicus ecclesiae Cathedralis Vilnensis me subscribo in hanc sanctam societatem Gloriosissimae 8. Annae Matris Dei Genitricis Mariae ac in subsidium huius societatis quoadusque vixero unum ducatum ungaricale singulis annis me pensurum policeor » (Ten pat, f. 44).

¹⁷⁰ « Ego Nicolaus Christophorus Radzwil Dux Olice et Neswiesij huic

Vilniuje šv. Onos brolija prie bernardin vienuolyno (ne žemutin je pilyje) iš seno tur jo graži šv. Onos bažny i . Ši bažny ia buvo apleista, d l to atsik rusi šv. Onos brolija 1582 m. j atnaujino, uždeng stog , patais skliautus ir sidabrin kryži nupirko¹⁷².

Šv. Onos brolija XVI amž. pradžioje iki protestantizmo sigal jimo veik ir prie Kauno bernardin vienuolyno. Yra manoma, kad j Kaune k r s provincijos vikarijus Rafaelis iš Prošovico (1506-1509); Vilniaus vysk. Adbertas Radvilas 1508 m. geguž s 15 d. j patvirtindamas, klausantiems miši , laikom ant šv. Onos altoriaus, suteik 40 d. atlaidus¹⁷³. Tada gvardijono Antano pastangomis šv. Onos brolija labai išaugo. Jai priklaus vyrai ir moterys, didikai, pirkliai ir paprasti žmon s, bet, d l žinom priežas i , beveik išnykus bernardinams ir sigal jus liuteronizmui, Kaune kaip ir Vilniuje ji nustojo veikusi. Naujais pagrindais brolij atgaivinus, v l prasid jo gyvas veikimas. Pirmiausia jos nari Kauno advokato Všovskio ir kuopos vado Putvinskio l šomis šv. Onos kopy ia buvo papuošta naujais paveikslais. Nors ia šv. Onos brolija buvo negausi, nes XVI amž. gale ji tur jo tik 16 nari ¹⁷⁴, bet buvo takinga, nes antradieniais šv. Onos mišias ir per šv. Onos atlaidus sutraukdavo daug žmoni ¹⁷⁵.

V liau naujiems bernardin vienuolynams kuriantis, prie j k r si ir šv. Onos brolija, nors, gavus jau min t popiežiaus leidim , ji gal jo kurtis ir prie kit bažny i , d l to Žemai i vysk. Merkelio Giedrai io ganytojavimo metu (1576-1509), kai bernardin šioje vyskupijoje dar nebuvo, prie kai kuri bažny i jau veik šv. Onos brolija¹⁷⁶. Vysk. Jurgis Tiškevi ius 1639 m. religijoje apie savo vyskupij mini, kad prie Varni katedros yra

S. Societati subscribe), eamque me servaturum pro Dei gloria et Ecclesiae Catholicae utilitate promitto, ad usus autem huius societatis ecclesiasticos, singulis annis quoad vivam et ubicumque fuero decern florinos daturas sum. In Mhiz (sic) ipso festo SS. Petri et Pauli. Anno 1582 » (Ten pat, f. 42).

¹⁷¹ Ten pat, f. 81.

¹⁷² Arch. Bernard.: *Topographia...*, f. 107v.

¹⁷³ Vilniaus universiteto biblioteka. Rankraš i skyrius, sign. A - 316 : *Archivum loci Caunensis*, 83 nr., f. 68.

¹⁷⁴ Ten pat, 20 nr., f. 18 ; Arch. Bernard. : *Topographia Specialis provincial*, f. 107.

¹⁷⁵ «In eadem ecclesia est confraternitas S. Annae, quae cum maxima devotione et eoneursu populi utriusque sexus qualibet feria tertia collitur, praesertim vero in ipso die solemni S. Annae fit maxima confluentia populi » (Arch. Bernard. : *Chronologia...* *Conventus Caunensis*, f. 53).

¹⁷⁶ Vaišnor a, *Šv. Onos brolija*, 138 psl.

šv. Onos brolija¹⁷⁷, o 1646 m. reliacijoje tik bendrai tepasako, kad reikia šv. Onos brolija¹⁷⁸. Vysk. Antanas Tiškevičius 1748 m. reliacijoje mini, kad šv. Onos brolija veikia Betygalos, Bataki, Plateli, Klovaini ir Šiaulėnų parapijose¹⁷⁹. Vilniaus vyskupai savo reliacijose šv. Onos brolijos visai nemini. Nemini, gal būt, dėl to, kad jie neparuošdavo išsamių reliacijų, o pasitenkindavo tik lakoniškai paminėdami, jų manymu, svarbesnius dalykus.

Ši šv. Onos arkibrolija daug prisidėjo prie dvasinio atgimimo Lietuvoje, protestantizmo veikus, ir labai išpopuliarino šv. Onos garbinimą, kuris išliko gyvas iki mūsų dienų. J. Vaišnora su pagrindu mano, kad M. Valančiaus *Kanti kose* dėta šv. Onos giesmė: *Garb Dievui ant aukštųjų* yra iš to laiko, kai veikė šv. Onos brolija¹⁸⁰, o ji Lietuvoje su trumpa pertrauka veikė nuo 1500 iki 1864 m. Kitos bernardinų globoje veikusios brolijos buvo kurtos kiekviliu.

g. — *Lietuvių kalbos vartojimas*. — Lietuvių tautinio atgimimo metu, XIX amž. gale, kai Lietuva jau buvo labai sulenkėjusi, ir patys sulenkę lietuviai į lenkino, stengdamiesi užgniaužti bet kokias lietuviškumo apraiškas, tai lietuviai, ypač liberali tarpe, buvo paskleista ir sigalavo nuomonė, kad Katalikų Bažnyčia per savo dvasišką sulenkino Lietuvą. Iš to daugelis daro išvadą, kad ir vienuoliai, neišskiriant bernardinų, yra prisidėję prie šio lenkinimo darbo. Be to, lenkiškajam klerui Lietuvoje dar prikišama, kad jis buvo mažo išsilavinimo ir žemos doros, nemokėjęs lietuvių kalbos ir jos nesimokėjęs, o tik jimo dalykus, net pačius poterių, lietuvių vertė kalbėti lenkiškai. Girdi, Dievas pagoniškos lietuvių kalbos nesupranta¹⁸¹. Ar tokie buvo ir antroje XV amž. pusėje Lietuvoje sėkė bernardinai? Ar ir jie Lietuvoje apaštalaudami nevarė lietuvių kalbos?

Nuomonė, kad tik viena Katalikų Bažnyčia sulenkino Lietuvą nepagrėsta ir neteisinga. Lietuvos lenkėjimas pamažu prasidėjo nuo Lietuvos ir Lenkijos unijos (1385), kai Lietuvos didikams pasisavino lenkų kultūrą, papročius ir privilegijas ir dar intymiau pra-

¹⁷⁷ *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, žr. *Fontes Historiae Lituaniae*, I t., Roma 1971, 248 psl.

¹⁷⁸ Ten pat, 282 psl.

¹⁷⁹ Ten pat, 319, 322, 328, 331, 332 psl.

¹⁸⁰ Vaišnora, *Šv. Onos brolija*, 138 psl.

¹⁸¹ K. Prapuolėnis, *Polskie Apostolstwo w Litwie*, 1911. Šios knygos yra ir du lietuviški vertimai *Lenkų apaštalai Lietuvoje*, New Yorkas 1918 ir Kaunas 1938. Prancūziškai išvertė J. Gabrys, *L'Eglise Polonaise en Lithuanie*, Paryžius (be metų); K. Avižonis ir Z. Ivinskis, *Lenkinimas ir lenkėjimas Lietuvoje*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XIV t., 436-439 psl.

d jo bendrauti, kurdami mišrias šeimas, bet tas procesas vyko ne taip jau greitai. Liaudies lenk jimas prasid jo tada, kai valstietis, baudžiauninkas, išmok s pono kalb , m save laikyti lenku. Lietuvos didikai XV ir XVI amž. sav s kilme lietuviu, o tautybe lenku dar nelaik ^{181a}. Tada jie save laik aukštesniais už lenkus. Tam pakanka prisiminti tik j veiksmus Liublino unijos metu (1569) ¹⁸². Savo garbei apginti, jie net buvo suk r kilm s iš rom n teorij ¹⁸³. Jie, ir statydami bažny ias ir kurdami parapijas, savo fundacij dokumentuose reikalavo, kad jose b t lietuviai ar lietuviškai kalb s kunigas¹⁸⁴. Nereikia daug duoti reikšm s 1600 m. lenk j zuit pastabai, kad nedaug prasilavinusi lietuvi kalba lietuviškai ir lietuvišk pamald teklauso¹⁸⁵, nes tai buvo j propagandinis argumentas, kad sutrukdyt Lietuvos j zuit provincijos k rim ¹⁸⁶. Taigi XV ir XVI amž. Lietuvoje apaštalinimo dirva buvo lietuviška; su tuo tur jo skaitytis Lietuvos Bažny ios hierarchija ir vienuoliai. Jei kur b davo nukrypim nuo anuomet suprasto lietuviškumo, ten tuoj reaguodavo aukštesn Bažny ios vadovyb ir patys Lietuvos didikai.

Be to, visa tai, kas vyko prieš 4 ar 5 šimtme ius Lietuvoje, anot prof. Z. Ivinskio, «reikia imti tik to laiko r muose, nes tada ir gyvenimo stilius ir visa dvasia daug kuo skyr si nuo šiandienin s. Tad reikia labai vengti šiandienin mast nukelti anuos laikus»¹⁸⁷.

Dar labiau b t nepagr sta manyti, kad anie XIX amž. suformuoti Lietuvos dvasininkijai kaltinimai tinka XV ir XVI amž. bernardinams, nes lietuvi lenkinimui rodyti n ra šaltiniais pagr st žini , o j pozityviam darbui atskleisti žini yra nemaža. Tiesa, bernardin tarpe vyko kova tarp tautybi , d l aukštesni viet ir d l Lietuvos bernardin savarankiškos provincijos k rimo¹⁸⁸, bet tai vyksta ir tos pa ios tautos vienuolijose, kai susidaro jose sav tiksl siekian ios grup s.

Pirmieji Lietuvon atsi sti bernardinai, bent vadovaujantieji k rimosi darbui asmenys, buvo lenkai. Ar buvo j tarpe lietuvi ,

^{181a} *Pokalbis su dr. P. Joniku*, žr. *Draugas*, 1975. II. 8 d., 33 nr., 1 psl.

¹⁸² A. Šapoka, *Lietuvos istorija*, Fellbach ²1950, 105, 221 ir sek. psl.

¹⁸³ *Lietuvos Metraštis*, 2-5 nr., 42 ir sek. psl. : Joannis Diugossii, *Historiae Poloniae*, III t., Krokuvu 1876, ad an. 1487, 470 ir sek. psl.

¹⁸⁴ *Codex Babinowski* (rankraštis), ff. 61, 56, 66, 68, 69, 70, 73, 74, 75, 77, 80, 113. Šiose vietose minima lietuvi arba žemai i kalba.

¹⁸⁵ ARSI: *Fondo Oesuitico, Collegia Lituana*, (1600 m.), 6 nr. f. 2.

¹⁸⁶ Z. Ivinskis, *Lietuvi kalba viešajame Lietuvos gyvenime XVI-XVII amž.*, žr. *Aidai*, 1953 m. 9 nr., 412 ir sek. psl.

¹⁸⁷ Ten pat, 8 nr., 361 psl.

¹⁸⁸ Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum de Observantia*, 85-98 psl.

sunku pasakyti. F. Neviera mano, kad min tasis Melchizedekas buv s lietuvis¹⁸⁹, bet tai tik sp jimas. Kai bernardinai, 1453 m. šv. Jono iš Kapistrano Krokuvoje kurdinti, tiek pagaus jo, kad 1467 m. paj g kurti savo provincij , tai jie tuoj atkreip d mes

Lietuv ir jau 1468 m. Andri Rey, mokyt ir išminting vyr , su b riu bernardin pasiunt Lietuv , kaip misij krašt . Pirmiesiems ten sik rus, provincijos vadovyb siunt vis naujus, mokytus, švento gyvenimo vyrus. Tarp j , kaip jau mat me, buvo nemaža jau Lenkijos vienuolynuose jusi atsakingas pareigas, daugelis j buvo baig aukšt j moksl . Papiktinim , kuriuos dav iš Lenkijos atvyk s pasaulinis kleras, bernardinuose neužtin-kame¹⁹⁰.

Kai kurie j tur jo b ti pramok ar Lietuvoje išmoko lietuvi kalb , nes Vilniuje ir Kaune, jos nemok dami, savo pamokslais neb t patrauk tiek žmonei , neb t gal j klausyti išpažini , kadangi XV amž. lenk kalb mokan i tuose miestuose dar ne-daug tebuvo. Yra žinoma, kad d l lietuviškai mokan i kunig tr kumo, ypa tolimesn se nuo Vilniaus ir Kauno srityse, dar ir žymiai v lesniais laikais buvo pagoni . Tada bernardinai ne tik savo bažny ioje sak pamokslus ir klaus išpažini , bet ir daly-vaudavo tolimesn se misij išvykose tarp pagoni . Žinoma, kad provincijolas Mykolas Bal buvo sak s daryti tokias ekspedicijas ne tik Lietuvoje, bet ir Žemaitijoje¹⁹¹. Tokias misij ekspedicijas neb t gal j daryti, nemok dami lietuvi kalbos. Tai patvirtina ir v lesni laik šaltiniai. Antai nuncijaus Caligari archyve iš 1579-1580 m. yra patek ilgi s rašai protestant , sta iatiki ir dideli nusid j li , kuriuos Vilniaus ir Kauno bernardinai sugr -žino Bažny ios vienyb n¹⁹². Tuose s rašuose yra asmen ne tik iš Vilniaus ir Kauno, bet ir iš pla ios Žemaitijos. Su jais, kaip teisingai Z. Ivinskis pastebi, buvo galima kalb tis tik vietos kalba¹⁹³.

Laikantis ordino papro i , kaip jau min jome, kapitulos metu visiems vienuolynams b davo skiriami pamokslininkai. Gaila, kad iki XVIII amž. pradžios neturime kapitul akt arba protokol ,

¹⁸⁹ F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 221 psl.

¹⁹⁰ Arch. Bernard.: *Topographia*... f. 100; Arch. Bemard. : *Singulorum provinciae coenobiorum topographia*, f. 39.

¹⁹¹ Apie pagonyb s liekanas žr. A. Jablonskis, *Lietuvi kult ra ir jos veik jai*, Vilnius 1973, 366 ir sek. psl.; Z. Ivinskis, *Lietuvi kalba viešajame Lietuvos gyvenime*, žr. *Aidai*, 1953 m. 9 nr., 409 ir sek. psl.; Cz. Bogdalski, *Bernardyni w Polsce*, II t., 13 psl.; F. Neviera, *Lietuvos bernardinai obser-vantai*, 225 ir sek. psl.; S. Bar cz, *Pom trik*, 32 psl.

¹⁹² MPV, IV t., in Appendice, 6-8 nr., 775-783 psl.

¹⁹³ Z. Ivinskis, *Lietuvi kalba viešajame Lietuvos gyvenime*, žr. *Aidai*, 1953 m. 8 nr., 365 psl.

d l to n ra manoma duoti ištis lietuvi pamokslinink s raš , nors iš bendr j šaltini užuomin žinome, kad tokie pamokslininkai Lietuvos bernardin vienuolynuose buvo ir tuo metu, kai jie priklaus Lenkijos provincijai.

Tomas Dygon savo 1656 m. kronikoje, aprašydamas vienuolynus paliet ir pamokslininkus¹⁹⁴. Jis rašo, kad Vilniuje bernardinai tur jo tris pamokslininkus: vienas j rytais didžiojoje vienuolyno bažny ioje kalb davo, kitas po piet prieš mišparus, o tre ias sak pamokslus seser bernardini šv. Mykolo bažny ioje ¹⁹⁵. Ta iau jis nepasako, kokia kalba jie tuos pamokslus sakydavo.

š klausim atsako ankstyvesn žinia, paties lietuvio pamokslininko užrašyta, Vilniaus šv. Onos brolijos nari knygoje. Ten Stanislovas Margus, 1587 m. liepos 25 d. sirašydamas šv. Onos brolij , savo ranka aiškiai paraš , kad jis yra *praedicator Litwanorum* — lietuvi pamokslininkas¹⁹⁶. Tas rodo, kad XVI amž. gale tokie lietuviai pamokslininkai buvo.

Apie Kauno vienuolyno pamokslininkus Tomas Dygon jau aiškiau pasako. Jis rašo, kad šiame vienuolyne yra du pamokslininkai : vienas pamokslus sako vienuolyno (šv. Jurgio) bažny ioje lietuviškai, o kitas seser bernardini (Šv . Trejyb s) bažny ioje lenkiškai¹⁹⁷. Iš to atrodyt , kad vienuolyno bažny ioje visai nebuvo sakomi lenkiški pamokslai.

Apie pastov lietuvio pamokslininko buvim Kauno bernardin vienuolyne liudija ir senas rašas išsilik s viename inkunabulyje. K. Kantak Vilniaus kunig seminarijos bibliotekoje atrado šv. Vincento Ferreri pamoksl knyg , *Sermones Aestivales*, atspausdint Kobergerio Nürnberge 1492 m. Ši knyga pradžioje priklaus Kauno bernardino lietuvio pamokslininko bibliotekai, nes joje yra gotiškomis raid mis rašas: *Pro cella praedicatoris Lithiva-*

¹⁹⁴ Kant ak, *Bernardyni Polscy*, II t., 327 ir sek. psl.

¹⁹⁵ « Conventus iste (Viln.en.sis) continet in se plerumque Patres et Fratres centum. Praedicatores tres, unum in Ecclesia nostra magna mane praedicantem, alium post meridiem ante Vesperas concionantem, tertium apud nostras Moniales habet * (Arch. Bernard. : *Cronologia... Conventus Vilnensis*; f. 1).

¹⁹⁶ « Ego Fr. Stanislaus Marguss Predicator Litwanorum huic Sanctae Societati me subscribo, cuius canonibus morem me laturum pro viribus, gratia divina adiuvante spondeo, ubivis locorum agere me contigerit. Die 25 Julii sancto Jacobo sacra, 1587 » (*Trzy Xi gi Bractwa Anny S.*, f. 46).

¹⁹⁷«Iste Conventus (Caunensis) sempor plusquam triginta Fratres habet: in quo sunt duo Praedicatores, unus qui in Ecclesia nostra Lituanico sermoeinatur, alius in Ecclesia Monialium, qui lingua Polonica concionatur » (Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Caunensis*, f. 49).

nici in loco Coffnensi — priklauso Kauno vietovės lietuvių pamokslininko kambariui. rašas abėjonės s nekėlia, nes pranciškon vienuolynai nuo ordino pradžios iki mūsų dienų oficialiai vadinasi *locus* — vieta. Knyga turėjo būti iš vienuolyno paleista jam kritiškais laikais (1550-1575), dėl to galima spėti, kad ji lietuvių pamokslininkui buvo naudojama XV amž. gale ir XVI pradžioje. Jei tokia biblioteka buvo, buvo ir lietuvių pamokslininkas¹⁹⁸.

Apie Kauno bernardino pamokslą yra palikęs juokingas pasakojimas, Motiejaus Strykovskio XVI amž. antroje pusėje užrašytas. Vienas bernardinų Kaune Didžioji penktadienį sakė pamokslą apie Kristaus kančią. Kai jis pradėjo kalbėti apie Kristaus plaukimą, tai vienas žemaitis savo draugą paklausė: «Ar keltaj muschi Kunigas?» Draugas atsakė: «Pon Diev». Tada jis vėl paklausė: «Ar ana kuris mumus padarė piktus rugius?» Draugas atsakė: «An». Tada žemaitis, kreipdamasis kunigui, garsiai sušuko: «Gerai milas Kunige plak schita Diewa, (kuris) piktus mumus dave rugius»^{198 199}.

Apie Gardino, Tikocino, Polocko ir Nesvyžiaus pamokslininkus rašydama, Tomas Dygon nepasako, kokia kalba jie sakė pamokslus²⁰⁰, nes tose vietose mišriai gyveno lietuviai, baltgudžiai ir lenkai. Šiose vietose apaštalaudami, jie turėjo vartoti visas kalbas, kuriomis juos prabildavo tikintieji. domu, kad Kretingos vienuolyne, kurtame XVII amž. pradžioje, kai net patys fundatoriai Chodkevičiai kalbėjo lenkiškai, pamokslai buvo sakomi tik lietuviškai ir vokiškai²⁰¹. Dar reikia priminti, kad Lietuvos bernardinai tarpe buvo ir vokiečiai, kurie iki liuteronizmo siveržimo aptarnavo Vilniaus ir Kauno vokiečių kolonistus ir pirklius. Aiškiai yra žinoma, kad Kauno gvardijonas, pačioje XVI amž. pradžioje buvo vokiečių, kuris ir vadinosi Pankracijus Almantis²⁰².

¹⁹⁸ K. Kantak, *Najwa niejsze r kopisy franciszka skie*, 175 psl.; P. Reklaitis, *Šv. Jurgio bažnyčia Kaune*, žr., *Lietuvių Enciklopedija*, X t., 133 psl.

¹⁹⁹ *Kronika Polska, Litewska, mudzka i wszystkiej Rusi* Macieja Strykowskiego, II t., Wydanie nowa z roku 1582, Varšuva 1846, 150 psl.; palyg. J. Fijałek, *Uchrześcianienie Litwy przez Polsk*, žr. *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Varšuva 1914, 74 psl.; Z. Ivinskis, *Lietuvių kalba viešajame Lietuvos gyvenime*, žr. *Aidai*, 1953 m. 8 nr., 368 psl.

²⁰⁰ Arch. Bernardinai: *Chronologia*, f. 61, 75, 124.

²⁰¹ «In hoc Conventu semper plus quam viginti Fratres habitant... habet duos praedicatores, unum idiomate Lituaneo alium Germanico praedicatores» (Ten pat, f. 100).

²⁰² Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 202, 286 psl.; Gidzi nas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 74 psl.

Bernardinai ne tik pamokslus sak ir išpažintis klaus lietuviškai, bet taip pat lietuviškai mok ir melstis, kalb ti maldas: *Tve m s*, *Sveika Marija* ir *Tikiu Diev*. Tai aiškiai parodo t mald tekstai, gotiškomis raid mis ranka rašyti, vienoje prieš kelis metus Vilniaus universiteto bibliotekos knygoje atrasti, kuri anks iau priklaus Vilniaus bernardin bibliotekai²⁰³.

Su pagrindu J. Lebedys ir J. Palionis, šiuos tekstus aprašydami, mano, kad šios maldos, kuri Jogaila ir Vytautas Lietuvos krikšto metu mok žmones²⁰⁴, buvo išverstos Vilniaus pranciškon²⁰⁵, ir Lietuvos krikštui vadovavusio pranciškono vysk. Andriaus Vasiliaus buvo patvirtintos, nes poteri tekstai ir tik jimo tiesos, trumpai sutrauktos *Tikiu Diev*, yra perdaug svarbios, kad b t leidžiama krikšto metu naudotis j improvizuotu vertimu, be Bažny ios aprobatos^{206 207}. Tai, k ankstesnieji pranciškonai, v liau tap konventualais, prad jo, t v liau Lietuvoje sik r observantai, pas mus bernardiniais vadinami, t s .

Surastas mald tekstas yra rašytas 1503 m. išleistoje knygoje, kuri vadinasi *Tractatus sacerdotalis de sacramentis deque divinis ofliciis et eorundem administrationibus*²⁰⁷. Tai kunigams skirta knyga, nagrin janti sakramentus ir kitus dvasinius patarnavimus ir j administravim . Iš turinio matyti, kad knyga yra skirta ne tik kunigams, bet ir kunigystei besiruošiantiems klierikams. Ji yra rišta viename tome su kitomis trimis tuo pat metu išleistomis panašaus turinio knygomis.

Pirmame šio tomo puslapyje trimis skirtingomis rankomis yra rašyta jo metrika, kuri padeda išaiškinti, kas šias knygas par pino ir kam jos priklaus . Pirmasis rašas grei iausiai yra to, kuris tas knygas par pino, arba viršininko, kuris joms dav paskirt , rašydamas *Applica pro bibliotheca novitiatus Vilmensis*. Vadinasi, šios knygos, viename tome rištos, buvo paskirtos Vilniaus novi-

²⁰³ J. Lebedys ir J. Palionis, *Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas*, žr. *Lietuvos TSR Aukšt j Mokykl Mokslo Darbai Bibliotekininkyst s klausimais*, III t., Vilnius 1963, 169 psl.

²⁰⁴ Joannis Dlugossii, *Historiae Poloniae*, II t., 466 ir sek. psl.; M. Str ykowski, *Kronika*, II t., 149 psl.; *Monumenta Poloniae Medii Aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, XII t., Krokva 1891, 327 psl.

²⁰⁵ J. Lebedys ir J. Palionis, *Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas*, žr. *Lietuvos TSR Aukšt j Mokykl Mokslo Darbai, Bibliotekininkyst s klausimais*, III t. Vilnius 1963, 110 psl.

²⁰⁶ V. Gidži nas, *Vienuolijos Lietuvoje IX-XV amž.*, žr. L. K. M. Akademijos *Suvažiavimo Darbai*, VI t., Roma 1969, 263 ir sek. psl.

²⁰⁷ J. Lebedys ir J. Palionis, *Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas*, žr. *Lietuvos TSR Aukšt j Mokykl Mokslo Darbai, Bibliotekininkyst s klausimais*, III t., Vilnius 1963, 115 psl. duoda titulin knygos puslap faksimil je.

cijate kunigystei besiruošiantiems klierikams. Paskui šis rašas išbrauktas ir kita ranka parašyta : *Pro bibliotheca Vilnensi Fratrum Minorum*. Tai pasako, kad knyga iš novicijato bibliotekos buvo perkelta bendr Vilniaus Mažesni j Broli bibliotek . Koki Mažesni j Broli bibliotekai jis priklauso , pasako tre ia ranka rašyta bibliotekos katalogo nota , kuri , leisdami tekstus, J. Lebedys ir J. Palionis visai neatkreip d mesio. Tas rašas yra toks: *Armarium 7, E. nr. 12, pp. Bernardinorum Vilnensium*. Vadinasi, šios keturios knygos, rištos viename tome, priklauso Vilniaus bernardin bibliotekai. Uždarius vienuolyn , jos pateko universiteto bibliotekon.

Perskai ius *Tractatus sacerdotalis* knygoje ranka rašytus lietuviškus poterius ²⁰⁸ *, pirmiausia akis krenta tai, kad *Angelo pasveikinimo* yra tik pirmoji dalis — *Sveika Marija*, o tr ksta antrosios dalies — *Šventoji Marija*. Gi žinome, kad *Šventoji Marija* oficialiai kunigiškus poterius *Brevijorium* buvo vesta pop. Pijaus V 1568 m. ²¹⁰ nors kaip mat me pranciškonai j kalb jo jau žymiai anks iau ²¹⁰. Faktas, kad pranciškon bernardin bibliotekai priklausan ios knygos raše tr ksta antrosios *Angelo pasveikinimo* dalies — *Šventoji Marija*, š raš nukelia XVI amž. pradži .

Kadangi visos tomo knygos yra išleistos pa ioje XVI amž. pradžioje (1503) ir rašytas poteri tekstas ekspertams atrodo labai senas, gal net iš XVI amž. pradžios ²¹¹, tai iš to galima spr sti, kad tos knygos buvo nupirktos generalines kapitulas vyskantai bernardin , kurie steng si savo bibliotekas apr pinti naujomis knygomis, ypa novicijat ir studij namus, kur klierikai ruoš si kunigystei. Jas gal jo nupirkti du buvusieji Vilniaus gvardijonai: Jonas Komorovskis (1512-1515), kuris atstat sugriuvusi Vilniaus vienuolyn ir bibliotek , d l to paskui, dalyvaudamas generalin se kapitulose Romoje (1517) ir Lione (1618), gal jo sigyti ir pargabenti šias knygas²¹². Gal jo šias knygas Vilniaus vienuolynui par pinti ir Gotardas iš Siemiancino, kuris po Jono Komorovskio buvo Vilniaus gvardijoms, paskui pirmais 1530 m. steigtos Lietuvos provincijos provincijolas, kuris dar anks iau dalyvavo gene-

²⁰⁸ Ten pat, faksimil ir dešifruotas tekstas, 121 ir sek. psl.

²⁰⁸ I. Cecchetti, « *Ave Maria* », žr. *Ecciclopedia Cattolica*, II t., Vatikanas 1949, 515 skl.

²¹⁰ H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 203 psl.

²¹¹ J. Lebedys ir J. Palionis, *Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas*, žr. *Lietuvos TSR Aukšt j Mokykl Mokslo Darbai, Bibliotekininkyst s klausimais*, III t., Vilnius 1963, 110 ir sek. psl. ir 118 ir sek. psl.

²¹² Gidžinas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 67 ir sek. psl.

ralin je kapituloje Neapolyje (1512)²¹³. Dar yra galimyb , kad šias knygas gal jo pargabenti ir Lukas iš Kauno, tikras lietuvis, kuris Lietuvos provincijos steigimo reikalu buvo nuvyk s generalin Parmos kapitul (1529)²¹⁴. Mano manymu, šias knygas bus par pin s Jonas Komorovskis, žymus bernardin kronistas ir mokytas vyras. Jis grei iausiai bus raš s ir lietuviškus poterius. Man atrodo, jei b t galima atrast poteri tekst rašyb sugre-tinti su Komorovskio kronikos rankraš i rašyba, tai grei iausia šis mano teigimas pasitvirtint .

Pagaliau ne tiek svarbu, kas tuos tekstus raš , bet svarbu, kad jie buvo rašyti bernardinams priklausan ioje knygoje, idant j kunigystei besiruošiantieji klierikai išmoks lietuviškus poterius ir j mokyti tikin uosius. Tai irgi patvirtina, kad bernardinai net tada, kai j Lietuvos vienuolynuose dauguma buvo lenkai, apaštalavo lietuviškai, nes jie ne tik pamokslus sak ir išpažintis klaus , bet ir poteri mok lietuviškai.

2. Past angos gr žinti Katal ik Bažny ion sta iatikius

Kristaus mokslas dar apaštal buvo skelbiamas graikiškam ir rom niškam pasauliui graik ir lotyn kalbomis, d l to ilgainiui susiformavo skirtingos apeigos ir paproiai. Anais laikais glaudes-nius ryšius su Petru ir jo p diniais palaikyti buvo sunku. Su-skilus IV amž. Romos imperijai Vakar ir Ryt imperijas, atsi-rado du politiniai centrai: Roma ir Konstantinopolis. Tada Konstantinopolio vyskupas m vadintis patriarchu ir nepriklausoma-nuo popiežiaus prad jo valdyti Ryt imperijos Bažny i . Tiesa, jau Kalcedonijos susirinkimas (381) popiežiui pripažino pirm j viet , kaip reziduojan iam Senojoje Romoje. Mat, man , kad popiežiaus primatas n ra dieviškos kilm s, o surištas tik su im-perijos sostine. Vakar imperijos žlugimas V amž. gale Konstan-tinopolio patriarchus, visuomet esan ius Ryt imperatori takoje, paskatino žengti dar toliau ir atsistoti popiežiaus vietoje, po-pieži laikant tik paprastu barbar patriarchu, kurio valdoma Bažny ia paskendusi klaidose ir iškraipiusi apeigas. Neži rint popieži ir visos Vakar Bažny ios geros valios pastang , 1054 m. Konstantinopolio patriarchas su savo valdoma Ryt Bažny ia ga-lutinai atsiskyr nuo Romos²¹⁵.²¹⁸

²¹³ Ten pat, 68 psl.; Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 304 psl.

²¹⁴ V. Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 94 psl.

²¹⁵ M. Jugie, *Costantinopoli*, žr. *Enciclopedia Cattolica*, IV t., 732-

a. *Rusijos atsiskyrimas nuo Romos ir pastangos j sugr žinti.* — Kadangi Rusija Vladimirui valdant (980-1015) Ryt Bažnyios apeigomis pri m krikš ionyb ir jos pirmieji vyskupai ir paskui Kijevo metropolitai buvo graikai, tai Ryt Bažnyiai atskilus nuo Romos, jos paklusnyb s atsisak ir Rusija, nors tai vyko ne taip greitai, nes tik metropolitas Niceforas (1104-1121) pirmasis viešai pasirod priešiška nusiteik s prieš Romos Bažnyi²¹⁶. Pasteb tina, kad m s religin je ir istorin je literat roje nuo Romos Bažny ios atsiskyrusieji rusai, baltgudžiai ir ukrainie iai, yra vadinami pravoslavais arba sta iatikiais^{217 218}, d l to ir ia bus vartojami šie vardai.

Romos popiežiai nuolat r pinosi Bažny ios vienyb n susigr žinti Rusijos sta iatikius. Jie veik per savo pasiuntinius ir takingus krašt valdovus, organizavo apsaug nuo totori ir šauk bendrus ekumeninius susirinkimus. Popiežiai naudojosi ir Lietuvos didži j kunigaikš i patarnavimu. Jie Vytaut ir Jogail buvo paskyr net Rusijos žemi vikarais²¹⁸. Iš tikro, didžiausias Vytauto noras ir buvo jo valdomiesiems Rusijos kraštams Kijeve tur ti metropolit , nors tai jam ir nepavyko²¹⁹. Sta iatiki unija r pinosi ir kiti Lietuvos didieji kunigaikš iai, kol 1596 m. Brastoje buvo padaryta trokštamoji unija, kurios d ka didel dalis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštyst s sta iatiki sugr žo Romos Bažny ion²²⁰.

b. *Bernardin dalis sta iatiki , gr žinime.* — Po Vytauto sta iatikius Bažny ios vienyb n sugr žinti daugiausia r pinosi karalius Kazimieras Jogailaitis. Jis savo valdomuose kraštuose tur jo keli tautybi valdinius, d l to nor jo, kad jo valdiniai bent religijos atžvilgiu b t vieningi, d l to jis planavo Katalik Bažnyion gr žinti sta iatikius. Patyr s apie popiežiaus legato Jono iš Kapistrano, bei jo vadovaujam pranciškon observant gars , jis primygtinai j kviet atvykti, kad jis imt vadovauti sta iatiki sugr žinimui²²¹.

²¹⁶ J. OnŠR, *Russia - Storio religiosa*, žr. *Enciclopedia Cattolica*, X t., 1953, 1464-1466 skl.

²¹⁷ P. Jat ul is, *Sta iatikai*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XXVIII t., 400 psl.

²¹⁸ VPL, II t., 25 nr., 20 psl.; 27 nr., 22 psl.

²¹⁹ J. Pfitzner, *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas*, vert J. T Almantas, Klaip da 1930, 196-204 psl.

²²⁰ *Bažnytin unija*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, II t., 309-313 psl.

²²¹ L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1451, XII t., 35 nr., 114 r sek. psl.

ia reikia pastebėti, kad dar prieš Jono iš Kapistrano atvykimą, jo kurdintieji Vengrijoje observantai, sta iatiki unijos reikalui buvo sumanę vykti Maskvos kunigaikštį. Ši misija buvo pavesta Ladislavui Hungarui, kuris su 12 observantais išvyko Maskvą, bet Maskvos kunigaikštis jį ne sileido²²². Tada jis su 3 broliais atvyko Krokuvą, kur, jam prašant, karalius Kazimieras atidavė šv. Kryžiaus bažnyčią ir parpinė vietą vienuolynui statyti²²³.

Pats šv. Jonas iš Kapistrano Krokuvą atvyko 1453 m., bet neturėdamas šv. Sosto pavestos misijos užsiimti sta iatiki unija, Krokuvoje steigė observantų vienuolyną, grįžęs prie jam kituose kraštuose pavestą darbą²²⁴. Tiesa, yra sakoma, esą jis, pats negalėdamas vykti Rusiją, ten pasiuntė savo brolius²²⁵, o Lenkijos ir Lietuvos sta iatiki uniją rėpė savo kurtiesiems observantams. Taigi vienas observantų, vėliau bernardinai vadintam, uždavinį jau nuo pat pradžių rėpė rimo šiuose kraštuose buvo sta iatiki grįžinimas Bažnyčios vienybėn.

Krokuvoje kurdinti bernardinai ne tuoj galėjo imtis sta iatiki unijos darbo. Pirma turėjo išsiauklėti pakankamai vienuolių ir kurti savo vienuolynus ukrainiečių ir baltgudžių gyvenamose srityse. Tik 1467 m., atsiskyrė nuo bohemių ir kūrė savo provinciją, galėję išvystyti savo veiklą sta iatiki tarpe²²⁶. Tada karalius Kazimieras, provincijos vikarijaus Marijono iš Ieziorko paprašytas, 1468 m. iš pop. Pauliaus II gavo leidimą kurti po du naujus vienuolynus Lenkijoje, Lietuvoje ir Rusijoje²²⁷. Gavęs šio popiežiaus leidimą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje tuoj buvo kurti Vilniaus (1469), Kauno (1471), Tikocino (1479) ir Polocko (1498) bernardinų vienuolynai²²⁸. Šiose vietose rėpė r, bernardinai ne tik stiprino katalikų tikėjimą, bet kiek aplinkys leido, vadovaudamiesi Florencijos susirinkimo (1439-1445) nutarimais, pradėjo rėpinti ir sta iatiki grįžinimą Romos Bažnyčiai.

c. *Florencijos unijos nesėkmės priežastys.* — Florencijos susirinkimas, išaiškinti Rytų ir Vakarų Bažnyčios nesutarimus ir palikęs rytiams į apėgias, teoretiškai buvo vykdytas unijoms, bet

²²² Ten pat, ad an. 1452, XII t., 18 nr., 160 psl.; Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 137 psl.

²²³ L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad 1452, XII t., 19 nr., 161 ir sek. psl.

²²⁴ Ten pat, ad an. 1453, XII t., 1-8 nr., 189-192 psl.

²²⁵ Ten pat, ad an. 1454, XII t., 3 nr., 226 psl.

²²⁶ Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 50 ir sek. psl.

²²⁷ CV, I t., 258-259 nr., 296-298 psl.

²²⁸ Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 53-83 psl.

praktiškai ji netur jo pasisekimo ne tik Maskvos valdose, bet ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Dėl unijos nesukmės Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje yra kaltinamas Vilniaus vysk. Motiejus Trakiškis (1422-1453) ir jo vyskupijos aukštieji dvasininkai, kurie prieštaraudami Florencijos susirinkimui, užsispyrė laikyti nuomonę, kad stačiatikiai, grįždami Bažnyčios vienybą, turi priimti lotynų apeigas ir svarbiausia persikrikštyti, nes tik tokia unija bus tikra ir naudinga Bažnyčiai ir valstybei.

Vysk. Motiejus Trakiškis net popiežiaus legatui Kijevo metropolitui Izidoriui, norėjusiam Vilniaus katedroje rytų apeigomis laikyti mišias ir paskelbti Florencijos susirinkimo padarytą Rytų ir Vakarų Bažnyčių uniją, nedavė leidimo²²⁹. Kai dėl unijos nesukmės legatas Izidorius vysk. Motiejų Trakiškį apskundė popiežiui, tai jis net pasikvietė pagalbon žinomą politiką kard. Zbigniev Olesnicką turį jo teisintis²³⁰. Panašaus nusistatymo stačiatikių unijos reikalu buvo ir vėlesnieji Vilniaus vyskupai.

d. *Bernardinų laimėjimai ir juridiniai jų veiklos pagrindai*. — Bernardinai, laikydamiesi Florencijos susirinkimo nutarimų ir jiems Šv. Sosto suteiktą privilegiją, stačiatikių tarpe turėjo didelių pasisekimų²³¹. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ribose bernardinai stačiatikius Bažnyčios vienybą pradėjo traukti XV amž. gale. Šios ribos apaštalavimu tame laikotarpyje daugiausia pasižymėjo Vilniaus, Tikocino ir Polocko vienuolynai.

Kai Tikocino vienuolyno fundatorius Martynas Goštautas tapo Kijevo vietininku (1471-1479)²³², tai jis, labai mylėdamas bernardinus, norėjo, kad jie būtų su juo, dėl to vykdamas Kijevan su savim nusiėmė kelis Vilniaus vienuolyno bernardinus. Jie, Goš-

229

« Unde etiam quidam episcopus Vilmensis prohibuerat quendam Grecum, Communionem Romanam habentem, qui Cracoviae permisus fuit celebrare, unde timens idem episcopus, ne eum opportuisset in Romanam curiam ire et a domino papa redargui propter iniuriam illo Greco factam, scripsit litteras excusatorias, quas papa, ut ipse dicebat, laudare debuerat » (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 264 psl.). Florencijos susirinkimo unijos klausimais Lietuvoje ir Lenkijoje bei Maskvoje ir Vilniaus vyskupo Motiejaus Trakiškio laikyseną gerai išnagrino O. Halacki, *From Florence to Brest (1439-1596)*, žr. *Sacrum Poloniae Millennium*, V t., Roma 1958, 33-140 psl.

²³⁰ F. Neviėra, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 221 ir sek. psl.

²²¹ Ten pat, 222 psl. Tvirtinimas, kad observantai pradžioje laikų stačiatikių atžvilgiu tos pačios linijos, kaip ir Lietuvos ir Lenkijos vyskupai, nėra šaltiniais paremtas.

²³² J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego (1386-1795)*, Krokua 1885, 19 psl.; A. Šapoka, *Goštautas*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, VII t., 385 psl.

tauto viskuo apr pinami, Kijeve sik r lyg ir misij stot, iš kurios veikdami Bažny ios vienyb n patrauk daug sta iatiki ²³³. F. Nevieros manymu, ši bernardin misija ia veik iki 1482 m., kol Kijevan siverž totoriai, sunaikin miest, sudegino ir misij stot ²³⁴.

Lietuvos didžiajam kunigaikš iui Aleksandrui Jogailai iui 1498 m. k rus Polocko vienuolyn, 1499 m. ten su keliais bernardinais buvo pasi stas pirmasis gvardijoms Leonas iš Lancuto. Jono Komorovskio liudijimu, šis pirmasis viršininkas beveik per 15 met tame sta iatiki krašte dieg katalik tik jimo daigus, sakydamas pamokslus, krikštydamas ir išpažin i klausydamas. Taip besidarbuodamas, daugel t kstan i sta iatiki Bažny ios vienyb n gr žino ir nemaža ten dar buvusi pagoni katalik tik jim atved. Ten bernardinai, tarp sta iatiki besidarbuodami, jau naudojosi popieži suteiktomis Šv. Žem s ir Bosnios pranciškon privilegijomis. Jie tur jo pla ias teises: gal jo atleisti nuo bažnytini bausmi, dispensuoti nuo vairi moteryst s kli i ir tam tikrais atvejais daryti išskyrimus. Lietuvos didžiojo kunigaikš io suteikta galia jie gal jo bausti išsišok lius. Be to, kunigaikštis krašto vietininkams ir miest valdyboms buvo sak s pad ti bernardinams sielovados darbe ir sudrausti j trukdanius ²³⁵.

---

²²³ « Hic Gastoldus in tantum fratres diligebat quod absque eis vix esse potuisset, unde, dum capitaneus a serenissimo rege Casimiro in Kyow constitueretur, continue fratres de Vylna circa eundem morabantur, quibus in Omnibus necessariis eorum providebat. Qui fratres ibidem inter schismaticos Ruthenos commorantes, multos nobiles et plebeos ad obedientiam Romani pontificis ut schizmaticos exemplo bono et doctrina reducebant, que civitas a Vilna distat centum et XX miliaribus » (Ioannes de Komorowo, *Memoriale*, 224 ir sek. psl.).

²³⁴ F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 215 psl.

²³⁵ « In quo loco (Polocensi) primus gwardianus institutus est pater Leo de Lanczvd, qui mansit ibidem, fidem plantans catholicam, predicans et baptizans, Confessiones audiens, fere quindecim annis et multa milia ex Schismaticis et Lythwanis, adhuc aliquibus existentibus paganis, convertentur et ibidem fratres utebantur privilegiis terre sancte et Boznensium circa matrimonia dispensando in diversis impedimentis et absolvendo in censuris, divorcia faciendo in certis casibus, puniendo excessivos auctoritate Magni Ducis vel regis, quia hoc ipsum dédit dominus rex in litteris mandando capitaneis et eivitatibus, ut fratribus in hys assistant sub eius penis, cum agerent aliqua fratres pro honestate religionis cristiane et multa alia continentur in eisdem litteris mandati regii circa vinculum et iudicia matrimonialia, quia Rutheni in hiis maxime fratres impediabant et easdem litteras aliqui reges confirmaverant » (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 282 psl.; *Tractatus cronice*, 425 psl.; L. Waddingus, *Annales Minorurn*, ad an. 1498, XV t., 43 nr., 195 psl.; Arch. Bernard.: *Annales*.. I t., ad an.

Ilgainiui sigal jus Maskvos kunigaikšiams, prasidėjo gana dažni maskviečių siveržimai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijon, kurie pasiekdavo ir Polocką, dėl to ir Polocko bernardinų vienuolynas net kelis kartus buvo apiplėštas ir sudegintas. Nežinoma, ar didami nuolatini pavojai, bernardinai šios vietas neapleido, nes nenorėjo palikti savo tris su Bažnyčios vienybomis grįžtant tikinčiųjų, kurių čia buvo jau keli tūkstantai, dėl to sudegintą vienuolyną vis atstatydavo. Be to, kaip Jonas Komorovskis tvirtina, klimatas čia buvo labai geras, nes per 15 metų šiame vienuolyne nemirė nė vienas vienuolis. Pirmasis čia 1514 metais mirė vienuolyno gvardijonas Bonaventura Lietuvis, kuris pilies apgulimo metu maskviečių buvo nužudytas²³⁶. P. Neviera rašo, kad tai buvo antrasis karas su Maskvos kunigaikščiu Vosyliumi III, kurio kariuomenė sibrov Polocką ir, puldama vienuolyną, susirėmė su vienuoliais, kurie su savo viršininku narsiai gynėsi. Bonaventura Lietuvis kritęs kovoje, o apie kitus trūkstant žini²³⁷. Tai jau tai yra tik spėjimas. Tiesa, jis galėjo būti užmuštas kovos metu, jei vienuolynas buvo lietuvių kariuomenės panaudotas, kaip miesto gynimo punktas, nes vienuolynas buvo šalia pilies, prie Polotos upės²³⁸. Tokio paties likimo 1563 m. susilaukė ir kiti bernardinai²³⁹, kai Jono Žiauriojo IV kariuomenė užpuolė Polocką²⁴⁰. Tada, caro sakymu, vasario 15 d. totorių buvo nužudyti 5 bernardinai: vienuolyno gvardijonas Paulius ir broliai Domininkas, Martynas, Va-

---

1498, f. 128-129 ; Fortunatus Hverbertus, *Menologium*, Monachii 1698, 115 ir sek. psl.).

²³⁶ « Idem locus ter v l quater per mosquovitas incinerabatur et tociens reedificabatur et iam patres volebant ilium dimittere, sed propter populum cristianum et propter salutem animarum remanserunt, multa enim milia hominum diversorum statuum fonte perhenni baptismatis mundati domino crediderunt Ihesu Cristo erant ductibiles et in omni bono et quia ibi nulus habetur sacerdos, fratres remanserunt et tam sanus locus ille erat et est, quia fratres raro moriuntur ; a susceptione loci illius usque ad annum 1514 nulus frater mortuus est pręter fratrem Bonavent ram Lithwanum, time ibi gwardianum, qui in obsidione Mosquorum interfectus est * (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 282 ir sek. psl.).

²³⁷ F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 213 psl.

²³⁸ Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 81 psl.

²³⁹ « Item eodem anno 1563 tempore Carnisprivii castrum Poloczko in finibus Litwanię a du e Moskorum vi et fraude captum est ręgnante Sigismundo Augusto sub comiciis Piotrokoviensibus etc. Ibidem aliquot fratres nostri occisi sunt » (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, continuatio II, 384 ir sek. psl.).

²⁴⁰ B. Dundulis, *Lietuvos užsienio politika XVI a.*, Vilnius 1971, 215 ir 218 psl. ; J. Jakšt as, *Liublino unijos vieta Lietuvos istorijoje*, žr. *Lietuvių Tautos Praeitį*, III t., 1 (9) s. s., Chicago 1971, 20 psl.

clovas ir Adomas²⁴¹. Ši kankini vardai, kaip ir Bonaventros Lietuvis, yra rašyti Pranciškon Kankini knygoje²⁴².

Ši kankini mirtimi vyko tai, k pal. Bernardinas iš Feltro buvo išpranašavęs s. Mat, kai Stanislovas iš Slapy, gavo iš pop. Inocento VIII pavedim dirbti sta iatiki ir pagoni tarpe, tai jis, sutikęs s pal. Bernardin, paklaus, ar šioje misijoje bernardinai tur s pasisekim. Palaimintasis jam atsak s, kad tik tuomet tur s, kai savo abit kapucius raudonai nudažys už tik jim pralietu krauju²⁴³. vyko betgi atvirks iai. Jie jau pirma susilauk vaisi, o paskui juos aplaist savo krauju.

Vilniaus vienuolyno bernardinai sta iatiki gr žinimo darbe tur jo vadovaujam j vaidmen. ia jie, kaip iš steigimo dokumento matyti, iš dalies tam ir buvo kurti²⁴⁴. J. Kur evskis, pamin damas bernardin sik rim tiesiog sako, kad vyskupaujant Jonui Losovi iui (1468-1481) Vilni atvyko bernardinai, smark s kovotojai už sta iatiki sugr žinim²⁴⁵. Taip vyko tod l, kad jie greitai sitikino, jog sta iatikiai buvo geri krikš ionys, tik suklaidinti, d l to nuošaliai laikosi nuo Katalik Bažny ios. Bernardinai mat, kad jie dalyvauja katalik pamaldose net katedroje ir j pa i bažny iose, neži rint to, kad jiems interdiktu tai uždrausta. Matant j nuoširdum bernardinams buvo nepatogu juos išvaryti, juo labiau, kad ir kitose bažny iose besilankan i niekas neišvarydavo.

Apie tai painformuotas provincijos vikarijus Mykolas Bal, pats rut nas, kuris 1474 m. iš Italijos gr ždamas apaštalavimui palengvinti, parsigabeno, jau min t Mare magnum bul, kreip si

Šv. T v, kad leist sta iatikiams pamald met b ti bernardin bažny iose ir kad nereik t j išvaryti, jei to nebus daroma katedroje, ar pagrindin je vietos bažny ioje. Romos kurija jo prašymo išklaus ir 1475 m. liepos 12 d. suteik, ko jis praš, nes ant prašymo yra išsilikusi rezoliucija: *Fiat ut petitur in Lithuania* — Teb nie, kaip prašoma Lietuvoje²⁴⁶. Šis leidimas buvo par -

²⁴¹ « Eodem anno (1563) Joannes Basilides Magnus Dux Moschoviae die 15 Februarii capta Polocia (ut noster Bielscius refert in sua Chronologia) Fratres nostros, cum magno fructu ibidem Christiani nominis commorantes, videlicet Paulum Gvardianum, Dominicum, Martinum, Venceslaum, Adamum, tartaris trucidare imperavit » (Arch. Bernard.: *Annales..* I t., ad an. 1563, f. 278; *Vinea Christi momini*, f. 2).

²⁴² *Martyrologium Franciscanum*, Roma 1939, 187, 105 psl.

²⁴³ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 254 psl.

²⁴⁴ CV, I t., 258-259 nr., 296-298 psi.

²⁴⁵ J. Kurczewski, *Biskupstwo Wile skie*, 30 psl.

²⁴⁶ CV, I t., 292 nr., 340 ir sek. psl.

pintas, norint išvengti galim kaltinimų, kam bernardinai priima sta iatikius, kuriems yra uždrausta eiti katalik bažnyias.

Sta iatiki dalyvavimas bernardin pamaldose, į pamoksl klausymas bei artimi asmeniniai ryšiai vis labiau juos trauk unijon su Romos Bažny ia. Po penkeri met , matyt, jau buvo pribrend s reikalas, tuometinis provincijos vikarijus Marijonas iš Ieziorko, nor damas, kad sta iatiki pri mimas tinkamai, gerai ir teis tai b t vykdomas, suman par pinti tuo reikalu padarytus Florencijos susirinkimo nutarimus ir gauti oficial leidim Bažny ios vienyb n priimti klaidatikius ir atskalus ²⁴⁷. Abu šiuo reikalu popiežiaus raštai duoti Romoje 1481 m. rugpi io 31 d. ²⁴⁸ Kadangi jais savo darbe r m si Lietuvos vienuolyn bernardinai, tai yra pravartu susipažinti su j turiniu.

Florencijos susirinkime padarytos Arm n ir Graik unijos dokumentuose, kuri autentišk , pop. Siksto IV patvirtint nuoraš gavo Marijonas iš Ieziorko, buvo tokie nutarimai. Pirmiausia peržvelgiamas visas Bažny ios mokslas, kurio turi laikytis ne tik Romos, bet ir unijon gr žusios Arm n ir Graik Bažny ios. Duodamas visas *Tik jimo išpažinimas — Tikiu vien Diev*, kur sakoma kalb ti sekmadieni ir didži j šven i mišiose. Išaiškinamas, jau Kalcedonijos susirinkime nagrin tas, dvej — dieviškos ir žmogiškos — prigim i buvimas viename J zaus Kristaus asmenyje, klausimas, o taip pat žmogiškosios valios ir veiklos paklusnumas dieviškajai Kristaus valiai ir veiklai. Pripaž stami visi ekumeniniai susirinkimai ir tie, kuri atsiskyrusi Ryt Bažny ia nepripažino. Išaiškinamas bendras Bažny ios mokslas apie 7 sakramentus, bet nieko ypatingesnio apie rytie i sakramentus neužsimenama. Vadinasi, nieko klaidingo j iki tol teikiamuose sakramentuose nerasta ²⁴⁹. Graik unijos dekreto pradžioje išreikštas didelis džiaugsmas d l vykdytos unijos. Prieita bendro susitarimo moksle apie Šv. Dvasi . Mišiose leista naudoti raugint ir neraugint duon , kaip Ryt ar Vakar Bažny i apeigose iki tol buvo vartojama. Taip pat prieita bendros išvados, kad skastykloje esan ioms sieloms kent jimus gali sutrumpinti miši auka ir

²⁴⁷ « Deinde pater Marianus, finito capitulo generali, perrexit Romam et obtinuit a Sixto quarto binum breve pro reeonciliandis et suscipiendis hereticis et schismaticis. In quibus etiam continetur, quod fratres Poloniae in partibus schismaticorum et paganorum gaudent privilegiis terre sancte et Boznensium et concilium Florentinum de suscipiendis prefatis et baptismo grecorum sub sigilo pape transsumserat, que privilegia in locis Littwanie et precipue in Vilna habentur » (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 230 psl.).

²⁴⁸ BF, III t., 1461-1462 nr., 742 psl. ; n. 1462, 273 psl.

²⁴⁹ Arch. Bernard. : *Annales..* I t., ad an. 1481, f. 75-90.

maldos, ir kad be nuod m s, ar pilnai atsiteis s už nuod mes, mir s eina tiesiai dang , o kas miršta sunkiose nuod m se — pragar . Pripaž stamas popiežiaus primatas, nes jis yra šv. Petro p dinis, kuriam Kristus suteik aukš iausi Bažny ios valdži . Gale nustatomos švent s, kurias kartu tur s šv sti tiek Vakar , tiek Ryt Bažny ios²⁵⁰.

S kmingesniam darbui tarp Rusijos, Lietuvos, Žemaitijos ir kit krašt schizmatik , pagoni ir netikin i j pop. Sikstas IV provincijos vikarijui min tu raštu suteik tokias galias: leido jam ir jo paskirtiems bernardinams priimti Bažny ios vienyb n sugr žtan ius graikus, rut nus, arm nus ir kitus schizmatikus, eretikus, apostatus bei netikin iuosius, nors jie nuo tik jimo b t atkrit po Florencijos susirinkimo priimtos unijos; bernardinams nuod mklausiams leidžia išrišti iš vis ekskomunikos, suspensos, interdikto ir vis kit cenz r ir bausmi už simonij , žmogžudyst ir kitus prasikaltimus, d l kuri paprastai atsiklausiamas Šv. Sostas; be to, suteikia gali dispensuoti kunigus ir klierikus nuo irreguliari kli i gauti šventimus ar gautais naudotis, išskyrus tuos, kurie laisva valia vykdo žmogžudyst , gyvena su dviem moterim ar sužalojo k no narius. Bernardinai gali jiems sugr žinti prarastas, aukštas ir garbingas pareigas ir beneficijas. Negana to, Sikstas IV visos provincijos nariams suteik visas tas privilegijas, kurias jis ir kiti popiežiai buvo suteik Šv. Žem s ir Bosnios pranciškonams²⁵¹.

Bernardinai, dirbdami tarp sta iatiki ir naudodamiesi popieži privilegijomis, elg si labai atsargiai. Matyt, jau tada sutiko ar bijojo sutikti Vilniaus vyskupo, jo kapitulos ir dvasininkijos pasipriešinim , d l to pop. Sikstui IV mirus, nors dar galiojo, kaip Inocento VIII rašte sakoma, jo suteiktos galios, r pinosi gauti j patvirtinim , kad j darbui neb t daroma priekaišto, es jiems suteiktos galios pasibaig su popiežiaus mirtimi. Jonas Komorovskis rašo, kad Stanislovas iš Slapy ir Jonas Vitriatorius, gr ždami iš generalin s Asyžiaus kapitulos, parsigabeno pop. Inocento VIII rašt , kuriuo jis 1487 m. birželio 19 d. patvirtino Siksto IV 1481 m. suteiktas galias ir Šv. Žem s ir Bosnios privilegijas²⁵².

²⁵⁰ Ten pat, f. 90-98 ; *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia* (1075-1700), collegit A. G. Welkyj, I vol., Roma 1953 65 nr., 113-119. ia yra ir susirinkimo t v parašai po unijos dekretu.

²⁵¹ Arch. Bernard.: *Annales...*, I t., ad an. 1481, f. 74-76; BF, III t., 1462 nr., 743 psl.; L. Waddingus, *Annales Minoram*, ad an. 1481, XIV t., 17 nr., 310 ir sek. psl.; CV, I t., 319 nr., 376-378 psl.

²⁵² Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 249 ir sek. psl.; Arch. Bernard. : *Annales...*, I t. ad an. 1487, f. 108-110 ; *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, I vol., 101 nr., 171 ir sek. psl.

Iš to, kad visi šie raštai buvo laikomi Vilniaus vienuolyno archyve²⁵³, galima spręsti, jog didžiausia stačiatikių grąžinimo veikla buvo išvystyta Vilniaus bernardinų.

e. Darbe sutiktos klišės ir jų pasakos. — Bernardinai, laikydami Florencijos susirinkimo mokslo, nematė reikalo perkrikštyti Romos Bažnyčią grąžinti stačiatikių. Jie leido jiems naudotis rytų apeigomis, jiems suprantama senąją slavų kalbą. Jų pastangos uoliai rėmė karalius Kazimieras ir jo sūnus, Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras, ir Romos Bažnyčios paklusnybą sugrąžinti didikams, ypatingai Jonas Ivaška Soltonas. F. Neviera mano, kad atsivertusiems didikams padedant, bernardinams pavyko užjoni patraukti net Kijevo metropolitą Misaelą Druką (1474-1477), kuris panoręs grąžinti Apaštalią Sostą paklusnybą, Florencijos susirinkimo nutarimais ribose. Paklusnybą aktas, parašytas ir pasirašytas Vilniuje 1476 m. kovo 14 d., pasiuntinių Jono Ivaškos Soltono ir Lietuvos valstybės sekretoriaus buvo nugabentas Romon ir popiežius Sikstui IV teiktas²⁵⁴.

Toki išvadą F. Neviera padarė, atsižvelgdama Misaelio paklusnybą pareiškimo rašto turinį. Jis tvirtina, kad net paviršutinis rašto analizė, duoda pagrindo hipotezei, jog autorius būtent bernardinų teologas. Ten, pavyzdžiui, randame tokius posakius: «Tu, kuris buvai pasirinkęs ir paragavęs elgetaujančiųjų ordino regulę, kurios tiksliai prisilaikydama, paragavai kieto gyvenimo iki tol, kol Viešpats, pažvelgęs tavo nusizeminimo dorybų, išaukštino» (popiežius prieš išrinkimą buvo pranciškonas). Aišku, sako F. Neviera, kad tokia forma popiežiui galėjo kreiptis tik pranciškonai, mūsų atveju bernardinai.

Toliau tame rašte atsispindi bernardinų nusistatymas ir kovą dėl stačiatikių priemonių suaukštinti Vilniaus dvasiškiją, kuri trukdo stačiatikiams grąžinti Romos Bažnyčios prieglobstinę. Ten sakoma: «Vienyb, ramybė ir meilė rėmė ir pavydu ardo, pasigailėk, Šventasis Tave, mūsų tolimos šiaurės kraštuose gyvenančių, mes»²⁵⁸

²⁵³ « Item declarationes dubiorum, in privilegiis contentorum fratrum Boznensium, que erant collecte pro conscienciis predictorum fratrum serenandis per quosdam doctores utriusque iuris ad mandatum quorundam summorum pontificum : et hec Vilne habentur, in cista litterarum, quia ego, qui hec scripsi, ibi ea reposui » (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 250 psl.).

²⁵⁴ F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 222 psl. ; *Poselstwo do Papie a Rzymskiego Sixta IV od Duchowenstwa y od Księstwa t y Panów Ruskich*, Vilnius 1476 ; *Monument Ucrainae Historica*, I t., collegit A. Šeptuckyj, Roma 1964, 6 nr., 5 psl. ; O. Halecki, *From Florence to Brest*, žr. *Sacrum Poloniae Millennium*, V t., Roma 1958, 99 psl.

priklausome Ryt Bažnyiai, tačiau mes pripažįstame be pirmąjį septyni Visuotini Susirinkim dar aštuntą, btent Florencijos».

Be to, bernardinai laikosi nuomonės, kad Bažnyios vienybėn grįžtančius nereikia iš naujo krikštyti. Vadinas, jie stiaiatikybęje priimtąjį krikštą laikotikru. Tuo tarpu Lenkijos ir Lietuvos vyskupai reikalavo grįžtančius stiaiatikius antrą kartą krikštyti. Dėl to Misaelis savo rašte taip pasisako: «Mes tikime ir išpažįstame, jog yra vienas krikštas nuodmms atleisti, o ne du krikštai, kaip, kad m s krašte tvirtinama»²⁵⁵. Šiais vidaus argumentais remiantis, iš tikro, atrodo, kad šis paklusnyb s raštas, jei ir nebuvo bernardin rašytas, tai jis buvo rašytas j takoje.

Neužteko metropolito pareikštos paklusnyb s popiežiui, kad unija būtų efektyvi, reik j o s moninti dvasišk j ir tikin uosius, kad jie suprast vykusio pasikeitimo prasm ir dvasin naud . Tai suprasdami m s bernardinai, karaliaus Kazimiero ir stiaiatiki unit didik remiami, m si darbo. Pirmiausia unitus reik j o apr pinti liturgin mis knygomis, kuriose būtų pataisytos stiaiatiki klaidos. Tada buvo paruošta knygos serija bažnytinė slav kalba ir net prad ta spausdinti Friolio Švaipolto spaustuve Krokuvėje. Deja, ši bernardin iniciatyva tuoj buvo užgniauzta. Lenkijos vyskupai, sužinoj apie toki knygos spausdinim , pak l didžiausi triukšm , d l to darbas buvo sustabdytas ir net pats spautuvininkas d l to gerokai nukent j o²⁵⁶.

Šalia apeig klausimo, r pinantis stiaiatik unija, labai aštria forma iškiolo sakrament , labiausiai krikšto, galiojimo klausimas. Dar Vytautas, r pindamasis unija, savo laiške Konstancos susirinkimo t vams 1417 m. rodin j o, « kad rebaptizacijos — perkrikštijimo praktika gr žtantiems katalikybn schizmatikams yra nepakeniama, atgraso juos ». Lietuvos valdovas ia pat išreiškia savo nuomon d l rebaptizacijos, pasisakydamas prieš j : «Stiaiatikai pripaž stia krikšto sakrament , tod l j krikštas tur t b t i tikras, nereikalingas kartojimo »²⁵⁷.

Bernardinai, r pindamiesi Bažnyiai laim ti schizmatikus, buvo tos pa ios nuomon s. Vyskupai gi, priešingai, reikalavo gr žtančius perkrikštyti ir tik tada vienyb n priimti. Bernardinai, naudodamiesi jiems suteiktomis galiomis ir Florencijos susirinkimo

²⁵⁶ F. Nevier a, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 222 psl., 119 išnaša.

²⁵⁶ Ten pat, 223 psl., 120 išnaša. Ten duodami paruošt spaudai knygos vardai ir apie š dalyk plati literat ra.

²⁵⁷ *Copiola Prioratus sancti Andreae*, edidit J. H. Baxter, Oxfordas 1930, 40-41 psl.

nutarimais, kuriuose toki suvaržym nebuvo, savo bažnyiose pamald metu leido dalyvauti sta iatikiams ir viešai skelb , kad sta iatiki apeigos yra kilnios, j sakramentai tikri ir be perkrikštijimo gr žtan ius priimdavo Bažny ios vienyb n.

Šis nesutarimas jaa anks iau prasid j s, dar paaštr jo, kai 1494 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ved Maskvos kunigaikštyst Elen , sta iatik . Tada kilusiam nesutarimui išaiškinti Vilniuje ir Krokuvoje buvo suruošti pasaulini kunig teolog iš vienos pus s ir bernardin iš kitos disputai. Disputuose bernardinams vadovavo j provincijos vikarijus Jonas Vitriatorius ²⁵⁸. Vilniaus vyskupo teologai sau pagalb buvo pasikviet net iš Krokuvos teolog Jon Sukarn . Vilniuje disputas truko tris dienas, bet bendros išvados nepri jo; abi pus s paliko prie savo nuomoni ²⁵⁹. Ta iau, nor damas suniekinti bernardinus, Jonas Sukamas 1501 m. išleistoje knygel je išd st savo argumentus prieš bernardinus ²⁶⁰.

Tai buvo jau per daug, d l to bernardinai savo pad t išd st pop. Aleksandrui VI, kuris savo breve, prasidedan ia *Fide dignorum relatione*, duota Gniezno arkivyskupui kard. Fridrikui, šv. Kazimiero broliui, išd st Florencijos susirinkimo moksl apie graik krikšt ir j Romos Bažny ion gr žtan i pri mim . Patvirtino pop. Inocento VIII breve bernardinams suteiktas galias ir privilegijas, lie ian ias sta iatiki pri mim . Pa iam arkivyskupui paved , kad gr žtan ius rut nus be perkrikštijimo priimt , arba Lvovo arkivyskupui, Vilniaus ir Žemai i vyskupams priimti

²⁵⁸ « Eodem anno Serenissimus princeps Allexander Dux Magnus Litwaniæ duxit in conthoralem suam filiam ducis Mosquovie, nomine Elenam, Schismaticam, que erat de ritu Greco sive Ruthenorum, et huius rei causa inter prelatos et doctores ex una et fratres nostros parte ex altera exorta fuit eontroversia de rebaptizatione Grecorum, de quorum ritu sunt Rutheni et de visitatione divinorum in ecclesiis nostris vel Latinorum, secularibus prelati et doctoribus dicentibus, quod Greci in suscipiendo ritum nostrum debent rebaptizari et sic per consequens ecclesias nostras tempore divinorum visitare, nostris autem, precipue prefato patre Iohanne, vicario provincie, contrarium dicentibus quod non tenentur rebaptizari, sed tantum caput unum ecclesie recognoscere scilicet papam et obedienciam ei promittere et sic circa ecclesias nostras sine aliqua rebaptizatione, ad quam non obligantur, sacramenta omnia percipere et debent pro veris catholicis haberi. Et hoc omnia probavit in conspectu pontificum et doctorum multorum litteris summorum pontificum et concilio Florentino et doctorum dictis catholicorum tarn Vilne quam Cracovie. Sed nihilominus aliqui scilicet prelati per aliquod annos contrarium tenuerunt, dicentes, se habere (licet false), super hoc breve apostolicum, quod talia prohibet fieri » (Joannes de Komorowo, Memoriale, 262 ir sek. psl.).

²⁵⁹ F. Neviera, *Lietuvos pranciškona i observantai*, 224 psl.

²⁶⁰ *Elucidarius errorum ritus Ruthenic i*, Krokua 1501.

pavest , arba kitiems kunigams ar bernardinams, kuri šiame šventame darbe nereikia atmesti, bet pagal popiežiaus valią jam panaudoti ²⁶¹.

Tuo pačiu reikalu, matyt, Rom kreipėsi ir Vilniaus vyskupas, nes pop. Aleksandras VI kita breve, prasidedančia *Altitudo divini consilii*, 1501 m. rugpjūčio 23 d., duota Vilniaus, Kijevo, Lucko ir Žemaičių vyskupams, išreiškia džiaugsmą, kad Lietuvos stačiatikiams grįžta Katalikų Bažnyčia. Toliau popiežius sako patyris, kad kai kurie reikalauja grįžtančius rutinai perkrikštyti ir tik tada unijonai priimti, dėl to išaiškina Florencijos susirinkimo mokslininkai apie krikštą, kad rytų apeigų krikščionys yra geras ir tikras ir nereikia Bažnyčios vienybėn grįžtančių antrą kartą krikštyti, tik reikalauja, kad atsižadėtų savo klaidų. Pagaliau Vilniaus vyskupui paveda, kad jis grįžtančius be perkrikštyjimo Bažnyčios vienybėn priimtų, arba kitiems kunigams, dominikonams ir pranciškonams bernardinams juos priimti pavest ²⁶².

Teisingai F. Neviera pastebi, kad « galiausiai observantai kov dėl rebaptizacijos laimėjo: jie nežadėjo pritarimo Romoje. Pop. Aleksandras VI [...] išleido pagarsų jūsi *Altitudo divini consilii* brevį, kuriuo aiškiai sakoma, jog stačiatikius, grįžtančius katalikybėn, nėra reikalo antrą sykį krikštyti. Kitaip sakant, Apaštala Sostas oficialiai pasmerkė rebaptizacijos praktiką ». Brevį buvo adresuotą Vilniaus vysk. Albertui Taborui, kuriam popiežius patarė ir toliau stačiatikiams grįžtinimo darbe naudotis dominikonų ir pranciškonų patarimu ²⁶³.

Lenkijos ir Lietuvos vyskupai šiuo popiežiaus sprendimu buvo labai nepatenkinti, dėl to, Gniezno arkiv. Jono Laskio rėpėsiu, pop. Leonas X 1515 m. rugpjūčio 9 d. išleido jiems palankesnę informaciją, kuri prasideda *Sacrosanctae universalis Ecclesiae*, kurioje pagrįdžiai pripažįsta, kad rytiečių bažnyčiose teikiami krikšto,

²⁶¹ « Tamen processu temporis Alexander VI, qui successit Innocencio octavo, qui mortuus est anno 1492, dederat breve, quod incipit: Fide dignorum relatione, domino Frederico, cardinali, archiepiscopo Gneznensi et episcopo Cracoviensi, confirmans concilium Florentinum de baptizmate et susceptione Grecorum et etiam confirmans breve Innocencii octavi fratribus Minoribus de Observantia pro hoc ipso concessum, commitens ei, ut eos sine omni rebaptizatione suscipiat vel suscipiendos committat archiepiscopo Leopoliensi, episcopo Vylnensi et episcopo Szamogitiensi vel aliis suis presbiteris aut fratribus de Observantia, quos in hoc sanctissimo negotio dicit non esse contemnendos, sed secundum voluntatem eius assumendos » (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 264 ir sek. psl.).

²⁶² VPL, II t., 319 nr., 295 psl.; J. Kurczewski, *Ko ciól Zamkowy*, II t., 611 psl.; *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, I vol., 108 nr., 186-188 psl.

²⁶³ F. Neviera, *Lietuvos pranciškoni observantai*, 224 psl.

sutvirtinimo ir kunigystės sakramentai yra geri ir tikri ir jų kartoti nereikia, bet kai kuriais atvejais kai teikiami ne pagal Katalikų Bažnyčios priimtą formą, tai reikia juos pakartoti²⁶⁴.

Šiame ginčo karštyje buvo labai netaktiškai išsišokim. Bajoras Soltonas Aleksandravičius iš Paianpovo (netoli Pinsko) pop. Pauliaus II laikais (1464-1471), Komoje grįžęs iš stačiatikių katalikus, Vilniaus katedroje norėjo priimti komuniją, bet kunigas jį demonstratyviai aplenkė. Mažą to, paklaustas, neturėjo liudijimo, kad per jį su katalikus, dėl to kunigas, lyps sakyklą, jį iškoliojo, girdi: « Šuo, antrą kartą neapsikrikštijęs, išdrįso artintis prie Dievo stalo ». Taip žėistas unitas vėl atkrito nuo Bažnyčios. Tiesa, prieš mirtį jis kvietė si bernardiną kunigą, bet, tarną apgautas, mirė nesusitaikęs su Bažnyčia²⁶⁵.

Šiose aplinkybėse taip pat ir Jonas Sapiega, bernardiną patariamą, buvo sumanęs pastatyti bažnyčią, kurioje, Vilniaus vyskupo pakonsekrucijoje, būtų galima lotynų ir slavų kalbomis laikyti pamaldas. Tuo norėta parodyti, kad abejos apeigos yra lygiai geros, kaip bernardinai skelbė savo pamoksluose. Tuo tikslu 1501 m. balandžio 28 d. iš pop. Aleksandro VI buvo gautas ir reikalingas leidimas²⁶⁶. Sapiega bažnyčią pastatė Ikainėje, bet nežinia, ar joje kada nors buvo laikomos pamaldos rytų apeigomis²⁶⁷.

Nežiūrint visų popiežių spėjimų, lotynų apeigų kunigai ir vyskupai ir toliau laikėsi savo nusistatymo rytiečių atžvilgiu. Jie reikalavo unijon grįžtančius perkrikštyti, nepripažino vedusių kunigų kunigystės, jų mišų, laikom vartojant raugintą duoną, ir komunijos abiem pavidalais ir išjuokė jų apeigas ir papročius. Tiesa, rytiečiams pasiskundus, pop. Leonas X 1521 m. gegužės

²⁶⁴ Ten pat, 225 psl.

²⁶⁵ « Vilnae tandem in Cathedrali dum litteras testimonii de susceptione sua non habuisset, palam in ambona contra eum invehebatur canis etiam inconsulte ibidem nominato. Qui demum repulsus magnum auxit errorem. Sic enim contemptus Ruthenos illius ducatus in eorum errore confirmavit, dicens se a papa in fide greca sine rebaptismate susceptum et communicatum, obedientiam vero sibi et successoribus Romanae Ecclesiae prestitum iura palliavit, debet semper latinas visitare ecclesias et a latinis sacramenta suscipere. In die autem sui obitus vocare iusit fratres Minores de Observantia in quo per servitores Ruthenos fuit deceptus » (S. Kutrzeba ir J. Fijałek, *Kopiarz rzymski Erazma Ciołka*, žr. *Archivum Komisji Historycznej*, seria 2, I t. Krokuvą 1924, 77 psl.; F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 224 psl.).

²⁶⁶ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 265 psl.; *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, I vol., 103 nr., 178 ir sek. psl.

²⁶⁷ F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 224 ir sek.

18 d., visa tai daryti kuo griežčiau ir uždraud ir jiems visuotini Bažnyios susirinkim suteiktas teisės ir privilegijas iš naujo patvirtino²⁶⁸.

Keista, kad visa tai, kas tik bernardin sta iatiki Bažnyios vienyb n gr žinimui buvo daroma, ar bandoma daryti, visuomet sutikdavo didžiausi pasaulini kunig ir vyskup pasipriešinim , d l to j pastangos ir darbai negal jo duoti pastoviai išliekan i vaisi . Jono Komorovskio, tuometinio kronisto, manymu, šios kli tys buvo daromos iš pavydo, nors pasauliniai dvasininkai patys šio darbo ir nesi m , nes iš jo nepramat ap iuopiamo materialinio pelno²⁶⁹.

Nuolatiniai nemalonumai ir trukdymai ne tik mažino darbo našum , bet ir silpnino bernardin užsidegim ir energij darbe. Iš kitos pus s, totoriams sunaikinus Kijevo rezidencij (1482)²⁷⁰ ir Polocko vienuolyn sugriovus bei vienuolius nužudžius (1563)²⁷¹, gerokai susiaur jo ir j darbo dirva. Š darb kur laik silpnino ir vidaus kovos su lenkais d l Lietuvos bernardin provincijos steigimo²⁷². Neleido s kmingai veikti ir kitos naujai steigt provincij ištikusios nelaim s²⁷³. Be to, kivir ams d l sta iatik rebaptizacijos vos pasibaigus, visos j j gos tur jo b ti nukreiptos kovai su besiveržian iu Lietuvon protestantizmu.

Neži rint to, savo misijos gr žinti Romos Bažny ion sta iatikius, bernardinai neapleido n sunkiausiais laikais. J veikla šioje srityje v l ryškiau m reikštis XVI amž. gale, kai jie prad jo atsigauti. Tai pastebime iš Vilniaus ir Kauno bernardin nuncijui Caligari teikt Romos Bažny ion sugr žint protestant ir sta iatiki s raš . Jie, naudodamiesi nuncijaus suteiktomis galiomis, nuo 1579 m. rugpi io 12 d. iki 1581 m. kovo 24 d. Bažny ios vienyb n gr žino 31 sta iatik²⁷⁴. Jie dalyvavo ir Brastos unijos paruošime ir jos vykdyme²⁷⁵ , nors joje jau nevaicino pirmaujanio vaidmens.

²⁶⁸ *Documenta Pontificurn JRornanorum historiam Ucrainae illustrantia*, I vol., 114 nr., 201-204 psl.

²⁶⁹ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 263-265 psl.

²⁷⁰ F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 221 ir sek. psl.

²⁷¹ Joannes de Komorowo, *Memoriale, continuatio* II, 384 ir sei. psl.

²⁷² Gidži nas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 90-96 psl.

²⁷³ Ten pat, 98-102 psl.

²⁷⁴ *Monumenta Ucrainae Historica*, I vol., 24 nr., 14 psl.; MPV, IV t., in Appendice 6 nr., 775-781 psl.; 19 nr., 836-841 psl.

²⁷⁵ *Documenta unionis Berestensis*, collegit A. Wel ykyj, Roma 1970.

3. Veikla protestantizmo užplūdus

Neilgai Lietuvos bernardinai ramiai galėjo skleisti Kristaus mokslą lietuvių tarpe ir rėpinti stačiatikių uniją, nes vos 1530 m. savo provinciją steigus, bet dar nespėjus tinkamai susitvarkyti ir daugiau vienuolių išsiauklėti, Lietuviai netikėtai viena po kitos užplūdo liuteronizmo, kalvinizmo ir kitų protestantų sektų bangos. Negausiams²⁷⁶, nepasiruošusiems ir dar mažai išretintiems bernardinams reikėjo stoti labai sunkiame kovos, tačiau, kaip toliau matysime, jie šioje kovoje nepaliko, nes neprarado nei savo vienuolių, nei savo narių protestantizmo naudai.

a. *Pirmosios protestantizmo apraiškos*. — Apie liuteronizmo klaidinimą Lietuvos bernardinai sužinojo labai greitai. Buvęs Vilniaus gvardijonas, Jonas Komorovskis apie jas patyrė jau 1518 m., dalyvaudamas generaliniame Lyono kapitule²⁷⁷. Toje kapitule išrinktas generolas Pranciškus Lichetti, 1520 m. rugpjūčio 21 d., atvykęs į Krokuvą, sušaukė provincijos kapitulą, kurioje dalyvavo ir Lietuvos vienuolynų gvardijonai ir diskretai, nors ir paviluotai atvykę²⁷⁸. Šioje kapitule generolas Lichetti paklūnybą su vardu visus pareigojo klausyti popiežiaus, saugotis Liuterio klaidinimą ir deginti jo raštus²⁷⁹. Dar daugiau jie apie liuteronizmą sužinojo, kai generalinė kapitula visame ordine 1521 m. vedė maldas, kad Dievas apsaugotų nuo Liuterio klaidinimą²⁸⁰. Šios kapi-

²⁷⁶ Lietuvos provinciją kuriant buvo tiki 13 lietuvių bernardinai, tinkami atsakingoms pareigoms. Tada priskaičius netinkamus, senelius, klierikus, brolius, novicus, kandidatus ir savanoriais palikusius lenkų provinciją galėjo turėti apie 80 narių (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 350 psl.; Gidžinas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 98 psl.).

²⁷⁷ Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 187 psl.

²⁷⁸ «Ecce Lithuani nostri modo veniunt». «Fratres Lithuani sive custodiae Viinensis, quae conventus quattuor habebat. Horum guardiani et discreti longinquitate itineris tardius ad capitulum tunc pervenire apparent» (*Relatio de Licheto*, 50 nr., 513 psl.).

²⁷⁹ «Item precipio per obedientiam, ob honorem Pontificis, quod male dictum Martinum Lutherum contra Summum Pontificem latrantem vitetis; et si habetis dicta sua, comburatis» (*Relatio de Licheto*, 85 nr., 524 psl.; žr. ir 9 nr., 489 psl.; 103 nr., 528 psl.).

²⁸⁰ Šios generalinės kapitulos buvo paskelbti tokie nutarimai: «Cum nostri sit muneris armis spiritualibus, Ecclesiae adversariis, et fidem orthodoxam deprovantibus, viriliter strenueque occurrere, et pestiferam dogmatizationi Lutheranae, quae procurante humanae salutis inimico, noviter insurrexit, juxta sanctissimi Domini nostri pium desiderium, salubriter obviare, ordinat et mandat Reverendissimus Pater Generalis Minister cum universo suo Capitulo, ut piis et devotis precibus primitus occurrat, et quotidie in omnibus horis canonicis post dictum *Salve Regina*, suffragium hoc

t los nutarimus ir sakymus : malda, pamokslais ir dvasiniu mokslu pastoti keli liuteronizmui, visiems provincijos nariams tur jo pranešti provincijolu išrinktas Jonas Komorovskis (1520-1523). Nuo šio momento ir Lietuvos bernardinai buvo pareigoti kovoti su plintan iu liuteronizmu.

Gav š sp jim m s krašt bernardinai, ypa viršininkai, saugojo savo vienuolynus nuo klaidatiki infiltracijos. Tada nuncijaus Zacharijo Ferreri ir karaliaus Žygimanto paragintas, Bernardinas iš Grabovo Tor n s mieste, Pr sijoje, sakydamas pamokslus prieš Liuterio moksl , surinko ten liuteron paskleist literat r ir viešai, dalyvaujant publikai, sudegino²⁸¹. Kai Pr sijoje, kuri tuomet jau buvo Lenkijos valdžioje, Vokie i ordino magistras tapo liuteronu ir observant vienuolynai buvo liuteron užgrobti, tai, karaliui Žygimantui Senajam remiant, bernardinai b t gal j tuos vienuolynus atgauti ir apgyvendinti, bet jie, bijodami liuteron infiltracijos ir persekiojim , j ne m ²⁸². Lietuvos ir Lenkijos bernardinai tik iš tolo skaudžiai išgyveno Pr sijos, Livonijos ir Breslavo observant vienuolyn užgrobim ir vienuoli iš j išmetim ²⁸³, bet patiems to patirti neteko.

Kai Vokietijoje, Liuterio mokslui sigal jus, žuvo visa didžiul Saksonijos observant provincija, tai Lenkijos ir Lietuvos bernardinai, 1524 m. rugs jo 8 d. Vartos kapitulon susirink , nutar visuose kaimuose, miesteliuose ir miestuose mokyti žmones tikrojo tik jimo, tikinan iai ir karštai sakyti pamokslus, ruošti iškilmingas pamaldas, dažniau laikyti mišias ir jas giedoti, ginti 7 Bažny ios sakramentus ir Romos popiežiaus autoritet ir atremti visus liuteron puolimus²⁸⁴.

---

adjicitur, videlicet : *Gauds Maria Virgo cunctos haereses sola interemisti in universo mundo*, et versus : *Ave Maria* etc. Et quando in Missa conventuali ordinaria oratio tertia defuerit, dicta oratio *Ecclesiae tuae* additur. Secundo divini verbi gladio et sacrae thologiae telo eidem usque ad sanguinem resistatur, prout pro Capitulo Generali provide sufficienter promissum est, et unicuique Ministrorum salubriter commissum est » (L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1521, XVI t., 8 nr., 140 ir sek. psl., žr. Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 338 psl.).

²⁸¹ « Iis eciam legatus contra Luteranos aliqua fecit Turoniae, presente regia maiestate, predicante fratre Bernardino, librosque eorum multos in presentia regis Sigismundi Cazimiridis igné combusit » (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 339 psl. ; L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1521, XVI t., 8 nr., 141 psl.).

²⁸² Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 187 psl.

²⁸³ Ten pat, 242 psl. ; L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1523, XVI t., 38 nr., 201 psl.

²⁸⁴ « Videntes Poloni vicini ignis ere visse incendium, suamque rem time agi, cum proximus arderet, in congregatione provinciali sub Nativitate

Neži rint to, protestantizmas vis labiau m sigal ti Pr si-
joje, Lenkijoje ir Lietuvoje. Dancige 1526 m. domininkonai ir
pranciškonai buvo labai liuteron puolami. Jie ten išsilaik tik
karaliui Žygimantui Senajam sikišus ²⁸⁵. Pagaliau 1558 m. rug-
s jo 1 d. liuteronai sudegino Vskovo vienuolyn ²⁸⁶. Apostat prad
jo atsirasti ir Lenkijos vienuoli tarpe, nes 1526 m. sausio 28 d.
pop. Klemensas VII Gniezno arkivyskupiui leido jau iš protestan-
tizmo gr žtan ius apostatus dispensuoti ²⁸⁷. Ilgainiui ir pa ioje
Lenkijos bernardin provincijoje atsirado vienas kitas apostatas ²⁸⁸.

b. *Protestantizmo susitikimas su Lietuvos bernardinais*. — Kai
Martynas Liuteris 1517 m. prikalsavo tezes prieš atlaidus prie
bažny ios dur ir savo raštais atvirai iš jo prieš tradicin Baž-
ny ios moksl ²⁸⁹, tai jo knygos greitai pasklido ir tarp Lietuvos
vokie i kolonist . Jie labai dom josi visomis naujov mis, pasi-
reiškian iomis t vyn je, d l to ir liuteronizmas greitai pasklido
j tarpe. Su vokie iais pirkliais atvyko ir pirmieji liuteronizmo
skelb jai ir, apsigyven Vilniuje, skleid naujoves. Tai pasteb j s,
vysk. Jonas iš Lietuvos kunigaikš i 1527 m. sušauk Vilniaus sin-
nod , kuriame buvo nutarta be vyskupo atestacijos nepriimti sve-
tim vyskupij kunig ir neleisti vokie iams mokyti mokyklose.

Bene pirmasis iš lietuvi kunig 1535 m. viešai prad j s skelbti
Liuterio moksl , buvo Žemai i vyskupijos kunigas J. Tartila-
vi ius, Šilal s klebonas, kuris, už tai šaukiamas teism , pab go

Pr sus. Pirmasis aukšto išsilavinimo vyras, skelb s Lietuvoje
liuteronizm , buvo Abraomas Kulvietis, kuris 1539 m. Vilniuje
steig mokykl . Kai buvo patirta, kad jis skelbia Liuterio moksl ,
tai, vysk. Pauliui Alš niškiui veikiant, Kulvie io mokykla buvo

beatæ Mariæ Virginis (1524) Vartæ eelebrata, decreverunt ubique in urbi-
bus, pagis et oppidis veram doctrinam Catholicae fidei, stilo concionatorio
ad concertationem redacto, animosæ prædicare, officia Divina solemnius
celebrare, Missas privatas multiplicare, septenarium Sacramentorum nu-
merum asserere, Pontificis Romani auctoritatem tueri eaque studiosius
defendere, quæ impudentius Lutherus cum asseclis impugnabant » (L. Wad-
dingus, *Annales Minorum*, ad an. 1524, 13 nr., 214 psl. : Joannes de Ko-
morowo, *Memoriale*, 243 ir sek. psl.).

²⁸⁵ L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1526, XVI t., 4 nr., 260 psl.

²⁸⁶ Arch. Bernard. : *Annales...* I t., f. 277.

²⁸⁷ VPL, II t., 479 n., 438 psl.

²⁸⁸ Joannes de Komorowo, *Memoriale, continuatie* I, 375, 378, 385,
401 psl. ; Arch. Bernard. : *Annales...*, I t., ad an. 1586-1591, f. 605 ir sek.

²⁸⁹ H. Grisar, *Martin Luther: His life and work*. Adapted from the
second German Edition by Fr. J. Eble, Westminster, Md. 1950, 89 ir
sek. psl.

uždaryta, ir jis, šaukiamas teism, drauge su J. Zablockiu ir S. Rapolioniu 1542 m. pasitrauk Pr sus ir pasipraš kunigaikš io Alberto globos.

Neži rint vyskup draudimo, naujovi skelb jai buvo laukiami ir šiltai didik dvaruose priimami. Didikams prad jus linkti prie naujos religijos, liuteronizmas apie 1536 m. Lietuvoje tapo pusiau viešas, o nuo 1540 m., galima sakyti, jau virto viešu. Kai 1550 m. Mikalojus Radvilas Juodasis, nutrauk s ryšius su Katalik Bažny ia, paskui save patrauk Mikaloj Radvil Rud j, tai liuteronizmas prad jo dominuoti. Sakoma, kad XVI amž. antroje pus je jau maža buvo belik didik ir bajor , kurie laik si katalik tik jimo, ia taip pat reikia pamin ti, kad anks iau protestantizmas Lietuvoje paplito liuteronizmo forma, bet po dviej dešimtme i j prad jo išstumti kalvinizmas, kuris irgi netrukus suskilo daugel vairi sekt ²⁹⁰.

Kai Lietuv užliejo protestantizmo banga, tai vienuolijos ia dar nebuvo pakankamai sitvirtinusios. Neži rint to, Lietuvoje jos geriau nei kituose kraštuose atsispyr prieš protestantizmo antpl d , nes n vienas j vienuolynas neatiteko protestantams.

Skaudžiausiai protestantizmo infiltracij išgyveno Lietuvos pranciškonai konventualai, anuomet tik pranciškonais Lietuvoje ir Lenkijoje vadinami. Jie priklaus Lenkijos konventual provincijai, kuri buvo valdoma protestantu tapusio provincijolo ir net generalinio komisarijaus Pranciškaus Lismanino²⁹¹. Tada protestantizm palinko ir du lietuviai pranciškonai konventualai: Stanislovas Rapolionis ir kažkoks mažai žinomas Pranciškus Lietuvis. Ta iau, kai, nuncijaus Caligari prašymu, 1579 m. atsi stas generalinis komisarijus Bonavent ra Moresco sutvark provincijos vadovyb , tai katalikiška dvasia gr žo Lietuvos pranciškon konventual vienuolynus, ir jie v liau daug prisid jo prie kataliky b s pergals Lietuvoje ²⁹².

Luko Wadingo žiniomis liuteronizmas Lietuv prad jo veržtis apie 1523 m., bet provincijolo Urielio iš Grabovo sumanumo ir r pes io d ka jam nebuvo leista siveržti bernardin vienuolynus. Jis visuose vienuolynuose buvo paskyr s atitinkamus seklius, kurie k nors pavojingo pasteb j tuojau jam pranešdavo. Tuo b du jis bud jo, kad vienuoliai neapsikr st klaidingomis

²⁹⁰ V. Gidži nas, *Katalik Bažny ia Lietuvoje*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XV t., 136 ir sek. psl.

²⁹¹ V. Gidži nas, *Lismanini*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XVI t., 269 psl.

²⁹² V. Gidži nas, *Vienuolijos Lietuvoje*, žr. *Lietuvi Enciklopedija*, XV t., 155 psl.

naujų mis²⁹³. Patys Lietuvos bernardinai nelinko protestantizmui, ir jo žadamos laisvės nežavėjo, nes buvo gerai pavyzdinę dvasios mokytojų išauklėti ir daugiau už kitus kunigus išsimokslinti, dėl to lengviau galėjo atskirti klaidas ir jas atremti²⁹⁴. Be to, kaip matome, jie buvo iš anksto viršininke spėti, dėl to saugojosi Liuterio klaidas ir meldamiesi kovojo už Katalikų Bažnyčios pergalę.

Stipriai laikosi ir 1530 m. sik rusios savarankiškos Lietuvos provincijos bernardinai. Iki šiol nėra užtikta žini, kad koks nors Lietuvos bernardinai būtų tapę protestantu. Net ir pačiu didžiausiu protestantizmo sigalėjimo metu, jie neprarado nė vieno vienuolyno. Tiesa, nėra išlikę žinių, kaip konkrečiai jie veikė, kovodami su protestantais, nes tuo laikotarpiu archyvai per gaisrus sudegė.

Reikia pastebėti, kad daugelis XIX ir XX amžių istorikų bei atodairių nurodo net kelis liuteron pamokslininkus, kurie Vilniuje, bernardinams priklausančioje šv. Onos bažnyčioje, vokiečiams skelbė Liuterio mokslą²⁹⁵. Ankstesnieji istorikai A. Vijakas Kojalovičius XVII amž.²⁹⁶ ir S. Rostovskis XVIII amž.²⁹⁷ teptaisako, kad liuteron pamokslininkai vokiečiai kalbėjo šv. Onos bažnyčioje²⁹⁸. Vėlesnieji autoriai neatkreipė dėmesio, kad tais

²⁹³ L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1523, XVI t., 28 nr., 201 psi.

²⁹⁴ Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 203 ir sek. psi.

²⁹⁵ M. Bališki, *Dawna Akademia Wileńska*, Petrapilis 1862, 27-28; A. F. A., *Ko ciol Augsburski w Wilnie*, Vilnius 1855, 10, 43 psl.; J. Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie*, 164-165 psi.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 198 psl.

²⁹⁶ A. W. Koielowicz, *Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum in Magno Ducatu Lituaniae pertinentium*, Vilnius 1650, 65 ir sek. psl.; *Historiae Lituaniae pars altera*, Antverpenas 1669, 428 psl.

²⁹⁷ S. Rostowski, *Lituanicarum Societatis Jesu Historiarum libri decem*, Paryžius-Bruselis 1877. vade sakoma, kad ši knyga autoriaus parašyta 1784 m.

²⁹⁸ « Anno primum 1555 Vilnae comparuit homo externus, Viclefus de nomine, habitu ... sacerdos: hio obtenta potestate, habendarum Germanica lingua ad incolos civitatis et advenas, concionum; magno cum successu in templo S. Annae dicto, ita id egit, ut nullo indicio latens virus prodiderit ... Suspectum aliquatenus se reddiderat apud prudentes, quod nunquam sacris operari visus sit: at illud virus pro concione palam effusum, Lutheri sectatorem clarissime ostendit. Quare Episcopus Vilmensis Dux Olszanus statim potestatem concionandi ademit» (A. W. Koielowicz, *Miscellanea rerum*, 64-65 psl.). Gintautas paties autorius *Historiae Lituaniae pars altera*, 428 psl., taip pat rašo: « Vilnae primum adhuc vivente Paulo Episcopo, Viclepus quispiam, Sacerdotem veste ementitus, apud eundem obtinuerat: ut in S. Annae templo, ad plebem Teutonicae originis, ex opificibus, ac mercatoribus, conflata de rebus divinis facere posset». T

laikais, kai tie pamokslininkai šv. Onos bažny ioje vokie ius mok Liuterio klaid , Vilniuje buvo dvi šv. Onos bažny ios. Viena žemutin s pilies rajone, *infra muros cctstri Vilnensis*, aptarnaujama pranciškon konventual , o antra prie bernardin vienuolyno, aptarnaujama pranciškon observant , bernardinais vadinam . Abi bažny ios tur jo t pat vard ir abi buvo pranciškon , nors ir skirting ordino šeim nari aptarnaujamos. Ta aplinkyb , kad nuo Žygimanto Augusto laik pilies rajone esanti šv. Onos bažny ia buvo pavadinta šv. Barboros vardu, o v liau visai buvo nugriauta, v lesniems istorikams, nežinantiems šios bažny ios egzistavimo, naudojantis ankstesniais autoriais, kurie min jo, kad šv. Onos bažny ioje liuteronai sak pamokslus, kai j laikais Vilniuje jau buvo tik viena šv. Onos bažny ia, prid jo kad ji priklaus bernardinams. Kiti jau padar išvad , kad bernardinai pad jo pl stis liuteronizmui. Ši paini problem puikiai išaiškino, šaltiniais par m , Brauno ir Hohenbero atlas paveiksiais pailiustravo P. Sledziewskis ²⁹⁹. Tuo b du bernardinams buvo nuimta ir ši be pagrindo autori užd ta protestantizmo d m ³⁰⁰.

Iš kitos pus s bernardinai didel s veiklos prieš protestantizmo antpl d išvystyti ir negal jo, nes j jaunut provincij ištiko vairios nelaim s. Pirmiausia j provincija buvo mažyt , nes tur jo vos 4 vienuolynus ir, pasak Jono Komorovskio, tik 13 paj gi lietuvi kunig . Prie j prid jus senelius, ligonis, klierikus, brolius, novicus, kandidatus ir laisva valia po provincijos k rimo pasilikusius lenkus, iš viso joje gal jo b ti 80 vienuoli ³⁰¹. Provincijolas, vienuoli tr kumo ver iamas, tur jo priimti iš Lenkijos provincijos pereinan ius, ne visuomet pavyzdingus, lenkus ³⁰².

Su Alberto Goštauto ir kit didik pagalba Lietuvos bernardinai k r savo provincij , tad iki išmir Goštautai, jie kišdavosi vienuolyn vidaus reikalus. Bernardin laimei su j mirtimi, dar prieš protestantizmo sigal jim , j kišimasis pasibaig . Kitaip

---

pat rašo ir S. Rostowski, *Lituanicarum Societatis Jesu*, 5 psl.: « Praeivit ceteris maleflicorum doctor ... Viclepus, sacerdos impius, perfuga, ac dux transfugarum ... Sub ea larva potestatem concionandi lingua germanica ab episcopo civitatis obtinuit. Ac primis quidem concionibus in templo Beatae Annae habitis ».

²⁹⁹ P. Skedziewski, *Ko ciól św. Anny - św. Barbary intra muros castrí Vilnensis*, žr. *Ateneum Wile skie*, 1934 m. lnr., 1-32 psl.

³⁰⁰ Protestant pamoksl sakym šv. Onos bažny ioje pilies rajone pla iau panagrin siu, rašydamas apie pranciškon konventual laikysen protestantizmo antpl džio metu.

³⁰¹ Gidži nas, *De iníitiis Fratrum Minorum in Lituania*, 98 psl.

³⁰² Ten pat, 99 ir sek. psl.

jiems būtų buv sunku kovoti su protestantizmu, jei per didik protekcij protestantai būtų sibrov vienuolynus³⁰³.

Norint atsiskirti nuo lenkų ir kurti Lietuvos provinciją 4 turim vienuolyn nepakako, dėl to Lietuvos didikai pažadėjo kurti 12 ar 13 naujų vienuolynų. Jie savo pažado neištesėjo, nes daugelis jų netrukus tapo liuteronais ar kalvinistais. Pats didžiausias Lietuvos bernardinų provincijos kaimas rėmėjas Albertas Goštautas norėjo bernardinus kurdinti prie Trakų pilies, bet savo pažado neištesėjo 1539 m. mirė. Jo pažado nevykdė 1542 m. mirė ir vienintelis jo sūnus. Goštautų turtus paveldėjo Radvilai, kurie netrukus tapo uoliausi protestantizmo skleidėjai Lietuvoje, dėl to nei Trakuose, nei Gardine pramatytieji vienuolynai nebuvo kurti.

Netrukus ir turimus vienuolynus ištiko gaisrai ir kitokios nelaimės. Vilniaus vienuolynų ir bažnyčių 1560 m. sudegino protestantai. Kai vienuolynas ir bažnyčia Žygimanto Augusto I šomis buvo atstatytas, tai 1564 m. dar labiau jį pakartotinai gaisras sunaikino. Tada nugriuvo net bažnyčios skliautai, sudegė altoriai ir paveikslai. Mažiau nukentėjo tik šv. Onos bažnyčia, kurioje po gaisro buvo laikomos pamaldos. Lyg to dar nepakaktų, 1563 m., kaip jau minėta, maskviečiai sugriovė Polocko vienuolyną ir nužudė 5 bernardinus.

Negana ir to, net 6 kartus vienas po kito siautėjo marai beveik visai sunaikino ir taip jau negausius Lietuvos bernardinus. Po šių nelaimių Vilniaus vienuolyne bepaliko 5, Kauno — 1, Tikocine — 3 bernardinai. Visoje provincijoje po maro paliko tik 9 vienuoliai³⁰⁴.

Vadinasi, pačių protestantizmo signalo metu Lietuvos bernardinų provincija turėjo sunkiai kovoti dėl savo egzistencijos. Pagaliau taip labai sumažėjus vienuolių skaičiui, provincijolas Antanas iš Tikocino 1571 m. paprašė popiežių ir generalinį ordino kapitulą, kad leistų prisijungti prie Lenkijos provincijos. Leidimas buvo gautas, ir jau 1573 m. buvo atsiųsti keli kunigai, nors oficialus provincijos prijungimas vykdytas tik 1576 m. Tada

Lietuvai buvo atsiųsti sumanūs energingi viršininkai ir pamokslininkai, kurių pastangomis Lietuvos bernardinai greitai atsigavo ir tapo galingąją kovoje prieš protestantus³⁰⁵.

c. *Lietuvos bernardinų laimėjimai.* — Aprimus marams, pagausėjus pasaulikimams ir pakilus intelektualiniam pasirošimui, Lie-

³⁰³ Ten pat, 100 psl.

³⁰⁴ Ten pat, 101 psl.

³⁰⁵ Ten pat, 102 psl.

tuvos bernardinai tapo galinga j ga kovai su klaidatiki skelbiamu mokslu. Antai jau 1579 m. birželio 11d. popiežiaus legatas, j zuitas, Antanas Possevino, iš Vilniaus Valstyb s Sekretoriui kard. Comense rašydamas, gyr bernardin uolum ir pavyzdingum ³⁰⁶. Tais paiais metais rugs jo 18 d. iš Vilniaus rašydamas, gyr juos ir nuncijus J. A. Caligari ³⁰⁷. Be to, iš to paties nuncijaus informacijos sužinome, kad bernardinai buv nepalieti protestantizmo klaid , yra gerbiami pa i protestant ir vertinami karaliaus dvare ³⁰⁸.

Netrukus Vilniaus bernardinai prad jo rinkti ir pirmuosius savo darbo vaisius. Jie Vilniuje esan iam nuncijui Caligari 1579 m. rugpi io m nes teik savo atverst j s raš , kuriame buvo 9 savo klaid atsizad j asmenys, 8 iš j kilmingieji ir 1 tarnas. Š s raš nuncijus, jau min tame 1579 m. rugs jo 18 d. laiške, pasiunt Valstyb s Sekretoriui, kaip dovan popiežiui suraminti³⁰⁹. Tais paiais metais lapkri io 29 d., nuncijus jau iš Varšuvos Romai praneš , kad Vilniaus bernardinai atvert dar vien klaidatik moter ³¹⁰. Kit Vilniaus bernardin Katalik Bažny iai gr žint schizmatik ir eretik s raš tas pats nuncijus iš Varšuvos kard. Comense pasiunt 1580 m. rugpi io 9 d. Šiame s raše jau buvo pažym ti 55 asmenys³¹¹.

Be ši Slaptame Vatikano archyve, Lenkijos Nunciat ros fonde, yra surasti³¹² ir išleisti dar trys ilgi bernardin su Bažny ia sutaikint j schizmatik , eretik bei dideli nusid j li s rašai³¹². Taip Vilniaus vienuolyno nuod mklausio Felikso iš Poznan s pas-

³⁰⁶ MPV, IV t., 114 nr., 206 ir sek. psl.

³⁰⁷ Ten. pat, 153 nr., 284 psl.

³⁰⁸ « Gli osservanti che qui si chiamano Bernardini, vivono con benissimo nome, in tanto che Ii medesimi heretici Ii lodono » (Ten pat, 37 nr., 55 psl.).

³⁰⁹ « Li padri Bernardini di Vilna che sono buone persone ma non con molta dottrina, m'hanno dato un poco di raccolta delle persone che hanno abiurato questo anno in man loro. Mando la lista, et credo per consolatione di N. S.re poter affermare che già co'l buon'esempio del Re habbiamo vinto questo punto, che niun catolico si fa piu heretico, et molti heretici diventano catolici » (Ten pat, 153 nr., 284 psl.). Išnašoje duodamas pilnas s rašo tekstas su asmen kilm s aprašymu, kada ir kur jie gr žo katalik tik jim .

³¹⁰ Ten pat, 179 nr., 333 psl.

³¹¹ « Li bernardini di Vilna che ebbero da me facultà di absolvere gli eretici et reonciliarli alla chiesa S. catholica, mi hanno mandato nota di quelli che riconciliati dopo la mia partenza di Vilnia, per la maggior parte Ruteni et anco heretici, et sono almeno 55, lo mando le medesime liste loro per consolatione di N. S. Io ho risposto alii frati et fattoli buon animo ad attendere a questa racolta di anime » (Ten pat, nr. 257, 452-453 psl.).

³¹² ASV: *Nunz. Polon.*, 17 t., f. 414 ir sek.; f. 665 ir f. 563 ir sek.

tangomis nuo 1579. VIII. 12 iki 1580. VII. 16 d. Katalik Bažnyiai sugrįžinti su raše yra 112 asmen³¹³. Kito Vilniaus bernardino, pamokslininko Ciprijono Premislieio, nuo 1579. XII. 13 iki 1580. VI. 24 d. su Bažnyčia sutaikinti su raše yra 14 asmen³¹⁴. Kauno vienuolyno gvardijono Liudviko Padebranskio nuo 1579.

III. 4. iki 1580. IV. 1 d. atverstinti protestant su raše yra 10 asmen³¹⁵. Taigi iš viso trijuose su rašuose yra 136 bernardin Katalik Bažnyčiai sugrįžinti asmenys per vienerius metus. Apie tai patrys, Valstybs Seretorius kard. Comense 1580 m. rugsėjo 24 nuncijui Caligari rašytame laiške išreiškia savo džiaugsmą ir padėk Dievui³¹⁶.

Gi 1581 m. gegužės 27 d. iš Vilniaus nuncijus Caligari kard. Comense rašo, kad gavo metinį žinios Skarga grįžusių 134 eretikų, o Vilniaus bernardinai per 100³¹⁷. Iš tikro jo pridėtas raše yra 120 asmenų, kuriuos Katalik Bažnyčiai grįžinti pats Vilniaus vienuolyno nuodmklaušis Feliksas iš Poznan^{s318}. Toki bernardin atverstinti protestant su raš Slaptame Vatikano archyve, greičiausiai, yra ir daugiau, bet jie dar nesurasti ir nepaskelbti.

Protestantus tiesios keli traukė ne tik vienuolyn gvardijonai, pamokslininkai ir nuodmklaušiai. Jiems pagalb atvykdavo net ir italai. Vienas iš tokių buvo Mauras Saracenas, kuris 1578 m. paskirtas pamokslininku Piceno (Ankonos) provincijoje, atvykęs iš Vilniaus sakė pamokslus, mokė katalikus, kaip atsispirti klaidatikams ir giliais tikinimais daugel protestant grįžinti Katalik Bažnyčiai. Jis buvo labai mokytas vyras, parašė net dvi scholastinio pobūdžio teologijos studijas. Mirė 1588 m. spalio 22 d., sulaukęs 48 metų amžiaus³¹⁹. Tada pat darbo dirbo ir kit Lietuvos vienuolyn bernardinai. Antai Bernardinai Katalik

³¹³ MPY, IV t., in Appendice, 6 nr., 775-781 psi.

³¹⁴ Ten pat, 8 nr., 782-782psl.

³¹⁵ Ten pat, 7 nr., 781-782 psi.

³¹⁶ « Col nome et beneditione di Dio, il quale sia ringratiato del grand'acquisto, che V. S. dice di haver fatto i frati Bernardini di Vilna con le conversione di tante anime » (Ten pat, 272 nr., 503 psi).

³¹⁷ Ten pat, 368 nr., 653 psi.

³¹⁸ Ten pat, in Appendice 19 nr., 836-841 psi.

³¹⁹ « Maurus Saracenus ex provincieia Picena valde doctus in diversis disciplinis versatissimus gymnasiarum plurimum instructor et anno 1578 ordinis praedicator electus est. Ad Polonos et Litanos se transferens operam dedit Wilnae tum instituendis catholicis, tum repellendis novatoribus, a quibus eivitas maxime affectabatur, eius tamen labore piurimi ad sinum Ecclesiae adducti fuerunt » (L. Waddingtts, Annales Minorum, ad an. 1588, XXII t., 210 nr., 224 ir sek. psl.

Bažny i iš kalvinizmo sugr žino Jon Pac ³²⁰. V liau protes-
tant klaidoms atremti bernardinams pagalb at jo XVI amž.
gale atgaivintoji šv. Onos brolija, kurios nariai buvo pareigoti
atremti klaidatiki priekaištus³²¹. Nors ir nedaug k žinome apie
tretinink veikim , bet reikia manyti, kad ir jie kovoje su protes-
tantais bernardinams pad jo.

d. *Protestant kerštas bernardinams*. — Savo s kminga veikla,
gelb dami žmoni sielas nuo klaidatiki pinkli , bernardinai užsi-
trauk didel protestant neapykant . Jau min jome, kad 1560 m.,
Dievo K no oktavoje, po procesijos, jie sudegino Vilniaus bernar-
din vienuolyn ³²². Gi 1577 m. antradien po Sekmini sumuš
du Vilniaus vienuolyno bernardinus ³²³.

Pasitaikydavo net ir ginkluot sibrovim bažny i pamald
metu. Vien tok vyk , naudodamasis Slaptame Vatikano archyve
surasta medžiaga, yra apraš s Mons. dr. Paulius Jatulis ³²⁴. Tai
vyko 1588 m. rugpi io 24 d., šv. Baltramiejaus švent je, kai vie-
nuoliai giedojo mišparus ir bažny ioje buvo daug žmoni . Tada
prie bažny ios privažiavo kažkoks vokietis protestantas Lesman su
kitais dviem s brais. Išlip iš vežimo, užsita is bombardas, išsi-
trauk kardus ir, s d ant arkli , jojo bažny i ir, paleid pa-
vadžius, perl k kaire ir dešine tarp žmoni ten ir atgal. Kai
žmon s subruzd, tai jie iš bažny ios pasišalino, bet lauke atrad
daugiau savo s br v l verž si vid , tik bažny ios durys jau buvo
uždarytos.

Tuomet vienuolyno pamokslininkas šauk si Vilniaus pilies pa-
galbos, bet jos nesulauk , d l to varpais skambinant buvo šauktasi
miestie i pagalbos. Žmon ms sub gus, Lesman su savo bendrais
pab go ir pasitrauk kapus. Ten tikin i j puolami, kelis sužeid ,
buvo žmoni suimti ir uždaryti vienuolyne.

³²⁰ Areli. Bernard. : *Chronologia...Conventm B densis* f. 169.

³²¹MPV, IV t., in Appendice, 17 nr., 830-835 psl.

³²² Joannes de Komorowo, *Memoriale*, continuatio II, 384 psl.

³²³ « Item eodem anno (1577) feria 3 Pentecostes in cenobio Vilnensi
duo fratres nostri ab ereticis vulnerati sunt ». Išnašoje f. sakoma, kad tai
vyk 1581 m. geguž s 16 d. (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, conti-
nuatio II, 401 psl.).

³²⁴ P. Jatulis, *Kardinolo Jurgio Radvilo veikla lietuvi tarpe*, žr. L. K. M.
Akademijos *Suvažiavimo Darbai*, VII t., Roma 1972, 243-247 psl. Jis nuraš
ir atsiunt Areh. Vat. : *Fondo Borghese* šiuo klausimu du pranciškon ir
vien kard. J. Radvilo laiškus, kuriais ia naudojam s. Mons. P. Jatuliui
už draugišk patarnavim nuoširdus a i .

Tada vienuolyno gvardijonas nuvyko pas Vilniaus vaivad , kuris buvo evangelikas, ir jam išd st vis pad t. Vaivada pasiunt savo valdininkus, kad numalšint maišt , o gvardijonui sak suimtuosius paleisti. Pab g s gvardijonas vaivados grasinimo, nor jo Lesman paleisti, bet jis nenor jo išėiti iš vienuolyno, nes bijojo žmonei , kurie buvo apsup vienuolyn . Tada suimt j apsaugai buvo pastatyta sargyba.

Anksti ryt atvyko vaivados pasiuntinys ir grasomai sak taikos ardytojus paleisti. Vienuoliai man , kad tai n ra paties vaivados sakymas, d l to pasižad jo juos pristatyti pa iam vaivada, kad jis pats paleist . Paskui, pasitar su vyskupu sufraganu ir katedros kanauninkais, kardinolo vardu papraš , kad vaivada juos pasiimt ir savo kal jime laikyt , kol sugr š Vilniaus vysk. kard. Jurgis Radvilas. Vaivada su tuo sutiko, ir j teismas buvo nukeltas spalio 3 d.

Tuo pat metu Vilniaus advokato ir miesto tarybos nari sakymu buvo suareštuoti tie asmenys, kurie su m taikos ardytojus³²⁵. Iš kard. Jurgio Radvilo 1588 m. rugs jo 18 d. laiško legatui Ipolitui Aldobrandini sužinome, kad tada buvo suareštuoti net tokie katalikai, kurie vykio metu nebuvo n mieste. Ten sakoma, kad jiems gr s s net mirties pavojus ³²⁶. vykio metu Vilniaus vyskupas kard. Jurgis Radvilas vizitav s parapijas, d l to apie vyk jis tuoj buvo painformuotas.

Tokiai pad iai esant, bažny ios, vienuolynai ir tikintieji atsid r rimtame pavojuje, nes jie gal jo b ti bet kada užpulti. Tada Frater Maurus a Foro Sempronio, nežinia kokias pareigas j s vienuolyne, bet atrodo takingas asmuo, grei iausiai italas, 1588 m. rugs jo 10 d. kreip si savo draug , karaliaus nuod mklaus , Frater Bernard Pok ir praš , kad jis karaliui išd styt Vilniuje susidariusi pad t ir paprašyt apsaugos bažny ioms, vienuolynams ir tikintiesiems ³²⁷.

Sugr ž s Vilniun kard. Jurgis Radvilas ir susipažin s su pad timi, rugs jo 18 d. paraš labai jautr legatui kard. Ipolitui Aldobrandini laišk , kuriame prašo legat , kad kuo grei iausiai kreipt si karali Vilniaus s myšiui sutvarkyti. Tame laiške kardinolas raš , kad klaidatikiai paperka milicij , aukštose pareigose pastato savo žmones, o kas pavojingiausia, kad apie 700 bajor

³²⁵ Arch. Vat.: *Fodo Borghese*, ser. ITT, vol. 72-A. f. 102 rv., in margine Frater Maurus a Foro Sempronianii Fratri Bernardo, confessario regis die 10 septembris 1588.

³²⁶ Ten pat, f. 113 v. orig. : in margine infra Signor Card. Legato.

³²⁷ Ten pat, f. 102 rv.

klaidatiki yra susitar pulti katalikus, terioti bažnyias ir vienuolynus³²⁸.

Gav s tokias žinias, kaip iš karaliaus nuod mklausio Bernardo Pokaus 1588 m. spalio 5 d. laiško, rašyto legatui kard. Aldobrandini, sužinome, karalius Žygimantas Vaza tuoj sak Vilniaus vai vadai Kristoforui Radvilui Perk nui nubausti sibrov l Lesman ir jo bendrus ir jam pranešti, kaip jo sakymas buvo vykdytas³²⁹.

Iš viso to matome, kaip sunki buvo bernardin kova su protestantais, kurioje jie garbingai išsilaik . Pradžioje nepasiduodami j klaid takai, o v liau daug suklaidint siel gr žindami Bažnyiai. Jie dirbo, nepaisydami pavoj ir net atvir užpuolim vienuolynuose ir bažnyiose pamald metu.

Baigiamosios Išvados

Plaiau panagrins j pranciškon observant — bernardin gyvenim ir veinkl XV ir XVI amž., jau galime daryti baigiamias išvadas. Šaltini šviesoje žvelgdami j gyvenim ir veinkl Lietuvoje, pastebime, kad jie nedaug kuo skyr si nuo kit krašt observant .

J gyvenimas, kaip ir visame ordine, tvarkomas tos paios šv. Pranciškaus Asyžieio regulos, laikantis t pa i žad ir generalini konstitucij ir vykdant viršinink sakymus. Skirtingi buvotik provincijos statutai, nes jie regulos ir pagal generalini konstitucij dviasi normavo vienuolin gyvenim krašto s lygose, kuri ribose paskui susiformavo provincijos tradicijos ir paproiai.

Lietuvos bernardinai gyveno ir meld si, kaip ir kit krašt observantai, panašiai pastatytuose vienuolynuose ir bažnyiose. Gyvendami bendruomeniniu gyvenimu, jo vairias pareigas. Viršininkai priži r jo tvark ir apr pino valdinius, o valdiniai vykd viršinink sakymus. Vieni ir kiti, laikydamiesi nustatytos dienvark s, palaik darn ir dar malon vienuolin gyvenim . Aišku, kad toks gyvenimas, šalia sakytos atgailos ir apsimarinim , iš vienuoli pareikalavo didels kantryb s, atsizad jimo ir ištverm s, bet jie visa tai su meile priimdavo, nes žinojo, kad aukos dvasia padeda save tobulinti, panaš jant Krist nukryžiuot j .

Pirmieji Lietuvos bernardinai vienuolin aukl jim ir moksl sigijo Lenkijos vienuolynuose. Lietuvoje vienuolynams sik rus, an laik paproiu, provincijolo priimtus kandidatus, kiekvienas vienuolynas vienuoliais aukl jo ir kunigystei ruoš atskirai. No-

³²⁸ Ten pat, f. 103 rv.

³²⁹ Ten pat, f. 141 rv.

vicams aukl ti tur jo magistrus, o kunigystei ruošti lektorius. V liau Vilniuje buvo steigta bernardin kunig seminarija. Magistr intelektualinis išsilavinimas priklaus nuo j pasiruošimo. Daugelis j buvo baig Krokuvos ar Vilniaus akademijas ar generallines ordino studijas Paryžiuje ar Italijoje. Bernardinai tur jo ir mokyto vyr , sigijusi akademinius laipsnius ir žymi Jono Duns Skoto mokslo tyrin toj , parašiusi šioje srityje studij , išsilikusi iki m s dien . Kiekvienas vienuolynas tur jo didesnes ar mažesnes bibliotekas. Vilniaus vienuolynas XVI amž. baigiantis tur jo jau nemaž bibliotek ir archyv .

Bernardin misija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštyst je XV ir XVI amž. buvo tik jimo platinimas tik prieš 100 met krikšč ionyb pri musioje Lietuvoje, pastangos Romos Bažny ion sugr - žinti rut nus sta iatikius ir kova su Lietuv užpl stan iu protestantizmu.

Lietuvi tik jim bernardinai gilino tiesiogiai ir netiesiogiai. Pirmiausia jie žmones veik savo gražiu pavyzdžiu, paprastumu ir nuoširdumu. savo bažny ias žmones trauk liturgin mis maldomis, bažny i grožiu bei švent j statulomis ir paveikslais, kurie apie Diev ir jo šventuosius lietuviams kalb jo ir be pamoksl . Trauk juos ir bernardin pamaldos, procesijos, giesm s ir atlidai. Visi šie dalykai paruošdavo tikuosius Dievo žodžiui klausyti ir išpažin iai, o per j ir gyvenimui pataisyti. Paprasti, visiems suprantami, bernardin pamokslai sutraukdavo daug klausytoj tiek miši , tiek mišpar metu.

Popiežiui sakius, bernardinai skelb ir kryžiaus karus prieš totorius ir turkus, kurie teriojo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštyst s teritorij . Jie rinko karius ir aukas nuo prieš apsiginti. Sak ir jubilej pamokslus, skelbdami atlidus ir rinkdami aukas šv. Petro bazilikos statybai Romoje. steig ir vadovavo III-jam ordinui ir šv. Onos brolijai. Visuose vienuolynuose tur jo lietuviams pamokslininkus. Kur gyveno mišri tautybi žmon s, ten jie pagal reikal pamokslus sak lietuviškai, vokiškai, lenkiškai ir gudiškai. J bibliotekos senoje knygoje atrasti ranka rašyti lietuviški poteriai, mums pasako, kad XVI amž. pradžioje bernardinai kalb jo ir mok kalb ti lietuviškai *T ve m s* , *Sveika Marija* ir *Tikiu Diev* .

Jie d jo pastang ir Katalik Bažny ios vienyb n patraukti rut nus sta iatikius, kad, b dami tos pa ios religijos su lietuviais, glaudžiau prisirišt prie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštyst s. Ši j misij labai r m popiežiai, suteikdami jiems pla ias teises ir

privilegijas. J darbas buvo s kmingas, nes daug sta iatiki su- gr žo Romos Bažny ion. Laikydamiėsi Florencijos susirinkimo nutarim ir naudodamiėsi popieži suteiktomis galiomis, jie gr žtan- i sta iatiki neperkrikštydavo, nes buvo išaiškinta, kad sta- iatiki krikštas geras, ia tur jo susikirėti su pasauliniais kunigais ir net Lietuvos ir Lenkijos vyskupais, kurie laik si nuomon s, kad gr žtan ius rut nus reikia perkrikštyti. Atsiklausus Apaštal Sosto, pop. Aleksandro VI raštu vyskupams buvo atsakyta, kad gr žtan- i sta iatiki perkrikštyti nereikia, nes j krikštas geras.

Lietuvos bernardinai garbingai atsilaik ir prieš protestan- tizmo antpl d , nes n vieno savo vienuolyno neprarado ir n vienas bernardinai, kiek žinoma, protestantu netapo. Priekaištas, kad j šv. Onos bažny ioje liuteronai sak pamokslus, yra be pagrindo, nes yra rodyta, kad liuteron pamokslininkai vokie iams sak pamokslus ne bernardin , o konventual aptarnaujamoje šv. Onos bažny ioje, anuomet buvusioje žemutin s Vilniaus pilies rajone. Jie patys daug protestant tikr j tik jim sugr žino, kaip tai žinoma iš j nuncijui Caligari teikt atsivertusi j s raš . Tokia bernardin ištikimyb Katalik Bažny iai užtrauk jiems klai- datiki neapykant , d l to jie sudegino Vilniaus vienuolyn , su- muš du bernardinu ir kart net raiti, pamald metu joj baž- ny i , band g sdinti tikin iuosius ir bernardinus. Sunki tai buvo pad tis, bet bernardinai laim jo. Taikos ardytojai buvo nubausti, o bernardinai ramiai t s savo apaštalavimo darb iki pilnos per- gal s.

Iš to matome, kad Lietuvos bernardin veikla XV ir XVI amž. buvo labai reikšminga tiek lietuvi tik jimo sutvirtinime, tiek sta iatiki gr žnime, tiek Katalik Bažny ios pergal je prieš protestantus.

LIFE AND ACTIVITIES OF THE OBSERVANT FRANCISCAN FRIARS IN LITHUANIA IN 15-th AND 16-th CENTURIES

by

Viktoras Gidžiūnas, O.F.M.

Summary

This article examines the life and the action of the Lithuanian Observant Franciscan Friars, known popularly as the Bemardines, in 15-th and 16-th centuries.

The way of life of the Observants in Lithuania, as in other countries, was based on the Rule of Saint Francis, the General Constitutions, Provincial Statutes and the precepts of superiors. The Religious were also bound by their monastic vows.

In uniformity with the Observants in other lands they lived, prayed, labored and evangelized in their religious houses and churches. Their daily life was regulated by a set schedule - *Horarium*. Superiors cared for discipline. They strove after Christian perfection through their assigned work, penance and self-denial.

The education of the Religious at first was incumbent on each individual religious community : Novice Masters instructed Novices and candidates for the Priesthood were taught by Lectors. Later on they founded in Vilnius a Novitiate and a House of Studies for all the Friars. Masters and Lectors were prepared at Krakow and Vilnius academies and, in some cases, at Universities and special Franciscan House of Studies abroad. There were some scholars of renown among the Lithuanian Observants, especially in the fields of theology and philosophy. They were well versed in the sciences of Saint Bonaventure and Duns Scotus and ardent promoters of their ideals. Friaries kept archives and libraries, the most sumptuous library being located at Vilnius.

The apostolic activity of the Observants centered on the recently (1387) christianized Lithuanians, the return to the Church of the schismatic Ruthenians and the stemming of the tide of advancing Protestantism.

The faithful of Lithuania were attracted to their churches by the splendor of the liturgy, hymns and processions, eloquent homilies fostered the faith of the masses and solidified the Christian life ; church

groups and organizations thrived under the Friars' guidance. The Gospel was preached only in Lithuanian.

In those days, i.e. 15-th and 16-th centuries, the holdings of the Grand Duchy of Lithuania extended into the remote Russian regions, whose inhabitants were the schismatic Ruthenians whom the Friars were trying to bring back to the Fold. Availing themselves of the Florentine Council decisions and the privileges granted them by the Popes, they succeeded in bringing many Ruthenians back to the unity of the Church. The local hierarchy was the greatest obstacle in their efforts : the Friars never re-baptized the returning Ruthenians whereas the local bishops insisted on re-baptizing. But the Friars won out over the local bishops : Alexander VI declared that the Ruthenians, returning into the Fold, need not be re-baptized.

The Observants had also to struggle against the advancing Lutheranism and Calvinism in the 16-th century. But this wave of Protestantism did not engulf them. Not a single Friar embraced the new faith and not a single monastery or church was appropriated by the Protestants. On the contrary, as it is evident from the lists of converted heretics presented to the nuncios, many fallen away Catholics were reinstated by the Friars. Therefore they drew the wrath of the Protestants : they burnt the Friary in Vilnius, injured two religious and once, at Vesper time, horsemen brandishing swords rode into the church, but the faithful subdued them and the king had them punished.

Thus the exemplary life and apostolic spirit of the Observants of the 15-th and 16-th centuries strengthened the faith of the Lithuanians and preserved them from errors.

ISTORINIAI LEIDINIAI OKUPUOTOJE LIETUVOJE

(1963-1973 MET LAIKOTARPIO APŽVALGA)

Šio pranešimo r muose bandysime patiekti sovietin je Lietuvoje išleist , Lietuvos istorij lie ian i , leidini bendresnius vertinimus, pagrindin d mes skiriant paskutiniame dešimtmetyje pasirodžiusioms knygoms bei straipsniams. Nebandysime ia išsemti nei vis prieinam bibliografini šaltini medžiagos, nei patiekti pilnos šiuo laikotarpiu pasirodžiusi leidini bibliografijos — tam atlikti nei laiko nei vietos neužtekt . Apsiribosime bendra apžvalga to, kam Lietuvos istorijos srityje per pastar j dešimtmet buvo kreipiama daugiausia d mesio. Pažvelgsime mokslines paj gas t darb atlikusias, ir bandysime vertinti kiek ir kuriuose laikotarpiuose bei koki istorini problem sprendime buvo daugiausia — iš m s vakarietiško taško ži rint — atsiekta.

Ši apžvalgin ir chronologiniu poži riu žymiai apribot pri - jim prie temos palengvina jau turimos išleistos studijos bei bibliografiniai leidiniai, kaip profesoriaus Z. Ivinskio paskaita-straipsnis, kuri pla iai ir išsamiai lie ia ir vertina iki 1964 met sovietin je Lietuvoje pasirodžiusius leidinius ¹. Be šios svarbios studijos sovietin s Lietuvos istorik atsiekimai — bent iš bibliografin s ir istoriografin s pus s — yra pakankamai nušvie iami M. Ju o straipsnyje ², taipogi ir A. Gaigalait s su E. Grišk nait e straipsnyje ³, bei LTSR Moksl Akademijos Centrin s Bibliotekos 1969 met leidinyje, kuriame vien tik 1940-1965 metams Lietuvos istorijos bibliografijoje yra nurodytos 5.456 knyg ir straipsni pozicijos ⁴. Pagaliau, MA Istorijos Instituto 1972 metais prad tas leisti *Lietuvos Istorijos Metrašči s* savo 1971, 1972 ir 1973 met tomuose taip

¹ Z. Ivinskis, *Lietuvos istorija nauj šaltini ir pokario tyrin jim šviesoje*, L. K. M. A. *Suvažiavimo darbai*, V (1964), 523-599 psl.

² M. Ju as, *Istorijos institutas*, LTSR MA, (= Lietuvos TSR Moksl Akademija) XXV, Vilnius 1967, 390-409 psl.

³ A. J. Gaigalait ir E. V. Grišk nait , *Istori eskaja nauka Sovetsknoj Litvy*, žr. *Voprosy Istorii*, 1971 m. 6 nr., 31-40 psl.

⁴ LTSR MA Centrin Biblioteka ir Istorijos Institutas, *Lietuvos TSR istorijos bibliografija 1940-1965*, Vilnius 1969, 709 psl.

pat patiekia daug verting žini apie naujausius, Lietuvos istorijos moksl lie ian ius, monografinius veikalus, pasirodžiusius po 1966 met , ir duoda j bibliografinius duomenis.

Viršmin tieji šaltiniai, juos kartu pa mus, leidžia mums susidaryti gan piln vaizd Lietuvos istorijos temas traktuojan i darb , tiek pasirodžiusi ankstyvesniame 1945-1963 met laikotarpyje, tiek ir pastaraisiais metais išspausdint .

Pažvelgus ši leidini visum , galima tvirtinti kad paskutiniame dešimtmetyje ypa pagaus jo skai ius darb vienu ar kitu b du lie ian i Lietuvos istorij . Tai pastebima ir monografinio pob džio leidini , ir parinkt šaltini bei rašt -prisiminim rinkini ir mokslini straipsni kategorijose. Mano turimais apytikriais duomenimis vien paskutiniame dešimtmetyje išspausdinta virš 270 Lietuvos istorij lie ian i knyg ir virš 450 mokslini straipsni , gvildenan i vairias Lietuvos istorijos temas ir pasirodžiusi vien tik pla iau žinomuose, svarbesniuose moksliniuose žurnaluose bei straipsni rinkiniuose.

Viena pagrindini priežas i šiam leidini pagaus jimui paaiškinti, atrodo, yra tam tikras pastebimas palengv jimas, arba kontrol s atpalaidavimas, egzistuojan i istorini šaltini bei archyvin s medžiagos panaudojime. Suvaržymas pri jimo prie istorin s medžiagos prieš 1956 metus liet ne tiktai v liausi Lietuvos istorijos laikotarp , bet taip pat ir ankstyvesniusius XIV-XIX šimtme ius. Pastaruoju metu ne tik senesn bet taip pat ir naujesn archyvin medžiaga yra žymiai laisviau traktuojama. Tu nenoriu pasakyti kad šiuolaikin s istorin s interpretacijos sovietin je Lietuvoje yra žymiai pasikeitusios — to b t per daug laukti iš dabartin s sovietin s sistemos. Istorin s interpretacijos yra ir toliau ideologiškai « standartin s », ta iau ideologiniai r mai, bent fakt ir statistini duomen perteikimui, tapo šiek tiek platesni bei laisvesni; j reikalaujamos užuominos pasidar mažiau ak r žian ios bei su istorine realybe apsilenkian ios. Šiuose ideologiniuose r muose parašyti veikalai, ir ypa juose randami istoriniai faktai bei duomenys, iš vakarietiško taško ži rint, jau leidžia prieti prie alternatyvini interpretacij . Šis « ger j pus » persilaužimas tuoj pat krinta akis ypa lyginant pastar j met darbus su prieš 1956 metus išspausdintais Lietuvos istorij lie ian iais leidiniais, ir, mano nuomone, yra viena iš svarbesni priežas i paaiškinan i leidini istorijos srityje pagaus jim .

Be to, kaip turimi duomenys aiškiai rodo, paskutiniame dešimtmetyje Lietuvoje yra smarkiai išaug s geriau kvalifikuot žmoni skai ius, dirban i istorijos mokslo srityje. Pavyzdžiui, pirmieji du mokslininkai gijo istorijos mokslo daktro laipsn

Lietuvoje tiktai 1963 metais. Iki 1970 met istorijos mokslo daktaro laipsn turin i asmen skai ius Lietuvoje pasiek devynis ir 1972 metais pakilo iki dešimties⁵. Gi istorijos mokslo kandidat skai ius — pastarieji savo kvalifikaciniu lygiu visai nedaug skiriasi nuo amerikonišk Ph. D. — pakilo nuo 37 asmen 1960 metais iki 65 istorijos mokslo kandidato laipsn turin i 1965 metais, ir pasiek 119 asmen 1972 metais⁶. Istorijos mokslo daktar skai ius padid jimas paskutiniame dešimtmetyje sovietinei Lietuvai buvo labai svarbus ir tuo, kad tai palengvino lietuviams studentams aukštesni mokslo laipsni sigijimo proced r . Turint kvalifikuot žmoni Lietuvoje nebereik jo taip dažnai prašyti nelietuvi istorijos mokslinink egzaminavimo komisijoms, arba važiuoti Maskvos ar Leningrado universitetus aukštesnio mokslinio laipsnio sigyti.

Šiuo metu Lietuvos aukštosiose mokyklose bei moksliniuose instituteuose yra apie 20-30 student kasmet siekian i aukštesni mokslini laipsni Lietuvos istorijos srityje⁷. Kartu su pagalbinu moksliniu personalu 1960 metais sovietin je Lietuvoje buvo 237 istorijos mokslo darbuotojai, 1965 metais — 249, o 1972 met gale jau 405 : j tarpe dešimt su istorijos mokslo daktaro ir 119 su istorijos mokslo kandidato laipsniais⁸. domu, kad beveik visi lietuviai istorikai, išskyrus gal kokius du ar tris, savo išleistuose darbuose nagrin jo Lietuvos istorijos, o ne platesnes visuotin istorij lie ian ias problemas. Atrodo, kad praktikoje tarp Lietuvos istorik yra gan pliai paplitusi paži ra, skambanti maždaug taip : « m s maža tauta — m s pa i mažai — tegul tad didesnieji visuotin istorij lie ian iais klausimais tesir pina, o mes savuosius tyrin kim ».

Istorini tyrin jim darbas daugiausia vedamas Moksl Akademijos Istorijos Institute, kuriame 1970 metais dirbo 53 moksliniai bendradarbiai, iš j šeši su istorijos daktaro ir 30 su istorijos mokslo kandidato laipsniais⁹. Visi jie didesn savo laiko bei energijos dal gal jo pašv sti moksliniams tyrin jimams, nes šiame institute dirbantiems formalaus studentams d stymo kr vio ne-

⁵ LTSR Centrin Statistikos Valdyba, *Lietuvos TSR ekonomika ir kult ra 1973 metais; Statistikos metraštis*, Vilnius 1974, psl. 57.

⁶ Ten pat.

⁷ 1968 m. pabaigoje j buvo 19 (CSU Litovskoj SSR, *Ekonomika i kult ra Litovskoj SSR v 1968 godu*, Vilnius 1969, 352 psl.); 1971 m. pabaigoje 29 (CSU Litovskoj SSR, *Ekonomika i kult ra Litovskoj SSR ; Statisti eskij ežegodnik*, Vilnius 1972, 464 psl.); ir 1973 m. pabaigoje buvo 23 aspirantai, žr. Lietuvos TSR ekonomika ir kult ra 1973 metais, 59 psl.

⁸ LTSR CSV, Lietuvos TSR ekonomika ir kult ra 1973 metais, 56-57 psl.

⁹ LTSR Moksl Akademiija, Darbai, A serija, 3 (37) nr. 1971 m. 156 psl.

buvo. Taip pat tam tikras tyrin jimo darbas virose Lietuvos istorijos srityse buvo atliekamas ir istorijos katedrose, esaniose Vilniaus, Kauno, bei kit miest aukštosiose mokyklose, nors šiose institucijose mokslinis darbas buvo daugiau s lygojamas didesni sunkum , surišt su gan dideliu studentams d stymo kr - viu bei kitomis akademin mis pareigomis.

Tarpe institucij puosel jan i tarp kita ko ir istorines temas, lie ian ias naujausi j laik — po 1940 met — Lietuvos istorij , reikt pamin ti ir Komunist Partijos Istorijos Institut , su apie 20 mokslini darbuotoj ¹⁰. Jo leidiniuose, archyvin s medžiagos atviresnio naudojimo pas koje, pro ideologin s propagandos nuos d sluoksn prasimušus, galima rasti gan tina verting , Lietuvos naujausi j laik — ypa po 1944 sovietin s reokupacijos — nagrin jimui svarbi fakt bei duomen grynuoli . Tad atidžiau pažvelgus, šio instituto publikacij , bent jau pasirodžiusi paskutiniame dešimtmetyje, ir iš vakarietiško taško ži rint, nebegalima nebevertinti ir jas iš kalno visiškai atmesti.

Taigi, istorijos klausimams nagrin ti Lietuvoje yra sutelktos gan žymios paj gos, kurios šiuo metu susidaro iš apie 150 kvalifikuot mokslinink . Visi jie tiesiogiai tuo darbu ir užsiima. Prie šio skai iaus gal b t reikt priskaityti maždaug kita tiek Lietuvoje esan i lietuvi literat ros, etnografijos, archeologijos, ekonomikos, filosofijos bei kit , istorijos mokslui gimining moksl specialist , kurie kad ir netiesiogiai, savo straipsniais, knygomis, bei vairi rašt , rinkini , šaltini sisteminimu bei redagavimu prisideda prie Lietuvos istorijos problem nagrin jimo ir j nušvietimo. Kaip jau min ta, j darbams geresn dirv paruoš archyvin s medžiagos vis did jantis prieinamumas, galimyb j tiksliau aprašyti ir sukatalogizuoti. Taip pat, atrodo, kad pastaruoju laiku pastebimos ger jan ios s lygos ši surinkt ir susistemint medžiag išleisti. Leidimo darbas atliekamas leidyklose *Mintis*, *Vaga*, *šviesa*, ir visai neseniai prad jusioje veikti leidykloje *Mokslas*. Didelis darb skai ius pasirodo istoriniams straipsniams leisti skirtoje mokslin je periodikoje, besiple ian ioje ir savo leidini skai iumi ir j apimtimi.

Iš kitos pus s, reikia neužmiršti ir žymi kli i , tebetrukdan i istorijos mokslo pažang bei dar greitesn istorini leidim skai iaus augim . Tarpe j , pirmoje vietoje, pamin sime nuola-

¹⁰ *LKP Istorijos klausimai*, 15 tomas, Vilnius 1974, 24 psl. Instituto veikl 1948-1973 met laikotarpyje apžvelgia jos ilgametis direktorius R. Šarmaitis, *Partijos istorijos moksliniai tyrimai Taryb Lietuvoje*, žr. *LKP Istorijos klausimai*, 15 tomas, 17-27 psl.

tin komunist partijos kontrol , ištekan i ir iš Maskvos ir iš vietini jos funkcionieri pus s, s lygojan i siaurus ideologinius r mus istorini koncepcij bei jos metodologijos srityse, teleidžian i vien tik šablonin prie istorini klausim pri jim , vien tik etalonin domi bei verting tem bei laikotarpi traktavim . Šie aprobacinio pob džio varžymai, žinoma, su laiku keiasi — pavyzdžiui, jie yra žymiai mažesni šiuo metu, palyginus juos su prieš 1956 metus egzistavusiais — ta iau j nuolatinis priklausomumas nuo pagrindin s Soviet S jungos ideologin s konjunkt - ros, istorijos mokslo vystym si Lietuvoje ir toliau aiškiai varžo.

Be ideologini varžt Lietuvos istorijos mokslo visuotinei pažangai trukdo ir labai netolygus mokslini paj g pasiskirstymas Lietuvos istorij lie ian i tem bei jai svarbi laikotarpi nagrin jime. Pastebimas vis did jantis ir taip jau labai žymus mokslinio d mesio bei energijos koncentravimas naujosios (XX amžiaus) ir pa ios naujausios (po 1940 met) Lietuvos istorijos temoms tyrin ti. Apie šio reiškinio priežastis bei jo ilgalaikes pas - kas teks dar pla iau pasisakyti kiek v liau.

Pagaliau tre ioji žymi kli tis yra istoriniams veikalams leisti finansini l š apribojimai, bei papras iausi spausdinimui reikaling priemoni , kaip antai spaustuvinio popieriaus tr kumai, neleidži jau pilnai spaudai paruoštiems darbams greitai ir savalakiškai iš leidykl pasirodyti. Kaip žinoma, Lietuvoje yra žymiai daugiau parašyt , spaudai paruošt veikal nei j leidžiama spausdinti. Viena tik aišku, kad siauresn s finansin s, ir platesn s ideologin s kontrol s manifestacijos yra taip arti viena kitos susijusios, kad dabartin se s lygose yra labai sunku j veikos priežastingum bet kuriam leidiniui iš anksto nustatyti.

Bendroje išvadoje reikia pripažinti kad, neži rint viršmin tus apribojimus, per paskutin dešimtmet Lietuvos istorijos srityje yra daug atsiekta—išleista gan gražus skai ius istorini leidini : straipsni , monografij bei rašt rinktiniai .

Visus Lietuvos istorijos laikotarpius bei temas lie iantys straipsniai, daugumoje lietuvi kalba, pasirod sekan iuose septyniuose Lietuvoje leidžiamuose periodiniuose leidiniuose. Tarpe ši leidini , pamin tin d l j reguliaraus verting , Lietuvos praeit nušvie ian i , straipsni spausdinimo yra sovietin s Lietuvos Mokslo Akademijos *Darb* , A serija, kuri nuo 1957 met pasirodo — dviej , nuo 1966 met — trij , ir nuo 1972 met keturi s siuviniai metus apimtimi. Be to, Lietuvos Aukšt j Mokykl *Darbuose* yra leidžiamos atskiros, nuo 1958 met *Istorijos*, nuo 1961 met *Ekonomikos* bei *Teis* s serijos, nuo vieno iki trij s siuviniai metus apimtimi,

kuriuose taip pat galima rasti verting istorine tematika straipsni . Prie viršmin t j reikt prijungti ir Lietuvos Aukšt j Mokykl nuo 1968 met leidžiam žurnal *Problemos*, dviej s siuvinii apimties kasmet, kuriuose kartas nuo karto randame Lietuvos kult rin bei intelektualin istorij lie ian i straipsni . Taip pat pamin tinas ir nuo 1959 metu pasirod s *LKP Istorijos Klausim* kasmetinis leidinys, kurio iki 1974 met yra pasirod šešiolika s siuvinii . Jis, mano nuomone, yra vertas mokslinio d mesio ne savo interpretacijomis, bet savo naujausiosios (po 1944 met) Lietuvos istorijos archyvin s medžiagos fakt pristatymu. Neperse-niai, 1971 metais, Lietuvoje buvo prad tas leisti naujas ir svarbus periodinis leidinys, kurio iki šiol yra pasirod trys tomiai. Tai MA Istorijos Instituto leidžiamas kasmetinis *Lietuvos Istorijos Metraštis*, 200-300 puslapi apimties, knygos formato leidinys, su straipsniais ir bibliografini mis nuorodomis, lie ian iomis vien tik Lietuvos istorijos klausimus.

Sovietin s Lietuvos istoriku darbu, lie ian iu Lietuvos istorij ir parašyt rus kalba, galima neretai užtikti ir Soviet S -jungos mokslin je periodikoje, kaip antai žurnaluose *Voprosy Istorii*, *Istorija SSSR* bei *Voprosy Istorii KPSS*. Re iau j randame tokiuose leidiniuose kaip Leningrado universiteto *Vestnik — Serija Istorii*, arba Maskvos universiteto *Vestnik — Serija Istorii*, arba ir *Istori eskie Zapiski*.

Kalbant apie straipsnius, ia reikt pamin ti ir tuos, kurie yra spausdinami lietuvi kalba ir neperiodiniuose straipsni rinkiniuose, kaip antai vertingame *Iš Lietuvi Kult ros Istorijos* rinkinyje, kurio iki 1973 met pasirod , bene septyni tomiai, ir kuriame be straipsni kartais dedamos ir monografinio ilgio studijos.

Išspausdint straipsni tematika bei juose nagrin t tem periodizavimas akivaizdžiai rodo labai stipr mokslin d mes kreipiam ypatingai dvidešimtojo amžiaus Lietuvos istorij . Pažvelg beveik 500 suregistruot straipsni temas, randame, kad šio šimtme io Lietuvos istorij lie ian ias temas nagrin ja virš trijų penktadali vis straipsni , ir kad tik mažiau kaip du penktadaliai skirta visiems kitiems Lietuvos istorijos laikotarpiams. Šios proporcijos aiškiai parodo, kad naujausiame Lietuvos istorijos laikotarpyje tikrai «devyni vilkai vien bit piauna », tuo tarpu kai ankstyvesnieji Lietuvos istorijos laikotarpiai dirvonuoja, ir juo ankstyvesni, juo daugiau.

Panašus reiškinys pastebimas ir išspausdint monografij tarpe. Ir ia mokslinio d mesio centre yra naujesnieji laikai, devynioliktojo ar dvidešimtojo amžiaus Lietuvos istorijos prob-

lemos. Senov s ir viduramži Lietuvos istorijai nagrin ti skirt veikal tarpe pažym tini darbai lie ia baudžiavos vedim Lietuvoje¹¹, baudžiavos s lygas bei jos panaikinim ¹², Lietuvos valstybingum bei jos užsieni politik prieš Liublino unij ¹³. Prie ši prid jus por Lietuvos materialin s bei dvasin s kult ros apraiškas nagrin jan i veikal , kaip antai, Lietuvos pilis¹⁴, Lietuvos popieri ¹⁵, ir Vilniaus miesto istorij ¹⁶, jau b sime š ankstyvesn s Lietuvos istorijos klausimus nušvie iant monografini veikal aruo d beveik ir iššlav . Beje, reikt ia pamin ti ir Lietuvos ankstyvesni laik istorijai vertingas, jai giminingose archeologijos bei etnografijos šakose išleistas R. Kulikauskien s ir P. Dundulien s studijas¹⁷.

Tarpe tyrin jim , pašv st nagrin ti XVIII-XIX amži laikotarp , randame išleista kiek daugiau pažym tin darb , ypa lie ian i XIX amžiaus ekonomines apraiškas, kaip pavyzdžiui, Lietuvos pramon s vystym si (rus kalba)¹⁸, žem s kio, valstie i , bei darbininkijos problemas¹⁹. Kult rini institucij bei XIX amžiaus intelektualini srovi nagrin jimui yra paskirtos kelios vertingos monografijos²⁰. Be j , išskirtinai dar pamin tinos VI.

¹¹ Pavyzdžiui, J. Jur ginis, *Baudžiavos sigal jimas Lietuvoje*, Vilnius 1962.

¹² Pavyzdžiui, M. Ju as, *Baudžiavos irimas Lietuvoje*, Vilnius 1972.

¹³ B. Dundul is, *Lietuvos kova d l valstybinio savarankiškumo XV amžiuje*, Vilnius 1968 ; B. Dundul is, *Lietuvos užsienio politika XVI amžiuje*, Vilnius 1971.

¹⁴ LTSR MA, Istorijos Institutas, *Lietuvos pily s*, Vilnius 1971. Plg. ir J. Jur ginis, *Renesansas ir humanizmas Lietuvoje*, Vilnius 1965.

¹⁵ E. Laucevi ius, *Popierius Lietuvoje XV-XVIII amžiais*, I-II t., Vilnius 1967.

¹⁶ LTSR MA, Istorijos Institutas, *Vilniaus miesto istorija*, I tomas, Vilnius 1968.

¹⁷ R. Volkait -Kulikauskien , *Lietuviai IX-XII amžiais*, Vilnius 1970; P. Dundul ien , *Žemdirbyst Lietuvoje*, Vilnius 1963 ; Plg. ir R. Rimantien , *Pirmieji Lietuvos gyventojai*, Vilnius 1972.

¹⁸ V. Mer kys, *Razvitie promyšlennosti i formirovanie proletariata Litvy v XIX v.*, Vilnius 1969.

¹⁹ P.vz., R. Mar nas, *Šiauli ekonomijos valstie i sukilimas 1769 m.*, Vilnius 1969 A. Tyla, *1905 met revoliucija Lietuvos kaime*, Vilnius 1968 ; E. Grišk nait , *Darbinink jud jimas Lietuvoje 1895-1914*, Vilnius 1971, bei išnašose Nr. 12 ir Nr. 18 aukš iau min ti veikalai.

²⁰ Pavyzdžiui, B. Genzel is, *Šviet jai ir j id jos Lietuvoje* (XIX a.), Vilnius 1972 ; A. Gu as, *Psichologijos raida Lietuvoje (XIX a. pab. - XX a. pr.)*, Vilnius 1968 ; M. Lukšien , *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmoje pus je*, Kaunas 1970; V. Maknys, *Lietuvi teatro raidos bruožai*, I tomas, Vilnius 1972 ; R. V bra, *Lietuvos katalik dvasininkija ir visuomeninis jud jimas (XIX a. antroji pus)*, Vilnius 1968.

Dr mos, J. Lebedžio, A. Zaborskait s bei L. Ginei io biografin s studijos apie žymius Lietuvos rašytojus, poetus bei dailininkus²¹.

Iš Lietuvos istorij dvidešimtame amžiuje lie ian i darb daugiausia, atrodo, yra atlikta ekonomin s istorijos srityje, kur pažym tini kiek ankstyvesni darbai apie Lietuvos industrializacij ir žem s k²², kartu su studijomis nagrin jan iomis valstie i bei darbininkijos temas²³. Socialin je-kult rin je bei intelektualin je XX amžiaus Lietuvos istorijoje, atrodo, daugiau yra atsiekta prisiminim bei rašt išleidime, nei ši sri i sintetiniame interpretavime, kas prie dabartini ideologini apribojim ir b t lauktina.

Nuo maždaug 1966 met ypa padažn jo spausdinimas Lietu vos istorijos šaltini , parinkt archyv , memuar bei žymesni veik j rinktini rašt , ar bendralaiki prisiminim apie žymesnius Lietuvos kult rai bei istorijai nusipelniusius asmenis. Šiam darbui atlikti yra leidžiamos trys veikal serijos. Pirmoji, Istorijos Instituto redaguojama, yra *Acta historica Lituanica* (leidykla Mintis), kurioje yra išleisti berods 8 tomai, tarpe j pažym tini pastaraisiais metais pasirod : *Kazimiero teisy nas* (1967); *Stakliški lobis* (1968); ir *Lietuvio kario žirgas* (1971). Antroji serija, pavadin ta *Lituanistine biblioteka*, yra leidžiama *Vagos* leidyklos. Joje, iki 1971 met , yra pasirod , berods 10 tom , tarp kuri pastaraisiais metais buvo išleisti: Mykolo Lietuvos, *Apie Totori , Lietuvi ir Maskv n papro ius* (1966); Jono Lasickio, *Apie žemai i , kit sarmat bei netikr krikš ioni dievus* (1969); J. Goštauto, *Ponas Teis jaitis* (1967); ir pagaliau *Lietuvos Metraš tis : Bychovco kronika* (1971), su vertinga R. Jaso žanga bei komentarais. Tre ioji serija yra jau m s anks iau min toji *Iš lietuvi kult ros istorijos*, kurioje šeštasis (1971 met) tomas pašv stas Lietuvos gyvenvie i bei sodyb studijoms, bei septintasis (1972 met) tomas nagrin ja Lietuvos spaudos ir spaustuvi istorij . ia reikt prid ti, kad ir MA Lietuvi kalbos ir literat ros institutas išleido istoriškai nau-

²¹ Vl. Dr ma, *Pranciškus Smuglevi ius*, Vilnius 1973; J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius 1963 ; V. Zabor skait , *Maironis*, Vilnius 1968 ; L. Gineit is, *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, Vilnius 1964, plg. ir to paties *Klasicizmo problema lietuvi literat roje*, Vilnius 1972.

²² M. Gregor auskas, *Taryb Lietuvos žem s kis 1940-1960*, Vilnius 1960 ; K. Meškauskas, *Taryb Lietuvos industrializavimas*, Vilnius, 1960 ; M. Meškauskien , *Ekonomin Lietuvos pad tis Pirmojo Pasaulinio karo išvakar se (1900-1913 m.)*, Vilnius 1963; J. Tamoši nas, *Lietuvos žem s kio raida ir jos problemos (Kapitalizmo ir socializmo epocha)*, Vilnius 1974.

²³ Pavyzdžiui, Z. Bal evi ius, *Darbinink pad tis buržuazin je Lietuvoje*, Vilnius 1960 ; K. Sur bl ys, *Taryb Lietuvos darbinink klas*, Vilnius 1965 ; S. Vansevi ius, *Lietuvos valstie i teisin pad tis buržuazijos valdymo metais*, Vilnius 1968.

ding , kaip antai Žemait s bei Janonio gyvenimus lie ian i archyvin medžiag ²⁴.

Nemaž istorin vert taip pat turi pastaruju laiku žymiai dažniau išleidžiami memuariniai leidiniai: bendralaiki prisiminimai, žymesni praeities žmoni , veik j , visuomeninink , k r j , jau daug kam nebepraeinami laišškai bei rašt rinktin s. Tiesa, daugmaž ši medžiaga yra vienu ar kitu b du « parinkta », ir kartais aiškiai nepilna. Ta iau net ir jos iš dalies išcenz ruotas²⁵, bet vis tik platesnis prieinamumas skaitan iai visuomenei bei Lietuvos kult ros tyrin tojams yra sveikintinas reiškinys. Tarpe šios r šies veikal pažym tini paskutiniu metu pasirod darbai²⁶.

Visi šie, ir kiti viršmin ti veikalai, mano nuomone, yra geri pavyzdžiai pozityvesni darb , parodan i k Lietuvos istorijos moksle galima ir tenykš iomis s lygomis nuveikti.

Iš ši , kad ir toli gražu savo skai iumi nepiln pavyzdži , galima spr sti, kad Lietuvos istorijos srityje ne tik išspausdint leidini skai ius, bet taip pat ir j mokslin vert yra pakilusi. Atrodyt , kad iki šiol m s tarpe gan pla iai paplitusios, labai jau pesimistiškai Lietuvos istorijos leidinius iš anapus vertinan ios nuomon s, pastaruju laikotarpiu vis daugiau ir daugiau nustoja galiojusios. Šiuolaikinius istorinius leidinius — aišku ne visus — tekt mano nuomone, apskritai vertinti pozityviau, nors, žinoma, ir ne be žymi kai kuriems iš j rezerv , lie ian i pirmoje eil je j metodologij .

Iš sovietin je spaudoje randam pareiškim atrodo, kad šiuo metu Lietuvos istorijos ankstyvesni — ir mums domesni laiko-

²⁴ LTSR MA, Lietuvi Kalbos ir Literat ros Institutas, *Julius Janonis*, (Serija *Literat ra ir kalba*, VIII tomas), Vilnius 1966; *Žemait* , (Serija *Literat ra ir kalba*, XII tomas), Vilnius 1972.

²⁵ Sovietin s cenz ros darbo pavyzdžiu galima patiekti V. Pietario, *Rinktiniai raštai*, pareng V. Kuzmickas, Vilnius 1973. Šio rinkinio recenzijoje recenzentas (A. Zalatorius, *Paukštis sklendo aplink t višk ...*, žr. *Pergal* , 1974 m. 4 nr., 164-168 psl.) cituoja leidinio pareng j , « aiškinant » Pietario istorinio romano *Algimantas* iš šio rinkinio išjungim « kaipo k r nio, tendencingai vaizduojan io XIII a. Lietuvos istorij ir priešingo taut draugyst s ir internacionalizmo id joms » (164 psl.). Iš Pietario kit grožini veikal bei jo laišk taip pat buvo iškarpyti « pasitaikantys nacionalistiniai ar net šovinistiniai elementai » (ten pat.).

²⁶ Kaip antai Andziulai io-Kaln no (1971); A. Ažukalnio (1968); Baranausko (1970, dvitomis); Basanavi iaus (1970) ; Dauguvie io (1967); Gruodžio (1965) ; Jauniaus (1972); G. Landsbergio-Žemkalnio (1972); Mykolai io-Putino (1959-1969, dešimttomis); Naujalio (1968); Petkevi ait s-Bit s (1966-1968, šešiatomis); Stanevi iaus (1967); St. Šimkaus (1967) ir Žemait s (1972) asmeniškai prisiminimai, laišškai, bendralaiki apie juos prisiminimai bei raštai.

tarpi — srityje yra dirbama prie Strykovskio bei Kojalavi $\pm$ aus kronik ; Vytauto Didžiojo laišk ir archyv ; ir prie Antrojo Lietuvos Statuto išleidimo. Ar šie darbai kada dienos švies išvys, priklausys žymia dalimi ir nuo tuo metu egzistuojan ios ideologin s konjunkt ros. Ži rint dar tolimesn ateit galima numatyti, kad ir toliau didesnis d mesys bus skiriamas istorini šaltini , siauresni specializuot monografij leidimui, institucij bei visuo- men s problem aprašymams bei analizei. Taip pat galima numa- tyti ir tolimesn iš mokslinio taško verting Lietuvos istorijos klausimus apibendrinan i veikal nepritekli , kuris, kaip žinia, yra daugiau s lygojamas ne profesini kvalifikacij stoka, bet egzistuojaniais ideologiniais-metodologiniais varžtais.

Didžiausi pavojai istorijos mokslui bei jo leidiniams Lietuvoje, mano nuomone, slypi ne vien tik galimame ideologini varžt suveržime. Tolimesnei atei iai didel pavoj sudaro jau senokai pastebima mokslini j g balanso stoka Lietuvos istorijai svarbi problem nagrin jime. Kaip jau buvo min ta, tai surišta su labai mažu mokslinink skai umi, kuris darbuojasi prie ankstyv j , XIII-XVIII amžiaus Lietuvos istorijos tem bei problem .

Šiuo metu pažvelg š plat , bent šešis šimtme ius apimant laikotarp , rasime jame besidarbuojan ius tris, jau nebe pirmos jaunyst s, istorikus: Br. Dundul (g. 1909), P. Dundulien (g. 1910) ir J. Jurgin (g. 1909). Tarpe jaunesni j , kurie šioje srityje jau daugiau ar mažiau yra atsiek , dar rasime M. Ju (g. 1926), R. Jas (g. 1929) ir R. Varakausk (g. 1922). Be j gal tume pami- n ti dar gal tris-keturis to paties laikotarpio klausimus nagrin - jan ius, kaip antai R. Bat r , I. Lukšait ir V. Raudeli n . Bet tai maždaug b t ir visi! Iš virš 150 mokslinink su moksliniais laipsniais, dirban i Lietuvoje istorijos mokslo srityje, tai tik saujel !

Priežas i šiam, Lietuvos istorijos mokslo vystymuisi ilgai- niui labai pavojingam reiškiniui paaiškinti, toli ieškoti nereikia. Tarpe j , man atrodo, yra trys pagrindin s. Pirma, tenykš io akademinio jaunimo nenoras sunkesn mis, žymiai daugiau pastang bei «disciplinos» reikalaujan iomis, ankstyvesni Lietuvos isto- rijos laikotarpi problemomis užsiimti. Tam ir daugiau kalb , ne tik vien svetim , bet dar ir senovini j variant , reikia mok ti. O kur dar paleografija bei diplomatika ? Be to, siekiant mokslininko karjeros tenykš iomis s lygomis, ir j bandant pagr sti leidini skai umi yra gan nat ralu krypti naujesni laik problem nagrin jim . Yra žinoma, kad naujesnius laikus lie- ian- ius leidinius ir finansuoti yra lengviau, ir kad paklausa jiems yra žymiai didesn .

Be to, sovietin s sistemos s lygomis, kaip neseniai tenykš i istorijos mokslo vadov -administratori pakartotinai yra pareikšta, politiniai sprendimai bei direktyvos «iš viršaus » tiesiog prisako, ir tuo stumte stumia istorikus vis daugiau šiuolaikini — ideologine prasme vis aktualesni — problem nagrin jim ²⁷. domu pasteb ti, kad panaš s, nors žinoma gal mažiau su specifiškai ideologiniais, bet užtai žymiai daugiau su «turgaviet s » reikalavimais susij , svarstymai bei faktoriai veikia ir ne sovietin je akademine plotm je. Panaši reiškini bei polinki pastebima ir Amerikos, ir kit Vakar valstybi istorijos student tarpe —ta prasme ne tik sovietin s Lietuvos, bet ir amerikoniškose bei Vakar Europos aukštosiose mokyklose «dabartizmo» epidemija vis toliau tebesiple ia.

Ši koncentracija nauj j laik problem tyrin jime ilgainiui yra labai pavojinga, nes ji veda ir, atrodo, vis greit jan iu tempu toliau ves prie didel s stokos leidini nagrin jan i ankstyvesniusius Lietuvos istorijos laikotarpius.

Pastar j pusiausvyros stok mums, ia Vakaruose begyvenantiems, kaip tik kiek galima daugiau reikt bandyti atitaisyti. Kad tam tikslui ir darbui pakankamai medžiagos šaltini galima rasti, rodo kad ir L. K. M. Akademijos nari , istorik tyrin jimai bei jau išleisti darbai Vatikano archyvin s medžiagos pagrindu²⁸.

B. V. Ma iuka

University of Connecticut

(Užbaigta 1975 m. kovo m n.)

---

²⁷ V liausios instrukcijos Lietuvos (taip pat ir Estijos bei Latvijos) istorikams šiuo klausimu yra patiektos LTSR MA, Istorijos instituto direktoriaus, B. Vaitkevi ius, *Praeities ir dabarties problem sankryžose*, žr. *Tiesa*, 1974 m. sausio 13 d. Plg. ir B. J. Vaitkevi ius, J. J. Kakh., V. A. Steinger g, *Razvitie istori eskoj nauki v Pribaltike, Voprosy istorii*, 1974 m. 2 nr., 3-20 psl.

²⁸ Savo pad k autorius reiškia *University of Connecticut Research Foundation*, kurios finansin parama žymiu mastu palengvino surinkim medžiagos šiam straipsniui. Pats straipsnis yra koreguota ir kiek papildyta versij pranešimo, skaityto 1973 m. rugpi io m n. 31 d. IX-jame L. K. Mokslo Akademijos Suvažiavime, Bostone.

HISTORICAL PUBLICATIONS IN SOVIET LITHUANIA (1963 - 1973)

by
B. M. Ma uika

(Summary)

The paper attempts a brief overview and an evaluation of historical research and publication efforts in the field of Lithuanian history during the decade of c.1963—c.1973. A considerable increase in the number of trained, professionally employed, historians is noted, and the major directions of their research on Lithuanian history are presented. Also major publications in the field: monographs, historical series, published memoir-source materials, and most important journals are identified.

The sharp growth in research and publication of books and scholarly articles during the decade is explained by the continuing reverberations of the impact of post-Stalinist " thaw, " initiated in 1956, and in part, by the cumulative impact of the increase in output of an increasingly large number of historians, all focusing their efforts solely on various aspects of the history of Lithuania.

It is noted also, that serious disproportions in this scholarly activity have appeared by the mid-1970's. Available bibliographical data indicate, that over three-fifths of the scholarly publications in the field of Lithuanian history, during the decade under consideration, have been devoted to the 20th century historical topics, and that only about two-fifths were done on topics drawn from all other preceding periods of Lithuanian history, i.e., the 13th-19th centuries.

The long-term dangers in this disproportion are pointed out. The reasons for the rather unusual concentration of scholarly efforts are briefly analyzed and explained by the continuing political-ideological strictures placed on scholarly, and especially on publishing activity, and by the special conditions operating in Soviet Lithuania which influence the preparation and training of historians.

LIETUVOS ISTORIJOS ŠALTINI LEIDIMAS

Problemos ir perspektyvos

Šia tema L. K. M. Akademijos suvažiavimuose ne kartą kalbama. Jau I Akademijos suvažiavime, 1933 m., kan. Pranas Penkauskas skaitė paskaitą *Lietuvos istorijos versmi leidimas*. J dabar visi galime lengvai rasti naujai perspausdintame *Suvažiavimo Darbų* I tome¹. Paskaitoje kan. Penkauskas gan plačiai ir konkrečiai išdėstė vis reikalingus šaltinius. Suminėjus vairių žymių autorių, kaip Erazmo, Vives ir kitų, samprotavimus apie istorijos mokslo naudą ir svarbą², jis smulkiai apibūdina didžiuosius Vakarų Europos tautų istorijos šaltinių rinkinius ir jų išleidimu besirpinusius asmenis bei institucijas: nuo Mabillon'o, Muratori'o, per *Monumenta Germaniae Historica* iki Rusijos istorijos studijų mecenato grafo Mikalojaus Rumiancevo parama veikusių carinų Rusijoje Archeografinės kolegijos³. Toliau vaizduoja mokslininkų Lietuvos istorijos šaltinių leidimų praeityje, pradėtą pačių lietuvių, bent jau oro kun. Motiejaus Dogelio paruoštą *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*. Gaila tikrai, kad jis ne viską spėjo išleisti; kaip tik serijos III tomas, kuriame surinkti Lietuvos dokumentai, liko rankraštyje, vėliau patekusiame Petrapilio Viešųjų bibliotek⁴. Daug ko Lietuvos lietuvių išleido lenkai, jau pereinant šimtmečio steigtos mokslo institucijos: Krokuvos Mokslo draugija, 1872 m. tapusi Mokslo akademija; Osolinski institutas Lvove; Poznanės Mokslo draugija. Pavyzdžiui, *Codex epistolaris Vitoldi, Magni Ducis Lituaniae*, išleistas 1882 m., yra ir šiandien nepamainomas šaltinis Lietuvos istorikams. Daugiau privarė inicijuoti prieš maždaug 110 metų pasirodę keturi didžiuliai tomai A. Theinerio *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, be kurių neapsieina joks mokslininkas, ypač Bažnyčios istorijos mokslininkas krašte, tyrin tojas. O *Codex diplomaticus*

---

¹ *Suvažiavimo Darbai*, 1933 m. Redagavo J. Er et as, Kaunas 1935 (fotografinis leidimas Romoje 1973 m.), psl. 359-392.

² Ten pat, psl. 359-363.

³ Ten pat, psl. 363-375.

⁴ Ten pat, psl. 375-331.

Ecclesiae necnon dioeceseos Vilnensis yra lenk mums duotas puikus pavyzdys, kaip tokie leidiniai ir kitais atvejais gal t atrodyti. Lietuviškie šaltiniai yra išleid taip pat vokiečiai, ypa *Scriptores rerum Prussicarum* rinkinyje, ir rusai — Vilniuje veikusios Archeografinės komisijos rpesiu⁵. Taigi, jau nemaža Lietuvos istorijos šaltiniai išspausdinta, ypačiai iš atokesniojo m s krašto istorijos laikotarpio iki XVI amžiaus. Bet dar daug medžiagos teb ra rankrašiuose, archyvuose; ji mažai kam težinoma, mažai kam teprieinama.

Kan. Penkauskas tuokart, baigdamas savo paskaitą, pabr ž : «Lietuviško istorijos versmi leidimo reikalo toliau atid lioti nebegalima, nes jis jau ir šiandien darosi opus ir žada b ti dar opennis. Darbo iniciatyva ir jo suorganizavimas tur t gulti ant vis senesni j , jau prityrusi istorinink pe i . M s jaun j istorinink skai ius auga ir, reikia tarti, auga. Kai kurie j duoda labai daug vil i ateiai. Visi jie kaip tik tikt šiam versmi leidimo darbui pagelbininkais senesniesiems... »^{5 6}. Pagaliau jis labai teisingai pasteb jo: « Atsiminkime gerai, kad toks viešas ir tautiškas darbas, kaip kalbamasai tautos istorijos versmi leidimas, tai n ra vieno ar dviej žmoni ir vieneri ar keleri met darbas. Tai ilgesnio laiko tarpo iš anksto apgalvotas ir suplanuotas darbas. Taigi, tokiam darbui tegali vadovauti rimiausia ir atsakinga tautos institucija. Taip bent iki šioliai buvo ir yra pas visas kult - ring sias ir savo istorijos versmes tvarkyti ir naudoti mokanias tautas. Mums iš j šiuo atžvilgiu tikrai reikia mokytis »⁷. Labai sveikas yra ir kan. Penkausko baigiamasis patarimas: «... eiti jau kit ir didesni ir maž taut išbandytai keliais, b tent: galvotr kiais neskubant, neužsibr žiant sau iš anksto negalim ir ne vykdom dalyk , vis darbo plan ir jo smulkmenas atsargiai apsvarstant ir derinant su m s moksliniu bei finansiniu pajumu »⁸.

Kuo tos paskaitos pra jo lygiai 40 met . Tie «jaunieji istorininkai », apie kuriuos tuomet kalb jo kan. Penkauskas, šiandien arba jau išmir arba sulauk apie 70 m. amžiaus. Lietuvos istorijos šaltiniai plataus ir planingo leidimo lig šiol nemat me. L. K. M. Akademija, tiesa, nepamiršo to reikalo. Ji skatino ir r m Konstantino Jablonskio XVI a. inventori išleidim , jos dalinai stipendijuojamas kun. J. Totoraitis tyrin jo lietuvišk medžiag Vati-

⁵ Ten pat, psl. 381-389.

⁶ Ten pat, psl. 389-390.

⁷ Ten pat, psl. 390.

⁸ Ten pat, psl. 390.

kano archyvuose. Jei ne karas, okupacijos, tikriausiai būtų turėj ir daugiau t pastang vaisi. Bet ne vien karas ir kitos nelaim s ia kaltos. M s krašte dar nebuvo to gilaus sis moninimo, kad istorijos šaltini kritiškas išleidimas yra vienas iš svarbiausi kult ringos ir savo didži praeit gerbian ios tautos uždavins. Nebuvo tos «tokiam darbui vadovauti rim iausios ir atsakingos tautos institucijos », kurios reikalavo kan. Penkauskas. Net nepasekta beveik vis Europos valstybi pavyzdžiu — steigti kad ir nedidel Lietuvos istorijos tyrin jimo centr Romoje, kur yra tiek daug medžiagos, lie ian ios kiekvienos ilgesn praeit tur jusios Europos tautos istorij . Olandai, danai, švedai, suomiai — tokios pat mažos valstyb s kaip Lietuva, net daugiausia ne katalik gyvenamos, —tokius valstyb s išlaikomus tyrin jimo centrus arba institutus Romoje tur jo ir tebeturi. O k jau bekalb ti apie kitus didesnius ir katalikiškus kraštus! Tokio lietuviško centro Romoje anuomet nebuvimas šiandien mums skaudžiai atsiliepia. Jei tai būtų buv m s atsaking staig laiku suprasta ir su atsid jimu vykdyta, pasiun iant tok centr kok gerai kvalifikuot istorik , šiandien lenkai tarptautin je plotm je nebegal t savintis sau teis b ti ne tik Lenkijos, bet ir Lietuvos istorikais, ir dar blogiau, Lietuvos istorij vaizduoti vien tik kaip Lenkijos istorijos dal ⁹.

Ne daug kuo pasikeit šiuo atžvilgiu pad tis ir po karo. Lietuvoje pasirod pora gerai išleist (ia nekalbu apie t leidini

⁹ Tai ypa iai ryšku lenk autori veikaluose apie Katalik Bažny ios istorij Lenkijoje. Kadangi Vilniaus ir Žemai i vyskupijos iki XVIII a galo priklaus bendrai su Lenkija Gniezno bažnytinei provincijai, autoriai aprašo tiek Lenkijos tiek Lietuvos katalik praeities veiki iki pat 1918 met , tarsi visa tai būtų buv vien tiktai Lenkijos Bažny ios darbai ir nuopelnai. Tuo gali kiekvienas pats sitikinti, pavart s kad ir šiuos naujesnius, Liublino Katalik universiteto profesori paruoštus stambius veikalus : *Ko ciól w Polsce*, pod redakcj Jerzego Kloczowskiego, I: *rednio-wieczce*, Kraków 1968; II: *Wieki XVI-XVIII*, Kraków 1970; Bolesław Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich* (966-1939), Lublin 1969-1972 (atspaudas iš Liublino leidžiamo žurnalo *Archiwa, Biblioteki i Muzea Ko-cielne*, 18-24 tom); *Historia Ko ciola w Polsce*, red. B. Kumor, Zd. Ober-ty ski, I/1-2, Pozna -Warszawa 1974, U/1-2, Pozna -Warszawa 1979 (viso 4 tomai) ; Bolesław Kumor, *Ustrój i organizacja Ko ciola polskiego w okresie niewoli narodowej, 1772-1918*, Kraków 1980. Kiti, dirbantieji Lenkijos valstybiniuose universitetuose arba istorijos institutuose, irgi rašo apie Lietuv , bet jie stengiasi išskirti j kaip toki jau veikalo pavadinime (pvz., Marceli Kosman, *Reformacja i kontrreformacja w Wielkim Ksi stwie Litewskim w wietle propagandy wyznaniowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdansk 1973) arba nurodo abiej valstybi jungin — Že pospolit (pvz., Marceli Kosman, *Protestanci i kontrreformacja. Z dziejów tolerancji w Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdansk 1978).

išor) dvar ir kaim inventori tom^{10 11} ir dar vienas kitas mažesnis apimties ir ribotos tematikos šaltinių rinkinys. Iš jo taip pat skambiu pavadinimu *Lietuvos istorijos šaltiniai*¹¹, bet, kaip jau ne kartą buvo pastebėta, jie nemoksliskai išleisti, tendencingai atrinkti, tikrosios krašto istorijos visai neatspindi, o tik ją falsifikuoja¹².

Bendro, planingo, mokslinio, objektyvaus Lietuvos istorijos šaltinių leidimo lig šiol pačioje Lietuvoje nebuvo, ir negirdėjau, kad toks dalykas būtų planuojamas. Ir jei jis ten būtų atliekamas, tiesios ieškantiam istorikui tai neduot didelių naudų.

Tremtyje, kaip žinome, pirmasis, mūsų Lietuvos istorijos šaltinių tyrinėjimo, buvo prof. Z. Ivinskis, jau 1949 m. tam tikslui atvykęs Romą. Bet ir jam tuokart padėjo ne kokia aplamai Lietuvos reikalais besirpinanti institucija, o privatus asmuo, sutelkęs savo iniciatyvą tikrai labai kukliam param. Nežinant to, archyvų peržiūrėjimo darbas sparčiau vyko, istorikų bei romoje dirbančių. Ir kai L. K. M. Akademinė atgaivino savo veiklą, jos nariai istorikai nutarė imtis konkrečiau užsieniuose esančių Lietuvos istorijos šaltinių išleidimo darbo. Kaip tik tuo reikalu vykę pasitarimai davė pradži pastoviai Istorijos mokslų sekcijai, kuri gali pasigirti savo 13 metų, pradžioje kiek gyvesne, vėliau, sekcijos nariams plačiau išsiskyrus, daugiau formalia veikla. Tačiau gražiam planavimui ir skirtingai pradėti darbai pastoję keli ta pati sena kliūtis: šiam reikalui medžiagin pagrįstai teikiančios mūsų institucijos nebuvimas. Pasiryžusiems leisti šaltinius teko patiemis rintis savo pragyvenimui ir savanoriškai imtis nelengvo teksto išleidimui paruošimo darbo. Jei būtų buvusi kokia institucija, kuri būtų užtikrinusi vieno kito istoriko išlaidų, nei prof. Ivinskiui (kuris jau buvo sigijęs Romoje nuosav but) nebūt reikėję ieškoti kitokio užsiėmimo, ir gal dar kas kitas būtų galįs visiškai tam reikalui atsidėti. Bet, deja, to nebuvo! Paruošimo darbai slinko priek labai pamažu. Pagaliau, prieš dvejus metus galėjo pasirodyti *Fontes Historiae Lituaniae* I tomas: Vilniaus ir Žemaičių vyskupo reliacijos¹³.

¹⁰ *Lietuvos inventoriai XVII a. Dokumentų rinkinys*, sudarė K. Jablonskis ir M. Jušas, Vilnius 1962; *Lietuvos valstieji ir miestelėnų ginai su dvar valdytojais. Dokumentų rinkinys*, I: *XVI-XVII amžiai*, sudarė K. Jablonskis, Vilnius 1959; II: *XVIII amžius*, surinko R. Jasas ir J. Orda, Vilnius 1961.

¹¹ *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, I-IV, Vilnius 1955-1965.

¹² Plg. Zenonas Ivinskis, *Lietuvos istorija naujų šaltinių ir pokario tyrinėjimų šviesoje*, žr. *Suvažiavimo Darbai*, V, Roma 1960, psl. 564-56.

¹³ *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, I: *Dioeceses*

Buvo labai domu patirti, kaip t m s pirm j pasirodym istorijos mokslo pasaulyje vertins tos srities specialistai. Mus džiugiai nustebino istorijos mokslo žurnal susidom jimas m s leidiniu ir apie j išsami recenzij paskelbimas. Lig šiol jau pasirod daugiau dešimt toki recenzij —visos svetimomis kalbomis, parašytos daugiausia pa i žurnal parinkt autori¹⁴. Kai kurios iš j išspausdintos svarbiuose tarptautiniuose arba pagrindiniuose kurios nors tautos žurnaluose. Pvz., *Revue d'histoire ecclésiastique* — pagrindinis Bažny ios istorijos moksl žurnalas visame pasaulyje¹⁵, arba *Erasmus* — tarptautinis Vokietijoje leidžiamas humanistini studij apžvalginis žurnalas¹⁶, arba *Revista Española de Derecho Canónico* — gerai žinomas ne tik Ispanijoje, bet ir už jos rib kanonistikos žurnalas¹⁷, arba pla i recenzij d j s Italijos istorijos žurnalas *Nuova Rivista Storica*¹⁸. Leidiniu ypa iai domisi lenkai. Varšuvos universiteto profesorius, daug raš s Bažny ios istorijos, o ypa iai sektant (arion , socionion ir kit), klausimais, prof. Janusz Tazbir, paraš išsami recenzij svarbiausiame Lenkijos istorijos žurnale *Kwartalnik Historyczny*¹⁹. Kiti du profesoriai taip pat žada parašyti panašias recenzijas : dr. Tadeusz Wasilewski, Varšuvos Istorijos instituto darbuotojas ir universitete d stytojas²⁰, ir prof. dr. Adam Vetulani, d st s Krokuvos universitete²¹. Pažym tina, kad šie trys profesoriai dirba Lenkijos valstybiniuose universitetuose. Bet ir Liublino Katalik universiteto profesorius, kun. dr. Bolesław Kumor, pažad jo parencuotui m s šaltini leidin²².

Vilnensis et Samogitiae (Fontes Historiae Lituaniae, I), pluribus adlaborantibus in unum redegit Paulus Rabikauskas, Roma 1971. I vi ir 542 psl.

¹⁴ Apie kai kurias užsieni žurnaluose pasirodžiusias Reliacij I tomo recenzijas raš Juozas Jakšt as, *Lietuviškas našas šiuolaikin kult ros bendruomen . Kaip Lietuvos vyskupij reliacij leidinys buvo sutiktas mokslo pasaulyje*, žr. Aidai, 1973, psl. 427-430.

¹⁵ *Revue d'histoire ecclésiastique*, 67 (1972) 1056-1057 (Jean-François Gilmont).

¹⁶ *Erasmus*, 25 (1973) 187-189 (Heinz Duchhardt).

¹⁷ *Revista Española de Derecho Canónico*, 28 (1972) 452-453 (José Ignacio Tellechea Idigoras).

¹⁸ *Nuova Rivista Storica*, 56 (1972) 732-734 (Lajos Pásztor).

¹⁹ *Kwartalnik Historyczny*, 79 (1972) 958-959 (Janusz Tazbir).

²⁰ Recenzij v liau išspausdino: *Przeegl d Historyczny*, 44 (1973) 428-430 (Tadeusz Wasilewski).

²¹ Recenzij v liau išspausdino: *Studia ródloznawcze*, 18 (1972) 247-248 (Adam Vetulani).

²² Recenzij v liau išspausdino: *Studia Historyczne*, 16 (1974) 154-156 (Bolesław Kumor). Be to, Reliacij I tomo recenzijos dar buvo paskelbtos žurnaluose : *Analecta Sacra Tarraconensia*, 44 (1971) 199-200 (José Vives) ; *Acta Baltica*, 11 (1971) 235-238 (G. Ney) ; *Archivum Historiae Pontificiae*,

Visi gerai atsiliepia apie išleistas reliacijas, vertina pavartot metod . « Wydano je w arcystaranny sposób » (jos išleistos kuo kruopš ausiai), rašo min tasis prof. J. Tazbir²³. « Šis išleidimas yra pavyzdinis tiek tekst parinkimu, tiek savo metodu », rašo ispanas J. I. Tellechea Idigoras, Salamankos (Ispa joje) profesorius, pats išleid s nemaža to paties laikotarpio šaltini ²⁴. «Šis tomas yra pavyzdingas savo tekst perrašymu ir savo išnašomis », pastebi vengras L. Pásztor, Vatikano archyvo archyvistas ²⁵. Buvo išreikšta pageidavim , kad b t duotas trumpas Lietuvos istorijos vadas. Lenkai kritikuoja, kam aprašymuose ir išnašose sulie-tuvintos pavard s ir vietovardžiai, nurodo tr kum žem lapiuose. Bet visi užbaigia link jimu, kad panašiu b du b t leidžiami ir kiti serijos tomai. O min tasis Krokuvos prof. A. Vetulani man teiktame savo recenzijos rankraštyje priduria : « šis leidinys turi rasti viet visose m s (t.y., Lenkijos) mokslin se bibliotekose»²⁶.

Taigi, pradžia, galima sakyti, padaryta nebloga. Leidinys pripažintas vertingu ir kitiems panašiams leidiniams pavyzdingu. L. K. M. Akademija pirm kart per 50 savo gyvavimo met taip pla iai minima kit taut mokslin je literat roje. Bet kas toliau ? — Žinoma, turi sekti Reliacij II tomas, apim s Smolensko, Livonijos, Lucko, Vygri -Augustavo-Sein , Mogiliavo ir Minsko vyskup Rom si stus pranešimus. Tekstai jau seniai nura-šyti. Kai kurioms vyskupijoms išnašos irgi bendradarbi jau padarytos. Visa medžiaga yra dabar pas mane. Ruošiu atskiroms vyskupijoms istorinius vadus, patikrinu vyskup s rašus, perži riu istorines pastabas, suvienodinu jas. Kartais tenka ir jas patikrinti, nauj prid ti, visk lotyn kalboje perteikti. Visa tai pareikalauja nemaža laiko. O einant universitete pareigas, ten ⁹

9 (1971) 479-480 (P. Rabikauskas - Selbstanzeige); *Civiltà Cattolica*, 1972-11, 504-506 (P. Rabikauskas); *Archivum Franciscanum Historicum*, 65 (1972) 359-360 (Clemens Schmitt); *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 52 (1972) 941-943 (Dieter Brosius); *Zapiski Historyczne*, 38 (1973) zes. 4, 153-155 (Marceli Kosman); *Zeitschrift für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung*, 90 (1973) 491-494 (Georg May); *The Catholic Historical Review*, 59 (1974) 675-677 (Menceslaus J. Madaj); *Lituanistikos Darbai*, 3 (1973) 284-286 (Viktoras Gidži nas); *The Journal of Ecclesiastical History*, 25 (1974) 321-323 (P. Skwarczy ski); *Studia Theologica Varsaviensia*, 12 (1974) 282-285 (Tadeusz Krahel). V liau Reliacij I tom ypatingai pamin jo Vicente Carcel Ortí, *Las visitas « ad limina» de los arzobispos de Valencia*, žr. *Anales Valentinis*, 4 (1978) 59-83 (ypa iai psl. 61 ir 63).

²³ *Kwartalnik Historyczny*, 79 (1972) 959.

²⁴ *Revista Española de Derecho Canónico*, 28 (1972) 453.

²⁵ *Nuova Rivista Storica*, 56 (1972) 734.

²⁶ Žr. *Studia ródloznawcze*, 18 (1972) 248.

dstant specialius dalykus, to laiko nedaug telieka. Be to, ir lie-
tuviškoje veikloje tai tas, tai kitas b tina prašo kokio straipsnio,
kurio — kaip esu prat s rašyti — per dien kit neparašysi. Gal
iki sekan ios vasaros Reliacij II tomo rankraštis ir bus paruoštas
spaustuvei²⁷ * * * 31.

K veikia Romoje kiti m s istorikai ? — Ir jie visi priversti
imtis kit darb , ne t , kuri jie patys ir mes nor tume, kadangi
reikia iš ko nors pragyventi. Ta iau ir jie aukoja atliekam laik
Lietuvos istorijai. Tai — dalyvaujantieji šiame suvažiavime:
kun. lic. Rapolas Krasauskas ir kun. dr. Viktoras Gidži nas (nors
gyvena Brooklyne, N.Y., bet aktyviai dalyvauja Istorijos moksl
sekcijos veikloje), ir kiti Romoje dirbantieji: mons. dr. Paulius
Jatulis ir kun. dr. Juozas Vaišnora. Mons. Jatulis turi surink s
svarbios medžiagos — Žemai i vyskupijos istorijos dokumenta-
cij , kuri eina garsusis Babinovskio kodeksas; jis turi taip pat
nuraš s vis eil konsistorialini proces , skiriant Lietuvai naujus
vyskopus. Visai tai medžiagai išleisti reik s 4-5 tom . L. K. M.
Akademijos Istorijos moksl sekcijai teks d ti visas pastangas,
kad ši svarbi ir vertinga medžiaga nelikt vieno kurio asmens
priva iame stal iuje. Yra dar daug kit išleistin istorijos šal-
tini , ypa iš vienuolij istorijos. Pirmoje vietoje — vairiopa
medžiaga, lie ianti sen j Vilniaus universitet , kai jam vadovavo
Lietuvos j zuitai. Netrukus (1979 m.) šv sime nuo universiteto
steigimo 400 met sukakt . Jei kas mus lietuvius paklaust , kur
rasti universiteto steigimo dokumentus — karaliaus ir popiežiaus
privilegijas —, mes negal tume nurodyti n vieno pa i lietuvi
išleisto j teksto, kai lenkai juos yra išspausdin bent keturis
sykius. Bet taip pat kit j zuit kolegij Kaune, Kražiuose, Pa-
šiauš je, Žodišk se, Gardine, pranešimai, katalogai ir t.t. yra svar-
bi krašto ir kult ros istorijai medžiaga, kuri irgi reik t išleisti.
Šalia j zuit ir kitos Lietuvoje veikusios vienuolijos, kaip pran-
ciškonai, dominikonai ir kiti, gal t duoti savo svar naš .

²⁷ Išleistas 1978 metais : *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, II (Fontes Historiae Lituaniae, II), pluribus adlaborantibus in unum redegit Paulus Rabikauskas, Roma 1978, xxvi ir 776 psl. Tuo turpu (iki 1981 m. rugs jo m n.) jau pasielbtos šios II tomo recenzijos : *Erasmus*, 31 (1979) 568-571 (Heinz Durchhardt) ; *Studia Theologica Varsaviensia* 17 (1979) 307-312 Franciszek Stopniak) ; *Studia Historyczne*, 23 (1980) 320-323 (Boleslav Kumor) ; *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 138 (1980) 270-271 (Vladimir Vodoff ; recenzavo drauge I ir II tomus) ; *Revue d'histoire ecclésiastique*, 75 (1980) 756-757 (Jean-François Gilmont) ; *The Journal of Ecclesiastical History*, 31 (1980) 356-357 (P. Skwarczy ski) ; *Przeegl d Historyczny*, 71 (1980) 599-604 (Leonid ytkowicz) ; *Kwartalnik Historyczny*, 87 (1980) 723-725 (Marcelli Kosman) ; *The Catholic Historical Review*, 67 (1981) 290-292 (Mencelous J. Madaj).

Svarbiausias šiuo metu, mano manymu, klausimas yra : K daryti, kad šaltini leidimas paspart t , neit vien tik v žlio žingsniais ? Itin svarb s ia yra du dalykai. Pirma, vis m s gilusis moninimas, jog šaltini leidimas yra « viešas lietuviškas darbas ir reikalas », kaip prieš 40 met pabr ž kan. Penkauskas. Bendras vis lietuvi reikalas, o ne vieno kito keistuolio, kaip kad dabar kartais atrodo. Tas reikalas tur t r p ti ne vien L. K. M. Akademijai, bet dar daugiau Pasaulinei Lietuvi Bendruomenei, ir Amerikos Lietuvi Tarybai, ir Vyriausiam Lietuvos Išlaisvinimo Komitetui, ir Lietuvi Fondui, ir visoms kitoms pla ioms lietuvi organizacijoms. Visi lietuviai tur t prisid ti sudaryti s lygas, kad galintieji t darb dirbti tikrai gal t j dirbti. Juk vos tik kai kurios valstyb s suprato, kad joms reikia pasigaminti atomini bomb , jos sudar tiesiog pasakiškas s lygas prie j dirbantiems mokslininkams, ir savo tiksl greitai pasiek . Pasakišk s lyg joks lietuvis istorikas nereikalauja, bet vis d lto reikia bent tiek tur ti, kad nereik t ieškotis kito darbo sav s išlaikymui. Lig šiol gi net rašom j popieri tur jo kiekvienas pats pirktis, nes, kiek buvo skirta Reliacij I tomo išleidimui, neužteko n spaustuv s s skaitai apmok ti. Reikia mums visiems pagaliau suprasti, jog rimtai, moksliniu metodu išleisti istorijos šaltiniai yra m s tautos reikalui svarbesnis, daug toliau ir giliau veiki s ir ypa iai daug ilgiau išliek s darbas, negu tautin s demonstracijos, švent s, meno paminklai ir pan., nors ir visa tai yra naudinga ir, kiek galima, neapleistina.

Antras labai svarbus dalykas yra tam darbui paj gi ir kompetenting darbinink suradimas. M s istorikai sensta ir miršta. Tie, kuriuos aukš iau min jau, visi yra pasiek , kiti ir gerokai perženg 60 met amžiaus slenkst . Aš pats irgi pamažu prie jo art ju. Yra vienas kitas iš jaunesni j , studijav s istorij , bet j skai ius labai mažas. Pvz., Bažny ios istorijos fakultete Romoje, netrukus po jo steigimo (steigtas 1932 m.), berods nuo 1935 m., prad jo studijuoti ir lietuviai. Nuo tada iki 1955 m. be jokios pertraukos fig ruodavo student tarpe kasmet bent po vien lietuvišk pavard , o nuo 1955 m. iki pat šios dienos nebuvo daugiau n vieno lietuvio. Tai juo sunkiau suprasti, žinant, kad niekuomet prieš tai negyveno užsieniuose tiek daug lietuvi inteligent ir niekuomet tiek daug lietuvi n jo užsieniuose aukštuosius mokslus kaip šiame nuo 1955 m. laikotarpyje. Be to, ir to fakulteto profes roje vis t laik buvo ir teb ra lietuvis, ko pirma niekad nebuvo.

Jau seniai tur jau vien mint , kuri dabar noriu viešai pateikti. Sekant kit Romoje veikian i tautini institut pavyz-

džiū, reik t ir mums r pintis, kad Romoje po kelerius metus padirb t vienas kitas jaunas lietuvis istorikas stipendiatas. Bet tam pirmiausia reikia, kad kas nors par pint t stipendij , toki stipendij , kuri suviliot m s jaunuolius ryžtis tokiam žygiui ir kuri b t garantuota ne vienam kitam m nesiui, bet keleriems metams. Nejaugi iš tiek daug lietuvi , studijuojan i viso pasaulio universitetuose, neatsirast n vieno, kuris panor t pasinaudoti tokia patogia ir reta galimybe pasirošti vaisingam profesiniam darbui ?! Reikia atsiminti, Romos mieste tam yra gana patogios s lygos: daugyb vairi taut istorijos ir kult ros institut teikia retai patogi galimyb naudotis istorikui reikalinga literat ra. Romoje yra daug dideli ir sen bibliotek . Ten veikia stambi Lenkijos Moksl akademijos Romos skyriaus biblioteka ir viena iš geriausi už Rusijos rib , turinti daug mokslini carin s Rusijos leidini , Popiežiško Orientalinio instituto biblioteka. Abiejose šiose bibliotekose galima rasti beveik visko, ko reikia lietuviui iš seneni lenk ar rus leidini . Be to, toks stipendiatas gal t pats patobulinti savo žinias, lankydamas Romos universitetuose r -pimas paskaitas arba prie Vatikano archyvo veikian ius archyvistikos ir paleografijos bei diplomatikos kursus. Jei nor t , gal t Romoje, sakysime, Bažny ios istorijos fakultete, gyti daktaro laipsn , rašydamas disertacij lietuviška tema. Sykiu jis arba ji (nes turiu mintyje ne tik tai vyrus) pad t dirbantiems lietuviams prie šaltini išleidimo ir v liau gal t imtis savo j gomis panašiai paruošti vien kit šaltini tom . Po tokio stažavimosi stipendiatas but labai gerai ir pla iai pasiroš s profesoriaus darbui ir ypaiiai XVI-XVIII amži Lietuvos istorijos tyrin jimui. Kaip tik tasai Lietuvos istorijos laikotarpis dar mažiausiai t ra nagrin tas, ir Lietuvoje beveik n ra galimyb š period pla iau gilintis. Iš praktikos žinau, kad visi garsieji, man geriau žinomi viduramžistai Vokietijoje ar Pranc zijoje, yra kaip tik buv t krašt institut Romoje stipendiatai. Jei kiti tai gali, kod l negal tume ir mes! Neatrod, jog tai b t ne gyvendinama. Reikia tik tai, pirma, giliai sis moninti jog tai labai svarbus visos m s t a u t o s reikalas, antra, ryžtingai imtis t plan konkreiaiai vykdyti.

Tai tiek nor jau su jumis pasidalinti apie Lietuvos istorijos šaltini leidim , jo problemas ir perspektyvas. Klausimas svarbus. Tikiuosi, kad jis neliks vien tik *pium desiderium*, bet gaus naujo impulso geresniam ir spartesniam jo vykdymui.

PSICHOLOGIJOS - PEDAGOGIKOS MOKSLŲ SEKCIJA

Prof. Dr. Ina Užgiriienė

PROTINIS VYSTYMASIS IR ETINĖS NORMOS
SUPRATIMAS

Prof. Dr. Justinas Pikunas

HUMANISTINIŲ VERTYBŲ SĄVOKŲ UGDYMAS AR
PANEIGIMAS ?

Dr. Romualdas Kriaučiūnas

TRYS TUZINAI RYŠKIAUSIŲ SĄVOKŲ
STUDIJINIŲ ANKETOS REZULTATUOSE

Kun. Prof. Dr. Antanas Paškus

PSICHODELIJA. JOS APRAIŠKOS, PRIEŽASTYS IR
PAMOKOS KRIKŠČIONIJAI

PROTINIS VYSTYMASIS IR ETINI NORM SUPRATIMAS

Žmogaus psichinio vystymosi klausimai apraipia tiek plaia sriti, kad tyrin tojai neišvengiamai apsiriboja atskir psichini funkcij studijavimu, nors ir mano, kad žmogaus elgesys yra vairi funkcij visumos išraiška. B davo teigiama, kad pirmiau reikia suprasti vairi funkcij veikl paskirai, o tada prad ti r pintis j s veikos klausimais. Tai iau behaviorist hegemonijos suby- r jimas anglosaks psicholog tarpe, sistem teorijos sigal jimas daugelyje mokslo sri i , ir ypa strukt ralistinio poži rio išplitimas socialiniuose moksluose griaua pasitik jim toki suskaldyt ty- rim tikslingumu ir veda s ryši ieškojim ne tik atskir funkcij veikloje, bet ir j vystymesi.

ia noriu apžvelgti vystymosi eig dviejose psichin s veiklos šakose : protavimo bendrai ir etini princip supratimo. Protinio vystymosi studijos dažniausiai yra nukreiptos daiktin s tikrov s pažinim ir apibr žia vystymosi pakopas m stymo lygiu apie medžiagin tikrov . Paskutiniu metu vis d lto atsiranda duomen ir apie m stymo vystym si ryšium su visuomenine tikrove, su žmoni santyki suvokimu ir juos saistan i d sni supratimu. Kokybin s pakopos randamos ne tik medžiagin s tikrov s, bet ir visuomenin s tikrov s vystymosi raidoje. Tad lieka manoma kelti klausim apie ryšius tarp m stymo lygio parodomo vienoje ir kitoje srityje. Mane kaip tik ir domina šis esminis klausimas apie protin vystym si aplamai: ar m stymo veiksm derinys bet ku- rioje vystymosi pakopoje gali b ti apib dintas grynai formaliai, neatsižvelgiant turin , kuriuo jis veikia, ar tenka atpažinti vairi , m stymo veiksm por šes, turin ias giminingumo, bet išsivystan- ias paskirai, žmogui santykiaujant su skirtingomis tikrov s sriti- mis ? Jeigu pasisakoma už antr galimum , tada tenka svarstyti galimus ryšius tarp toki gimining m stymo veiksm , ypa j vystymosi metu.

Prieš konkre iai svarstant šiuos klausimus, reikia nors trum- pai aptarti vystymosi s vok ir panagrinti strukt ralistinio po- ži rio tak protinio vystymosi problem svarstymui. Vystymasis randamas ne tik žmogaus gyvenime, bet ir gyv n evoliucijoje, istorijos b gyje, mokslo raidoje, ir t.t. Vystymosi s voka apr pia

tam tikrus pasikeitimus laiko t km je¹. Apibendrinant galima teigti, kad vystymasis nusako kait, kuri turi krypt, d sning raid ir veda didesn dali išsiskyrim, bet drauge ir j didesn suderinim visumoje. Tod l vystymosi žymi galima ieškoti varirose apraiškose. Apsiribojant žmogaus gyvenimu, vystymosi kryptis paprastai aptariama ryšium su koku nors brandumo supratimu, kuris nusako ne chronologin amži, bet tam tikr suidealint b v, kur žmon s tikrov je neb tinai pasiekia. Kiekvienas žymesn s vystymosi teorijos k r jas kitaip t b v apib dina : pavyzdžiui, Maslow kalba apie pilnutin sav s išreiškim (*actualization*), Erikson — abipusiškumo išvystym santykiaujant su kitais žmon mis, Jung — apie savitumo išieškojim, Piaget — apie pilnai logiško samprotavimo pasiekim. Toks b vis n ra suprantamas kaip tikslas, kurio žmogus s moningai siekia, bet kaip teoretinis galimumas, kurio apibr žimas galima studijuoti vystymosi eig ir nurodyti pakopas, artinan ias link to apibr žto b vio.

Vystymosi raida, sakoma, yra pastovi, nes atskir pakop saitai n ra atsitiktiniai, o išplaukia iš t pakop logiško ryšio su vystymosi kryptimi. Viena vystymosi pakopa yra laikoma aukštesne už kit, ne tod l kad ji v liau atrandama žmogaus amžiaus b gyje, bet tod l kad ji atspindi psichini funkcij derin, artimesn apibr žtam galutiniam vystymosi b viui. Kitaip sakant, kiekviena žemesn pakopa yra laikoma reikalinga aukštesnei pakopai pasiekti, ir kiekviena aukštesn pakopa sujungia visus žemesni j pakop pasiekimus jau labiau suskirstytoje bei suderintoje visumoje. Iš ia išplaukia ir formalinis vystymosi matas : nors kalbant apie varias veiklos sritis tenka vardinti skirtingus pasiekimus, ta iau jei kuri veiklos sritis vystosi, jos pasiekimai savitarpyje sudaro vis išsamesnius derinius, nepaisant j specifinio turinio. Žinoma, atskiros vystymosi teorijos skirtingai aptaria vystymosi eigos pakopas, ta iau visos pripaž sta tos eigos hierarchin požym bei jos nekintamum .

Vystymasis iš esm s vyksta laipsniškai, vienok paprastai skiriamos kokybiškai skirtingos vystymosi pakopos; tatau galima kalb ti apie vienos ar kitos funkcijos, arba psichin s veiklos aplamai, pasiekt lyg vystymosi raidoje. Vystymosi pakopos gali b ti apibr žiamos naudojant vairius požymius. Vienas svarbus ¹

¹ Vystymosi s vok galima vairiai aptarti ; ia pateikiamas požymis pla iau nagrin jamas : H. Werner, *The Concept of Development from a Comparative and Organismic Point of View*, žr. D. B. Harris, *The Concept of Development*, Minnesota 1957 ; B. Kaplan, *Meditations on Genesis*, žr. *Human Development*, 1967, 10 t., 65-87 psi. ; I. . Užgirien, *Žmogaus vystymasis ir aplinkos kaita*, žr. *M s Vytis*, 1971 m. 3 nr., 86-91 psi. ; I. . Užgirien ir J. McV. Hunt, *Assessment in Infancy*, 1975, 3-10 psi.

b das vystymosi pakopoms išskirti yra ieškojimas pasikeitim psichin s veiklos visum sudaran i funkcij sandaroje, apibr žiant skirtingas pakopas kaip savit kalbam funkcij derin . Kadangi tuo gilinamasi funkcij derinio savybes, tok poži r galima laikyti strukt ralistiniu. Ta iau koks beb t pakop išskyrimo kriterijus, kokybiškai skirtingos pakopos turi sau b ding tikrov s supratim , kuris atsispindi praktin s veiklos vairyb je.

Nepaisant kad strukt ralistinis metodas yra vis dažniau linkniuojamas socialini moksl veikaluose, nelengva yra kalb ti apie strukt ralistin metod apskritai, nes kiekviena sritis — lingvistika, antropologija, psichologija, kult ros istorija — š metod artimai sieja su kuria nors teorija ir j gerokai savitai supranta ². Gal tik tiek galima pasakyti, kad tai yra metodas, si lantis nagrin ti vairius reiškinius pagal j vidin s sandaros požymius. Vienok net ir toks bendras posakis nurodo bent tris šio poži rio ypatybes. Pirma, yra pabr žiama, kad reiškiniai turi išorin ir vidin pus . Nurodoma, kad yra tikslu nagrin ti ne išviršinius reiškiniai bruožus, bet gilintis j pasl ptas vidines savybes, ieškant ši savybi sandaros form . ia ir iškyla filosofinis klausimas apie t neapiuopiam vidini savybi tikrov . Ar tokios vidin s reiškiniai savyb s egzistuoja ir gali b ti surandamos, ar jos yra mokslininko sukuriamos, kaip priemon s, padedan ios tikrov pažinti ir suprasti ? Nesigilinant š klausim tenka tik pasteb ti, kad psichologai, kurie pritaria strukt ralistiniam metodui, daugumas pripažsta toki vidini savybi tikrov ir bent teoretin galimum jas palaipsniui teisingai pažinti.

Antra, strukt ralistinio metodo dom jimas reiškiniai vidine sandara nurodo, kad tos neišorin s savyb s kaip tik yra tai kas jungia ir derina kalbamo reiškinio atskirus požymius. Kitaip sakant, išorin s reiškinio savyb s atspindi jo ypatum kada yra sujungtos specifin visum ; tas derinys, jungties forma, sandara ir nusako reiškinio strukt r . Kadangi vairios savyb s gali tur ti

---

² Vis daugiau atsiranda veikal , kurie bando apžvelgti strukt ralistin poži r : pavyzdžiui, M. Lane, *Introduction to Structuralism*, 1970 ; R. Macksey ir E. Donato, *The Structuralist Controversy*, 1970 ; D. Robey, *Structuralism*, 1973. Lingvistikoje strukt ralistiniam poži riui atstovauja: R. Jakobson ir M. Halle, *Fundamentals of Language*, 1968 ; N. Chomsky, *Syntactic Structures*, 1957 ; A. J. Greimas, *Sémantique structurale*, Paryžius 1966. Bene žymiausias strukt ralistinio poži rio atstovas antropologijoje yra C. Lévi-Strauss, žr. : *Structural Anthropology*, 1963 ; *La Pensée Sauvage*, Paryžius, 1962. Strukt ralistinio poži rio atstovu save laiko ir J. Piaget, žr. *Structuralism*, 1970. H. Gardner, *The Quest for Mind*, 1973.

t pa i sandaros form , galima atitraukti kalb ti apie strukt - rines savybes ir tuo poži riu lyginti vairius reiškinius. Tatai ir sudaro strukt ralistinio metodo esm vairiose mokslo šakose. Tre ia, nurodymas kad reikia reiškinius nagrin ti pagal j vidin s sandaros požymius implikuoja, kad nors kaita ir yra b dinga visokiems reiškiniams, joje reikia ieškoti pastovi savybi , t.y., strukt rini savybi . Strukt ralistai labai skiriasi tiek kait , tiek pastovum aiškindami. Kaita gali reikšti vystym si, bet taip pat ir atsitiktin išorin variacij , galimus kokio nors d snio poreiš - kius, ir t.t. Strukt ralistinis metodas betgi veda pastovumo ieš - kojim nuolatin je reiškini kaitoje, tikintis, kad surastas vidin s sandaros pastovumas pad s suprasti regim išorin kait . Reikia pasteb ti, kad strukt ralistinis poži ris skiriasi nuo atomistinio tuo, kad jis ieško pastovumo reiškini sandaroje, o ne j sudeda - mose dalyse.

Strukt ralistiniam metodui pritaria ir šveicar psichologas Jean Piaget, kurio vystymosi teorija yra šiuo metu bene takin - giausia protinio vystymosi srityje. Piaget ta iau pabr žia, kad netikslu kalb ti apie reiškini strukt r , neatsižvelgiant tos strukt - t ros genez , taip pat kaip neverta samprotauti apie vystym si, nesidomint sandaros arba strukt riniais klausimais. Pagal Piaget, vystymasis nusako kait , o m stymo veiksm sandara — pasto - vum ³. Jis, tod l, apibr žia pagrindines protinio vystymosi pa - kopas ne specifiniais pasiekimais, bet tuose pasiekimuose slypin - ia m stymo veiksm sandara. Protinis vystymasis jam nusako kait , kurioje matome besirutuliojan ios m stymo veiklos strukt - t ros išraiškas.

Nors Piaget protinio vystymosi teorija labiausiai remiasi duomenimis apie daiktin s tikrov s supratimo kitim , ji taikoma aiš - kinti randamus pasikeitimus ir kitose veiklos srityse. Ryšio tarp vairi psichin s veiklos sri i klausim Piaget prad jo kelti jau beveik prieš penkiasdešimt met , tik jo darbai tada nesusilauk reikiamo d mesio⁴. Paskutiniu metu daugelis jo ankstyvesni steb jim buvo sistematingai pakartoti ir išpl sti, tokiu b du tie patys klausimai gali b ti keliami iš naujo, tikslesni duomen šviesoje. Piaget esm je pasisako už m stymo veiksm formal panašum , neatsižvelgiant veiklos turin ir bando aptarti j sandaros savybes, sudaran ias kiekvienos vystymosi pakopos šerd ; v lesni studij duomenys betgi rodo didesn psichin s veiklos

³ J. Piaget, *Genesis and Structure in the Development of Intelligence. Six Psychological Studies*, 1967.

⁴ J. Piaget, *Judgement and Reasoning in the Child*, 1926 ; taip pat *The Moral Judgement of the Child*, 1932.

sri i nepriklausomum ir m stymo veiksm daugialypiškum . Tatai ir skatina tyrin ti s veik tarp tam tikros m stymo veiksm sandaros pasiekimo ir patirties bruož , kurioje nors psichin s veiklos srityje, ir taip pat s veik tarp tokios m stymo veiksm sandaros atsiradimo vienoje psichin s veiklos srityje ir kitoje. Nor dama šiuos klausimus paryškinti, nors suglaustai pateiksiu Piaget teigimus apie protinio vystymosi eig , o po to, amerikie i psichologo L. Kohlberg dorini princip supratimo vystymosi aptarim , kuris iš ties yra išrutuliotas iš Piaget ankstyv j pasi-sakym .

Protinis vystymasis. — Bendrai imant, Piaget skiria keturias protinio vystymosi pakopas: praktin s veiklos tarpsn k dikyst je, priešsistematinio protavimo tarpsn ikimokykliniame amžiuje, konkre iai sisteminio protavimo tarpsn mokyklos amžiuje, ir formaliai sisteminio protavimo tarpsn , pasiekiam brendimo metu. Nežadu ia Piaget skiriamas vystymosi pakopas tiksliai ir išsamiai išnagrini ti. Užteks tik trumpai kiekvien aptarti ir iškelti tai pakopai b dingas mintijimo savybes ⁵.

K dikio protavimas ribojasi praktine veikla, nes neišvystus kalbos, pagrindini tikrov s s vok , nei išsamios vaizdži siste-mos, jis negali nei apibendrintai nei atitrauktai m styti apie aplin-kos reiškinius. Jo veikla siekia konkre i rezultat , o ne supratimo. Žinoma, ir šiame tarpsnyje m stymo veikla kei iasi, nes primity-vaus mokymosi b du yra sujungiami poj iai, ple iasi suvokimas, pastebimas besikartojan i apraišk d sningumas, paties vaiko veikla pasidaro sud tingesn , suderinanti daugiau veiksm vien-tis grandin . domu, kad toki praktišk veiksm s rangoje galima pasteb ti strukt rines savybes, formaliai panašias savybes randamas mintijimo veiksm sandaroje v lesn se vystymosi pako-pose, arba savybes randamas kalbos gramatin je sandaroje. Pavyzdžiui, veiklos visuma išsiskiria siek ir priemonės ir galima vaik bandyti vairius veiksmus kaip priemonės tai pa iai pasekmei išgauti, tuo pa iu išreiškiant santyk vieno su daugeliu ir taip pat vieno veiksmo kitam subordinacijos pradži . Arba v l, vaikai dažnai savo veikloje k nors padaro ir tuojau sunaikina, tuo pa iu savo veikloje išreikšdami neigimo princip . Kartais vaikas pasi-renka kok daikt ir vairius savo veiksmus nukreipia t daikt , tuo pa iu lyg vartodamas pasirinkt j daikt veiksnium, o kitus

---

⁵ J. Piaget, *The Psychology of Intelligence*, 1950.

savo veiksmus — pažyminiais ⁶. Tokia praktin s k dikio veiklos analiz ir galina Piaget teigti, kad m stymas išauga iš praktin s veiklos ir esm je yra tos veiklos transformacija aukštesniame lygyje.

Antroji protinio vystymosi pakopa prasideda su kalbos apvaldymu. Kalba suteikia vaikui b d ženklinti daiktus bei vykius, tuo pa iu galindama j veikti ne tik praktiškai, bet ir simboli keliu. Kalba išple ia pažinimo lauk ir padeda vaikui apibendrinti savo patirt , o taip pat ir perimti apibendrint kit žmoni patirt . Žinoma, kalba n ra vaiko lygiai taip pat vartojama kaip suaugusio, jo s vokos dažnai b na per pla iai apibendrinamos ar perdaug susiaurinamos bei sukonkretinamos, nes jo m stymas neturi strukt rin s formos galinan ios logiškai protauti. Tai, kas buvo pasiekta praktiškos veiklos plotm je, dabar turi b ti perkelta s moningo, simboli pagalba vykdomo mintijimo plotm . Kadangi šiame tarpsnyje formuojasi m stymo veiklos sistematiškumas, bet dar n ra išvystytas iki vientisos vis mintijimo veiksm sandaros, šis tarpsnis vadinamas priešsistematiniumi. Ryškiausia šio tarpsnio žym yra gr žtamojo (*reversibilitate*) veiksmo tr kumas m stymo veiksm sandaroje. Jeigu suvokiama kurio nors reiškiniio dvi dalys, tai nebesvarstoma apie t reiškin kaip visum , arba, jeigu kuris nors daiktas apr piamas viena s voka, tai tuo pa iu nebeapr piamas kita. D l to vaiko m stymas atrodo nenuoseklus. Štai keletas klasišk pavyzdži . Jei 4-5 met vaikui parodoma g li puokšt sudaryta iš 5 roži ir 3 ramuni , ir jo klausiama, ar yra daugiau roži ar daugiau g li , vaikas atsako, kad daugiau roži . Tai vyksta tod l, kad jam suskirs ius g les rožes ir ramunes, jis nebegali mintimi gr žti prie g li visumos, jis negali rožes išskirti ir tuo pat metu jas suvokti kaip bendrai g les. D l to vaikas lygina kiek roži ir ramuni , o ne roži ir g li . Arba v l, vaikas paklaustas, kiek jis turi broli , teisingai atsako kad du : Petriuk ir Jonuk ; ta iau jeigu toliau klausiama kiek Petriukas turi broli , jis atsako — vien . Tai vyksta tod l, kad vaikas tuo pat metu nesuvokia sav s kaip veik jo, turin io brolius, ir kaip brol , kito veik jo. D l panaši priežas i iškyla daikt lyginimo ir skirstymo sunkumai. Vaikas atsižvelgia vienu kuriuo metu tik vien ryški daikto savyb , bet ne kelias. Tatai pastebima, kad ir vaikui sprendžiant apie skys io kiek dviejose nevienodos formos stiklin se. Jeigu vaikas atkreipia d mes vandens lygio aukšt

⁶ Praktini veiksm strukt ra pla iau aptariama : I. C. Užgiris, *Organization of Sensorimotor Intelligence*, žr. M. Lewis, *Origins of Intelligence*, 1976, 123-163.

stiklin je, tai jis nebeži ri stiklin s apimt ir sprendžia, kad toje stiklin je, kurioje vandens lygis yra aukštesnis, vandens yra daugiau, nors toji stiklin ir b t žymiai siauresn už antr . O jei viena stiklin paimama tiek siaura, kad vaikas atkreipia d mes ši ypatyb , tai tada jis neatsižvelgia vandens lyg . Kitaip sakant, vaik atsakymus negalima paaiškinti išmokimu netiksliai b d kiekiui nustatyti, kadangi jie išplaukia iš j m stymo veiksm sandaros ypatum . Panaši konkre i davini Piaget surinko labai daug ir kiti jo steb jim davinius daugmaž patvirtino. Iš viso, šiame tarpsnyje vaikas samprotauja ne apie reiškinį vyksm , bet apie j pastovias ypatybes, t.y. pradmens tašk ir vyksmo pasekmes. Jeigu vaikui parodoma, kaip nuo stalo nukrinta lazda, jis lengvai gali pavaizduoti lazd ant stalo, prieš jai pradedant kristi, ir taip pat ant žem s, jau nukritusi , bet ne kritimo metu. Piaget tai aiškina vaiko m stymo veiksm sandaros tr kumais, teigdamas, kad vaikas iš tikro negali reiškinį eigos pilnai pažinti kol jo m stymo veikla nepasiekia aukštesnio lygio.

Tre iasis, konkre iai sisteminio protavimo tarpsnis pasižymi m stymo veiksm sisteminine sandara, kuri turi matematini grupi savybes ir tuo galina logišk protavim . Vaikas pradeda nuosekliai lyginti, skirstyti, spr sti apie varias daikt ypatybes, jo s vokos gauna logišk s rang ir daugeliu atvej jo protavimas primena suaugusiojo. Šis tarpsnis vadinamas konkre iai sistemininiu todėl, kad sisteminis mintijimas yra taikomas tik ap iuopiamai tikrovei arba tik konkre ios patirties padariniams. Esamas tikrov s patyrimas ta iau n ra laikomas vienos iš daugelio konkre iai manom galimybi išraiška; kitaip tariant, viros savyb s yra suprantamos kaip konkre ti daikt ar reiškinį dalis, o ne kaip vienas iš keleto b d tuos daiktus ar reiškinius aptarti. Pavyzdžiui, jeigu mokyklinio amžiaus vaikas turi nuspr sti koki gyv n gal t b ti naujai atrastoje saloje, jei vienintel s savyb s, kurias mok tume atpažinti b t plaukymas, vaikš iojimas, ir kailio tur jimas ar netur jimas, jis lengvai išvardina plaukiojan ius gyv nus, vaikš iojan ius gyv nus, gyvius su kailiu, ir gyvius be kailio. Dar paklausintas, jis nusprendžia, kad gal t b t plaukiojan i kailiuot ir vaikš iojan i kailiuot gyvi , ir taip pat plaukiojan i be kailio ir vaikš iojan i be kailio. Ta iau jis sistematiškai neišsemia vis galimybi , nepareiškia, kad gal t neb ti joki gyvi , arba, kad kai kurie kailiuoti gyv nai gal t ir plaukioti ir vaikš ioti. Arba v l, jeigu vaikui duodamos senoviškos svarstykl s ir keletas viraus dydžio svars i , ir jei jo uždavinys yra išmokti svarstyklės išbalansuoti, tai jis bebandydamas suranda

kur svarst ties kuria svirtel s vieta reikia užkabinti, kad svarstykl s išsibalansuot , ir gali net t santyk išreikšti taisykl s b du, ta iau jis tos taisykl s nesugeba išreikšti abstrak iai, taip kad j b t galima pritaikyti bet kokio dydžio svarstykl ms, ir bet kokiems svars iams. Jo sudaromos taisykl s ribojasi konkre ios pa-tirties duomenimis.

Paskutin protinio vystymosi pakopa perkelia mintijimo veikl v l nauj plotm , nes svarbieji m stymo veiksmai jau ima medžiag savo veiklai ne konkre i patirt , bet m stymo veism davinius. Tatai galina m stym abstrak iomis s vokomis, imant d mesin ne tik esamus, bet ir teoretiniai galimus reiškinius. M s-tymo veism sandara gauna login s algebros spr sm savybes. Kadangi m stymo veiksmai dabar gali b ti taikomi bet kokiam turiniui, ši pakopa vadinama formaliai sisteminio m stymo pakopa. Žinoma, tai nereiskia, kad ši pakop pasiek s žmogus tik tokiu b du visus gyvenimo reikalus sprendžia. Anaipol, neskiekveina aukštesn pakopa jungia ir visus žemesni pakop pasiekimus, kurie turi savo viet m stymo veism s rangoje. Aplinkyb se, kuriose pakanka praktin s veiklos, žmogus taip ir veikia. Taip pat, nauji uždaviniai dažnai b na lengviau sprendžiami konkre i duomen plotm je; tiktai abstrak iai m styti paj giantis žmogus ia nesustoja ir nepamiršta, kad tasai uždavinio sukonkretinimas yra tik vienas iš daugelio galim , naudingas visuotiniam d sniui išvesti.

Šitoks protinio vystymosi aptarimas tinka tik apibendrintam, vidurkio žmogui. Tai yra schema padedanti protin vystym si studijuoti, bet ne tikslus tokio vystymosi vaizdas. Daugelis pasiekim , kurie yra laikomi b dingais kuriam vienam vystymosi tarpsniui, nerandami tuo pa iu metu. Net ir medžiagin s tikrov s pažinimo vystymosi tempas skiriasi pagal tikrov s sritis, vaik konkre i patirt , gyvenamos kult ros bruožus, ir t.t. ⁷ Kai svartomas socialin s tikrov s pažinimas, ia išd styt m stymo vystymosi raid b na dar sunkiau atpažinti. Ta iau paskatinti Piaget teoretini teigim apie esmin m stymo veism tapatum , nepaisant kuriai tikrov s sri iai jie b t taikomi, L. Kohlberg ir jo

---

⁷ Daugyb tyrim parod vystymosi tempo variacij ; pavyzdžiui J. Bruner, *Studies in Cognitive Growth*, Wiley 1966 ; R. D. Tundenham, *Theoretical Regularities and Individual Idiosyncrasies*, žr. D. R. Green, M. P. Ford ir G. B. Flamer, *Measurement and Piaget*, 1971 ; Užgiris, I. C., *Situational Generality of Conservation*, žr. *Child Development*, 1964 m. 35 t., 831-841 psl.

mokiniai — E. Turiel, J. Rest, R. Kramer, ir kiti — prad jo nuosekliai tirti etini norm supratimo vystym si. Be abejo, juos taip pat skatino bendroji nuomon , kad lig tol naudoti b dai doringiam vystymuisi studijuoti nedav pakartojam davini . Kiek psichoanalitin s teorijos kv pti s žin s galios tyrimai, tiek ir visuomeninio lavinimo poži rio paveikti gero elgesio steb jimai, dav susikertan ius, nenuoseklius rezultatus. Abu šie poži riai ne m d mesin vaiko protinio vystymosi ar, kitaip tariant, neatsižvelg m stymo element dorini sprendim ir veiksm grandin je. Buvo manoma, kad moraliai svertini veiksmai priklauso nuo s žin s išsivystymo kritiškame vaikyst s laikotarpyje, arba nuo gero elgesio taisykli sis moninimo, tod l buvo ieškoma b d kalt s jausmui pamatuoti, bet mažai r pinamasi pa i problematini situacij ar dorini princip skirtingu supratimu vystymosi eigoje. Tiesa, Kohlberg lig šiol apsiribojo dorini sprendim tyrimu, nebandant juos derinti su veikla tikroviškose situacijose, bet ir tai jau dav domios medžiagos.

Etini princip supratimas — Nedr su psichologui leistis etikos problemas. Vienok sunku nepasteb ti, kad socialiniuose moksluose paplit s etini norm reliatyvumo pripažinimas vargiai derinasi su randamu m stymo vystymosi raidos visuotinumu. Tai skatina kai kuriuos psichologus teigti, kad, nors konkre ios etikos taisykl s gali griežtai skirtis vairiose kult rose, protavimas tas taisykles pritaikant, atskleidžiantis tikr j supratim , vyksta visiems bendra eiga. ia turima galvoje ne protavimas aplamai, bet protavimas darant dorinius sprendimus. Norint kalb ti apie tokio protavimo vystym si, reikia rasti visuotinai priimtin etini vertybi , kad sprendimai daromi jomis vadovaujantis b t filosof pripaž stami doriniais sprendimais. Kohlberg argumentuoja, kad tik teisingumo vertyb atitinka visuotinum, privalumo, kategoriškumo, ir nekintamumo reikalavimams ir tod l dorini sprendim vystym si reikia aptarti kaip teisingumo principo supratimo raid ⁸. Nors gerov s (savo ir kit), naudos, bei autoriteto gerbimo vertyb s gali b ti naudojamos, darant dorinius sprendimus, aukš iausioje etini norm supratimo pakopoje jos užima antrin viet , pajungtos suvisuotintam ir sukategorintam teisingumo principui. Ta iau Kohlberg ne tuo remia teisingumo principo pirmum : jis neteigia, kad, jeigu tikrov je teisingumo principas yra vartojamas labiausiai išsivys iusi žmoni , tai juo visi ir tu-

---

⁸ L. Kohlberg, *From is to Ought*, žr. T. Mischel, *Cognitive Development and Epistemology*, 1971, 151-235 psl.

ret vadovautis, darydami dorinius sprendimus. Jis rodin ja, kad tik nuoseklus teisingumo principo pritaikymas neveda prie prieštarujan i sprendim ir, tod l, apibr žia etini norm supratimo vystym si kaip logišk raid linkui pilnutinio teisingumo principo supratimo. Savo vystymosi raidos aptarimu bei strukt riniu vystymosi pakop išskyrimu Kohlberg'o dorini sprendim vystymosi teorija yra gimininga Piaget'o protinio vystymosi teorijai. Vienok Kohlberg naudojasi ir kit pirmtak , kurie dom josi visuomenin s tikrov s supratimo vystymusi, mintimis ⁹.

Kohlberg aptaria tris pagrindines dorini sprendim vystymosi pakopas: priešutartin pakop , sand rio pakop , ir principin (arba savarankišk j) pakop ¹⁰. Kiekviena j dar skirstoma du tarpnius, tuo b du nusakant šešias stadijas dorini sprendim vystymosi raidoje. Reikia pabr žti, kad kiekviena stadija yra atpaž stama ne iš to, koks konkretus sprendimas padaromas, bet iš to, kaip žmogus samprotauja sprendim darydamas ir kokiomis etin mis normomis savo sprendim pateisina. Kohlberg tvirtina, kad kiekviena stadija remiasi skirtinga m stymo veism sandara ir atspindi skirting teisingumo vertyb s supratim ; kiekviena aukštesn stadija apr pia vis platesn galimybi lauk , bet veda prie vis labiau nuosekli , suderint , viens kitam neprieštarujan i sprendim . Šiems teigimams paremti, Kohlberg ir jo bendradarbiai yra surink nemažai davini iš pasikalb jim su jaunuoliais ir suaugusiais tarp maždaug 10 ir 28 met amžiaus. Tokie pasikalb jimai remiasi svarstymu specialiai sudaryt , moraliai kebli situacij , ir leidžia nustatyti ne tik m stymo lyg dorini sprendim srityje, bet ir žmogaus vertybi s rang , etini d sni vaidmens visuomen je supratim , paži r žmogaus teises, ir panašiai. Per ilgai užtrukt kiekvien vystymosi pakop visais šiais poži riaais aptarti, tod l apsiribosiu tik m stymo veism sandara ir teisingumo vertyb s supratimu.

Priešutartin vystymosi pakopa pasižymi asmeniškumu, gero ir blogo elgesio taisykles vertinant. Pasekm s pa iam veik jui apibr žia veism teisingum . Sprend jas atsižvelgia tiktai vien poži r , arba savo, arba to, kuris turi j g ir vali . Pirmasis tarpnis apib dinamas sutapatiniu teisingumo su išoriniais vert s ar j gos skirtumais. Silpnesni turi klausyti stipresni j , vargšai turi

⁹ Visuomenin s tikrov s supratimo vystym si nagrin jo : J. M. Baldwin, *Social and Ethical Interpretations in Mental Development*, 1906 ; J. Dewey, *Moral Principles in Education*, 1909 ; G. H. Mead, *Mind, Self, and Society*, Chicago 1934.

¹⁰ L. Kohlberg, *Stage and sequence*, žr. D. A. Goslin, *Handbook of Socialization Theory and Research*, 1969, 317-480 psl.

nusilenkti turtingiems, negražiams turi tekti nemalon s darbai ir panašiai. Kohlberg duoda pavyzd dešimtame io, kuris samprotauja, kad jeigu l ktuvo patarnautoja turi tik vien tablet vaist , reikaling ir turtingai keliautojai ir paprastai patarnautojos paž stamai, teisinga b t tablet atiduoti turtingajai; ta iau jeigu nelaim s atveju reikt pasirinkti, ar gelb ti vien svarb asmen , ar daug šiaip sau žmoni , tas pats vaikas galvoja, kad reikia gelb ti didesn skai i žmoni , nes jie visi drauge gali tur ti daugiau nam , daikt , ir šiaip visoki g rybi negu vienas, kad ir svarbus žmogus. Tokie sprendimai yra pateisinami pasekm mis veik jui. Vaistus reikia duoti turtingai poniai, nes ji gali pasodinti patarnautoj kal jiman. Jeigu sprendžiama ar mirtinai sergan ios moters vyras turi teis vogti vaistus iš išrad jo, kuris atsisako juos parduoti už tiek, kiek tas vyras gali mok ti, atsakymas gali b ti «taip », pateisinant, kad jeigu žmona mirt , kiti gal t kaltinti vyr , kad ja nesir pino, arba « ne », pateisinant, kad už vagyst galima patekti kal jiman. Vienu ir kitu atveju atsižvelgiama tik pasekmes veik jui. Toks samprotavimas remiasi primityviu etini norm privalumo supratimu: jeigu privalu nedaryti blogio, tai blogis b tinai iššaukia bausm , o jei yra bausm , tai tur jo b ti ir blogis. ia taip pat matoma abstrak i s vok sukonkretinimas.

Antrasis šios pakopos tarpsnis pasižymi teisingumo sutapatimu ne tiek su išorine verte ar j ga, kiek su nor bei reikalavim patenkinimu. Sprendimai b na mažiau griežti, nes pradedama suprasti atsilyginimo d snis žmoni santykiuose, ta iau pateisinimai tiems sprendimams yra grynai pragmatiški. Pavyzdžiui, samprotaujama, kad reikia gelb ti draugo gyvyb , nes gal jis kada bus reikalingas paties gyvybei išgelb ti; arba, kad nereikia sk sti brolio t vui, nes kit kart brolis gali pat pask sti. Vaist vagyst s problemoje, teigiamas sprendimas pateisinamas žmonos reikalingumu ir tuo, kad kal jimo bausm grei iausiai neb t ilga; neigiamas sprendimas pateisinamas tuo, kad jeigu vaistai ir pad t , už vagyst reikt s d ti kal jime ir vistiek netekt su žmona gyventi. Vienu ir kitu atveju veiksmo teisingum apsprendžia nauda. Nors vidiniai norai ir jausmai pripaž stami ir kitiems žmon ms, sprendimai n ra daromi suderinant abiej poži rius.

Antroji, sand rio moralini sprendim vystymosi pakopa pasižymi visuomen s santvarkos vertinimu. Šeimos, draug , visuomen s nuomon yra laikoma svarbia, ir asmeniška nauda ar skriauda yra subordinuojama sutartini nuostat palaikymui. Teisingumas sutapatinamas su visuomen s nuostat vykdymu. Šios pakopos

pirmasis tarpsnis atspindi konkretni toki sutartini nuostat supratim , o antrasis tarpsnis — labiau abstrakt poži r visuomen ir statymus. Pirm j tarpsn Kohlberg vadina «ger tarpusavio santyki » morale, nes teisingumas suprantamas pagal « daryk kitiems taip, kaip nori, kad kiti tau daryt » d sn . Samprotaujant sugebama atsižvelgti ir derinti daugiau negu vien poži r , ta iau sprendimai dažnai b na kompromisiniai, nes vertyb s, kuriomis vadovaujamasi, neturi visuotinum o ypatyb s. Pavyzdžiui, sprendžiama, kad apie broli reikia pasakyti t vui, nes jei t vas v liau sužinos, tai bus prarastas t vo pasitik jimas; nors ir blogai, kad sk stas brolis nebepasitik s, ta iau t vas yra šeimos galva ir tod l jo nuomon svaresn . Vaist vagyst s problemos atveju, sprendimai pateisinami sivaizduojamu kit veik jo poelgio teigiamu arba neigiamu vertinimu. Iš viso, stengiamasi eiti kito pad t , atsižvelgti kito jausmus bei poreikius, ir daryti tai, kas b t kit , veik jui svarbi asmen , teigiamai vertinama. Ši stadija viršija ankstyvesnias, nes teisingumas nebematuojamas tiesioginiu atsilyginimu už padarytus veiksmus, o einant kito pad t ir atsižvelgiant savo b sim veiksm pas kas kitam, dar prieš pradendant su juo santykiauti. Tod l pripaž stama, kad vargšui reikia duoti daugiau, nes jam daugiau reikia (o ne tod l, kad jis bus d kingas), kad negalima keršyti, nes tada ir kitas gal t , keršyti, ir taip neb t kerštui galo ir panašiai. Šios stadijos samprotavimai yra apriboti tr kumu d sni , kurie pasakyt , kaip suderinti susikertan ius kit poreikius ir kaip elgtis su tais, kurie nesilaiko sutartini elgesio d sni .

Antr j sand rio pakopos tarpsn Kohlberg vadina «tvarkos ir statym » morale. Šiai stadijai b dingas mintijimas išsprendžia ia tik min tus ankstesn s stadijos sunkumus, suvisuotinant esam visuomenin santvark ir jos statymus. Teisingumas sutapatinamas su esamos santvarkos ir statym palaikymu (ne tik klausymu), o g ris ir blogis sprendžiamas prisiimant ne kurio nors kito asmens, bet visos visuomen s poži r . Pareiga visuomenei, garb ar negarb , išplaukianti iš visos bendruomen s vertinimo, eina šios stadijos samprotavimus; teigiama, kad visuomen s patarnavimai turi b ti nusipelnyti darbu ir patarnavimais visuomenei, o nusikaltimai bendrai tvarkai baudžiami, bausme atlyginant visuomenei padaryt skriaud . Suaugusi j svarstymai, darant dorinius sprendimus, dažniausiai atitinka šiai stadijai. Nepaisant to, Kohlberg mano, kad galima išskirti dar dvi etini sprendim vystymosi stadijas, sudaran ias principin arba savarankišk j pakop .

Pirmasis principin s pakopos tarpsnis apib dinamas bendros gerov s principo iš limu. Nors taip samprotaujant prisiimamas

visos bendruomenės požiūris, bet esamiems statymams ir santvarkai nebeteikiama absoliutios vertės. Svarstant atsižvelgiama galimumus bendrai gerovei padidinti, statymams patobulinti. Tad, teisingumas siejamas su bendruomenės gerove ir su žmogaus esmini teisi saugojimu, o ne su esamos santvarkos palaikymu. Yra pabrėžiama sutarimo svarba, kiek nustatant visuomenės santvarką, tiek kasdieniniuose žmoni savitarpio santykiuose. Statymai laikomi sutartinėmis priemonėmis konfliktams tarp susikertančių teisi išspręsti. Iš viso, tikslingi būdai sutarimui pasiekti, ar tai nustatant visuomenės santvarką ar leidžiant statymus, vertinami daugiau negu tais būdais atsiektos pasekmės, nes tol, kol laikomasi visiems priimtini tiksling sutarimo būdais, yra priemonės esamiems potvarkiams pakeisti. Kadangi tik laisvai sudarytos sutartys galioja, laisvą kaip vertybę gauna pagrindinės reikšmės. Gyvybė yra pripažįstama kaip viena iš žmogaus esmini teisi. Taipgi, galimumas lygybė, o ne visuomenės atlyginimo už nuveiktą darbą lygybė apibrėžiama teisingumas bendruomenės santvarkoje. Moraliniai sprendimai daromi atsižvelgiant visumos vėli ir gerovės, bet būna pateisinami savigarbos jausmais, paremtais tos vėlios bei gerovės supratimu, o ne viešu visuomenės vertinimu.

Antrasis principinis pakopos tarpinis pasiūlymi etini principu suvisuotinimu ir sukategorinimu, nesikreipiant visuomenės pritarimui, vėli, ar panašiai. Pats individas tuos principus prisiima ir jį pasirinkim pateisina jį tikslingumu, išsamumu, ar visuotinio privalumo galimumu. Ši stadija būtinai skirti nuo daug ankstyvesnio vadovavimosi asmeniškais norais bei reikalavimais. Taip prisiimti principai būna iš esmės teisingumo principo variantai, paremti kiekvieno žmogaus žmogiškumo gerbimu ir visuotinos žmoni teisi lygybės pripažinimu. Iš ši princip išplaukia sutarimi bei sutarimo būdu priimt potvarki laikymasis. Tačiau jeigu statymai ar potvarkiai prieštarauja šiems principams, individas atiduoda pirmum savo principams. Net ir statymo sulaužymas gali būti pateisintas, nes savigarba matuojama ne sutartinės vėlios vykdymu, o visuotini etini princip laikymusi¹¹. Kohlberg ši pakopą laiko aukštesniu dorini sprendim vystymosi lygiu, nes dorini samprotavim vystymosi kaitoje vis surandamas teisingumo požvilgis, ia pasiekia pilnutin išraišk

S ryšio galimūmai — Grįžtant prie ia pateikt protinio vystymosi ir dorini sprendim vystymosi išdėstym bendrai, paraleli^{11 11}

¹¹ Šitok argument gražiai išvystė H. D. Thoreau, *Civil Disobedience*,

nesunku rasti. Ir viena ir kita raida remiasi m stymo veiksm sandaros did jan iu išsamumu, susijungimu, lankstumu bei dar- numu. Vienok protinis vystymasis vyksta daug spar iau negu mo- ralini sprendim vystymasis¹². Jeigu baigdami gimnazij daug- mas yra ne tik pasiek formaliai sisteminio protavimo lyg , bet ir j gerokai tvirtin , tai tuo pat metu j moraliniai sprendimai vos pradeda atspind ti sand rio pakopos lyg . Iš to nesunku spr sti, tad protinis vystymasis sudaro pagrind , reikaling dorini spren- dim vystymuisi, bet dar tenka ieškoti tarpini atsiekim , kurie pad t paaiškinti ši dviej šak išsiskyrim vystymosi metu. Pats Piaget išk l asmenini santyki patiries galim vaidmen . Jis pasteb jo, kad priešsisteminio m stymo tarpsnyje vaikai sprendžia apie veiksm g r ir blog grynai iš j pasekmi , visai neatsižvelgdami veik jo intencijas. Tuo tarpu pasiek konkre-iai sisteminio m stymo pakop , jie jau priima ir veik jo inten- cijas d mesin. Piaget samprotavo, kad kol vaiko asmenini san- tyki ratelis susideda iš šeimos nari , jo patirtis ribojasi hierarchi- niais santykiais, kuriuose t v paži ra visada turi didesn s reikš- m s. Tik iš jus mokykl ir prad jus santykiauti su bendraam- žiais, vaikas patiria tok santyk , kuriame abiej dalyvi požvil- gjai vienodai galioja. Piaget svarst , kad ši patirtis grei iausiai padeda m stymo veiksm vystymuisi ir atsispindi tiek fizin s tikrov s tiek ir dorini sprendim srityje.

Nedaug yra buv bandym palyginti m stymo lyg vienodo am- žiaus vaik , kuri tarpasmenini santyki patirtis žymiai skirt si. Seiman band nustatyti vairaus amžiaus vaik sugeb jim eiti kito žmogaus pad t ir prisiimti kito žmogaus požvilg¹³. Jis rado, kad priešsisteminio m stymo tarpsnyje, vaikai neskiria savo ir kito paži r kuri nors situacij . Nors jie ir gali teisingai vertinti kito viešai parodomus jausmus ar norus, jie sprendžia apie situa- cij iš savo, o ne kito požvilgio. Tatai atitinka vaiko nesugeb - jim šitame vystymosi tarpsnyje priimti d mesin daugiau negu vien daikto savyb , daiktus skirstant ar vertinant j ypatumus. Pasiek s konkre iai sisteminio m stymo tarpsn , vaikas pradeda suprasti, kad kitas turi savo požvilg ir, kad kito požvilgis gali skirtis nuo jo požvilgio. Ta iau jei, svarstydamas apie daiktin

---

¹² Pavyzdiiui, D. Kuhn, J. Langer, L. Kohlberg ir N. S. Haan, *The Development of Formal Operations in Logical and Moral Judgement*, žr. *Genetic Psychology Monographs*, 1977, 95 t., 97-188 psl.; L. Lee, *The Concomitant Development of Cognitive and Moral Modes of Thought*, žr. *Genetic Psychology Monographs*, 1971, 83 t., 93-146 psl.

¹³ R. Selman, *The Relation of Role-taking to the Development of Moral Judgement in Children*, žr. *Child Development*, 1971 m. 42 t., 79-92 psl.

tikrov, vaikas sugeba skirtingas daikt savybessu derinti, tai, sprsdamas apie dorines situacijas, jis dar vis vadovaujasi autoriteto ar jgos požiriu. Vliu, tame pat mstymo tarpsnyje, vaikas pradeda suprasti ne tik tai, kad kitas turi skirting poživilg, bet ir tai, kad kiekvienas j iki tam tikro laipsnio suvokia viens kito poživilg. Šis supratimas atsispindi šiame tarpsnyje taip m - giamuose strategijos žaidimuose, nes vaikas jau sugeba eiti kito pad t ir spr sti apie kito siekimus bei galimus veiksmus. Dorini sprendim plotm je tatau pasirodo atsisakymu grynai išorini savybi mato, darant g rio ir blogio sprendimus, tik tie sprendimai dar vis b na dominuojami asmeniškios naudos poži - rio. Išeina, kad sugeb jimas priiimti kito poživilg yra artimiau susietas su protiniu vystymusi apamai, ir bent kol kas neišaiškina l tesnio vystymosi dorini sprendim plotm je. domu, kad pasiek s formaliai sistematinio m stymo tarpsn, žmogus sugeba visai atsiriboti nuo vykstan ios situacijos ir santyk savo su kitu paži r ti ne tik iš j abiej, bet ir iš tre io asmens taško. Tautu dorini sprendim srityje, jis dar vis vadovaujasi santykiautoj poživilgiais, nors ir geriau sugeb damas atsižvelgti kito pad t («ger tarpusavio santyki » moral). Formaliai sistematinio m s - tymo išsivystymas, galinantis žmog suvokti konkre iai egzistuo - jan ius reiškinius kaip hipotetini galimum rinkinio išraiškas pasireiškia sugeb jimu suprasti, kad žmoni santykiuose, jus kito pad t, manoma j klaidingai vertinti ir gyti klaiding kito poživilgio supratim . Tada vertinama vairi sutartini tarpusavio susipratimo sistem svarba. Tai gal bent truput paaiš - kina, kod l dorini sprendim srityje, užuot suprat s esamos tvar - kos ir statym ribotum, žmogus kaip tik pasirenka esam tvark griežtai palaikyti. Tiktai nedaugelis, ir tai žymiai v liu, pradeda ži r t esam visuomenin santvark kaip vien iš galim sant - vark ir ieškoti visuotini princip tos santvarkos teisingum pa - sverti. Iš ši davim matyti, kad, nors sugeb jimas priiimti kito poživilg vystosi d sningai, jis yra artimiau susietas su protiniu vystymusi apamai, negu su etini princip supratimo lygiu, ir ši dviej m stymo šak santykio neišsprendžia.

Kaip tada t skirting vystymosi temp šiose dviejose šakose paaiškinti? Tenka iš naujo panagrin ti patirties s vok . Ir Piaget ir Kohlberg pripaž sta, kad vystymasis remiasi žmogaus patirtimi, kad vair s patyrimai sudaro medžiag reikaling m stymo vysty - muisi. Jie neži ri vystym si kaip kok automatišk atsisklei - dim pagal gamtos nustatyt temp . Iš kitos pus s, aišku, kad jie neži ri vystym si kaip išorini veiksn takos padarin . Vystymasis yra vidinis procesas, bet jo medžiaga yra žmogaus pa -

tirtis, gyjama santykyje su tikrove. Žmogus suvokia savo aplink , naudodamasis turimomis s vokomis, mintijimo veiksmis, tad ir jo patirtis kei iasi jam besivystant. Ankstyvieji vystymosi tarpiniai slepia savyje savo subyr jimo gr d , nes jiems b ding psichinis veiklos ranki ribotumas išryšk ja, bandant jais apr pti vis didesn tikrov s lauk . Pastebima sprendim prieštaravimas, rezultat nepastovumas. Tie prieštaravimai, nedarnumai, ribotumai ir sudaro s lygas visos m stymo veiksm sandaros persitvarkymui, vedan iam aukštesn pakop . Atrodo, kad šis persitvarkymo procesas vyksta nevienodu grei iu tikrov s d sni supratimo ir moralini princip supratimo srityse. Tekt spr sti, kad vaik patirtis šiose srityse gerokai skiriasi. Galima b t teigti, kad dorini sprendim sritis yra nepalyginti mažesn , tad žmogaus patirtis šioje srityje yra taip pat nedidel . Ne taip dažnai reikia spr sti apie teisingum , g r ir blog , nes pro iai tvarko kasdienin gyvenim . Nors toks patyrim kiekio argumentas n ra per daug tikinantis, vis d lto yra tiesa, kad dorov s viešose mokyklose n ra mokoma, šeimos dorov s pokalbiais irgi daug neužiima, o vaiko d mesys augimo metu yra s moningai kreipiamas daiktin s tikrov s pažinim . Buvo parodyta, kad jeigu vaikui leidžiama pasirinkti jam geriausiai patinkamus argumentus už ar prieš tam tikr sprendim , vertinant vairias moraliai painias situacijas, jis pasirenka samprotavimus atspindin ius mintijim viena stadija aukštesn negu jo paties¹⁴. Nors vaikas geriausiai supranta argumentus atspindin ius mintijim b ding tai stadijai, kuri labiausiai atitinka jo paties samprotavimus, jis be vargo supranta argumentus paremtus mintijimu b dingus žemesn ms stadijoms ir pus tinai supranta samprotavimus b dingus aukštesnei stadijai. Tod l galima manyti, kad dorovini problem svarstymas, sudarantis s lygas išgirsti vairius samprotavimus, paveikt mintijimo vystym si dorini sprendim srityje.

Gal dar svarbiau b t prisiminti, kad vystymasis remiasi patyrimais, kurie išryškina turim veiklos b d ribotum . Gi moralin je srityje visuomen yra suinteresuota, kad b t laikomasi aiški elgesio taisykli , nesvarbu ar jos akiai išmokstamos, ar apgalvotai priisiimamos. Gal b t žmogui atsiranda mažai prog savo nepilnai pamatuot etini d sni ribotum ar nesuderinamum pasteb ti. Reikt manyti, kad tokie nesuderinamumai yra išryšk t , susiduriant su kitokia paži ra, diskutuojant veiksm ar nuostat teisingum . Kadangi nedaugė žmoni pasiekia prin- ¹¹

¹¹J. Rest, *The Hierarchical Nature of Moral Judgement*, žr. *Journal of Personality*, 1973, 41 t., 86-109 psl.

cipin etini norm supratimo pakop Kohlberg sistemoje, daugumas vaik retai susiduria su tokiu supratimu parentais samprotavimais. Valstyb taip pat yra linkus palaikyti *status quo*, ir ugdyti ne principin , o «tvarkos ir statym » moral . Tik svarb s istoriniai vykiai sukelia viešumoje diskusijas apie g r ir blog , teises ir teisingum , gi šiaip tokie dalykai, pavyzdžiui, spaudoje, retai telie iami. Tad ir suaugusiam retai yra progos palyginti savo ir kit samprotavimus šioje srityje. Neseniai atlikti tyrimai parod , kad, vedus dorini problem svarstym eksperimentin kurs , gimnazistai gali b ti paveikiami ir trumpu laiku pasiekia bent viena stadija aukštesn etini princip supratimo lyg ¹⁵. Betgi j pažanga ribojasi ketvirtojo tarpsnio, arba «tvarkos ir statym » moral s pasiekimu. Tuo tarpu bandymai su universiteto studentais parod , kad apie 40% antro kurso student pasiekia principin pakop toki svarstym pas koje per gana trump laik ¹⁶. Kohlberg aiškina, kad yra svarbu ne tik su vairaus lygio samprotavimais susipažinti, bet taip pat patekti gyvenimišk situacij , kuri skatint turimus principus bei vertybes persvarstyti.

Nors Kohlberg ir jo mokini tyrimai dar tik pradeda atskleisti etini norm supratimo vystymosi detales, jie jau yra dom s tuo, kad j daviniai parodo intym ryš tarp susikirtim savo samprotavimuose žvelgimo ir mintijimo tolimesnio vystymosi. Nors vystymosi tempas tikrov s ir etini norm supratimo srityse gero kai skiriasi, atrodo, kad per jimas iš vienos pakopos kit gali b ti paaiškinamas s veika tarp žmogaus turim s vok bei m s tymo b d ir jo gyjamos patirties tiek vienoje tiek antroje srityje.

Ina . Užgir ien

---

¹⁵ M. Blatt ir L. Kohlberg, *Effects of Classroom Moral Discussions upon Children's Level of Moral Judgement*, žr. *Journal of Moral Education*, 1975, 4 t., 129-162 psl.

¹⁶ D. Boyd, *A Developmental Approach to Undergraduate Ethics*, filosofijos moksl disertacija Harvard universitete, 1973.

ON THE RELATIONSHIP OF COGNITIVE DEVELOPMENT TO MORAL REASONING

by
Ina . Uzgir is

(Summary)

Developmental psychology, as most social sciences, has been influenced by structuralism to reconsider some long-standing issues. One such issue concerns the relationships between different domains of functioning particularly in the course of development, and the effects of experience on such relationships. In the present paper, the relationship between development in cognitive functioning and moral reasoning is examined.

Piaget's theory provides a genetic-structuralist account of changes in cognitive structures during childhood and youth. The claim is made that cognitive structures form distinct wholes at each of the four main stages in development. Although empirical studies have demonstrated considerable variation in the rate of progress through these stages in different cultural environments, the sequence of the main stages appears to be invariant. In contrast, the order and timing of the manifestation of such structures in particular domains of functioning seems to be quite variable. The question arises whether the organization of cognitive processes is best conceived as a single total structure or as a family of related, domain-specific structures.

To examine this question, development in the domain of moral reasoning is discussed. Kohlberg's elaboration of Piaget's two levels in moral reasoning is described and some empirical research concerning progress in moral reasoning is presented. Although a parallelism between stages in cognitive functioning and moral reasoning can be constructed, the available evidence suggests that the structurally parallel levels in moral reasoning are attained after a considerable delay. Thus, it seems that cognitive attainments may be necessary, but not sufficient for the realization of parallel levels in the domain of moral reasoning. Some experiential factors that may account for this delay are discussed and the moral education programs being attempted by Kohlberg and some of his students are briefly mentioned.

HUMANISTINIS VERTYBŲ SUGYDYMAS AR PANEIGIMAS ?

Humanistiniai vertybių puoselėjimas ar jų ignoravimas sudaro tiktą klausimą, kurio atsakymas didele dalimi priklauso nuo žmogaus prigimties supratimo. Žmogaus prigimties supratimas — tai tas didysis šaltinis, iš kurio susidaro vairios srovės ir kurios išsiskiria skirtingomis vagonėmis. Savo nagrinėjimo pagrindų laikau krikščionišką humanizmą, kadangi tai yra pilnutinis humanizmas, kuris nieko nepaneigia, kas yra žmogiška, kuris apima visą žmogišką prigimtį. Krikščioniškasis humanizmas pajunta autentišką žmogaus egzistenciją, todėl jam Terrence žodžiai yra savi: *Homo sum; humani nil a me alienum puto*. Iš kitos perspektyvos žvelgdamas, Jacques Maritain savo veikalė Humanisme intégral išreiškė mintį, kad krikščioniškasis humanizmas integruoja visa tai, kas šiandienais buvo ir tebėra geriausia visose humanistinėse srovėse.

Viena po kitos mokslinių studijų patvirtina, kad ankstyvieji gyvenimo metai yra pats reikšmingiausias laikotarpis žmogaus gyvenime. Tuo metu vaikas sparčiai vystosi visose asmenybės srityse. Jis formuoja pagrindus savo būdui, temperamentui, gyvenimo stiliui ir bendriems nusiteikimams, kurie jį lydės ir duos kryptį jo pajutimui, galvosenai ir elgesiui. Palaipsniui jo sąmonė plečiasi, savas pajutimas auga ir savojo identiteto formulavimas prasideda. Pateiktas pagrindinis gyvenimo pamokos yra išmokstamos anksti (jei jos iš vis yra išmokstamos), galbūt dar prieš vaikui patenkant mokyklos suolą, kurio natūralūs ir kokybiniai polinkiai yra dažnai slopinami, o bendrinis mokinio elgesys stiprinamas. Vėlesnės tokios tiesa vairiai pakreipia, bet paprastai nepakeičia pagrindinių krypties. Nagrinėdamas humanistinius vertybių ugdymą, iš pagrindų žvelgsiu vaiko ir jaunuolio laikotarpius, nes tuo metu sąjamos klos turi bene geriausias galimybes gyvenimo derliui nustatyti.

Jaunas vaikas yra viską vertinanti būtybė. Trečiuose ar ketvirtuose metuose jo motyvijoje vertinimas tampa dažnai sprendžiamuoju veiksmu, kas jį, pagal Carl Rogers ir kitus humanistinio orientacijos psichologus, padaro išskirtinai žmogišku, nes autentiška žmogaus plėtra yra visų pirma vertės ir vertybių atskleidimo klausimas — nusiteikimai, nusistatymai, simboliai visu-

mos, sitikinim ir prasm s gijos bei gyvenimo stiliai — visa priklauso nuo vertybi išgyvenimo¹. Humanizacijos procese vaikai reikia gausios t v ir kit asmen stimuliacijos, pažadinan ios jo vis prigimt , taip kad jis gal t sigyti pagal savo amži aukšt žmogiškumo pajutim , o v liau krikš ioniai pritinkan ius standartus bei idealus. Kadangi vertinimas vyksta bet k išgyvenant, aukl jimo momentai ir kitos priemon s yra b tinos aukštesni j vertybi pažadinimui ir tuo pa iu vertinimo lygio pak limui.

Humanišk j vertybi ugdymui yra esmingai svarbu sukurti ir išlaikyti šias vertybes pabr žian i atmosfer , kitais atvejais vaikas pasisavins antraeiles vertybes bei klaidingus sitikinimus, kokius jam televizija, radijas, spauda ir kitos masin s komunikacijos priemon s, o taip pat jo bendraamžiai patiekia. Matomai, tas ir atsitinka su didele vaik ir jaunimo dalimi m s laikais. Hurlock kalba apie naujo tipo jaunim ir j apib dina kaip klimpus minios sekime ir statuso simboli garbinime. Šis jaunimas skirtingai supranta atsakomyb , darb , inteligentiškum , turi iškreipt vertybi rang ir palinkim spontaniškai tenkinti bet kokius savo norus ar geidimus. Jinai teigia, kad šio meto sukil liai, reformatoriai, aktyvistai ir išsvetim j jaunuoliai yra dideliu nuolaidumu pasižym jusios aukl jimo sistemos išdava ^{1 2}. Jau 1965 metais Keniston tvirtino, kad žymiai jaunimo daliai išsvetim jimas (*o lienation*) apib dina j laikysen t v , visuomen s ir kult ros atžvilgiu³. Vis daugiau pastebima, kad jaunimas praranda ne vien tradicini bet ir universali vertybi pajutim . Lytinio palaidumo išplitimas, hipi komunos, kanapi r kymas ir narkotik naudojimas jaunimo tarpe rodo, kad didel jaunimo dalis išgyvena pagrindini vertybi stok ir, gal b t, esmin Vakar kult ros bei moral s nuosmukį.

Tad ir klauskime, kod l vis žmogaus prigimt iškelian ios ir gyvenim suprasminan ios vertyb s sunyko jaunimo tarpe ? Kod l taip didel jaunosios kartos dalis jau nekalba nei krikš ionišk j , nei humanistini , nei demokratišk j vertybi kalba ?

Atsakymo galima ieškoti pa ioje žmogaus prigimtyje, t v aukl jimo pasikeitime ir mokyklos vaidmenyje. Visa tai neb tinai sustiprina tai, ko t v dauguma siekia. Prad kime nuo esminio mokyklos uždavini pasikeitimo JAV.

¹ Carl Rogers, *Freedom to Learn*, Columbus 1969, 247 psl.

² Elizabeth B. Hurlock, *Adolescent Development*, New Yorkas 1973, 125-137 psl.

³ Kenneth h Keniston, *The Uncommitted: Alienated Youth in American Society*, New Yorkas 1965, 3 psl.

Vertybinio aukl jimo nuosmukis — Po 1962 met Vyriausiojo JAV teismo maldos pasmerkimo mokyklose ir kairiosios linijos konstitucijos interpretavimo kitais sprendimais, viešosios mokyklos apleid o mald ir Šventojo Rašto išt rauk skaitym . Daugiau negu tai, jos apleid o moral s ir asmenyb s ugdym , kai vairios bedievi spaudimo grup s, nor damos sunaikinti visk , kas rišasi su krikš ionyb s religija, teismo keliu užblokavo ne tik bet kok Kal d ar Velyk , bet ir paties Dievo priminim mokyklose. Žingsnis po žingsnio mokykla išst m bet koki aukštesni vertybi pabr žim . Raths, Harmin ir Simon žodžiais mokyklose teliko «neutrali fakt apie neutralius dalykus» mokymas ir rašymo, skaitymo, skai iavimo ir panaši sugeb jim vystymas⁴. Mokyklos funkcijos pilnai išskyr pagrindini vertybi bei doros d sni komunikavim , nes vertyb s ir kiti gilios svarbos dalykai nelai komi nei faktais nei sugeb jimais. Vietoje vertybi , asmenyb s ir bendrojo prisitaikymo strategij ugdymo buvo pla iai vestas seksualinis švietimas. Prisimintina, kad anks iau lyties klausim nagrin jimas vyko kolegijos metu, paaštr jus nusiskundimams, kad tai per v lu, lytinis švietimas buvo vestas gimnazijas, v l prasi d jo nusiskundimai, kad tai per v lu; taip šis dalykas buvo nukeltas pradžios mokykl , galop nuo pirmojo skyriaus vaikas klausosi apie seksualinius santykius. Kas lie ia šio dalyko d stym , ia jo pristatymas keit si nuo normalumo pabr žim iki šio meto perversij demonstravimo. Pirmo skyriaus mergait s, pama iusios *The Mollister* film , dažnai fobiškai reaguoja vyr atžvilgiu. Tai daugiau pakenkia negu jai padeda apsisaugoti nuo galim vyro pasik sinim . Narkotik r ši ir j panaudojimo b d demonstravimas tapo antruoju naujojo švietimo dalyku. Abiem atvejais pas kos yra aiškios, ko mokoma, to ir išmokstama. Veneros lig epidemija; ankstyvas n štumas ir masyvus narkotik išplitimas gali b ti dalinai rišami su modernaus švietimo perversijomis vie šose mokyklose. Šiuo metu daugelis 10-13 met jaunuoli daugiau žino apie lyties nenormalumus, negu kad gydytojai apie tai žinojo prieš 30 met . Ar tai n ra nereikalinga našta užkraujama vaikams ? Jeigu dalykas yra geras, jo padidinimas vis tiek turi b ti saikingas. Vitaminai yra b tinai reikalingi organizmui, ta iau j dideli kiekiai iššaukia ligos reakcijas.

Ar gali toks bevertybinis ir perversijomis užpildytas švietimas tapti gyvenimo kelrodžiu, tuo jauno asmens kompasu, vykstant ¹¹

¹ L. B. Raths, M. Harmin, and S. B. Simon, *Values and Teaching*, Columbus, Ohio, 1966, 20 psl. D l dabartin s religijos pad ties vie šose mokyklose žr. R. B. Dier enfiel d, *Religious Education*, 1972, 68, 96-114 psl.

vis spart jantiems socialiniams ir kult riniams pasikeitimams ? Teigiamo atsakymo duoti negalima. Did jant nusikaltimams ir viešajai moralei netenkant joki mast ar kriterij , yra naikinamas šeimos pastovumas ir visuomen s darna.

Bevertybinio nusistatymo išplitimas mokyklose iš tikro suk r antireligines mokyklas, nes tikrumoje toks mokymas paneigia Diev , visose jo pasireiškimose. Mokykl dauguma tapo ateistinio skiepijimo židiniai, nes ateizmas n ra atskirtas nuo valstyb s, tod l j propaguoti statymai nedraudžia. Pašalinus iš mokyklos krikš ionišk sias bei klasikinio humanizmo vertybes, aukl jimui neliko tinkamos baz s. Tokiu b du sukuriama nauja didžiul neurotinio nerimo versm . Daugelis pedagog remia May teigim , kad pagrindinis nerimo šaltinis, yra jaunesn je kartoje, yra stoka brandinan i vertybi , duodan i plat pagrind santykiuoti su pasauliu⁵. Kalb damas apie dabarties suaugusius, Rogers išreišk sitikinim , kad j vertyb s yra skolinamos iš kit , kad jos n ra egzaminuojamos ir tod l jos neugdo išminties, net n ra pilnai susijusios su j išgyvenimais, tokiu b du žmogus yra pasidalin s savyje, kas sukelia tamp ir netikrum identiteto formulavime bei jo išlaikyme⁶.

Bendrai kalbant, aukl jimu yra mokoma vaikus elgtis taip, kaip jie dar nesielgia ir atlikti tai, ko jie dar nesugeba. Kohlbergas teigia, kad moralinis aukl jimas negali b ti pilnai išskirtas iš švietimo proceso. Mokytojas dažnai moralizuoja mokinius, kalb damas apie taisykles ir apie mokini tarpusavio santykius. Tod l jis skatina mokyklas s moningai r pintis moraliniu aukl jimu, nes mokyklos, ar jos nori ar ne, yra sijungusios moralin aukl jim . Jeigu toks moralizavimas yra neišvengiamas, yra logiška išeitis, kad tai b t atliekama suformuluot moralinio aukl jimo tiksl šviesoje⁷. Deja, iki šiol Kohlbergas nesulauk bandym sukelti planing moralin ugdym mokyklose.

Mokykloje, kaip teisingai pastebi Brackenbury, ne manoma mokyti ir mokintis be koki nors vertybi perdavimo bei gijimo. Jei mokytojai neišreiškia savo vertybini nusistatym ir bando savo asmeninius sitikinius užmaskuoti, vis vien susidaro situacijos, kur j vertyb s išryšk ja ir be žodži . «Jeigu mokytojas kiekviena proga bando sl pti savo sitikinius, tai klausimas, ar jo mokiniai išmoks savarankiškai galvoti, ar tik pajus, kad j moky-

⁵ Roll o May, *Psychology and the Human Dilemma*, Princeton 1967, 24 psl.

⁶ Carl Rogers, *Freedom to Learn*, Columbus 1969, 189 psl.

⁷ L. Kohlberg, *Moral Education in the Schools: a Developmental View*, žr. *School Review*, 1966, 74 t., 1-29 psl.

tojui nesvarbu, k kas galvoja ar daro ? » Kai mokytojai yra susirpinę vertybi nusi r pimu, jie apriboja savo mokym tuo, k mokymo mašina gali atsakyti. Žmogaus dvasin s platumos panorama yra užspaudžiama, ji susiaurinama mašinos modelio ribas. Brackenbury ir May daro nuosekli išvad , kad d l vertybinio neutralumo daugelis jaunuoli apleidžia mokykl be jokio susirpinimo šio laiko kritiškomis problemomis ⁸.

Masin vertybi nivaliacija. — O kas gi iš esm s pasikeit šeim gyvenime ? Ar vien tik nuolaidumo ir palaidumo padid jimas t v -vaik santykiuose ? Daugiau negu tai. Moderni šeima yra gausiai apr pinta menkos kokyb s laikrašiais, žurnalais, juokrašiais, radio ir televizijos priimtuvais. Tiesiogiai bei priedangoje šios masin s komunikacijos priemon s skleidžia niekieno nekontroliuojamas mintis ir id jas, žadina norus ir kelia aistras. S moningai ar pas moningai tos id jos yra pinamos polinkius ir nusiteikimus, taigojan ius ir kreipian ius pa i elgsen ⁹. Televizija efektingai sumažino šeimos nari komunikacij ir dar labiau nam privatum . Yra nustatyta, kad televizijos ir film ži r jimas yra dres ros (tiesa susilpnintos dres ros) forma, sustiprinama emocinio pergyvenimo tampa bei pasitenkinimu. Tur dami laisv (tik apie 5% t v sugeba pilnai kontroliuoti vaik ži rimas programas JAV), vaikai pasirenka smurtu perpildytas programas, dažnai pagamintas suaugusi j nustebinimui ar j perversinei pramogai. Tarp kitko, šiuo metu apie 50% televizijos program yra duodamos iš užrašyt *video* juosteli , taip kad jos, vieno kritiko išsireiškimu, ir augina « vidijot » kart ¹⁰.

Televizijos ir film takos galingumas perduodant antisocialinius nusistatymus ir agresyvumo perversij yra patvirtintas eil je empirini ir eksperimentalini studij . Sumin siu dvi iš j . Dabartinio Amerikos Psicholog S jungos pirmininko A. Band ros ir D. ir S. Ross studija, atlikta su 96 priešmokyklinio amžiaus vaikais, aiškiai parod , kad aktori atliekam smurto veiksmb jimas filme padidina j agresyv reagavim . Vaikai, kurie filme mat agresyvius asmenis ar piešinius, savo elgesyje buvo dvigubai aršesni negu vaikai buv kontrol s grup je. Šie daviniai buvo

⁸ R. L. Brackenbury, *Values: Developing Through Education*, žr. *Child and Family*, 1966, 5 t., 51-61 psl.

⁹ D. Goul et, *An Ethical Model for the Study of Values*, žr. *Harvard Education Review*, 1971, 41 t., 205-227 psl. Taip pat P. Mal deikis, *Kas lietuviuk išaukl s lietuviu*, žr. *Švietimo Gair s*, 1970, 3 (7) nr., 1-5 psl.

¹⁰ R. Jester, *Films and Television as a Source of Value Judgements*, žr. *Values Colloquium*, III t., Pasadena, Calif., 1969, 91-102 psl.

patvirtinti v lyvesn se Hicks ir Walters ir Willows studijose¹¹. 1972 metais Erono užbaigta ilgalaik studija (N = 427) nedvejetainai parod , kad vaiko amžiuje (8-9 m.) steb jimas smurtu gausi program veda agresyvaus gyvenimo stiliaus suformavim esant 18-19 met ¹². Tod l n ra abejon s, kad smurto gausumas televizijoje daug prisid jo prie smurto gausumo gyvenime.

Statistikos duomenys rodo, kad kol amerikietis jaunuolis baigia gimnazij , jis bus praleid s 15.000 valand prie televizoriaus. Be to, jis bus mat s 500 film kino teatre. Palyginimui, jis bus praleid s 10.800 valand mokykloje¹³. Televizija ir filmos sumaišo vaiko vertybi pajutim ir išlaisvina jo primityvius troškimus agresyvumui, smurtui, lytiškumui ir kitiems abejingos reikšm s veiksams, pirm negu vaikas sugeba spr sti j vert ar reikalingum . Jo jausmai ir pajutimai tampa « užteršiami» jam dar protini operacij faz s (protavimo amžiaus) nepasiekus. Masyvus vertybi pajutimo ir diferencijavimo tr kumas vaikuose ir jaunime yra naujai atsirand s fenomenas. Tai viena iš esmini priežas i , kod l dabar vaikai sivelia tokius nusikaltimus, koki seniau neišdr sdavo padaryti « suged s » jaunimas, o dabar jaunimo dalis jau daro tai, k seniau tik labai perversyv s suaugusieji pagalvodavo daryti. Kasdienin spauda teikia daug toki pavyzdži . Šitokioje pad tyje esant, galima pagalvoti, kad Orwellio numatytas nuasmen jimo metas gali prasid ti apie 1984 metus. Erich Frommas nutolina toki epoch 2000 metus, kuriuose « žmogus nustos b ti žmogišku ir taps negalvojan ia ir nejau ian ia mašina»¹⁴. Savo knygoje *Beyond Freedom and Dignity* ir *Waiden II* Skinneris byloja ta pa ia kalba. Wylie vaizdingai aprašo civilizacijos žlugim žem je 2023 metais, vyksiant pagrindinai d l žmogaus nežmogiškumo žmogui¹⁵.

Apžvelgus t v nuolaidum vaikams ir amerikins mokyklos švietimo klaidas, visu rimtumu galima klausti, ar žmogus dar

¹¹ A. Band ra, D. ir S. Ross, *Imitation of Flm-Mediated Aggressive Models*, žr. *Journal Ab n. and Soc. Psychology*, 1963, 66 t., 3-11 psl. ; D. J. Hicks, *Imitation and Retention of Flm-Mediated Aggressive Peer and Adult Models*, žr. *Journal Pers. and Soc. Psychology*, 1965, 2 t. 97-100 psl. ; R. H. Walters and D. C. Willows, *Imitative Behavior of Disturbed and Non-disturbed Children Following Exposure to Aggressive Models*, žr. *Child Development*, 1968, 39 t., 79-89 psl.

¹² L. D. Er on ir kiti, *Does Television Violence Cause Aggression*, žr. *American Psychologist*, 1972, 27 t., 253-263 psl.

¹³ R. Jest er, *Films and Television as a Source of Value Judgements*, žr. *Values Colloquium*, Pasadena, Calif., 1969, 91-102 psl.

¹⁴ E. Fr omm, *The Revolution of Hope : Toward a Humanized Technology*, New Yorkas 1968.

¹⁵ P. Wyl ie, *The End of the Dream*, New Yorkas 1972.

ilgai išliks žmogumi, ar vien tik gyvūnijos rėšimė ? Ar jo humanizmo likučiai nebus galutinai užblokuoti pasmonėse ?

Auklėjimas prasmei. — klausimė, kam auklėjimas bei švietimas turi tarnauti, mano atsakymas yra — pilnutiniam aukštėjimė vertybių pajutimui, jė išgyvenimui nuo pat jaunystės metė. Tėvai turi svarbė uždavinė vaiko aplinkė taip tvarkyti, kad bėtė sumažintos galimybių pasisavinti perversinė idėjė ar troškimė. Tuo pačiu tėvai turi padidinti galimybes krikščioniškėjė vertybių ir humanistinių troškimė pasisavinimui. Altruistinis palinkimas vaikui nėra švietimas, bet bė paskatinimė jis dažnai sužlunga. Tėvai turi parinkti ar sukurti toki mokyklė, kuri paremia jė pastangas, suteikti galimybes skatinančias vertybių pažinimė ir angažavimė si aukštesiems idealams, nes kaip Rheingoldas išsireiškė : « Niekas nėra taip svarbu, kaip kokių asmenių vaikas taps; jis vienas laiko ateities gyvenimo raktus »¹⁶.

Apžvelgė tiesioginė vertybių auklėjimė Japonijos viešose mokyklose, Brameldas skatina keisti Amerikos švietimė taip, kad vertybių esmė ir prasmė pajudėtė iš dabarties periferinėse tamsumos pastovėdė mesio centrė visose švietimo pakopose nuo vaikėdarželio iki universiteto. Pabaigoje jis tarsis pranašė balsu teigia: «Auklėjimas negali apleisti šio imperatyvo nebent jis nori bėti sunaikintas kartu su ta gyvūnijos rėšimė, kuri vienintelė galino pat auklėjimė »¹⁷. Bė vertybių asimiliacijos žmogus negali išaugti pilnutinė asmenybė. Jam reikia vertybių, kurios sudarytė tuos vidinius varžtus, kurie vestė prie narcisistinių ir primityvių polinkių užgožimo, prie jė užskleidimo žmoguje ir visuomenėje¹⁸.

Tikrame jaunimo auklėjimė pagrindiniai gyvenimo klausimai nėra slepiami, bet diskutuojami. Jė analizė suteikia moksleiviui progė suprasti save kaip žmogė, kurio šaknys glėdi ne vien šeimoje bet tautoje, tik jime bei vertybėse. Pageidautina, kad gyvenimo problemė nagrinėjimas bėtė glaudžiai susijė su tokia vertybių sistema, kuri suteiktė jaunuoliui plačią perspektyvė savo vertybių sistemė kuriant. Keliant darnė savyje, didinant alternatyvė pažinimė ir atsakomėgumė už veiksmus, yra kuriama asmenybė vertybių išgyvenimui ir jė realizavimui pagal jė duotus talentus.

¹⁶ H. Rheingold, *To Rear the Child*, žr. *American Psychologist*, 1973, 28 t., 42-46 psl.

¹⁷ T. Brameld, *Values: Education's most Neglected Problem, Values in American Education*, Bloomington, Ind., 1964, 168-169 psl.

¹⁸ A. Paškus, *Krikščioniškiosios moralės mįslės*, žr. *Laiškai Lietuvams*, 1970, XXI t., 154-159 psl.

Lietuviškojo identiteto k rimas. — Lyginant su amerikieiais, lietuvi jaunimo pad tis yra žymiai geresn vertybi pl tros atžvilgiu, nes teigiam j tak bei veiksniai yra žymiai daugiau. Daugelis lietuvi šeim deda dideles pastangas savo vaik ir jaunimo tautiniame bei religiniame aukl jime. Litanistin s mokyklos ir lietuvi vienuolynai neša daug aukl jam prog ir moment . Didel m s jaunimo dalis yra sijungusi lietuvi jaunimo organizacijoms, dain ir šoki ansambliams, taip pat LB ir paraprij veikl . Moksleivi ir student ateitinink s jungos apjungia žymi lietuviško jaunimo dal ir suteikia jai gausi galimybi pažinti humanistines vertybes ir br sti aukšt j ideal šviesoje. Kas lieia litanistin s kult ros plotm , vien moksleivi ateitinink kuopos šiuo metu leidžia apie 20 laikrašt li . Lietuvi skautija yra gausi ir nariais ir veikla. Yra daug ženkl rodan i , kad lietuvi jaunimas neapvils savo tautos, kad jis pajunta ir gyvena sunkiu kovojan ios už savo egzistencij tautos pulsą, kad m s jaunim žavi Simas Kudirka, Romas Kalanta ir kiti kovos herojai už Lietuvos laisv ir jos suverenum .

O vis tik lietuvi veikloje ne kart pasigendama pokolegijinio amžiaus veik j , kurie gal g riau negu vyresnieji sugeb t takoti br stant jaunim , kurie perimt tas veiklos sritis, kurios jiems geriau pritinka negu vyresniesiems.

Jaunuolio tautinis s moningumas ir tautini vertybi branginimas yra kuriamas jo tiesioginiu dalyvavimu ir veikla lietuviškose organizacijose bei veiksmuose. Dažnai ir gan gyvas dalyvavimas mokyklos ir gimnazijos metais n ra pakankamas laidas lietuvybei subrandinti. Tai pasirodo antraisiais ar treiaisiais universiteto metais, kai daugelis lietuvi student nutolsta ir didel dalis pasitraukia iš lietuviškos veiklos. Noromis ar nenomis studentai giliai sispraudžia savo kolegijos aplink ir jos vykius ir tuo pa iu patenka nauj orbit . Kurdami suaugusiojo identitet , jie daug k atmeta, kartais ir pa ias pagrindines vertybes : tautyb bei tik jim . Lietuviškoji veikla jiems svetim ja ir nustoja savo magnetin s j gos: ankstyvesnioji srov nutr ksta. Lieka išimtina dalel , kuri veikia dideli universitet stipriai deformuojan ias takas. Ši lietuvi jaunimo dalis matomai tur jo stiprius pagrindus ir gausias formavimo takas, tod l ji tapo pakankamai atspari tiek bendrinei, tiek šalutin ms universiteto aplinkos srov ms.

Socialini ir pedagogini moksl žinovai remdamiesi E. Eriksono studijomis laiko identiteto formulavim pagrindiniu bren dimo uždaviniu ir brandos požymiu. Anks iau ar v liau jaunuolis turi apsispr sti, kas jis yra ir ko jis pagrindinai siekia savo

gyvenime. Identiteto suformulavimas yra daugelio fazi ir identifikacij išdava, kuri v lyvos jaunyst s metu apsprendžia gyvenimo stili .

Yra esmingai svarbu, kad individas jau kaip vaikas pajust , kad jis yra lietuvi tautos atstovas. Šis pajutimas turi stipr ti, kad jis gal t tapti viena iš pagrindini jo identiteto šakn . Taip pat yra esminga, kad vaikas v liau suprast , kad jis yra lietuvis katalikas, atsakingas už lietuvišk religini form išlaikym Bažnyioje. Tai antroji šaknis identiteto ugdymui. Gilus identifikavimas su t vais vaikyst je, su katalik organizacij tikslais bei nariais jaunyst je — tai kitos šaknys lietuviškam identitetui sukurti. Tik su šia gera ir pilna pradžia pasimetimai v lesniame identiteto apsisprendime sumaž s. Be ši pagrindini šakn i aplinkos veiksniams dominuojant universiteto metu, kada dažnai po eil s bandym galutinas sav s apibr žimas vyksta, palinkti ir jungtis prie savosios tautos kamieno n ra manoma.

Reikia pabr žti, kad tiek religinis, tiek ir tautinis pradas yra pagrindinai ugdomas jausm sukelian ia veikla. Jeigu tautiškai formuojan ios veiklos yra maža — tautinis sav s pajutimas bl sta ; jei religin s veiklos maža—religin motivacija silpn ja. Tokiais atvejais identiteto pajutimas modifikuojamas pagal kitus — tai yra, pagal vyraujan i srov : «Visi taip daro. Visi yra amerikiečiai ».

Aukš iausios vertyb s — Vertybi skal nagrin jant, greitai prieinama prie pagrindinio klausimo : kas yra tos pa ios aukš iausios vertyb s ? Sekdami Brentano, von Ehrenfels, Meinongo ir Husserlio filosofines doktrinas, pabr žian ias vertybes, aukš iausios vertybi tarpe matome grož , teisingum ir g r. Šios vertyb s sudaro klasikin s vertybi teorijos branduol . Papildant klasišines vertybes (grož , teisingum ir g r) *šventumu* ir suprantant, kad kas yra šventa yra kartu gražu, teisinga ir gera, atrandamas atsakymas krikš ioniškojo humanizmo perspektyvoje. Kaip daugeliui kit žmogaus prigimties gali išvystymo žinov , taip ir Max F. Scheleriui ir Gordon W. Allportui jos yra krikš ioniškosios vertyb s; tai pa ios aukš iausios, kokias žmonijos šviet jai suk r , nes j kilm gl di Apreiškimo tiesoje — tai meil s, taikos ir laisv s vertyb s. Pridedant kiekvieno asmens vienkartin s ir nelygstamos vert s id j , vaizdžiai apib dint Antano Maceinos veikale *Dieji dabarties klausimai* (1971), mes turime pagrindiniu vertybi visum . Norint sukurti žmoguje humaniškum , reikia siekti, kad šios universalin s vertyb s b t giliai pajuntamos ir pilnai suprantamos jaunatv s laikotarpyje.

Trumpu nagrin jimu pasvarstykime vien ir antr pa i pagrindini bei visuotin vertybi . Pažvelkime ir j ugdymo b dus.

Estetinis vertinimas. — Protin s žvalgos ir jausminio vertinimo pl tot formos bei spalvos atžvilgiu veda grožio pažinim ir jo vertinim . Stanford-Binet L-M inteligencijos testavime, 4^{1/2} met amžiaus vaikui yra parodoma vis po du paveiksliukus ir jo klausinama, kuris yra gražesnis. Bent 50% to amžiaus vaik teisingai parenka patrauklesn paveiksliuk . Penkiame iai vaikai yra gana jautr s formai ir spalvai, sudaran ioms lygsvar ir harmonij — pagrindinius kompozicijos bruožus — ir tuo parodo beatsiskleidžiant estetin vertinim . Vaikus traukia spalvos ir formos darna. Savo braižos paveiksluose jie stengiasi atkurti realius bei harmoningus form ir spalv derinius. Jeigu jie to negali, psichin s sunkenyb s, matomai trukdo, kuri priežastimi yra dažnai smegen pažeidimai. Daugelyje kit vaiko užsi mim aiškiai matyti grožio ieškojimas ir juo žav jimasis. Pagyrim ir pripažinimo d mesiu t vai tur t skatinti estetini vertybi išgyvenim , taip pat supratim , kad kas yra gražu yra ir vertinga! Jie tur t suteikti vaikams ansktyv prog dalyvauti vairios r šies meno darbe ir pilnai susipažinti su naudojamomis priemon mis ir kompozicijos pagrindais.

Moralin s vertyb s ir elgsena. — Moralin patirtis yra ryškus asmens motyvavimo aspektas. Ji yra glaudžiai gimininga protinei pl trai ir emocijos bei impulso kontrolei. Moraliai elgtis reiškia elgtis taip, kaip yra teisinga, bet teisingumo supratimas priklauso nuo vaiko informacijos šaltini : t v , broli , televizijos, spaudos ir kit . Penkeri met vaikas, kuris yra gerai informuotas ir supranta ši s vok dar neb tinai yra moralus asmuo. Buvimas moraliu implikuoja, kad vaikas turi tam tikr kontrol s laipsn savo impulsams ir jausmams apvaldyti. Tik normalus sav s apvaldymas galina elgtis pagal moralines gaires, kurias vaikas protiškai jau suvokia.

Ugdant moralin nusiteikim , asmeniškoss atsakomyb s pajautimas yra pagrindu. Modernioje nam aplinkoje, deja, yra lik labai maža ruošos darb , už kuriuos 5 ar 6 met vaikas gali b ti atsakingas. Motinos gali beveik visk pa ios atlikti ir dažnai taip elgiasi, kad vaikams nieko nelieka atlikti. Moderni šeima paprastai nesudaro kartu dirban io vieneto. Daugelis šeim net neskatina atsakomyb s brandinimo savo mokyklinio amžiaus vaikuose. Dažnai t vas ar motina tiesioginiai atlieka vaikui užduotas pamokas, renka j žaislus, r bus ir visa kita. Visa tai prisideda

prie ilgalaikio savarankiškumo stokos ir prie atsakomybės trūkumo. Auklįjimas asmeniškai atsakomybei implikuoja laisvą apribojimą ir kai kurių ribų bei reikalavimų statymą. Be praktikos, atsakomybės ugdymas esti papratai uždelsiamas. Tas pats sakytina ir apie sąžiningumą, ištikimybės, sveikos drąsos, moralinio savistovumo ir savęs apvaldymo ugdymą. Dažnai vaikas negauna progos pabandyti vien ar kitą reikalingą ar gerą darbą atlikti. Progoms esant, vaikui primtina: Daryk kitiems taip, kaip nori, kad kiti tau darytų! Emanuelio Kanto kategorinis imperatyvas: « Elkis paklusdamas toms taisykloms, kurias norėtum matyti universaliais statymais » yra vertas asmeninio pripažinimo jaunatvės metu. Jaunuolis turi sudaryti tokį moralinį kodeksą, kuris būtų jam pačiam ir visiems kitiems priimtinas.

Religinė patirtis. — Vaikas turi natūraliai palinkimais priimti religinę praktiką ir tikėjimą, jei jie yra vaizdžiai ir suprantamai pristatomi. Yra prasminga, jei religinė patirtis ir praktikos dalis yra gaunami anksčiau negu vaikas yra mokomas katekizmo. Pavyzdžiui, krikščionis savo pirmojo gimtadienio proga nunešamas bažnyčion. Ten jo intencija pasimeldžiama. Jis nesupras to veiksmo prasmę, bet pajus taikos ir pagarbos atmosferą Dievo namuose. Motinai meldžiantis krikščionis stebės ne tik jį, bet ir bažnyčios puošmenis bei jos struktūrą. Dvejį ar trejų metų vaikui bus smagu bažnyčion užsukti trumpai maldai. Religiniai paveikslai, statulėlis bei kiti religiniai objektai turėtų būti matomi jo kasdieninėje aplinkoje. Elkindo manymu, religija vaikams yra pirmoje eilėje pajutimas ir veiksmas, kur « Bažnyčia patiekia religinio identiteto formą, bet tik tada, kai tegali jai duoti turinį »¹⁹. Tai atsitinka, kada šeima gyvena meilėje ir kur jausmų palydima religinė praktika tampa neišskiriama šeimos gyvenimo dalimi.

Norint, kad religinės vertybės užimt centrines vietoves asmens gyvenime, visapusiškas religinis auklįjimas yra būtinas. Sakymai, išplaukiantys iš Šv. Rašto palyginimais, turi tapti motivacijos šaltiniu daryti gera dėl meilės Dangaus Tėviui. Religinis motyvavimas veda pilnutinį gyvenimo prasmės supratimą. Jis yra galutinas kriterijus kitiems vertinimams. Jis turi būti pilnutinio vaiko auklįjimo pagrindu, savo apimtimi apjungiančiu visas gyvenimo sritis. Kristaus kvietimas mylėti bei tobulėti ir šv. Augustino teigimas, kad žmogaus širdis nėra rami iki jos neramybės Dievuje, yra dvasios verti nurodymai bet kokio amžiaus jaunuoliui, o taip pat suaugusiam žmogui.

¹⁹ D. Elkinds, *The Child's Conception of his Religious Identity*, žr. *Lu-men Vitae*, 1964, 19 t., 645-667 psl.

Santrauka ir išvados. — Vaikai rodo natūralų atvirumą ir imlumą estetiniams, etiniams, tautiniams ir dvasiniams vertybėms, bet nedaug yra tų, kurie dirbtinai ir planingai pastangas viso vaiko gali pralaužti ir aukštąjį vertybių puoselėjimui. Nedaug beliko ir mokyklai Amerikoje, kurios rimtai nagrinėja pagrindines žmonijos vertybes ir skatina jų pasisavinimą. Atmesdamos rėpines vertybėms, dabartinis švietimas marina natūralų jaunuolio troškimą ieškoti prasmės, vertingumo ir transcendencijos. Tuo pačiu metu beaugantieji yra bombarduojami masinės komunikacijos kruša, kur fizinis smurtas ir sadizmas ir kitokios vertybių perversijos kalba nedviprasmiška vaizdo kalba. Tad ar bereikia stebėtis, kad, stokodami angažavimosi prasmingoms vertybėms, universiteto suole besidomintys jaunuoliai išsitaria stokoj moralini principą, kuriais galėtų tvarkyti savo gyvenimą. Daugelis ir suaugusiųjų, neturdami brandžių vertybių motyvuojančio svorio, jaučia vidinį tuštumą ir yra baimingumo bei stiprių konfliktų «plūšomi», kai gyvenimas pareikalauja sprendimų ir aukos.

Reikia pabrėžti, kad daugumas problemų, su kuriomis jaunimas susiduria, yra kilusios iš priešhumanistinės patirties gausumo. Jaunuolių reakcijos bei atoveiksmiai yra artimai susiję su lygišoline patirtimi, jos trūkumais vertybių pristatyme bei jų ugdyme jų brendimo metu. Dabartinė JAV atmosfera daugumai jaunuolių tesuteikia tik labai skurdžias galimybes suformuluoti humanistines vertybes, kodeksuoti moralinius principus ir sukurti taigojančią ir dinamišką pasaulį — gyvenimo filosofiją. Dabartinio moralinio ir dvasinio nuosmukio rezultatai patys kalba už save: daugiau negu pusė visų nusikaltimų JAV yra jaunimo padaromi.

Etinės ir moralinės vertybės, remiamos religiniu sitikimu ir idealu, jei jos yra tinkamai pristatomos vaikystėje ir sustiprinamos jaunystės metu, pakreipia bręstantį asmenį tinkamam gyvenimo formų atradimui. Todėl yra reikalingas gausus humanistinių vertybių liudijimas, o ne jų neigimas. Laikas pripažinti, kad tik aukštos vertybės kuria autentišką žmogiškumą, be kurio vairios blogybės siskverbia žmogaus vidurį ir veržiasi vis naujus išorinio pasireiškimo būdus.

Moralinio ir dvasinio renesanso galimybes glūdi kiekvienoje naujoje kartoje, jai atsakant egzistencijos ir žmogaus esmės kečiamus klausimus, nes žmogus šv. Augustino mintimi — *uaestio mihi factus sum — aš pats sau pasidariau msl*. Tik prasmingiems klausimams išskylant, galima tikėtis surasti ir teisingus atsakymus. Teisingi atsakymai glūdi tose vertybėse, dėl kurių milijonai žmonių paaukojo savo gyvybes, kurios neleisdžia nei Kudirkai nei Solženicinui nutilti. Tik aukštąjį vertybių siekiant, gyvenimas pilnai vertingais uždaviniais ir prasme.

TEACHING OR IGNORING HUMANISTIC VALUES ?

by

Justinas Pikišius
University of Detroit

Summary

Young children show a natural openness to esthetic, ethical, and spiritual values, but many parents do little to enhance sound foundations for these or other humanistic values. As a rule, American public schools ignore values and stress the teaching of facts and skills, while the mass media provides powerful stimuli to aggression, violence, and other forms of value perversion. As a result, there is a lack of commitment to moral or other high values during adolescence. Many college students are confused as they grope for moral principles to live by. In the context of intense parental and organizational efforts towards the preservation of ethnic heritage and national identity, a large segment of Lithuanian youth diverges rather sharply from the American or Canadian youth — its humanistic values are more deeply engrained into their minds, and altruistic tendencies usually operate to a higher degree.

It is hypothesized that humanistic values and moral virtues if nurtured during the childhood years, would help much to direct the adolescent toward codification of sound universal values worth living for. The pursuit of high values would make life meaningful and help to supersede the rising fear of emptiness, the anxiety of not becoming more fully human. It is the supreme task of early adulthood to discover and to affirm what it means to be fully human in private and social life. Lastly it is a leading task of an adult to reduce entropy by realizing the highest order of values they are capable of recognizing.

TRYS TUZINAI RYŠKIAUSIU SANTYKIŲ STUDIJINIS ANKETOS REZULTATUOSE

Detalus Antrojo Pasaulio lietuvių jaunimo kongreso studijinis anketos duomenys buvo atspausdinti *Aiduose*¹. Ten paskelbti rezultatai parodyti procentais, paskui padalinti pagal lytį, gyvenamąjį kraštą ir studijų šaką. Šis pranešimas nekartos tos medžiagos, bet bandys patiekti porą tuzinų ryškiausių santykių, atrinkti patikrinus keturiasdešimt dviejų klausimų koreliacijas. Koreliacija yra statistinis metodas, galintis pamatuoti esamo santykio artumą ar stiprumą. Visi parinkti duomenys turi maždaug vieną galimybę iš tikrųjų, kad pastebimas santykis yra grynai atsitiktinis. Iš tikro, apsisotą tik ties domėsnomis koreliacijomis, kurios buvo 30 ar dar didesnės. Iš jų ir susidarė trejetas tuzinų santykių, kurie paėiliui ir bus paliesti.

Dalyvavimas jaunimo subvimuose glaudžiai rišasi su dalyvavimu kituose lietuviškos visuomenės parengimuose, buvimu lietuviškose organizacijų valdybose, ir lituanistinis mokyklos lankymu. Dalyvavimas bendriniuose lietuviškuose parengimuose taipgi eina ranka rankon su dalyvavimu lietuviškose organizacijų valdybose, lietuviškos spaudos skaitymu, pasimatymais su lietuvių jaunimu, lietuvių draugų turėjimu ir nusiteikimu su savo vaikais kalbėti lietuviškai. Ten, kur yra lietuviškos radijo valandėlės, randamos ir lituanistinis mokyklos. Tie, kurie atidžiai skaito periodinį lietuvišką spaudą, taipgi skaito lietuviškas knygas, link naudoti lietuvių kalbą giamai temai —straipsniui parašyti bei lietuviškai kalbėti savo bendraamžį grupėje. Skaitantieji lietuvišką spaudą taipgi pasišov su savo vaikais kalbėti lietuviškai.

Lietuviškos knygos skaitymas siejasi su polinkiu naudoti lietuvių kalbą straipsnio rašyme, su lietuvių kalbos vartojimu bendraamžį grupėje bei su lietuviškų knygų pirkimu. Kas knygą perka, ji ir skaitys. Atrodytų, kad noras knygą skaityti veda knygą krautuvui. Kas pasakytą, nereiškia, kad, jei kas jaunuoliui knygą nupirks ar padovanos, jis jį mielai skaitys. Lietuvišk

---

¹ R. Kriaušėnas, *Pasaulio Lietuvių Jaunimo II Kongreso studijinis anketos duomenys*, žr. *Aidai*, 1973, 193-198 psl.

knyg pirkimas taipgi turi stipr ryš su lietuvi kalbos vartojimu bendraamžiu grup je. Ten, kur yra lituanistin mokykla, ten ji ir lankoma, ia savaime suprantamas santykis. Taipgi, mokyklos lankymas žadina nusiteikim su savo vaikais lietuviškai kalb ti. Tie, kurie su savo bendraamžiais kalba lietuviškai, tiems ir straipsnio parašymas lietuviškai yra patrauklesnis. Tie jaunuoliai, kurie dažnai sueina su lietuvi jaunimu, iš j tarpo ir draugus pasirenka. Palaik glaudžius ryšius su lietuvi jaunimu pasisako, kad nor t savo vestuves tur ti lietuviškomis apeigomis. Jie taipgi nor t su savo vaikais kalb ti lietuviškai ir juos lietuviais užauginti.

Religijos svarba tuokiantis (t.y. sužad tinio religija) stipriai siejasi su sužad tinio tautyb s svarba bei reguliariu bažny ios lankymu. Stumiantis toliau — sužad tinio tautyb s svarba tuokiantis rišasi su noru, kad vestuvi apeigos b t lietuviškos. Norintieji vestuvi lietuviškomis apeigomis yra taipgi apsisprend vaikams duoti lietuviškai rašom krikš ionišk vard , su jais kalb ti lietuviškai ir juos lietuviais užauginti. Krikš ioniško bei lietuviškai rašomo vardo parinkimas siejasi su pasiryžimu su savo vaikais lietuviškai kalb ti ir juos lietuviais auginti. Tie, kurie vaikus pasišov lietuviais auginti, tuo pa iu pasiryž ir lietuviškai su jais kalb ti. Pamin tinas stiprus ryšis tarp tik jimo Dievu ir bažny ios lankymo.

Tik kurie r ko marijuan , pasisako, kad jos naudojimas b t legalizuotas. Jaunuoliai, kurie dalinasi tomis pat vertyb mis su savo t vais, su jais randa bendr kalb .

Tiems, kurie jau pasimet šiuose raizginiuose, nor iau dabar patiekti tipišk anketos jaunuolio veid . Bus perb gta per visus 67 klausimus, charekterizacijai parenkant tik aukš iausi procent koncentracij .

Tas tipišk as jaunuolis yra mergina. Ji yra apie devyniolikos met , netek jusi, gyvena Jungtin se Amerikos Valstijose. K tik baigusi gimnazij ir bepradedanti griežt j moksl studijas, nors ir domisi socialiniais mokslais. Ji priklauso gyvenamojo krašto ir lietuvi jaunimo organizacijoms, bet nepriklauso krašto ar lietuvi nei politin ms nei profesin ms organizacijoms. Be abejo, nebaigus studij , nepriklausymas profesin ms organizacijoms yra labai suprantamas.

Pereitais (1971) metais ji tris ar keturis kartus dalyvavo lietuviškojo jaunimo susib rime — gal stovykloje, ar suvažiavime, ar kursuose, o gal susirinkime ar sueigoje. Tiek pat kart ji lank si bendriniuose lietuviškosios visuomen s parengimuose — kaip tai koncerte, parodoje, susirinkime. ia pamin tinas jos dalyvavimas Vasario Šešioliktosios min jime. Pereitais metais jai teko

eiti lietuviškos organizacijos valdybom Grei iausia ia b ta jaunimo organizacijos, bet anketos daviniai to klausimo negali atsakyti.

Jos gyvenamoje vietov je yra lietuviška radijo valand l , bet ji jos retai klausosi. Kiek dažniau ji klausosi lietuviškos muzikos, be abejo, iš plokšteli . Ji skaito apie tris perijodinius leidinius, ta iau met b gyje ji nenupirko n vienos lietuviškos knygos. N vienos knygos ji n neperskait . Met b gyje yra davusi pinigūn auk lietuviškiems reikalams. Jos gyvenamoje vietov je yra ir lituanistin mokykla, kuri ji lank apie aštuonerius metus. Taciau, jei b t paprašyta parašyti straipsn savo m giamiausia tema, jai b t lengviau j parašyti angl kalba. Nenuostabu, nes ji savo bendraamži grup je dažniausiai kalba angliškai. Nors jos pasimatymai su kitatau iais t vai nekreipia d mesio, jos pasimatymai ar su jimai b na daugiausia su lietuvišku jaunimu. Iš trijų jos draugi ar draug su kuriom (kuriais) daugiausia laiko praleidžia, visi trys yra lietuviai — lietuvaits .

Tuokiantis sužad tinio religija ir tautyb bus svarbus reikalas. Nelabai svarbi sužad tinio sociolin -ekonomin pad tis. Nor t , kad jos vestuv s b t atliktos lietuviškomis apeigomis. Taipgi nor t kad ir jos vaik krikšto apeigos b t atliktos lietuviškai. Renkant vaikui vard , parinkt tautin . Ji nor t , kad jos vaikai b t tiek pat lietuviai kiek ir gyvenamojo krašto tautyb s. Galvojanti tur ti vien ar du vaikus. Su savo vaikais kalb sianti tiek lietuviškai tiek angliškai. Už penkeri met galvoja gyvensianti kaip pasitaikys — neb tinai tarp lietuvi ar toli nuo j . Ekonomiška sitaisius, didžiausi atliekamo laiko dal skirt visuomeniniam veikimui; kiek mažiau laiko nukreipt savo šeimai ir gimin ms. Nežinoma, kiek visuomeninio veikimo energijos tekt lietuviškam reikalui. Tas klausimas anketoje neliestas.

Religijos plotm je, tiki Diev ir reguliariai eina bažny ion. Jos gyvenamoje vietov je yra lietuviška parapija ir ji jai priklauso. Pripaž sta laisv vedusiems skirtis, jeigu kartu n ra laimingi.

Paklausus apie vaist naudojim nemediciniškiems reikalams, m s anketos mergina pasisako, kad paž sta asmen , vartojan i marijuan , bet pati niekada n ra jos r kiusi. Nepaž sta asmen , vartojan i amfetaminus ar heroin . Pati n ra vartojusi nei musi LSD. Pasisako prieš marijunos legalizavim .

Dabar pažvelkime jos pad t savo šeimoje. Jos nuomone, jos aukl jimas šeimoje jai buvo visapusiškai priimtinas. Jos ir t v vertyb s bei idealai tiek pat dažnai sutampa kaip ir nesutampa. Dažnai ji randanti bendr kalb su t vais. T vams esant

su savo lietuviais draugais, su jais kalba lietuviškai. Jos steb jimu, vietiniai krašto gyventojai ateivius laiko sau lygiais.

Jos politiniai nusistatymai dar nesusiformav , bet linkstanti liberalias paži ras. Lietuvi politin veikla jos nedomina. Paskutiniuose krašto rinkimuose nedalyvavo, nes dar buvo nepilnamet . Jos galvojimu, išėivijos pastangos Lietuvos nepriklausomybei atgauti šiek tiek kreipia tarptautini vyki raid palankia kryptimi. Ta iau, jos nuomone, galimyb s Lietuvai nepriklausomyb atgauti nepasikeit per paskutinius dešimt met . Lietuvai tapus nepriklausoma, j tik aplankyti .

Galop, m s statistin mergina, atsakydama ši studijin anket , netur jo joki sunkum su lietuvi kalba. Jai taipgi bus dom s šios anketos bendri rezultatai.

Šiuo pranešimu buvo pažvelgta eil ryškesni santyki studijin s anketos rezultatuose. Jie išryškino tautini , visuomenini ir religini tak išsišakojim . Antroje pranešimo dalyje bandyta sulipdyti statistini skai i apspr st jaunuolio charakteristik .

R. K r i a u s i n a s

PSICHODELIJA

JOS APRAIŠKOS, PRIEŽASTYS IR PAMOKOS KRIKŠ IONIJA

Psichodelikos termin pirm kart pavartojo kanadie i psichiatras Humphrey Osmond. Š žod jis taik tiems narkotikams, kurie žmoguje iššaukia s mon s išsiskleidim . Narkotinei psichodelijos grupei priklauso LSD (*Lysergic acid diethylamide*), MDA (*methylendioxyamphetamine*) DMT (*dimethyltryptamine*), DPT (*dipropyltryptamine*), marihuana (*cannabis sativa*), meskalinas (*lophophora williamsii*), psilocybinas (*psilocybe mexicana*) arba «dieviškasis grybas », ir dar kai kurie kiti sintetiniai narkotikai. Sakoma, kad jie tur tokias chemines savybes, kurios sukelian ios vizijas, paastrinan ios poj ius, apliejan ios žmog džiaugsmo ir malonumo jausmais bei mistiniais pergyvenimais. Dar daugiau. Jie palengvin tarpasmeninius santykius, pašalin nuobodul , duod geresn id j pasaulio supratim , pažadin vaizduot , atkas prasingesnes gyvenimo vertybes ir net praveri duris dievišk vizij šal . Kitaip sakant, psichodeliniai narkotikai išskleidži žmogaus s mon visomis kryptimis. Pažinimas, percepcija (laiko ir erdv s atžvilgiu), poj iai, jausmai, savivoka ir kiti psichiniai procesai, šit narkotik grup s paveikti, labai suintensyv j . Svarbiausia, betgi jie perkeli žmog ekstaz s ir mistikos aukštumas, nauj dirbtin roj .

Šiame gi rašinyje psichodelikos termin išpl šime. Jam priskirime visas tas priemones, kurios žmog bando perkelti dirbtinio rojaus debesis. Tarp j rasime alfos bang aparat lius, smegeenis smeigiamus elektrodus, erotik , men , muzik , kai kurias terapijos formas, nomadizm , okultizm , etnicizm ir net religij . N dien psichodelija, s mon išskleidžian ios priemon s, taip plaiai pasklido, kad jau galima kalb ti apie psichodelin kult r , psichodelin men , psichodelin psychologij ir net psichodelin religij . Nesisteb tina tod l, kad ji patrauk griežt j ir « žmožišk » moksl atstov d mes . M s gi d mesys bus kreipiamas bendr sias psichodelines apraiškas, j priežastis ir j gr sm , pamokas bei paskatas dabarties krikš ionybei.

1. Psichodelikos apraiškos

Antropologas Loren Eiseley kalbamas apie žmogaus evoliuciją pastebi, kad « nebereikia daugiau smegenų, dabar reikia švelnesni, tolerantiškesni žmoniai už tuos, kurie mums laimėjo grumtynes prieš ledynus, tigrus ir meškas»¹. Šitoji pastaba kaip tik ir nurodo psichodelinio žmogaus aspiraciją ir veikimo kryptį. Psichodelija nesiekia gamtos apvaldymo technikos pagalba, bet žmogaus psichos išliuosavimo tos pačios technikos sukurtais rankiais. Ji tik nori žmogų apsupti džiaugsmo ir malonumo šydu. Bet tie džiaugsmo ir meilės šaltiniai, jos supratimu, glūdi ne šalia žmogaus, bet jo viduje. Žmoguje slypi ir dangus, ir pragaras, puolos ir ginos, egoizmo ir altruizmo instinktai, kančios ir džiaugsmo jausmai. Privalu todėl mokslui ir kitomis priemonėmis vienus instinktus sulaukyti, o kitus išliuosuoti. Tokiu būdu bus išaugintas laimingas žmogus ir laiminga civilizacija. Neveltui J. M. R. Delgado, Yale universiteto medicinos fakulteto fiziologijos profesorius, ir kalba apie psichocivilizaciją². Juk karas ir kitos blogybės prasideda žmonėse sielose, todėl tose pačiose žmonėse sielose privalome pradėti ir taikos statybą. Žmogus pats savo jėgomis bandė save kontroliuoti. Jis pajėgus išsilaisvinti savo protavimo galias iš primat instinktų ir apvaldyti savo jausmus, bet tik su didėmis pastangomis ir ne visada sėkmingai. Šiandien to paties žmogaus proto ir kilnesni jausmų išliuosavimas jau galimas greitai veikiantiomis technikos priemonėmis³. Šiuo metu psichodelikos žmogus ir skiriasi nuo tradicinio krikščionio, kuris tobulumo siekė ilgą asketikos praktiką ir Dievo malonumą pagalba.

Šiuo metu techninės psichodelijos rankiai dar tebėra labai negausūs. Elektromyografai (EMG - mašina), elektroencefalografai (EEG - aparatas) ir taip vadinami alfa aparatai ir yra tie pagrindiniai psichocivilizacijos instrumentai. Jų pagalba bandoma žmones išmokyti kaip kontroliuoti savo fiziologines funkcijas: širdies plakimą (B. Engel, Baltimore), galvos skausmus ir nemigą (Th. Budzyski, J. Stoyva, Colorado), sumažinti kraujo spaudimą (H. Benson, D. Shapiro, Harvardo medicinos mokykla), pakeisti odos temperatūrą (E. Green, J. Sargent, Menninger Foundation),

¹ L. Eiseley, *The Immense Journey*, New Yorkas 1957, 144 psl.

² K. Waggoner, *Psychocivilization or Electroligarchy: Dr. Delgado's Amazing World of ESB*, žr. *Yale Alumni Magazine*, 1970 m. sausio mėn. nr. Dr. Delgado, atleistas iš Yale universiteto, savo tyrinėjimus tęsia Madrido universitete Ispanijoje.

³ M. Karlins ir L. Andrews, *Biofeedback, Turning on the Power of Your Mind*, Philadelphia 1972.

gydyti psichosomatines ligas (G. B. Whatmore, Seattle), alfa bang pagalba persikelti maloni poilsio būklę (J. Kamiya, San Francisco), prisiminti praeities išgyvenimus (W. Penfield, Montreal) ir t.t. Didžiausio dėmesio, betgi, susilaukė J. Delgado tyrimai⁴. Smegenyse smeigtais plonyiais elektrodais siuniamomis radijo bangomis Yale universiteto fiziologas galėjo kontroliuoti primat judesius, sustabdyti puolant bulių ar mušėik beždžionin, sukelti ar pašalinti gyvuliui alką, iššaukti malonumo, draugiškumo bei baimės jausmus žmogui. Tiesa, pats Delgado prisipažįsta, kad smegenų dirginimo pagalba atsiekta judesiui ir jausmų kontrolai dar labai primityvi. Nors jis ir tiki šio metodo pažangą, bet mato ir jo ribas. Sakysime žmogaus elgesio būdas, kuris dar nėra « spaus-tas » smegenyse, negali būti elektrodų pagalba nei išrastas, nei per-grupuojamas. Elektriškai kutendami smegenų paslaptingas zonas nepajagiame pakeisti individo politinės ideologijos, jo istorijos, tautinio lojalumo ar jo tikėjimo⁵.

Griežtai mokslai atsargiai optimizmo psichodelinų s technikos atžvilgiu paslepia daugiau vaizduote paremtas psicholog optimizmas. Pagal juos netrukus bus steigiami centrai, kuriuose žmonės išmoks, kaip kontroliuoti savo kūną ir psichofunkcijas (B. Brown). Biochemija pasiekianti tokį laipsnį, kad bus nesunku paveikti žmogaus elgesį ir atspindėti jo veiksmus. Moksliniais priemonėmis (chemija ar elektronais) galima bus kontroliuoti valstybės vadovų valdžios ir jų galios pavartojimą. Tokiu būdu bus galima apsisaugoti nuo Hitlerio, Stalino, o kam gal ir nuo Nixono⁶. Dirginant atitinkamus smegenų centrus, senukai galės dar sykį pergyventi malonius praeities momentus, kuriais jie džiaugėsi dar būdami jauni. Vadinasi jie galės « santykiuoti » su draugais, kuriuos jie pažino ir mylėjo dar žydinčiose jaunystės dienose (Arthur C. Clarke)⁷. Pagaliau bus galima rašyti surežisuotus malonius vykius juosteles ir juostelius, elektroniniu ar kitokiu būdu, maitinti žmogaus smegenis. Tuo juosteliu sukelti vaizdą džiaugsmingos iliuzijos bus neatskiriama nuo tikrovės⁸. Gal bus visai netolimoje ateityje psichocivilizacijos vaikai nešios elektrodus, kuriuos patys, pagal reikalą, valdys. Nešio-

⁴ Jose M. R. Delgado, *Physical Control of the Mind: Toward a Psycho-civilized Society*, New Yorkas 1969.

⁵ Ten pat, 193 psl.

⁶ Žr. K. B. Clark, *The Pathos of Power: A Psychological Perspective*, žr. *American Psychologist*, 1971, 26 t., 1047-1067 psl. ir *A Fail-Safe Plan*, žr. *Newsweek*, 1973 m. kovo 19 d.

⁷ A. Clarke, *Profiles of the Future*, New Yorkas 1963.

⁸ D. C. Compton, *Synthetic Joy*, New Yorkas 1968.

tojas, sakysime, mygtuko paspaudimu gal si s pasidaryti lytiškai paj giu, kristi gil mieg , arba, pagal nor , pasilikti budriu. Kit sagu i pagalba jis gal si s sumažinti ar padidinti apetit valgiui, panaikinti skausm , gauti dr sos baim je, ar nusiramavimo si tyje⁹.

Kai technologin psichodelija dar teb ra lopšyje, tai jos narkotin sesuo pasidar daugeliui gerai paž stama bi iule. Ji, ypa prieš por met , buvo dažnu sve iu turting j puotose ir skurdži susib rimuose. Ji lank mokyklas (dar tebelanko), kareivines ir net religines apeigas. Ji stipriai naudota ir piktnaudota. Palik narkotin s psichodelijos piktnaudojim , sustosime tik prie jos pažinties su mokslininkais ir psich s gydytojais. Mat j patirtis ir studijos labiau nušvie ia miglot apraišk kont rus.

Psichodeliniai narkotikai atkreip tyrin toj d mes tik tada, kai angl rašytojas Aldous Huxley, pats išm gin s meskalin , apskelb jo teigiam tak žmogiškajai psichei, ypa religiniam žmogaus gyvenimui, kuris narkotik pagalba priart j s prie dangaus vart¹⁰. A. Huxley tvirtinimu suabejojo Oxfordo universiteto lyginam j religij profesorius R. G. Zachner. Išm gin s meskalin jis pri jo išvados, kad jame n ra nieko specifiskai krikš ioniško. Meskalino iššaukta patirtis n ra teistinis, bet psichologiškai nat ralus misticizmas. Vadinasi, kataliko profesorius nuomone, narkotin psichodelija neatidaro vart religin misticizm¹¹. Ta iau A. Huxley su narkotine psichodelija jau nebesiskyr . « Mano patirtis su Marija mane tikino, kad gyvieji gali daug padaryti, kad palengvint mirštan iojo atsiskyrim , kad žmogiškosios egzistencijos gryn fiziologin akt pakelt s moningumo, o gal net dvasingumo plotm », raš jis po savo pirmos žmonos mirties¹². Mat paskutin se jos gyvenimo valandose Huxley ir band hipnoze ir psichodeline narkoze perkelti savo žmonos atmint ir vaizduot praeities malonius vykius, kad palengvinus jos atsiskyrimo skausmus. Savo romane *Island* jis kalba apie « mokshamedicine », kuri salos gyventojuose iššaukianti reg jimus ir juos išlaisvinanti nuo mirties baim s. Tokiu b du ji galima žmones gyventi pil-

⁹ A. Rosenfeld, *Second Genesis*, 1969.

¹⁰ Aldous Huxley, *The Doors of Perception: Heaven and Hell*, New Yorkas 1954.

¹¹ Zachnerio ir Huxley gin ai šiuo klausimu yra išleisti atskira knyga: R. C. Zachner, *Mysticism: Sacred and Profane*, Oxfordas 1957.

¹² Cituota iš W. Richards, St. Grof, L. Goodman ir A. Kurland, *LSD — Assisted Psychotherapy and the Human Encounter with Death*, žr. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 1972 m. 2 nr., 1211 psl.

nesne be r pes i kasdienybe. Anie « moksha » vaistai yra ne kas kita, kaip anks iau min ti chemikalai. Pats Huxley, antrosios žmonos liudijimu, kelias valandas prieš mirt papraš LSD. Jis mir v žiu 1963 m.

A. Huxley p domis pasek jaunas ir talentingas Harwardo psichologas Timothy Leary. Jis tik jo, kad narkotin psichodelija esanti Promet jaus dovana pasauliui paklydusiam materializme, godume ir nesantaikoje. Už šitas dovanas Harwardo « Promet jus » atsid r kal jime ¹³. O jo si lyta psichodelin s ugnies palaima pasauliui dar teb ra labai abejotina. Ta iau su Leary pasišalinimu narkotin s psichodelijos eksperimentai Harwarde nepasibaig . Verta, pavyzdžiui, pamin ti gydytojo W. N. Pahnke Didžiojo penktadienio bandymas^{13 14}. Bandomieji buvo protestant teologijos studentai dalyvav Didžiojo penktadienio pamaldose ir po to gav psilocybino doz ¹⁵. Skirtumai tarp grupi buvo pastebimi net po 6 m nesi . Gavusieji narkotik paliko jautresni kitiems žmon ms, parod daugiau susidom jimo ir r pes io juos supantiems vykiams ir dalykams.

To paties A. Huxley patarimu, kad narkotine psichodelija lengvintume mirštan i j atsiskyrim , vis labiau pradedama sekti. vairose USA medicinos mokyklose ir lignonin se m ginama nustatyti psichodelijos tak nepagydomiems v žio ligoniams. E. Kast, S. Cohen, W. Richards, St. Grof, L. Goodman, A. Kurland, bene bus vieni iš charakteringesni j ši bandym praved j ¹⁶. Bandyams parenkami ligoniai skyr si amžiumi, lytimi, religija ir kitomis savyb mis. Ta iau visi jie buvo šiam vykiui paruošti, užmezgant glaudžius ryšius su terapistu, sudarant pasitik jimo atmosfer . Tai paprastai atsitikdavo po ilg diskusij gyvenimo filosofijos ir tarpasmenini santyki klausimais (ypa su jiems reikšmingais asmenimis). Tik po to ligoniai gauna LSD ar kitok psichodelin narkotik . Sakoma, kad daugumos (apie 70%) nuotaika pasikeitusi pozityvia linkme. Ligonys prad j ži r ti mirt kaip per jim kit egzistencijos plotm . Pasirod s gilus tik jimas

---

¹³ Leary kolega, to paties fakulteto profesorius, R. Alpert, pasitrauk s iš Harward, tapo jogos mokytoju Indijoje. Dažnas kalb tojas Jungtini Amerikos Valstybi universitetuose. Paskutiniaiais metais gr žo JAV.

¹⁴ Šis bandymas pla iau atpasakotas ir paaiškintas W. Houston Cl ark knygoje *Chemical Ecstasy, Psychedelic Drugs and Religion*, New Yorkas 1969, 77-78 psl.

¹⁵ Bandomoji ir kontroliuojanti grup s tur jo po 10 student .

¹⁶ Žiur., W. Richards, St. Grof, L. Goodman ir A. Kurland, *LSD — Assisted Psychotherapy and the Human Encounter with Death*, žr. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 1972 m 2 nr., 121-150 psl.

galutin visos k rinijos vienyb , kurios dalimi jie patys pajut bees . Pasikeitusi vertybi skal ir gyvenimo perspektyva. Ambicija, pasisekimas, pinigai, užimama vieta bei valdžia pasirod absurdiški. Tokia nepagydomo v žio ligoni m stysena bei jau-sena pasilikusi iki pat mirties. Ta iau ar šitokioje sukilnintoje paži roje gyvenim ir mirt reikalas eina apie chemijos iššaukt iliuzij , ar apie objektyvios tikrov s žvalg , tyrin tojai sau galv nekvaršina. «Ar aprašytieji s mon s pasikeitimai tur t b ti laikomi gaillestinga sav s apgaule, ar gilia gamtos ir žmogaus pri-gimt žvalga, yra tik akademinis klausimas»¹⁷. Vadinasi mokslī-kiems siel gydytojams ner pi; ar psichodelin je kontempliacijoje užtikta dievyb ir gyvenimo amžinyb yra tikri dalykai, ar ne. Jiems tik r pi, kad ligoni paskutin s dienos pasidaryt pakelia-mesn s ir j mirtis priimtinesn . Kitaip sakant, jiems svarbi ligo-nio savijauta (subjektyvinis pergyvenimas), ne objektyvi tikrov .

Gausiai studijuojama ir psichodelini narkotik paveika svei-kiems (bent fiziškai) žmon ms. B dingiausiai šitoki tyrin toj grup s atstovais reikia laikyti Stanislov Grof ir Walter Pahnke¹⁸. Marylando psichiatri ni tyrim centro ved jas Grofas pats asme-niškai yra praved s virš 2600 LSD sesij ¹⁹. Jis naudojo taip pat ir meskalin , psilocybin , DPT (*dipropyltryptamine*) ir MDA (*methylendioxyamphetamine*). « Gvin jos kiaulyt mis » jis pasirenka emocinius ligo nis, prie psichoz s rib priart jusius individus, šizo-frenikus, lytinius iškryp lius ir narkotikus. Savanoriškai bandy-mams pasidavusi tarpe randame psichiatr , psycholog , student , tapytoj , skulptori , muzik , filosofi , mokslinink , dvasiški ir net teolog . Pastarieji interesavosi psichodelin s patirties mistin mis-religin mis apraiškomis. Dr. Grofo nuomone psichodeliniai nar-

¹⁷ Ten pat, 146-47 psl.

¹⁸ domios j studijos: W. Pahnke, *Implications of LSD and Experi-mental Mysticism*, žr. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 1962, 69-102 psl.; St. Grof, *Varieties of Transpersonal Experiences: Observations from LSD Psychotherapy*, žr. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 1972 m. 1 nr., 45-80 psl.

¹⁹ Paskutini j bandym išvadose sakoma, kad LSD nesužaloj s gyvo organizmo chromozom nei nedar s jokios pastebimos žalos genams. Tod l nes pagrindo uždrausti saikingus grynos LSD priži rimus bandymus (iš-skyrus n š ias moteris) : N. I. Dishotsky, ir kiti, *LSD and Genetic Damage*, žr. *Science*, 1971, 172 t., 431-440 psl. Yra ir kitoki nuomoni apie fizines psichodelijos žalas organizmui. Pavyzdžiui, medikai A. Malcolm, F. A. Demsworth, H. Kalant tvirtina, kad marijuana esanti fiziškai kenksminga žmogaus organizmui.

kotikai gal t pasitarnauti psichologijos mokslui ir pa iam žmogui. Pirmuoju atveju psichodelin chemija lyg koks mikroskopas nušviest paslaptinguosius žmogaus psich s labirintus, leisdama juose pamatyti tai, ko nuoga akis pasteb ti ne stengia. Antruoju gi atveju ji pad t išsiskleisti žmogiškos s mon s potencialui²⁰. Iš ties Grofas ir tvirtina, kad jo bandom j s mon s ir išeinan ios iš *ego* rib bei laiko ir erdv s r m . Gi j jausmai išsiliej « okeanin » ekstaz . Šis s mon s skleidimasis, Grofo tvirtinimu, perein s tris klinikinius tarpsnius : pragar , skaistykl ir dang arba atgimim . (B damas psichoanalitiku, psichodelin s terapijos vyksm jis dar palygina su gimdymo procesu). Pirmame tarpsnyje žmog apsupanti amžina baisa, beviltiškumas ir beprasmyb . Pasaulio ir asmens egzistencijos apsigaubian ios absurdo šydu. Metafizin vienatv ir kalt s pajautimas darosi nebepakeliamas. Siela, kaip krikš ioni mistikai sakyt , gyvena gl džioje nakties tamsoje. Antrame laipsnyje tarp beviltiškos kan ios prasimuš s ir vilties džiaugsmas, šalia agonijos prasikal ir ekstaz s diegai. Paprastai šitie abu tarpsniai yra lydimi ir fizinio skausmo apraišk : galvos spaudimo, prakaito, v mimo, k no virp jim , konvulsij ir t.t. Pagaliau tre iame psichodelinio gydymo tarpsnyje « ligonio » pasaulis apsiliej s žavingomis spalvomis. Išsigelb jimo, nugryninimo bei meil s nuotaika pagauna psichodelin « dang » patekus žmog . ia vyksta ir vertybi persigrupavimas. Sakysime, ir jiems kaip ir nepagydomiems v žininkams, turtas, prestižas, garb ar aukštos vietos pasirodo neberekšmingi dalykai.

Dr. Pahnke LSD tyrin jimuose aprašyta patirtis, atrodo turi visas autentiško misticizmo psichologines žymes: vienyb (poj i ir individualyb s pajautimas išnyksta, objekto-subjekto skirtumas empirin je plotm je pradingsta), objektyvum ir realum (galutin s tikrov s betarpišk , ne s vokin pažinim), laiko ir erdv s peržengim , sakrališkumo jausm (pagarbi baim *mysterium tremendum* akyvaizdoje), gili , pozityvi nuotaik (džiaugsm , meil , palaim , ramyb), paradoksiškum (aristotelin s logikos d sni pažeidim , pilnesn supratim už logikos ir s vokinio proto rib), pergyvenim neišsakomum turimais lingvistiniais simboliais, praeinamum ir, pagaliau, pozityv laikysenos ir elgsenos pasikeitim ²¹.

Kiti tyrin tojai, kaip, pavyzdžiui, psichologas H. L. Barr ir

²⁰ St. Grof, *Theoretical and Empirical Basis of Transpersonal Psychology and Psychotherapy : Observations from LSD Research*, žr. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 1973, 1 nr., 15-53 psl.

²¹ W. N. Pahnke, *Implications of LSD and Experimental Mysticism*, žr. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 1962, 69-102 psl.

medikas R. J. Langs, sud tinga metodika pravestais bandymais aprašyt psichodelini apraišk nepaneigia, bet tik jas susiaurina. Jie pri jo išvados, kad LSD reakcija seka ir prasingai rišasi su esama asmenyb s strukt ra. Žinant tod l asmenyb s psichologin audin galima es atsp ti ir jos atliep psichodelini narkotik poveik . J eksperimentuose kiekvienas individas reagavo pagal savo psichin s apsaugos sistemos stiprum , pažinimo stili ir kitus asmenyb s strukt ros aspektus. Užtat stipr s, psichologiškai subrend , jautr s, lankstaus b do asmenys patiria Grofo aprašyt okeanin ekstaz . Gi žmon ms, kurie neturi lanks i apsaugos mechanizm , lengvo pri jimo prie pirmini pas mon s proces , tie patys psichodeliniai narkotikai gali atnešti daug sunkum , bei padaryti daug žalos ²². Vadinasi, jei šitos išvados yra teisingos, tai chemin s psichodelijos gydomas is veiksmingumas b t labai ribotas. Tuomi ta iau, jai dar nepaneigiama galia iššaukti mistini us pergyvenimus tam tikruose individuose. Humanistin s psichologijos k r jui A. Maslowui jau prieš dešimt met « pasidar visai aišku, kad tam tikri narkotikai, psichodelikais vadinami, dažnai iššaukia ekstaz (*peak experience*) tinkamuose žmon se ir tinkamomis aplinkyb mis » ²³. Kitas psichologijos moksl šulas G. Murphy irgi laiko chemin psichodelij tinkama s mon s prapl timo priemone ^{24 25}.

Šiuo metu psichodelij reiškiasi ne tik chemin mis bet ir erotin mis formomis. Kaip narkotika taip ir erotika rado pripažinim mokslo staigose ir visuomen s akyse. Kai, beveik prieš 30 met , lytinio tyrim instituto ved jas Alfred Kinsey ir jo bendradarbiai prad jo apklausin jimus apie intym lytin gyvenim , visuomen je kilo protest audra. Tuo tarpu, 20 met v liau, W. H. Masters ir V. E. Johnson (dabar ponia Masters) mus laboratorijoje studijuoti lytinio akto fiziologines detales, susilaukta menko visuomen s pasipiktinimo. Šitiems bandymams, tyrin toj nustebimui, nebereik jo samdyti prostitu i . Akademin je bendruomen je ir pagarbioje visuomen je atsirado pakankamai savanori . N dien vakar pasaulyje, išskyrus mažas Airijos saleles, nebेलiko J. C.

²² H. L. Barr ir R. J. Langs, *LSD: Personality and Experience*, New Yorkas 1972, 164-165 psl.

²³ A. H. Maslow, *Religion, Values and Peak Experiences*, Columbus, Ohio, 1964, 27 psl.

²⁴ G. Murphy, *Human Psychology in the Context of the New Knowledge*, žr. *Main Current*, 1969 m. kovo-balandžio m n., 69 psl.

²⁵ J. C. Messenger, *The Lack of the Irish*, žr. *Psychology Today*, 1971 m. vasario m n.

Messengerio aprašyt sekso puriton ²⁵. Mažai kas, net ir katalik tarpe, stebisi ar piktinasi be formali vedyb drauge gyvenan iomis poromis. Šis paprotys vis labiau prigyja student tarpe. Daniel Yankelovich apklausin jimai rodo, kad 1969 m. 43% universitetinio jaunimo pritar didesnei seksualinei laisvei. 1973 m. šis procentas pakilo iki 63 %²⁶. Grupinis seksas, keitimasis partneriais, žmon mainai jau neb ra turting j privilegija. Vieni tokio gyvenimo stiliaus griebiasi moteryst s nuobodulio ver iami, kiti utopin s iliuzijos suvilioti tikisi pagerinsi pasaul , panaikindami moteryst s «nuosavyb » bei lytin ekskluzivizm ²⁷. Pagaliau homoseksual dr sa išeiti viešum , reikalaujant sau lygi teisi , taip pat rodo, kad žmon i laikysena seksualini klausim atžvilgiu pasidar tiesesn ir atviresn . Iš to visgi negalima daryti išvados, kad paži r laisvumas bei lytinio elgesio norm lankstumas jau savaime reikšt dorin nuosmuk .

Taip vadinamoji lytin revoliucija, kaip ir kiekviena visuomeninio gyvenimo kaita, turi savo teoretini grind j , pranaš bei aiškintoj . Tokiais, erotin s psichodelijos pranašais reik t laikyti Wilhelm Reich, Herbert Marcuse ir Norman Brown. Jau senokai Reichas, ne Freudas, rodin jo, kad autentiškas ir laisvas asmuo pasirodysis tik tada, kai visuomen s nukalti šarvai suvarž seks b si sulaužyti, kai *eros* išsivaduosi s iš *superego* priespaudos²⁸. Marcuse gi mano, kad nepritekliaus civilizacija pavert žmog darbo rankiu. Užtat pertekliaus civilizacija privalo žmogaus k n padaryti malonumo priemone. Juk žmogaus gyvenimo siekis ir es s jo pogeidži bei nor patenkinimas. Seksas ir yra vienas iš pa i stipriausi protingosios b tyb s potroški ²⁹. Tuo tarpu N. Brown bando keisti pasaul poetin s vaizduot s pagalba. Amžinasis žmogaus k nas besidžiaugi s polimorfine perversija ir sudaro erotinio misticizmo vizij ³⁰. Taip hedonizmas maišomas su misticizmu, tikrov su vaizduote, religiniai pol kiai su erotiniais potraukiais, kad tik išsivadavus iš saus racionalizmo form .

Religin s psichodelijos apraiškos savo vairumu, atrodo, pra-

²⁶ Duomenys paimti iš *U. S. News and World Report*, 1974 m. birželio 3 d., 66 psl.

²⁷ G. D. Bartell, *Group Sex*, New Yorkas 1971.

²⁸ W. Reich, *Character Analysis*, Th. Wolf vertimas, New Yorkas 1949.

²⁹ H. Marcuse, *Eros and Civilization: A philosophical Inquiry into Freud*, Londonas, 1972.

³⁰ N. O. Brown, *Le corps d'amour*; vert R. Dadoun, Paryžius 1968.

šoka net ir jos chemines išraiškas. Sprendžiant vien tik iš raštijos, galima spėti, kad paskutiniu dešimtmėiu žmonės susidomėjimas juoda magija, kerimais, astrologija, štono kultu bus labai pagyvėjęs. Pridėjus dar spiritualistines «bažnyčias», susižavėjim ryt religijomis, vairius Jaus sekėjais ir turime religines psichodelijos pavyzdžius, jausminės ekstazės išsiliejimų religiniais pavidalais. «Basi, nuskustomis galvomis, geltonais sutanais apsitraukę šoka budistai vienuoliai. Būgnų garsais jie bando paskandinti Jaus vardą šaukiantį krikščionišką hipi balsus. Kiti, jogos mokytojai, kojas pasikišę tyloje leidžiasi kontempliacijos kelionėmis». Taip E. B. McNeil prieš metus aprašė Kalifornijos universiteto aikštę³¹. Kristaus monograma ant marškinėlių, Kristaus lapukai ant mašinos langų, Jaus guzikeliai, daugybė Jaus laikraštėlių, Jaus muzika (*Jesus Christ Superstar, Godspell*), Jaus giesmės naktiniuose klubuose, katalikiško pagrindžio liturgija, spalvingais balionais pasipuošus jausminis dalyvavimas šv. mišiose, tai vis tie religinės mišrainės reiškiniai. Vieni šioje mišrainėje mato religinį atgimimą, kiti, ypač psichologai, jį vertina gana skeptiškai. Sakysime, psichologai R. L. Adams ir R. J. Fox Jaus generacijoje žiūri emocinės atmosferos ieškojimą, o ne subrendusias religines apraiškas³².

Psichodelija palietė ir vairius pavidalus: žodžio, garsų, spalvų, grynųjų ir pritaikomųjų menų. Iš visų menų formų ji pašalinė intelektualinę, sąvokinę, perceptyvinę elementą. Užtai turime literatūrą be fabulos ir siužeto, filmus be turinio ar intrygų, muziką be melodijos (tik trenksmas ar dundesys), tapybą be tematikos (tik spalvos ar linijos). Jei kurtinantys garsai ar akinančios spalvos sukelia bet kokią pergyvenimą, tai šitie dirgikliai, psichodelijoje, ir laikomi menu. Jei medžio stubure matai Mykolo Angelo Mozartą, tai tas stuburas jau yra menas. Vadinas psichodelijoje ne menininko, bet žiūrovo vaizduotė kuria meną. Tiesa, ir prancūziškasis meno genijus Gauguinas ne tikrovę, bet savo vaizduotės vizijas perkėlė drobėse. Tačiau jo spalvomis išreikštos žemiško rojus vizijos buvo žiūrovui suprantamos. Psichodelinė tapyba lyg kokiam haliucinacijai negalėtų būti suprantama, o tik pajaučiama.

Su menais išsivadavimas iš racionalizmo varžtų reiškiasi ir kitomis kultūrinėmis formomis: aprangos stiliumi ir spalvingumu,

³¹ E. B. McNeil, *Being Human: The Science of Psychological Experience*, New Yorkas 1973, 247-251 psl.

³² R. L. Adams ir R. J. Fox, *Mainlining Jesus: The New Trip*, žr. *Society*, 1972 m. vasario mėn.

nomadizmu, pasitraukimu iš visuomenės, susižavėjimu etninėmis grupėmis ir t.t. Meksikos, Kubos, Italijos kaimiečiai atrodo psichodelinei fantazijai kaip naujybei laisvo žmogaus idealu. Šitie žmonės nematė nevaržomo savo jausmų. Jie juokiasi ir verkia, šaukia ir dainuoja, rėkia ir keikiasi. Žodžiu, jie kitoki nei mandagūs, jausmų išraiškas apvaldę, korektiški džentelmenai. Tie balti, juodi ir rudi kaimiečiai turi « sielas ». Toki «siel» laisvąs beieškodami turtingą vakarą jaunesni nomadai keliauja beveik po visus pasaulio žemynus³³. Nelanko jie muziejus ar istorinius paminklus. Praeities nevilioja. Jie tik eina, baladojasi, diskutuoja, susitinka ir vėl skiriasi. Vieni protarpiais dirba, kiti elgetauja. Visi tačiau dalinasi ta pačia iliuzija, kad fizinis laisvumas užpildysianti dvasinumą.

Psichodelija pralaužė ir sielų žinovų psichologijos sienas. Kas, pavyzdžiui, prieš dešimtmetį buvo laikoma egzotika, gal net ir šarlatanizmu, šiandien ir didžiuosiuose universitetuose jau pripažįstama teisėtu moksliniu studijų objektu. Sakysime tame pačiame Harvardo universitete, iš kurio prieš keletą metų buvo išvytas T. Leary, studijuojama budistinio mąstymo taktika su monei³⁴. San Francisco neurofiziologinis institutas ypač domisi pakeistos sąmonės fiziologinėmis apraiškomis. To paties miesto valstybinė kolegija turi psichodelinį tyrimų institutą. Dr. W. G. Bigelow, žymus Toronto universiteto medicinos fakulteto chirurgas, tyrinėjant užmaldos galios slypinį psichinę energiją. Žodžiu, pirmą kartą moderni mokslų istorijoje mokslinis žingeidumas atsiskyrė užmirštą žmogiškosios sąmonės pusę.

Nuo teoretinės neatsilieka ir gydomoji psichologijos šaka. Psichodelinė terapija jau yra tiek pažengusi, kad jau turime tarpautinę psichodelinę terapijos sąjungą. Represijos amžiuje psichoanalistai gydo neurozes. Baimės ir nerimo laikotarpyje bandyta emocinio sutrikimo simptomus šalinti elgesio modifikacija bei kitais dinaminėmis terapijos būdais. Nė dien, nuobodulio amžiuje

---

³³ Psichodelinis nomadizmas nemaišytinas su natūraliu jaunimo noru judėti, keliauti, pažinti kraštus, žmones ir kultūras.

³⁴ D. Goleman, *The Buddha on Meditation and States of Consciousness*, žr. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 1972 m. 1 nr., 1-44 psl. Antrą dalį tame pačiame žurnale: 1972 m. 2 nr., 151-210 psl. Pridėtas 120 š klausimėlių studijų sąrašas (bibliografija). Jiliečia paskutinius 5-10 metų laikotarpį. B. Timmons ir J. Kamiga, *The Psychology and Physiology of Meditation and Related Phenomena, Bibliography*, žr. *Journal of Transpersonal Psychology*, 1970, II t., 41-58 psl. Literatūros sąrašas apima 1925-1969 m. ir siekia artį 400 studijų. Didžiulią daugumą veikalų parašyta paskutiniaisiais metais.

d mesys kreipiamas sav s išsiskleidim , ne neurotini simptom pašalinim . Žmon s šiandie griebiasi terapijos ne tod l, kad jie blogai jau iasi, bet d l to, kad jie nepakankamai gerai jau iasi. Toki «ligoni » yra daugyb . Gi esant paklausai, atsiranda ir pasi la. Dygsta vair s saviugdosi b dai. Kelion s mon , lytinio pažadinimo pratybos, Esalen meil s masažai, bioenergetika, « Rolfing », pirmykšt terapija, reichinis juslingumas, maisto, šoki , muzikos terapijos... — tai tik keletas ant švediško stalo psichodelin s terapijos patiekal ³⁵. Visi tie patiekalai žada betarpišk prisotinim — juslin , dvasin ir socialin pakilim dabar. Gydomo vaisi nereikia laukti nei metus nei kitus. Ta iau b dingiausia, kad tie naujai gimst gydymo b dai vis labiau ir labiau dengiasi hedonizmo ir religijos skraist mis. Kod l ? Šis klausimas betgi mus veda psichodelijos apraišk priežastis.

2. Priežastys ir pavojai

Sud tinga žmogaus b sena, paini yra ir jo veiksen a. Sunku tod l, jei iš viso manoma, pasekti jo veiksenos priežastinius s - ryšius. Vargu ar galima išnarplioti ir psichodelikos apraišk mazgus. Ta iau, aprašant psichodelijos reiškinius, neliesti j kilm s b t tas pats, kaip užregistruojant kalbos garsus, nesistengti pagauti j prasm s; tas pats kaip rinkti vykius neklausiant, iš kur ir kod l jie ia ateina. Vis d lto ir su geromis intencijomis nelengva atsp ti psichodelijos «iš kur ir kod l». Mat kaip tik šiuo klausimu tr ksta išsamesni studij . Tenkinsim s užtat tik ribotomis paskir tyrin toj išvadamis, apibendrinta spekuliacija, intuityvine žvalga. Anaiptol nedaug tesuklysime ieškodami psichodelijos daig mažose bendruomen s grup se (šeimose) ir dvasiniame gyvenimo laikotarpio klim ate.

Sociologo H. Millerio nuomone psichodelin s apraiškos, kaip narkotikai, jautrumo grup s, kaimietiško charakterio idealizavimas, nomadizmas, J zaus «tripai », seksualinis laisvumas, es ne kas kita, kaip «laisv s ir autentiškumo siekis poj i ir jausm pavidaluose »³⁶. Jei taip iš ties yra, tai reikia prileisti, kad dabartin s jaunosios kartos nario poj tin sistema deramai nebefunkcionuoja. Matyt jo poj i sistema nebeperduoda, o gal ir nebe-

³⁵ P. London, *The Phtscheerapy Boom. From the Long Couch for the Sick to the Push Button for the Bored*, žr. *Psychology Today*, 1974 m. birželio m n., 63-68 psl.

³⁶ H. Miller, *On Hanging Loose and Loving: The Dilemma of Present Youth*, žr. *Journal of Social Issues*, 1971, 27 t., 3 nr., 40-41 psl.

pagauna gars , skonio, lietinio, kvapo ir reg jimo pavidalais išreikšto pasig r jimo bei pasigrož jimo. Tai atsitinka tod l, kad moder- niojo žmogaus jusliniai priimtuvai yra užver iami podirgi lavina. Jau ankstyvoje vaikyst je vaikas apver iamas žaisl žaisleli , daikt daikteli kr vomis, lyg protinis smalsumas teb t vien tik objekto ne subjekto išdava. Skrendan ios, švilpian ios karika- t ros televizijoje užtrin ribas tarp fikcijos ir tikr dalyk . V liau vaizdai, žyb iojan ios šviesos, garsai kin ekranuose, televizo- riuose ir mokykl vaizdinio mokymo priemon se be perstog s ata- kuoja išsvargint smegen žiev (*cortex*). Netur dama išugdyto kognityvinio plano, centrin nerv sistema nebepaj gia sugrupuoti jai poj iais patiekiamos medžiagos. Ji pradeda nebereaguoti dirgikli kalnus. Taip poj iai ir praž sta dirgikli tvane. Jusl s atbunka. Žmogus tur damas akis nebemato ir tur damas ausis nebegirdi. Narkotin psichodelija kaip tik ir atidaro akis ir ausis. Spalvos darosi spalvingesn s. Garsai gauna nuostabius pavidalus. Poj i banalumas dingsta. Pagaliau individas pradeda patirti grož . Kad tas grožis egzistuoja psichodeliko vaizdžiuose, ne ti- krov je jam visai nesvarbu. Svarbu tik, kad jis gali tok grož pergyventi. Jis pradeda tik ti pasiek s autentišk tikrov s pa- jautim neperkošt per visuomen s užtempt filtr . Ta iau poj - iai be prasm s konteksto veda kognityvin maišat . Vietoje autentiško pažinimo gaunasi tikrov s ir sav s paties klaidingas ap iuopimas. Ko chemin psichodelija nepasiekia, t stengiasi papildyti jos sesuo psichologin psichodelija. Jos gydomieji meto- dai (biogenika, masažai, kv pavimas, relaksacija, muzika, šokiai...) tarnauja žmogaus jusliniams poreikiams. J patenkinimas tur t laisvalaikius paversti pasigardžiuotina, prasminga ir gilia patir- timi.

Emocinio alkio priežas i tas pats Milleris ieško pasiturin i šeim gyvenimo stiliuje. Ten laikytasi griežtos emociu s dietos. Vyravusi tyli bet pažabota, mandagi bet šalta, švelniai gerašir- diška, bet plokš ia nuotaika. Nebuvo ten nei klyksmo, nei šauksmo, nei linksmos iki pilvo gelmi kvaton s, nei skausmingo iki ašar verksmo. Tyl s, pusiau besišyps , kartais pusiau susirauk , gera- širdiški, bet plokšt s, tikruosius jausmus nuslepi veidai supo au- gan i generacij . Tokia nuotaika nuslopino, jei neuždusino, jaun j jausmin s išraiškos potencial . Vis d lto užgniaužtos as- menyb s dalis ieško išraiškos. Ypa ger prog ir duoda taip vadi- namos jautrumo grup s. Jose jausmams leidžiama pasireikšti be kontrol s ir vožtuv . Ten niekas už jausm rodym nei baramas,³⁷

³⁷ J. R. Royce, *The Encapsulated Man*, Princeton 1964, 3 psl.

nei baudžiamas. Dalyviai gali šaukti, rkti, verkti ar juoktis. Žinoma toks žmoni susitikimas dar neveda gilesnius asmeninius santykius. Jie palieia tik asmenybės pavirši. Paviršiuje pasilieka ir psichodelinis narkozs išvaduotos emocijos. Narkozs takoje individuali pasidar savo draugams nuolaidis ir tolerantingi, bet drauge ir atoksis ir save nusigrž. Tiesa, psichodeliniuose rkuose pradingsta nuobodulys ir banalumas, bet su jais drauge dingsta aistra, angažavimasis ir intymumas. Rgštin galva gali jausti, bet ne myliti. Nepriveda prie asmeniško meilės lytinio laisvės. Laisvi lytiniai santykiai paprastai tepasiekia tik trumpus kontaktus suartėjimo malonumus. Tuo tarpu lytinė ekstaz patiriama tik tarp mylimo asmenio. Bet meilės išsiskleidimui būtina trukmė ir santykių patvarumas. Užtat ir psichodelinis seksas, paremtas pojūčiu laisvėje, neangažavimusi kitam asmeniui, neužpildys tuštumos žmogaus dvasioje, nepašalins banalumo žmonių santykiuose. Vis dėlto viliamasi, kad maratonai, jogos, nudistinės terapijos ... paversianios trumpus susitikimus trumpas, bet džiaugsmingas draugystes.

Psichodelinio subjektyvizmo kilmei, atrodo, bus pasitarnavusi ir kultūrinis reliatyvizmas. Nėdien visiems pasidar aišku, kad pats žmogus ir jo sukurtos institucijos bei visuomeninės formos yra labai lankios. Išties, šitame lankiame kitime apsirėškia didysis žmonijos talentas. Ji nuolat keičiasi ir visada pasilieka ta pati. Visose kultūrose ir visais istorijos laikotarpiais randame visuomenines institucijas variose formose. Jos vis tebeegzistuoja. Mat taisyklės, statymai, suvaržymai ir apribojimai yra būtini kiekvienai kultūrai. Institucijų pavidalai, papročiai, gyvenimo taisyklės kiekvienoje kultūroje yra skirtingos. Tačiau joms vis užduotis visada pasilieka ta pati — reguliuoti žmonių gyvenimą. Mat, žmogaus prigimtis visur yra ta pati, nors skirtinguose išsivystymo laipsniuose ir skirtingose kultūrose ji vis kitaip apsirėškia. Kaip tik šito pastovaus elemento antropologijos ir sociologijos mokslai ir nepastebėjo. Jie metodikos rankiai nepajėgė už kultūrinį apraiškų slypinį dimensiją apčiuopti. Juk jie paskirtis ir buvo rinkti faktus ir juos matuoti, o ne juos aiškinti. Taip duomenų kalnams prisirinkus, žmogus pasidar daug žinantis, bet mažai suprantantis. Iš to žinojimo ir išaugo mitas, kad viskas yra reliatyvu. Blogis ir geris, tiesa ir klaida priklauso nuo kultūrinio grupinio sitikinimo bei istorinio laikotarpio dvasios. To paties loginio nuoseklumo vedami gal tume žengti dar vien žingsnį, prileisdami, kad tiesa ir klaida priklauso ne nuo grupės, bet nuo paskiro asmens sitikinimo. Juk argi ne asmuo yra grupės pagrindu. Tokiame klimate psichodelijai buvo labai lengva mestis į pasku-

tini šuol : nusviesti išorinius, visuomen s užd tus varžtus ir vidi- nes, žmogaus proto spaustas gaires. Tai padarius, žmogaus vaiz- duot s ir troškim r kuose pradingsta objektyvios tikrov s kont- t rai. Užtat ir girdime psichodelini filosof pamokymus, kad id j nereikia teoretiškai analizuoti, bet jas pajaušti. « Vaizduot yra galia », « vaizduot yra revoliucija », « galvok apie savo troški- mus kaip realybes », « uždrausti neleista », kalba mus ant didmies- i m r išteplioti š kiai.

Prie psichodelijos priežas i galime priskirti ir scientizmu vadi- nam minties srov . Pagal j vienintelis tiesos pažinimo kelias es s mokslinio metodo kelias. Vadinasi žmogaus keliamus klau- simus tik mokslas tegali rasti atsakymus. Bet už tokio tvirtinimo slepiasi epistemologin prielaida, kad tiesa yra tik tai, kas paž s- tama empiriniu, matuojamuoju b du. Ta iau matuoti tegalima tik medžiagines apraiškas. Š mast pritaikius sociologijos ir psi- chologijos mokslams, prieiname prie žmogaus nužmoginimo, nes kiekybiniu keliu nepasiekiamo savitai žmogišk j dimensij . Tokiu b du žmogus prad jo reg ti save ir j supan i tikrov ne toki , kokia ji iš tikr j yra, bet toki , koki j vaizdavo pozityviniai mokslai. Sakysime, reiškiniai, kaip telepatija, aiškiaregyst , dvasi- nis gydymas, misticismas, religija, viršjuslinis pažinimas, intuicija..., buvo psycholog nustumti šal ir pajuokti kaip mokslo d mesio neverti prietarai. « Kažkas yra iš pagrind netvarkoje su tuo pa- saul vaizdžiu, kuriame šie reiškiniai neranda vietos », teisingai pas- teb jo W. Harman, humanistin s krypties psychologas³⁸. Dabar- tinis susidom jimas okultizmu veikiausiai ir yra epistemologinis maištas prieš žmogiškos psich s apkarpym pozityvini moksl metodologijos žirkli mis. Amerikietis filosofas Ch. Cooper psicho- delijoje ži ri nes moning tos civilizacijos atmetim , kuri su- k r pozityviniai visuomeniniai mokslai³⁹. Psichodelija atmeta visa, kas tik racionalu: disciplin , sistem , statym , išmint kaip aukš iausi proto apraišk . Racionalin pasaul ži ra ir jos dory- b s sukaust žmogaus siel . Psichodelinis svaigulys kaip tik ir bando tuos pan ius sutraukti, išliuosuoti emocijas iš proto vyra- vimo, intuicij iš loginio pažinimo kategorij , vidin patirt iš išorinio veikimo, kontempliacij iš perd to veiklumo. Žodžiu psichodelija viliasi išvesianti žmogaus s mon kosmines erdves, kur objektyvi ir subjektyvi tikrov susilieja vien buvimo ir veikimo sintez .

³⁸ W. Harman, *Old Wine in New Wineskins*, žr. *Challenges of Huma- nistic Psychology*, New Yorkas 1967, 325 psi.

³⁹ J. Ch. Cooper, *Religion in the Age of Aquarius*, Philadelphia 1971, 29-30 psl.

Prieš kelet met buvo labai madinga kalb ti apie Dievo mirt . Bet kiekviena mada net ir filosofijoje turi gilesnes priežastis. Iš Nietzsches pasiskolintas Dievo mirties paskelbimas n - dienos žmogui reišk du dalykus: vairiais pavidalais plintant ateizm ir racionalistin krikš ionijos sužalojim . Abiem atvejais tikin iame krikš ionyje ir netikin iame ateiste paliko didesn ar mažesn dvasin tuštuma. Ta iau nei gamta nei žmogaus dvasia tuštumos nem gsta. Užtat psichodelija ir pasirod kaip vienas anos tuštumos užpildymo bandymas. Astrologija, demonologija, psichodelinis misticizmas, Zen ir transcendentin s meditacijos, be religinio tik jimo ir si lo dvasin pasipildym tiems, kurie buvo religijoje su Dievu išaukl ti, bet juo jau nebetiki. Žmogus juk visad trokšta išeiti iš savo egzistencin s vienumos ir priklausyti didžiajai visatai. Net ir patenkinus visus žmogiškuosius poreikius, transcendencijos alkis vistiek lieka nepasotintas.

Dievo «mirtis» vakar krikš ionijoje, be kitko, apsireišk kietu racionalizmu. Religin išraiška vakaruose, ypa paskutiniuose šimtme iuose, buvusi per daug protin , paremta galva ne širdimi, veiksmu ne meditacija, s vokiniu pažinimu ne intuicija, protine spekuliacija ne misticizmu. Abstraktaus, atitraukto proto vienašališkas pabr žimas vyravo ir katalik teologijoje, religijos d styme mokyklose, ir net pamoksluose. Ne geriau b ta ir su krikš ioniška dorove. Aristoteliškai-tomistiška aiškiai persv r platoniškai - augustinišk etik . Pirmoji remiasi protu, tod l ji yra apdairi ir racionali. Antroji gi išeina iš Dievo, tod l esanti kaitri ir ugninga. Pirmoji tarnavo žmogaus periferijai, antroji paliet žmogaus asmens branduol . Augustiniškoji etika mat remiasi meile, o aristotelin teisingumu. Beveik prieš 40 met A. Maceina, filosofijos padang je bekylanti lietuviška žvaigžd , labai taikliai pasteb jo, kad «racionalumo tinklas apsupo vis dorin žmogaus gyvenim »⁴⁰. Kad pamatytume, koks buvo platus ir tankus tas racionalumo tinklas, pasklaidykime priešvaticaninius moralin s teologijos vadov lius bei bažnytinio kodekso komentatori puslapius. Hierarchin strukt ra bei liturgin praktika taip pat r m si racionalumu, išoriniu produktyvumu. Katalikiškoji psichodelija bene ir bus tas kraštutinis m ginimas supl šyti racionalumo tinkl .

Kai kur nuoboduliu pasireiškus transcendentin alk bandoma sotinti psichodeliniais narkotikais. Anks iau kalb dami apie psi-

---

⁴⁰ A. Maceina, *Socijalinis Teisingumas. Kapitalizmo žlugimas ir naujos santvarkos socialiniai principai*, Kaunas 1937, 90 psl.

chodelijos apraiškas buvome lyg nety iomis užsimin apie jos naud ir galim žal . Dabar prie ši klausim kiek ilg liau stabtel sime, primindami kai kuri autoritet nuomones bei j tyrim išvadas. Sakysime psichologas ir religijos filosofas W. H. Clark mano, kad «tinkamomis aplinkyb mis ir tinkamai paruoštuose tam tikruose žmon se psichodeliniai narkotikai rodo stipri tendencij mistini pergyvenim iššaukimui»⁴¹. R. E. L. Masters ir Jean Houston, 15 met praleid betyrin dami psichodelini narkotik veikim , tvirtina, kad gil ir perkei iant psichodelin poveik pajuto tie žmon s, kurie buvo prigimties apdovanoti religin s asmenyb s bruožais⁴². Vieni sako, kad psichodeliniai chemikalai individo savivaizd pakei ia teigiama linkme, kaip tai atsitinka maldoje ar m styme⁴³. Kiti džiaugiasi, kad «keist » psichini reiškini mokslinis tyrin jimas suteik tikrovei nauj perspektyv , parodydamas, « kad nei mes, nei m s pasaulis nesibaigia ten, kur mes galvojome, kad jis baigiasi»⁴⁴. Atrodo, kad medikas Cohen Sidney po 10 met psichodelin s narkoz s studij gal jo mums patiekti nuosaik poži r kalbamu klausimu⁴⁵. Jis mus sp ja, kad piliul s negali charakterio išugdyti, išaukl ti jausmus ar pakelti inteligencijos laipsn . N ra jos nei dvasines žmogaus pastangas taupan iais prietaisais, nei išganymu, nei akimirksnine išmintimi ar trumpakeliu asmenyb s subrendim . Vis d lto, jo nuomone, psichodelika gali b ti proga save ir pasaul naujai pergyventi ir iš to pasimokyti.

Žinome, kad chemija pakei ia biochemin žmogaus dimensij . Jei esame, pavyzdžiui, pavarg , galime paimti energij žadinan i pikuli . Jei jau iam s nervingi, galime griebtis «ramintoj » . Jei nemiga kankina, miego piliul s mums pasitarnaus. Sud tingesni narkotikai gali net kontroliuoti ir psichoz s simptomus. « Ta iau toks laikinas palengv jimas negali žmogaus visiškai pagydyti, nei, virš visko, duoti jam išminties ar gyvenimo prasm s pajautim », teisingai pastebi J. Ch. Cooper, vienas iš psichodelijos aiškintoj Amerikoje ⁴⁶. Iš ties , išminties, užuojautos, autentiškos

⁴¹ W. H. Cl ark, *Chemical Ecstasy, Psychedelic Drugs and Religion*, New Yorkas 1969, 78 psl.

⁴² R. E. L. Mast er s ir J. Houston, *The Varieties of Psychedelic Expé-rience*, New Yorkas 1966, 247 psl.

⁴³ N. J. Sherwood, M. J. Stolaroff and W. W. Harman, *The Psychedelic Experience : A new Concept in Psychotherapy*, žr. *Journal of Neuro-psychiatry*, 1962 m. 4 nr., 69-80 psl.

⁴⁴ G. N. M. Tyr ell , *The Nature of Human Personality*, Londonas, 1954, 94 psl.

⁴⁵ C. Sidney, *The Beyond Within, The LSD Story*, New Yorkas 1967.

⁴⁶ J. Ch. Cooper , *Religion in the Age of Aquarius*, Philadelphia 1971, 140 psl.

meil s dimensija nepriklauso prie t chemin mis priemomis pakeitiam žmogaus aspekt . MDA (*methylenedioxyamphetamine*), pavzdžiui, negali žmogiškos asmenybės apdovanoti subrendimu ar gailiaširdiškumu, kurie gijami meile, kančia ir darbu, užsit sianiu eil met . Narkotikai, atrodo, nra atsakymas žmogaus ieškojim . J iššauktas brolyb s jausmas yra tik laikinas. Jis trunka gal kokias 6 valandas, nešdamas su savimi nervin tamp , baiming nerimast ir fizin nuovarg . Narkotikai kaip ir egoistinis seksas, ar tik asmenine nauda ir malonumu suinteresuotas gyvenimo stilius, po ilgesnio laiko žmog prislegia. Nesvarbu, ar b - tum jaunas ar senas, pirklys ar universiteto revoliucionierius, savi-meil visus priveda prie nusivylimo. Beje, nra rodym , kad psichodelija pati iš sav s savimeil , t didžiausi džiaugsmo prieš , gal t iš žmogaus širdies pašalinti.

Narkotin psichodelij , regis, seka ir fiziniai pavojai. Pats Timotby Leary prisipažino, kad psichodelijos takoje laike laukinio pasivažin jimo vidinis raginimas su mašina nušokti nuo uolos atrod toks patrauklus. Taciau visas psichodelijos pavojus, atrodo, yra gr smingesnis psichologin je negu fizin je žmogaus gyvenimo plotm je. Humanistin s psichologijos k r jas A. Maslow jau prieš kur laik nurod dirbtinio misticismo žal asmenybei⁴⁷. Psichodelin s mistikos tipas rizikuoja nuslysti tik patirtin , jausmin buvimo b d , nosisukant nuo proto nurodom tiesos ir klaidos mast . Ekstaz je patirtas džiaugsmas ir nuostaba gundo individ j vertinti ir jos ieškoti kaip vienintelio ir aukš iausio gyvenime dalyko. Pajausto malonumo vedamas jis gali griebtis bet koki ekstaz žadinan i dirgikli , nusigr ždamas net nuo pasaulio ir žmoni . Žodžiu, savo «išganymu » besir pindamas psichodelinis mistikas pasidarys ne tik savanaudžiu, bet, prarad s užuojaut , gal s pavirsti ir sadistu. Iš tikr j , psichodelinis misticismas gali sudaryti toki nuotaik , kurioje psichotikai apdovanoti vado savyb mis priveda net prie «mistini » žmogžudys i (Ch. Mansono atvejis Kalifornijoje).

Vienašališkas dirbtinis misticismas, lyg kokia narkoz , reikalauja vis stipresni dirgintoj , kad išlaikyt t pat malonumo laipsn . Užtat tokie mistikai, kuriems ekstaz pasidaro vieninteliu g riu, dažnai pereina magij , okultizm , visoki ezoterik ir egzotik . Taciau šitame «misticizmo» sparne protas, empirinis pažinimas, mokslas ir loginis protavimas vargiai betoleruojamas.

⁴⁷ Ab. H. Maslow, *New Introduction : Experiences, žr. Journal of Transpersonal Psychology*, 1970, 83-90 psl.

Jausmin ekstaz padaroma geriausia, jei ne vienintele, pažinimo priemone. Išjungus gi proto švies, emocij tamsoje nebe manoma atskirti tikr vidin bals nuo klaidingo, autentišk kv pim nuo iliuzijos, iš tikrojo *as* paeinan ius impulsus nuo liguist potrauki .

Anks iau min jome, kad Maslowas pritar saikingai cheminei psichodelikai, neužsimerkdamas prieš jos piknaudojimo pavojus. Paprastai psichodeliniai narkotikai veda žmogaus jusles džiaugsming kosmin patirt . Bet šitoji patirtis dar reikalinga kantraus, drausmingo protinio «perdirbimo», vertinimo bei pasiruošimo. Psichodelin je mistikoje kaip tik šis asketinis tarpsnis ir bandomas apeiti. Narkotik pagalba gundomasi mistin patirt paversti lyg kokia elektros energija, kuria b t galima pagal nor išjungti ar jungti, reklamuoti, parduoti lyg koki prek . Beje, dirbtin mis priemon mis galime paveikti žmogaus poj ius, bet ne jo dvasi . Ne kitaip yra ir su psichodeliniu seksu. Lytinis seksas meil s kontekste yra vienas mistin ekstaz vedan i tak . Beje, psichodelikoje jis virsta tik banaliu *screwing*. Panašiai atsitinka ir su stubkl ieškan iais psichodeliniais piligrimais, keliaujan iais kit žemyn , kit šal , kit religij . Bet toks buities sakrališkumo ieškojimas virsta nuo jos b gimu. Praeities klasiškieji mistikai mus moko, kad b ties šventumas randamas kasdienos gyvenime, santykiuose su draugais, kaimynais ir šeima. Trauktis nuo kasdienos gyvenimo reiškia trauktis nuo tikrov s ir art ti prie iliuzijos, ia tod l ir slypi dar kiti psichodelijos sp stai.

Psichodelikas taip stipriai pabr žia individualin patirt , kad beveik paneigia bendruomenin žmogaus dimensij . Tiesa, kad, kokia visuomen beb t , religin ar profanin , ji gali savo legalizmu, biurokratizmu, savo suakmen jusiomis tradicijomis ir papro iais sužaloti individo autentišk žmogiškum ir jo religiškam . Ta iau atmesti kit žmog kaip mokytoj , išmin i , terapist , patar j ar kunig reiškia užsitverti sau keli sav s išskleidim ir B ties artum . Pilnutinis žmoniškumas tepasiekiamas tik pripažinus asmen ir visuomen , subjektyvi (s mon) ir objektyvi (pasaul) tikrov s. Bene didžiausias psichodelinio misticizmo pavojus ir slypi tame, kad jis tenkinasi pusiau tiesomis, pažiromis paremtomis tik tikrov s atlaužomis. Vos prad jus tr kti materialistinio scientizmo pan iams prad jo mus supti ir psichodelin s trumparegyst s miglos. Deja, nerasime jose autentiško misticizmo bruož , bet tik jo ilges . Jei taip iš tikr j yra, tuomet psichodelines kvailystes reikia ži r ti kaip nuskurdinto žmogaus pastangas prasmingesniam gyvenimui. Tuomet ši iškreipt pastang akivaizdoje neprivalo pasilikti abejinga ir dabarties krikš ionija. Galb t psichodelija yra vienas iš šiandienos laiko

ženkl , sp jan i ir skatinan i n dienos krikš ion . Vert t užtat pasiteirauti, apie k ji mus sp ja ir k ji mus skatina.

3. sp jimas ir paskat a krikš ionij ai

Aprašydami psichodelijos bruožus, nesuradome juose autentiško misticizmo veido. Pasteb jome tik kai kurias kraštutiniškai sutirštintas mistines apraiškas, visiškai užtamsinusias visumos vaizd . Protas, pavyzdžiui, ištirpo jausm karštyje, angažavimasis bendruomenei — individo laisv je ; kasdienyb paskendo ekstaz je, o apoloniškas sant rumas — dioniziškame svaigulyje ; tikrov — iliuzijoje. Vis d lto prileidome, kad už t psichodelin s mistikos atlauž slepiasi autentiško misticizmo ieškojimas. Nurod me ir kelet to ieškojimo priežas i . Lieka dar paklausti, kas gi yra tas autentiškas misticizmas ir kaip jis telpa pilnutinio žmogaus r mus ? Skubame betgi pridurti, kad svarstydami keliamus klausimus, ribosim s tik psichologišku misticizmo nusakymu. Teologines problemas paliekame nuošaliai. Vadinasi, kreipsime d mes pa i mistin patirt ir jos apraiškas žmogiškoje asmenyb je, neliesdami ta patirtimi pasiektos tikrov s (Dievo, Kristaus, kosmoso, dangaus, pragaro ar kokios kitos).

Vargu ar šandie kas drist studijuoti mistinius reiškinius, vis pirma nesusipažin s su M. Bucke's, *Cosmic Consciousness*, dabar jau laikomu klasiniu veikalu mistin s patirties srityje⁴⁸. Ten sužinome, kad kosmin (mistin) s mon yra visatos gyvenimo strukt ros pajauta. Jos pagalba individas gauna intelektualin apšvietim , kuris perkelia j tarsi nauj egzistencin buit . Intelektualin apšviet seka moralinio jausmo pakilimas. Giedrus džiaugsmas ir noras pad ti kitiems apgaubia žmogaus siel . Prie proto šviesos ir dorin s šilumos prisideda dar ir nemirtingumo pajauta. Ji n ra tik login išvada ar sitikinimas apie gyvenimo t stinum amžinyb je, bet nemirtingumo jausmas jau ia ir dabar žemiškoje tikrov je. Taip sakant, mistin s mon yra visiškai skirtinga nuo poj tin s-protin s s mon s. Pagrindin jos žym yra galutinis nejuslin s vis dalyk vienyb s suvokimas, kurio negalima pasiekti nei jusl mis, nei spekuliatyvinu protu. Tuo tarpu kosmin s mon peržengia poj i ir proto ribas.

W. T. Stace, mistini apraišk žinovas, kiekviename psichologiškai autentiškame misticizme randa 7 žymes⁴⁹. Tikras mistikas mato visos k rinijos vienyb , realyb ir begalyb laike ir erdv je.

⁴⁸ M. Bucke, *Cosmic Consciousness*, New Yorkas 1905.

⁴⁹ Pla iau žr. W. T. Stace, *Mysticism and Philosophy*, 1960.

Jis nešioja džiaugsm , ramyb ir šventumo jausm savo širdyje. Jis žino, kad jo patirtis yra tikra, nors, kartais ji gali b ti ir paradoksiška. Autentiškame misticizme teka taip pat ir gyvas doros šaltinis. Religin patirtis tampa nuostabia vitališkumo ir veiksmingumo energija atliekant gerus darbus. Mistiko doros norma jau neb ra teisingumas, bet meil . Ypatinga tikro misticizmo žym yra «energinga, išor n nukreipta veikla, kurios stumiamoji j ga yra duosni meil [...] kuri yra lygiai vaisinga dvasiniame ir fiziname pasaulyje », tvirtina E. Underhill, viena iš pa i žymiausi misticizmo žinovi ⁵⁰. Pamin tus broūzus lengvai pasteb sime didžiuosiuose krikš ioni mistikuose, kaip Teres s iš Avilos, Pranciškaus Asyžie io, Ignaco Lojolos gyvenime. Tiesa, j tas Vienas, su kuriuo jie susijungia, n ra bet kokia tikrov (nors ir visa apimanti realyb), bet asmeniškasis meil s Objektas, krikš ioniškasis Dievas. Kiekvienas mistinis pergyvenimas, nors ir sekuliarinis, yra surištas su asmenyb s ir jos elgesio kaita. Pavyzdžiui, Arthuro Kostlerio mistin patirtis Ispanijos kal jime pakeit jo asmenyb ir paskatino j pasitraukti iš komunistin s veiklos ir pasaul ži ros.

Tarp vis mistiko savybi šiuo metu mus labiausiai interesuoja jo intuityvinis pažinimo b das. Ta iau intuicijos apibr žtis yra gana plati. Ji apima ne tik Absoliuto nes vokin m stym , betarpišk žvalg tikrov s prigimt . Jai priklauso menininko kv pimas, k rybiškas problem sprendimas, aiškiaregyst ir kiti ne s vokiniu protavimu paremti pažinimo b dai⁵¹. Vakaruose labiau vertinama intuityv s vaizduot s šuoliai, kurie seka išsamios informacijos ir logiškos spekuliacijos ir veda k rybišk klausimo sprendim ar mokslin atradim . Mistin gi intuicija yra tiesioginis tiesos m stymas, netarpininkaujant logikos s vokoms. A. Kostler j vadina tre iojo laipsnio pažinimu⁵². Pirmasis pažinimo laipsnis yra siaura, daug sprag paliekanti poj tin percepcija. Antroji plotm jau duoda prasm ir užpildo poj tin s percepcijos spragas. Ji sukuria s vokin tikrov arba, kaip mes vadiname, id j pasaul . Tre iame gi laipsnyje laiko, erdv s ir priežasties kategorijos, savojo *aš* atskirumas ir erdv s bei laiko apribojimai pasirodo besanios tik optin mis iliuzijomis. Panaš pažinimo šaltini padalinim randame ir pas didij XIV šimtme io domininkon mistik Meister Eckhardt. Pirm j pažinimo laipsn jis vadina poj tiniu, antr j

⁵⁰ Ev. Under bill , *Mysticism. A Study of the Nature and Development of Man's Spiritual Consciousness*, Cleveland ¹⁴ 1970, 85 psl.

⁵¹ F. V. Cl ark , *Exploring Intuition: Prospects and Possibilities*, žr. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 1973 m. 2 nr., 156-170 psl.

⁵² Ar thur Kostler , *The Invisible Writing*, New Yorkas 1954, 353 psl.

— protiniu (s vokiniu) ir tre i j — mistiniu. Šioje plotm je pradingsta šiandie, vakar ir rytoj. Laiko t km susilieja vien nuostabi srov — dabar. gyvenimo pabaig ir šv. Tomas Akvinietas tur jo laim s patirti Dangaus dovan — mistin ekstaz . Po to jis pats prisipažino, kad tokio pergyvenimo akivaizdoje visi jo raštai pasirod bes lyg šiaudai⁵³. Taip filosofijos-teologijos genijaus s vokinis pažinimas nublunka prieš šventojo mistin reg jim .

Anaiptol psichodelin mistika to tre iojo, kosminio-mistinio pažinimo laipsnio nepasiekia. Bet ji to idealo ilgisi ir jo nes moningai ieško. Mat tame kosmin s s mon s ideale žmogus randa sintez , apiman i gamt ir dvasi , jausmus ir prot , individ ir bendruomen , dang ir žem . Kosmin je s mon je individas pasijunta bes s prasminga visumos dalimi. B dinga, kad ir krikš ioni tarpe atsirado to idealo ieškotoj . Jie prad jo Dievo ieškoti ne Bažny ioje, bet kosmin s s mon s kontekste. Matyt savo širdyse jie netur jo gyvojo Kristaus, o tik savo galvose nešiojo jo s vokas. Gal b t tai buvo išdava per stipraus s vokinio žinojimo pabr žimas religijos mokyme. Žinoma, katalik Bažny ia visad rod ypating pagarb savo didiesiems mistikams. Kontempliatyvinis gyvenimas joje niekad neišnyko. Vis d lto ir ji negal jo vakar kult ros takai atsispirti.

Apskritai, vakaruose buvo linkstama pabr žti racionalin element , pamirštant emocin , labiau vertinti galv nei šird , griebtis veiksmo nei kontempliacijos. Tiesa racionalizmas vakaruose pasirod labai vaisingu. Jis suk r moksl , technik ir agresyvi visuomen s veikl . Bet ir nenujausdamas iššauk jis ir emocin s išraiškos alk . Priešingai, rytuose labiau vertinta estetika, pasyvi kontempliacija bei mistiniai dvasios džiaugsmi. Galimas daiktas, kad nirvanos takoje rytai ir nusisuko nuo socialinio teisingumo problem ir praktinio angažavimosi žmoni skurdui pašalinti. Šitie vakar -ryt kult ros bruožai atsispindi ir krikš ionyb s socialiniuose pavidaluose. Vakar katalikyb , pavyzdžiui, met si religijos konceptualizacij pasireiškusi , be kit dalyk , nuolatinu formalini tik jimo dogm daug jimu. Gal d l to vakar teologai tartinai ži r jo mistikus, kuri poetin kalba nesiderino su teologiniam protui taip brangiomis atitrauktomis s vokomis. Ryt gi teologai pasirod daug svetingesni mistinei s monei, bet mažiau iml s teisiniam legalizmui. Užtat vakarietiškoji krikš ionija savo narius apvyniojo tankiu kanon rezginiu. Tuo tarpu komplikuoat institucij tinklas, jungtas tobul hierarchijos sta-

---

⁵³ G. K. Chesterton, *St. Thomas Aquinas*, New Yorkas 1956, 143 psl.

tin, užtikrino išorin krikšioniškos bendrijos veiksmingumą. Iš kitos pusės tokiam tikslui statinyje atsirado didelis pavojus ir palinkimas užgniaužti religinį spontaniškumą bei varžyti jausminę religijos išraišką, kreipti daugiau dmesio išorinėms normoms negu vidin tikinčiojo laikysenai.

Žinome, kad religinis monas yra lygiai valdoma racionalini ir neracionalini (jausmų, valios) funkcijų. Jausmai monas pažadina; kvepia jai gyvybę; duoda jai spalvos, energijos ir paskatos. Betarpiškas šventos B tybės pažinimas visuomet yra palydimas jausmų nuostabos susižavėjimo. Proto gi uždavinys yra neracionalias jausmas suprasti, jas vertinti ir joms vadovauti. Kitaip jausmų bangos paliktos sau gali pasitraukti nuo pareigų krantų į ros vidurį (savanaudišką *as*) arba sisi bavirusios užlieti krantus fanatišką jausmą, sukeldamos chaosą ir sunaikinimą. Iš kitos pusės racionalizmas vienas be jausmų liepsnos gali paversti religiją sudžiuvusiu, tuštinu formų skeletu. Žodžiai, savykės, institucijos lengvai uzurpuoja šilumą, gailiaširdiškumą ir meilės vietą. Gal tume sakyti, kad jausmai ir valia religijoje prilygsta mašinos varikliui, o protas — jos vairui. Kaip motoras ir vairas yra būtini mašinai, taip protas ir jausmai religijai. Abu tie žmogiškosios psichos pasireiškimai būtini ir krikšioniškoje religijoje. Teologiškai kalbant, jausmai reikalingos dogmos ir jas varanti mistinė galia.

Sociologiniu požiūriu « religija išimtinai sudaroma iš misticizmo būt kultūrin klaida », pastebi W. H. Clark, religijos filosofas ir psichologas⁵⁴. Krikšioniškos išlieta emocinė misticizmas nebūt tik klaida, bet ir jos praeitis. Sociologiškai kiekviena religija yra reikalinga kunigo, pranašo, teologo (religinio intelektualo) ir mistiko (šventojo). Kunigas atstovauja religinį institucijų, jos tradicijas, apeigas, drausmą. Teologas patiekia religijos savykinius raiškus bei jos interpretaciją, kuri yra būtina Bažnyčios veikimui. Pranašas ir mistikas, kaip pavyzdžiui, Amos ir Izaijas senajame testamente, duoda kvėpavimo religinei bendruomenei. Tas kvėpavimas, vis pirma, neateina iš logikos, tradicijos ar iš pačios bendruomenės institucijos, bet iš galingo vidinio paskat. Neklausiamo, kaip tos paskatos ateina: tiesioginiu šv. Dvasios veikimu ar poetinės intuityvinės žvalgos ir kurybinės vaizduotės pagalba. (Teologija, ne psichologija ar sociologija, tegali š klausim kelti ir j atsakyti). Vienok primygtinai tvirtiname, kad religijoje yra būtina lygsvara tarp kunigo ir teologo iš vienos pusės ir pranašomistiko iš kitos. Kitaip jausminis misticizmas gali virsti fanatizmu ar ekstatišku liguistumu. Užtat jausmas privalo būti⁵⁴

⁵⁴ W. H. Clark, *The Psychology of Religion*, New Yorkas 1958, 68 psl.

išbalansuotas kritišku teologo protu ir kunigo apeliacija tradicij, katalikybės atveju Bažnyčios mokym (*magisterium*). Kaip tik šioje vietoje ir slypi psichodelijos gr sm krikščionijai ir krikščionio uždavinys jos akivaizdoje. Teologas privalo psichodelinio jausmingumo gr sm žvelgti, o kunigas — j apvaldyti, drauge puoselįjant autentišką tikinčiojo misticizmą. Kai religijai gresia pavojus pasidaryti bergždžia s vok išdžiovinta ir taisykli supanti bendruomenė, tada pranašas dvasios laisv ir mistiko gyvyb žadinanti rasa darosi nepavaduojamomis b tnyb mis. Toki pranašas ir mistiko rol kritišku Bažnyčios momentu bene ir bus atlik s Jonas XXIII.

Netur damos laisvo iš jimo, emocijos apgaulingomis išvaizdomis m gina veržtis iš racionalizmo kal jimo. Vairios pranašyst s, gydymai, religin s ekstaz s, kalb liežuviai, spiritualistin s bendruomen l s—tai ir yra to veržimosi pavyzdžiai. Kai kurios religiskai motyvuotos komunos, kaip Dievo žodžio bendruomen , taip pat yra bandymas nauju gyvenimo stiliumi priart ti prie Dievo⁵⁵. Nesuklysimė sakydami, kad jos vadovaujasi tais paiais impulsais kaip ir ankstyvieji pranciškonai ar kitos viduramži vienuolijos. Dievyb s alkis ir nusivylimas esama kult ra išved juos «tyrumas ». Kai kas mano, kad susidom jimas burtais, ker jimu, okultizmu es s ženklas, kad misterijos pajautimas sugr žta žmogaus s mon ⁵⁶. Susidom jimas š tonu taipogi rod s, kad religin s s mon visuomen je n ra mirusi. Es tik jimo velni atgijimu gal tume laukti atbudimo ir tik jimo Diev . « Ži r ti velni rimtai reiškia rimtai ži r ti vien iš pagrindini krikšč ionyb s doktrin , nuod m s faktiškum ir reali blogio galimyb pasaulyje»⁵⁷. Galb t Cooperis yra perdaug optimistiškas, bet tikra, kad sekuliarin je visuomen je pirmoji nuod m ir blogis, kaip žmogiškos prigimties dalis, nebuvo madoje ilg laik šiame šimtme tyje ⁵⁸.

⁵⁵ Reikia skirti « Dievo žodžio » ir kitas katalik ir protestant charizmatines bendruomenes nuo Skinnerio « Waiden Two », « Yellow Submarine », « Magic Forrest » tipo komun . Pirmosios dalinasi tik jimu Krist bendruomeninio gyvenimo s lygose, antrosios bando sukurti utopin bendruomen Skinnerio « patvirtintoj » principais arba pab gti nuo technologin s aplinkos.

⁵⁶ Okultizmas yra pozityvus reiškinys tol, kol jis reiškiasi alternatyv ieškojimu. Kai jis pasidaro b gimu nuo tikrov s, jis pasidaro asmenyb ir bendruomen griauan iu veiksmiu.

⁵⁷ J. Ch. Cooper, *Religion in the Age of Aquarius*, Philadelphia 1971, 125 psl.

⁵⁸ Kad *Exorcist* filmas suk l daug sensacijos, žingeidumo ir susidom jimo visuomen je, tai reikia, taip pat, laikyti psichodelinio misticizmo

Galimas daiktas, kad ir psichodelin krikšioni generacija bando rimtai galvoti apie Diev, Dvasi, Krist ir velni. Žinoma, šis jėgd mesys nėra pažadintas Bažnyčios tikėjimo skelbimu. Tikrumoje ši generacija nesijungia, bet traukiasi nuo organizuotos Bažnyčios. Jai trūksta doktrinos, apeiginis drausmės ir sakramentalinio gyvenimo. Užtat kai kas vis šį judėjimą ir vadina pagonybės atgimimu. Jei ir sutiktume su šiuo pavadinimu, tai vis tiek turėtume prileisti, kad šis judėjimas psichologiškai yra reli-giškesnis, nei kai kurios organizuotos religinės bendruomenės. Vis pirma, mat jie atsisako tikėti, kad tikrovė yra tik tai, ką mes galime pamatyti, apčiuopti, paragauti, paliesti, išmatuoti ar pasverti. Jie atsisako suvesti gyvenimo misterijas mechanistiniuose dėsniuose. Jie bando išsiveržti kosminis monizmas ir ten suartinti su visatos Tvirtumą, absurdo pasaulyje tokiu būdu atrasdami sau tikslą ir prasmę. Tolindamiesi nuo institucinės krikščionybės jie grupuojasi «slaptai», požemio bažnytinį judėjimą, charakteringą savo «kalbomis liežuviams», stebuklingais gydymais, spiritualistiniais seansais, literatūros ir Rašto skaitymais bei kitomis egzotiškomis apeigomis.

Sitokioje psichodelinėse krikščionijos laikysenoje galime žiūrėti autentiškajai krikščionijai paskatą ir pavojų. Ji mums primygtinai rodo, kad mūsų dienos tikinčiajam reikalingas kosminis pasaulis, kuriame gamta, žmogus ir Dievas susitiktų prasmingoje, vis tikrovę apgaubiančioje sintezėje. Racionalistinis, deizmu atsiduodantis, nors ir iš aristoteliškai tomistini plytų sumontuotas, pasaulis mūsų dienų krikščionio jau nebepatenkina. Jis trokšta, kad jo tikėjimas teoretiškai ir praktiškai persunktų visas jo gyvenimo ir mintijimo sritis. Jis nori atgamtinis šviesos ir šilumos visuose kasdieninio gyvenimo reikaluose. Jis grumiasi už tai, kad mechaniškoje pareig rutinoje jo gyvenimas atsivertų paslapties patirčiai, rizikai gal net ir romantikai. Šis žmogiškos širdies ilgesis ignoruoti reikštų slopinti jame Dvasios veikimą, drauge jo vidinį troškimą atiduodant psichodeliniam kvailysčių pagundai. Nebe reikalo Cooper mus spja: «Tol kol neturime savyje paslapties nuovokos ir neįsime, kad esame traukti, amžiname ieškojime, gyvenimo nuotykių, vedant mus supratimą savęs ir pasaulio, kurio dalimi esame, tol negalime būti religingi, tol okultizmas vis labiau prasikiš, kad prieš mūsų akis ištiestų pasaulio vizi-

---

ženklų. Polinkis tikėti viršjuslines jėgas dabartinėje vakar kulturoje yra gana stiprus. Žinoma, yra nemažas skaičius ir histeriškų asmenybių, kurios lengvai pasiduoda stipresnį jėgų takai ar komunikacijos priemonių propagandai.

j »⁵⁹. Vadinasi religingi b sime tik tada, kai tur sime mistin pasaulio vizij , tai yra kai pasijusime bes pasaulio ir anos didžiosios Misterijos vienyb je ir bendryst je. Jaunoji krikščioni generacija nebegali gyventi kaip j t vai ar seneliai be tik jimo gelm s, be simboli ar mistin s pilnumos, kokia buvo dar prieš empirini moksl er . Tuo tarpu organizuotose krikščioni bendrijose pad tis esanti tokia, kad «eilinis krikščionis gali toleruoti Bažny i tik todėl, kad jis ten gali užsikišti savo ausis kvietimui šventum »⁶⁰. Šis paradoksiškas Clarke pasteb jimas atidengia racionalizmo daromas žaizdas krikščionijai. Mat racionalistinis tik jimas tenkinasi formul mis, žodžiais, apeigomis, paruoštais atsakymais. T formul i pasisavinimu tikintysis viliasi pasisavinti s vis ties , nebejausdamas reikalo tas tik jimo formulutes pats išm styti. M ginama jas sprauti ir pat Diev . Pamokslai darosi panaš s filosofavim . Dogmatiškai teisingiems dvasiški žodžiams tr ksta j gos, kuri plaukia iš tikin ios širdies, ne iš žinan io proto. Kaip tik šioje vietoje psichodelija sp ja, kad paliktos vienos protin s tik jimo formulutes alkina žmogaus šird . Šia prasme psichodelij reik t laikyti vertinga pamoka krikščionijai.

Vis d lto tuose pa iuose psichodelijos pavidaluose slypi ir jos gr sm krikščionijai. N dien ji apsireiškia dviem pagrindin mis formomis: sekuliariniu aktyvizmu ir individualiniu misticizmu. Pirmajam atvejui priklauso visos tos srov s, kurios siekia religij sutapatinti su viešojo gyvenimo rinka, su politikos pasauliu, žmogaus teisi r pesiais, žmoni skurdo ir kan ios pašalinimu. Vadinasi aktyvistinis psichodelijos sparnas grasina krikščionyb paversti idealistiniu laisv s ir pažangos siekian iu humanizmu. Antru atveju nusisukama žmogaus vid , ieškant ten religini pojaut . Šiuo psichodelijos pavidalu apsireiškianti religin nuotaka yra subjektyvi, individualistin , nepatenkinta tradicin mis, organizuotomis tik jimo ir garbinimo išraiškomis. Ji svyruoja tarp beviltiškos psichin s neuralgijos moment ir netolerantiško moralinio dogmatizmo švystel jim . Subjektyvinis jausmas padaromas religinio gyvenimo mastu. Nemaža jaun j katalik dalis, pavyzdžiui, dalyvauja šv. miši aukoje tik tada, kai jausmas juos paskatina. Jiems atrodo, kad jausm nepalyd ti veiksmai Dievo

⁵⁹ J. Ch. Cooper , *Religion in the Age of Aquarius*, Philadelphia 1971, 144 psl.

⁶⁰ W. H. Clark , *Chemical Ecstasy, Psychedelic Drugs and Religion*, New-Yorkas 1969, 66 psl.

akyse netur vert s. Grei iausiai ir j supratimas Dievo yra apsup-
tas subjektyvizmo migl . Apskritai, akvarijaus amžiaus psychode-
linis tikintysis ieško išganymo apšvietos savo paties psych s labi-
rintuose. Jam tr ksta ne tik objektyvios žvalgos bet ir visuotinos,
atgailaujan ios meil s nuod mingam pasauliui. Šitokia psychode-
lijos forma krikš ionijai yra pati pavojingiausia, nes pametus kri-
tišk j prot yra labai lengva ištirpti jausmin s egzotikos katile.
Žodžiu, pakliuvus ekumenin s semantikos tinkl , socialinio tei-
singumo, laisv s ir pseudomistikos mitus, katalikybei gresia pavojus
virsti praeities pasaka. CBS televizijos programa (1973. XI. 29)
ši galimyb pri m kaip tikrov . Už 20 met iš Romos kataliky-
b s paliksi s tik vienuoli b rys, atsiskyr s saloje prie Airijos kran-
t . Giedodami giesm «m s t v tik jimas dar gyvas», jie
bandys palaikyti mirštan ios kataliky b s gyvyb ⁶¹.

Žmogiškai kalbant, vienuoli giesm s krikš ionyb s neišgel-
b s. Jai reikalinga gr žti prie sintez s, kuri Dvasiai leist reikštis
visais žmogiškos prigimties poliais. Psychodelin s iškraipos išsi-
tiesins tik toje religijoje, kuri apims platoniškai-augustiniškus ir
aristoteliškai-tomistiškus elementus, kuri patenkins žmogaus prot
ir jausmus, kuri sujungs gamt , žmog ir Diev prasming vien .
Psychodelija šiandie sakyte sako, kad krikš ionijai sociologiniu
požvilgiu reikia kunigo (mokomojo autoriteto), teologo (intelektua-
lin s žvalgos) ir mistiko (visur Diev jau ian io žmogaus). Šie
visi elementai jungiasi pranc z j zuito Teilhard de Chardin
asmenyje ir vizijoje. Užtat jis gal t b ti pa ia ryškiausia šviesa
psychodelijos r kuose ir pa ia veiksmingiausia atliepa psychodelinio
misticizmo iššaukai.

Sutrauktin s pastabos

Nusak psychodelij kaip dirbtines s mon s skleidimo prie-
mones, band me jas aprašyti, paieškoti j priežas i , ir j takos
(neigiamos ir teigiamos) asmenybei ir krikš ionijai.

Pažym jome, kad psychodelija reiškiasi vairiais pavidalais :
narkotikais, elektrini bang smegenyse reguliavimu, okultizmu,
seksu, religine egzotika ir t.t. Šiandien psychodelija jau taip pa-
plitusi, kad galima kalb ti apie psychodelin kult r .

2. Kai kurios psychodelijos formos (chemin , technologicin)
randa riboto pritaikymo terapijoje. Tuo tarpu kiti jos pavidalai,
atrodo, yra protestas prieš racionalistin visuomen , alienacijos

⁶¹ Ch. T. Tart (Editor), *Altered States of Consciousness*, Garden City
1972. Svarbesni studij rinkinys su didžiule šios srities bibliografija.

išraiška ar traukimosi nuo tikrovės ženklai. Šiuo paskutiniu metu atveju psichodelij reikia laikyti kliuviniu asmenybės augimui.

3. Ieškodami psichodelijos priežasčių paminėjome atbukintą šią sistemą (perkrauto dirginimo išdava), visą pasiturintį šeimyninį gyvenimo stilių (jausmingą išraišką ir susilietimą su kultūriniais reliatyvizmų, pozityvines prielaidas mokslui ir filosofijai ir racionalizmui). Šie ir kiti veiksniai priveda prie emocinių ir dvasinių žmogaus dimensijų užgniaužimo. Psichodelijai reikėtų laikyti tokiomis, kad ir iškreiptomis, pastangomis išliuosuoti užslopintą asmenybės dalį.

4. Panašūs reiškiniai pastebimi ir krikščionijoje. Mat racionalizmas (teologijoje, etikoje, liturgijoje, bendruomeniniame Bažnyčios struktūroje) joje taip pat slopino individualinį, emocinį-mistinį religijos išraišką. Užtat psichodelijai ir ją siekia surasti betarpiškai Dievui ir visatos pojūtį. Tai jau vienašališkas persimetimas jausmų kraštutinumui grasina krikščionijai egzotiniu humanizmu. Tuo pačiu metu psichodelijai skatina krikščionijai atstatyti lygsvorį tarp proto ir jausmų, tarp tikėjimo kontempliacijos ir protinio žvalgos (tarp kunigo teologo, ir mistiko šventojo). Šios lygsvorės idealumams laikams reikėtų laikyti Teilhard de Chardin asmeninio ir jo vizijos.

Prof. Dr. Antanas Paškus

PSYCHODELIA : ORIGINS, EXPRESSIONS AND
IMPLICATIONS FOR CRISTIANITY

by

Prof. Dr. Antanas Paškus

Summary

The purpose of this article is to point out certain psychedelic manifestations, their causes and their meaning for contemporary man and his religious institutions.

In the context of this study the term “ psychedelic ” is being used in a rather broad sense. It includes not only psychedolic drugs (LSD, DMT, DPT, marihuana ...) but other artificial means as well that facilitate the shift to altered states of consciousness. These include bio-feedback, electrical stimulation of the brain, meditation, various forms of joga, ocultism, exotic religious practises and some “ strange ” therapeutic techniques.

The roots of psychodelia seems to stem from overstimulation of sensoria (resulting in jades sensations), affective deficit, cultural relativism, positivism in behavioral sciences and rationalism in the 20th century civilization including organized religions. Thus the psychodelic is viewed as man's attempt to break through the cocoons within which he was inevitably encapsulated, to return to the mystery of human consciousness, and to refuse to remain a dull guest on this dark planet.

This current psychodelic revolt against the overemphasis of reason, the repressive institutionalism, the overstress of the theoretical and the material is to be considered as a healthy movement. Here, therefore, lies the positive aspect of the liberation of the personal and the mysterious in the life of the individual and in technological society. However, as far as the psychodelic refuses to accept the objective, the rational, the theoretical and the institutional aspects of human existence, it presents a threat to the person and society. Yet it seems that from this dialectical struggle between the extreme poles of human conditions certain new insights and more balanced life styles could emerge in the secular as well as in the Christian community.

ARCHITEKTŲ ROS IR MENO SEKCIJA

Dr. Jurgis Gimbutas

LIETUVOS BAŽNYČIŲ STATYTOJAI XIX-XX AMŽ.

Dr. Alfredas Kulpa-Kulpavičius, Architektas

VILNIAUS MIESTAS PLANAVIMO POŽIRIU XIV AMŽIUJE

Dr. Edmundas Arbas, Architektas

LIETUVIS ARCHITEKTAS DVIDEŠIMTAJAME AMŽIUJE

Architekto dr. Alfredo Kulpos-Kulpavičiaus paskaitos *Vilniaus miestas planavimo požiūriu XIV amžiuje* teksto redakcija negavo.

LIETUVOS BAŽNY I STATYTOJAI XIX-XX A.*

Lietuvos miest ir bažnytkaimi panoramas iki šiol dominavo bažny i pastatai su savo iškiliais bokštais ar varpin mis. D l to iliustruojant m s kraštotyros, geografijos, istorijos ar informacines knygas, dažnai naudojamos bažny i nuotraukos. *Lietuvi Enciklopedijos* ir *M s Lietuvos* tomuose daug Lietuvos vietovi reprezentuojama j bažny i fotografijomis. Kartais tos nuotraukos atžymimos ir fotografo pavarde, bet labai reta išimtis pasitaiko rasti bažny ios architekto, inžinieriaus ar kitokio statytojo pavard ¹. Dabar, kai jau turime baigt *Lietuvi Enciklopedij*, ir pus t *Encyclopedia Lituanica*, o taip pat keturius Broniaus Kviklio *M s Lietuvos* tomus, b t nat ralu atsiversti kuri nori vietov ir susirasti r pimojo pastato, šiuo atveju bažny ios autoriaus pavard . Taip n ra. Galime rasti statybos datas, kartais abejotino tikrumo ; dažniausiai rasime ir fundatori , mecenat ir statybos organizatori pavardes, bet ne architekt ar meistr — dailidži . Dar šykš iau informuoja apie bažny i statytojus *Mažoji Lietuviškoji Tarybin Enciklopedija*, nors jos autoriams gal jo b ti prieinami vietiniai archyvai.

Nepriklausomojoje Lietuvoje irgi buvo per maža d mesio skirta architekt ir inžinieri k rybos dokumentacijai ir visuomen s informacijai, kas matyti iš to laiko periodikos. Jei naujos knygos, teatro pastatymai, koncertai ir dail s parodos b davo palydimos recenzijomis ir kartais specialiomis studijomis, tai architekt ir inžinieri darbai b davo dažniausiai nutylimi. Nepriklausomojoje Lietuvoje, be Vilniaus krašto, buvo pastatytos 65 naujos bažny ios ir dar eil koply i , o straipsni apie jas pasirod vos vienas kitas. K besakyti apie XIX-j amži . Senesni j šimtme i stilin architekt ra maždaug iki Stuokos-Gucevi iaus yra išnagri-

---

* Šioje studijoje vartojami sutrumpinimai: LE — *Lietuvi enciklopedija*, I-XXXVI tomai, Bostonas 1953-1969 m. ; MLTE — *Mažoji lietuviškoji tarybin encicklopedija*, I-III t., Vilnius 1966-1971 m. ; ML — B. Kviklys, *M s Lietuva*, I-IV t., Bostonas 1964-1968; EL — *Encyclopedia Lituanica*, I-VT t., Bostonas 1970-1978.

¹ J. Gimbut as, *Architektai nepriklausomoje Lietuvoje*, žr. LE, XXXVI t., Bostonas 1969, 45-46 psl.

na ir daugeliu atvejų jos krjai identifikuoti. T darb atliko m s architektos istorikai: dr. Povilas R klaitis Vokietijoje, daktarai Eduardas Budreika, Kazys Šešelgis, Klemensas erbulnas ir kiti — Lietuvoje. Pastar j pastangomis jau parengta spaudai Lietuvos architektos istorija. XIX ir XX amži architektai ir maž j bažnyt li meistrai, dailid s ir m rininkai tebe-laukia užtarnauto d mesio, nors t šimtme i pastatai ir nepasižymi ypatinga menine verte, o dažniausiai tik sek istorinius stilius.

Šis pranešimas bus santrauka to, k šiuo metu pavyko rasti apie XIX-XX amži Lietuvos bažny i statytojus, neprieinant prie Lietuvos bažny i ir kit archyv . XIX amžiuje pastatyta Lietuvoje su Vilniaus kraštu ir Klaip dos sritimi 575 bažny ios, neskaitant koply i . Maždaug po lygiai m rini ir medini . ia skaitomos ir pagrindinai atstatytos senesniosios sunykusios bažny ios². J statytoj tuo tarpu pavyko identifikuoti vos apie dvidešimt penkis. Tiesa, Vilniaus miesto nelie iu, nes apie sostin s architektus jau parašyta daugiau. XX-me amžiuje iki 1943 met pastatyta 474 bažny ios, šiek tiek daugiau m rini , kaip medini . Su statytoj vardais galiu susieti tik apie 30 bažny i .

Lietuvos bažny i autoryst s ir statyb vykdytoj klausimus nagrin jant, reikia skirti du atvejus : a) mažosios, dažniausiai medin s bažny ios, filijos ir koply ios, kurias stat vietiniai dailid s, dažniausiai be architekt ar inžinieri pagalbos; b) didžiosios m rin s, re iau medin s miest bei didesn j parapij ar turting j mecenat bažny ios, kurias projektavo architektai ir stat specialistai inžinieriai ar kontraktorai, architektui priži rint. Pirmosios grup s — maž j bažnyt li statytojai grei iau nu jo užmarštin. Kad j vardus dabar sunku susekti ir Lietuvoje, liudija inž. archit. Antanas Pilypaitis, žinomos knygos apie sen j Kauno rotuš autorius : « Lietuvos architektos paminkl autoryst s klausimai labai dažnai skendi praeities amži r ke. Tod l kiekviena, kad ir nedidel žinia apie praeityje dirbusius architektus, dailininkus, skulptorius, meistrus yra brangi architektos istorijai, nes padeda išsiaiškinti architekt rini form genez ir vietini meistr ind l , kuriant lietuvi architektos lobius »³.

M s negausioje literat roje apie miesteli ir kaim bažnyt les rašoma, kad jas stat liaudies meistrai, lyg kokio mistiško

² J. Gimbut as, *Lietuvos bažny i chronologija ir statistika*, atsp. iš L. K. M. Akademijos *Metraš ioV t.*, 215-259 psl., Roma 1970.

³ A. Pilypait is, *Architekt os paminklo autorius*, žr. *Kult ros Barai*, Vilnius 1966 m. 10 nr., 76 psl.

kolektyvo anonimiški žmonės. Pripažįstama, kad jų «planinis — t. y. raišymo sprendimas ir fasadų kompozicija yra gana vairi», o meistrų statybos tradicijos ir sprendimai artimai siejosi su architektų kurtomis vairiais stiliais bažnyčiomis⁴. Taigi, ir vadinamoji liaudies architektūra nebuvo vienoda ir anonimiška, o pasižymėjo vairumu ir statytojų individualybe.

Pradžioje pasižiūrėsimės kelis XVIII-XIX amžių statybos pavyzdžius. 1940 metų Lietuvos bažnyčios Elenche parašyta, kad 1789 metais naują Šakynos parapijos (Šiaulių apskr.) bažnyčią statė Livonijos kanauninkas ir Šakynos parapijos klebonas Varanavičius⁵. Kraštotyrininkas A. Vitauskas plačiau parašė apie tos bažnyčios statybą 1938 metų *Gimtajame Krašte*. Jis naudojosi Šiaulių kraštotyros draugijos ekspedicijos surinktą medžiagą ir atspausdino tos bažnyčios nuotraukų ir piešinių. Pagal žmonių pasakojimus, tasai geros sveikatos klebonas Varanavičius ar Varanavičius buvo trumpai vadinamas Varna. Susitarus su kitu stipruoliu Žvirblio pavarde, tie du vyrai patys susivežė akmenis iš laukų ir patys sumoniję nemažą bažnyčią su bokštu. Kaip nespecialist padaryti inventorizacijos piešiniai rodo, Šakynos bažnyčios planas išjūsi kreivokas, bet jos masyvus bokštas tiesus. Bažnyčios ilgis yra 21 m, plotis 11 m ir bokšto aukštis 14 m. Bažnyčios statytojas klebonas Varanavičius pats nutapė savo spalvotą atvaizdą ant durų⁶.

Antrasis taip pat XVIII-jo amžiaus pabaigos pavyzdys, kurio statytojai buvo patys kunigai, yra Griškabūdžio miestelio (Šakių apskr.) medinė bažnyčia, statyta 1796 metais. Toji aštuoniakampio plano gerą proporcijų bažnyčia, sakoma, esanti gražiausia medinė Šaknyje. Pagal *Lietuvių Enciklopediją*,^{6a} ji statė vienuoliai karmelitai Jeronimas Šateika ir Juozapas Vališauskas. *MZ* duoda kitokias informacijas pagal istoriką J. Totoraitį: «Vienas iš didžiausių Griškabūdžio statytojų buvo karmelitas kun. Vasiliauskas. Jis, dar būdamas jaunas, baigė inžinerijos mokslus». Prieš tai, 1788 metais, Vasiliauskas pastatė mūrinę Kudirkos Naumiesio bažnyčią, o Griškabūdį jam padėjo statyti

⁴ A. Jankevičienė, *Mediniai ir akmeniniai kulto pastatai*, žr. *Lietuvių liaudies architektūra*, II t., Vilnius 1968, 38 ir 41 p.

⁵ R. Krasiuskas, *Šakynos bažnytkaimio istorija*, žr. LE, XXIX t., 1963, 306 psl.

⁶ A. Vitauskas, *Šakynos bažnyčia ir koplyčia*, žr. *Gimtasai Kraštas*, Šiauliai, 1938 m. 3-4 (19-20) nr., 303-312 psl.

^{6a}VII t., 515 psl.

meistras B u r a g a s. Taigi, abiejuose bostoniškiuose leidiniuose to paties žmogaus pavard rašoma skirtingai. V liau, bet dar prieš pasirodant *Aušrai*, kai bažny ios tebeviešpatavo lenk kalba, ant Griškab džio bažny ios dur buvo užd tas solidus lietuviškas užrašas : «Namai mano, namai maldos » ⁷. Toji aštuoniakampio plano bažny ia tebestov jo 1963 metais. Ji saugoma, kaip respublikin s reikšm s architekt ros paminklas ir trumpai aprašyta *Mažojije lietuviškojoje tarybin je enciklopedijoje*, bet ia jos statytojai iš viso nepamin ti ⁸.

Šiek tiek daugiau patiriame apie 1800 metais prad t statyti Vidukl s miestelio (Raseini apskr.) medin bažnyt l iš jau min tojo arch. Pilypai io straipsnio : « Vienu domesni dokument yra surasta architekt ros paminklo Vidukl s bažny ios (Raseini rajone) statybos sutartis, surašyta 1800 m. geguž s m n. 15 d. su Motiejum Biržinskiu. Dokumentas saugomas Vidukl s bažny ios archyve. Šia sutartimi M. Biržinskis sipareigojo «... iš duotos medžiagos pastatyti Vidukl s bažny i Jo Eksc. Vyskupo žem se pagal projekt , koks bus pateiktas », ir šiam darbui atlikti jis pasižad jo tur ti dešimt savo darbinink . Už darb buvo nustatyta alga pinigais ir ordinarija (atlyginimas nat ra): aštuoniasdešimt p r rugi , penkiasdešimt p r mieži , keturi p rai žirni , šeši p rai aviž , viena statin silki , viena statin druskos, šimtas penkiasdešimt gor i degtin s ir du šimtai penkiasdešimt muštin i taleri , skaitant kiekvien taler po devynis lenkiškus auksinus. Sutarties pabaigoje Motiejus Biržinskis, kaip beraštis, pad jo tris kryželius. Tai rodo j buvus be specialaus išsilavinimo, bet gab ir savo laiku gars bajoriškos kilm s statybos meistr — dailid , kadangi sutartyje jis tituluojamas ' šviesiausiu ponu architektu '. Sutartis surašyta lenk kalba. Projekto, minimo sutartyje, Vidukl s bažny ios archyve nerasta. M. Biržinskio statytasis bažny ios pastatas buvo iš apvali r st , kurie XIX a. pabaigoje iš vidaus bei išor s aptašyti ir apkalti lentomis. (...) Prieikinio fasado pseudogotikinis bokštelis yra XIX a. pabaigos statinys » ⁹. Jei toki dokument , kaip aprašytoji sutartis, b t rasta daugiau, tur tume geresn supratim apie maž j medini bažny i statybas Lietuvoje. domu, kad ir toksai dailid , vadinamas architektu, gavo kaž kieno kito padaryt projekt . Tam

⁷ *Griškab dis*, žr. ML, UI t., paruoš B. Kviki ys, Bostonas 1966, 344-345 psl.

⁸ *Griškab dis*, žr. MLTE, I t., Vilnius 1966, 606 psl.

⁹ A. Pil ypait is, Architekt ros paminklo autorius, žr. *Kult ros Barai*, Vilnius, 1966 m. 10 nr., 76 psl.

beraš iui statytojui, tur b t, reik jo pagalbininko perskaityti architekt rinio projekto br žini skaitmenis ir žodines pastabas. Vidukl s bažnyt l yra saugoma, kaip vietin s reikšm s architekt - ros paminklas ^{10 11}.

B t svarbu rasti daugiau fakt apie 1847-1856 metais Žemaitijoje dirbus bažny i statytoj Kal d . Jo statytos parapij bažny ios Skuode ir Laukuvoje. Abi sum rytos iš plyt ir akmen , ant žuoliniais r stais sustiprint pagrind . Kiekviena statyba užtrukusi po ketverius metus. Iš fotografij atrodo, kad tai prityrusio ir išmokslinto architekto darbas. Laukuvos klebonas Narkevi ius patsai talkininkav s statybos darbuose. Kal da buvo vadinamas žemai iu architektu ¹¹.

Prisimintinas Eržvilko apylink s liaudies menininkas Jonas B a l s a i t i s, vadintas Drugeliu. Jis išpuoš 1860 metais pastatytosios Varlaukio medin s bažny ios vid (Taurag s apskr.). Drugelis buv s bemokslis ir beraštis, o jo puošyboje jau iama baroko ir klasicizmo itaka. Jis dekoravo ir Eržvilko kapini kopy - i ¹².

Geleži bažnytkaimio (Panev žio apskr.) medin varpin stat apie 1874 metus savamokslis menininkas Jonas B a r u o l i s ¹³.

Toliau seka profesional architekt ar inžinieri projektuoto - bažny ios. Ne visada aišku, ar jie patys priži r davo tas staty - bas, bet dažniausiai tai buvo savaime suprantama, kad architekt - tas asmeniškai tikrint statybines medžiagas ir darb . Giž dvaro ir miestelio (Vilkaviškio apskr.) akmenin «gotikos stiliaus » baž - ny i projektavo architektas Henrikas M a r c o n i. Jos statyba užbaigta 1850 metais. Jis buvo gim s 1792 m. Romoje, mir 1863 m. Varšuvoje. Galimas dalykas, kad tas pats Marconi suk r ir Su - valk Kalvarijos m rin bažny i , statyt 1840 metais¹⁴. *Lie - tuvi Enciklopedija* neduoda Marconio biografijos ir nepamini jo vardo su min t j vietovi ir bažny i aprašymais.

Tuo laiku dirbo Lietuvoje kitas irgi mažai žinomas inžinie - rius Ker š te i n a s . Pagal *Lietuvi enciklopedij* ¹⁵ jis supro - jektavo Vieکشni miestelio (Mažeiki apskr.) bažny i , sum ryt iš vietoje pagamint plyt 1844-1853 metais.

¹⁰ MLTE, III t., 733 psl.

¹¹ R. Kr asauskas, *Laukuvos miestelio istorija*, žr. LE, XIV t., 1958, 276 psl. ; *Laukuva*, žr. ML, IV t., 1968, 200 psl.

¹² A. Str avinskis, *Liaudies meistrai*, žr. *Eržvilkas*, Vilnius 1970, 170-172 psl.

¹³ LE VII t., 97 psl.

¹⁴ St. Loza, *Architekci i budowniczwowie w Polsce*, Varšuva 1954, 188 psl.

¹⁶ LE, XXXIII t., 533 psl.

Vilniaus apskrities D kšte «gotiško stiliaus» pijor bažny-
i stat 1850-1856 m. architektai ar statybininkai Gustav
S c h a c h t ir Tomas T y s z e c k i¹⁶.

Kiek daugiau žinoma apie to paties dešimtme io neo-klasi-
kini bažny i autori Raudondvaryje (statyta 1852-1857 m.) ir
Biržuose šv. Jono Krikštytojo (statyta 1853-1858 m.). Tai buvo
architektas Cezaris Laurynas A n i c h i n i, Lietuvoje vadinamas
Anikiniu. Jis buvo gim s 1787 m. Florencijoje, pateko Lietuvon su
Napoleono armija ir liko ia gyventi nuo 1812 met , pradžioje
Vilniuje, v liau Raudondvaryje graf Tiškevi i tarnyboje. Mir
1861 metais ir palaidotas Raudondvario kapin se¹⁷.

Šeštasis XIX-jo amžiaus dešimtmetis buvo ypatingas nauj
bažny i statyb gausa. Monumentalioji Rietavo bažny ia statyta
1853-1874 m. vokie i architekto Friedrich August S t ü l e r ' i o
kartu su, atrodo, inžinierium G s o w s k i ' u¹⁸. Rietavo bažny-
ia yra bene vienintel Lietuvoje Venecijos stiliaus sekimo, viena
iš didžiausi krašte, kaštavusi tada pus milijono rubli . Stuleris
buvo gim s T ringijoje 1800 m., daug dirb s ir už Vokietijos rib ,
pavyzdžiui, Stockholme. Savo k riniuose link s renesans . Mir
Berlyne 1865 m., nebesulauk s Rietavo bažny ios išbaigimo.

Šiauli apskr. Šiaul nuose 1857 m. buvo pastatyta neoroma-
niško stiliaus bažny ia pagal architekto Fulgencijaus R i m g a i -
los projekt . *Lietuvi Ėnciklopedijos* trumpoje biografijoje n ra
ne jo gimimo vietos nei met . Baig s Padubysio mokykl , Rimgai-
la studijavo architekt r Vilniuje pas profesori Pod ašinsk ir
dirbo pad j ju. Nuo 1828 iki 1856 met , taigi net 28 metus Rim-
gaila gyveno ir dirbo Paryžiuje. Po to gr ž s Lietuvon, jis stat
Pagryžuvio dvaro r mus ir Šiaul n bažny i . Mir 1873 metais¹⁹.
Mažoji lietuviškojoji tarybin enciklopedija pakartojo t trump
biografij niekuo jos nepapildžiusi ir dar nutyl jusi Šiaul n baž-
ny i .

¹⁶ St. Łoza, ten pat, 269 psl.

¹⁷ St. Łoza, ten pat, 13 psl.; P. Galaun (paruoš), *Dokumentai apie
XVIII-XIX a. architektus Lietuvoje*, žr. *Lietuvos TSR architekt ros klausimai*,
II t., Vilnius 1964, 258-260 psl.; K. erbul nas, *Monumentalieji
architekto Cezario Anikinio darbai*, žr. *Raudondvaris*, Kaunas 1969, 93-105 psl.
Priimant, kad erbul no nurašytas Anikinio antkapio užrašas su 1861
met mirties data yra teisingas, S. Łozos knygoje duotieji mirties metai
1871, o LB I t., 190 psl., 1851 m. tur t b ti ištaisyti.

¹⁸ St. Łoza, ten pat, 90 psl. St lerio biografija duota ir LE, XXIX t.,
82 psl., tik ia nepamin ta, kad jis projektav s Rietavo bažny i ir iš viso
k nors dirb s Lietuvoje. Kitoje vietoje, Rietavo bažny ios aprašyme,
LE, XXV t., 256 psl., pamin tas berlynietis architektas su kitokia pavard
s rašyba Stuller.

¹⁹ St. Łoza, ten pat, 265 psl.: Fulgenty Rymgaillo.

Šta, Kdainių apskr., statyta
1789-1799 m., bokštas 1875 m.
Architektas nežinomas.

Prienai, Marijampolės apskr., statyta 1850 m., padidinta 1875 m., Architektas nežinomas.

Rietavas, Telši apskr., statyta
1853-1874 m., archit. F. A.
Stueler.

Rokiškis,, statyta 1868-1885 m., archit. Georg Werner. (V. Augustino
nuotr.).

Pabirž , Birž apskr., statyta
1897-1908, atnaujinta 1928-1930
m., archit. Vyganauškas.

Petrašiūnai, Kauno apskr., statyta 1936 m., archit. M. Mačiulskis.

Šv. Kšena, Tauragės apskr., statyta 1900-1905 m. Architektas nežinomas.
75 metrų aukšči bokštas.

Lietuvių Enciklopedija ir *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija* atspausdino ger Antano Bendoriaus padarytą Lukši miestelio (Šaki apskr.) bažnyios nuotrauką. Dabar galima pridėti, kad jos autoriai buvo 1840-1860 metų Kalvarijos apskrities architektas Leopoldas Salkowski ir arch. J. F. A. Bójankowski²⁰. Bažnyia plytina, pamėgdžiojanti gotiką, pradėta statyti prieš 1863 metus, baigta 1877-taisiais.

Plačiau žinoma brangi ir didelė Rokiškio bažnyia, statyta 1868-1885 metais. Grafai Tizenhauzai, matyt, nenorėjo pasiduoti rietaviškiams Oginskiams, ir Rokiškio bažnyios statybai išleido net milijoną rublių. Statybos darbams vadovavo tirolietis architektas Georg Werner. Tiesiogiai visos minėtosios enciklopedijos. Rokiškio bažnyios vitražai buvo pagaminti Vienoje, medžio drožiniai Liuvene, Belgijoje, o geležies dirbinius padarė vietos lietuvis kalvis Burkiss²¹. Bažnyia sumūryta iš raudonų plytų, sekanti gotiką. Varpinys bokštas 60 metrų aukščio. Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija dar papildo, kad bažnyią statė Silezijos meistras, o užbaigė Werneris iš Vienos. Tos enciklopedijos biografijoje randame, kad Werneris buvo Rokiškio Pšezdzecki dvaro architektu XIX a. antroje pusėje. Pagal jo projektus dar pastatytos Salos bažnyia Rokiškio apskr. 1888 m., graf Morikoni mauzoliejus Svėdasuose ir Kauno katedros pietinė koplyčia 1902 m. Taigi, Jurgis Werneris iš Austrijos yra palikęs nemažai savo kūrinių Lietuvoje.

XIX-XX amžiais vartoję Marijampolės apskrities inžinierius Rybovskis statė kitą pseudogotinę bažnyią, baltą, Šilavoto bažnytkaimyje, Prienų dekanate. Toji statyba užtruko 6 metus, baigta 1902 m. Tuo pačiu metu architektas Vyganauškas pastatė Pabiržės (Biržės apskr.) didelę pseudogotinę bažnyią iš raudonų plytų, 40 x 20 m, su 48 m aukščio bokštu.

Pereinant XX-ajam amžiui, randama kiek daugiau žinių apie naują mūrinių bažnyjų statytojus ir vis beveik nieko apie mažesnius bažnytkaimius medinės bažnytelės. Vis pirma iškylo du architektai, kiekvienas suprojektavęs po maždaug 30 bažnyjų Lietuvoje. Tai Vaclovas Michnevičius ir tik pavardę paminėtas Strandmanas. Pirmojo biografija yra *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedijoje*, o antrojo niekur neradau. Šio skirsnio 4 architektų pavardes paminėtos mūsų enciklopediniuose leidiniuose atitinkamose vietose aprašymuose.

Michnevičius gimė 1862 m. nežinia kur, buvo Vil-

²⁰ St. Łoza, ten pat, 33 ir 267 psl.

²¹ *Rokiškis*, žr. ML, II t., 1965, 140 psl.

niaus miesto architektu prieš I-j pasaulin kar , v liau gyveno Strebeikiuose, Jonavos rajone, kur ir mir 1947 metais. Iš jo suprojektuot ir pastatyt imituoto gotinio ar barokinio stiliaus bažny i enciklopedijose sumin tos tik šios penkios : Josvainiuose 1903 m., Žeimiuose 1908 m., Žiezmariuose 1924 m., Kaišiadoryse 1932 m. ir jau kiek kitoniškai atstatyta karo metu sugriautoji Raudondvario bažny ia 1930-1938 m. Kitur b ta dar 25 Michnevi iaus statyt bažny i . Iš S t r a n d m a n o projektuot bažny i tuo tarpu užtikta tik viena, Žiobiškio miestelyje, Rokiškio apskr., sum ryta iš granito 1912 metais.

Inž. L u k o š e v i u s , apie kur irgi nieko daugiau nežinome, pastat didel medin bažny i Suginiuose, Utenos apskr. Ji turi kryžmin plan su kupolu. Statybos darbus vykd S e m p l i n s k a s ²².

Užbaigdami negaus Lietuvos bažny i autori s raš , dirbusi prieš nepriklausomyb s atgavim , dar pamin sime student Pran G i n e i t , kuris suprojektavo ir kartu su dailide Simonu B i k e l i u pastat Spitr n bažnytkaimio (Utenos apskr.) medin bažnyt l 1917-1918 metais. Tuos faktus randame *Lietuvi Enciklopedijoje* su Spitr n aprašymu. Galimas dalykas, kad tai tas pats Gineitis, kurio biografij randame kitoje *Lietuvi Enciklopedijos* vietoje, yra gim s 1894 m. Utenos apskrityje, studijav s Kieve prieš kar , o Spitr n bažny ios statymo metu buvo Utenos pradžios mokyklos ved ju. V liau baig universiteto teisi fakultet Kaune.

Kita t pa i 1917-1918 met medin bažnyt l , kuri stat tik pavarde pamin tas Naumies io meistras M a c k v a l d a s , yra Stalg nuose, Telši apskrityje ²³.

Nepriklausomoje Lietuvoje bažny i statyboje m reikštis daugiau lietuvi architekt , o taip pat ir inžinieri -architekt . Tuo tarpu galime identifikuoti tik dvidešimties bažny i statytojus, neskaitant jau min tojo Michnevi iaus, dirbusio ir prieš I-j pasaulin kar .

Pirmiausia iškyla architekto Vlodo D u b e n e c k i o vardas. 1919 metais jis suprojektavo ir 1921 m. baig statyti medin bažny i Karm lavoje prie Kauno. Tai buvo jo bene pirmasis bandymas pritaikyti lietuvi liaudies statybos ir meno motyvus architekt rin je k ryboje. Karm lavos bažny ia yra dar tuo ypatinga m s nauj j laik architekt ros istorijoje, kad ji tuoj pat susilauk

²² R. Kr asauskas, *Suginiai*, žr. LE, XXIX t., 1963, 129 psl.

²³ *Stalgiai*, žr. ML, IV t., 1968, 87 psl.

specialisto vertinimo lietuvi spaudoje. Dar jaunas, bet jau išsimokslinęs menotyrininkas Paulius Galaun, viliu Vytauto Didžiojo Universiteto profesorius, parašė išsamų straipsnį apie tą didelį naujienų atgimstančią Lietuvą²⁴. Iš to straipsnio duodame trumpą ištrauką: «Jei pažirsime mūsų miestus ir miestelius vakar dienos — XIX amžiaus ir XX-jo pradžios,—tai ir nerasime architektūros. Yra gyvenamųjų namų sienos, kazarmos, bažnyčios, bet architektūros tenai nėra. Yra kai kur naujausios rėšės šlykštesnio vokiečio modernio pamėgdžiojimas (...) ir daugybė «gotikos» bažnyčių, kaip grybų po lietaus, išaugusi XIX amžiaus gale (...) Tose mūsų «gotikos» bažnyčiose yra tiek gotikos, kiek pas mus supratimo apie ją. Aš greičiau pavadinau Michnevičiais, Sorskiais, Naruckių statytojų vardais». Šitaip pakritikavęs eklektinius senus stilius nevykusiai pamėgdžiojanti bažnyčių statyba, Galaun džiaugėsi savo straipsnyje nauju Dubeneckio projektu, «paremtu mūsų buvusios senosios bažnyčios motyvais ir architektonika». Architektas Dubeneckis buvo baigęs architektūros mokslus Petrapilio Dailės Akademijoje ir jau laimėjęs nemažai konkursinių projektų. Jis suprojektavo keletą reikšmingų pastatų Kaune. 1930 metais jo projektu pastatyta neobarokinė Betygalos bažnyčia (Raseinių apskr.). Dubeneckis mirė 1932 metais Kaune²⁵.

Tuo metu Lietuvoje jau dirbo penkeriais metais už Dubeneckį jaunesnis architektas Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, 1973 metais sulaukęs 80 metų. Su Žemkalniu naujoji Lietuvos architektūra pasisuko Vakarų Europoje. Po studijų Rygos Politechnikoje, Žemkalnis studijavo Romoje 1922-1925 metais ir grįžo Lietuvon jau diplomuotas architektas. Šalia daugybės kitų projektų, jis sukūrė ir pastatė tris bažnyčias: Kybartuose 1927 m., Šakiuose 1934-1940 m. ir Mažeikiuose 1936 m. Kritik nuomone, Žemkalnio nuosaukus modernizmas yra ne tik funkcionalinis, bet ir darniai jungtas su aplinka²⁶.

Visi prisimename didžiulį Prisiklimo bažnyčią Kaune, Žaliakalnyje. Jos autorius yra inžinierius-architektas Karolis Reisonas. Statyba buvo pradėta 1927 metais, liko nebaigta 1940 m., o viliu tame pastate rengtas televizijos aparatų fabrikas. Inž. Reisonas yra Žemkalnio ir Kudoko kartos, dabar gyvena Austra-

²⁴ P. Galaun, *Naujas architektūros kėrinys*, žr. *Dainava*, I-ji knyga, Kaunas, 1920, 106-109 psl., 4 YL. Dubeneckio brėžinių reprodukcijos.

²⁵ *Dubeneckis Vladas*, žr. LE, V t., 1955, 208 psl.; *Dubeneckis, Vladas Vladimėras*, žr. *Encyclopedia Lituanica* II t., Bostonas 1972, 111 psl.; *Betygala*, žr. LE, II t., 1954, 453 psl.

²⁶ J. Okunis, *Žemkalnis - Landsbergis Vytautas*, žr. LE, XXXV t., 1966, 263-264 psl.; *Landsbergis-Žemkalnis, Vytautas*, žr. EL, III t., 1973, 277 psl.

lijoje. Prieš I-j pasaulin kar Reisonas baig civilini inžinieri institut Petrapilyje. Suprojektavo kelis pramon s ir kitokius pastatus Lietuvoje, reformat bažny i Kaune ir medin Užne- v ži bažnyt l Ukmerg s apskr²⁷.

Archit. dr. Stasys K u d o k a s, v liau pasireišk s ir Amerikos lietuvi bažny i statybose, baig architekt ros mokslus Romoje, Karališkojoje aukštojoje architekt ros mokykloje 1930 metais. Pirma suk r s daug vieš j ir priva i pastat Lietuvoje, Kudokas m si bažny i kiek v liau už Žemkaln. 1942 metais pagal Ku- doko projekt prad ta statyti m rin bažny ia Pilviškiuose, Vil- kaviškio apskr., o kiek anks iau Paežeriuose. Jis dar buvo supro- jektav s Radviliškio bažny i ir kit t vams marijonams Kaune, bet jau nebesuskubo j pastatydinti. Dabar dr. Kudokas gyvena Kalifornijoje ²⁸.

Ne visi toliau minimieji nepriklausomosios Lietuvos bažny i statytojai prilygsta aukš iau aptartiesiems architektams, bet šios studijos tikslui jie visi reikšmingi. Inž. Juozas Sk r i p k u s suprojektavo 1910 metais ir pastat 1924 m. medin bažnyt l Gruži bažnytkaimyje, Birž apskr. Jis buvo gim s 1870 m. Ža- gar s vls., mok si Mintaujoje, Rusijoje ir Vakar Europoje. Kaip toliau skaitome *Lietuvi Enciklopedijoje*, Skripkus dirbo Vilniuje inž. Petro Vileišio mechanin se dirbtuv se direktoriumi, 1902 m. restauravo lietuvi šv. Mikalojaus bažny i Vilniuje. Mir 1937 m.

Kitas inžinierius, J. V i t e m b e r g a s, pastat Šeštok me- din bažny i Marijampol s apskr. 1924 metais.

Tais paiais metais baigta statyti m rin Šv. Marijos kopy- ia Šiluvoje pagal architekto Antano Vivulskio projekt , padaryt Paryžiuje 1903 m. Vivulskis gim 1877 m. Rusijoje — tremtyje, mok si Mintaujoje, baig architekt r Vienoje ir dar studijavo skulpt r Paryžiuje, kur buvo lietuvi Lithuanijos drau- gijos narys. Jo projektu 1915 m. pastatyti Trys Kryžiai Vilniuje, o kiek anks iau, 1913 m., Šv. J zaus Širdies bažny ia Vilniuje. Mir Vilniuje 1919 m., nebesulauk s Šiluvos kopy ios pasta- tyimo ²⁹.

²⁷ A. Krausas, *Reisonas Karolis*, žr. LE, XXV t., 1961, 89 psl.

²⁸ St. Santvaras, *Kudokas Stasys*, žr. LE, XIII t., 1958, 287-289 psl. ir EL, III t., 221-222 psl. Rudoko, Reisono ir Landsbergio-Žemkalnio bio- grafijos atspausdintos MLTE-je, bet tenai nepamin tos j projektuotos baž- ny ios, tik kitokie pastatai. VI. Dubeneckio biografijoje, MLTE I tome, pamin ta Karm lavos bažny ia, bet su klaidingais 1922-1923 metais.

²⁹ St. Loza, ten pat, 332 psl.; Pr. e p n a s, *Vivulskis (Wiwulski) Antanas*, žr. LE, XXXIV t., 1966, 423 psl.

1927-1929 metais pastatyta katedros bažnyia Panevėžyje pagal architekto R. Steikono projektą. Tą statybą vykdė inž. Gordevičius.

Tada Lenkijos valdomuose Druskininkuose 1931 metais pastatyta m. r. bažnyia arch. Stefan Szyller'io iš Varšuvos³⁰.

Senoji, Vytauto vardu vadinama, Veliuonos bažnyia, statyta XV amžiuje, perstatyta XVII-me, buvo atnaujinta 1930 Vytauto Didžiojo metais architekt Vlado Švipo ir Algirdo Šalkauskio. Kiek vėliau, 1938 m. arch. Šalkauskio projektu pastatyta m. r. bažnyia Šančiuose, Kauno priemiestyje. Jos originalinis projektas buvo didesnis apimties, bet pastatytoji bažnyia yra sumažinta. Arch. Alg. Šalkauskis, universiteto rektorius Stasio Šalkauskio brolis, studijavo architektūrą Drezdene ir baigė 1927 m. Pagal jo projektą buvo rengtas Lietuvos paviljonas 1939 metų pasaulinėje parodoje New Yorke. Dabar gyvena Toronte³¹.

Kitame Kauno priemiestyje, Petrašiūnuose, 1936 m. pastatyta m. r. bažnyia su kino sale r. syje pagal arch. Mikalojaus Mačiulskio projektą. Jis buvo baigęs Berlyno Charlottenburgo Aukštųjų Technikos mokyklą 1929 m. inžinieriaus-architekto diplomu. Dabar gyvena New Yorke.

Jau karo metu pastatytoji Akmenyn medinė bažnytelė Marijampolės apskr. buvo projektuota inž. Kazio Garmaus 1941-1942 metais.

Kaip seniau, taip ir nepriklausomoje Lietuvoje bažnytelės statybiniai meistrai dažniausiai be architektų projektų. Tik mažai kas teiginama apie tuos statytojus. *Lietuvių Enciklopedijoje* paminėti meistrai Juozas Pliopys iš Marijampolės ir Antanas Bebeckis iš Kazlėrdos, 1925 metais pastatė medinę bažnytelę Kazlėrdoje, panaudoję buvusius rusų kareivinius medžiagius. Kunigas Jonas Reitelaitis, istorikas, kūrė parapiją Alytaus apskrityje Krikščionių bažnytkaimyje ir 1927-1935 metais pastatė tenai m. r. bažnytelę savo projektu, patsai drauge dirbdamas su apylinkės kininkų talka. Bažnyčiai su parapijos sale ir kitais parapijos kio pastatais jis buvo sutelkęs statybai apie 300.000 litų³².

Apžvalgą baigiame Amerikoje žinomo architekto Jono Mulo kuo dviem Lietuvoje karo metu pastatytais bažnytelėmis:

³⁰ St. Łoza, ten pat, 304 psl.; *Szyller Stefan*, žr. LE, XXIX t., 1963, 287 psl.

³¹ J. Puzinas, *Šalkauskis Algirdas*, žr. LE XXIX t., 320 psl. Mir 1972.

³² *Krikščionys*, žr. ML, ITT t., 1966, 553 psl. d. toji nuotrauka yra Šv. Kėnos (klaidai atitaisyta ML IV t., 815 psl.).

Židik kapin se Marijos Pe kauskait s antkapio paminklin koly ia 1940-1941 m. ir Panev žio apskrities Ber i n vasarviet s m rin bažnyt l , statyta 1939-1944 metais. Liko ne vykdytas Muloko projektas Juodup s bažny iai. Vokie i okupacijos metu arch. Mulokas suprojektavo ir užd jo Didžiojo Lietuvos Kunigaikš-io kar n -mitr ant Šv. Kazimiero bažny ios Vilniuje. Jonas Mulokas baig Vytauto Didžiojo Universitet Kaune 1935 metais dipl. inžinieriaus laipsniu, o architekto teises gavo Amerikoje, kur yra pastat s kelias bažny ias lietuvi parapijoms. Kaip savo laiku Dubeneckis, taip ir Mulokas ieškojo savo projektuotose bažnyiose Lietuvai b dingos išraiškos³³.

Lietuvos bažny i statytoj galerija lieka ne tik nepilna, bet ir ne pus ta. Nauj enciklopedijos laid nesulauksime, tai vert t parašyti Lietuvos architekt ir inžinieri vardyn su pilnu j k rini s rašu. Pavyzdžiui, lenkai turi išleid to pob džio veikal , kur yra žini ir apie kai kuriuos Lietuvoje dirbusius statytojus. Tai yra m s naudota Stanislovo Lozos Varšuvoje 1954 metais išleista knyga. Iševijoje, neprieinant prie bažnytini ir kit Lie-tuvos archyv , tokio architekt ir inžinieri vardyno paruošimas b t sunkiai manomas, arba likt nepilnas.

Po 1973 met suvažiavimo pavyko užtikti dar eil architekt ir meistr pavardži . Teko pasinaudoti naujomis knygomis, išlei-stomis Lietuvoje, Lenkijoje ir Amerikoje. Taip pat periodine spauda. Tie šaltiniai surašyti autoriaus kartotekoje, o ia patei-kiamą trumpa santrauka.

Alytus. Arch. Vladas Adomavi ius 1938 m. suprojektavo nauj m rin bažny i , bet ji nebesusp ta pastatyti.

Andrioniškis, Utenos aps. Inž. Prano Mark no, VDU privat-docento, projektu ir l šomis pastatyta betono m ro bažny ia 1933-1935 metais.

Igliauka, Marijampol s aps. Arch. Malinka atstat nepri-klausomyb s laikais m rin bažny i , statyt 1882-1884 metais ir apgriaut per I pas. kar .

Juodkrant , Kurši Nerijoje. Dailid Klimkus Grigalaitis gy-ven s 1750-1825 m., pastat medin bažny i 1770-1780 met tarpe.

Kaunas. Arch. Karolis Reisonas suprojektavo m rin baž-ny i ev. reformatams, pastatyt 1938-1939 metais.

³³ P. Kundzinš, *Mulokas Jonas*, žr. LE, XIX t., 370 psl. ; *Mulokas, Jonas*, žr. EL, III t., 559 psl.

Klaip da. Turgaus aikšt je ev. reformat m rin bažny ia atstatyta 1859-1860 metais (po 1854 m. gaisro) pagal Fr. August Stülerio projekt .

Klaip da. Inž. arch. Juozas Baltr nas suprojektavo m rin Taikos Karalien s bažny i , pastatyt 1957-1960 metais ir netrukus, 1962 m., valdžios nusavint ir suprofanuot .

Lazdijai. Arch. Lipskis suprojektavo 1885-1891 metais pastatyt j m rin bažny i .

Marijampol . 1882 metais pristatyti du bokštai parapinei bažny iai pagal arch. Ribonio projekt .

Miežionys, Breslaujos dekanatas. Arch. Julius Klos suprojektavo medin bažny i , statyt 1926-1928 metais. Jis buvo Vilniaus universiteto architekt ros profesorius, gyveno 1881-1933 m.

Paž rai, Marijampol s aps. Arch. dr. Stasys Kudokas suprojektavo m rin bažny i , prad t statyti 1936 m., bet nebaigt .

Perloja, Alytaus aps. Arch. Vaclovas Michnevi ius suprojektavo m rin bažny i , pastatyt 1930 metais.

Pilypavas, Suvalk aps. Arch. Chr. P. Aigner suprojektavo 1838-1841 m. pastatyt j m rin bažny i .

Ra kos, Suvalk aps. 1811 m. pastatyt j m rin bažny i projektavo arch. Henrikas Marconi, o ne Chr. P. Aigner, kaip kai kur buvo rašoma.

Sasnava, Marijampol s aps. 1933-1938 m. statytoji m rin bažny ia suprojektuota arch. Kriko.

Suvalkai. Arch. Chr. P. Aigner projektavo 1820-1825 metais statyt j m rin bažny i . Arch. Henrikas Marconi projektavo 1881-1883 m. atliktuosius bažny ios pristatymus.

Šiauliai. Arch. Jonas Ladyga buvo suprojektav s nauj para-pin bažny i .

Šiupyliai, Šiauli aps. Broliai Adomas ir Juozas Vileikiai iš Voreli kaimo atstat medin bažny i 1915 metais.

Telšiai. Miesto kapini koply i projektavo arch. Jonas Virakas.

Vaiguva, Šiauli aps. Vietinis meistras Motiejus Butvil su-
rent medin varpin prieš 1877 metus, kada buvo keltas varpas.

Deja, šie duomenys n ra pilni: kai kur tr ksta vardo prie pavard s, kai kur n ra dat . Tai vis medžiaga pilnesnei Lietuvos bažny i statybos istorijai.

THE BUILDERS OF CHURCHES IN LITHUANIA

by

Jurgis Gimbutas

Summary

An attempt has been made to identify the builders of some of the churches built in Lithuania during the 19th century and the 20th century up until 1943. In villages and small towns the wooden churches were usually built by local builders without proper architectural plans. There are some small churches or chapels in masonry built also by local masons. Structures of this kind are classified as folk architecture. In most cases the names of these builders went into oblivion.

Monumental churches in cities, towns or on large estates were built by architects or engineers. The names of these builders are on record but under present circumstances, since the local archives are not accessible, it is difficult to identify the builders with their creations. Available encyclopedias and other literature, published in Lithuania and abroad, give data about the history of churches and their pictures. In most cases, however, the names of the builders are omitted.

During the 19th century 575 new churches were built including major reconstructions of some older ones. The names of only 12 builders of monumental churches have been identified here. They were in most cases foreigners who came on commissions from Germany, Poland and even from Italy. Obviously, less data is available about the common builders of village churches. Only seven names of house-wrights or masons have been found so far, with very little background information available about them. There are some indications that several of them had a technical education.

In the beginning of the 20th century, before 1918, about 400 churches were built or reconstructed. The names of only nine architects from this period have been determined. Two of them had built about 30 churches each. During the period of Lithuania's independence, from 1918 to 1943, including the second world war, 65 churches were built. Naturally, more is known about this time. Among the 12 names mentioned are outstanding Lithuanian architects such as V. Landsbergis-Zemkalnis, St. Kudokas and J. Mulokas who were active before and after the war. In conclusion, there is a pressing need for a compilation of a comprehensive register of church builders in Lithuania.

LIETUVIS ARCHITEKTAS DVIDEŠIMTAJAME AMŽIUJE

Architektas, kaip menotina, nuo priešistorinių laikų kelrodį vedė žmonijai patogesnį, gražesnį ir teisingesnį gyvenimą, pajungdama individus, taip pat ir žmonių susigrupavimus ar net tautas, kurios pagal savo dvasinį kultūrą troško išsireikšti kasdienybėje ir reprezentaciniuose statiniuose atstovaudami tos tautos dvasinį pakilimą, jos laimėjimus ar istorinius vykius. Architektas tuo galina žmogaus viešpatavimą gamtoje, sudarydama akstinus tolimesnei žmonijos pažangai. Kaip savotiškas veidrodis, kuriame atsispindi kiekvienos civilizacijos socialinis bei kultūrinis lygis, architektas parodo ir saisto žmonių mąstymą bei nustato jų gyvenimo kryptį. Pagal savo paskirtį architektas yra mokslas ir menas. Kaip mokslas, jis nagrinėja ir analizuoja medžiagą, technologinį struktūrą ir jų tinkamumą pastatuose. Kaip menas, pastatus padaro pagal savo paskirtį naudingus gyventi, dirbti ir gražius, išgaunant masę, kontūrą ir spalvų derinį, kuris suteikia žmogaus dvasiai ir jo žvilgsniui estetinį jausmą.

Didžiausi gyvenimo dalyai žmogus praleidžia pastatuose: valgo ir ilsisi namuose, mokosi mokyklose, meldžiasi bažnyčiose, dirba staigose ar fabrikuose ir t.t.

Architektas turi tiesioginį taką kiekvieno žmogaus, suauvęsio ar vaiko, patogumą ir malonumą, formuodama net jo gyvenimą ir polius. Amžinai bėgyje architektas keičia savo veidus skirtinguose žmonių susigrupavimuose ar tautose, išeinant iš tos tautos gyvenamąją paprastą, gamtinį bei klimatinių sąlygų, naudojamą tam krašte žaliavų ir tos tautos kultūrinio lygio.

Beveik iki devyniolikto šimtmečio pabaigos architektas tarnavo architektūrinėms stiliams formuoti, o dvidešimtojo amžiaus modernizmas atėjo tarnauti žmogui kaip individui ir jo pažangai.

Didinant žmonių skaičių, sparčiai augant pramonei, gausiant sėkmingai ir technologiniams poreikiams, architektas vaidmuo pasidarė ypatingai reikšmingas. Be estetinio apipavidalinimo, kaip pavieni pastatai taip ir didžiausi kompleksai, architektas apribojama labai komplikuoti ir sudėtingi technologiniai, ekonominiai, saugumo ir aibūs vairiausi kit valstybiniai ar miesto suvaržymai, didesni ar mažesni, atsižvelgiant pastato paskirtį.

Architekto darbas, kurioje srityje jis bedirbt, atsistoja prieš daugel paini ir komplikuot klausim, kurie daugeliu atvej visuomenei nežinomi, ar tik iš šalies ir prab gomis ži rimi. Žmogus rikiuotas ekonominio gerb vio standartines formas; technologiniai efektai nustelb tikr sias grožio vertybes. Masin s produkcijos gaminiais žmogus rengiasi, maitinasi ir gyvena masin s modeliacijos pastatuose. Žodis architekt ra lyg ir nustojo egzistav s.

Nemany iau, kad d l šios priežasties architektas-m stytojas b t nustoj s savo reikšm s visuomen s kult rin se apraiškose.

Visuomen s supratimas ir išsiugdymas estetini kult rini po j i yra labai svarb s uždaviniai krašto ar tautini susigrupavim kult rin ms apraiškoms gyvendinti.

Išeinant iš ši keli principini min i, man svarbu pažvelgti, ar lietuvis architektas ir jo kuriamoji architekt ra turi savit, išskirtin iš kit taut, išraišk .

Minint senuosius Gedimino laikus, lietuvišk apsigynimo pili statyba, j išplanavimas pasirinktame terene, j išorin išvaizda, taip pat ir kit pastat išvaizda buvo skirtinga nuo tos pa ios paskirties statini kituose kraštuose, sprendžiant iš 1491-1493 m. vokie i kronikininko, Hartman Schedel, užraš .

B t nes mon teigti, kad lietuviai kaip tauta netur jo savito architekt rinio veido. Archeolog daviniais savitas lietuvišk gen i statini sprendimas siekia 2.000 met prieš Krist . (Saman toni iškasenos prie Vepri ar devinto šimtme io Apuol s pilies iškasenos prie Skuodo). Stebim s, kad Vakar pasaulio modernioje architekt roje vartojamos dekoratyvin s plytos. Lietuviai dekoratyvines plytas savo statiniuose vartojo jau dvyliktame šimtmytyje. Turim sutikti, kad lietuvi tautos architekt rinis stilius netur jo takos pasaulin ar didži j valstybi architekt r . To žanro genij m s tauta, d l besikei ian i valstyb s rib ir amžin kar , neišugd .

Savitas architekt rinis p dsakas liko m s tautoje, išpuose l tas Lauryno Stuokos-Gucevi iaus (1753-1798). Nuo jo prasid jo klasikinis periodas.

Dvidešimtojo amžiaus lietuvi tautos nepriklausomyb s laikotarpis Lietuvai buvo turtingesnis ; jis dav keliolika architekt :

Arch. M. Songaila (1874-1943); pažym tini jo darbai: Valstyb s teatras; Lietuvos bankas Kaune; Teisingumo ministerijos r mai; Fizikos ir Chemijos institutas Kaune ir kiti.

Arch. V. Dubeneckis (1888-1932) — Karm lavos bažny ia; Meno Institutas Kaune ; Medicinos fakulteto r mai Kaune ; restauravimas Valstyb s teatro Kaune; viešbutis Lietuva Kaune ir Vytauto Didžiojo muziejus Kaune.

Arch. K. Reisonas — Žem s kio bankas ; Prisik limo bažny-
ia ; Žem s kio r mai; Pieno Centras ir Maisto fabrikas Kaune.

Arch. F. Vizbaras — Centrinio pašto r mai Kaune; Ciga-
re i fabrikas *Zephyr* ir spaustuv *Spindulys*.

Arch. Landsbergis — K no kult ros r mai Žaliakalnyje;
Pramon s r mai ir Miesto savivaldyb s r mai Kaune.

Dr. Arch. S. Kudokas — Karinink ramov ; *Trys Milži-
nai* ; Šan i gimnazija; Kauno technikumai; Pilviški ir Pae-
žeri bažny ios.

Arch. J. Kova-Kovalskis — Birž kopoly ia; Motinos ir vaiko
muziejus Kaune; Tautos muziejus Panev žy; Turist centras
Klaip doje ir Nidoje ; Babt radijo stotis.

Arch. Elsbergas — M sos fabrikas Klaip doje.

Arch. Funkas — Taupom j valstyb s kas r mai Kaune.

Arch. Novickas — Sveikatos r mai Kaune; Darbo r mai;
Gumos fabrikas ir Kulautuvos T. B. sanatorija.

Arch. Bielinskis — K daini ir Ukmerg s gimnazija.

Arch. Šalkauskas — Šan i bažny ia; Vaik klinika; Psi-
chiatrijos ligonin Kalvarijoj ir paviljonas *Lietuva* 1939 m. New
Yorko tarptautin je parodoje.

Rus okupacijos laikotarp Lietuvoje sunku charakterizuoti
d l žini stokes. Kiek tenka patirti iš spaudos, lietuvi architekt
jaunesnioji karta gyvai reiškiasi vairi daugiabu i rajon užsta-
tymo projektavime. Iš tenykšt s spaudos perduodam architekt
diskusini pasisakym matyti didelis susir pinimas beveidži apar-
tamentini rajon užstatymus padaryti patrauklesniais, vedant
tautin charakter išoriniame ir vidujiniame apipavidalinime. Kiek
iš nuotrauk , žurnal teko matyti, vyrauja vakar Europos plokš-
i stog stilius, su geometrinio apipavidalinimo fasadais.

Nemany iau, kad toji išraiška patenkina Lietuvos klimatinės
s lygas ir yra b dinga tautiniam charakteriui. tai Lietuvos
architektai prival t atkreipti d mes . Vidaus išplanavimo archi-
tekt ra yra s kmingesn ir b dingesn tautiniam sprendimui.

Iš besireiškian i architekt Lietuvoje pažym tini:

Arch. V. ekanaukas — Kompozitori s jungos r mai ir
Parod paviljonas Vilniuje.

Arch. E. Chlomauskas ir Z. Landsbergis —I premija už Sveika-
tos r m kompleks Vilniuje.

Arch. B. Kasparavi ius ir A. Panava — Konkurse I premija
už Žirm n rajono kompleks .

Arch. Miku ionis ir A Spelskis — Apartamentinis kompleksas
Vilniuje.

Arch. V. Briedikis ir V. ekanauskas — Lazdyn apartamentinis kompleksas.

Arch. A. ir V. Nasvyiai — Valstybin premija už vidaus architekt r viešbu io *Lietuva* ir restorano *Neringa* Vilniuje.

Arch. K. Bal nas — Baltijos rajono kompleksas Klaip doje.

Arch. Ma iulis — Statybinink Fizinio aukl jimo r mai Vilniuje.

Arch. A. Sprindis ir V. Stauskas — Industrijos tyrin jimo r mai.

Arch. E. Bu i t -Bareikien — Operos ir balet o teatro r mai Vilniuje.

1941-1945 m. rusams okupavus Lietuv , nemažas skai ius architekt pasitrauk iš savo krašto ir išsibarst po plat j pasaul . Per t laik užaugo ir jaunoji išėivijos architekt karta. Reikia laikyti, kad apie 90% architekt dirba architekt rin se kompanijose ar industrijoje ir tik maža dalis ver iasi priva ia praktika.

domu, ar lietuvis architektas paj g išlikti savitas, ar susiliejo ir ištirpo taut mas je ? Tautinei architekt rai ar menui klest ti išėivijoje yra b tina s moningai susipratusi tautin visuo men , kuri talkininkaut gyvendinti ir puosel ti tautines kult ros apraiškas.

Ne vien tik tautini šoki , dainos festivaliai ar šeštadienin s mokyklos, bet taip pat ir lietuvi projektuojami bei statomi kult ros centrai ar maldos namai — bažny ios savo tautin je architekt roje ir vidaus išraiškoje tur t b ti talkininkai puosel jime lietuviškos architekt ros, kuri mus reprezentuot kaip kult ring tautin vienet kit taut tarpe.

Tarp jaunesni j vienur kitur tenka išgirsti užuomin , kad išėivijoje n ra prasm s galvoti apie tautin s kult ros puosel jim . Turim silieti Vakar pasaulio standart ir b ti laimingi materialiniu gerb viu.

Ši prielaida yra vispusiškai klaidinga sveiko ir m stan io žmogaus prigim iai. Tarptautiniai dalykai išplaukia iš tautini kult r lobyno. Nieko pasaulyje n ra, kas iš karto tapt tarptautiniu ; taip pat ir architekt rini stili pradininkai yra kil iš vienos ar kitos tautos. J id jos laiko dvasioje pasidaro populiarios ir paplinta daugelyje kit taut , gaudamos savo tautin atspalv , kaip kad ir ši laik modernizmas, kuris neb tina, kaip kad daugelis supranta, turi b ti plokš io stogo ir geometrinio fasad išd stymo. Modernizmas žmogaus gyvenim pavert technologiniu fabriku, kuris tarnauja dideliam žmogaus patogumui ir saugumui, sutauptam jam laik kitiems jo malonumams ar užsimoji-

mams. Tuo pa iu ir žmogus pavirto, daugiau ar mažiau, fizin s ar intelektualin s gamybin s produkcijos rankiu savo užsibr žime.

Modemiškos architekt ros išraiškoje tos pa ios bendrin je statyboje vartojamos medžiagos, kaip medis, plienas, betonas, stiklas ar plastin s medžiagos, per jusios per k rybin prizm žymi j pasaulio architekt , kaip Le Corbusier, Ludwig Mies van der Rohe, Frank Loyd Wright, Aero Saarinen ar Jamasaki, gauna skirting , savit planavime sprendim ir taip pat iš paviršiaus t pa i medžiag santykiavimas proporcijose, element atsikartojime, šeš li žaidime ir spalv išraiškoje gauna visiškai skirtingas savo paskirtyje formas, kurios kaip poezija išplaukia kont r išraiškos rimuose, paliesdamos žmogaus estetin , dvasin ir vizorin pajutim .

Estetikos išgavimui pastate neb tinai reikalingas dangoraižis ar daugelio pastat junginys. Ir laikraš i kioskas gali b ti stilingas ir akiai patrauklus savitumu ar originalumu. Kaip ankstyvasis, taip ir modernizmo periodas turi savo tvirtus g rio, tiesos ir grožio principus. Ir bet kok vulgarum ar nesugeb jim bet kurioje kult rin je apraiškoje b t klaidinga primesti modernizmui. Ir lietuviai architektai, išblaškyti po plat j pasaul , nepasaky iau, kad visiškai ištirpo taut maišatyje, nors tik maža j dalel , kurie tur jo laim s savo k ryboje išsisakyti, pagal prigimt j jausm vesdami projektuojamus pastatus mums visiems suprantamus, pagal savo paskirt perkurtus elementus architekt roje. Kaip muzikoje, ar tautiniuose šokiuose, ar dainoje tam tikros melodijos ar judesiai išsako m s papro ius ar gyvenimo b d , harmonizuojasi su m s siela ir sudaro jausmin ar vizorin pasitenkinim , taip ir architekt roje medžiag išd stymo formos gali atspind ti k r jo siel .

Architekt rai ar menui nustatyti tautin s išraiškos definicij ir form apybraiž b t labai sunku. Tai yra jausminis prigimties poj tis. O išsakyimas viename ar kitame stiliuje priklauso nuo autoriaus tautinio intelekto ir sugeb jim .

Didieji dvidešimtojo amžiaus moderniosios architekt ros k r jai at jo iš vairi taut . Le Corbusier —šveicaras gimtine, bet Pranc zijos pilietis; Mies van der Rohe —vokietis, Frank Loyd Wright —amerikietis, A. Saarinen —suomis ir Jamasaki —japonas. Kiekvienas iš j yra skirtingi, su tam tikru tautiniu atspalviu. Jais pasaulis g risi ir j genialius k rinius seka. Taip ir lietuviui architektui tautyb negali b ti kli timi jo genialumui architekt roje išsisakyti. Tik vieninteliai, be maži i išim i , mes stokojame tautiškai kult rinio susipratimo.

Ar lietuvis architektas gali kurti tautin je dvasioje lietuviškas

sales, bažnyias, vienuolynus ar bendruomeninio pobūdžio pastatus, jei jis yra dažnai ignoruojamas? Kaip galime prisiauginti jauną architektą kartą, jei neskiriame lėšų vairiems konkursams (sakyčiau, kad ir fiktyvinio pobūdžio) bendruomeniniams pastatams, paminklams ar vidaus dekoravimo architektūriniams projektams.

Jeį trokštame išlaikyti ir prastą lietuvių išsivijimą, turime atsisakyti išorinio efekto ir žodinio retorikos lietuvių reprezentuoti. Ji turėtų išeiti iš avangardinio kultūrinio apraiškos išsivijimo ir reprezentuoti mūsų kultūrą pažangoje.

Su pasitenkinimu turime konstatuoti, kad jaunesni išsivijimo mokslininkai-menininkai labai iškiliai reiškiasi pasauliniame kultūroje ir tuo pat metu pasidaro lyg žibintais vilyvesnams kartoms. Lietuvybei klesti turėti atsparos punktą didesniuose lietuvių susigrupavimuose.

Tada, kaip kultūros centras ir bendruomeninė namų, architektūrai menininkai išraiška ir savitumas reprezentuoti mūsų kultūrą kaip kultūrai pajūg vienetį. Mūsų jaunimas ir senimas su pasididžiavimu rinktosi pasilinksminimams, mokslui ir reprezentacijai.

Nesistebiu, kad kartais iš mūsų jaunų intelektualų pasigirsta balsas, šaukiantis palaidoti lietuviško stiliaus mitą architektūroje. Galbūt, jie neturį su lyg susipažinti su Lietuvos istorija, jos menu, papročiais ir panašiai.

Noriu paminėti vieną kitą iš daugelio labiau pasireikšusių ir bendradarbiaujančių su lietuviška visuomene architektų, kurie vienu ar kitu atveju turį laimę pasireikšti privaioje praktikoje, susyryje su lietuviška išsivijos architektūra. Iš jų pažymtini:

Arch. dr. Alfredas Kulpa-Kulpavičius, M.R.I.A.C., Toronte, Kanadoje. vykdyti projektai: Lietuvių parapijos bažnyčia Kanadoje — Hamiltone, Montrealyje, Winnipege, Toronte; St. Catharines; Prisiklimo parapijos vienuolynas; Lietuvių Vaikų namai; St. Gregorys church, Toronte; Dievo Apvaizdos parapijos ir Kultūros centro pastatai Detroite; T. T. Pranciškono koplyčia Kennebunkport, Maine, J. A. V. Paminkliniai lietuviški kryžiai Dayton, Ohio; Putnam, Conn., J. A. V.; Thunderbay, Ont., Kanadoje ir kitur. Rezidenciniai kompleksai Toronte; komerciniai ir industriniai Canadian Tire Corporation pastatai Mississauga, Ont., Toronte, Kanadoje ir kiti.

Dr. Arch. Stasys Kudokas —Privaia praktika vertasi Clevelande, Ohio. Dabar gyvena Kalifornijoje. Jo projektai: Nepalijamos Pagelbos Motinos bažnyčia ir vienuolynas Clevelande. T. T. Pranciškono bažnyčia salis Toronte, Kanadoje ir Visų Šventųjų bažnyčia Chicagoje.

Arch. Kova-Kovalskis — Šv. Kryžiaus vienuolynas; T v Marijon vienuolynas ir spaudos centras; T v J zuit namai ir vienuolynas Chicagoje; Jaunimo Centro pagrindinis pastatas, Chicagoje.

Arch. Jonas ir Rimas Mulokai — Šven . Mergel s Marijos Gimimo bažny ia Chicagoje; šven . Mergel s Nekalto Prasi d jimo bažny ia East St. Louis; J zaus Kristaus Atsimainymo lietuvi bažny ia Maspethe; Šv. Kazimiero bažny ia Patersone ; Liurdo grota Pranciškonams Kenebunkporte; Salezie iams Šiluvos šventov s projektas ; Ind n misijai vienuolynas ir bažny ia Montanoje ; Paminklas žuvusiems ir Jaunimo Centro priestatas Chicagoje ; Prelatui Krupavi iui paminklas (I premija) Chicagoje ir dar kita.

Arch. Vaclovas Algimantas Navakas (Adelaide, Australija) — Jo projektai: Enfield mergai i gimnazija ; Šv . Širdies vienuoly nas ; Šv. Jono bažny ia Mornington; Šv. Margaritos bažny ia Croydon ; Prisik limo bažny ia North Unley ; Viešbu i kompleksas Eucla, Vakar Australijoje ir dar kita.

A. I. A. Arch. Jonas Puiša — *Twin Towers* valstybin s staimija); Biblioteka ir administratyvinis pastatas Sacramento mieste ; Hayward universiteto projektas; Student namai San Erancisco universitetui; Legislative Towars Sacramento mieste; Technikos ir Industrinio meno pastatai Fresno universitetui Californijoje; Auto ir susisiekimo administracijos pastatas Inglewood, Californijoje.

Lietuviškoji firma Zubkus-Žemaitis, and Assoc. (Washington D. C.) — Maryland 400 vienet apartamentinis kompleksas; Komer cinis staigos pastatas, Washington D.C. ; Prekybos centras Maryland ir Alexandria Virginia ir daug kit stambi projekt .

Arch. Vytautas Pelda — Pradžios mokykla Crystal Lake, III.; Mauzoliejus, Waukegan, 111.; staig pastatas, Chicago, 111.

Arch. Edmundas Arbas-Arba iauskas (Santa Monica, Calif.) — Santa Fe komercinio komplekso projektas (240 apartamentini vienet , 10 aukšt bankinis pastatas ir 12-os aukšt viešbutis su susirinkim sal mis ir restoranais), Elmonte, Calif.; Santa Maria 40 akr komercini pastat užstatymo projektas, Santa Maria, Calif. ; Tahoe-Donner, Calif., kurortinis vasarnami ir apartamentini pastat užstatymo projektas ; Victorville, Calif., apartamentinis kompleksas; Dr. Carey klinikos projektas, Los Augeles, Californija. Šv. Kazimiero bažny ios Los Angeles mieste altori , didžiojo kryžiaus ir sakyklos projektas. Yra laim j s eil pirm j premij už savo projektus ir grafik : Lietuvos Ambasados r mai Brazilijos sostin je, Brazilia ; Vasarnamio projektas; U.S.A. paviljonas New

Yorke; Rašytojo Ruigio Andriušio paminklas Adelaidė, Australijoje; Inžinieri Architekt ženkliuko projektas ir kiti.

Be išvardint reikt pamin ti: Arch. Okun, Albert Kerel, Petrausk, Elsberg, Romuald Bubl, Jon Nal, Adolf Tyli A. Vytuv ir t.t.

Be abejon s turime ir daug daugiau lietuvi architekt, užiman i aukštas vadovaujamas pozicijas variose architekt rin se kompanijose.

Kiek pamin ti ir visi kiti bepraktikuoj architektai buvo s kmingi lietuviškoje išraiškoje savo projektuose, nesiimu spr sti, tai b tuątskira tema.

Lietuvis architektas, kur jis beb t, t vyn je, ar išėivijoje, visu gaivalingumu turi veržtis su savo prigimties iškilomis idjomis, mindamas stipr p dsak dvidešimtaine amžiuje ne tik savo tautos, bet ir tuo pa iu pasaulin je kult roje.

« Darnos ir grožio ieškojimas man yra kilniausia iš vis žmogaus aistr » (Le Corbusier).

BIBLIOGRAFIJA

Lietuvi Enciklopedija.

Kult ros barai, leidžiami Vilniuje.

Draugas, kult rinis priedas (Mokslas, Menas Literat ra).

Technikos Žodis, Chicaga.

The History of Poland, spausdinta Londone 1965 m.

Edmundas Arbas, Architektas

Santa Monica, Ca.

GAMTOS IR TIKSLI J MOKSL SEKCIJA

Dr. Bronius Povilaitis

TABAKO NIKOTINAS IR R KYMAS

Dr. Petras Kalad

V Ž SUKELIANTIEJI CHEMINIAI MAISTO PRIEDAI

Dr. E. Užgiris

NAUJI FIZINIAI METODAI IMUNOLOGIJOJE

Kun. Dr. Tomas Žiraitis, O.P.

NAUJAS MOKSLO ŽVILGSNIS EVOLIUCIJOS TEORIJAS

Prof. Dr. Pranas Jucaitis

BULVI VIRUS TYRIMAS

Dr. E. Užgario paskaitos *Nauji fiziniai metodai imunologijoje* tekstas negautas.

Kun. Dr. Tomas Ži raitis, O. P., savo paskait *Naujas mokslo žvilgsnis evoliucijos teorijas* atspausdino *Darbininke*.

TABAKO NIKOTINAS IR R KYMAS

Ist or in s past abos

Tabakas skiriasi nuo daugelio kit svarbesni j kult rini augal tuo, kad jis naudojamas kaip stimulantas sukelti tam tikriems malonumo pajutimams. Tabakas, ir jame randamas alkaloidas nikotinas, jau iš sen laik yra siejami su r kymu, t.y., d m , gaut deginant šio augalo dalis, kv pimu ar traukimu r kan iojo burn ar plau ius.

Klasikin s senov s rašytojai savo raštuose mini, kad kai kurios « barbar tautos » kv pdavo augal d mus. Graik istorikas Herodotas, 484-425 m. pr. Kr., raš , kad karingosios nomad tautos berdavusios laužo ugn medži vaisius, o pakilusius d mus kv pdavo, kurie sukeldavo juose nor šokti ir dainuoti. Panaši nuorod galima rasti ir rom n geografo Pomponijaus Mel , 43 m. po Kr., ir graik rašytojo Plutarcho, 46-120 m. po Kr., raštuose. Plutarchas raš , kad tam tikr žoli virš n s buvusios metamos ugn , ir iš to kil garai buv tol kv piami, kol apsisvaigindav ir giliai užmigdav . O graik gydytojas Hipokratas (Hippokrates), 460-377 pr. Kr., tvirtino, kad moter ligas gal j s pagydyti duodamas kv pti kai kuri degan i augal d mus. Tautose arti Viduržemio j ros vairi augal d mai gal jo b ti naudojami vairiems tikslams, ta iau t augal tarpe tikrai negal jo b ti tabako, nes jis ten neaugo. Tabako, augo tik naujajame pasaulyje, Amerikoje, ir tik j atradus, jo auginimas plito po vis pasaul ¹.

Tabako r kymas turi pradži Amerikos kontinente ir buvo nežinomas kitose pasaulio dalyse ligi Amerikos atradimo, nes ligi to laiko jokios kitos tautos literat ra net nepamini tabako augalo. Vakarie iai pirm kart sužinojo apie tabak iš Kristoforo Kolumbo pranešimo, kai jis po ilgos kelion s per Atlant išlipo sal ties Centrine Amerika 1492 m. Vienuolis Andre Thevet savo kelion je skersai Brazilij 1555 m. pasteb jo, kad vietiniai ind nai r k tabak . Šiaurin je Amerikoje senov je tabak r k iš pypki ,

¹ H. Aschenbrenner ir G. Stahl, *Handbuch des Tabakhandels*. Berlinas ⁴ 1944.

nes žinoma, kad vadinamoji taikos pypk buvo vietos ind n vartojama kaip svarbus ceremoninis faktorius. Vidurin s Amerikos aztekai buvo išvyst r kym , ypa cigar , gi majai, gyven Jukatano pusiasalyje, buvo matomai atsidav r kytojai, nes paliktuose paveiksluose ir j dievai yra atvaizduoti r k cigarus.

Tabakas pasiek Europ pirmoje XVI-jo amžiaus pus je, kai pirmieji transatlantiniai keliauninkai gr žo atgal savo t vyn . Kadangi pirmieji tokie keliautojai buvo ispanai, tod l tabakas pirmiausia gal jo b ti atvežtas Ispanij , iš kur gal jo pakli ti ir Portugalij , kur jis buvo imtas auginti kaip papuošimo bei vaistinis augalas. Yra užsilik informacij , kad apie 1580 Ispanijoje beveik vis lig gydymui buv s vartojamas tabakas. Gydom j tabako reikšm es pasteb j s ir ja susidom j s pranc z pasiuntinys Portugalijai Jean Nicot de Villemain. Jis pats m s auginti tabak savo darže, m s vartoti gydymui ne tik lapus, bet ir sutrynus augal dulkes. Jis tur j s didel s takos Pranc zijos karali dvare ir tuo b du žymiai prisid j s prie tabako išplitimo Europoje. Reikia manyti, kad d l to ir jo vardas buvo panaudotas pavadinant tabako augal gent *Nicotiana* ir v liau atrast alkaloid nikotinu. Tabako vartojimo Europoje išplitimui žymiai prisid jo jo pirmykštis naudojimas, šniaukiant sugr st tabak , prieš galvos skaud jim . Ši tabako vartojimo forma ir dabar dar kai kur sutinkama. Kada tabakas Europoje imtas platesniu mastu r kyti, tikslesni duomen n ra surasta, ta iau žinoma, kad apie XVI šimtme io vidur tabakas jau daug kur buvo didesniais plotais auginamas. R kymas Europoje buvo pirm kart aprašytas 1570, tod l manoma, kad j reivi atvežtas r kymo paprotys iš neseniai surast Amerikos sal , bus prad j s plisti prieš ši dat ².

Tabako vartojimui plintant, nuomoni nesutikimas d l tabako naudingumo ar žalingumo dar si kas kart vis ryškesnis. Pavaizdavimui užteks keletos nuomoni iš ne taip jau tolimos senov s. Pavyzdžiui, Carl Clusius 1574 raš , kad «trumpai tariant, tabakas yra visuotinis vaistas nuo bet kokios ligos ». Kompozitorius Franz von Liszt raš , kad jis r k s vis dien , ir mano, kad gal b t protingiau pamesti t paprot , ta iau kas gi b t iš gyvenimo, jeigu visi protingai gyvent . O rašytojas Emil Zola man , kad tobulyb yra tokia nuobodi, jog jis gailisi nustoj s r kyti. Arba

² P. S. Larson ir. H. Silvette, *Medical uses of tobacco (past and present)*, žr. *Tobacco Alkaloids and Related Compounds*, išleido U. S. von Euler. New Yorkas 1965.

kardinolo Antonelli nuomonį, kad tie, kurie platina raštus prieš r kym, turėtų būti nubausti trejiems metams sunkiųjų darbų kalėjimu. Andrew Carnegie, 1835-1919, juokaudamas sakė «nerkykite, nes yra nesmonė traukti d m burn ir į v l išp sti». Gamtininkas-filosofas Alexander von Humboldt, 1769-1859, yra pareiškęs, kad «du svarbūs augalai buvo vežti iš Amerikos, vienas kaip palaima, kitas kaip pražūtis. Palaimos augalas yra bulvė, gi pražūtis augalas yra tabako žolė». Taigi, plintant auginimui ir suvartojimui, tabakas jau labai seniai yra virtęs kontradikciniu diskusijų objektu³. Padėtis šiandien yra ne kiek pasikeitusi principu. Tiek tabako priešai, tiek jo šalininkai šiandien remiasi savo diskusijose vadinamąja «moksline tiesa». Ši kontradikcija neabejotinai yra pakliuvęs ir tabako alkaloidas nikotinas. Mokslinė literatūra apie r kym dažniausiai tiria ir daro išvadas apie d m taktą, taigi galutinį veikimą vis d m sudaranį dalį, skaitant ir nikotiną, o apie gryno nikotino veikimą randama palyginti mažai eksperimentinės medžiagos. Tabako augalas, tačiau, buvo vienas iš pačių naudingiausių pirmiesiems tyrinėjimams augalų fiziologijos ir biochemijos srityse.

Alkaloidų šeimų *Nicotiana* gentyje

Nicotiana gentyje priskaitoma apie 60 skirčių (*species*). Mums labiausiai žinomas paprastasis tabakas, *Nicotiana tabacum*, yra spontaninis hibridas tarp *Nicotiana sylvestris* ir *Nicotiana otophora*, ar kurio kito *tomentosiformis* grupės nario, prie kurios ir *otophora* priklauso^{4,5}. Augalų pasaulyje šiandien yra žinoma daugiau kaip 2.000 veislių alkaloidų ir manoma, kad 10-15% visų aukštesniųjų augalų pagamina vienokius ar kitokius alkaloidus. Žodžio alkaloidas daryba nurodo junginio alkalinį, t.y., šarminį charakterį. Visi šie junginiai turi azoto (N) elementą savo sudėtyje ir yra išimtinai augalinių kilmės. Jie turi palyginti ne visai paprastą cheminį sudėtį ir pasižymi farmakologiniu veikimu. Jie yra retai randami bežiedžiuose, plikais kliuose ir vienskilčiuose augaluose, o daugiausiai randami dviskilčiuose augaluose ir ypač šeimose *Apocynaceae*, *Papaveraceae*, *Papilionaceae*, *Ranunculaceae*, *Rubiaceae*, *Rutaceae* ir *Solanaceae* (bulviniai, skaitant ir *Nicotiana*)⁶. Augalų sistemati-

³ H. Aschenbrenner, *Für und wider Tabak*, Žr. *Chronica Nicotiana*. Bremenas 1944 m. 3 nr.

⁴ J. H. Goodspeed, *The Genus «Nicotiana»*, Waltham, Mass., 1954.

⁵ S. W. Pelletier, *The Plant Alkaloids—General Information*, žr. *Chemistry of Alkaloids*, New Yorkas, 1970 m., 1-10 psl.

koje alkaloidai yra skaitomi svarbiu pažymiu charakteristikai. Šiandienin s *Nicotiana* genties alkaloidai nerodo aiškios koreliacijos su ši augal filogenetine pozicija, geografiniu pasiskirstymu, augimo vieta, ar augimo b du⁶.

Kokia yra alkaloid funkcija augaluose, tikrai n ra žinoma. Daug kas mano, kad jie yra šalutiniai metabolizmo produktai. Yra ta iau ir kitoki nuomoni , pavyzdžiui, kad alkaloidai yra medžiag rezervas protein sintez je, kad jie padeda augalams apsisaugoti nuo gyvuli ar vabzdži daromos žalos, kad jie yra augal stimulantai ar reguliatoriai augime, metabolizme ir reprodukcijoje ir kitais atvejais. Faktas ta iau lieka, kad 85-90 % vis augal r ši gerai auga ir nepagamindami alkaloid . Yra pasi - lyta gana patraukli alkaloid evoliucin s reikšm s interpretacija, pagal kuri visos augal pagaminamos antrin s medžiagos (gliukozidai, saponinai, taninai, aromatiniai aliejai, organin s r gštys ir alkaloidai) tur jo atbaidyti vabzdžius ir kitus gyvulius, o kai kurios iš ši medžiag gal jo b ti ir masinan io pob džio ⁷. Yra ta iau, ir sugestij , kad alkaloidai nevaicina jokios biologin s rol s juos pagaminiuose augaluose ⁸.

Paprastajame (*N. tabacum*) ir machorkiniame (*N. rustica*) tabakuose nikotinas yra pirminis alkaloidas, ta iau šalia nikotino yra dar nežym s kiekiai ir kit alkaloid . Iš j kiek daugiau yra nornikotino, o anabazino, myosmino ir kit dar neatpažint jun - gini dažnai tik p dsakai ⁹. Bendras antrini alkaloid kiekis dažniausiai b na nuo 2 ligi 8% viso alkaloid kiekio. Chemin s analiz s parod , kad nikotinas yra pagrindinis alkaloidas ši *Nicotiana* genties skir i audiniuose : *N. acuminata*, *N. attenuata*, *N. bigelovii*, *N. clevelandii*, *N. gossei*, *N. knightiana*, *N. rotundifolia*, *N. rustica*, *N. tabacum* ir *N. undulata*. Nornikotinas kaip svarbiausias alkaloidas rastas *N. glutinosa*, *N. longiflora*, *N. megalosiphon*, *N. Palmeri*, *N. tomentosa* ir *N. tomentosiformis*. Anabazinas kaip svarbiausias alkaloidas yra tik *N. glauca* skirtyje¹⁰. *Nicotiana* skirtyse yra nevienodas alkaloid r ši pasiskirstymas, dažnai

⁶ H. H. Smith ir D. W. Abashian, *Chromatographic Investigations on the Alkaloid Content of « Nicotiana » Species and Interspecific Combinations*, žr. *American Journal of Botany*, 1963, 50 t., 435-447 psl.

⁷ H. H. Smith, *Inheritance of Alkaloids in Introgressive Hybrids of a Nicotiana »*, žr. *American Naturalist*, 1965, 94 t., 73-79 psl.

⁸ E. Leete, *Biosynthesis of Alkaloids*, žr. *Science*, 1965 147 t., 1000-1006 psl.

⁹ B. C. Akehurst, *Tobacco* Londonas 1968.

¹⁰ R. N. Jeffrey, *Alkaloid Composition of Species of « Nicotiana »*, žr. *Tobacco Science*, 1959, 3 t., 89-93 psl.

charakteringas toms skirtims. Apie alkaloid r ši paveld jimo b d yra palyginti nedaug duomen . Yra pasteb ta, kad anabazinas dažniausiai yra dominuojantis skir i hibriduose, palyginant su nikotinu ir nornikotinu, o nornikotino produkcija yra dominuojanti arba dalinai dominuojanti, palyginant su nikotino produkcija. Tarp skirtinio hibridizavimo keliu nustatyta, kad metabolizmas *Nicotiana* skirtyse iš esm s yra labai panašus, nes iš 70 analizuot augalo sud tini dali rasti tik trys kokybiniai skirtumai: (1) anabazino buvimas *N. glauca* ir jo hibriduose; (2) nikotino nebuvimas *N. glauca*, ir (3) maži nornikotino kiekiai *N. tabacum* ir *N. rustica*¹¹.

Nicotiana alkaloid molekulin je strukt roje bendras elementas yra piridino žiedas. Šio žiedo tre ioje pozicijoje yra prijungtas piperidino žiedas, kuris irgi turi azoto (N) element savo strukt roje ir yra 5 ar 6 nari su paprastais ryšiais arba net ligi trijų dvi link ryši . Prie piperidino žiedo dar gali b ti prijungta ir metilo grup .

Alkaloiduose 6 nari piridino ir piperidino žiedai yra labai dažni, ta iau chemini reakcij s km , vedanti prie ši žied susidarymo, yra labai vairi. Nikotino ir gimining j tabako alkaloid piridino žiedas susidaro iš nikotinin s r gšties, kuri savo keliu sudaroma iš mažesni daleli (gliceraldeid ir aspartin s r gšties)^{11 12}. Piperidino žiedas susidaro iš ornitino ar lizino¹³.

Grynas nikotinas buvo iš tabako izoliuotas ir nikotinu pavadintas 1828 m. Tai bespalvis skystis, verd s prie 246°C, maišosi su vandeniu, alkoholiu ir eteriu. Jis yra palyginti silpnai šarminis junginys, taigi lengvai sudar s druskas su organin mis r gštimis. Nikotinas yra nuodingas alkaloidas. Savo laiku jis buvo pla iai naudojamas kaip insekticidas žem s kyje, dabar gi tam pa iam reikalui naudojami kiti sintetiniai chemikalai. Nikotino empirin formul yra C₁₀H₁₄N₂. Sintetiniu b du nikotinas pirm kart buvo pagamintas 1895 metais¹⁴. Nikotinas pats jokio skonio neturi ir b damas laki baz , duoda tabako d mui šiek tiek šarmin reakcij , tuo b du sušvelnina kit faktori priduodam d mui aštrum . Mažas nikotino kiekis tabake d mo skon dažnai daro aštresn ir kandant¹⁵.

¹¹ J. A. Weybke ir T. J. Mann, *Comparative Composition of Certain « Nicotiana » Species and their F₁ Hybrids with « N. Tabacum »*, žr. *Tobacco Science*, 1963 7 t., 28-36 psl.

¹² R. K. Hill, *Pyrrrolidine, Piperidine, Pyridine and Imidazole Alkaloids*, žr. *Chemistry of Alkaloids*, New Yorkas 1970, 385-429 psi.

¹³ T. Robinson, *The Biochemistry of Alkaloids*, New Yorkas 1968.

¹⁴ M. Pail er, *Chemistry of Nicotine and Related Alkaloids*, žr. *Tobacco Alkaloids and Related Compounds*, New Yorkas, 1965, 15-36 psl.

¹⁵ K. Schmid, *Nicotine Content and Quality of Tobacco*, žr. *Second International Scientific Tobacco Congress*, Bruxelles 1958, 315-322 psl.

Nikotino sintezei šaknyse studijuoti prieinamiausias metodas yra auginti nupiautus paprastojo tabako šakniagalius steril se kult rose. Tokie tyrimai iš tikr j parod , kad nikotino sintez vyksta šaknyse. Dauguma taip pagaminto nikotino yra paleidžiama aplinkos substrat , o ne sulaiikoma šakniagaliuose. Eil tos r šies bandym parod , kad *N. glauca* šakniagali kult rose pagrindinis sintetizuotas alkaloidas buvo anabazinas. Yra pakankamai duomen tvirtinti, kad tiek nikotinas, tiek anabazinas yra sintetizuojami iš universalini metabolit , pirmasis iš nikotinin s r gšties ir ornitino, antrasis iš nikotinin s r gšties ir lizino. Kol kas dar n ra paašk j , kod l augalai sintetizuoja tokius pastovius ir gal mažai reikšmingus junginius, kaip alkaloidai, iš metaboliškai nauding tarpini produkt ¹⁶.

Yra pasteb tas ryšys tarp pagaminto nikotino kiekio ir šakn sistemos vystymosi, nes paprastajame tabake nulaužus virš nes, šakn augimas žymiai pakyla, o tokiame tabake visada gaunama aukštesnis nikotino procentas ¹⁷.

Nikotino sintezei išaiškinti pla iai buvo vartota skiepijimo metodas tarp pomidoro (*Lycopersicum esculentum*), kuris nesintetizuoja nikotino, ir paprastojo tabako, kuris sintetizuoja nikotin . Tabak skiepijus pomidor , nikotino nepasigamino; atvirkš iai, skiepijus pomidor tabak — nikotinas buvo pagamintas¹⁸.

Nikotinas ir nornikotinas chemiškai yra labai artimi junginiai, nes pašalinus iš nikotino vien metilo grup (CH₃), arba j demetiliavus, gauname nornikotin . Tabako alkaloid formavimas vyksta palaipsniui. Yra rodym , kad tie laipsniai gali b ti vairi r ši cukrus, organin s r gštys ir amino r gštys. Paskutinysis transformacijos laipsnis nikotin ar nornikotin gal s b ti atliktas šaknyse arba net ir giuose ¹⁹.

Alkaloid biosintezei studijuoti priimta proced ra yra pateikti alkaloidus gaminan iam augalui atitinkam prekursori paženklint izotopiniais atomais, pavyzdžiui, ¹⁴C, ¹⁵N. Gana didel s organini jungini molekul s, kaip triptofano ar nikotino gali be

¹⁶ R. F. Dawson, *Biosynthesis of « Nicotiana » Alkaloids*, žr. American Scientist 1960, 48 t., 321-340 psl.

¹⁷ J. Deletang ir J. Loche, *The Incidence of Topping and N and P Fertilization on the Distribution and Evolution of Nicotine in a Dark Tobacco Type Plant*, žr. *Annales de Service d'Exploitation Industrielle des Tabacs et des Allumettes*; 1970, 7 (Section 2) t. 83-105 psl.

¹⁸ R. F. Dawson, *Accumulation of Nicotine in Reciprocal Grafts of Tomato and Tobacco*, žr. *American Journal of Botany*; 1942, 29 t., 66-71 psl.

¹⁹ T. C. Tso, *Some Novel Concepts on the Biosynthesis and Biogenesis of Tobacco Alkaloids*, žr. *Botanical Bulletin Academia Sinica*, 1962, 3 t., 61-71 psl.

vargo per šaknis eiti augalo sistem ir tod l nemaža tos r šies tyrim atlikta naudojant vanden , paženklint ^3H ; ar nikotin , nornikotin , ar anabazin paženklintus ^{15}N ; ar nikotin dvigubai paženklint ^{15}N ir $^{14}\text{C}^3\text{H}$. Dauguma paženklint alkaloid , patiekus juos per šaknis, buvo metabolizuoti ir atrasti jau kituose junginiuose.

Nikotino kiekis augale akumuliuojasi su jo brendimu, ir jo randama vis daugiau lapuose, art jant prie augalo virš n s. Panaši lygiagret yra ir su smal kiekiu tabako d me. Cigaret s d me rasta aukšta koreliacija tarp nikotino kiekio ir smal .

Nikotino kiekio paveldimumas tabako augale

Kadangi tabako nikotino naudojimo baz yra jo stimuliuojantis veikimas, tat tekt laukti, kad alkaloid paveld jimas tabako augaluose tur jo b ti intensyviai studijuotas ir tai problemai daugiau d mesio skirta, negu kuriems kitiems tabako sud ties jungimams.

Per paskutinius 20-30 met pasiekta tikrai žymus pasisekimas, padidinti šviesaus cigaretinio tabako (ag. *flue-cured*) derlius ypa d ka naujai sudaryt veisli , pasinaudojant pagerintais selekcijos metodais. Ta iau visos tos naujosios veisl s pagamina žemesn nikotino procent produkte.

Naujieji selekcijos metodai dažnai neapsieina be tarpškirtinio, arba *inter species*, kryžiuavimo. Tik kelios tabako skirtys turi didesn s reikšm s komercinio tabako pagerinimui. Iš j *Nicotiana rustica*, arba machorka, geltonos spalvos žiedais, kuri yra buvusi pirmuoju komerciniu tabaku. Šiandie machorka ribotais kiekiais auginama Soviet S jungoje, Indijoje, Kinijoje, pietry i Europoje, šiaur s Afrikoje. Šiuo metu pasauliniu mastu didžioji dauguma komercinio tabako yra *N. tabacum* skirties, arba paprastasis tabakas su rausvais žiedais. Abi šios skirtys turi nikotin kaip dominuojant alkaloid , ta iau *N. rustica* jo pagamina visada daugiau negu *N. tabacum*²⁰. Ši dviej skir i kryžiuavimas pasiseka pus tinai nesunkiai, kai *N. rustica* yra naudojama kaip motininis augalas, o *N. tabacum* kaip vyriškasis t vinis augalas, t.y., žiedadulki patiek jas. Atvirkš ios krypties ši dviej skir i sukryžiuavimas normaliai yra nes kmingas, ta iau yra užregistruota šiek tiek pasisekimo naudojant *N. rustica* žiedadulkes apšviestas X (Rentgeno)

---

²⁰ H. Seltmann, T. J. Mann ir J. A. Weybrew, *Dry Weights and Alkaloid Contents of Reciprocal Grafts Between «Nicotiana Tabacum» and «N. Rustica»*, žr. *Tobacco Science*, 1962, 6 t., 37-41 psl.

spinduliais. Tokio kryžiavimo pirmosios generacijos augalai morfologiškai (lap ilgis, lap plotis, lap kampas, lap skaičius, dienskaičius ligi žydėjimo) yra tarpiniai tarp abiejų tėvų ir todėl yra abejoni, ar kurios tavybi galėtų būti panaudotos veisimas pagerinti abiejose skirtyse. Hibriduose tarp šių dviejų skirčių *N. tabacum* sumažina alkaloid kiekį žemiau abiejų tėvų vidurkio; tų pat veikim turi *N. rustica* cukraus kiekį augale²¹. Tiksliai šio reiškinio interpretacija tuo tarpu yra negalima, nes kol kas labai mažai yra žinoma apie alkaloid bei cukraus reiškinį paveldėjime *N. rustica* skirtyje.

Bendras alkaloid, o taip pat ir nikotino, kiekio paveldėjimas paprastajame tabake daugumos nuomone priklauso nuo daugelio genų veikimo. Kiekvieno tokio geno indelis yra labai mažas ir negalimas atskirai išmatuoti, todėl yra imamas statistinio aritmetinio vidurkio metodo. Toki pat interpretacija, aiškinimai ir statistiniai metodai jau kuris laikas naudojami, apibūdinant kultūrini augal derlių arba, tiksliau formuluojant, sausos medžiagos pagaminimą iš tam tikro ploto vieneto, pavyzdžiui, kg iš ha. Bendrai, pripažįstama, kad alkaloid kaupimas augal audiniuose yra tik specialus atvejis sausos medžiagos kaupimo, ir yra genetiškai kontroliuojamas daugiau mažiau tuo pačiu būdu ir laipsniu kaip ir kitos kiekybinio būdu paveldimos savybės, pavyzdžiui, derlius, lap skaičius, ar augalo aukštis. Visos šios savybės rodo ištiesiną variaciją, kuri yra galima matuoti, ir kuri susidaro dėl kaitiesiogini ir netiesiogini daugelio genų, kuri kiekviena rodo mažą, panašų ir viena kitą papildomą efektą. Teoretiškai negalima laukti, kad visų tų mažų genų veikimas būtų vienodas. Kai kurios iš jų gali veikti kaip dominuojančios ar tai derliū didinant ar mažinant, kitos gi veikia adityviškai, t.y., kiekvienas genas prideda jam charakteringą kiekį sukauptos medžiagos. Statistiniai metodai šias savybes dažnai parodo skaitline forma. Šia bendra tema yra paskelbta daug studijų²².

²¹ L. G. Burk, J. F. Chaplin ir J. S. Campbell, *Physical and Chemical Characteristics of « Nicotiana Rustica » — « N. Tabacum » Hybrids and their Parents*, žr. *Tobacco Science*, 1971, 15 t., 35-36 psl.

²² D. F. Matzinger, T. J. Mann ir C. C. Cockerham, *Diallel Crosses in « Nicotiana Tabacum »*, žr. *Crop Science*, 1962, 2 t., 383-386 psl.; D. F. Matzinger, T. J. Mann ir C. C. Cockerham, *Genetic Variability in Flue-Cured Varieties of « Nicotiana Tabacum »*, II. *Dixie Bright Coker 139*, žr. *Crop Science*, 1966, 6 t., 476-478 psl.; B. Povilaitis, *Diallel Cross Analysis of Quantitative Characters in Tobacco*, žr. *Canadians Journal of Genetics and Cytology*, 1966, 8 t., 336-346 psl.; G. R. Gwynn, *Combining Ability in Flue-Cured Tobacco*, žr. *Tobacco Science*, 1966, 10 t., 149-153 psl.

Kryžiavimai tarp labai mažai alkaloid (nikotino) turin i burley tabako veisli ir veisli su normaliu nikotino kiekiu parod , kad tarp t dviej veisli grupi yra dviej gen skirtumas, kurie tarpusavy skiriasi doz s efektu, o gen veikimas yra daugiausia adityvinis²⁸. Buvimas toki svarbesni j gen kitose *Nicotiana* skirtyse dar kol kas n ra tyrimais parodytas. Dviej svarbi j *loci* chromozomose buvimas, kurie vyriausiai atsakingi už alkaloid sintez tabako augaluose, yra suprantama ir priimtina teorija, išei nant iš to, kad *N. tabacum* yra amphidiploidin s kilm s augalas, taigi yra gav s mažiausiai po vien toki *locus* iš abiej t v dalyvavusi kryžiavime.

Neseniai išvystytas haploidini organizm metodas gali b ti s kmingai panaudotas sudarant tabako linijas su aukštesniu ar žemesniu alkaloid procentu palyginti žymiai trumpesniu laiku negu ligi šiol priprastais b dais. Atradus tokias tinkamas haploidines linijas, kurios paprastai yra sterilin s ir nepagaminà s kl , jas kolchicino pagalba paver ia diploidines linijas, kurios jau yra s klas produkuojan ios ir kartu pilnai homozigotin s. Taigi, toki augal ainiai yra pastov s genetiškai. Ši technika jau buvo kai kur s kmingai panaudota.

Yra žinoma, kad kai kuriose žem s kio tyrim stotyse, pavyzdžiui, Kentucky *Agricultural Experimental Station*, yra surastos tabako linijos turin ios tik 0,1-0,2% alkaloid , kurios yra panašios morfologiškai ir derlingumu komerciškai auginamoms standartin ms veisl ms.

Taip pat yra pasteb ta, kad nikotino ar nornikotino kiekis tabako augaluose n ra susij s su morfologiniais, arba bendrai, išoriniais, požymiais. Tabako augalai auga lygiai gerai, neži rint ar jie turi ar neturi alkaloid .

Genetin se studijose dažniausiai kalbama apie kuri nors vien organizmo savyb . Ta iau gyvas augalas yra rezultatas sud ting santyki viso genetinio komplekso, kuris v lgi yra modifikuojamas aplinkos, kurioje augalas auga. Kei iant kokio nors charakterio genetin sud t , b tina ži r ti, kad tie genai tinkamai integruot si bendr biologini vyksm sum . Ši gen santykiavimas su kitais to organizmo genais galima ap iuopti, studijuojant koreliacij tarp charakteri . Viena iš svarbesni j toki koreliacij yra tarp nikotino, arba bendrai alkaloid , kiekio ir ²³

²³ P. D. Legg, J. F. Chaplin ir G. B. Collins, *Inheritance of per cent total Alkaloids in « Nicotiana Tabacum L »*, žr. *Journal of Heredity*, 1969, 60 t., 213-217 psl. ; P. D. Legg ir G. B. Collins, *Genetic Parameters in burley Populations of « Nicotiana Tabacum »*, II. *Virginia B. 29 Ky 12*, žr. *Tobacco Science*, 1971, 15 t., 94-96 psl.

bendro tabako lap derliaus iš ploto vieneto. Šiaurinėje Karolinoje (North Carolina) vienoje bandymų serijoje rasta, kad genetinė koreliacija šviesiajame cigaretiniame tabake tarp derliaus ir alkaloidų proporcijos produkte buvo tarp $-0,21$ ir $-0,85$. Taigi koreliacija buvo neigiama, kuri praktiškai reiškia, jog, didėjant derliui iš ploto vieneto, alkaloidų procentas tame tabake mažėja²⁴. Tobula koreliacija yra $+1,00$. Neigiamos koreliacijos prigimtis tarp tų dviejų charakterių tuo tarpu nėra pilnai suprasta. Galima būtų, kad didesnio derlingumo genai yra patalpinti ant chromosomų greta genų duodančių žemą alkaloidų kiekį. Tokie susiję genai dažnai perduodami neperskirti sekančiose generacijai.

Kitame didesniame bandyme toje pačioje Šiaurinėje Karolinoje koreliacija rasta tarp $-0,66$ ir $-0,80$. Visos šios koreliacijos buvo reikšmingos. Japonijoje neigiama ir reikšminga koreliacija buvo rasta tarp $-0,80$ ir $-0,89$ ²⁵. Pietų Afrikoje taip pat rasta neigiama ir reikšminga koreliacija²⁶. Kanadoje, Ontario provincijoje, koreliacija 1959-1962 m. rasta neigiama ir nedidelė, $-0,30$, bet reikšminga, o 1962-1965 m. buvo mažesnė, neigiama ir nereikšminga²⁷. Taigi Ontario slygomis dažniau randama palaida koreliacija tarp derliaus ir alkaloidų procento. Kartu pastebima, kad ten koreliacijos kryptis nėra pastovi, nes koreliacijos koeficientas gaunamas kartais neigiamas, kartais teigiamas. Toki palaida ir nepastovi koreliacija tarp derlingumo ir alkaloidų procento, dažniausiai reiškia, kad aplinka nustato ribas genotipo ekspresijai. Tai taip pat rodo, kad Kanados pietvakarių sritis, Kanadoje geriausiai tinkanti šviesaus cigaretinio tabako auginimui, ir būdama apie 600 mylių šiauriau nuo Raleigh, N.C., yra ant ribos, kur toje šies tabakas gali būti skirtingai auginamas ir duoti dar priimtinos kokybės produktą.

Neigiama koreliacija tarp derliaus ir alkaloidų kiekio selekcinėje serijoje reiškia, kad, jei mes atrinksim augalus su tikslu padidinti derlių, automatiškai gausim veisles su sumažintu alkaloidų kiekiu. Matomai ši neigiama koreliacija ištikro egzistuoja, nes pravedus

²⁴ D. F. Matzinger ir T. J. Mann, *Genetic Studies on Associations Between Nicotine Content and Yield of Flue-Cured Tobacco*, žr. *Third World Tobacco Scientific Congress*, Salisbury 1963, 357-365 psl.

²⁵ K. I. Sakai ir Y. Shimamoto, *Effect of Genotypes and Cultural Conditions on Quantitative Characters of Tobacco Varieties*, žr. National Institute of Genetics, Japan, *Annual Report*, 1962, 13 t., 55-56 psl.

²⁶ M. P. Lamprecht, *Improved Yield, Quality and Disease Resistance in Flue-Cured Tobacco*, žr. *Agroplanta*, 1969, 1 nr., 93-98 psl.

²⁷ B. Povilaitis, *Association Among Certain Characters in Flue-Cured Tobacco Varieties*, žr. *The Lighter*, 1969, 39 t., 2 nr., 9-14 psl.

selekcij atvirkš̄iai, tai yra atrenkant augalus su didesniu alkaloid kiekiu, reikt̄ laukti lap derliaus sumaž̄jimo, kas iš ties ir yra rodyta.

Tabako kult roje visada buvo svarbu kiek kuri r̄ šis pagamina nikotino. JAV seniau buvo skaitoma kad cigaretiniame tabake 2,4-2,9% b t normalus nikotino kiekis²⁸. Kanadoje eil s veisli vidurkis rastas 2,0-2,3%²⁹. Nikotinas susikrauna nevie nodai atskirose augalo dalyse. Taip Ontario cigaretinio tabako *Hicks Broctleaf* veisl s šaknyse rasta 0,68%, stiebe — 0,21%, lapuose (džiovintuose) — 3,15%, palapi giuose—0,44%, virš̄ n se— 0,49%. Tuo b du apie 83% vis alkaloid randama lapuose. Nikotino daugiausia sukraunama virš̄ niniuose lapuose, mažiau apatinuose ir mažiausia viduriniuose lapuose³⁰.

Cigariniai tabakai išauginti Kanadoje paprastai turi neaukšt̄ nikotino kiek̄, apie 2%³¹. Orientaliniai tabakai, dar vadinami aromatiniais, dažniausiai turi irgi žem̄ nikotino kiek̄, neži rint, kad auginimo srityse tabakas gauna nedaug krituli per vis̄ jo augimo laikotarp̄³². Tuo tarpu daugumas kit̄ tabak̄, gaudami mažiau dr̄gm̄s, išaugina aukštesn̄ nikotino procent̄. Tabakai, kurie ima žyd̄ti tik ruden̄ dienai sutrump̄jus, vadinami mamutais ir išaugina 35-50 lap̄. Nuimant tokī augal̄ derlī pasteb̄ta, jog didinant̄ išaugusi lap̄ skaī, sumažinamas derliuje alkaloid procentas³³. Tabako augalo lapui bebr̄stant keiasi ir nikotino procentas, pavyzdžiui, cigaretiniame tabake augintame JAV, skinant̄ nesubrendusius lapus, rasta 2,60% nikotino, normaliai subrendusius — 2,75% ir perbrendusius — 2,95%.

Daugelis tabako veisli normaliomis s lygomis pagamina tai veislei charakterinḡ alkaloid procent̄, kuris dažniausiai pastoviai santykiauja, lyginant su kitomis veisl̄mis. Genetiška terminologija tokios veisl̄s gal̄t̄ b̄ti vadinamos homozigotin̄mis.

²⁸ K. R. Keller, *Registration of Tobacco Varieties*, žr. *Agronomy Journal*, 1958, 50 t., 712-713 psl.

²⁹ B. Povilaitis, *Environmental Variability in Tobacco Cultivar Trials*, žr. *Proceedings XVI Annual Meeting of the Canadian Society of Agronomy*, Ottawa 1970, 1-4 psl.

³⁰ E. K. Walker, *Some Chemical Characteristics of Cured Leaves of Flue-Cured Tobacco Relative to Time of Harvest, Stalk Position and Chlorophyll Content of the Oreen Leaves*, žr. *Tobacco Science*, 1968, 12 t., 22-29 psl.

³¹ F. H. White, *Cigar Tobacco Variety and Strain Evaluation Studies 1962, Delhi, Ontario*, žr. *The Lighter*, 1963, 33 t., 3 nr., 26-31 psl.

³² F. A. Wolf, *Tobacco Production and Processing*, žr. *Tobacco and Tobacco Smoke*, New Yorkas 1967, išleido E. L. Wynder ir D. Hoffmann, 5-45 psl.

³³ B. Povilaitis, *Agronomic Characteristics of Mammoth Tobacco*, žr. *The Lighter*, 1967, 37 t., 3 nr., 9-14 psl.

Veisles mes ta iau vertiname aritmetinio vidurkio principu ir tod l pavieni augal variacija gali b ti gana žymi. Tai patvirtina keli tyrim rezultatai. JAV iš cigaretinio tabako *Hicks* veisl s buvo s kmingai atrinkta skirtingo nikotino kiekio linijos, derlingesnios iš j pagaminan ios žemesn nikotino procent ³⁴. Italijoje beveik iš vis tabako veisli yra atrinkta linij , kuriose alkaloid kiekis rastas net 80 % mažesnis negu veisl s t vyn je ³⁵. Pirmosios mažalkaloidin s ir benikotinin s tabako veisl s buvo sudarytos Vokietijoje 1928 m., kuri viena tur jo tik 0,05% nikotino ir 0,15% kit alkaloid . Daugumas t veisli buvo benikotinin s bet ne bealkaloidin s, nes jos tur jo žymius nornikotino kiekius.

Nikotino konversija, arba degradacija, yra cheminis procesas, kai viena metilo grup (CH_3) yra atskeliama iš nikotino strukt ros ir pakei iama vandenilio atomu. Šis procesas dar vadinamas demetiliacija, o gaunamas produktas yra kitas pastovus alkaloidas — nornikotinas. Genetiniai tyrin jimai parod , kad nikotino konversijos procesas nornikotin yra kontroliuojamas dviej por gen ³⁶. Taip pat nustatyta, kad konversijos genai veikia ir kitose skirtyse, kaip *N. sylvestris* ir *N. tomentosiformis*³⁷. Kai paprastajame tabake nikotinas yra demetiliuojamas didesniais kiekiais nornikotin , džiovinas toks tabakas dažnai turi aiškiau ar mažiau aiškiai apibr žtas ant lapo raudonos spalvos d mes ir turi angl kalboje komercin *Cherry red* pavadinim . Ši koreliacija ta iau n ra pilna, nes dalis toki raudon lap mažai teturi nornikotino, arba kai kurie augalai su aukštu nornikotino kiekiu neišvysto raudonos spalvos. Tabako pramonininkai ne perdaug m gsta šios r šies tabak , nes jo buvimas susij s su blogomis r kymo, ypa d mo skonies, s vyb mis ³⁸.

Nikotino konversija nornikotin cigaretiniame tabake vyksta didži ja dalimi apie jo džiovinimo pabaig , kai temperat ra pamažu keliama nuo 55 ligi 77°C ³⁹. Augaluose, kurie neturi konver-

³⁴ G. L. Jones ir T. J. Mann, *Variations in Hicks Variety of Flue-Cured Tobacco*, žr. *Tobacco Science*, 1958, 2 t., 95-98 psl.

³⁵ R. Favelli ir F. Massantini, *La selezione d l tabacco per l'ottenimento di stirpi a bosso tenore di nicotina*, žr. *Il Tabacco*, Roma 1969, 73 t., 731 nr., 6-18 psl.

³⁶ T. J. Mann ir J. A. Weybrew, *Inheritance of Alkaloids in Hybrida Between Flue-Cured Tobacco and Related Amphidiploids*, žr. *Tobacco Science*, 1958, 2 t., 29-34 psl.

³⁷ T. R. Terrill, *Alkaloid Conversion in Tobacco*, (Disertacijos atspaudas) 1965.

³⁸ J. M. Mosel ey, *Observations on the Smoke Taste of Certain Burley Breeding Lines*, raukraštis (Ref. Aiehurst, B. C. *Tobacco*, Londonas 1968).

³⁹ I. Onishi, *Recent Studies on the Tobacco with Low Nicotine Content*, žr. *Second International Tobacco Scientific Congress*, Bruxelles 1958, 422-425 psl.

sijos faktoriaus, tik maža nikotino dalis pakeičiama nornikotinu vis tiek ar tabak bedžiovinant vartojamas dirbtinis temperatūros pakilimas, ar ne⁴⁰.

Locus ant chromozomo, kur yra patalpinti konversijos genai, skaitoma esanti labai nepastovus ir todėl spontaniškai mutacija, kurios dėka nikotinas demetiluojamas, pasitaiko gana dažnai, kai kuriose šeimose net viena mutacija iš 160 augalų⁴¹. Ši aplinkybė sukelia daug vargo tabako sklaidinėjimams, nes tabakui reikia dažnai tikrinti ir eliminuoti augalus su mutacijomis.

Nikotiną gali degraduoti ir veiksnių išoriniai faktoriai. Yra pasisekę izoliuoti eilę bakterijų linijų, kurios degraduoja nikotiną tuo būdu, kad jos savo kūno statybai ima azotą (N) ir anglį (C) tik iš nikotino⁴². Taip pat yra pastebėta, kad kai kurios bakterijos vitaminų ir augimo hormonų aktyvumoje bei esant geram vadinimui gali suskaldyti net ligi 70% dirbtinai pridėto nikotino⁴³. Kai kurie grybai irgi gali suskaldyti nikotiną. Manoma, kad bakteriniai fermentai veikia besifermentuojančio lapo piridino žiedą ir jį hidroksiluoja šeštojoje pozicijoje 6-hidroksinikotinu. Tuo būdu piridino žiedas praranda savo ypatybes ir suskaldomas. Nikotino degradacijai, taigi, yra ir kitoki cheminiai keli.

Agronominiai priemonės taktika nikotino kiekiui tabake

Augalininkai yra pastebėję, jog išoriniai augalų augimo aplinkybės, arba aplinka, turi žymios takos augalų augimą, jų cheminį sudėtį, taigi ir jų kokybę. Augalo genotipas, arba jo genetinė sandara, gali pasireikšti, tik jei aplinkos sąlygos yra tinkamos. Taigi komerciškai auginamo augalo derlius ir jo kokybę mes galime daugiau ar mažiau pakeisti mūsų norima kryptimi, keisdami augalo genetinę struktūrą arba keisdami aplinkos faktorius. Daugybė atliktų bandymų parodė, kad veiksnių aplinkos faktoriai turi žymios takos ir alkaloidų, taigi ir nikotino, susikaupimą tabako augale.

⁴⁰ R. B. Griffith, W. D. Valleau ir G. W. Stokes, *Determination and Inheritance of Nicotine to Nornicotine Conversion in Tobacco*, žr. *Science*, 1955, 121 t., 343-344 psl.

⁴¹ E. A. Wernsman ir D. F. Matzinger, *Relative Stability of Alleles at the Nicotine Conversion Locus of Tobacco*, žr. *Tobacco Science*, 1970, 14 t., 34-36 psl.

⁴² C. F. Hinz, *Microbial Degradation of Nicotine. I. Cultural Characteristics of Nicotinophilic Bacteria*, žr. *Tobacco Science*, 1965, 9 t., 99-101 psl.

⁴³ J. A. Schmidt, *Über Nikotinabbau durch Mikroorganismen in Modellversuchen*, žr. *Beiträge zur Tabakforschung*, 1966, 3t., 539-544 psl.

Vienas iš svarbiausių faktorių tabako auginime yra dirvos fizinių ir cheminė struktūra. Cigaretiniam tabakui geriausiai tinka lengvos žemės, kurios savo sudėtyje turi nedaug molinių dalelių. Sunkesniems tabakams, kaip ir kurioms cigarinio tabako rūšims, geriau tinka sunkesnės žemės. Giliose žemėse tabakas išaugina didesnį šaknų sistemą, o kadangi nikotinas yra sintetizuojamas šaknyse, tai tokiose žemėse išaugęs tabakas paprastai turi aukštesnį nikotino procentą⁴⁴. Tabako augalai išaugę dirvoje, kuriose yra boro (B) arba kalcijaus (Ca) trūkumas, pagamina aukštesnį alkaloidų procentą cigaretinio tabako lapuose, negu tose dirvoje, kuriose trūksta azoto (N), fosforo (P), kalio (K), magnio (Mg) arba sieros (S)⁴⁵.

Vandens režimas dirvoje irgi labai atsiliepia nikotino susikaupimui tabako augale, nes yra pastebima, kad jei vandens kiekis patiekiamas augalui yra žemiau optimumo, alkaloidų koncentracija tabako augalo audiniuose didėja, ir atvirkščiai, jei vandens patiekiamas daugiau negu optimumas, alkaloidų koncentracija mažėja. Kanadoje, kur tabako farm vienetai yra pakankamai dideli (25-40 akr apšodinti cigaretiniais tabakais) yra ekonomiškai sėkmingi irigacijos sistemos. Joms vanduo imamas iš vairių šaltinių kaip upių, ežerų, natūralinių ar iškastų prūdų, ir padeda papildyti vandens trūkumą tabako plantacijose dirvoje, tuo būdu žymiai pakeičiant lapų derlių iš ploto vieneto, kartu sumažinant nikotino koncentraciją gautame produkte⁴⁶. Kur nėra irigacijos, vasaros kritulių pasiskirstymas lemia, kaip veikia derliaus aukštumas ir nikotino koncentracija, o tada sausais metais nikotino koncentracija būna aukštesnė.

Alkaloidų produkcija augale iš dalies priklauso ir nuo azotinių maisto medžiagų išteklių dirvoje. Prieinamo augalams azoto kiekiui didėjant ligi tam tikro lygio, derliaus ir alkaloidų produkcija irgi didėja, bet nebūtinai didėja alkaloidų koncentracija, nes dažniausiai derlius nuo azoto didėja sparčiau, negu alkaloidų kaupimasis. Tuo būdu dėl atsiskiedimo, alkaloidų procentas krinta, kylant bendram derliui iš ploto vieneto. Kitos maisto medžiagos, kaip fosforas, kalis ir magnis, turi irgi šiek tiek tokios alkaloidų produkcijai.

⁴⁴ F. A. Wolf ir W. W. Bates, *Extent of Tobacco Root Development as Related to Nicotine Content of the Plant Parts*, žr. *Tobacco Science*, 1964, 8t., 67-69 psl.

⁴⁵ T. C. Tso, J. E. McMurtrey, Jr. ir Tamara Sorokin, *Mineral Deficiency and Organic Constituents in Tobacco Plants. I. Alkaloids, Sugars, and Organic Acids*, žr. *Plant Physiology*, 1960, t. 35, 860-864 psl.

⁴⁶ E. K. Walker ir L. S. Vickery, *Some Effects of Sprinkling Irrigation of Flue-Cured Tobacco*, žr. *Canadian Journal of Plant Science*, 1959, 39 t., 164-174 psl.

Technikinis cigaretinio tabako subrendimas atsiliepia kiek pakilusi nikotino koncentracij lapuose, gi greitesnis džiovinimas veikia sumažinan iai nikotino koncentracij . Apatin je augalo dalyje aug lapai pagamina žemesn nikotino koncentracij už viršutinius. Alkaloid procentas lapuose yra teigiamoje koreliacijoje su lapo chlorofilo procentu, o šis pastarasis dažnai vartojamas apibr žti lapo subrendimo laipsn⁴⁷. Daugumas nesubrendusio tabako pavyzdži turi mažiau azoto, nikotino ir kalio, bet daugiau cukraus, negu subrend s tabakas⁴⁸.

Jau senokai pasteb ta, kad žyd jimo pradžioje nulaužus tabako augalo virš n , alkaloid produkcija ir j sukaupimas viršutiniuose lapuose padid ja⁴⁹. T pat rezultat gauname, kai virš n nulaužus pašaliname musius smarkiai augti gius iš viršutini palapi . Tai galima padaryti rankomis arba panaudojant tam tikrus chemikalus, pavyzdžiui, *maleic hydrazide*, emulsifluotas mineralines alyvas, kai kurias riebalines r gštis. Kur rank darbas, kaip šiaurinis Amerikos kontinente, yra labai brangus, giams iš palapi pašalinti vartojama tik chemikalai. *Maleic hydrazide* yra uždraustas Kanadoje d l jo galimos takos chromozom aberacijas ir d l kit negeistin agronomišk tak . JAV tokios centralizacijos praktiškai negalima vesti ir tod l *maleic hydrazide* yra gana pla iai vartojamas. Bendrai vyraujanti nuomon yra, kad *maleic hydrazide*, b damas hormoninio tipo chemikalas sutrukdo palapi gi augim , dezorientuojan iai paveikdamas besidalinias celes. Jo takoje augalas pagamina mažiau alkaloid , bet daugiau cukr , negu ranka pašalinant palapi gius. Kiti chemikalai tam pa iam reikalui vartojant irgi kiek sumažina alkaloid kiek lapuose.

Nikotinas tabako d me

Svarstant klausimus surištus su tabaku ir jame esamu nikotinu, svarbu žinoti kas gi atsitinka su tabaku, r kant cigaret . Trumpai tariant, medžiagos esan ios pa ioje r komos cigaret s degimo zonoje yra oksiduojamos, tai yra jungiasi su oro elementu deguonimi ir tuo b du yra sunaikinamos, t.y. sudega. Tuoj už degimo zonos temperat ra yra palyginti labai aukšta, kuri gali *⁴⁸

⁴⁷ E. K. Walker, *Correlations Among Physical Characteristics, and Between Physical and chemical Characteristics, in cured Leaves of Flue-Cured Tobacco Harvested at Different Stages of Maturity*, žr. *Tobacco Science*, 1968, 12 t., 86-90 psl.

⁴⁸ G. H. Wil tshire, *Maturity problems in Rhodesian tobacco*, žr. *Proceedings of the Rhodesian Scientific Association*, 1969, 54 t., 4-22 psl.

⁴⁹ W. W. Garner, *The Production of Tobacco*, New Yorkas 1951.

svyruoti nuo koki 500 ligi 700°C, priklausomai nuo oro srov s traukimo intensyvumo. Daugumas šioje zonoje esan i tabako jungini yra arba distilijuojami, arba sudega, ir belieka tik nedegan i medžiag skeletas, t.y., pelenai. Kadangi r kant oras yra traukiamas per degimo zon , tai distiliatai ir degimo produktai pereina v sesn cigaret s dal , kur kondensuojasi pusiau skystas dalelytes ir j dalis nus da ant ten esan io tabako. Degimo zonai toliau slenkant, šios medžiagos v l perdistilijuojamos arba sudega. Tuo b du, juo ar iau nuor kos, juo bus daugiau ant tabako nus d kondensuot daleli iš d mo.

Tabako d mas yra aerolis, sudarytas iš pusiau skyst dalely i , kuri viename dujin s faz s kubiniame cm yra apie 3 milijardus. T dalely i diametras svyruoja nuo 0,1 ligi 1 mikrono (10⁷-10⁻⁶). Šalia dujini medžiag , kaip elementinis azotas, deguonis, vandenilis ir kitos kurios nesikondensuoja, d me dar yra eil laki jungini , kurie yra gar pavidale. Tuo b du d m sudaro tikrosios dujos, garai ir pusiau skystos aerolin s dalelyt s. Gar pavidale daugiausia yra žemo molekulinio svorio karbonilini jungini , eil bazi , kaip aminai, piridinas ir jo derivatai, ir jei d mas yra šarmin s reakcijos, tam tikras lakaus nikotino kiekis. R gš iame cigaret s d me beveik visas nikotinas, ligi 99,7%, yra pusiau skystose aerolin se dalelyt se ⁵⁰. Bandytais taip pat yra nustatyta, kad nikotinas tabake gali b ti ir maišytame pavidale, t.y., laisvo nikotino ir jo drusk mišinys. Laisvasis nikotinas distilijuojasi pagrindin d mo srov lengviau negu jo druskos. Laisvo nikotino proporcija nuo viso tabake esan io nikotino labai priklauso nuo vietov s, kur tabakas auga.

R kant cigaret , pagal dabartinius laboratorij metodus (vienas patraukimas per minut , 35 kubini cm patraukimo t ris, 23 mm nuor ka) rasta, kad 20% viso nikotino pereina pagrindin d mo srov traukiant, 40% šalutines sroves netraukiant, 6% lieka nuor koje, ir 34% sunaikinama degimo zonoje. Pagrindin d mo srov , r kant cigaret , dažniausiai duoda r gš ios reakcijos d m (pH 4,5-6), o cigaro yra daugiau mažiau šarmin (pH 8-9). Šarminis d mas yra stiprokai erzinantis ir tod l retai traukiamas plau ius. Nornikotino tik maža dalis, apie 5% viso esan io tabake, pereina pagrindin d mo srov . Priežastis yra ta, kad nornikotinas yra mažiau lakus už nikotin , ir, be to, degimo zonoje daug lengviau sunaikinamas.

---

⁵⁰ H. Kuhn, *Tobacco Alkaloids and their Pyrolysis Products in the Smoke*, žr. *Tobacco Alkaloids and Related Compounds*, išleido U. S. von Euler, New Yorkas 1965, 33-49 psl.

Tabakas, o kartu ir alkaloidai, paioje r komos cigaret s degimo zonoje yra išstatyti vairiems kitimo procesams, kaip vandens nugarinimui, vandenilio atom ar amino grupi atsk limui, molekulinė vienet suskaldymui mažiau sud tingus junginius. Iš to seka, kad d me atsiranda daug nauj jungini , kurie normaliai tabake nerandami ir kuri sud tis gali b ti daugiau ar mažiau komplikuoata.

Cigaretes r kant, d mas dažniausiai traukiamas plau ius. Giliai traukiant, beveik visas d me es s nikotinas, 90-100%, gali b ti žmogaus k ne absorbuotas. D mo visai ne traukiant, o tik burna r kant, tik 5-10% nikotino absorbuojama. Pagal kiek senesn informacij ⁵¹, iš vienos cigaret s, kuri paprastai turi vien gram tabako, r kytojas vidutiniškai absorbuoja apie 2,5 mg nikotino. Ta iau išplitus filtr vartojimui ir sumažinus nikotino kiek tabako žaliavoje, absorbuotas nikotino kiekis bus žymiai sumaž j s ir tur t b ti žemiau kaip vienas mg iš cigaret s.

Daug kas mano, kad tabako r kymo paprotys vargiai išnyks, tod l es reikia, kad tabako tyrin tojai surast b dus sumažinti ligi minimumo rizik r kan iojo sveikatai ^{51 52}.

Cukrumi turtingo tabako d me, pavyzdžiui, šviesaus cigaretinio tabako d me, nikotinas yra daugiausia druskos pavidale ir tod l lengvai persisunkia per plau i alveoli epitel , d m kv pus. Maža cukraus turin io tabako d me, kaip cigarinio ar pypkinio tabako, beveik visas nikotinas yra kaip laisva baz , tuo b du priduoata d mui šarmin reakcij ir l tai pereina per epitel

Tabakas cigaret je paprastai turi 12-14% vandens, o cigar 8-10%, pypkinis 14-16%⁵³, ir toks dr gm s kiekis laikomas normaliu. R kant tok tabak normaliu grei iu, pagrindin cigaret s d mo srov turi 20-25% viso cigaret s nikotino, 15-20% cigaro, ir 40-50% pypkinio tabako. Pamažu r kant cigar apie 60% nikotino sunaikinama degimo zonoje, 5-20% pereina šalutines d mo sroves, ir tik 20% pereina pagrindin d mo srov ir tuo b du r kytojo burn . Gi jei cigaras r komas greitai, tik 20-40% nikotino sunaikinama degimo zonoje. Panaši situacija yra ir ciga-

⁵¹ P. S. Larson, *Absorption of Nicotine under Various Conditions of Tobacco use, i.r. Annales of the New York Academy of Science*, 1960, 90 t., 31-35 psl.

⁵² H. Kuhn, *The Technical and Biological Possibilities of the Breeding of Tobacco Varieties with Lower Nicotine Content, zr. Second International Scientific Tobacco Congress*, Bruxelles 1958, 337-350 psl.

⁵³ W. Reisch, *Nikotinarmer Tabak, žr. Der deutsche Tabakbau*, 1969 m. 10 nr., 109-111 psl.

retes r kant, pavyzdžiui, cigaret r kant 8 minutes, labai maža nikotino pereina pagrindin d mo srov ; jei r kymo laikas yra sumažinamas ligi 4-5 min., 20-35% nikotino pereina pagrindin d mo srov ; o jei r kymo laikas sumažinamas ligi 2 min., apie 50% nikotino pereina pagrindin d mo srov .

Cigaret s degimo produkt analiz mis nustatyta, kad kai kurie degimo produktai, pavyzdžiui, amoniakas, randami beveik išimtinai tik šonin se d mo srov se, o kiti, kaip ciano vandenilio r gštis randama tik pagrindin je d mo srov je. Daugumas kit jungini pasiskirsto dažniausiai nelygiai tarp ši kraštutinum . Šonin se cigaret s d mo srov se nuodingo anglies monoksido (CO) randama apie 11 kart mažiau negu anglies dvideginio (CO₂), o pagrindin je d mo srov je anglies monoksido yra mažiau tik apie 4 kartus, palyginant su anglies dvideginiu.

Nikotino vedimas kraujo apytakos sistem r kant gali b ti praktikuojamas tik d ka žmogaus k no sugeb jimo greitai degraduoti ir eliminuoti nikotin ir tuo b du apsaugoti k n nuo didesni nikotino kieki susitelkimo.

Nikotinas ir jo metabolitai yra ilgainiui visai pašalinami iš organizmo. Apie 10% absorbuoto nikotino randama nepakeistoje formoje šlapume, gi likusioji nikotino dalis yra metabolizuojama ir tik tada išskiriama iš k no. Svarbiausias metabolizmo produktas yra kotininas, kuris chemiškai yra oksiduotas nikotinas. Kotininas gali b ti ir toliau oksiduojamas. Yra, ta iau, ir kitoki nikotino metabolizmo keli . Visokie nikotino metabolitai neturi praktiškai jokio farmakologinio veikimo. Daugiausia nikotino metabolizuoja kepenys.

Nikotino ir smal kiekis rinkoje esan iose cigaret se labai svyruoja, ta iau ši medžiag kiekis šiandie yra gana žymiai sumaž j s. Kanadoje, 1972 m. pradžioje, iš 75 analizuot cigare i r ši , 15 tur jo mažiau negu 1 mg nikotino d mo ekstrakte, sur kius vien cigaret , 58 r šys tur jo nuo 1,0 ligi 1,3 mg, ir tik dvi r šys tur jo 1,4 mg, kuris buvo rastas tada aukš iausias kiekis. Tose pa iose cigaret se d mo smal (*TPM - Total particulate matter*) 4 r šys dav 9 ar mažiau mg kas cigaret , 9 r šys — 10-15 mg, 31 r šis—16-20 mg, ir 30 r ši — 21-23 mg.

Nikotinas absorbuojamas k n bet kokiu b du naudojant tabak , ne tik r kant. Naudojant kramtom j ar šniaukiam j tabak , absorbavimas yra galimas ligi 100%.

Tyrimais nustatyta, kad nikotin metabolizuoja, t.y., perdirba paprastesnius junginius, kitaip sakant j sunaikina, kepenys, inkstai ir plau iai, gi smegenys, diafragma, kasa, plonosios žarnos

ir antinkstin s liaukos nemetabolizuoja⁵⁴. Manoma, kad inkstai pašalina apie 10%, o kepenys 80% viso absorbuoto nikotino.

Naudojant ¹⁴C paženklint nikotin nustatyta, kad jis ir jo metabolitai labai greitai akumuliuojasi peli ir ka i smegenyse, bet taip pat gana greitai iš ten ir išnyksta⁵⁵. Iš kit organ , kuriuose daugiau nikotino akumuliuojasi, pamin tini antinkstin s liaukos, gleivinis skrandžio sieneli sluoksnis ir kraujo ind sienel s. Inkstuose pasteb tas aukštas radioaktyvumo susikoncentravimas, nes per juos dar nesunaikintas nikotinas ir jo metabolitai yra pašalinami.

Mažos nikotino doz s veikia stimuliuojan iai nerv sistem , gi didel s doz s po pradin s stimuliacijos gali sukelti depresij . Normaliai r kant, k nas neabsorbuoja tiek nikotino, kad sukelt depresij arba paralyži .

Nikotino injekcija venas, bendrai imant, pakelia arterin kraujo spaudim , matomai d ka stimuliuojan io veikimo tam tikrus simpatinio nervo centrus. Nikotinas taip pat kiek veikia virškinam j kanal , nes pel s ir triušio izoliuotos žarnos, reaguodamos nikotin , susitraukia.

Mirštama nikotino doz žmogui yra 50-60 mg, jei visas tas kiekis iš karto vedamas kraujo apytak . Toksik in doz yra 4 mg. R kantysis dažnai absorbuoja per dien daugiau nikotino negu toksikin doz , ta iau to efekto n ra d ka žmogaus organizmo sugeb jimo greitai detoksikuoti.

Jei r kantiesiems injekcijos b du vedama 1,3 mg nikotino, jie dažnai jau ia malon jausm ir kur laik po to yra nelink r kyti. Ner kantieji po tokios injekcijos sukelt pajutim dažniausiai apib dina keistu⁵⁶.

Seniau tabako augalo kokyb buvo vertinama pagal jo d mo savybes. Dabar, sveikatingumo kryptimi orientuoti tabako tyri n jimai turi dar papildomai vertinti tabako d mo kondensato reliatyvin biologin aktyvum .

Žem s kio bandym stotyse ir kitose institucijose dirb moks lininkai sudar daug nauj veisli su pakeltu derlingumo poten-

⁵⁴ E. Hanson, P. C. Hoffman ir C. G. Schmiterlow, *Metabolism of Nicotine in Mouse Tissue Slices*, žr. *Acta Physiologica Scandinavica*, 1964, 61 t., 380-392 psl.

⁵⁵ C. G. Schmiterlow ir E. Hanson, *Tissue Distribution of C¹⁴-nicotine*, žr. *Tobacco Alkaloids and Related Compounds*, išleido U. S. von Euler, New Yorkas 1965, 75-86 psl.

⁵⁶ B. Ejrup, *The Role of Nicotine in Smoking Pleasure, Nicotinism, Treatment*, žr. *Tobacco Alkaloids and Related Compounds*, pp. 333-345, išleido U. S. von Euler, New Yorkas 1965.

cialu, pagerinta kokybe ir didesniu atsparumu ligoms. Atrenkant šitokius augalus, jie lyginami su standartin mis veisl mis. Ta iau r kymo ir sveikatos problema prideda visai nauj dimensij . Pirmiausia, jau yra atpažinta nemažiau 1300 jungini tabake ir jo d me, bet tik apie nedaugel iš j turima duomen apie j galim nepageidaujam veikim . Antra, n ra patikim sistem vertinti, kada tabakas ar jo produktai yra saug s vartoti. Be to, cigaret s d mas yra laikoma tur s lengv karcinogenini savybi , bet t nepageidaujam jungini kiekis yra paprastai labai mažas ir tod l sunku parodyti j buvim tabake ar jo d me.

JAV *Surgeon General*, pradant 1964 m., skelbia kasmet raportus, apžvelgiant ius mokslinius tyrim jimus apie cigare i r kymo santyk su žmogaus ligomis ir perankstyva mirtimi ⁵⁷. Kiekviename ši raport stengiamasi patvirtinti ir sustiprinti pagrindin pirmojo raportu teiz , kad cigaret s yra viena iš svarbi j mirties ir ligos priežas i . Visuose tuose raportuose kalbama tik apie cigare i r kymo žal sveikatai, o apie sud tines d mo dalis tik kartais prisimenama. Pavyzdžiui, 1971 m. raporte kalbant apie širdies ligas, santraukoje primenama, kad cigare i r kymas gali prisid ti prie vainikini (*coronary*) širdies lig išsvystymo, ar jau esam lig paastrinimo ir, kad nikotinas ir anglies monoksidas prisideda prie ši nenormali proces išsvystymo. O trumpame raportu skyrelyje apie kenksmingas cigaret s d mo sud tines dalis, anglies monoksidas, nikotinas ir tabako smalos priskirtos prie grup s medžiag , kurios beveik tikrai (*most likely*) kenkia sveikatai. Kitos gi medžiagos priskirtos prie toki , kurios gali kenkti (*probably*) ar yra tarimo, kad gali kenkti (*suspected*).

Apie farmakologin veikim antrini tabako alkaloid literat ra yra labai ribota, ir žini tuo b du turima labai maža. Bandymai, siekantys palyginti antrini alkaloid veikim su nikotinu, yra šiek tiek daryti su gyvuliais, ta iau joki tyrim , n ra daryt su žmogaus organizmu. Iš tyrim su gyvuliais sprendžiama, kad antrini alkaloid veikimas yra panašus nikotino, tik jie yra mažiau nuodingi.

Br onius Povil ait is

Tillsonburg, Ontario, Kanada
1974 m. vasario 1 d.

---

⁵⁷ *The Health Consequences of Smoking*; United States Department o Health, Education and Welfare, Washington 1972 ir 1973 m.

NICOTINE IN TOBACCO AND SMOKING

by

Br onius Povil ait is

Summary

Only 10-15% of the vascular plant species in the plant kingdom synthesize alkaloids. Since the great majority of the plants manage to survive without alkaloids and while much has been learned about their biogenesis and metabolism, their function in the plant is still largely unknown. The chemical composition of alkaloids from the genus *Nicotiana* features a pyridine ring to which, in position 3, is attached a piperidine ring. The latter may be 5- or 6-membered and may contain no double bonds or as many as three. The primary alkaloid in *N. tabacum* and *N. rustica* is nicotine. In certain converter stocks of *N. tabacum* part of the nicotine is demethylated to form nornicotine. Nicotine is the principal alkaloid in a number of *Nicotiana* species, whereas nornicotine is the principal alkaloid in a number of other species. Anabasine is principal alkaloid in *N. glauca*.

The root tips are the loci of nicotine formation. It is believed that nicotine is being synthesized in the tobacco plant from the universal metabolites nicotinic acid and ornithine, and anabasine is formed from nicotinic acid and lysine. Nicotinic acid is a precursor of the pyridine ring of these two alkaloids. Demethylation of nicotine to form nornicotine takes place in the leaves, mostly during the curing process. The distribution of nicotine content in a tobacco plant may be like this : in the leaves 87%, in tap roots 2%, in latera lroots 4%, and in fibrous roots 7%.

Tobacco alkaloid content, similarly to yield, is apparently a quantitative character and is genetically controlled. In bright cigarette tobacco, general combining ability was always found to be significant, whereas specific combining ability was not significant. Employing other statistical methods, variance for additivity was always found significant, whereas variance for dominance was either significant or not significant, depending on the cultivars involved, and epistatic variance for additivity x additivity was not significant. Recent studies in hurley tobacco indicated that low alkaloid lines differ from lines with normal alkaloid content at two important nonlinked loci, and that these loci differ in their dosage effects. Gene action was, however, primarily additive. Genetic and phenotypic correlation coefficients between yield of cured leaf and alkaloid content was found in most cases to be nega-

tive and considerable in numerical value. The genes converting nicotine to nomicotine are unstable and their spontaneous mutation rate is quite high, which necessitates double attention in producing breeder's seed. In order to introduce greater variability among the characters of tobacco cultivars, intra- and inter-specific hybridization is being utilized as well as induction of artificial mutations by way of ionizing radiation or chemical mutagens.

Reduced supply of water in tobacco growing soils favors production of high nicotine content in most tobacco types, whereas excessive water supply results in reduced nicotine content. However, oriental, or aromatic, tobaccos produce relatively low alkaloid content even if there is reduced water supply. Increasing leaf maturity of bright cigarette tobacco at harvest time shows a trend toward higher nicotine content.

The conversion of nicotine to nornicotine is controlled by a major gene which is dominant for conversion. The existence of positive correlation between nicotine conversion and "cherry redness" has been demonstrated.

Deep soils favor development of extensive root systems. Since nicotine elaboration is almost wholly localized in tissues near the root tip, plants having the largest root systems elaborate the largest content of nicotine. High rainfall and low temperature normally lead to a decrease in leaf nicotine content. It is generally agreed that nicotine content increases under conditions of water stress. The water stress in the root environment can be changed by irrigating the fields. An increase in irrigation water lowers the total alkaloid content in the tobacco leaf. Topping causes a greater buildup of alkaloids in the top of the plant. Suckering produces similar results as topping. Tobacco sprayed with maleic hydrazide to control suckers, contains less alkaloids than the hand-suckered one.

Under normal smoking conditions, the main smoke stream of a cigarette contains 20-25% of the total nicotine, 15-20% of a cigar, and 40-50% of pipe tobacco. In the smoke tobacco rich in sugars, nicotine is mainly in salt form and penetrates readily the epithelium of the lungs after being inhaled. In the smoke of tobacco low in sugars, such as cigars or pipe tobacco, nicotine is almost entirely as a free base to give an alkaline reaction of the smoke with a low power of penetration through the epithelia. The mode of smoking, the length of cigarette, cigar, pipestem, quantity of tobacco, smoking time, character of suction, and the degree of inhalation influence the nicotine content of the mainstream smoke. Liver, kidney and lung metabolize nicotine, whereas brain, diaphragm, spleen, small intestine, and adrenal glands do not. Kidneys eliminate about 10% and the liver 80% of nicotine. Small doses of nicotine have a stimulating action on the central nervous system, whereas with large doses depression follows stimulation. Lethal nicotine dose for man is 50-60 mg when applied at once, and the toxic dose is taken to be 4 mg.

V Ž SUKELIANTIEJI CHEMINIAI MAISTO PRIEDAI

I. žanga

Pastaraisiais laikais, sumodern jus maisto pramonei, buvo prad ta vartoti maisto gamyboje vair s cheminiai junginiai, angl spauldoje dažnai vadinami *Food additives*.

Pagal Howard J. Sanders¹, jau 1955 metais vien tik maisto pramon Amerikoje (USA) suvartojo 419 milijon svar vairi chemikal , o jau 1965 metais suvartojo 661 milijon svar . Per dešimt met chemini maisto pried suvartojimas pakilo beveik 58%. Tas pats Howard J. Sanders mano, kad, did jant maisto pareikalavimui ir gamybai, 1975 metais jau bus suvartota apie 1,03 milijardo svar vairi chemikal maisto pramon je. Tai kiekvienam gyventojui tekt apie 5 svarus.

Šiandien maisto pramon je yra vartojama apie 2.000 vairi chemikal . Kok maisto produkt mes bepaimsime, visur rasime keli r ši chemikalus. Vienur jie yra dedami tam, kad pats gaminys gražiau atrodyt ; kitur — kad b t pagerinta pagaminto produkto kokyb ar prailgintas jo amžius.

Jei paimsime, pavyzdžiui, m s kasdien vartojam balt duon , ten labai dažnai, su nedideliais svyravimais, rasime sekan ius chemikalus : mono-glicerid , di-glicerid , mono-kalcio fosfat , kalcio propionat , natrio propionat , amonio sulfat , amonio chlorid , kalcio sulfat , kalio chlorid , kalio bromat . Re iau, kai kuriose duonos r šyse dar randamas chloro dioksidas ir natrio diecetas.

Arba jei paimsime dirbtinus pieno miltelius «Coffee-Mate», ten rasime šias sudedam sias dalis: džiovint kukur z sirup , augalinius riebalus, natrio kazemat , dikalio fosfat , mono ir di-glicerid , natriosilikono-aluminat , trikalcio fosfat , dirbtinius dažus ir dirbtinius prieskonius.

Nuodingi cheminiai priedai. — Per ištis eil met daug chemikal buvo vartojami maisto pramon je. Tik po to, kai paaišk jo j karcinogeninis veikimas, dalis j buvo uždrausta vartoti. Prieš keliolika met kai kurios kompanijos labai pla iai vartojo

¹ *Food Additives*, žr. *Chemical and Engineering News*, 1966 m. spalio 10 d., 100 psl.

monochloracetin r gšt vyno, bealkoholini g rim , salot ir agurk konservavimui. Po to, kai žmon s, vartodami tok maist prad jo sirgti, F ir D (*Food and Drug*) administracija 1940 metais uždraud vartoti maisto pramon je monochloracetin r gšt .

Arba, apie 25 metus buvo vartojamas azototrichloridas (Agene) milt baltinimui. Tik 1946 metais anglas dr. Edward Meklanby pasteb jo, kad šunys, maitinami azototrichloridu baltintais miltais, susergera isterija (nerv liga). Tik v liau paaišk jo, kad azototrichloridas chemiškai veikia miltuose esan i metionin r gšt ir pagamina nauj nuoding chemin jungin — metioninosulfokamin , kuris kat se iššaukia konvulsijas, o šunyse — isterij ². —

1949 metais *F & D* administracija uždraud vartoti azototrichlorid milt baltinimui.

Arba dulcinas-dirbtinis cukrus, kuris yra 250 kart saldesnis už nendri ar runkeli cukr , tik 1950 metais buvo uždraustas vartoti maisto gamyboje, kai paaišk jo, kad jis pel se iššaukia kepen v ž. Dabar draudžiama vartoti ir sacharin , kuris, manoma, taip pat sukelia v ž .

Taigi, kaip matome, su dirbtiniais maisto priedais turime b ti labai atsarg s, neži rint kad ir duotas *F & D* administracijos leidimas.

Dabar jau visose šalyse atsakingos staigos yra daug atsargesn s duodamos leidim bet kok chemin jungin vartoti maisto gamyboje. Vis pirma tos staigos tok pried maist tiria kelearius metus su keliomis gyvuli r šimis, nor damos išaiškinti, ar jis n ra karcinogeninis.

Maisto pramon ir chemikalai. — Jau prieš Kristaus laikus egiptie iai maisto konservavimui vartojo drusk . Archeologai Egipte prie Esna vietov s yra atrad gerai išsilaikiusi druskoje užkonservuot žuv , kuri buvo apdengta moliu, kad nepreit oras ³.

Kinie iai drusk jau vartojo 2.200 met prieš Krist . Senov s Graikijoje druskos vartojimas maisto konservavimui taip pat buvo pla iai žinomas. Jie savo maisto dietoje tur jo net kelias s dytos žuvies r šis. Senov s rom nai druskos vartojim maisto konservavimui išmoko iš graik . Ir tik žymiai v liau maisto konservavimui buvo prad ta vartoti r kymas ir fermentacija.

Bet tikra apsauga nuo maisto gedimo prasid jo tik nuo Nicolas Appert laik . Jis pirmas 1795 metais prad jo maist konservuoti Napoleono kariams, kaitindamas t maist hermetiškai

² Ten pat, 108 psl.

³ L. B. Jensen, *Mans Food*, 1953, 170 psl.

uždarytose metalin se d žut se. Taip pat labai daug prie to prisidjo pranc z chemikas Louis Pasteur, kuris eksperimentiniu b du ištyr maisto gedimo priežastis ir apie rastus davinius paskelb Pranc z Mokslo Akademijos suvažiavime⁴ 1864 metais. Nuo to laiko ir prasidjo pilna žodžio prasme tikroji maisto pramon .

Maisto pramon niekad nesitenkino tik tuo, kad maistas konservuotose d žut se negest . Jai taip pat r p jo, kad tas maistas, bestov damas konservuotose d žut se, neprarast savo skonio, nepakeist savo strukt ros ir spalvos.

Taip metai po met buvo prad ta d ti maist chemikalus, kurie vienokiu ar kitokiu b du pagerindavo maisto kokyb ir jo skon , išryškindavo jo spalv ar prailgindavo jo išsilaikymo laik .

Pradžioje maisto pramon d jo maist vairi r ši chemikalus beveik visiškai nekreipdama d mesio tai, ar šie chemikalai yra kenksmingi žmogaus sveikatai ar ne. Chemikal vartojimas maisto pramon je be jokios kontrol s tiek kitose pasaulio šalyse, tiek Amerikoje, t s si iki 1906 met .

Pirmas originalus aktas, draudžiantis chemikal vartojim maisto pramon je, buvo paskelbtas Amerikoje 1906 metais⁵. Nors jau 1906 metais buvo paskelbtas statymas, bet chemikal vartojimas maisto pramon je dar vis buvo labai laisvas, nes pirmasis aktas kalb jo tik, kad chemikalai turi b ti nekenksmingi sveikatai, bet visiškai neliet klausimo: kiek t chemikal galima d ti maist ? Tik 1958 ir 1960 metais šio statymo papildymai jau nustat vadinamas toleruotinas ribas maiste vartojamiems dažams ir kitiems chemikalams.

Amerikoje (JAV) maisto ir vaist prieži ra yra pavesta *Food and Drug* administracijai. Ji sutrumpintai vadinama *F&D* administracija.

Dabar *F&D* administracija, prieš išduodama leidim vartoti maisto pramon je nauj chemikal , reikalauja nemažiau 2 met tyrimo bent su dviem gyvuli r šimis ir tik tada, kai pasirodo, kad bandomasis chemikalas n ra kenksmingas sveikatai, yra duodamas leidimas j vartoti maisto pramon je.

Taip pat negalima sakyti, kad visi maisto pramon je vartojami chemikalai yra kenksmingi žmogaus sveikatai ir j vartojimas yra nusikaltimas. Jei atimtume iš maisto pramon s šiandien prieš maisto gedim vartojam chemin maisto apsaug , ar jei atimtume visus žem s kyje vartojamus chemikalus, kaip, pavyzdžiui, pesticidus ir fungicidus, tai v l tur tume gr žti pirm j amži žem s

⁴ Nor ma W., *The Technology of Food Preservation*, 1959, 171-173 psl.

⁵ Thomas E. Fur ia, *Handbook of Food Additives*, 1968, 9 psl.

k ir aštuonioliktojo amžiaus maisto pramonės išsivystym bei gamyb .

Chemikalai ir v žys. — Ketvirtame amžiuje prieš Krist to laiko graik mokslininkas Hipokratas, kuris yra laikomas medicinos k r ju, yra raš s, kad «sveikata priklauso nuo harmonijos tarp žmogaus ir j supan ios aplinkumos ». Pasirodo, kad jo galvojimas buvo teisingas.

Per paskutinius 50 met visame pasaulyje išsipl tus pramonei, žymiai padid jo ir mirtingumas nuo v žio lig .

Pagal dr. S. Epštein⁶ davinius, kuriuos matome I lentel je vien tik JAV 1969 metais v žiu mir daugiau žmoni , negu j žuvo II pasauliniame kare.

1. Lent el

J. Amerikos Val styb se mir usi v žiu 1969 metais pal yginimas su mir usiais d l kitoki priežas i .

V žiu mir 1969 metais	323.000
Žuv II pasauliniame kare	292.000
Žuv auto nelaim se 1969 metais	59.600
Žuv Vietnamo kare per 6 metus	41.000
Žuv Kor jos kare per 3 metus	34.000
Mir nuo polijo ligos 1952 metais	3.300

Ta iau, kaip paskutinieji statistikos daviniai rodo, susirgimai v žiu nemaž ja, bet did ja. Ir jau 1972 metais buvo užregistruota 610.000 susirgim v žiu. Šie faktai paskatino viso pasaulio mokslo žmones ieškoti atsakymo š klausim . Jau 1963 metais *World Health organizacija* pareišk ⁷, kad apie 90% v žiu susirgim priežastis yra v ž sukelian i chemikal veikimas.

Šiandien sakoma, kad yra apie 1.000 vairi chemikal , kurie iššaukia v ž tiriamuose gyvuliuose. Panašiai yra liudij keletas šios srities specialist specialiam kongreso komitete, kuris tyrin ja chemikal tak v žio išsivystym .

Tai jau didesniu tikrumu patvirtino pats Amerikos National Cancer Instituto direktorius dr. Frank J. Rauscher, Jr. 1972 metais, lapkri io m nes savo pareiškime, kur paskelb straipsnyje *Nauji laim jimai kovoje su v žiu*⁸. Jis sako, kad šiandien 80-85% susirgi-

⁶ S. Epstein, *Environmental Determinants of Human Cancer*, žr. *Cancer Research*, 34 t., 1974, 2425 psl.

⁷ Ten pat.

⁸ Žr. *U. S. News and World Report*, 1972, XI, 27, 38 psl.

m v žiu yra taigojami išor s poveiki . Kitais žodžiais sakant, v žys žmoguje išsivysto d l to, kad žmogus nuolatos yra veikiamas vienokiu ar kitokiu b du išor s karcinogenini faktori .

Dr. Frank J. Rauscher v žio susirgim kilm grupuoja tris pagrindinius skyrius :

Biologin s kilm s - virusai,

Chemin s kilm s - veikiant chemikalams,

Fizin s kilm s - veikiant x-spinduliams arba alfa, betari gamma radiacijai.

Pastaruju laiku mokslininkai randa dar vien svarb faktori — tai pat maist , pavyzdžiui, perdidelis vartojimas riebal , ma-noma, sukelia stor j žarn v ž ir moteryse — kr tin s v ž -

World Health organizacija (WHO) savo knygoje ⁹ v ž suke-lian ius cheminius junginius skirsto 8 grupes:

- 1 Policikliniai angliavandeniliai,
- 2 Aromatiniai aminai,
- 3 Chloro angliavandeniliai,
- 4 Nitrozo junginiai,
- 5 Neorganiniai elementai,
- 6 Nat raliai gamtoje pasitaik karcinogeniniai junginiai,
- 7 Hormonai,
- 8 Biologiniai alkaliniai junginiai.

Dr. C. E. Searle ¹⁰, Birmingham Universiteto profesorius, visus v ž sukelian ius cheminius junginius, straipsnyje *Chemikal kar-cinogeniškumas*, skirsto 7 grupes:

- 1 Policikliniai aromatiniai angliavandeniliai,
- 2 Aromatiniai aminai,
- 3 Azo junginiai,
- 4 Chloriniai junginiai,
- 5 Nitrozo junginiai,
- 6 Nat raliai gamtoje pasitaik karcinogeniniai junginiai,
- 7 Biologiniai alkaliniai junginiai.

Dr. C. E. Searle visiškai neduoda atskiros grup s neorgani-niams elementams ir hormonams. Šias grupes *WHO* kaip tik laiko labai svarbiomis ir išskirtinomis iš kit . Bet dr. C.E. Searle gan ryškiai atskiria azogrup nuo aromatini amin grup s.

⁹ *Health Hazards of the Human Environment*, išleido *World Health Or-nanizations*, Geneve 1972, 227-228 psl.

¹⁰ *Chemical Carcinogenesis and their Significs*, žr. *Chemistry in Britain*.

II. Policikliniai aromatiniai angliavandeniliai maiste

R kyta žuvis ir r kyta m sa. — Jau 1918 metais buvo pastebta, kad angli smala iššaukia karcinomas (tai piktybin v žio forma) kralik ausyse ir tumorus (auglius) peli odoje, bet tada dar nebuvo žinomas to smaloje esan io aktyvaus faktoriaus, iššaukian io v ž , vardas. Tik 1933 metais pavyko izoliuoti iš angli smalos ir nustatyti gryn karcinogenin chemikal — 3,4-benzpiren¹¹, kuris pasirod ir yra min t susirgim priežastis.

Šis karcinogeninis cheminis junginys, pasirodo, labai dažnai pasitaiko žmoni vartojamame kasdieniniame maiste. 3,4-benzpirenas yra randamas : degintoje kavoje, r kytoje m soje, r komose cigaret se, mažesniuose kiekiuose jo yra ir ore, kuris atsiranda nuo degan io benzino ar kit degan i organini medžiag .

Pagal dr. H. P. Kraybill¹², r kyt dešr viename kilograme esti nuo 1,9 iki 10,5 mikrogram 3,4-benzpireno. Viename kilograme r kytos žuvis randame 1,7-7,5 mikrogram 3,4-benzpireno. O viename kilograme r kytos avienos 3,4-benzpireno kiekis yra toks, kok gauname sur k 270 cigare i .

Pagal to paties dr. H. F. Kraybill pranešim , r kytame maiste, naudojant dr. E. Bailey ir Dungal davinius, kaip matyti lentel je, randame dar ištis eil kit policiklini aromatini angliavandenili .

2. Lentel

POLICIKLINIAI AROMATINIAI ANGLIAVANDENILIAI MIKROGRAMAIS VIENAME KILOGRAME R KYTOS (NEVIRTOS) M SOS IR ŽUVIES

Angliavandenili pavadinimas	Aviena	Up takis	Menk	Raudona žuvis
Acetnaftilenas	187,7	83,0	0	4,5
Fluorenas	20,6	31,1	0	0
Fenantrenas	86,3	41,8	0	5,0
Antracenas	19,8	13,1	1,8	1,5
Pirenas	5,9	4,9	0,7	3,0
1,2-benzpirenas	0	0	1,9	0,3
3,4-benzpirenas	1,3	2,1	0,5	0,8

¹¹ 3,4-benzpirenas d l rašymo patogum kai kuri autori vadinamas yra benzo(a)pirenas, bet, yra tas pats chemikalas.

¹² Dr . H. F. Kr aybil l , *Carcinogenesis associated with food*, žr. *Clinical Pharmacology and Therapeutics*, 4 t., 1 nr., St. Louis 1963, 82-84 psl.

Pagal tuos pa ius dr. E. Bailey ir Dungal davinius Islandijos ir Baltijos krašt žuvininkai, kurie valgo r kyt žuv kiekvien dien , serga v žiu 3 kartus dažniau, negu tie gyventojai, kurie gyvena toli nuo paj rio. Taip pat jie serga 4 kartus daugiau skrandžio v žiu negu tie, kurie nevalgo r kytos žuvies. Islandijoje susirgimai viduri v žiu sudaro 35-45% vis susirgim v žiu ir yra manoma d l to, kad jie vartoja labai daug r kytos žuvies.

Tamsiai deginta kava. — Taip pat policiklinius aromatinius angliavandenilius randame ir suodžiuose, kurie yra gaunami gruzdinant kavos pupeles (žr. lentel).

3. Lentel

POLICIKLINIAI ANGLIAVANDENILIAI KAVOS SUODŽIUOSE

Angliavandenili pavadinimas	Mikrogramai 1 kilograme
Fenantrenas	133
Pirenas	257
Fluorantenas	340
Chrisenas	534
Benz(a)antracenas	16
Perilenas	279
Benzo(e)pirenas	187
Benzo(a)pirenas	200
Benzo(g,h.)pirenas	98
Benzo(k)flourantenas	98

Dr. W. C. Hueper¹³ ir M. Kuratsuna bandymais rod , kad gruzdinimo metu, kavai su jus kontakt betarpiškai ar netiesiogiai su degan ia duj liepsna, gaunasi suodži . Dr. W. C. Hueper ir M. Kuratsuna kavos suodžiuose rado net 200 mikrogram benzo(a)pireno arba 3,4-benzpireno. Bet ia reikia pasteb ti, kad jiems nepavyko rasti benzo(a)pireno vandens ekstrakte, kada jie vartojo švieži ar vidutiniškai degint kav . Vienok jie surado benzo(a)pireno labai maž kiek vandens eks trakte, kuomet vartojo labai tamsi kav , pagamint iš labai apdegusi pupeli .

Pagal dr. H. F. Kraybill¹⁴, kai kuriems tyrin tojams, kuri tarpe jis sumini W. W. Payne ir W. C. Hueper, es pavyk iššaukti

¹³ Dr. W. C. Hueper, *Chemical Carcinogenesis and Cancer*, 1964, 66c psl. M. Kuratsuna ir W. C. Hueper, *Polycyclic Aromatic Hydrocarbons in Roasted Coffee*, žr. *Journal of the National Cancer Institute*, 1960 m. 2 nr., 463 psl.

¹⁴ H. F. Kraybill, *Food Contaminants*, žr. *Environmental Research*, 1969, 2 t. 4 nr., 231-232 psl.

karcinogenines neoplasmas odoje, jungiamuose audiniuose, viduriuose ir pslje, darant bandymus su pelmis ir jrkiaulytėmis, jas maitinant kavos suodžiais, kuriuos jie buvo gavę iš kavos deginimo moni.

Asmuo per dieną išgeriantis 5 puodukus juodos kavos, gali gauti apie 0,4 mikrogramo pireno ir 0,1 mikrogramo benzo(a)pireno. Bet kai kurios kavos rūšys normaliai turi minimalų policiklini angliavandenili labai mažai, arba ir visiškai neturi.

Ant žarij kepta msa. — Taip pat daug policiklini angliavandenili randame ant karšt angli keptoje msoje.

Pagal W. Lijinsky¹⁵ ir P. Shubik tyrimo davinius, kaip matyti 4 lentelėje, viename ant karšt angli keptame kilograme mso, randame 8 mikrogramus Benzo(a)pireno. Tai yra gan didelis kiekis. Toks kiekis randamas maždaug 600 surktyt cigareti. Tenka pastebėti, kad W. Lijinsky ir Shubik ant angli keptoje msoje nerado azoto heterociklini jungini. Tai parodo, kad proteinai pirolizo (ugnies skaldymo) proceso metu nebuvo paliesti, o vienintel policiklini vandenili atsiradimo priežastis yra pagreitintas riebal skilimas prie aukšt temperatūr pirolizo metu. Šie angliavandeniliai ant mso nusida kartu su kylaniais deganieriebal ir angli dmais.

Šiuos policiklinius angliavandenilius, susidariusius mso kepimo metu, nėra lengva iširti, bet pavartojus moderniausių analitinis chemijos metodus, pavyko ne tik juos identifikuoti, bet ir nustatyti jų kiekį (žr. 4 lentelė). W. Lijinsky ir P. Shubik policiklinius angliavandenilius išskyrę iš mso, pavartodami vadinam Gas chromatografijos ir paper chromatografijos metod, o juos identifikavo, pavartodami ultravioletinis absorbcijos ir fluorescencinis spektrometrijos metod.

¹⁵ W. Lijinsky ir P. Shubik, *Benz(a)pyrene in Charcoal-Broiled Meat*, žr. *Science*, 145 t., 1964 m. liepos 3 d., 53 psl.

4. Lentel

POLICIKLINIAI ANGLIAVANDENILIAI VIENAME KILOGRAME M SOS, KEPTOS ANT ŽARJ PAGAL W. LJINSKY IR P. SHUBIK DAVINIUS

Angliavandenili pavadinimas	Viso mikro gram	Vieno gaba- lo kilo- grame mikro- gram	Viename kilograme supiaustytos m sos mikro- gram	100 CM ²
Antantrenas	29,0	2,0	2,0	0,3
Antracenas	71,0	5,0	4,5	0,7
Benz(a)antracenas	76,0	5,0	4,3	0,8
Alkil-benzantracenas	40,0	2,7	2,4	0,4
Benzo(b)chrisenas	7,5	0,5	0,5	0,8
Benzo(g.h.i)perilen.	76,0	5,0	4,5	0,8
Benzo (a j)pirenas	133,0	9,0	8,0	1,3
Benzo(e)pirenas	97,0	6,5	6,0	1,0
Chrisenas	21,0	1,5	1,4	0,2
Coronenas	37,0	2,5	2,3	0,4
Dibenz(a.h.)antrac.	3,5	0,2	0,2	0,04
Fluorantenas	321,0	21,0	20,0	3,2
Fenantrenas	180,0	12,0	11,0	1,8
Pirenas	286,0	19,0	18,0	2,9
Perilenas	34,0	2,0	2,0	0,3

Be pilnai ištirt angliavandenili, kuriuos randame 4 lentelje, jie rado dar ištis eil kit angliavandenili, pavyzdžiui, benzo(j)-fluoranten, benzo(b)fluoranten, benzo(k)fluoranten, dibenzo(a.l)-piren ir dibenzo(a.i)piren, bet jie negal jo j pilnai identifikuoti, nes j koncentracija buvo mažesn kaip 0,5 mikrogram viename kilograme m sos.

ia noriu pabr žti, kad normaliai virtoje ar troškintoje m soje policiklini karcinogenini angliavandenili nerasta. Tod l geriau yra m s troškinti ar kepti pe iuje, negu kepti ant angli. O pati sveikiausia m sa yra virta ar troškinta žemoje temperat roje.

Keptami m s ar dešras ant angli, žmon s, nor dami kepsn padaryti skanesn, chemiškai j sugadina —pakei ia jo chemin s stat taip, kad m soje atsiranda karcinogeniniai junginiai, pavyzdžiui, 3,4-benzpirenas ir kiti chemikalai, kurie gali iššaukti žmogaus organizme v ž.

Benzo(a)pireno karcinogeniškumas. — Kad benzo(a)pirenas yra karcinogeninis ir gyvuliuose sukelia v ž, n ra joki abejoni.

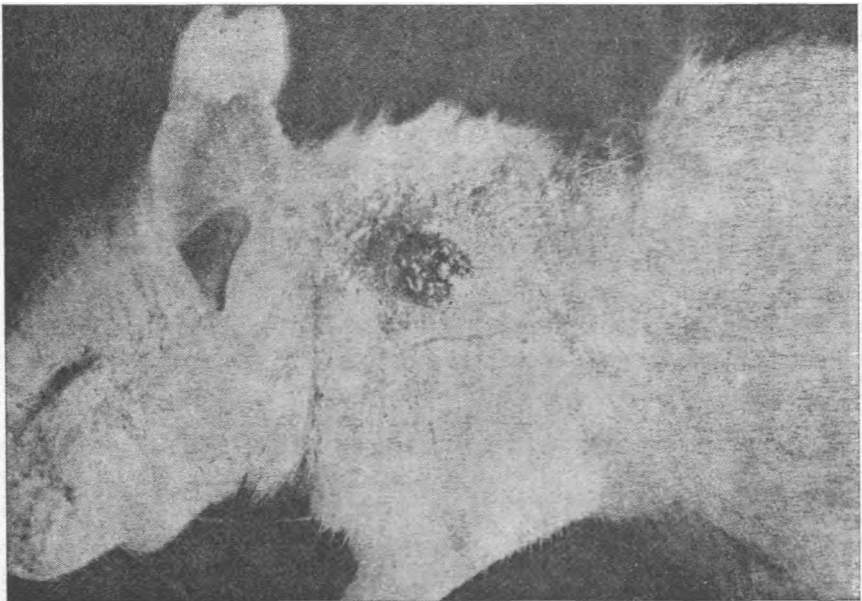
Grup brit ir amerikie i tyrin toj studijavo daugiau 100 vairi chemikal, nor dami sužinoti, kurie iš j daugiausia yra

aktyv s v žio tyrimuose. Iš šio 100 chemikal buvo atrinkti penki chemikalai¹⁶: benz(a)pirenas; 1,2,5,6-dibenzantracenas, 20 metilcholantrenas, 9,10-dimetil-1,2-bezantracenas ir 3,4,5,6-dibenzkarbazol .

Šie visi chemikalai tam tikrose s lygose sukelia tumorus variuose audiniuose ir variuose gyvuli r šyse.

Pirmoje vietoje ia matome benzo(a)piren , kuris, kaip mat me iš anks iau pateikt analizi , yra randamas degintoje kavoje, r kytoje žuvyje, ant angli keptoje m soje ir r komose cigaret se.

Dr. J. C. Arcos¹⁷, nor damas iširti benzo(a)pireno aktyvum , dar bandymus su Swiss-Webster albino peli veisle. Jis nuskuto ši peli maž odos plot ir j tep du kartus per savait su benzo(a)pireno 0,3% skiediniu atskiestu acetone. Kiekvienam tepimui suvartojo 0,1 ml šio skiedinio. Po 8 savai i bandymo pel se jau išsivyst tumoras. Fotografijoje matome pel jau su prad jusiu augti tumoru.

Toliau tepant t pa i viet tumoras did jo ir po 11 savai i jis jau už m didesn dal kairiosios kaklo pus s, kaip matyti kitoje nuotraukoje.

¹⁶ David Cl ayson, *Chemical Carcinogenesis*; Londonas 1962, 137 psl.

¹⁷ D. J. C. Ar cos, *Chemical Induction of Cancer*; 1 t., 1968 m., 317 psl.

U. S. Department of Health, Education and Welfare ir *National Institute of Health* išleistoje didelėje studijoje: *Survey of Compounds which have been tested for Carcinogenic Activity*¹⁸ duoda 30 autorių, kurie su vairiais gyvuliais, kaip pelėmis, jūrkiulytėmis, žiurkėmis ir kitais, vienokiu ar kitokiu būdu tyrė benzo(a)pireno karcinogeninį aktyvumą. Ašia noriu suminti tik kelias žymesnes trisdešimties mokslininkų pavardes: U. Saffiotti, b.l. Van Duuren, E. Bingham, A. C. Bobrow, E. Bomassar, J. Borneff. Jiems visiems pavyko vienokiu ar kitokiu būdu, vedant benzo(a)pireno organizmą, iššaukti anksčiau minetuose gyvuliuose ar tai viduri papilomas, ar odos sarkomas, ar tumorus.

Be benzo(a)pireno tiek keptoje ant anglių m. soje, tiek r. kytoje žuvyje randame dar kitus policiklinius aromatinius angliavandenilius, pavyzdžiui, antraceną ir fenantreną. Nėra pakankamai rodymų, kad šie junginiai būtų karcinogeniniai, bet jų derivatai, kaip 1,2,3,4-tetrametilfenantrenas ir 9,10-dimetilantracenas ir kiti, kurie kiti jų derivatai rodo mažą karcinogeniškumą¹⁹.

Taip pat policikliniai aromatiniai angliavandeniliai, turintieji keturis benzeno žiedus: pirenas, benzo(e)pirenas, chrisenas, yra randami keptoje ant anglių m. soje, degintoje kavoje ir, kai kurie jų, randami r. kytoje žuvyje ir r. kytoje m. soje, taip pat rodo silpną karcinogeninį aktyvumą. Todėl turint prieš akis šiuos davinius

¹⁸ Paruoštoje John Thompson ir kit., Rockville, 278-291 psl.

¹⁹ D. B. Clayson, *Chemical Carcinogenesis*, London 1962, 138-139 psl.

ir benzo(a)pireno karcinogeniškum , prad dami valgyti ant angli kept m s , r kyt dešr , r kyt žuv , neži rint kaip žaviai produktai atrodyt , turime pagalvoti apie sveikat .

III. Aromatiniai aminai

Geltoni sviesto dažai — Šiai grupei priklauso chemikalai: anilinas, 1-naftilaminas, 2-naftilaminas, benzitinas, 4-aminodifenilas. Jie visi daugiausia yra vartojami daž gamybai ir turi didel ryš su p sl s v žiu.

Taip pat aromatiniai aminai kaip 2-acetamidofluorenas, kursu vartojamas kaip insekticidas, iššaukia tumorus vairiuose audiniuose ir vairiose gyvuli r šyse, ir 4-dimetilaminoazobenzenas, geltonieji sviesto dažai, iššaukia p sl s v ž vairiuose gyvuliuose, jeigu jie yra imami su maistu²⁰.

David B. Clayson, kaip matyti 5 lentel je, duoda ištis eil aromatinu amin karcinogeniškumo davini . Kaip iš tyrim lentel s matyti, aromatiniai aminai p sl je iššaukia v ž dvej ar aštuoneri met laikotarpyje.

5. Lentel

Aromatinu amin karcinogeniškumas. Bandytas darytas su šunimis. Chemikalai duoti su maistu

Aromatinu amin pavadinimas	Išgyvent met skaiius chemikalus vartojant	Tumoro vieta
2-Naftilaminas	2	p sl je
2-Acetamidofluorenas	6-8	p sl je, kepenyse
4-Dimetilaminoazobenzenas-sviesto dažai	8	p sl je
O-Aminoazotoluinas	5	p sl je, kepenyse ir tulžyje
4-Aminodifenilas	2	p sl je
4-Nitrodifenilas	2	p sl je
4-Nitrodifenilas-benzidinas	8	p sl je

5 lentel je matyti, iš sumint chemikal didesnioji dalis yra aromatiniai aminai, kuri dauguma vartojama daž gamybai. ia pabr žtinai min tas 4-dimetilaminoazobenzenas — tai yra geltonieji sviesto dažai, kurie yra karcinogeniniai. Jie dabar jau

²⁰ Ten pat, 203 psl.

nei Amerikoje, nei kituose kraštuose nebevertojami, kadangi yra uždrausti vartoti sviesto dažymui ir bendrai maisto pramonėje. Bet šie dažai dar yra vartojami bandym reikalams laboratorijose.

Šie dažai plačiai buvo vartojami sviesto dažymui ir Lietuvoje. Šiandien sunku pasakyti kiek nuo jo vartojimo nukentėjo Lietuvos žmonės, nes tuo laiku susirgimai psls v žiu dar buvo dažnai priskiriami prie kitos r šies susirgimų, o, be to, v žys p sl je išsivysto, vartojant šiuos dažus, tik po 6-8 metų!

1978 metų pradžioje *Food and Drug* administracija pagal Amerikos Sveikatos, Švietimo ir Gerovės Departamento pranešimą²¹, sudarė ir paskelbė sąrašą karcinogeninių chemikalų, kurie yra vartojami pramonėje ir sukelia v ž žmonių tarpe. (Žr. 6 lentelę).

6. Lentelė

Sąrašas pramonėje vartojamų karcinogeninių chemikalų, sukeliančių v ž

Eilės Nr.	Chemikalų pavadinimas	Vieta, kurioje darbininkai gauna v ž	Pramonės šis, kurioje chemikalas yra vartojamas
1	2-Naftilaminas	Pslje	Daž gamyboje ir kaip antioksiduojantis arba antioksidantas
2	Benzitinas	Pslje	Daž ir gumos pramonėje
3	4-Bifenil-aminas	Pslje	Antioksidantas gumos pramonėje
4	Chloronafazinas	Pslje	Vaist pramonėje
5	Mustard-garstyidujos	Plaučiuose ir gerklėje	Karo pramonėje
6	Dietilstilbesterolis	Motėr gimdos organuose	Vaistas, sintetinis estrogenas
7	Bis-(2-chlorometil) eteris	Plaučiuose	Chemijos pramonėje
8	Benzenas	Leukemija?	Chemijos pramonėje
9	Vinilchloridas	Kepenyse	Chemijos pramonėje ir polimer polivinilo gamyboje
10	Aflatoksinas	Kepenyse	Chemikalas, kurį pagamina pelsis, dažniausiai pasitaikęs žemės riešutuose — maisto produktas
11	Estrogeniniai junginiai	Gimdoje	Vartojami piliulės prieš apvaisinimą gamybai

²¹ Sveikatos, Švietimo ir Gerovės Departamento laiškas autoriui 1978.

Eil s Nr.	Chemikal pavadinimas	Vieta, kurioje darbininkai gauna v ž	Pramon s r šis, kurioje chemikalas yra vartojamas
12	Asbestas	Plau iuose	Asbesto pramon je
13	Arsenikas	Odoje ir plau- iuose	Vartojamas kaip pesticidas vynuogynuose ir pramon je
14	Chromo junginiai	Plau iuose	Chromo pramon je
15	Tabako kramtymas	Gerkl je	Jei tabakas yra kramtomas
16	Tabako r kymas	Plau iuose, gerkl je, stempl je ir p sl je	Tuose, kurie r ko ir tuose, kurie gyvena kartu su r kaniais
17	Suodžiai	Odoje	Pramon s darbininkai ir kamin valytojai
18	Degutas	Odoje ir plau- iuose	Darbininkai, kurie turi ryš su smala
19	Smala	Odoje	Darbininkai, dirbantieji darb surišt su smala
20	Asfaltas	Odoje ir plau- iuose	Darbininkai, dirbantieji prie asfalto darb
21	Metal piovimui vartojamas aliejus	Odoje ir plau- iuose	Metal pramon je
22	Kreozotas	Plau iuose	Medžio pramon je
23	Aukštos temperat ros žibalas	Odoje ir plau- iuose	Žibalo destiliaeijos pramon je
24	Kokso krosni dujos	Plau iuose	Kokso pramen je
25	Radis (Radium) metalas	Odoje ir kau- luose	Šios r šies pramon je
26	Uranas ir jo žaliava	Plau iuose	Šios r šies pramon je ir kasyklose
27	Kiti radio aktyv s elementai	vairiuose orga- nuose	Pramon je
28	Auraminas - amilo daž grup	P sl je	Daž pramon je
29	Magenta-Fuksinas dažai	P sl je	Daž pramon je
30	Nikelis	Nosyje ir plau- iuose	Nikelio rafinerijose
31	Izopropilo aliejus	Nosyje, stempl je ir plau iuose	Šios r šies pramon je

Maisto pramon je vartojami dažai. — Kad maistas atrodyt patrauklesnis, maisto pramon prad jo vartoti vairi r ši dažus. Dažai yra dedami beveik visas maisto r šis. Jie dedami sviest , kad sviestas visais sezonais atrodyt tos pa ios spalvos. Dažai dedami margarin , kad šis atrodyt panašus sviest . Da-

žai dedami s riu s, vairius kremus, al ir bealkoholinius g - rimus.

Pagal *F&D* administracijos leidim ²², Amerikoje 1955 metais maisto ir kosmetikos pramon je buvo pagaminta ir sunaudota 1,69 milijonai svar vairi daž , o jau 1965 metais suvartot daž maisto ir kosmetikos pramon je kiekis pakilo iki 2,6 milijono svar . Manoma, kad 1970 metais buvo suvartota apie 3,7 mil. svar daž .

Apie 95% ši daž yra vartojami maisto pramon je ir tik apie 5% yra suvartojami kosmetikos pramon je. Daugiausia ši daž suvartojama g rim , saldaini , krem , desert , kepini ir dešr pramon je. g rimus daž dedama apie 10, o maisto produktuose kartais daž kiekis siekia net 150 dali per milijon .

Maisto pramon je anks iau vartoti dažai buvo dažniausiai augalin s kilm s. Pavyzdžiui, geltoni annato dažai buvo gaminami iš annato s kl , safrono oranžiniai dažai buvo gaminami iš *crocus sativus* žied ²³. Raudoni cochinealo dažai dažniausia vartojami m sos, g rim ir saldaini pramon je, buvo gaminami iš *coccus-cacti* insekt .

Geltoni — *tumeric* dažai buvo gaminami iš žoli šakn , augan i rytin je Indijoje, vadinam *curcuma longa*. Dar ir šiandien kai kurie ši daž tebevartojami maisto pramon je, bet jau tik retai ir mažais kiekiais.

Didžiausi revoliucij daž pramon je suk l sintetiniai dažai, pagaminti iš angli smalos. William Perkin 1856 metais pirmasis pagamino šviesiai violetin s spalvos sintetinius dažus. V liau ši daž gamyba pl t si ir jie buvo vartojami maisto, viln ir šilko dažymui.

Pagal Thomo E. Furia²⁴ pranešim , jau 1900 metais apie 80 vairi sintetini daž buvo vartojama maisto dažymui. Tuo laiku nebuvo statymo, kuris kontroliuot daž karcinogeniškum , tod l pasitaikydavo ir taip, kad tie patys dažai, kurie buvo vartojami tekstil s pramon je, buvo vartojami ir maisto pramon je.

Kuomet 1906 metais Amerikoje buvo priimtas pirmasis *Food and Drug* statymas, reguliuojantis visus maiste vartojamus priedus, buvo paliktos tik septynios sintetini daž r šys, leistinos vartoti maisto pramon je. B tent:

Orange 1
Erytrosine

²² H. J. Sanders, *Food Additives*, žr. *Chemical and Engineering News*, 1966 m. spalio 17 d., 123 psl.

²³ Ten pat.

²⁴ Thomas Furia, *Handbook of Food Additives*, 1968, 26 psl.

Ponceau 3R
 Amarant
 Indigotinė
 Naftol geltoni
 Šviesiai žali.

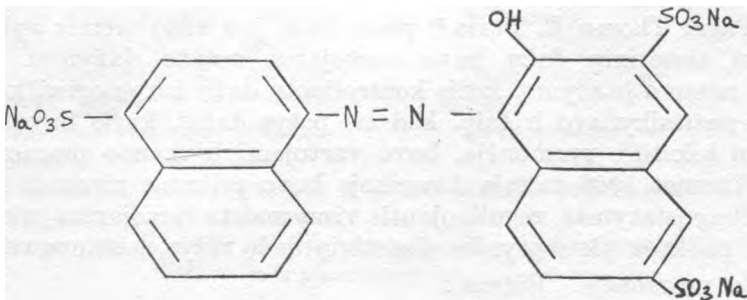
V liau pagal *F&D* administracijos leidim , dalis minim daų buvo išbraukti ir j vieton prid ta daugiau nauj r ši . Pagal *F&D* administracijos nauj leidim iki 1966 met buvo vartojama vienuolika vairi r ši daų ²⁵ :

FD&C Raudoni	2nr. - Amarant
FD&C Raudoni	3nr. - Erytrosine
FD&C Geltoni	5nr. - Tartrazine
FD&G Geltoni	6nr. - Sunset geltoni
FD &C Raudoni	4nr. - Ponceau SX
FD&C M lyni	1nr. - Skaisiai m lynas
FD&C M lyni	2nr. - Indigotinė
FD&C Violet	1nr.
FD&C Žali	3nr. - Tamsiai žali

Orange B vartojami tik dešreli pakavimo medžiagai daųyti

Citras Raudoni 2 nr. tik apelsin daųymui.

Dabar daugiausia maisto pramon je vartojami daųai priklauso vadinamai Azo daų grupei. FD &C Raudon 2 nr. — Amarant daų tipiška formul atrodo šitaip :

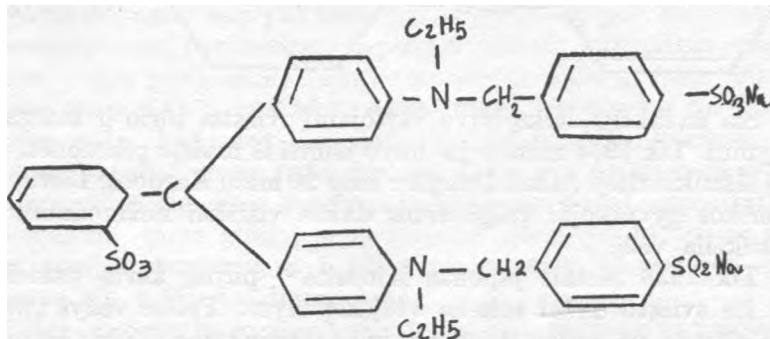

Chemiškai šie daųai yra : trinatriso-1-(4sulfo-1-naftilazo)-2-naftol-3,6-disulfonin s r gšties draska.

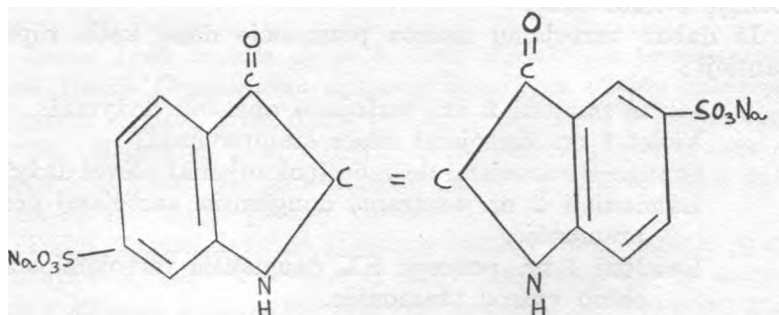
Kita dalis daų , esan i min tame *F&D* administracijos s - raše, priklauso vadinamai trifenilmetano grupei. Šiai grupei pri-

²⁵ Ten pat, 29 psl.

klauso FD&C žali 3 nr., FD&C violetiniai 1 nr. ir FD&C m lyni 1 nr. dažai. Šio paskutiniojo chemin formul atrodo taip:

Be to, dažai FD&C m lyni 2 nr. (indigotine) priklauso indigo daž grupei, prie kuri dar yra prijungta sulfonin s r gšties natrio druska. J formul atrodo taip:

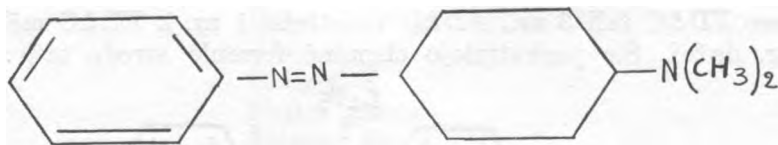

ia turiu pabr žti, kad didel dalis chemini jungini , kurie turi Azo grup , labai dažnai yra karcinogeniniai, tai yra v ž iššaukiantieji junginiai. Šiai grupei priklauso dabar maisto pramon je vartojami šie dažai²⁶ :

Raudoni 2 nr. - Amarant,
 Geltoni 5 nr. - Tartrazine,
 Geltoni 6 nr. - Sunset Geltoni,
 Raudoni 4 nr. - Ponceau SX,
 Citras Raudoni 2 nr.

Šiai grupei taip pat priklauso geltonieji sviesto dažai, kurie chemiškai vadinami 4-dimetilaminoazobenzenas. Jo strukt rin formul tokia :

²⁶ Ten pat, 30 psl.

Šie dažai ilg laik buvo vartojami sviesto, s riu ir margarino dažymui. Tik 1954 metais jie buvo išimti iš maisto pramon s, kaip v ž iššaukiantieji dažai. Daugiau kaip 20 met Europos, Lietuvos ir Amerikos gyventojai valg šiuos dažus visiškai nežinodami, kad jie sukelia v ž .

Tik 1936 metais japonas Kinosita²⁷ pirm kart pasteb jo, kad šie sviesto dažai sukelia v ž kepenyse. Pel se v žys paprastai išsivysto po met , duodant joms atitinkam kiek ši daž .

Kitiems tyrin tojams, pavyzdžiui, Woodward Nelson²⁸, 1953 metais pavyko sukelti v ž šun p sl je. Šunims buvo duodama kasdien per 3-4 metus po 20 mg kilogramui k no svorio min t gelton j sviesto daž .

Iš dabar vartojam maisto pramon je daž kelia r pes io sekantieji:

- Citrus raudoni 2 nr. vartojami apelsin dažymui,
- Violet 1 nr. vartojami m sos štapavimui,
- Orange B vartojami dešreli pakuojamai pl vei dažyti,
- Raudonieji 2 nr. amarant, daugiausia vartojami g rim pramon je,
- Raudoni 4 nr. ponceau SX, daugiausia vartojami maraschino vyšni pramon je.

Citrus raudoni 2 nr. — Citrus raudoni 2 nr. yra sintetiniai, iš angli smalos pagaminti dažai. Jie daugiausia vartojami Floridos apelsin dažymui, nes Floridos apelsinai skinami anksti ir dažnai turi žalsv spalv ir d l to atrodo nepakankamai prinok . Tokie dažyti apelsinai turi apie 2 dalis per milijon citras raudon 2 nr. daž . Šie dažai nepersisunkia per apelsin žiev sultis, bet manoma, kad žmon s dažnai iulpia sultis nenulup žiev s. Tokiu b du nemažas kiekis ši daž , esan i ant apelsin žiev s, patenka žmogaus virškinimo sistem .

Food and Agriculture Organizacijos daryti bandymai²⁹ su 50 moteriškos ir 50 vyriškos gimin s peli , maitinant jas maistu, kuriame buvo dedama 0,01%, 0,03%, 0,1%, 0,3%, 1% ir 3%

²⁷ Dr. Clayson, *Chemical Carcinogenesis*, Londonas 1962, 245-246 psl.

²⁸ Ten pat.

²⁹ *Toxicological Evaluation of Some Food Colors*, išleista *Food and Agriculture Organization of the United Nation World Health Organization*, 30 psl.

ši daž , parod , kad žymiai padid jo mirtingumas peli , gavusi virš 0,3% daž maiste. Toje peli grup je, kuri gavo tik 0,1% daž , mirtingumas taip pat buvo padid j s ir taip pat buvo matomi degeneratyviniai pasikeitimai kepenyse, bet tik moteriškos gimin s pel se. Joki pasikeitim nebuvo pasteb ta peli grup je, kuri su maistu gavo 0,01 % ir 0,03 % daž . Taigi, maitinimo tyrimai su pel mis rodo, kad maži ši daž kiekiai n ra kenksmingi. Bet yra kiti faktoriai, kurie rodo, kad šie dažai gali veikti kaip silpnas karcinogeninis cheminis junginys³⁰. Kai šie dažai, sumaišyti su cholesteroliu, buvo d ti peli šlapimo p sl , — 14,5% t peli gavo auglius - tumorus, o p sl d jus vien cholesterol gavo tumorus tik 4,5% bandom peli .

Kai ši daž buvo leista pel ms po oda, tai tada j plau iuose išsivyst piktybinis tumoras. Kai šie dažai duodami su maistu, jie kepenyse virškinimo ir degradacijos metu yra pakei iami nauj chemin jungin , vadinam 1-amino-2-naftol . Dabar yra manoma, kad kaip tik šis naujai pasigamin s cheminis junginys ir sukelia v ž pel se.

Tod l 1969 metais *Food & Drug Agriculture Organization* ir *World Health Organization* ekspert komitetas išleido persp jim , kad citrus raudoni 2 nr. dažai turi karcinogenini ir toksikologini savybi . Komiteto manymu, tie dažai netur t b ti maisto pramon je vartojami. Kanada draudžia dažyti apelsinus šitais dažais, o JAV-se tuo tarpu jie dar vartojami.

Tod l valgant dažytus apelsinus reik t vengti iulpti j sultis iš nelupt apelsin ir nevirtoti dažyt apelsin žievi marmeladams ir kitiems, rastai virtuv je vartojamiems, maisto produktams.

Violet 1 nr. — Violet 1 nr. dažai daugiausia vartojami m sos štapavimui. Be to, jie dar vartojami g rim , saldaini , gyvuli maisto ir kartais kiaušini dažymui.

Dr. L. Hazleton³¹ iš George Washington universiteto ir dr. D. G. Fitzhugh iš FDA atlikti tyrimai su pel mis parod , kad šie dažai yra nekenksmingi sveikatai. Manoma, kad t tyrim rezultatai buvo gauti teigiami tod l, kad buvo paimtas tyrimui labai mažas peli skai ius ir joms duodamos labai mažos daž doz s.

Š bandom pakartoj o dr. W. A. Marnell Kanadoje Sveikatos Departamento atstovas³². Jis tyrimui naudojo 30 peli , kuri maist d jo 3% daž . Po 75 savai i penkios pel s gavo piktybin odos tumor , o tik viena iš 30 kontrolini peli , kuri negavo daž , taip pat susirgo odos v žiu.

³⁰ M. F. Jacobson, *Eater's Digest*, išleista Doubleday and Co. 1972, 60-62 psl.

³¹ Ten pat, 56-58 psl.

³² Ten pat.

V liau daryti bandymai su šunimis, kuriuos praved *Food and Drug* administracija. d jus tiriam šun maist 0,5-2% daž , pasirod , kad šie dažai sukelia odos žaizdas. Nors patologai mano, kad tos žaizdos n ra karcinogenin s kilm s.

Tuo tarpu šie dažai leidžiami vartoti maisto pramon je, bet *National Academy of Science* rekomendavo, kad ši daž tyrimai dar b t ir toliau t siami.

Raudoni 2 nr. - Amarant. — Šie dažai daugiausia vartojami saldaini , led , dešreli , vairi g rim , želatinos, vairi kepsni ir vairi *cereals* suspaust gr d gamyboje.

Kasmet ši daž suvartojama apie 1,5 milijono svar . Jie priklauso azo daž grupei ir, be to, pla iai vartojami viln ir šilko dažymui.

Food and Drug organizacijos ir *World Health* organizacijos atlikti tyrimai su pel mis, žiurk mis, j r kiaulyt mis ir šunimis parod , kad šie dažai, vartojant mažas j dozes, bandomuose gyvuliuose nesukelia v žio. Bet atlikti bandymai su žindan iomis ³³ žiurk mis, viso keturios grup s po 24 kiekvienoje grup je, kurioms buvo su maistu duodama 0,5%, 1,0%, 2% ir 5% ši daž , suk l pienini liauk tumorus. Iš 24 pirmoje grup je gavo tumor 3 žiurk s, antroje - 3, tre ioje grup je - 6 ir ketvirtoje - 4. Tuo tarpu kontrolin je grup je tumor gavo tiktai dvi žiurk s.

FDA ir *WHO* taip pat tyr ši daž mutagenin veikl su *escherichia coli* bakterijomis. Joki mutagenini pasikeitim efekt nebuvo pasteb ta. Bet po to, kai 1962 metais Europos ir Amerikos gyventojus sukr t talidomido vaist naujagimi defektai, tai mokslininkai prad jo r pintis : ar kartais ir šie dažai neturi toki savybi ? Kaip tik 1970 metais rus mokslininkai praneš ³⁴, kad raudoni 2 nr. dažai iššaukia gimim defektus pel se.

Tada *F&D* administracija v l pakartojo tyrimus su pel mis ir šunimis, ir rado, kad šie dažai n ra kenksmingi.

Esant tokiems kontroversiniams daviniams, *FDA* papraš *National Academy of Science* sudaryti komitet , kuris galutinai ištirt š reikal . Ir jau 1971 met pabaigoje *F&D* administracija pripažino, kad raudonieji 2 nr. - amarant dažai iššaukia žiurk se negimusio gemalo mirt .

Dabar raudoni 2 nr. - amarant dažai yra draudžiami vartoti Rusijoje, nes pagal j mokslinink tyrimo davinius šie dažai yra karcinogeniniai ir iššaukia gimim defektus.

³³ *Specification for Identity and Purity and Toxicological Evaluation of Food Colors*, išleido *Food and Agriculture Organization and World Health Organization*, Geneve, 1964 m. gruodžio 7-8 d., 25 psl.

³⁴ M. F. Jacobson, *Eater's Digest*, 65 psl.

Vakar Vokietijoje ši daž vartojimas taip pat labai apribotas, o *World Health* organizacija 1972 metais jau rekomendavo visiškai ši daž vartojim sustabdyti. Raudoni 2 nr. dažai n ra vieninteliai, kurie gali sukelti gimim defektus, d l kuri šiandien daug kalbama, kartais tatai gali padaryti ir kiti dažai bei priedai, nes jie taip pat dar n ra pakankamai ištirti.

Orange B. — Šiais dažais leidžiama dažyti tik dešreli pavirši, tai yra tik dešreli pl v, kuri dešreli mas yra supakuojama. Dešreli pakuojamoji pl v gali tur ti iki 150 milijonini dali ši daž. Manoma, kad jie nepersisunkia per dešreli pl v vid.

Dr. John Doull iš Chicagos³⁵ universiteto, dar tyrimus su šunimis, žiurk mis ir pel mis vis j amži, duodamas jiems ši daž ir joki v žio ligos pasireiškim nepasteb jo. Išskiriant šunis, kuriems buvo duodamas maistas su 2% minim daž. Padarius skrodim buvo rasta, kad šie šunys tur jo ant kepen išaugusius guzus. Bet kadangi ši daž chemin strukt ra labai panaši raudon j 2 nr. - amarant dažus, o šie yra mutageniniai, tod l manoma, kad per metus suvalgyti 34.000 svar daž kartu tik su dešrel mis Amerikoje yra rizikinga. Tuo labiau, kad 1971 metais rugs jo m nes *F&D* administracija pripažino jog raudoni 2 nr. dažai gali sukelti gimim defektus gyvuliuose, nors anks iau ta pati *F&D* buvo suabejojusi rus mokslinink bandym tikslumu.

Raudonieji 4 nr. - ponceau, SX. — Šitie dažai yra labai plaiiai vartojami maisto pramon je. Ypa prie maraschino³⁶ vyšni paruošimo ir kosmetikos pramon je. 1965 metais *F&D* šiuos dažus buvo sustabdžiusi kaip kenksmingus sveikatai. Dr. Kent Davis iš *F&D*³⁷ išaiškino, kad didelius ši daž kiekius duodant šunims, yra sužalojama j adrenalinin liauka ir šlapimo p sl, bet tuo pa iu metu praveisti bandymai su pel mis ir žiurk mis parod, kad šie dažai yra visiškai saug s.

Tod l maraschino vyšni pramon s vadovai tikino *F&D*, kad tik dideli ši daž kiekiai gali sukelti adrenalinin s liaukos atrofij ir taip pat padaryti pakitimus šlapimo p sl je, o tuo tarpu vyšni pramon je vartojami maži t daž kiekiai žmogaus organizmui yra nekenksmingi.

Tod l dabar *F&D* v l leido šiuos dažus vartoti vyšni pramon je, tik nustat, kad vyšniose neb tu ši daž daugiau kaip 150

³⁶ *Specification for Identity and Purity and Toxicological Evaluation of Food Colors*, žr. *Food and Agriculture Organisation and World Health Organisation*, Genève, 1964 m. gruodžio 7-8 d., 64 psl.

džio 7-8 d., 64 psl.

³⁶ Maraschinas yra likeris, pagamintas iš kar i, maž laukini vyšni.

³⁷ M. F. Jacobson, *Eater's Digest*, 67 psl.

dali per milijon . Taip pat leido juos vartoti kosmetikoje ir kai kuri vaist gamyboje.

Iš viso to matome, kad šie ir kiti maisto pramonėje vartojami dažai nėra pilnai to žodžio prasme karcinogeniniai, bet vartojant dažyt maist nuolatos, vienokiu ar kitokiu būdu jie gali pakenkti. O iš kitos pusės, dauguma dažų yra tiriami tik su gyvuliais, ir tie bandymai vesti gan trump laik , todėl kas gali atsitikti žmonėms, vartojantiems dažyt maist po 10 ar 20 metų — šiandien negalima atsakyti. Tik viena aišku, kad reikia vengti dažyto maisto, nes daugelio karcinogeninių chemikalų vaisiai pasirodo tik po 10-20 metų .

IV. Nitritai ir Nitratai

Jau Homero laikais, maždaug 900 metų prieš Krist , mėsos konservavimui buvo vartojama druska. Tokia nevalyta druska taip pat turėjo nitritinąs ir nitratinąs druskos priemaišas .

Manoma, kad romėnai iš graikų paveldėjo mėsos ir žuvies konservavimo būdus su paprasta druska ir nitritais. Iki Romos imperijos laikų istorijoje šaltiniuose nitritai niekur nebuvo minimi.

Tik apie 1900 metus chemikai išaiškino, kad pagrindinis chemikalas³⁸ duodantis raudoną spalvą ir specialų skonį mėsai, yra nitritinąs salietra, kuri gaunasi iš nitratinąs salietros, veikiant ją bakterijoms virškinimo metu.

Dabar maisto pramonėje, ypač mėsos ir žuvies konservavimui, yra labai plačiai vartojamos šios druskos, vadinamos nitratais ir nitritais.

Lietuvoje šie chemikalai buvo vadinami salietromis. Jų cheminė formulė yra: NaNO_3 ir NaNO_2 .

Nitritai ir nitratai yra dedami mėsai, kad ji ilgiau išsilaikytų ir kad ji nepakeistų spalvos. Pagal *F&D* leidimą galima dėti nitratų iki 500 dalių per milijoną ir nitritų iki 200 dalių per milijoną . Nitritai taip pat leidžiama dėti rkyt ir konservuotų žuvų iki 10 dalių per milijoną .

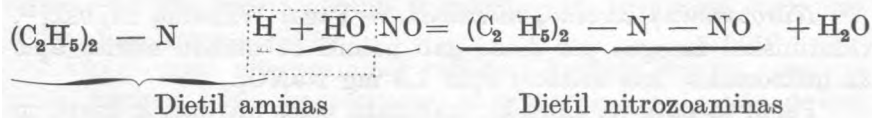
Pagrindinis mėsos pigmentas raumenyse yra mioglobinas. Jis duoda mėsai tamsiai raudoną spalvą, bet ši spalva greitai nublunka, kai mėsa stovi atvirame ore, kontakte su deguoniu. Kai mėsai pridedama nitritų, jie jungiasi su mioglobinu ir sudaro naują, pastovesnę cheminę junginę, vadinamą nitrozomioglobinu³⁹, kuris turi pastovesnę raudoną spalvą .

³⁸ Dr. Tsai-Yi-Fan, *Formation and Stability of Biologically Significant Nitroamines*, 1973, 6-7 psl.

³⁹ George Borgstrom, *Principles of Food Science*, II t., 1969, 46-47 psl.

Patys nitritai nėra karcinogeniniai junginiai, bet kuomet toks konservuotas kumpis ar msa yra verdami, tai virškinimo metu iš j gaminasi vadinami nitrozoaminai, kurie jau yra karcinogeniniai. Nitrozoaminai gaminasi dažniausiai organizme virškinimo metu, kuomet antriniai aminai sueina kontakt su nitritais. To negauname, jei valgom švieži, be viršmin t salietr m s ar kump.

Pagal prof. L. Kelley, reakcija gali vykti⁴⁰ taip:

Šios slygos gali susidaryti žmogaus skrandyje, kai kartu su aminais yra paimami nitrat ir nitritai.

Šiam faktui patvirtinti Lawrence Fishbein⁴¹ duoda bandym rezultatus su triušiais ir kat mis, kur aiškiai matome, kaip skrandyje susidaro nitrozoaminai, maitinant gyvulius nitratais ir nitritais.

7 lentel je matome, kad, duodant triušiams didesn kiek amin ir nitrit, j skrandyje atsiranda didesnis kiekis nitrozoamin.

7. Lentel

DIETILNITROZOAMIN KIEKIS SKRANDYJE GYVULI, DUODANT JIEMS DIETILAMIN IR NITRIT

Gyvuli r šis	Duotas dietilamin kiekis (mg)	Duotas nitrit kiekis (mg)	PH r gštumas skrandžio sul i	Dietilnitrozoamin kiekis rastas skrandyje (mg)
Tri sai	1.000	1.000	4,5	2000,0
Triušiai	450	300	4,8	200,0
Triušiai	450	300	3,8	100,0
Kat s	450	300	5,9	68,0

Žmogus nitrat ir nitrit daugiausia gauna iš konservuoto šiais chemikalais maisto, kaip, pavyzdžiui, dešr, kumpio ir žuvies. Kai kuriuose rajonuose žmon s kartais gauna nitratus su geriamu vandeniu. "Ypa dideliais kiekiais nitrat ir vandenyje gali pasitaikyti žem s kio rajonuose ir kartais gali sukelti net mažuose vaikuose methemoglobinemij.

Nitrat ir nitrit turi t chemin savyb, kad jie gali jungtis su kraujo

⁴⁰ Louise Kelley, *Organic Chemistry*, New York 1954, 277 psl.

⁴¹ Lawrence Fishbein, *Chromatography of Environmental Hazards*, I t., 1972, 53-58 psl.

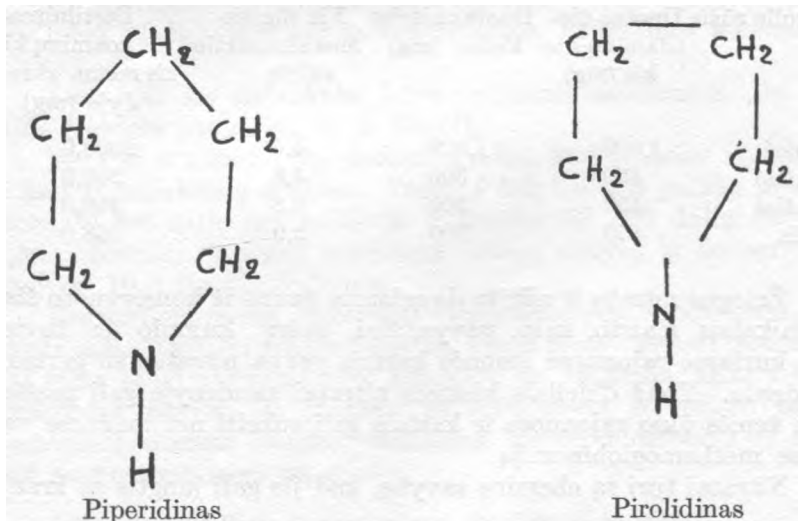
hemoglobinu ir sudaro nauj jungin, vadinam methemoglobinu. Tai yra naujas kraujo pigmentas, kuris negali nešioti deguonies k no audinius. Ypatingai jie yra kenksmingi vaikams, nes maži vaikai turi mažiau r gš i skrandyje, tod l susidaro geresn s s lygos susidaryti methemoglobinemijai. Nitrit taip pat gali pasitaikyti ant špinat, salier ir žali salot, o bakterijos esan ius ant lap nitratus gali pakeisti nitritus.

Nitrozoctmin, karcinogeniškas. —Pagal William Lijinsk⁴², vidutiniškai žmogus per dien gali paimti su maistu nitrit apie 22 mikromoles, kas atitikt apie 1,5 mg NaNO₂.

Pagal t pat W. Lijinsk, maitinant peles nitritais ir kartu su maistu duodant antrinius aminus, pavyzdžiui, metilbenzilamin, pel se išsivysto stempl s tumoras. Taip pat maitinant peles vienu nitrozometilbenzilaminu, pel se išsivysto stempl s tumoras. Iš šio tyrimo daroma išvada, kad organizme nitritai jungiasi su metilbenzilaminu ir sudaro nauj chemin jungin nitrozometilbenzilamin.

Po to, kai išsivyst v žys peli kepenyse, duodant joms nitrozodimetilamin, labai intensyviai buvo prad tas tirti nitrozoamin klausimas.

Antriniai aminai, pavyzdžiui, dimetilaminai ir dietilaminai, labai dažnai randami žuvyje. Be to, kepat m s, pirolizo metu joje atsiranda laisvosios amino r gštys: prolinin, arginin, hidroksiprolinin ir antriniai aminai — piperidinas ir pirolidinas.

⁴² W. Lijinsk, *Nitrosamines as Environmental Carcinogens*, žr., *Nature*, 225 t., 1970 m. sausio 3 d., 21-23 psl.,

Jeji msa ar žuvis nra visiškai šviežios, bet jau ilgesn laik pastov jusios, tai jose dažnai yra atsirad diaminai, b tent, kadaverinas $\text{XH}_2 - (\text{CH}_2)_5 - \text{NH}_2$ ir putrescinas $\text{NH}_a - (\text{CH}_2)_4 - \text{NH}_2$. Kai tokia msa ar žuvis yra kepama ar verdama, šie abu chemikalai virsta piperidin ar pirolidin , o šie virškinimo trakte jungiasi su nitritais ir pagamina vadinamus nitrozoaminus, kaip, pavyzdžiui, nitrozoprolin , kur bakterijos pakei ia nitrozopirolidin . Šis yra karcinogeninis ir sukelia v ž vairiuose organuose ir vairiose gyvuli r šyse.

Dažniausiai nitrozoaminai randami keptoje žuvyje, jeigu ji prieš kepim buvo konservuota su nitratais. Taip pat dažnai nitrozoaminai randami konservuotoje m soje, keptame konservuotame kumpyje arba keptoje konservuotoje kiaulienoje.

Keptame bekone kartais nitrozopirolidino randama net iki 100 milijardini dali .

National Academy of Science išleistoje studijoje sakoma⁴³: « Mokslininkai Magee ir Barnes bei Terzacini 1967 metais savo tyrimais aiškiai patvirtino ankstyvesni tyrin toj darbus, kad dauguma nitrozoamin yra karcinogeniniai ir žiurkse sukelia piktybin v ž , maitinant jas maistu, kuris turi tik 2 dalis per milijon , ir kad nitrozoaminai gali sukelti piktybin tumor žiurkse net tada, kai joms tik vien kart duodama ši chemikal po 30 mikrogram vienam j svorio kilogramui ».

Tyrimai parod , kad didesn dauguma vairi r ši gyvuli , maitinami dialkalinais, nitrozoaminais, gauna kepen tumorus ir tik mažesnis procentas gyvuli gauna inkst ir p sl s tumorus. Asimetriniai nitrozoaminai, pavyzdžiui, nitrosmetilbenzilaminas, dažniausiai sukelia v ž žiurki stempl je.

Nitrozoaminai maiste. — Lawrence Fishbein aiškiai parodo⁴⁴ (žr. 8 lentel), kad, jei žuvis yra r koma ar konservuojama su nitritais, gaminasi vair s nitrozoaminai.

⁴³ *Accumulation of Nitrates*, Washingtonas 1972, 17 psl.

⁴⁴ L. Fishbein, *Chromatography of Environmental Hazards*, I t. 1972, 53-58 psl.

8. Lentel

Nitrozoamin kiekis, atsirad s verdant ar r kant žuv su nitritais ir be j

Žuv r šis Prid tas	Rast nitrozoamin r šis	Rastas nitrozoamin kiekis mikrogramais (200 gram žuvies m soje)
R kyta pikša 0	Nerasta	0
R kyta pikša 200	Dietilnitrozoaminai	1,0
R kyta menk 0	Nerasta	0
R kyta menk 50	Dipropilnitrozoaminai	1,0
R kyta menk 200	Dipropilni tr ozoaminai IT*	2,5
	Dimetilnitrozoaminai	0,7
Konservuota skumbr 0	Nerasta	0
Konservuota skumbr 200	Dimetilnitrozoaminai	7,0
R kyta skumbr 0	Nerasta	0
R kyta skumbr 200	Dimetilnitrozoaminai	4,0

8 lentel je aiškiai matome, jei r koma ar verdama žuvis, prie kurios n ra prid ta nitrit , analiz s metu nebuvo rasta nitrozoamin . Bet, kaip matyti iš analiz s davini su r kyta menke, didinant nitrit kiek , did ja pasigaminusi nitrozoamin r šys ir did ja pasigaminusi nitrozoamin kiekis.

Šis tyrimas aiškiai parodo, kad nitrozoaminai gali pasigaminti ne tik virškinimo trakte, bet ir r kant m s ar žuv ir j konservuojant su nitritais.

Taip pat 9-je lentel je, kuri duoda Lawrence Fishbein⁴⁵, matyti, kad r kytose dešrose, kumpiuose ir bekone, kurie yra konservuoti su nitritais ir nitratais, visuomet randame mažesn ar didesn kiek nitrozoamin . Nitrozoamin kiekis dešrose ir kumpyje priklauso nuo to, kiek buvo d ta nitrit , prie kokios temperat ros šie produktai buvo r kyti ir kokio šviežumo buvo m sa, kuomet ji buvo konservuojama.

⁴⁵ Ten pat.

9. Lentelė

Nitrozoamin kiekis maiste

Maisto r šis	Nitrozoamin kiekis mikrogramais-kg	Analizi skaičius
R kytos silk s	0,5-9,5	5
Lašiša	40	1
R kyta Islandijos pikša	15	1
R kytos dešros	0,8; 1,1; 2,4	3
R kytas bekonas	0,6; 1,2; 6,5	3
R kytas Islandijos kumpis	5,7	1

Nitrozoaminai tabake. — Pasirodo, kad nitrozoaminai yra randami ne vien r kytose dešrose ir ant angli keptoje m soje, bet j yra ir tabake.

Paskutiniu laiku tyrin toj grupei⁴⁶, vadovaujant dr. D. Hoffmannui, S. S. Hechtui ir kitiems iš *Naylor Dana Institute for Disease Prevention*, New Yorke, pavyko surasti nitrozonornikotin ir tabake. Jie išaiškino, kad vienoje sur kytoje be filtro cigaret je yra apie 137 mikrogramus N-nitrozonornikotino, kuris sukelia pel se plau i nepiktybinius navikus bei tumorus. Taip pat jiems pavyko rasti N-nitrozonornikotino nuo 2-90 dali per milijon viename grame sauso tabako.

Tod l, kaip matome, ne tik r kymas, bet ir kramtomas tabakas gali iššaukti v ž, nes tiek kramtant, tiek r kant tabak, dalis N-nitrozonornikotino patenka burn . N-nitrozonornikotinas, kaip ir visi kiti nitrozoaminai, yra karcinogeninis junginys. N-nitrozonornikotinas gal ir yra tas karcinogeninis chemikalas, kuris ir sukelia plau i v ž.

V lyviausi 1978 met tyrimai taip pat rodo, kad nitrat ir nitrit —(NaNO_3 ir NaNO_2) —druskos, kurios yra naudojamom sai, kumpiams, dešroms ir žuvims konservuoti, yra v ž sukeliantieji junginiai.

Dr. Preussmann, Toksikologijos ir Chemoterapijos tyrimo Instituto Heidelberge Vokietijoje atstovas, nitrit ir nitrat nuodingumo pos dyje, sušauktame Žem s kio ministerijoje Washingtone liepos m nes 1977 metais pareišk ⁴⁷:

⁴⁶ D. Hoffmann and S. Hecht, *N-Nitrosenornicotine in Tobacco*, žr. *Science*, 186 t., 1974.X.18 d., 265 psl.

⁴⁷ *Final report on Nitrites and Nitrosamines, pranešimas Secretary of Agriculture by The Expert panel on Nitrites and Nitrosamines, February 1978 m., USA Department of Agriculture.*

- 1 Nitro cheminiai junginiai yra labai stipr s šiuo laiku žinomi karcinogenai;
- 2 Šie junginiai praktiškai išvysto piktybinius tumorus beveik visuose bandom gyvuli vitaliniuose organuose ;
- 3 Šie tumorai labai panaš s žmoni tarpe pasitaikan ius tumorus ;
- 4 Tumor suk limui ši chemikal reikalingi maži kiekiai;
- 5 Nors tuo tarpu n ra tiesiogini davini , kad nitro junginiai sukelia v ž žmon se, bet yra stiprus tarimas, jog jie gali tai padaryti.

Antrasis šio suvažiavimo dalyvis, prof. dr. P. M. Newberne ⁴⁸, iš *Mass. Institute of Technology Cambridge*, Amerikoje, 1978 m. geguž s 18 dien paskelb savo tyrimo davinius, daryto su pel mis. Jis peles maitino nitritais vis j amži ir rado, kad tos pel s, kurios vis laik su maistu gavo nitrit , 23,7% j tur jo limforetikularin neoplazij arba limfos mazg naujus piktybinius audini auglius. Dalis peli kontrolin je grup je, kurios per vis gyvenim negavo nitrit , ta pa ia liga susirgo tik 15,3%.

Dr. P. M. Newberne sako: « Yra aišku, kad nitritai turi ta kos limforetikularin sistem , bet ryšys tarp nitrit ir žaidz limforetikularin je sistemoje dar n ra aiškus ».

Food & Drug administracija tuo tarpu tebesvarsto nitrat ir nitrit uždraudimo klausim . Bet kol n ra surastas kitas chemikalas, kuris b t nekarcinogeninis ir gerai apsaugot m s nuo gedimo, atrodo, kad bus leidžiami maisto pramon je vartoti nitritai ir nitratatai, tik gal mažesniais kiekiais.

Neži rint vis mokslini tyrimo davini ⁴⁹, kurie rodo, kad nitritai ir nitratatai yra karcinogeniniai junginiai, ta iau dalies specialist buvo pasi lyta, jog nitrit gali b ti konservuotame kumpyje ne daugiau kaip 125 milijonin s dalys, konservuotoje jautienoje — 125, r kytame kumpyje —125 milijonin s dalys ir bekono produktuose 80 milijonini dali .

Šie kiekiai buvo palikti, nes nitritai ir nitratatai ne tik palaiko patraukli m sos spalv , bet taip pat ir apsaugo m s nuo gedimo.

Antroji, mažesn šio susirinkimo specialist dalis pasisak priešingai. J tarpe yra ir dr. C. H. Edwards iš Howard universiteto Washingtono D. C. Jie padar sekant pareiškim : « nitrozaminai, ypatingai cheminis junginys nitrozopirilidinas yra labai

⁴⁸ *Final Report on Contract F.D.A. 74-181. Dietary nitrite, in the Rat.* 1978.V.18 d.

⁴⁹ Žr. 47 citat , 8 psl.

aktyv s ir iššaukiantys gyvuliuose v ž. Jis yra randamas keptame bekone ir riebaluose, kurie yra konservuoti su nitritais. Nekeptas, bet virtas bekonas ar kumpis yra mažiau kenksmingas. » Šį pareiškimą par m *Food and Drug* administracijos atstovai: dr. R. Schaffner ir dr. W. Lijinsky.

Galop tenka pasakyti, kad tinkamai paruoštas maistas ir gera jo kokybė gali sumažinti v žiu sergančių žmonių skaičių. Kaip matome r kytą žuvis, r kytas kumpis ir r kytos dešros turi ne tik jau anksčiau minėtą karcinogeninį benz(a)pireno cheminį junginį, bet jie konservuoti su nitritais ir nitratais, turi taip pat dar ir karcinogeninius nitrozoaminius.

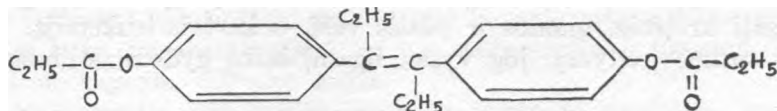
ia tenka priminti, kad, pagal dr. P. Shubik⁵⁰ ir dr. S. S. Mervish iš Eppley v žio tyrimo Instituto prie Nebraskos universiteto tyrimų davinius, kuriuose buvo rasta, kad C vitaminas neutraluoja nitrozoaminų karcinogeniškumą arba sutrukdo nitrozoaminų produkciją iš nitritų.

Vitaminas C ne tik sumažina nitrozoaminų karcinogeninį veikimą, bet jis taip pat mažina v žio vystymąsi.

Vis laik pramonės tikslas buvo ir yra pagaminti mėsą, kad ji ilgai negestų, šviežiai atrodytų ir patrauktų pirkėjo akį. Bet ar tos gražiai atrodančios, sdytos dešros ir kumpiai, po ilgo vartojimo, iššauks žmonėse v ž, tai tuo pramonės nesirūpina. Apie tai mes patys privalome pagalvoti, ypač tuomet, kai aiškiai žinome, kad kai kurie šiame maiste esantieji chemikalai yra v ž sukelian-tieji.

V. Dietilstilbestrolis ir antibiotikai

Dietilstilbestrolis arba dažnai vadinamas stilbestroliu yra sintetiniu būdu pagamintas hormonas. Jis savo fiziologiniomis savybėmis labai panašus moteriškam hormonui estrogenui. Todėl jis ir yra laikomas hormonu, nors savo chemine struktūra galėtų būti priskiriamas prie aromatinių policiklinių angliavandenilių. Jo molekulinė formulė yra $C_{24}H_{28}O_4$, o struktūrinė formulė atrodo taip⁵¹:

⁵⁰ Dr. Phil. Shubik, *Potential Carcinogenicity of Food Additives and Contaminants*, žr. *Cancer Research*, 35 t., 1975 m. lapkričio mėn., 3479 psl.

⁵¹ *The Merck Index of Chemicals and Drugs*, 1952, 340 psl.

Dietilstilbestrolis. — Hormonai yra cheminiai junginiai, sintezuojami organizmo. Jie padeda augan iame organizme reguliuoti vykstančius biocheminius procesus. Nuo jų veikimo priklauso organizme atskirti lygi tipiškas charakteris ir kai kurių kuo dali išsivystymas.

Kalbant apie hormonus šiandien biochemijoje mąstoma sakyti, kad hormonai yra biologinis dinamitas ir jie, nors ir mažais kiekiais, vesti gyv organizm gali padaryti daug žalos.

Hormonai estrogenai, kuriems priklauso ir stilbestrolis, tiriamuose gyvuliuose sukelia tumorus⁵². Bet tyrimai su žmonėmis dar nėra galutinai aiškūs, nes dar šiandien medicinoje stilbestrolis yra vartojamas kaip vaistas nuo kai kurių šios susirgimų. Pavyzdžiui, gydytojo priežiūroje, stilbestrolis kartais yra duodamas sergantiems prostratos liaukų vėžiui.

Bet iš kitos pusės paskutiniai tyrimai rodo, kad jei nėšios moterys vartoja stilbestrolį, jos sudaro didelį riziką, jų dukterims gauti makštys vėžys.

Jau 1979 metais *F&D* administracija perspėjo moteris, kurios vartoja hormon estrogen (stilbestrol) kaip vaistą nėštumo metu, kad gali gauti vėžį.

1979 metais Naujosios Anglijos medicinos žurnalas paskelbė Bostono universiteto tyrimo grupės darbą šiuo reikalu. Dr. Hershel Jick sako, kad moterys, kurios, pasibaigus mėnesinėms, ilgą laiką vartoja estrogeną, 10 kartų dažniau suserga lyties organų vėžiu, negu tos moterys, kurios estrogeno nevartoja. Bet kai nustojta vartoti šį hormoną, jau po šešių mėnesių moteris susirgimas vėžiu grįžta normalumo ribas.

Dr. Clayson⁵³ savo veikale cituoja Matthews, Kirkman ir Bacon tyrimo davinius su žiurkėmis. Jiems pavyko, maitinant žiurkėms ilgą laiką stilbestroliu, sukelti inkstų tumorus.

Taip pat dr. W. C. Hueper, kuris yra parašęs didelį veikalą *Chemical Carcinogenesis and Cancer* ir kuris tuo laiku buvo National Cancer Instituto cheminio skyriaus direktorius, liudydamas Kongrese 1952 metais sausio mėn. 29d. apie stilbestrolį, pareiškė: Mes žinome, kad duodant estrogenus, kai kuriose pelėse galima sukelti krūtinės, gimdos ir psls vėžį, o kartais leukemiją. Taip pat turime rodymų, jog vyrai, ilgą laiką gydomi stilbestroliu

⁵² *World Health Organization, Health Hazards of the Human Environment*, Geneve 1972, 225 psl.

⁵³ Dr. Clayson, *Chemical Carcinogenesis*, Londonas 1962, 333 psl.

nuo prostatos liaukos v žio, kartais susergera kratinis v žiu⁵⁴. Bet šio v žio kilm yra kontroversin, nes yra tyrin toj, manan i, kad kratinis v žys nera pirminis, o tik persimet s iš prostatos liaukos.

Dr. Hartman Ortho Farmaceutikologijos Korp. atstovas, Fisiologijos ir Farmakologijos departamento direktorius⁵⁵, liudydamas Kongrese 1951 m. stilbestrolio reikalui, sako, kad daug didesnis procentas peli susergera v žiu, jei stilbestrolis pel ms yra duodamas labai mažais kiekiais ir su pertraukomis. Jam nepavyko iššaukti v ž beždžion se, maitinant jas stilbestroliu.

Taip pat dr. Hartman sako, kad stilbestrolis sutrukdo pituitarin s liaukos veikim, neigiamai paveikia oksidaz s ir dehidrogenaz s enzim veikim, nuo kuri priklauso daug organizme vykstan i biochemini reakcij. Bet *National Academy of Science* išleistame veikale sakoma, kad estrogenas pel se iššaukia pituitarini, adrenalini ir tiroidini liauk hipertrofij. Toks liauk padid jimas atitinkamai paveikia ir vis organizm⁵⁶.

Dietilstilbestrolis ir viš iuk augintojai. — Dietilstilbestrolis ar stilbestrolis yra sintetinis moteriškas hormonas. Jis buvo prad tas gaminti 1941 metais, *F&D* administracijai leidus. Jis buvo leistas gaminti tik medicinos tikslams, nes jis reguliuoja organizme kelet vykstan i biochemini proces, pavyzdžiui, organizmo augim, svorio did jim, pieno liauk veikim, lyties išsivystym ir atlieka kelet kit funkcij.

Jau 1947 metais *F&D* dav leidim vartoti stilbestrol višt kiuose. Buvo leista d ti 15 mg stilbestrolio kapsul po oda viš iuko kakl arti viš iuko galvos, neži rint, kad jau tada buvo žinoma, jog stilbestrolis sukelia v ž tiriamuose gyvuliuose. Tuo laiku buvo dar manoma, kad nukirtus viš iukui galv, stilbestrolio nelieka jo m soje.

V liau paaišk jo, kad dalis stilbestrolio lieka viš iuko kepenyse, odoje ir taukuose. Viš iuk kepenyse buvo rasta apie 20-30 milijardinai dali, o odoje ir taukuose buvo 35-100 stilbestrolio milijardinai dali.

Viš iukai vidutiniškai stilbestrolio kapsul nešioja 6-8 savaites. Per š laik jie absorbuoja 7,5-8 mg stilbestrolio, o likusioji dalis lieka su kapsule viš iuko kakle.

Stilbestrolis, patekęs iš kapsul s kraujo apykait, tuojau pakei ia viš iuko fiziologines savybes: viš iukai pasidaro daugiau

⁵⁴ *The Use of Drugs in Animal Food*, Washingtonas 1969, 152 psl.

⁵⁵ *Hearings Before the House Select Committee to Investigate the Use of Chemicals in the Food and Cosmetics*, III dalis, Washingtonas 1952, 1371 psl.

⁵⁶ Ten pat, I dalis, 1951, 445-452 psl.

moteriški, j svoris žymiai grei iau padid ja, m sa darosi minkštesn ir papiaut toki viš iuk oda b na daug patrauklesn pir- k jo akiai. Po ilg gin Amerikos Kongresas 1959 metais už- draud vartoti stilbestrol viš iuk kiuose. Tokiu b du beveik 11 met žmon s valg viš iukus, kurie tur jo stilbestrolio. ia noriu pacituoti dr. Roy Hertz, *National Cancer Institute* hor- mon skyriaus direktoriaus, žodžius : « Yra žinoma, kad stilbestrolis iššaukia vairias r šis tumor kai kuriose eksperimentini gyvuli r šyse, bet tumoras atsiranda tik po ilgo stilbestrolio vartojimo, kuris maždaug atitinka tiriamo gyvulio $\frac{1}{3}$ amžiaus. Labai retais atsitikimais v žys atsiranda žmon se, kurie yra gydomi stilbestroliu. Ta iau aš pageidau iau pašalinti ši priežast , neži rint koks mažas stilbestrolio kiekis b t imamas »⁵⁷.

Š dr. Roy Hertz tvirtinim paliudija atsitikimas su mink žv reliais. Mink augintojai, nor dami surasti pig maist minim gyvuli pašarui, prad jo vartoti nukirstas viš iuk galvas su stilbestrolio kapsul mis. Po kurio laiko augintojai pasteb jo, kad mink kailiai pablog jo, gyvuliai pasidar nevaisingi ir dalis j susirgo kepen v žiu.

Tik v liau paaišk jo, kad nukirstos viš iuk galvos buvo su stilbestrolio kapsul mis, kuriose dar buvo apie 6-7 mg likusio neiš- tirpusic stilbestrolio.

Dabar jau *F&D* administracija viš iuk augintojams draudžia vartoti stilbestrol .

Stilbestrolis m siniams gyvuliams. — Neži rint t vis , nors ir kontroversini tyrimo davini , 1955 metais *F & D* administracija dav leidim d ti stilbestrolio kapsules m sini gyvuli ir avi ausis.

Gyvuli augintojai 1955 metais rod , kad m soje neranda stilbestrolio, jei stilbestrolio davimas nutraukiamas 48 val. prieš gyvulio skerdim . Yra apskai iuota, kad kartu su pašaru apie 80% m sini gyvuli J. Amerikos Valstyb se gauna stilbestrolio.

Stilbestroliu maitinami gyvuliai per t pat laik priauga 15% svorio daugiau, negu gyvuliai maitinami tuo pa iu pašaru be stilbestrolio. Be to, stilbestrolio gaunantieji gyvuliai suvartoja apie 12% mažiau pašaro.

Nors gyvuli augintoj draugija rod , kad stilbestroliu maiti-

⁵⁷ Arthur S. Fleming, *Report presented by Secretary of Health, Education and Welfare to the Committee, on Interstate and Foreign Commerce on action taken with respect to Adminotriazole and Stilbestrol*, 1960.1.26 d., 15-17 psl. (mašinėraštis).

⁵⁸ *Chemical and Biological Hazards in Food*, Iowa 1962, 136 psl.

nam gyvuli m soje šio chemikalo nerasta, bet dr. Mitchell ir Neumann atlikti tyrimai sn radioaktyviu stilbestroliu rodo kito-kius rezultatus⁵⁵. Jie dav 800 svar svorio buliui per 11 dien kasdien po 100 mg radioaktyvaus stilbestrolio ir gyvulio m soje bei kepenyse rado šiuos kiekius stilbestrolio (žr. 10 lentel):

10. Lentel

Audini pavadinimas	Dietilstilbestrolio kiekis milijardin mis dalimis
Liesa m sa	0,30
Riebalai	0,35
Kepenys	0,12
Inkstai	4,15

Jis jau 1973 metais balandžio m n. 29 d. *F&D* administracijai praneš , kad m sini gyvuli kepenyse ir inkstuose buvo rasta stilbestrolio net po 120 dien po to, kai stilbestroliu maitinimas buvo nutrauktas. Po šio fakto *F&D* administracija oficialiai uždraud d ti kapsules ausis ir maitinti gyvulius stilbestroliu. Šis draudimas galiojo tik iki 1974 met pavasario.

1974 met pavasar iškilus m sos krizei, m sini gyvuli augintojai prad jo reikalauti, kad stilbestrol b t galima d ti gyvuli pašar , nes pagal apskai iavimus stilbestrolis per metus Amerikoje m sos produkcij padidina apie 675 milijon svar , nors tas padid jimas daugiausia eina tauk s skait . Pagaliau m sos augintoj reikalavimas buvo patenkintas, ir jau nuo 1974 met vidurio v l buvo leista d ti stilbestrol gyvuli pašar , tik mažais kiekiais, ir 10 dien prieš skerdim turi b ti visai nutrauktas stilbestrolio vartojimas.

Kanadoje stilbestrolis yra draudžiamas d ti gyvuli pašar , kaip kenksmingas žmoni sveikatai, ir tod l Kanados vyriausyb draudžia importuoti m s iš t krašt , kur yra vartojamas stilbestrolis. Europos kraštai gyvuli maitinimui tuo tarpu dar stilbestrol vartoja, tik labai mažais kiekiais.

Amerikos *F&D* administracija, neži rint gyvuli augintoj spaudimo, vis tik 1979 metais birželio m n. paskelb , kad dietilstilbestrolis yra karcinogeninis junginys ir kad stilbestrolio gaminimas bei jo tiekimas gyvuli augintojams nuo t met liepos m nesio 13 dienos turi b ti sustabdytas.

Nuo šios dienos yra draudžiama gyvuli augintojams ne tik d ti stilbestrol pašar , bet taip pat draudžiama d ti ir kapsules m sini gyvuli ir avi ausis.

Taip tur jo praeiti virš 24 met , kol gal gale karcinogennisi chemikalas galutinai buvo pašalintas iš maisto. Stilbestrolio d - jimas maist pašalintas, bet nuostoli , kokius jis padar per 24 metus, niekas nepašalins. Juos tur s patys vartotojai apmok ti savo gyvyb mis.

Antibiotikai. — Antibiotikai yra labai geras vaistas prieš vairias infekcines ligas. Jie daugiausia buvo prad ti gaminti ir vartoti po II pasaulinio karo. Šiandien didžiausi antibiotik vartotojai kai kuriuose aukštos civilizacijos kraštuose yra kininkai, nes jie deda antibiotikus gyvuli pašar . Be to, antibiotikai yra pla iai vartojami medicinoje.

Prieš 25 metus P. R. Noore⁵⁹ pasteb jo, kad prid jus labai maž kiek streptomicino ar kit antibiotik prie viš iuk pašaro, jie apsaugo juos nuo vairi infekcij , ir viš iuk augimas žymiai pager ja. V liau buvo patirta, kad antibiotikai rodo t pat teigiam efekt ir m sini gyvuli augim .

Šiandien kai kur gyvuli pašar yra dedami šie antibiotikai ⁶⁰: penicilinas, streptomocinas, chlortetraciklinas, bacitracinas, tetraciklinas ir kai kurie kiti, o kartais sykiu su antibiotikais dar yra duodami arseniko turintieji cheminiai junginiai, pavyzdžiui, arsanilin , arsonin r gštys ir kiti juos panaš s arseniko turintieji junginiai.

Pagal *F&D* staigos papildom sakym šie antibiotikai turi b ti sustabdyti 10 dien prieš gyvuli skerdim .

Amerikos Jungtin se Valstyb se kasmet gyvuli augintojai suvartoja apie 1,25 milijonus kilogram vairi antibiotik .

Paskutiniu laiku gyvuli ir paukš i augintojai prad jo vartoti taip pat dar ir šiuos antibiotikus: nowobiocin , oksitetra ciklin , eritromicin , ir daugel kit .

Penicilin kininkai laisvai gal jo pirkti gyvuli pašaro krautu v se. Tod l kartais gyvuli augintojai d jo didesnius antibiotik kiekius gyvuli pašar , negu yra rekomenduojama. Žinoma, toki gyvuli m sa tur jo didesnius kiekius antibiotik . Bet jau 1977 metais *F&D* staiga paskelb suvaržym , lie iant penicilino, tetraciklino ir kai kuri kit antibiotik vartojim gyvuli maiste ir nustat normas, kiek j galima d ti pašaro ton .

⁵⁹ *Chemicals and Health report of the Panel on Chemicals and Health of the President's Science Advisory Committee*, 1973 m. rugs jo men., 51-53 psl.

⁶⁰ *The Use of Drugs in Animal Food*, išleido *National Academy of Science* 1969 m., 11 psl. ir *Code of Federal regulation Nr. 21 Food and Drug*, 1978. IV.1 d., 8 psl.

Antibiotikai ir mėsos apsauga. — Antibiotikai — subtilinas, streptomocinas, chlortetraciklinas — yra kartais kai kuriose vietose vartojami paskersto gyvulio mėsai apsaugoti nuo greito gedimo.

Pagal J. C. Ayres⁶¹ davinius, dažnai šie antibiotikai yra švirkšiamami paskersto gyvulio mėsai arba kartais jie yra švirkšiami dar gyvūnams 3-4 valandas prieš skerdimą. Labai plačiai antibiotikai, pavyzdžiui, chlortetraciklinas ir oksitetraciklinas, yra vartojami žuvies apsaugai nuo gedimo⁶². Žuvis yra apsaugoma nuo greito gedimo, kai jos mėsai pamerkiama antibiotikų skiedinys arba kai antibiotikų skiedinys švirkšiamas žuvies raumenis.

Žinotina, jei žuvis laikoma ant ledo, kurie turi 5 milijonines dalis antibiotikų, tai antibiotikų likutis tokioje žuvies mėsai bus apie 0,2 milijoninė dalis, bet jei žuvis buvo pamerkta skiediniu, kuriame antibiotikų yra apie 10 milijoninė dalis, tai antibiotikų likutis mėsai vis tiek buvo rasta.

Jei žuvis mirkyta antibiotikų skiedinyje, ar gyvulio, maitinto antibiotikais, mėsai gerai išverdama, tai chlortetraciklino ir kitų antibiotikų kiekis joje labai sumažėja. Virtoje mėsai ir žuvyje antibiotikų likutis tebuvo rasta tik apie 0,1 milijoninė dalis.

Verdant mėsą, antibiotikai didelį daugumą žsta nuo karšties, bet vis tiek, kaip įbevirtume, — visuomet mažas antibiotikų kiekis mėsai lieka.

Manoma, kad nuolatos tokią mėsą vartojant, nors ir mažai antibiotikų likučių, gali sukelti žmonėse alerginius bei toksinius efektus.

Jautriuose žmonėse kartais gali išsivystyti vadinamas perdidelis jautrumas ir, kas blogiausia, žmogus dažnai imdamas antibiotikus, gali išauginti vaistams atsparias bakterijas. Tokiu atveju, prireikus imti antibiotikus prieš mikroorganizmų sukeltas ligas, vaistai gali būti visai neefektingi. Aplamai reikia pasakyti, kad antibiotikai gali sukelti vairius skrandžio sutrikimus, odos išbėrimus ir daug kitų liguistikių reiškinų. Paskutiniu metu laiku *F&D* administracija daugiau varžo antibiotikų vartojimą kinininkams ir reguliuoja jų kiekį produktuose, todėl antibiotikų kenksmingumo pavojus jau yra gana sumažėjęs.

Arseniko cheminiai junginiai gyvuliams. — Be antibiotikų visų ir kiaulių pašarų geriamam vandeniui kartais dar yra dedama arseniko junginių⁶³.

⁶¹ *Chemical and Biological Hazards in Food*, Iowa 1962, 214 psl.

⁶² Ten pat, 209-211 psl.

⁶³ *Bureau of Veterinary Medicine* (Memo, T.J.S. Dept. of Health, Education and Welfare, pub. N.F.D.A. 74-6003), 1973 m. rugsėjo mėn.

Manoma, kad viš iukai, kurie gauna arseniko, grei iau br sta, j plunksnos grei iau auga ir viš iuk oda gauna šviesiai gelton spalv . Skaitoma, kad gelsva viš iuk odos spalva yra pirk jo akiai patrauklesn negu nublukusi, balta ar melsva.

Pagal *F&D* administracijos leidim , viš iukuose negali b ti daugiau arseniko jungini , kaip 0,5 milijonin s dalies, bet dažnai vištuk kepenyse randami didesni negu leista arseniko kiekiai.

Arsenikas yra randamas ne tik viš iuk m soje, bet ir žuvyse, Pabr žtinai dideli arseniko kiekiai randami beveik visose v žlin s (*Crustacea*) kilm s žuvyse. Jose arseniko kiekis svyruoja nuo 1,4 iki 174 milijonini dali . Arseniko junginiai laikomi karcinoge- niniais, tai yra v ž sukelianiais junginiais.

VI. Pesticidai

Pesticidais vadinami visi chemikalai, kurie vartojami kovoje su augal ir gyvuli kenk jais. Šiandien yra apie 900 chemikal , kurie vartojami kaip pesticidai.

Žmogus šimtme ius kovojo su vairiais kenk jais, kad apsau- got nuo j augalus ir maist . Kai kurie nat ral s pesticidai, pa- vyzdžiui, augalo piretrumo milteliai ir siera, jau labai seniai buvo vartojami kovoje prieš vairius augal kenk jus. Siera jau Homero buvo rekomenduojama kovoje su augal insektais. Arsenikas buvo žinomas kaip pesticidas graik , rom n ir kin jau prieš 3.000 met . Maltas tabakas, žibalas ir terpentinas jau XVIII amžiuje buvo vartojami kovoje su augal kenk jais. Paryžiaus žaluma, tai yra vario arsenitas, kalki ir sieros mišinys ir kai kurie švino ir arse- niko junginiai, prad ti vartoti XIX amžiuje, dar ir dabar kai kur yra vartojami kaip pesticidai. Tik v liau, paaišk jus, kad Pa- ryžiaus žaluma yra labai nuodingas ir net karcinogeninis pesticidas, dabar jau iš vartojimo yra išimtas.

Tikr revoliucij pesticid pasaulyje suk l 1939 metais du nauji sintetiniai chemikalai, DDT arba chemiškai vadinamas dichlorodifeniltrichloroetas ir 2-4-D arba dichlorofenoksiace- tin r gštis.

V liau pasirod , kad DDT labai gerai veikia prieš insektus, o 2-4-D labai gerai veikia kovoje su piktžol mis.

Nuo šio laiko ir buvo prad ta sintezuoti ir tirti šimtai nauj chemini jungini , specialiai skirt kovai su kenk jais.

Visi pesticidai daugumoje yra skirstomi dvi pagrindines gru- pes ⁶⁴. Prie pirmosios grup s priklauso organiniai fosfatai, o antra-

⁶⁴ R. Von Rumker , *Pesticide Manual* , išleido *Department of State Agency for International Development*, 1972, 76 psl.

jai grupei priklauso vair s chloriniai angliavandeniliai. Pastarieji angliavandeniliai turi prisijung vien ar daugiau chloro atom .

Pirmajai organini fosfat grupei priklauso dabar šie dažnai vartojami pesticidai: parationas, metilparationas, foratenas, disulfotonas, dimetonas, fosfamidonas, etionas, diazonas, malationas ir kiti.

Antrajai chlorini angliavandenili grupei priklauso šie dažniausiai vartojami insekticidai: DDT, chloridanas, toksafenas, heptachloras, aldrinas, dieldrinas, endrinas, B.H.C., ceptanas. aramitenas ir kiti.

Pesticidu karcinogeniškumas. — Organiniai fosfatai⁶⁵, pesticidai patek žmogaus organizm , apriboja ar kartais visiškai sustabdo enzimo cholinesteraz s veikim . Be to, jie taip pat veikia nerv sistem ir organizme sukelia teratogeninius pasikeitimus, kurie naujagimiuose gyvuliuose pasireiškia vairiais nenormalumais, išsigimimais.

Šie teratogeniniai veiksmai yra pastebimi, kai organiniai fosfatai pesticid forma yra leidžiami kiaušinio tryn ir sekamas viš iuko vystymasis, arba kai jie duodami su maistu n štumo metu pel ms. Bet ar jie yra, kenksmingi žmon ms, tuo tarpu rodym n ra.

Chemikal teratogeninio veikimo pavyzdys yra talidomidas. Šis chemikalas buvo duodamas, daugiausia Europoje, n š ioms moterims kaip vaistas nuo nemigos. To rezultatas buvo labai li dnas, nes kai kurioms t motin , kurios n štumo metu naudojo talidomid , gim keli šimtai vaik su defektais. Vieni gim vaikai buvo be rank , kiti —be koj ar tur jo kitus defektus.

Pesticid dalis, priklausanti chloriniams angliavandeniliams, žiurkse ir šunyse sukelia embrioninius pakit jimus bei apsinuodijimus. Tyrimai taip pat rodo, kad didel dalis ši pesticid yra dar ir v ž sukeliantieji chemikalai.

1969 metais JAV Sveikatos ministerijos mokslinink komisija, paskirta tirti pesticid karcinogeniškum , nustat ⁶⁶, kad dalis dabar vartojam pesticid sukelia tumorus gyvuliuose, kita dalis neaiški, bet tartina ir yra dar reikalinga tolimesni tyrim , ir tre ioji dalis, kuri nerodo tumorogeninio aktyvumo.

Prie pirmosios grup s karcinogenini pesticid JAV Sveikatos ministerijos komisija priskyr šiuos gan pla iai vartojamus

⁶⁵ *Health Hazards of the Human Environment by World Health Organization*, Geneve 1972, 232 pal.

⁶⁶ *Report of the Secretary's Commission on Pesticides and their Relationship to Environmental Health*, 1969 m. gruodžio men., 461-475 psl.

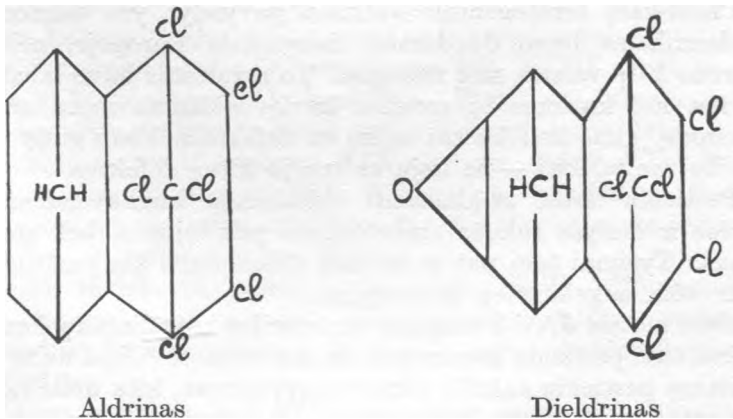
pesticidus : aldrin , aramit , chlorobenzilat , DDT, dieldrin , mireks , stroban , heptachlor , amitrol , bis-2-chloroetil-eter ir N-(2-hidroksietil)-hidrazin . Ta pati JAV Sveikatos ministerijos ekspert komisija prie antrosios grup s pesticid priskyr tuos pesticidus, kurie yra karcinogeniški, bet mažiau pavojingi, vienok dar yra reikalingi tolimesni tyrim ir rodym . Šiai grupei priklauso virš 50 vairi pesticid .

ia sumin siu kelet antrosios grup s pesticid , kurie yra dažniau vartojami, bet dar reikalingi tolimesni tyrim : DDD, monuron , pertan , piperonilbutoksid , azobenzen , cianamid , chloranil , metoksichlor , kaptan , giberelin r gšt , kaptaks , oveks ir kitus.

Prie tre iosios grup s, kurie nerodo karcinogeninio aktyvumo, yra priskiriami: chlorprofamas, rotenonas, karbarilas ir kai kurie kiti.

Dieldrinas ir aldrinas. — Dieldrinas savo chemine strukt ra yra labai panašus aldrino chemin jungin . Chemiškai jie abu priklauso prie chlorini angliavandenili grup s. J cheminis aktyvumas taip pat panašus.

J strukt rin s formul s atrodo šitaip :

Paskutiniu laiku šie chemikalai suk l didel triukšm visuomen je, nes pasirod , kad jie yra v ž sukelijantieji pesticidai. Šie abu pesticidai vartojami atskirai kovoje prieš vairius insektus. Jie vartojami obuoli , kriauši , abrikos , citrin , vynuogi ir kit vaisi apsaugai. Taip pat jie labai plaiiai vartojami daržovi , sojos ir kukur z apsaugai nuo insekt .

Aldrinas yra nepastovus cheminis junginys, jis virsta dieldrin . Dieldrinas ir yra daugiausiai kenksmingas, nes jis yra tas chemikalas, kuris sukelia v ž pel se ir žiurk se, maitinant jas nors ir labai mažais šio chemikalo kiekiais.

Environmental Protection Agency atstovas Russell E. Train 1974 metais kovo mėnesį pranešė, kad pelės ir žiurkės maitinamos kelias savaites maistu, kuris turėjo 0,1 milijoninį dalį dieldrino, gavo kepenų tumorus. Didelį dalį šių tumorų buvo piktybinis kilmės⁶⁷.

1973 metais *F&D* administracija, ištyrus pieno produktų pavyzdžius, rado, kad 83% pieno turi dieldrino pdsakus. Taip pat, ištyrus vairias vaisių rūšis, rado, kad 88% turi dieldrino. Patikrinus žuvis ir mėsą, rado, kad 96% jų turi dieldrino pdsakus. Mažiausiai dieldrino turėjo būti rasti vaisiai: tik 42% tiriamųjų turėjo mažus dieldrino kiekius.

Ta pati staiga 1970 metais, ištyrus žmonių riebalus, rado, kad iš šimto 96 žmonės turi taukuose dieldrino.

Taip pat tyrimai pakartojo 1971 metais, jau rado, kad 99,5% žmonių turėjo taukuose karcinogeninio dieldrino pesticido.

Pienė ir mėsa soje dieldriną atsiranda nuo gyvulių pašaro. Dieldrinu purškiant pašarinius augalus, maži jų kiekiai lieka ant kukurūzų, sojos ir grūdų. Gyvuliai, maitinami tokiu dieldrino turinčiu pašaru, per ilgesnį laiką sukrauna šį chemikalą raumenyse, taukuose ir kepenyse⁶⁸.

Dr. Ian C. T. Nisbet, dirbęs Massachusetts *Audubon Society* laboratorijoje, liudydamas Washington specialioje komisijoje dieldrino uždraudimo reikalu, pareiškė, kad dieldriną gerai išsilaiko kelerius metus nepasikeičius. Jis sunkiai tirpsta ir ilgai lieka aktyvus, ir jo gan mažas kiekis iššaukia tiriamuose gyvuliuose v ž⁶⁹.

Pagal dr. Nisbet, dieldriną žmonės yra labai toksiškas ir jis yra 20-50 kartų pavojingesnis negu DDT. Pasiremdama šiais tyrimais duomenimis, 1974 m. spalio mėnesio pabaigoje ministras staiga paskelbė, kad uždraudžia chemijos fabrikams toliau gaminti aldriną ir dieldriną. Taip pat draudžia dieldriną vartoti citrinų apsaugai ir visiems kitiems augalams, kurie yra susiję su maisto produkcija⁷⁰. Leidžiama vartoti jį tiksliai kovojant prieš termitus ir purkšti tokius augalus, kurie nevirtinami maistui. Dieldrino ir aldrino pdsakus

⁶⁷ *EPA Orders Suspension of two Pesticides*, žr. *Chemical and Engineering News*, 1974.VIII.12 d., 4 psl.

⁶⁸ *Boston Globe*, 1974 m. balandžio 21 d., ir rugpj. 3 d.

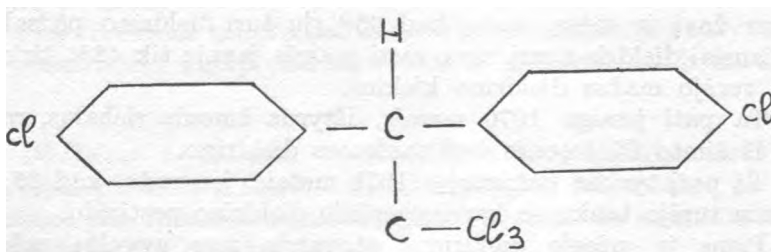
⁶⁹ Ten pat.

⁷⁰ *EPA Set to Move on Aldrin, Dieldrin Ban*, žr. *Chemical and Engineering News*, 1974.IX.30 d., 13 psl.

kai, pagal staigos pranešim, buvo rasti beveik visuose žmogaus kūno audiniuose. Taip pat jo pdsakai buvo rasti pieno produktuose, msoje, žuvyje, vaisiuose ir net ore.

Dieldrinas buvo pradtas vartoti 1950 metais. Todl šiandien niekas neapskaiiuos, kiek žmonijau serga ar dar susirgs nuo šio chemikalo. Gera nors tai, kad jau dabar jis yra uždraustas.

DDT. — Ilg laik visame pasaulyje daugiausiai buvo vartojamas pesticidas DDT. Jo cheminis vardas yra dichlorodifeniltrichloroetanas. Sutrumpintai vadinamas DDT. Jo strukturinė formul yra:

Kaip cheminis junginys DDT buvo atrastas vokiečių chemiko Othmar Zeidler jau 1874 metais⁷¹, bet vis laik jis buvo bereikšmis, kol šveicar chemikas Paul Müller 1939 metais pastebjo, kad jis yra labai geras insekticidas. 1942 metais šis chemikalas buvo atvežtas Amerikoje ištyrimui. Paaiškėjus, kad jis yra veiksmingas ir tinkamas kaip insekticidas, jau 1944 metais pradtas Amerikoje gaminti žemės ir kariuomenės reikalams kovai su uodais, utimis ir kitais ligas išnešiojaniais insektais.

Šis chemikalas plačiau buvo vartojamas II pasaulinio karo metu kariuomenėje, kari ir pabgali stovyklose.

Jo vartojimas išsiplėt beveik visame pasaulyje. Tik paskutiniuoju laiku, darant tyrimus, paaiškėjo, kad jis chemiškai labai sunkiai degraduoja ir kraunasi ne tik gyvuli, bet ir žmonitaukuose. Bet didžiausias buvo vis nustebimas, kai DDT likusiai buvo rasti Antarktidoje gyvenančių pingvin taukuose ir Bermudsal paukšiuose, kurie gyvena Atlante ir lizdus suka toli salose, kur žmogus neprieina ir niekas negyvena.

Žmonitriebaluose, kaip matyti 11 lentelėje, kiekis DDT ir DDE, pagal W. Hayes 1958 metų duomenis⁷², labai svyruoja.

⁷¹ *Farm Chemical Handbook*, 1971, D-173 psl.

⁷² *Chemical and Biological Hazards in Food*, 1962, 144 psl.

11. Lentelė

DDT IR DDE KIEKIS ŽMONI RIEBALUOSE

Žmoni grupės	DDT milijoninis dalys	DDE ⁷³ milijoninis dalys
Prieš DDT atradimą	0	0
Žmonės, kurie nevalgo mėsos	2,3	3,2
Normaliai gyvenančiuose žmonėse, kurie nevarato DDT	4,9	6,1
Žmonėse, kurie gyvena vietose kur DDT yra vartojamas kaip insekti- cidas	6,0	8,6
Žemės ūkio darbininkuose, kurie dirba prie DDT purškimo	17,1	223,0

Pagal to paties W. J. Hayes davinius, žmogus vidutiniškai paima per dieną su maistu apie 0,2 mg DDT. Tik retais atsitikimais žmonėse taukuose buvo rasta iki 201 milijoninis dalies. Vidutiniškas DDT kiekis taukuose žmonėse, kurie dirba normaliose sąlygose, yra apie 6,1 milijoninis dalies. Daug DDT žmonės gauna su vaisiais ir daržovėmis.

K. C. Walker ⁷⁴ iš Washingtono universiteto arba State College of Washington 1949 metais tyrė DDT kiekį, esant obuoliuose. Vidutinis DDT kiekis obuoliuose, kurie buvo purškėti su DDT, buvo rasta 2,2 milijoninis dalys, o obuolius gerai nuplovus, buvo rasta 2,0 milijoninis dalys. Tai rodo, kad nuplaunant obuolius vandeniui, negalima pašalinti DDT pesticidų. Panašūs daviniai buvo rasti ir pomidoruose. Kai obuoliai, turintieji 4 milijonines dalis DDT, buvo plaunami 4 minutes 2,5% stiprumo natrio šarmo skiediniu, tik tada buvo visiškai pašalinti DDT pesticidai nuo vaisių.

Panašius rezultatus, kaip matyti 12 lentelėje, duoda Ira Somers ⁷⁵ ištyrusi abrikosus. Ji tyrė ne vien DDT, bet taip pat paratono ir metoksichloro pesticidus, esančius ant abrikosų.

⁷³ DDE yra DDT skilimo produktas. Jo cheminis vardas yra dichlorodifenildichloroetilenas. DDE gaunasi, kai DDT nustoja vienos molekulės hidrochloriną išgąsties.

⁷⁴ *Chemicals in Foods and Cosmetics Hearings*, II dalis, 651 psl.

⁷⁵ *Food Processing Technique, which reduce Pesticide*, Washingtonas (mašinosraštis).

12. Lentel

Pesticid liekanos ant abrikos (milijonin mis dalimis)

Pesticid pavadinimas	Neplauti vaisiai	Žali nuplauti vandenyje	Konservuoti, puš mis su žiev mis	Konservuoti be žievi
Parationas	0,2	0,1	0,0	0,0
DDT	2,3	2,3	0,8	0,4
Metoksichloras	4,5	1,3	0,7	0,3
	9,3	2,1	1,3	0,7

12 lentel je matome, kad plaunant vaisins vandenin žymiai sumaž ja parationo ir metoksichloro pesticid kiekis, bet visiškai nesumaž ja DDT pesticid kiekis.

Pagal dr. F. Bicknell davinius⁷⁶, karv s piene vidutiniškai randame apie 2,0 milijonines dalis DDT ir iš to pieno pagamintame svieste — apie 25 milijonines dalis.

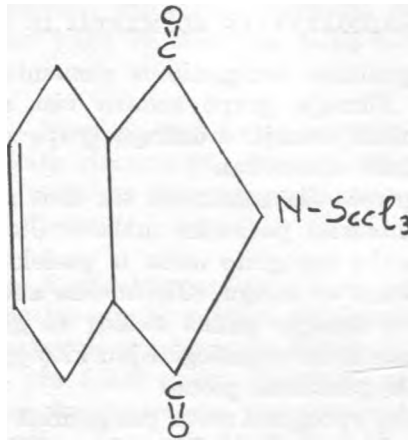
Pagal to paties dr. F. Bicknell davinius, peli pienas, kurios su maistu gauna daug DDT, užmuša žindan ius j vaikus. Taip pat miršta ka iukai ir ožiukai, maitinami ožkos pienu, kuriai su maistu yra duodamas specialiai didelis kiekis DDT.

Didl DDT karcinogeniškumo Pasaulin Sveikatos organizacija savo pareiškime sako: N ra jokios abejon s, kad didel s doz s DDT iššaukia kepen tumorus pel se.

Panaši rezultat yra gavusi ir Amerikos Sveikatos Departamento patariamoji komisija pesticid karcinogeniškumui tirti. Toji komisija savo pranešime aiškiai sako, kad DDT yra pesticidas, kuris iššaukia tumorus pel se. Tod l DDT jau nuo 1972 met draudžiamas vartoti. Galima vartoti tik specialiu leidimu ir specialiam tikslui.

Kaptanas. — Kaptano cheminis vardas yra N [(trichlorometil)-tio]-4ciklohekseno-1,2-dikarboksimidas. Jo strukt rin formul yra :

⁷⁶ *Chemicals in Your Food*, New Yorkas 1960, 87 psl.

Kaptanas daugiausia vartojamas kaip fungicidas ir insekticidas. Juo yra dulkinami sodai, vaisi kr mai, daržov s, salotos, vynuog s. Jis yra vartojamas beveik visose šalyse tiek Europoje, tiek Amerikoje. Nemanoma, kad jis greit bus pakeistas kokiu nors saugesniu pesticidu.

Kaptanas yra silpnai toksiškas, bet kartu jis yra laikomas teratogeniniu ⁷⁷ ir mutageniniu ⁷⁸ pesticidu ⁷⁹.

Kaptano liekanos yra randamos ant obuoli , kriauši , abrikos , vyšni ir kit vaisi ir daržovi . Kaptanas yra sunkiai tirpstantis vandenyje ir praktiškai beveik nuplaunamas. Pagal Sveikatos Departamento patariamiosios komisijos pesticid karcinogeniškumui tirti pranešim ⁸⁰, kaptanas yra laikomas mažiau žalingas kaip dieldrinas ar DDT, bet vis tiek iššaukia tumorus pel se.

Tod l kaptanas, taip pat ir kiti pesticidai priklaus šiai grupei, kaip, pavyzdžiui, pertanas, monuronas, DDT, bipenilas, giberelin r gštis ir kiti, šios komisijos nuomone, dar yra reikalingi tolimesni tyrim ir daugiau davini , kad galima b t uždrausti vartoti juos vaisi ir daržovi apsaugai. *F&D* administracija dabar svarsto ir šio pesticido uždraudimo reikal .

⁷⁷ Naujagimiuose iššaukia vairius nenormalumus.

⁷⁸ Iššaukia gen mutacijas bei paveld jime pasikeitimus.

⁷⁹ L. Fishbein, *Chromatography of Environmental Hazards*, 1 t., 1972, 198 ir 177 psi.

⁸⁰ *Report of the Secretary's Commission on Pesticides and their Relationship to Environmental Health*, 1969, 473 psl.

VII. Radioaktyvus elementai ir v žys

Visus karcinogeninius neorganinius elementus galima suskirstyti dvi grupes. Pirmą grupę sudaro visi radioaktyvūs elementai arba spinduliuojantieji, o antrąją grupę — visi kiti karcinogeniniai neorganiniai elementai.

Iš pirmosios grupės 2ia suminiu tik tuos radioaktyvius elementus, kurie dažniausiai pasitaiko maiste. Jie daugiausia atsiranda atomini bombų sprogo metu ir pasiekia žemę kaip krituliai, kartu su lietumi ar sniegu. Jie nusida ant vandenį, žemę ir augmenijos. Juos žmogus gauna tiesiog su geriamu vandeniu, daržovėmis ir vaisiais arba netiesiogiai jau kit gyvi absorbuotus, valgydamas mėsą ir gerdamas pieną.

Atomini bombų sprogo metu pasigamina visai nauji elementai. Didesnioji jų dalis turi labai trumpą išlikimo laiką, kuris tarsi keli sekundes arba net valandas. Kita elementų grupė išlieka tarp vienos dienos iki vieno mėnesio.

Tik tie naujai pasigaminę radioaktyvūs elementai, kurių išlikimo laikas tarsi tarp vieno mėnesio ir 100 metų, žmogui yra daugiausia pavojingi.

Dr. M. B. Shimkin⁸¹ sako, kad numetus atomines bombas ant Hirošimos ir Nagasaki, žmonės, kurie liko gyvi, labai išsiplėtė leukemija, plaučių, krūtų ir liaukų vėžys. Tai ir yra radioaktyvi arba radijuojantys elementų veikimo pasekmė, kuriuos žmogus gavo per maistą ar radiaciją iš žemės arba kvpuodamas užterštu oru.

Iš tokių, žmogui pavojingų, radioaktyvių elementų, kurie pasigamina atomini bombų sprogo metu⁸² yra: anglis-14, cinkas-65, stroncis-89, cezis-137, stroncis-90, jodas-131, baris-140, uranas ir plutonis.

Uranas ir plutonis. — Uranas⁸³ ir plutonis, bendrai imant, yra pavojingesni negu stroncis. Atomini bombų sprogo metu jų iškrenta ant žemės dideli kiekiai. Bet vienintelis priežastis, kodėl urano ir plutonio krituliai nėra patys pavojingiausi, yra ta, kad jie organizmo labai sunkiai absorbuojami ir dėl to, greitai neabsorbuoti, pereina virškinimo traktą. Todėl radioaktyvūs stroncis-90, lieka daugiau žalos daro elementas, nes jis patekęs į organizmą greitai absorbuojamas ir gali veikti 27 metus.

Uranas yra karcinogeninis elementas. Žmonėms, kurie dirba urano kasyklose, didelis procentas miršta nuo plaučių vėžio. Dabar

⁸¹ M. B. Shimkin, *Science and Cancer*, 1975, 57 psl.

⁸² G. Borstrom, *Principles of Food Science*, II t., 209-222 psl.

⁸³ John M. Fowler, *Fallout*, New Yorkas 1960, 45-46 psl.

taip pat yra manan i , kad urano radiacija galimai turi ryš ir su leukemija, ypa jeigu žmon s ilg laik dirba šios radiacijos veikiami.

Stroncis-89. — Stroncis-89 d l savo trumpo veikimo laiko n ra tiek pavojingas, kaip stroncis-90. Stroncio-89 veikimo laikas yra tik 53 dienos. Jo veikimas yra pavojingiausias pirmomis atomini bomb sprogoimo dienomis.

Anglis-14. — Radioaktyvus anglis-14 pavojingas, nes jis, lygiai kaip ir nat ralus anglis, vaidina didel vaidmen metabolizmo metu. Jo gali susikrauti organizme ir žem je didel s atsargos, nes jo išlikimo laikas yra, 5.600 met . Tod l jis gali veikti generacij generacijas, jei jos koncentracija yra didel . Anglis-14 skleidžia beta spindulius. Jis eina biologiškai labai svarbi medžiag s stat , kaip, pavyzdžiui, protein , enzym , DNA, RNA. Tod l George Borgstrom manokad⁸⁴, anglis-14 gali paveikti pastov azot -14 ir padaryti cheminius pakeitimus, kurie gali iššaukti gen mutacijas.

Jodas-131. — Neži rint, kad jodo-131 išlikimo laikas yra tik 8 dienos, jis gali padaryti daug žalos. Jodas-131 yra atomini bomb sprogoimo labai dažnas produktas. Žmogaus skydin liauka turi t savyb , kad ji surenka organizm patekus jod . Radioaktyvus jodas-131, susirink s didesn je koncentracijoje skydin je liaukoje, ypa jaun žmoni , gali iššaukti skydin s liaukos v ž arba sutrukdyti normal šios labai svarbios liaukos veikim . D l to radioaktyvus jodas-131 yra laikomas labai pavojingu, ypatingai mažiems vaikams.

Cezis-137. — Cezis-137 labai greitai išsiple ia po vis organizm . Jo išlikimo laikas yra 30 met . Cezis-137 yra radioaktyvus ir skleidžia gama spindulius ^{84 85}, kurie gali sukelti genetinius defektus. D l šios priežasties cezis-137 ir skaitomas pavojingu žmogaus sveikatai, nes gama spinduliai yra labai veiksmingi ir aktyv s. Jie iš oro gali prasiveržti organizm . Bet jie dar pavojingesni, kuomet cezis-137 su maistu patenka organizm . Jie daugiausia koncentruojasi raumen audiniuose ir b na grei iau pašalinami iš organizmo negu stroncis-89, kuris daugiausia koncentruojasi kau luose.

⁸⁴ George Borgstrom, *Principle of Food Science*, 1968, 211-220 psl.

⁸⁵ John M. Fowler, *Fallout*, New Yorkas 1960, 21 ir 64 psl.

Stroncis-90 — Stroncio-90 išlikimo laikas yra 28 metai, todėl jis laikomas labai pavojingu žmogui. Atominė bombos sprogdimo metu jo pasigamina palyginamai daug. Jis ypač yra kenksmingas tada, kai paimamas su maistu. Jis pavojingas tuo, kad pavaduoja kalcio žmogaus organizme ir eina kaulų statulose. Todėl stroncis-90 gali sukelti kaulų vėžį ir kraujo vėžį — leukemiją. Jis skleidžia beta spindulius ir virškinimo metu organizmo yra lengvai absorbuojamas, o žemėje ir organizme gali išsilaikyti aktyvus net 27-28 metus.

Stroncio-90 žmonės daugiausia gauna vartodami pieną ir karvės pieną, kurios ganosi ganyklose, turinčiose žemėje stroncio-90. Tokiose ganyklose besiganydamos karvės sukaupia jo savo organizme ir dėl to jame piene esti dideli kiekiai jo ir kitų, radiacija aktyvių elementų.

13. Lentelė

Pagal 1962 metų duomenis, žmogus su maistu gauna žemiau nurodytus stroncio-90 kiekius

Maisto produktai	<i>Metinis stroncio-90 kiekis μCi curie⁸⁶ maiste</i>		
	New Yorke	Chicagoje	San Franciske
Pienas	2044	1056	1151
vairūs kepsniai	104	241	188
Šviežios daržovės	237	389	57
Švieži vaisiai	598	515	99
Mėsos	117	105	36
Miltai	194	207	90
Bulvės	171	131	72
Metinis kiekis	3465	2644	1699

Kaip matyti 13 lentelėje, žmogus per metus gauna su pienu New Yorke virš 2.000 μCi .⁸⁷

Augalai stroncio-90 absorbuoja kartu su kalciumu. Todėl dalį stroncio-90 žmogus gauna vartodamas daržoves ir vaisius, bet didžiausią jo dalį gauna su mėsos ir pienu, o gyvuliai gauna jo ganyklose.

Taip pat pagal George Borgstrom⁸⁸, kaip matyti 14-je lentelėje, be stroncio-90, piene randame dar ir kitus radioaktyviuosius metalus.

⁸⁶ 1 kiurie (curie) yra lygi radiacijai, kuri duoda 1 gramas radio. Viena mikromikro kiurie yra lygi vienai milijoninei daliai vienos milijoninės radžio dalies arba sutrumpintai žymima — $1\mu\text{Ci}$ arba $1\mu\text{Ci}$ kiurie.

14. Lentelė

vairi metal radiacija pagal 1959 metų krituli davinius

Element pavadinimas	Randama $\mu\mu$ 1 litre pieno	Leidžiamas kiekis radiacijos $\mu\mu\epsilon$ litre pieno
Stroncis-89	17-283	7.000
Jodas-131	5-27	3.000
Cezis-137	43-113	150.000
Baris-140	0-43	200.000

Arsenas. — Jau seniai buvo pastebta, kad arsenas sukelia plaučių, gerklės, burnos ir odos vėžį darbininkuose, kurie dirba prie pesticidų paruošimo arba darbininkuose, kurie purškia vynuogius krūmus pesticidais, turiniais arseno. Dar ir dabar yra vietovių, kuriose švino arsenatas vartojamas kovoje su sodinsekticidais.

Prieš keliolika metų, pagal dr. W. C. Hueper^{87 88 89} pranešimą, daugelis Vokietijos darbininkų, kurie vartojo pesticidus su arseniku vynuogynų purškimui ir geram vynu su pesticidų liekanomis, susirgo plaučių, burnos, skrandžio, kepenų ir kai kurie psichozėmis.

Taip pat žmonės, gyvenantieji Argentinoje ir Formozos saloje, kur podirvio vanduo turi arseno, dažnai apsinuodija ir kartais susergera odos vėžiu.

Pastebta, kad gyvuliai, kurie ganosi ganyklose netoli arseno apdirbimo fabrikinėlių, dažnai gauna odos susirgimus ir kartais vėžį.

Nežiūrint, kad arsenikas yra nuodingas ir sukeliantis vėžį elementas, dar šiandien yra *F&D* administracijos leidžiama mažais kiekiais kai kuriuos arseno junginius dėti gyvulių pašarui⁹⁰. Šis su arsenu pašaras yra leidžiamas vartoti viščiukams, kalakutams ir dalinai kiaulėms maitinimui.

Arseno junginiai duodami viščiukams, kalakutams ir kiaulėms kaip augimų pagreitinantys chemikalai. Taip pat šis chemikalas viščiukų odai priduoda gelsvą spalvą ir pagreitina plunksnų augimą.

Arseno junginiais maitinami viščiukai ir kalakutai kepenyse yra randama 1,2 — 6,4 milijoninė dalis arseno. Jo taip pat randama apie 0,01 milijoninė dalis piene ir nuo 1,4 iki 177 milijoninė dalis austrėse, vėžiuose ir sraigėse.

⁸⁷ Šie kiekiai kiekuais metais gali keistis.

⁸⁸ G. Burgesrom, *Principle of Food Science*, 1968, 211 psl.

⁸⁹ W. C. Hueper, *Chemical Carcinogenesis and Cancer*, 1964, 385. psl.

⁹⁰ *The Use of Drugs in Animal Foods*, Washingtonas 1969, 174 ir 81 psl.

Labai sunku su arsenu praveisti v žio ligos tyrimo bandymus, nes jis yra labai nuodingas. Tod l dar šiandien tiksliai n ra žinoma, kokio dydžio kiekiai yra organizmo toleruojami. Bet *World Health* organizacija savo pareiškime aiškiai sako : arsenas yra laikomas v ž iššaukian iu chemikalu žmon se ⁹¹.

Chromas. — Yra pasteb ta, kad Vokietijoje chromo fabrik darbininkai dažnai suserga plau i v žiu. Panaš s susirgimai dažnai pasikartoja Amerikos ir Anglijos chromo fabrik darbinink tarpe.

W. C. Hueper, Payne ir Crogan ⁹² daryti bandymai rodo, kad chromo r dys ir vair s jo junginiai, pavyzdžiui, kalcio chromatas, stroncio chromatas, chromo oksidas sukelia pel se ir žiurki poodniuose audiniuose ir plau iuose v ž , kai šie chemikalai leidžiami organizm arba ten dedami operacijos b du. Pagal E. Underwood ⁹³, žmogaus k ne randamos vidutiniškai nuo 0,02 iki 0,04 milijonin s dalys chromo.

Daržov se chromo koncentracija svyruoja 0,01 iki 1 milijonin s dalies. Taip pat geriamame vandenyje labai dažnai randame 0.001 iki 0,01 milijonin s dalies chromo.

Mirtinas chromo kiekis gyvuliams yra 1 mg chromo 100-tui gram k no svorio. Mažesni kiekiai n ra nuodingi.

Chromo dulk s sukelia plau i v ž , bet jei su maistu gyvuliams duodama 50 milijonini dali chromo, tai tada tik sumaž ja bandom j gyvuli augimas ir yra pažeidžiamos j kepenys ir inkstai.

Dar n ra galutinai ištirta koki tak daro mažos doz s chromo žmogaus organizm . Manoma ⁹⁴, kad maži chromo kiekiai turi takos karbohidrat metabolizm . Taip pat manoma, kad maži chromo kiekiai pagerina karbohidrat metabolizm tik tada, jei organizmas visiškai neturi chromo.

Švinas. — Švinas yra pla iai vartojamas metalas. Jo koncentracija žem je ir vandenyje labai vairi.

Švino kiekis žmogaus organizme ⁹⁵ svyruoja tik tarp 100 ir 400 mg. Normaliai dirbamoje žem je švino kiekis svyruoja nuo 20 iki 300 mg-kg. Tik prie pramon s centr , kur švinas yra apdir-

⁹¹ *Health Hazards of the Human Environment by World Health Organization, Geneve, 1973, 175 psl.*

⁹² W. C. Hueper, *Chemical Carcinogenesis and Cancer*, 1964, 387 psl.

⁹³ E. J. Underwood, *Trace Element in Human and Animal Nutrition*, New Yorkas 1971, 263-264 psl.

⁹⁴ Dr. R. Ahrem, *Sucrose*, žr. *The American Journal Clinical Nutrition*, 1974 m., 4 nr., 414 psl.

⁹⁵ *Health Hazards of the Human Environment, Geneve 1972, 171-180 psl.*

bamas, ir prie greitkeli švino kiekis žem je kartais siekia iki 1.000 mg-kg ir daugiau. Žinoma, tokiose dirvose augalai taip pat paima didesnius švino kiekius.

Kadangi švinas yra labai dažnai sutinkamas maiste ir randamas net ore, todėl jį noriu atkreipti dėmesį, kad švinas yra karcinogeninis, bet dėl to, kad jis labai nuodingas, ypačingai mažiems vaikams. Jis paimtas su maistu gali privesti vaikus prie protinio atsilikimo, per didelio jautrumo ir psichozinių sutrikimų.

Organinis švinas, švino tetrametilo ir švino tetraetilo formoje, yra dedamas į gazoliną, todėl jo visuomet yra ore. Anglijoje ir Amerikoje miestai turi 2,5 iki 45 mikrogramų švino viename kubiniame metre. Normaliose slygose ore švino yra 0,25 iki 1,2 mikrogramų kubiniame metre, o greitkeluose kartais randama iki 24 net 50 mikrogramų m³ oro.

Geriamame vandenyje apytikriai švino kiekis yra 0,1 mikrogramas viename litre. Švino likuliai taip pat lieka ant obuolių, daržovių, jei jie yra purškiami pesticidais, turinčiais švino. Jie pateikti daviniai nėra visur vienodi. Jie labai svyruoja ir priklauso nuo to, kiek vietovė yra užteršta švinu.

Didžiausi švino kiekiai žmonis gauna su maistu. Apytikriai skaitoma, kad žmogus per dieną su maistu paima 200-300 mikrogramų švino. Su vandeniu per dieną — 20-100 mikrogramų ir kvėpia 10-100 mikrogramų švino. Žinoma, tas kiekis priklauso nuo gyvenamojo rajono.

Su maistu ir geriamu vandeniu paimto švino organizmas absorbuoja apie 5%-10%. Todėl žmonis, gyvenantys normaliose slygose kraujyje turi nuo 10 iki 30 mikrogramų 100 ml kraujo, bet yra vietovių, kur švino kiekis kraujyje siekia iki 100 mikrogramų 100 gramų kraujo.

Apsinuodijimas švinu. — Švinas yra nuodingas elementas. Ypačingai jis yra nuodingas mažiems vaikams, jei paimamas didesniais kiekiais^{96*}.

Suaugusiųose žmonyse apsinuodijimas švinu, jeigu jo kraujyje yra ne daugiau 80 mikrogramų 100-te miligramų kraujo, yra nepastebimas.

Didesni švino kiekiai žmogaus organizme sutrikdo enzimų veikimą, nuo kurių priklauso hemo sintezė. Hemas yra viena hemoglobino dalis, kurios cheminis sudėtis eina geležis.

⁹⁶ *Toxicant Occurring Naturally in Food*, igleido *National Academy of Science*, 1973, 62 psl.

⁹⁷ M. Bodansky, *Biochemistry of Disease*, 1952, 804-805 psl.

Švinas organizme daugiausia koncentruojasi kauluose ir apkei ia kalc , o tik antroje vietoje koncentruojasi kepenyse. Pagal dr. M. Bodansky ⁹⁷, švinu apsinuodijimo svarbesnieji reiškiniai: bendras silpnumas, specialiai m lyna linija ant dant smegen prie dant šakn , viduri užkiet jimas, anemija, k no dreb jimas, encefalopatija, neuropatija, konvulsijos, raudon j kraujo rutu- l li tipingi pasikeitimai ir kiti reiškiniai.

Monosodium glutamatas. — Monosodium glutamatas yra maisto priemaiša, labai pla iai vartojama maisto pramon je kaip m sos skonio ir m sos kvapo išryškintojas. Dažniausiai sutrumpintai va- dinamas MSG.

Monosodium glutamatas buvo atrastas 1867 metais vokie i chemik . Vienok niekas šiuo cheminiu junginiu nesiinteresavo, kol 1908 metais japonas Kikunae Ikeda, Tokio universiteto chemikas, išaiškino jo turimas skon išryškinan ias chemines savybes.

Jis tada studijavo Japon j roje esan ias žoles, vadinamas *sea weed*. Jis pasteb jo, kad kai kurios j r šys pagerina maisto skon , jei jos dedamos maist , kuris turi protein . V liau jis nustat , kad ta paslaptingoji žoli dalis kaip tik ir yra jau seniai žinomas monosodium glutamatas.

Monosodium glutamato turinti m sa gauna labai šviežios, geros m sos skon . Tod l dabar MSG yra labai pla iai vartojamas ne tik Japonijoje, bet ir Europoje bei Amerikoje, ir yra dedamas m sos, žuvies, kepsni , sriub , buljon ir kitus patiekalus.

Daržovi sriuba, d jus MSG, atrodo kaip tikra viš iuko ar m sos sriuba. Tod l dabar sunku rasti virtuv , kurioje neb t vartojamas MSG.

Pastaruuju laiku MSG produkcija kasmet did ja dešimtimis milijon svar . 1945 metais buvo pagaminta MSG 5 milijonai svar , 1955 metais — 17 milijon svar , o jau 1965 metais — 43 milijonai svar .

Vidutiniškai konservuotas žuvis, m sas ir sriubas yra dedama 1,5-2 gramai vienam kilogramui m sos.

Japonijoje buvo pasteb ta, kad žmon s pavalg m sos ir sriubos su MSG priedu kartais gauna taip vadinam « Kin resto- rano sindrom », kuris pasireiškia šitaip : netrukus po toki piet žmogus pajunta kaklo nejautrum ir aptirpim , kuris pradeda skliski abi rankas, v liau pajunta bendr silpnum , širdies pulso pagreit jim ⁹⁸.

---

⁹⁸ R. E. Keney, *Human Susceptability to and Mono Sodium L-gluta- mate.*, žr. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 1972. II. 25 d., 140 psl.

Buvo prad tas šis reikalas tirti ir aiškinti. Daugiausia šiuo klausiniu tyrim yra padar s dr. J. W. Olney iš St. Louis Washingtono universiteto ". Jis 1969 metais praneš , kad jam pasisek sukelti smegen sužalojimus jaunose pelyt se švirkštus MSG. Dr. John Olney rado, kad dideli kiekiai MSG sunaikina nerv l steles hipotalame, tai yra toje smegen dalyje, kuri kontroliuoja apetit , k no temperat r ir atlieka kai kurias kitas funkcijas.

Kai su MSG sužalojamos pely i smegenys, tai tokios pelyt s užauga daug mažesn s ir nutukusios. Be to, tokiose pelyt se esti labai dažnai sužalotos gimda, kiaušid s, oda ir kepenys.

Didesni MSG kiekiai labai pažeidžia jaun peli retin . Žinant, kad žmogaus akys gimimo metu yra daug daugiau išsivysiusios, manoma, kad k dikio akims MSG yra mažiau pavojingas.

V liau jis dar bandymus su beždžion mis ir rado, kad - švirkštus MSG, beždžion se pasikartojo visi anks iau min ti pelyt se pasteb ti sužalojimo efektai.

Po ši dr. J. Olney tyrim rezultat vaik maist gaminan ios kompanijos sustabd MSG d jim maist .

Dabar jau 6 metai kaip vaik maistas gaminamas be MSG. Bet kai kurie m sos ir žuvies konservai, o ypa beveik visos d - žut se konservuotos sriubos, turi didesn ar mažesn MSG kiek .

Šiandien dar *F&D* administracija d l MSG vartojimo suaugusiems žmon ms nieko nesako. Bandymai yra t siami toliau, bet jie jau rodo, kad MSG be prieskonio pagerinimo, dar turi daug pašalini reakcij , kurios ir iššaukia «Kin restorano sindromo » reiškinius.

Nors per vis peli gyvenimo amži atlikti tyrimai su didel mis MSG doz mis, duodamomis toms pel ms, rodo, kad MSG neiššaukia tumor , ta iau n š ioms moterims patariama nevar toti maisto su MSG priedais, nes tai gali pakenkti k dikiui.

VIII. Geriamas vanduo ir karcinogenai

Išsipl tus pramonei visame pasaulyje, ypa JAV, visu rimtumu iškilo geriamo vandens užteršimo klausimas, ir jame atsiradusi karcinogenini chemikal pavojus. Nors visos didžiosios mon s: benzino rafinerijos, angli perdirbimo mon s, plieno fabrikai, ir chemini s mon s išmeta didelius kiekius karcinogenini chemini jungini atmat daugiausia upes ir ežerus, ta iau šiuo metu jokios staigos, ir net vandens tiekimo mon s, dar n ra rengusios toki filtr ar kit apsaugos priemoni , kurios išskirt šiuos visus ⁹⁹ 99

⁹⁹ D. N. F. Jacobson, *Eater Digest*, 1972, 139-140 psl.

karcinogeninius chemikalus iš geriamo vandens. Jei ir toliau taip bus pilama vanden visos moni nereikalingos chemin s atmosferos

kaip ir dabar, tai ateityje geriamas vanduo pasidarys viena svarbiausi gyvybini žmogaus sveikatai problem .

V ž sukeliatiejį chemikalai vandenyje. — Dr. W. C. Heuper savo veikale *Chemikalai ir v žys* sako, kad daugiausia vanden užteršia degamojo kuro rafinerijos, angli smalos fabrik liku iai, aromatini amin vair s junginiai ir pesticid liekanos¹⁰⁰.

Naftos rafinerijos dažnai išmeta vanden nereikalingus karcinogeninius, policiklinius, aromatinius angliavandenilius, kaip benzin , tepimui vartojamus vairius aliejus ir kitas liekanas.

Angli smalos fabrikai išmeta dal smalos liku i , degut , antraceno aliejus, kreozot , kurie daugiau mažiau yra žinomi kaip karcinogeniniai chemikalai.

Aromatiniai aminai, kaip beta-naptilaminas, benzinas, 4-aminodifenilas, yra vartojami daž , gumos ir vaist gamyboje ir ši fabrik liku iai yra labai dažnai taip pat išmetami upi ir ežer vanden .

Taip pat labai dažnai vandens tarš padidina žem s sterilizavimui ir kovai su pesticidais vartojami vair s karcinogeniai cheminiai junginiai: DDT, dieldrinas, aramitas, anglies tetrachloridas, acetamidas, tioacetamidas, tiourea, aminotriazol ir kiti. Jie visi gali iššaukti piktybinius tumorus vairiuose bandom j gyvuli organuose.

Prie ši sumin t pramonini karcinogenini vandens teršimo šaltini reikia dar prid ti miest kanalizacij vanden , kuriame taip pat randama daug karcinogenini chemini jungini : chlorini angliavandenili , chloroformo ir daug kit chemikal .

Pagal R. L. Jolley darytus Oak Ridge laboratorijoje vandens tyrimus, buvo rasta apie 50 r ši vairi chlorini angliavandenili b gan iame kanalizacij vandenyje^{101 102}.

Paskutiniu laiku paaišk jo, kad ir geriamojo vandens chlora vimas j daugiau sugadina, negu pataiso. Oland mokslininko J. J. Rook daryti tyrimai išaiškino, kad chloruojant užteršt vanden , jame gaminasi nauji karcinogeniniai junginiai, kaip chloroformas, anglies tetrachloridas, dichlorobromometanas, chlorodi-

¹⁰⁰ W. C. Heuper, *Chemical Carcinogenesis and Cancer*; 1964, 20, 24-25 ir 700 psl.

¹⁰¹ *The Implication of Cancer-Causing Substances in Mississippi River Water*; žr. Dr. Robert H. Harris, *Environmental Defence Fond*, 1974.XI.6 d., 3 psl.

¹⁰² Ten pat, 5 psl.

bromometanas, tribromometanas ir p dsakai holometano ir holo-
etano ¹⁰².

Visa tai patvirtina neseniai paskelbti T. A. Belar¹⁰³ iš Cincin-
nati *Environmental Protection Agency* (EPA) laboratorij tyrimo da-
viniai. T. A. Belar tyr chloruot geriam vanden iš Mississippi
ir Obio upi ir ten rado 37-152 milijonines dalis chloroformo. O
šio rajono neužterštas šaltini geriamas vanduo chloroformo tur-
jo tik dešimt dal tos koncentracijos, kuri tur jo iš upi ima-
mas vanduo.

Be anks iau min t organini chemikal , dr. R. Harris žur-
nale *Consumer Report* sako: « 1973 metais padarius 650 vietovi
geriamo vandens tyrimus, buvo rasta dar šie sveikatai kenksmingi
neorganiniai elementai: švinas, chromas, gyvsidabris, arsenas, baris,
kadmis, varis ir selenas »¹⁰⁴.

Kaip matome, vanduo nuolatos yra teršiamas chemijos fabrik ,
miest kanalizacij ir žem s kyje vartojam vairi v ž sukelian-
i pesticid bei kit karcinogenini chemikal .

Anglies tetrachloridas ir v žys. —EPA Organizacija 1974 met
spalio m nes savo pranešime sako: « Vandens chloro vimas, kuris
buvo ilgai vartojamas kaip sanitarin priemon , pasirodo, geria-
mame vandenyje formuoja naujus chemikalus, kaip chloroform
ir anglies tetrachlorid , kurie bandomuose gyvuliuose sukelia v ž .
Ta iau koki žal jie daro žmogui, ligi šiam laikui dar n ra nusta-
tyta »¹⁰⁵.

Tuo tarpu d l paties chloroformo ir anglies tetrachlorido atsi-
radimo chloruotame vandenyje mokslo žmoni tarpe dar n ra
vienos nuomon s. N ra abejon s, kad kai kurie chloriniai junginiai
gali susidaryti, kuomet užterštas vanduo yra chloruojamas, ta iau
yra manan i , kad reikia dar daugiau tyrim ., norint išaiškinti vis
šio proceso chemi mechanizm ir duoti tikr atsakym .

Apie anglies tetrachlorido — (carbontetrachlorido) karcinoge-
niškum kalba ne tik *EPA*, bet taip pat ir kiti autoriai. Dr. Eschen-
brenner¹⁰⁶ ir Miller daryti bandymai su anglies tetrachloridu rodo,
kad ia svarbu ne tik, kiek anglies tetrachlorido yra duodama

¹⁰³ Ten pat, 4 psl.

¹⁰⁴ Dr. R. Har r is, *Is the Water Safe to Drink*, žr. *Consumer Report*,
1979 m. birž. men., 3 psl.

¹⁰⁵ *Water Chlorination*, *Cancer Link Found*, žr. *Chemical and Engineering
News*, 1974 m., lapkri io men., 5 psl.

¹⁰⁶ R. H. Har r is, *The Implication of Cancer-Causing Substances in
Mississippi River Water*, žr. *Environmental Defence Fond*, 1974.XI.6 d.,
26 psl.

bandomiems gyvuliams, bet ir kaip dažnai jis yra duodamas. Jie rado, kad, duodant pel ms specialiu vamzdžiu po 0,0001 cc anglies tetrachloro vienam gramui pel s svorio kas 4 dienas, po 30 toki dozi 12 peli gavo kepen tumor ir tik 3 pel s nugaišo be kepen sužalojim .

Kiti bandymai daryti su žiurk mis ir anglies tetrachloridu per trumpesn laik neiššauk bandomuose gyvuliuose kepen tumor , bet tik iššauk kepen ciroz . Bet dr. Reuber'io¹⁰⁷ leistas anglies tetrachloridas atsparios veisl s žiurki od prieš kepen ciroz , nesuk l tose žiurk se tumor , nes jos nugaišo anks iau nuo kit lig ir neišgyveno pakankamai laiko, kad galima b t spr sti apie karcinomos išsivystim .

Bet duodant žiurk nams nuo 6,25 iki 12,5 mikrolitr anglies tetrachlorido per special vamzdel 30 savai i , buvo pasteb ti kepen susirgimai v žiu. Kai po 13 ar 25 savai i , bandym bai gus, graužikai buvo numarinti, — vienas ar du žiurk nai iš 5 jau tur jo kepenyse v žio l steli .

Chloroformo karcinogeniškumas. — Chloroformo karcinogeniš kumas daugiausia buvo tirtas tik su pel mis ir bandymuose dažniau siai b davo jungtas mažas skai ius gyvuli . Neži rint to, visuo met buvo randamas nemažas j procentas su kepen tumorais.

Dr. A. B. Eschenbrenner ir Miller¹⁰⁸ dar bandymus 1945 me tais su pel mis, kuri kiekvienai grupei, susidedan iai iš 10 peli , buvo skirtingai duodama 0,1, 0,2, 0,4, 0,8, ir 1,6 ml chloroformo kilogramui k no svorio. Bandymas buvo numatytas t sti 150 dien . Visos pel s, gavusios didžiausi chloroformo doz , nugaišo nesulaukusios bandymo pabaigos, taip pat nugaišo ir dalis peli , ku rios gavo po 0,8 ir 0,4 ml-kg, kita j dalis liko gyvos. Ši grupi išlikusios gyvos pel s kepenyse tur jo tumorus, bet joki kepen tumor nebuvo rasta kontrolin je grup je ir tose grup se, kurios gavo chloroformo 0,1 ir 0,2 ml-kg.

Bet Iwato ir Inui¹⁰⁹ daryti tyrimai su dviem kralik grup m parad kitokius davinius. Tiriamiems kralikams kas savait b davo švirkš iama po 0,08 ir 0,02 cc chloroformo, ištirpinto para fino aliejuje, kilogramui k no svorio. Po 13 bandymo m nes i kralikuose joki tumor nebuvo rasta. Tyrimo išvada : su chloruo tu vandeniu reikia b ti atsargiems. Nors iki šiam laikui n ra

¹⁰⁷ Ten pat, 28 psl.

¹⁰⁸ Ten pat, 34 psl.

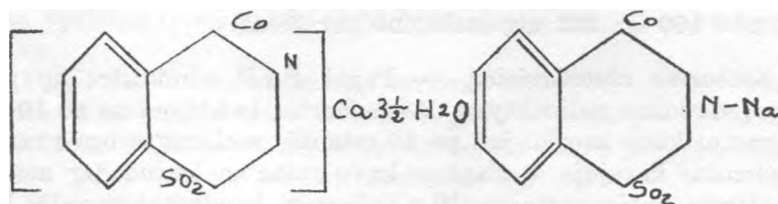
¹⁰⁹ J. L. Hartwell, *Survey of Compounds Which have Been Tested for Carcinogenic Activity*, žr. *U. S. Department of Health, Education and Wel fare*, leidinys 149 nr.

dar rimt rodym , kad anglies tetrachloridas ir chloroformas sukelia tumorus ar v ž žmon se, bet tikra, kad jie sukelia kepen tumorus gyvuliuose.

Tod l sveikiausias geriamas vanduo yra šaltini vanduo arba, kaip Lietuvoje, vanduo geriamas tik iš gerai užlaikom ir gili šulini , nes toks vanduo n ra užterštas nei pramon s moni liekanomis, nei vandens chloravimu.

IX. Sacharinas ir v žys

Sacharinas buvo surastas prof. Ira Remsen ir jo mokinio C. Fahlbergo 1879 metais Hopkins universiteto laboratorijose Amerikoje. Jis dabar yra naudojamas dviej form , kaip natrio ir kalcio druska. Jo chemin formul tokia :

Kalcio sacharinas

Natrio sacharinas

Pramon je sintetiniu b du sacharinas yra gaminamas iš tolueno, Sacharinas yra apie 400 kart saldesnis už cukr . Jis organizmo metabolizmo metu yra nevirškinamas, nepakei iamas, tod l jis ilg laik buvo vartojamas norin i numesti svor dietoje ir diabetik , kurie negali naudoti cukraus. Sacharinas pla iai buvo prad tas vartoti Europoje pasaulinio karo metu grynai d l ekonomini sumetim , nes tada Europoje buvo tr kumas tikro cukraus.

Sacharin suradus 1879 metais, jis buvo vartojamas kaip priemon apsaugoti maist nuo r gimo ir tik antroje vietoje kaip saldumynas ^{110 111}.

Pagal *F&D* administracijos par dym jau 1886 ir 1888 metais buvo prad ta tirti sacharin , ar n ra jis kenksmingas sveikatai diabetikams, kai jiems per dien duodama 5 gr. sacharino. Po 5 m nesi nebuvo pasteb ta joki kenksming reiškini .

¹¹⁰ *Safety of Saccharin and Sodium Saccharin in the Human Diet*, paruoš *F and D Administration*, 1974 m. gruodžio m n., 1 psl.

¹¹¹ Ten pat, 17 ir 26 psl.

1912 metais Amerikoje buvo paskirta mokslin patariamoji taryba tirti š reikal . Ji paskelb , kad 0,3 gr sacharino, sunaudoto per dien , žmogui nepadaro jokios žalos, bet jei duodamas vienas gramas, tai toks kiekis jau sukelia virškinimo sutrikimus.

Tik 1969 metais, kuomet buvo uždraustas ciklomas, kaip v ž sukeliantis chemikalas, kuris buvo vartojamas kartu mišinyje su sacharinu kaip saldimynas, visu rimtumu buvo prad tas tirti ir sacharino reikalas, ar kartais ir jis n ra karcinogeninis junginys, nes sacharino naudojimas šiuo laikotarpiu buvo labai padid j s.

Pagal *F&D* administracijos pranešim , 1972 metais Amerikoje buvo kasmet sunaudojama apie 4.000.000 su viršum svar sacharino, iš kuri apie 70% b davo sunaudojama vairi nealkoholini g rim gamyboje.

Nealkoholiniuose g rimuose yra apie 0.0287% sacharino. Vidutiniškai nealkoholini g rim vartotojai, ypa jaunimas, sunaudoja nuo 160 iki 232 mg sacharino per dien .

Sacharino absoravimas. — Pagal *F&D* administracij pranešim , duodant radioaktyv C14 sacharin beždžion ms po 10 mg kilogramui k no svorio, jau po 30 minu i sacharinas buvo rastas absorbuotas kraujuje, o šlapime buvo rasta sacharino dar net po 96 valand po jo vartojimo¹¹¹. Tolimesni bandymai parod , kad sacharinas yra labai mažai virškinimo metu pakeičiamas ir daugumoje b na pašalinamas nepakeistas tiek iš gyvuli , tiek ir žmogaus organizmo su šlapimu. Studijuojant kai kuriuos organizmo audinius, v liau paaišk jo, kad sacharinas ypatingai koncentruojasi p sl s sienel se, bet jo koncentracija greitai pranyksta, jeigu sacharinas yra pašalinamas iš dietos.

Sacharino karcinogeniškumas. — Pirmieji tyrimai šiuo klausimu padaryti tiek Amerikoje, tiek Anglijoje, neparod jokio ryšio tarp v žio ir sacharino vartojimo. Vienok atlikti tyrimai paskutiniaisiais laikais su žiurk mis, duoda visai kitus davinius. *National Academy of Science*¹¹² atlikti tyrimai rodo, kad sacharinas iššaukia šlapimo p sl s tumorus žiurk se, jei j dietoje esti 5% sacharino. Taip pat ir *Wisconsin Alumni Research Foundation* institutui pavyko iššaukti šlapimo p sl s tumorus žiurk se, maitinant jas dieta, kurioje buvo 5% ar 7,5% sacharino.

Bet dr. Thomas, Jeffersono universiteto, ir prof. dr. J. M. Coon prad jo tuos tyrimus kritikuoti. Jis sako, kad tokie dideli sacha-^{112 112}

¹¹² William Fal l we l l , žr. *Chemical and Engineering News*, 1975.IY.7 d., 14 psl.

rino kiekiai dietoje yra visai nereali s. Jis sako : « Jei dabar amerikietis vidutiniškai suvartoja per dieną apie 30 mg sacharino, tai tas sudaro tik apie 0,02% koncentraciją žmogaus dietoje, bet ne 5%, kuris yra apie 390 kart didesnis už normal žmoni naudojam kiek ». Tod l jis mano, kad vartoti sacharin yra saugu tokiuose kiekiuose, kurie yra leidžiami.

Neži rint kritišk pareiškim d l sacharino davini , 1971, 1972, 1973 metais buvo v l pravesta visa eil papildom tyrim šiuo reikalu, ia noriu suminti tik kelet v lesni tyrim , kuriuos praved *F&D* administracija, *WARF* ir Kanados mokslinink grup s.

F&D administracijos tyrim grup 1973 metais rado, kad 7 vyriškos lyties žiurk s iš 23, kuri maiste buvo 7,5% sacharino, gavo šlapimo p sl s tumorus. N vieno susirgimo nebuvo rasta grup se, kur buvo mažesnis sacharino procentas. Tuo tarpu tik viena vyriškos lyties žiurk iš 25 kontrolin je grup je gavo tumor p sl je.

Pagal *F&D* administracijos tyrimus moteriškos lyties žiurk s, gaudamos su maistu 7,5% sacharino, gavo šlapimo p sl je tumorus tik 3 iš 31 žiurk s, bet n vieno tumoro nebuvo grup je, kurioje žiurk s gavo 5 % ar mažiau sacharino¹¹³.

Wisconsin Alumni Research Foundation instituto mokslinink grup , vadovaujama dr. M. O. Tisdell, rado nedideliame skai iuje žiurki tumorus šlapimo p sl je, tai yra tik 7 iš 60 vyriškos lyties žiurki , kurios maiste tur jo tik 0,0%, 0,05% ir 0,5% sacharino. Bet gan aukšt skai i su tumorais, tai yra 14 iš 20 tirt žiurki , rado grup je, kuri su maistu gavo 5% sacharino. Moterišk žiurki grup je, kurios dietoje tur jo 0,0%, 0,05%, 0,5% ir 5% sacharino, tur jo atitinkamai tumor : 6, 9, 12, 18 iš 20 tirt žiurki kiekvienoje grup je^{113 114 115}.

Išanalizavus tumor pasiskirstym organizme, daugiausia tumor buvo rasta šlapimo p sl je t žiurki , kurios dietoje tur jo 5% sacharino.

Buvo rastos net 7 vyriškos lyties žiurk s, turin ios piktybinius p sl s tumorus arba tarpines pereinan i l steli karcinomas.

Be p sl s tumor , 5% sacharino grup je dar buvo rastos 3 adenokarcinomos pituitarin je liaukoje ir trys adenomos skydi-

¹¹³ *Safety of Saccharin and Sodium Saccharin in the Human Diet*, paruoš *F and D Administration*, 1974 m. gruodžio mėn., 45-47 psl.

¹¹⁴ P. H. Der se, *Warfj paper presented at the Dallas A.G.S. meeting*; 1973.V.15 d., 8 ir 18 psl.

¹¹⁵ *Safety of Saccharin and Sodium Saccharin in the Human Diet*, paruoš *F and D Administration*, 1974 m. gruodžio m n., 49 psl.

n j liaukoje. Šie instituto mokslinink tyrimai aiškiai parodo, kad sacharinas yra karcinogeninis chemikalas, jei jis su maistu imamas dideliais kiekiais.

1973 metais paskelb savo tyrimo davinius taip pat ir Kanados mokslinink grup ¹¹⁵. Jie tyrimams naudojo didel skai i žiurki , kurioms dav skirtingus sacharino kiekius. Pirmoji grup gavo 90 mg vienam kg svorio, antroji — 810 mg-kg svorio ir tre ioji — 2430 mg-kg svorio.

Jie nerado šlapimo p sl je tumor grup je, kuri gavo 2430 mg-kg svorio, bet jie rado vadinamas tris pereinam l steli karcinomas, po vien grup se, kur žiurk s gavo sacharino tik 90 mg-kg ir 810 mg-kg svorio ir vien kontrolin je grup je.

Tod l remiantis šiais daviniais *F&D* administracija 1977 metais pasi l sustabdyti maiste sacharino vartojim , bet 1979 metais pakeit savo sprendim : leido laikinai vartoti sacharin ligi 1981 met .

Dr . Pet r as Kal ad

Bostonas

CARCINOGENIC FOOD ADDITIVES AND PESTICIDES

by

Dr. Petras Kalade

(Summary)

Today modern food technology has led to a big revolution in food production. There is now in the market an amazing variety of food items.

Many factors are responsible for this tremendous revolution, but the most important is the growing use of food *additives*.

Today the food industry is using about 2,000 different chemicals, and over 1 million pounds of these chemicals are used each year for food production. Experts of the Cancer Committee of the World Health Organization, 1963 reached the conclusion, that the majority of Human Cancer could be attributed to the action of the various known environmental carcinogens.

Also Dr. Frank J. Rauscher Jr., director of the National Cancer Institute states that "discovery shows that 80-85 percent of cancer are extrinsic in nature, that is, they are originated from sources outside the human body".

The cancer experts of the World Health Organization think the same way. All carcinogenic agents are divided into 8 groups: 1. Polycyclic hydrocarbons, 2. Aromatic amines, 3. Chlorinated hydrocarbons, 4. Nitro compounds, 5. Inorganic substances, 6. Naturally occurring carcinogens, 7. Hormonal carcinogens and 8. Biological alkylating agent.

Many of these carcinogenic Polycyclic hydrocarbons such as Benzo(a)pyrene, and others are found very often especially in smoked fish, meat, barbecued meat, black coffee and other foods.

Some aromatic amines such as 4-dimethylaminoazobenzene known as yellow butter dyes are now forbidden to be used, because they have been recognized as carcinogenic chemical compounds.

Artificial Dyes. — Natural food contains pigments for the attractiveness of meals. However with the progress of food technology, especially since World War II, the food industry started using synthetic colors.

For thousands of years people lived with colorings, derived from seeds, fruits, and herbs. The biggest revolution was made in 1876, when the English chemist William Perkin first made synthetic dyes from coal tar. Now almost all food colors are synthetic.

In 1966 the following list of colors was approved by F&D Administration:

1. FD&C Red No. 2 - Amaranth
2. FD&C Red No. 3 - Erythrasine
3. FD&C Yellow No. 5 - Tartrazine
4. FD&C Yellow No. 6 - Sunset Yellow
5. FD&C Red No. 4 - Ponceau SX
6. FD&C Blue No. 1 - Brilliant Blue
7. FD&C Blue No. 2 - Indigotine
8. FD&C Violet No. 1
9. FD&C Green No. 3 - Fast Green
10. Orange B (only for sausage casing)
11. Citrus Red No. 2 (only for coloring oranges)

One of the largest part of food dyes belongs to the so called Azo Dyes group. Another large part belongs to the Triphenylmethene Dyes group.

The group of dyes including Citrus Red No. 2, Violet No. 1, Orange B, Red No. 2 - Amaranth and Red No. 4 - Ponceau SX is not 100% safe, because some scientists are critical, saying that these are carcinogenic or teratogenic food additives.

Today, the dye Amaranth or FD&C Red No. 2 has been most widely discussed. Some scientists say that this dye can produce defects in unborn babies.

Nitroso Amines. — Any compound which has nitroso group attached to nitrogen can be called an N-Nitroso compound. N-Nitroso compounds almost consistently produce cancer in animals.

Nitrosamines seem to be a major carrier of carcinogens that are likely to be related to human cancer in industrialized society.

Nitrosamines produce cancer in a wide variety of organs in many species. Reduction of human exposure to nitrites and certain secondary amines, may result in a decrease in the incidence of human cancer. Nitrosamines have been found in tobacco smoke, meat, and fish, smoked and preserved with nitrites and nitrates.

Pesticides. — Pesticides are substances which will destroy or repel pests, or protect plants and animals from pests.

Man-made pesticides, primarily based on natural substances or inorganic chemicals, have been used for centuries.

The biggest revolution in pest control began in 1930 and 1939, when for the first time a new synthetic pesticide DDT, the herbicide 24-D and organic phosphate insecticides were discovered.

The report of the Commission on Pesticides and their relationship to Environmental Health, divides all pesticides into a few categories. But two categories, the so-called B&C, are very important. The B category of pesticides, according to the report on pesticides, is judged positive for tumor induction on the basis of tests adequately conducted in one or more species. The results were significant at the 0.01 mg level.

To this B group belong the following pesticides: Aldrin, Aramite, Chlorobenzilate, DDT, Dieldrin, Mirex, Strobane and Heptachlor and others.

With category C compounds there were increased tumor incidence at the 0.01 level. As this was considered less tumorigenic than the first group, these compounds have first priority for additional testing.

To this C group belongs the following pesticides: Monuron, Perthane, Piperonyl, Sulfoxide, Azobenzene, Chloranil Cyanamide and others.

Inorganic Chemicals. — Inorganic chemicals are divided into two groups: 1. Radio active nuclides, such as Strontium-90, Strontium-89, Iodine-131, Cesium-137, Barium-140, Carbon-14, Cerium-149, Zinc-65 and others.

The nuclear explosions so far have injected into the atmosphere considerable amounts of radio active nuclides.

Such radioactive nuclides reach the ground through rain, snow or wind and settle on the land and waters.

These nuclides reach human beings directly through drinking water, fruits, vegetables or, indirectly, via animal products.

Strontium-90 and partly Strontium-89 are considered to be most hazardous. Strontium-90 has a half life of 28 years and Strontium-89 just 58 days. Strontium-90 is closely related to calcium, therefore strontium-90 enters the normal metabolic pathway of plants and animals. Therefore a high level of Strontium is found in milk, meat, and other foods. Strontium-90 is capable of inducing leukemia and bone cancer.

The other nuclides - Iodine-131, Carbon-14, Uranium and Plutonium are also dangerous.

2. The second group of inorganic chemicals does not contain a radioactivity. These inorganic chemicals include arsenic cesium, chromium, iodine, lead and cobalt and are sometimes carcinogenic and toxic.

The carcinogenic action of arsenic on human skin was noted a long time ago. Test on people working in a German vineyard, who used arsenical pesticides and drank wine contaminated with residues of such pesticides, showed that arsenic produces cancer of nasal sinuses, larynx, lung, esophagus, mouth, stomach and other organs.

Observations made on individuals exposed in their occupations to chromium compounds indicate that chromium produces cancer of the lung, larynx, nasal cavities and sinuses.

Drinking Water. — Recently concern has arisen concerning chlorination of water. Chlorination of water for a long time was used for sanitation purposes. But now EPA studies show that chloroform and carbon

tetrachloride in the parts per billion range were detected in municipal drinking water.

Both these compounds, chloroform and carbon tetrachloride, according to the EPA have shown a carcinogenic potential in animals, but their effects in humans have not been demonstrated.

Also the EPA has reported that in the Mississippi River heavy metals such as mercury, arsenic, lead, copper, chromium, cadmium and zinc were found. Some of these metals are toxic or carcinogenic in animals.

BULVI VIRUS TYRIMAS

Žvilgsnis praeitin. — sisteigus Žem s kio Akademijai Dotnuvoje 1924 m. spalio m. 15 d., po žangin s paskaitos apie nat rali sias ir sintetines humines r gštis, ši eilu i autoriui teko prad ti chemijos paskaitas bei vesti student praktikos darbus. Vakar Europos universitet pavyzdžiu suorganizav s chemijos ir žem s kio technologijos laboratorijas, tuojau prad jau ir mokslin tyrimo darb vairiose chemijos ir jai gimingose srityse. Dirbo ir kit katedr mokomojo personalo nariai. Apie tai rašau tod l, kad tatai vert t prisiminti ir iš istorinio taško, vertinant Nepriklausomos Lietuvos aukšt j mokykl mokslin lyg .

Mokslinio tyrimo darbus prad jau iš neorganin s ir fizin s chemijos, b tent apie aliuminio hidroksid ir apie natrio ir kalio aluminat sud t ir strukt r . Rezultatai buvo paskelbti Vokietijos mokslo žurnale *L. Plate* sn studija ta pa ia tema buvo atspausdinta berods 1928 m. Žem s kio Akademijos Metraštyje, o kita forma *Kosmos* žurnale.

Iš kit autoriaus atlikt mokslo darb galima b t pamin ti dar ir šiuos: organiniai gyvsidabrio junginiai, termometrini t rio analiz , pašar rauginimas, terpentino aliejus iš miškin s pušies nusakinimo, metilo alkoholio ir fuzeli atsiradimas nat raliame ir sintetiniame vyne, Lietuvos kvie i kepamosios vert s technologin studija, organini gyvsidabrio jungini gamyba kovai su jav ligomis, ir kita. Buvo numatyta (drauge su botanikos ir fitopatologijos profesorium dr. V. Vilka i u, kuris kankinio mirtimi žuvo Sibire) rengti t jungini (sutar me vadinti « beicais », iš vokie i kalbos) dirbtuv l . Pagamintus preparatus buvau numat s pateikti m s kininkams kovai su k l mis ir r dimis.

Po šit darb prad jau tirti bulvi virusines ligas grynai cheminiu atžvilgiu.

1936 m. sudariau plan iširti bulvi virus santykius su vitaminais, hormonais ir kitais chemikalais, bet patys tyrimai buvo vykdomi 1937-1940 metais ir nutraukti raudonajai armijai oku-

---

¹ *Zeitschrift für anorganische und allgemeine Chemie*, 1930 m. 129-150 psl. ir 1934 m. 257-268 psl.

pavus Lietuv . D l susidariusi aplinkybi visi trej met kruopš-
taus tyrimo duomenys pasiliko Lietuvoje, ir tod l pla iai užsi-
motas planas nebuvo pilnai vykdytas. Tai vyko dalinai ir tod l,
kad 1941 m. buvau pakviestas b ti profesorium ir technologijos
fakulteto dekanu VD.. Universitete Kaune. Susisiekimas su Dot-
nuva karo metu pasidar sunkiai manomas.

Cheminiai bandymai bulvi virus srityje

Lietuvoje pasitaikydavo šios virusin s bulvi ligos : mozaika,
lap susisukimas ir dryžlig . Jas sukelia keletas virus : X, Y,
A, F ir kiti Kai kuriais virusais bulves apkrečia *Myzus Persicae*,
o kiti persiduoda tiesiog kontakto b du —lapais arba šaknimis.
Dabar jau žinoma, kad augaliniai virusai yra susij su RNA, taigi
su ribonukleinine r gštimi, o gyvuliniai su DNA, taigi deoksiri-
bonukleinine r gštimi. Anuo laiku aš netur jau RNA, ir mano
tyrimo planas buvo visai savotiškas.

Virusai labai sumažina bulvi derli . Nenorint užkr sti viso
lauko bulves, reikia sodinti tiktai sveik s kl . Kaip j pažinti ?

Tam tikslui gali patarnauti vadinamoji melanino reakcija.

bulv smeigiama 1 cm plo io 5 cm ilgio vario plokštel . Po
maždaug 24 valand termostate (apie 35 C temp.) bulv s viduryje
atsiranda gana platus tamsiai rudo ar net ir visai juodo melanino
laukas, aiškiai matomas bulv perplovus išilgai palei vario plokš-
tel . Virusin se bulv se melaninas visai nepasirodo, nebent kar-
tais labai siauras arba pilkšvas vos vieno milimetro ruoželis. Tasai
bulvi pajuod jimas atsiranda tirozinazai veikiant amino r gšt
dihidroksifenilalanin , kuri oksidinama iki melanino. Tirozinaza
yra enzimas, susided s iš proteino ir vario komplekso. Reikia
manyti, kad nesveikose bulv se yra koks nors trukdytojas, paraly-
žuojantis tirozinazos veikim , pavyzdžiui, sudarydamas su josios
variu kompleksus, t j var sekvestruodamas.

Kai kurie cheminiai ir el ektr ocheminiai vir usini bulvi
bruožai

1. *Askorbinin r gštis (vitaminase C) bulv se.* —Šviežios sveikos
bulv s turi gana daug askorbinin s r gšties, arba C vitamino, apie
15 miligram 100 gram bulv s. Tasai vitaminas gali padaryti
tirozinazos var neveiksming , jeigu to vitamino yra «perdaug »,
ir tuo b du sutrukdyti melanino susidarym .

C vitamino kiekis bulv se buvo susekamas su Tillmanso reak-
tyvu, vadinamu dichlorofenolo indofenolu, kuris oksidina C vita-

min iki dehidroaskorbin s r gštis, kai skys io spalva pasikei ia iš m lynos rožin . Kartais buvo vartojama titracija sn 1-1000 N jodo tirpiniu, kuris paprastai duoda kiek aukštesnius rezultatus.

Pasirod , kad virusin s bulv s turi žymiai daugiau C vitamino negu sveikos, b tent nuo 40 iki 200 miligram šimtui gram bulv s, taigi tarp 0.04 iki 0.2% (sveikos turi apie 0.015%). Iš t bandym sprendžiau, kad virusin se bulv se yra C vitamino « per-teklius », kitaip sakant, kad jos «serga » C-hypervitaminoze. Tai gana dr si išvada. Jos laikausi, kol dar niekas n ra pareišk s priešingos nuomon s. Ar tas askorbinin s r gštis perteklius yra virus pasekm ar j priežastis ? Norint atsakyti t klausim reik t atlikti daugiau bandym .

2. *Oksidacijos . redukcios potencialas virusin se bulv sse.* – Askorbinin r gštis yra redukuojantis (gaivinantis) junginys, tod l galima laukti, kad virusin s bulv s parodys neigiam redox poten- cijal , lyginant su so iu kalomelio elektrodu. Poliarizacijos srovei išvengti vartojau savo paties pagamint elektronin voltmetr , kuriuo galima matuoti elektrod potencialus ir jautriose biologi- n se sistemose, ir kurios yra negr žtamos termodinaminiu at- žvilgiu.

Bulves piauistyti tegalima tiktai auksiniu peiliu arba stikline tam ty ia paaštrinta plokštele; sutrinti galima stikliniame gr - stuv lyje. Sutrintos bulv s, laikomos 12-24 valandas 10-15° C temperat roje su jas statytu platinos elektrodu, duodavo iki (minus) —240 millivolt .

Bet kaip išmatuoti potencial nesutrintoje bulv je, norint sužinoti, ar ji neserga ?

Platinos elektrodas, kad ir neaptrauktas juodos platinos sluogs- niu, labai jautrus vandenilio jon koncentracijai. Išbandžiau ke- let kilming ir šiaip jau inertini metal (tantal , volfram ir kutus). Šiam reikalui geriausiai tinka auksinis elektrodas. Jis pada- romas iš apie 2 milimetri storumo aukso vielos su paaštrintu smai- galiu. Apie 1 ar 1,5 cm nuo smaigalio viela aplydoma asfaltu ar kokia kita izoliuojan ia medžiaga. Tai reikalinga tod l, kad smeig- us elektrod bulv išsiskiria sultys, kurios ore greitai oksiduojasi, ta iau iš bulv s kyšanti elektrod dalis yra izoliuota, tai tos sultys neturi takos elektrochemin potencial arba elektrovaros j g . Sudaroma elektrochemin cel : aukso elektrodas smaigaliu bul- v je — stiklinis tiltelis — kalomelio elektrodas. Cel sujungiamo su potenciometru (elektroniniu voltmetru). Kadangi potencialas greitai krinta, tai auksas smeigiamas bulv prieš pat matuojant voltaž .

Virusin mis ligomis sergan ios bulv s rodydavo neigiam potencial iki 300 millivolt .

Chemikal t aka bul vi vir usams
(gydymas, sargdinimas, naujos formos)

Iš viršmin t bandym padariau išvad , kad gaivinantieji (redukuojantieji) chemikalai ir metalus sekvestruojantieji chemikalai tur t sukelti virusuose panašius simptomus, kitaip sakant, bulves apsargdinti. Kita vertus, oksiduojantieji chemikalai tur t « gydyti», arba bent apsaugoti sergan ias bulves nuo viruso simptom . Tiems klausimams išspr sti buvo vartojami sekantieji cheminiai veiksniai:

oksidatoriai. kalio permanganatas, kalio bichromatas, kalio nitritas, jodas, chloraminas, dehidroaskorbinin r gštis ir chinonas ;

reduktoriai (gaivinantieji chemikalai) C vitaminas, kobalto-hypofosfito kompleksai, natrio bisulfitas, para formaldehidas;

šarmai ir r gštys. natrio ir kalio hidroksidai, citrin r gštis;

metal sekvestruotojai. kalio cianidas, natrio fluoridas, metafosforo r gštis, pirofosforo r gštis ;

su baltymais reaguoj chemikalai ir enzimai. trichloro acto r gštis, urea (šlapalas), tripsinas;

vair s chemikalai ir hormonai, vario sulfatas, chloralio hidratas, gliukoz , cinko chloridas, fenolas, indoloacto r gštis, 1-naftalino acto r gštis, benzokainas, dietilo barbiturin r gštis, ir kita.

Kaip tie chemikalai buvo vartojami ? Skys iai b davo tr škiami tiesiai bulv s virkš i , gi sausieji chemikalai b davo taisomi s klin bulv šitaip : su kamš iu gr žteliu išgr žiama skyl išilgai per vis bulv , iš gr žto išstumiamas bulv s gabalas (kamštis), bulv dedamas chemikalas ar j mišinys, ir bulv je gr žtu padaryta skyl iš abiej gal uždengiama iš jos pa ios išstumtu « kamš iu »; jo padaryta žaizdel padengiama parafinu.

Paskui bulv pasodinama, apkaupinama, ruden aprašoma jos išvaizda (forma) ir nustatomas jos derlius. Sekant pavasar ar vasar tas « derlius » v l pasodinamas ir stebimas augimas, forma ir derlius. Bandymai buvo t siami apie trejus metus (1937-1940 metais) iki pirmosios rus invazijos Laisv j Lietuv . D l susid jusi aplinkybi visi bandym dienynai, užrašai ir išvados pasiliko okupuotoje Lietuvoje.

Botanikos katedros asistentas Dr. Brundza pad jo apib dinti bulv s virkš ios išvaizd , ar bulv išgijo, ar atsirado « nauja forma » ?

Rezultatai. — Netur damas po ranka bandym dienyno, šian-
dien negaliu atsiminti vis atsiemt rezultat . Prisimenu tik štai k :
Dichloraminas išgyd lap susisukimu sergan ias bulves, ta-
iau reikia pasteb ti, kad t išgydyt j derlius sekaniais metais
vis dar buvo nedidelis. Dryžlige sergan i bulv pavyko išgydyti,
kai jos virkš i tr ščiau dehidroaskorbinin r gšt . Kobalto
hypofosfito kompleksai išugd «nauj form », išvaizda panaši
ligot bulv . Panaš ligotum sužadino ir kalio cianidas.

Pranas Jucaitis

1937-1940 m. (1974 m.).

Dotnuva, Žem s kio Akademijos
chemijos ir žem s kio technologijos laboratorija.

CHEMICAL EXPERIMENTS IN THE FIELD OF POTATOE VIRUSES

by
Prof. Dr. Pranas Jucaitis

Summary

Potatoe virus diseases (mosaic, leaf-roll and streak, caused by the viruses A, F, X and Y) significantly reduce the yield. Use of healthy planting material is an obvious precaution.

Healthy tubers can be identified by inserting a copper plate into the tuber. After about 24 hours in a thermostat at 35° C, a large zone of the dark brown melanin is formed around the copper, while the diseased potatoes remain white or show only a very narrow dirty gray line. Tyrosinase is a copper compound, and is inactivated by any reagent that splits off the copper or combines irreversibly with it, e.g. ascorbic acid, potassium cyanide.

The diseased potatoes exhibit a rather high negative redox potential. An electronic voltmeter has been constructed to determine that potential directly in the tuber by using a specially prepared gold wire electrode.

The virus infected potatoes contain a much larger amount of ascorbic acid than the healthy tubers, usually 0.04 to 0.20% as compared with 0.015% in a freshly harvested healthy crop. I am calling this phenomenon " *C - hypervitaminosis* "; i.e. that there is a relation between viruses and vitamin C content in diseased potatoes. At that time (1937-1940) I did not have DNA and RNA which is present in plant viruses, and did not investigate their possible connection with C-hypervitaminosis.

Based on these and other results it could be expected that treatment of potatoes with oxidizing agents should counteract, and that with reducing materials should cause a virus-like appearance of the potato plant. The experiments, which lasted only three years, partially confirmed these expectations. Injection of dehydroascorbic acid into the stalks caused the symptoms of the streak virus to disappear. Dichloramine, when placed into the tuber before planting, cured the leaf-roll disease. Cobalt-hypophosphite complex produced a " new " potato form which was very similar to a diseased crop, as did potassium cyanide.

The treated tubers were planted the following year to check the yield and to examine the morphology.

The experiments described above were carried out at the Agricultural College of Lithuania at Dotnuva for three years until interrupted by the occupation of Lithuania by the Soviet army. The records and logbooks have been left in Lithuania.

LIETUVI KALBOS IR LITERATŲ SEKCIJA

Stasys Santvaras

POETŲ PALIKTI PŲSAKAI
EULOGIJA VAITKUI IR AISIUI

Vladas Kulbokas

KETURI MŲSŲ NAUJESNIOSIOS RELIGINŲS POEZIJOS
ATSTOVAI

Antanas Mažiulis

TAUTOSAKOS BEI TAUTOTYROS DARBAI LIETUVOJE
1947-1972 METAIS

Prof. Dr. Knut-Olaf Falk

APIE LIETUVIŲ ASMENVARDŲ IR VIETOVARDŲ
SLAVINIMO METODUS
PAVADINIMŲ SU-ANČE GENEZĖS IR JŲ AREALINIS
PAPLITIMAS

Antanas Mažiulis savo paskaitos teksto *Tautosakos bei tautotyros darbai Lietuvoje 1947-1972 metais* redakcijai neprisiunt .

Prof. Dr. Knut-Olaff Falk savo paskaitos tekst *Apie lietuvi asmenvardžius ir vietovardžius slavinimo metodus. Pavadinimų su -ance genezė ir jų arealinis paplitimas* prieš spausdinimą atsi m .

POET PALIKTI P DSAKAI

EULOGIJA VAITKUI IR AIS UI

Pratarami. — 1973 buvo lietuvi grožinės literatūros gedulo metai. Tada mes netekome dviejų itin ryškių lietuviškojo rašto asmenybių — poeto kan. Mykolo Vaitkaus ir poeto dr. Jono Aisio. Vaitkaus amžino poilsio kauburėlis supiltas Putname, Conn., o Aisio — Washingtono, D.C.

Vaitkus ir Aistis — gal mažiau skirtingieji ieškojimų ir kūrinių siekimai, bet neabejotinai dviejų skirtingų kartų, kitokių lygių ir kitokių laikos vartotojų. « Atskirumo » sienų užtvėrė beveik dvidešimties metų tarpas, kuris poetą Joną Aistį skiria nuo poeto Mykolo Vaitkaus. Pastarasis savo kūrinių kelią pradėjo nelaisvėje, jis ir paskutinį žingsnį žengė išblokuotas svetimas šalys, kai lietuvių tautavilais rėmė priespaudos ir naikinimo sutemose.

Jonas Aistis yra nepriklausomos Lietuvos augintinis, aukštųjų mokslų gilintis ir daktaro laipsnį sigijęs Prancūzijoje, o savo gyvenimą baigęs toje pačioje mės nedalioje. Deja, jaunesnysis Aistis beveik drauge su vyresniuoju Vaitkumi išjo į tarybų, kurios mes nepažįstame, ir turėtų niekad nepažįstame pažinti šioje žemėje gyvendami.

Du skaudūs praradimai, nubėgęs vienas paskui kitą, stiproškai sujaudino ir sukurtą lietuvių išievi bendruomenę. Bet ar tiek, kiek mirę poetai buvo nusipelnę, ar tiek, kiek būtų buvę galima laukti? Išbarstyti, išmėtyti mažom salelėmis, gana dažnu atveju nerand bendro žodžio ir pagarbos vienas kitam, mes, išgirdę apie dviejų poetų netekimą, šiek tiek apstulbome, šen bei ten pabrėmėme vieną kitą lyrinę nekrologą, o po to ir vėl nugrimzdome kasdienybės klaidžias prietemas, tarsi mūsų gyvenimas niek nebūt pasidaręs varganesnis ir skurdesnis. Gal tai ir natūralu, gal tai ir neišvengiamo, bet vargūtai yra paguodžianti srovė, kuri mus pasukubomis neša savęs pačių užmarštin.

Na, ir ten, Tvyne, kurios garbei ir šlovei poetai Vaitkus ir Aistis gyveno ir kūrė, kuri darbai net ir šiame košmario amžiuje neliks be atgarsio lietuvių tautos kultūros istorijoje, kiek man teko pastebėti, mirimo paguba tebuvo paminti tik skurdžiomis kronikomis

žinel mis, bet ir tai, berods, nevisliose lietuvi kalba spausdina-
muose laikrašiuose bei žurnaluose. O tai garsiau už Jerikono
d das demaskuoja beg diškai imperialistin rus priespaud ir
pa i lietuvi bej giškum savame krašte.

Tai tokioje dusinanioje atmosferoje, tokiose r siose v j
pagair se stovi mir poetai Mykolas Vaitkus ir Jonas Aistis, stovi
dvi kolonos, laukian ios Laiko teis j sprendimo. Kad jie mir
svetingoje Amerikoje, kad tik dalel j darb pasieks ši dien
Lietuv , t žiauri ir neteisingumo kupin tikrov geriausiai išsako
Vydas : « Lietuviai dar niekad netur jo galimybi visas intelek-
tualines j gas sutelkti savo gimtojoje žem je ».

Mykolas Vaitkus

*Tylu tylu... Pusiaunaktis art ja. Baigiu skaityt.
Užskleisiu miel knyg ir, gali b ti, daugiau
nebesklaidysiu jos niekuomet... Taip, niekuomet
šioj žem j... (Myk. Vaitkus, Nuošaliu taku,
57 psl.)*

Nors labai sunku tik ti, bet M. Vaitkaus skaityta knyga jau
užskleista. Ir niekuomet jinai jau nebus jo paties skaitoma šioje
žem je. Tad nors mes atsigr žkime jo veid ir jo paliktas knygas.

Poetas kan. Mykolas Vaitkus (1887-1973) buvo maždaug vidu-
tinio gio vyras, dailaus ir proporcingo k no sud jimo, lieknas ir
grakštus. Jo veidas buvo giedras ir dvasingas, žvilgsnis tiesaus
atviraširdžio žmogaus. Toks išliko jis vis ilg amži .

Buvau j aplank s šv. Kazimiero draugijos namuose, Kaune,
kur jis gyveno, bet iš to apsilankymo atmintyje teliko tik vargas
vaizdas: didelio, gana kukliai apibaldinto kambario tamsioje ker-
t je stov jo didel ir gausiai sulapojusi palm ; toks pat švelnus,
svetingas, tuomet dar jaunyste švytintis, buvo ir tos palm s šei-
mininkas. Be to, buvau j sutik s teatruose ir kituose viešo po-
b džio su jimuose, bet iš art liau pažinau tik aktori Kubertavi
vi i pastog je, taip pat Kaune.

Vaitkus buvo elegantiškas, išdailinto elgesio, itin daili ma-
nier , vienoki ir kitoki pokalbi meistras, šarvuotas erudicija,
žarstantis lakius posakius ir komplimentus. Ir visas tas Vaitkaus
aristokratiškumas buvo nat ralus, neišmoktas, gimtas. Kur nors
lind s kamp , su atsid jimu j steb jau, s miausi gyvenimo pa-
tirties ir stipryb s iš jo kalb ir elgesio. Galima sakyti, tuo po-
ži riu jis vienas buvo atskira ir gerai suorganizuota mokykla.
Ta iau Kubertavi iuose su manimi jis b davo sant rus ir v sus,

kartais pasistengdavo ir visai man s nematyti. Nujau iau tos «dramos » priežast , ir tas kurst dar didesn mano susidom jim tuo žmogumi. Ilgainiui atšiaurumas pradingo, atsirado dvasin šiluma ir bi iulyst . Ir tai man spindi kaip varginan ioje kelion je atrasta vandens verden , kaip lemties dovana.

Poeto kan. Myk. Vaitkaus k rybos ir darb barai yra itin plat s, vair s, siauro pob džio rašte tiesiog neapr piami. Pats kan. Mykolas save laik lyriku, betgi jis yra suk r s dramos ir beletristikos veikal , pasireišk kaip satyrikas ir geras vert jas, šauni ir spalving atsiminim rašytojas, buvo aukšt j mokykl kapelionas ir Kunig seminarijos profesorius, šv. Kazimiero draugijos reikal ved jas bei leidini redaktorius, tais s kalb ir išleisdin s daugiau negu 300 knyg , o, prel. Ad. Jakštui-Dambrauskui mirus, ir tos draugijos pirmininkas, buvo vairi organizacij narys ir garb s narys, Maltos ordino riteris ir kita.

Iš tikro, M. Vaitkaus kartoje nesurinksime t kstan i lietuvi , kurie savo tautai b t tiek daug dirb , dirb s žiningai, kukliai, be trimit ir b gn dund jimo, skelbian io «visam pasauliui» apie t darb reikšm ir didyb . Tik d l to man vis knieti širdyje, kad jis iš jo Anapus, taip ir nesulauk s kruopštesnio ir vispusiškesnio savo k rybos ir gausi darb vertinimo.

Laikas yra itin reikšmingas veiksny s M. Vaitkaus poetin je k ryboje. Viešumoje jo vardas pasirod 1906 m., tuoj po to, kai buvo panaikintas lietuvi spaudos draudimas. Ir iš karto jo poetini bandym savaimingumas atkreip save literat ros žmoni ir visuomen s d mes . M. Vaitkus atsiskyr nuo romantik , nesuklupo Maironio šeš lyje, prad jo dainuoti apie Amžin j grož , apie šviesius krislus ir nušvitusi dulk . Ta iau sakmiai akcentuojau laik , kuriame Mykolo Vaitkaus lyra prad jo skamb ti. Tai buvo metas, kada viešpatavo Maironis. Ir, štai, dar reikšmingesn aplinkyb — tai buvo metas, kada m s bendrin kalba, o tuo labiau poezijos kalba dar tebebuvo k dikio lopšelyje. Pavyzdžiai, iš kuri gal tume pasimokyti, tesudar tik menk saujel , o ir savo grožin s literat ros ugdymo horizontai, carini rus vis tebetrukdomi ir tebetemdomi, dar nebuvo didele viltimi nutvisk . Aplamai to meto lietuvi kalba, pab gusi iš diduomen s dvar , užguita ir apšmeižta, gaiviai ruseno tik žaliajame sodžiuje uždaryta. Kiekvienam to laiko pradedan iam rašytojui reik jo ieškoti ir surasti ne tik savo k rybin *Ego*, reik jo jungtis bendrin s kalbos ugdym , poetin s kalbos k rim bei puosel jim , papras iausiai — reik jo tos kalbos mokytis !

N dien, kai poeto Mykolo Vaitkaus poetin k ryb galime pažvelgti beveik iš 70 met perspektyvos —gal nesunku bus tarti, kad lietuvi poezijos raidai jo darbai yra didžiai reikšmingi. Didžiai reikšmingi estetizmo kryptimi, tuo skaidriu autoriaus tik jimu

Amžin j grož , nuopelningi ii kalbiniu požiu. Taip jau yra, kalbos grynumu, taisyklingumu ir vaiskumu jis yra pralenk s net vis b r nepriklausomyb s laikotarpyje augusi ir brendusi poet .

Mykolo Vaitkaus poezija skaitan ioje visuomen je nebuvo labai populiari. ia tur b t bus kaltas ir gana l tas tos poezijos brendimas, ir pakel je sutikti k rybiniai sunkumai, ir paties Poeto nesir pinimas reklama, ir gal stoka ger , žvalgi ir ištikim draug . Vien met buvo net gandai pasklid , kad prof. Vincas Mykolaitis-Putinas neraš s *Literat ros etiud* t sinio tik d l to, kad negal s neigiamai prabilti apie Myk. Vaitkaus lyrik , kur gerbi s ir myl s kaip draug ir tauri asmenyb ... Kiek tuose ganduose buvo tiesos — šiandien jau nelengva sužinoti. Viena tik yra pakankamai aišku — niekam n ra lengva savo poezijos didvyr atrasti ir išugdyti. Kai atsigr žti išgyvent laik , kai perb gi akimi usni ir varpu i priž lusius dirvonus bei pl šinius, kuriuose poetas M. Vaitkus prad jo darbuotis, gan greit pamatai jo k rybinio darbo ištakas, ap iuopi jo k rybini ieškojim versmes, regi jo l t , bet valing ir tvirt žingsn poezijos meno aukštumas.

Nepriklausomyb s laikotarpyje kan. Mykolas Vaitkus buvo apkrautas sunkiai bepakeliama darb našta. Tame laikotarpyje jis teisleisdino tik du savo lyrikos rinkinius —*Liepsneles* (1921 m. jas negailestingai sukapojo E. Radzikauskas-L. Gira, anks iau entuziastingai giedoj s apie M. Vaitkaus lyrik) ir *Nušvitusi dulk* (1933 m.). Ta iau, vai iulaitiškai tariant, « kol jis buvo gyvas, nuo lyros piršt nenu m ». Pab g liškoje nedalioje pasirod net šeši Vaitkaus poezijos rinkiniai. ia tuos rinkinius ir išvardinsiu : *Vienatv je*, 1952 m.; *Aukso ruduo*, 1955 m.; *Nuošaliu taku*, 1956 m.; *Alfa ir Omega*, 1963 m. ; *Šerkšno sidabras*, 1965 m. Šeštasis ir paskutinytis rinkinys, išleistas 1966 m., pavadintas *Dienoraš tu*, apr pia 1946 m. eil raš ius (iš viso tuos rinkinius sud ta 1934-1954 m., t.y. dvidešimties met , eil raš iai). O kur dar 1954-1973 m. jo poetin k ryba ? Atrodo, nemenk pluošt eil raš i jis suk r neramiomis ir netikromis dienomis Vokietijoje, nemenk ir « Taikos sl nio » vienatv je. Net ir gilioje senatv je jo lyra nebuvo nustojusi skamb ti.

Mano nuomone, kan. Mykolo Vaitkaus poetinis gis aukšt stipriai pašoko tik emigracijoje. Šešiose poezijos knygoose vaiskiomis spalvomis atsiskleid jo k rybinga siela, per ilg lesn laik

veikusi eib poetinio darbo ieškojim ir sunkum , suskamb jusi jo davsios savaimingumu, giedra, ilgesiu, li desiu, tik jimu ir kan ia, vedusi mus spalv ir kontrast kupin žmogaus lemt . Tie jo šeši lyrikos rinkiniai —tai aruodas lobio, tebelauki s objektyvaus tyrin tojo, kuris išnešt t lob saul s švies . Nenor - damas, kad mano žodžiai nuskamb t kaip nuoga ir nieku nepagr sta panegirika, pacituosiu vien Mykolo Vaitkaus eil rašt , tik damas, kad jis bus paveikus mano teigim stiprintojas. Tik sijauskite to eil raš io minties skaidrum , kalbos muzik ir formos grakštum .

DU DRAUGAI

Griaud perk nai, žaibai tvask jo;
 Sieloje d ko audra;
 Kruvinas gaisras verž s pav juj...
 O tu šypsojai, o tu tyl jai,
 Kaip abejinga aušra...
 Pra ž v jai; liko griuv siai;
 Tvylo kr tin j sausra.
 Žaizdos — kaip anglis jau apibl s ...
 Rymau pavarg s, vienas, nors dviese —
 Aš ir šaltoji aušra...
 Eiki šen, drauge ! Suglaud galvas,
 Lauksim širdim atvira,
 Kad, saulei tekant, nušvist kalvos,
 Ir sužvilgt pabud spalvos,
 Krikštolo giesme tyra...
 Rymau nutil s ... Bl sta žarijos.
 Gr žta kr tin n giedra...
 Mirga svajoni dausin s gijos.
 Rož s liepsnoja. Skamba lelijos.
 Varva žem i gais aušra...

Tuo ir baigsiu tas kelias pastraip les apie Mykolo Vaitkaus poetin k ryb . Baigiamoji pastaba gal t b ti ir tokia : kiekvieno poeto k ryboje yra s kmi ir nes kmi . Skaitytas eil raštis, vaizgantiškai tariant, yra deiman iukas lietuvi lyrikoje. Ir jis n ra vienintelis šešiose emigracin se poeto knygoose — toki eil raš i susidaryt daili rinktin .

Žmogus kartais gali b ti laimingas nelaim je ir nelaimingas laim s akimirkose. Toks kuriozas, berods, yra ištik s ir dramaturg Mykol Vaitk . Jis buvo pirmasis Valstyb s teatro laureatas

dramos veikal konkurse, su savo *Žvaigždės dukterim* laimėjus pirmą premiją. Teatras jo galvą padabino laurais, bet premijuoto veikalo *Žvaigždės dukters* scenė neklaidinga. Tai buvo ne tik skaudi skriauda dramatos autoriui, bet ir savotiška mįslė, kurios Poetas net ir savo atsiminimuose iki galo neatmezgė.

Gal aš klystu, bet man vaidenasi, kad ano meto mįslė Dramos teatras, daugiausia vertėsis išbandyta klasika, būtinai ir saloniškas pjesas, dar nebuvo pajėgus veikti Vydno scenos veikal (visi to meto mįslėms būvo nesmingi), pabėgęs jis ir Vaitkaus dramatos poetiškumo ir simbolizmo.

Patyręs tokias nesėkmes, dramaturgas M. Vaitkus atvėrė dramaturgijos meno su didesniu atsidėjimu nepuoselį. Be *Žvaigždės dukters*, jis dar yra sukūręs du scenos veikalus — *Mūsų Vilnius* 1930 m., *Žaibas ir mergaitė* 1936 m. Fantastika, idėjomis, drisiu poetiniu polkiu ir dramine sranga išskirtina *Žvaigždės dukterė*, o taip pat *Žaibas ir mergaitė*.

Mykolo Vaitkaus beletristini darbai vainikas (o ir tie jį paskelbė šešias knygas), kaip man atrodo, yra biblinis *Tvanas*. Tame veikale autorius pasireiškė kaip stiprus ir mantrus tapytojas bataistas — jo sukurtos masinės veikalo scenos yra didingi paveikslai, spalvingos ir gyvastingumu alsuojanios drobės.

Tačiau šiam Vaitkaus kūriniui nestinga ir kit meninių dorybių — jame nesunkiai pajuntamas gilus sijautimas biblinė tragedija, veiklą charakteriai tapomi taupiom, bet ryškiai spalvomis (pagrindinis veikėjas Anintha savo moteriškomis silpnėmis atskamba net mūsų dienas, gal net ir Vaitkaus biografija), veikalo pasakojimas sklandus ir intriguojantis, kalba turtinga, išdailinta, stilinga. *Tvanas* yra išverstas anglų kalba, kiek teko pastebėti, ir anoje pusėje mūsų namų slenksio susilaukęs palanki ir teigiamai vertinamas.

Tvan dar būtų galima vadinti gerai apdorota medžiaga didingam bibliniam filmui. Žydas autorius tokios garbės būtų tikrai sulaukęs. Mes esame neturtingi, neišmokome nusiliedinti auksinio veršio; ia turėtų būti ir daugelio mūsų nesėkmės pradžia. Žydai, nors Mozė juos už tai barė, iki šiol drisiu ir organizuotai aukso žaidžia — sėdėdami ant to savo Aukso veršio, jie joja daugelį arenų, ypač šio meto Amerikoje. Mes, deja, auksinis galybės neturime ir turėtų niekad neturime. Veikiausiai dėl to ir M. Vaitkaus *Tvanas* nepasiekė žydrijojo ekrano, kur jis būtų galėjęs suspindėti kaip nuostabi pasaka.

Myk. Vaitkaus atsiminimai, kuriuos jis paskelbė didžiai gausiu pluoštu (9 knygos, Nidos išleistos Londone, Anglijoje), susilauk

didelio pasisekimo visuomenėje. Juose, matyt, buvo žvelgta ir menini vertybi, nes Lietuvi rašytoj draugija 1968 m. už atsiminimus kan. Mykolui Vaitkui yra paskyrusi savo metin literat ros premij .

Tuo tarpu, iš nuošalesnio kampo tuos Vaitkaus darbus žvelgiant, gal nesunku būtų sutarti, jog tai yra domi, gausi ir vertinga medžiaga mūsų visuomenės ir kult ros istorijai. Ir pats Mykolas Vaitkus, atsiminimus rašydamas, vis pirma tik š uždavin tur jo prieš akis. Be abejon s, n ra bloga, kad tuose jo darbuose buvo atrasta ir kitoki verting radini — sviestas duonos juk negadina !

Ir poetin je k ryboje, ir atsiminimuose kan. Myk. Vaitkus save ir kit žmog ži ri, kaip švies krisl , kaip nušvitusi dulk . Visuose jo darbuose ž ri tauri humaniška siela. Tad gal t kilti kad ir toks klausimas: kas takoj o, kas kv p t jo kiln žmoniškum ? Vis pirma tur b t tai Kristaus žmones atnešta artimo meil . Galimas dalykas, kad j bus paveik Levo Tolstojaus ir kit humanist raštai. Tik man rodosi, kad Mykolas Vaitkus toks gim , toks gyveno, toks ir mir — tas žmoniškumas buvo su prigimtimi atsinešta jo asmenin nuosavyb , jo dvasios taurumas.

Savo atsiminimuose kan. Mykolas Vaitkus palie ia daugel dalyk — samprotavim , vyki ir žmoni . Iš jo nutapyt portret bene geriausi bus *Keturi ganytojai*. Kiti asmenys pasireiškia tik viename kitame susitikime su autoriumi, tai tik j paveiksl apmatai, tik vienas kitas ryškus b do bruožas, viena kita charakteristika, bet vis su geru jausmu ir meile d stoma (gal daugiau ironijos skirta tik L. Girai).

Atsiminimuose nestinga ir autobiografini pasisakym — išryšk ja ia ir Mykolas Vaitkus žmogus. Pavyzdžiui, ar daug kas žino, kad jis m go chiromantij ? Nors pats iš to savo polinkio šaip si, bet atkištus delnus mielai studijuodavo ir, kaip jis pats sak , raganaudavo ...

Šviesus, bes lygiškai prielankus žvilgsnis žmog , mano išmanymu, nevisuomet b na tiesa ir doryb . Tuo poži riu ir kan. Mykolo Vaitkaus atsiminimuose yra silpnybi , žinoma, jeigu bus leista tuos jo pagražinimus silpnyb mis vadinti. Kita vertus, ne visk žmogus gali žinoti ir atsiminti. Aplamai rašytojas Vaitkus sutikt žmoni apib dinimuose yra žvalgus, atsargus ir taiklus, betgi buvo ir toki « atsiv rim », kuri jis nežinojo. Štai, mažyt iliustracija : kai perskai iau velionio atsiminimus apie Sofij Ky-mantait - iurlionien , jau iausi stiprokai supainiotas — tokia jinai ia dora, skaisti ir kilni! Tiesa, ta moteris turi nuopeln savo tautai, bet man pa iam teko išgyventi šitok nemalon ir

sukre iant patyrim : Lietuvi rašytoj draugij , išverst Lie-
tuvos rašytoj s jung , jau tvark nerinktas, bet Maskvos emi-
sar sost keltas Petras Cvirka. vien tos S jungos nari susi-
rinkim aš buvau pakviestas pakalb ti kolegoms apie operinio
libreto form ir technik . Pradžioje buvo aptariami kažkokie
«b gamieji reikalai», kuri metu, nuo savo k d s pakilusi, Sofija
Kymantait - iurlionien tiesiai ir atvirai išpažino, kad ji eil
met 'm nesin mis aukomis r musi Mopr , t.y., t nelegali orga-
nizacij , kuri ard Lietuvos nepriklausomo gyvenimo pamatus.
Toki cinišk išpažint išgird s, jei tokie nutikimai b t galimi,
t pa i minut b iau su visa k de nugarm j s Vailokai io nam
r s ...

Po kurio laiko, sutik s kan. Mykol Vaitk , prisiminiau jo
nutapyt p. Sofijos paveiksl , papasakojau jam tai, k savo ausi-
mis iš jos l p buvau išgird s. Kan. Mykolas, toki naujien
patyr s, regimai nustebo, su atsid jimu mane pažvelg ir tar :
« Argi iš tikro taip gal jo b ti ? Argi p. iurlionien buvo tokia
veidmainiška ir negarbinga ? Dieve mano, kokie silpni žmon s
mes esame ». Taigi, tik tokia nepikta, gal net su užuojautos prie-
skoniu, buvo kan. Vaitkaus reakcija ! Galvoju, tai padeda su-
prasti ir pateisinti kai kuriuos jo atsiminim «silpnumus ».

Poetas kan. Myk. Vaitkus, kaip darbšti bit , daug pasidarbavo
ir vertim srityje. lietuvi kalb jis yra išvert s gaus pluošt
svetim autori lyrikos, tris operinius libretus, kelet stambi
religinio bei meditacinio pob džio veikal , vis pirma skiriam
dvasiški sieloms skaidrinti, išvert jis ir šv. Augustino *Išpažini-
mus*. J vertimas gimt j kalb , berods, ir laikytinas kan. Vait-
kaus vertimini darb virš ne, nesgi tai veikalas, kuris išlaik
amži egzaminus, kurio tekst subtilumai tikrai n ra minkšta
duona vert jui, kuris neabejotinai ir m s vertim bibliotek pra-
turtino. Kiek prisimenu, kai tik šv. Augustino *Išpažinimai* pasi-
rod knygyn vitrinose, veikalo žinovai ir kritikai tar , kad ver-
timo darbas atliktas kruopš iai, r pestingai ir dailiai.

Kan. Mykolas Vaitkus yra šakotas, didelis, gausiom žied
spalvom apsireng s medis. Aš ia anaip tol ne visus jo darbus pa-
min jau. Ir min jau daugiau ar mažiau lakoniškom fraz m. Mano
darbas tebuvo tik eulogija, o ne Poeto k rybos studija. Deja,
šviesaus, tauraus, humaniško poeto Mykolo Vaitkaus m s tarpe
jau neb ra, vyriausio žynio šventov je žiburiai užgeso. Atgul
jis Putnamo, Conn., lietuvai i vienuoli kapinaites gal ir netrum-
pam laikui, bet gal ir ne amžiam. Liko jo darbai, kelios dešimtys

knyg , liudijan i kan. Mykolo Vaitkaus žmogišk j nemirtin- gum . Reikia tik ti, reikia b ti tvirtiems savo tik jime, kad Viešpaties dienas ateis žmon s, kurie su priderama nuovoka ir pagarba jo darbus išnagrin s ir aptars ir, jeigu jau niekur kitur, tai nors Žemaitijos Gargžduose, jo niekad nepamirštoje gimtin je, Amžino grožio, šviesi krisl ir nušvitusi dulki Poetui pastatys patvar granito paminkl , jo darbus terps tarp t m s kult - ros lobi , kuri negali sunaikinti nei laikas, nei nuolat m s krašt užpuolan i barbar isterija, neapykanta ir grobuoniški k slai.

Jonas Aistis ir jo k ryba

Visa, kas negr žtamai pasitraukia — laikas ir žmon s — nusidažo ypatingomis spalvomis. Kai pamanau apie laik , man gaila jo, ir gaila ne d l to, kad jisai nebebr š, bet kad aš — j, rodos, nema iau. Kai prisimenu žmones — j j daugio jau n ra — jau iuosi kaltas, kad nemok jau j tinkamai pažinti ir ver- tinti... Jie stovi debesyse žvilgan iais šarvais, plev suojan iomis kapomis, ir moja, rodos, man ir sako : « Jonai, palik tas visas smulk- menas, tuos visus niekus, einame! » (Apie laik ir žmones, 7, 8, 40 psl.).

Taip, mirusi draug sugundytas (iš tikro — sunkios v žio ligos sunaikintas), iš jo an mistin B t ir poetas Jonas Aistis (1904-1973). Jis dabar, apsisiaut s ž rin ia dangiška mantija, ži ri iš didžiojo tolio mus su gailia šypsena, ži ri ir kalba : « Žais- kit, mano bi iuliai, kalb kit, j s gi tikrai dar nežinot, kas j s gyvenime yra amžina ir kas tik pradingstanti akimirka » ...

Aistis paliko mums domi , verting , gana intymi bei atvir pasisakym apie savo buvusias draugas. Štai tik viena pastraipa, kuria jis bando apib dinti poet Kaz Bink : « Visada gyvas, pil- nas taiklaus s mojo ir žaibin s orientacijos: prad k tik sakin , o jis j nuo pus s nukirs ir pabaigs. Mes visi trys kažkur kažkam pramov me. Tai sus dome ir nor jome sukerbti nauj strategem . Miškinis, krapštydamas pakauš , prad jo nuo preambul s ir šiais žodžiais : « Matai, Kazimierai, jei Dievas nori k nubausti, tai » ... «velnias jam pakiša pusbonk , » — pabaig Binkis. Aš nusijuo- kiau ir tariau, kad jis gim s dramaturgas. Binkis atšov : « Tavim, Jasiau, netikiu. Tu man pataikauji: an kart sakei — gim s

diplomatas, šiandien — gim s dramaturgas, ryt v l k nors išsi-galvosi »¹.

Kazys Binkis, kol buvo gyvas, vis laik bendravo su jaunimu, su atkylanciom jaun j rašytoj kartom. Toks jis tur b t vie-nintelis vyresni j tarpe anuomet ir tebuvo. Tod l nenuostabu, kad Jonas Aistis jam «pataikavo » — visi mes tada prie Binkio glaud m s ir steng m s jam tikti.

Ta iau to paties laiko draugai, sulip neperskiriam por kaip dvyniai, buvo Antanas Miškinis ir Jonas Aistis. Štai k pastarasis pasakoja apie savo bi iul Antan : « Matydamas mane daug skaitant , nutar ir jis paskaityti: ' Ne, Jonai, taip negalima, turiu ir aš š t paskaityti, jau iu, kad mano eil sin reikia s dyti daugiau filosofijos '. Po poros dien parsineš filosofinio turinio knyg , brolio ar kieno kito rekomenduot , nusiav batus, išsi-ties lovut je : ' Bus ji man ia *na son griaduš ij* (priešmiegiui), Jonai '. Pasistat ant kr tin s atskleist knyg ir, n pirmo pusla-pio neperskait s, kietai užmigo ir prad jo knarkti. Ir taip kiek-vien kart , kai tik jis paimdavo skaityti knyg , bematant pra-d davo ' kruopas virti '. Jam por kart pasakiau : ' Tau, An-tanai, ši knyga — tikri miego vaistai: vos paimi rankosna ir nu-vysti '. Jis mano ironij labai nuoširdžiai atsakydavo: ' Nusil-lakstau per dien , ir mane miegas ima Aš j nuramindavau savo motinos išmintimi: ' K dirbi — vis kitam, o k pamiegi ar pa-tingi — sau ". Per ger pusmet jis tos knygos atskait iki 62 pusla-pio. Savas literat ros naujienas jis daug grei iau perskaitydavo ir daug daugiau, negu aš. Ir kai pagalvoju, iš to nebuvo jo poezijai skriaudos »².

Mano susitikimai su poetu Jonu Ais iu buvo gana gaus s, tik man neteko išgyventi toki intymi ir spalving istorij , kokias jis papasakojo apie savo draugus. Bet ir aš pam ginsiu duoti pluoš-tel atsiminim , skatinamas sitikinimo, kad tik keli asmen kr von sud ti « asmeniškumai » gali atkurti apytikr kito žmogaus išorin ir dvasin paveiksl .

Gal pati lemtis, gal geri žmon s taip mano biografij pa-tvark , kad ištisus penkerius metus aš buvau iškris s iš m s litera-t rinio gyvenimo, kuris tuomet stambiom puokšt m, tirštom spal-vom, viltinga sparta prad jo pražysti ir šviesti. Kai 1927 m. iškeliavau Italijon studijuoti, palikau beprasikalant vien kit jaun ir drov poezijos diegel , o kai po penkeri met gr žau Kaun , tai, neminint eil s kit pavardži , jau buvo aptariami ir

¹ *Apie laik ir žmones*, 33 psl.

² Ten pat, 61 psl.

apšnekami nemenko populiarumo susilauk trys poetai — Jonas Kossu-Aleksandravius, Bernardas Brazdžionis ir Antanas Miškinis. Man teko stipriai pasipurtyti, su atsid jimu naujoje aplinkoje pasidairyti, kad gal iau nors apgraibom susivokti, kur aš pats dabar esmi ...

Gal po vieneri, gal po dveji met, man jau namie pakankamai apšilus, poet Jon sutikau Palangoje bevasarojant. Mudu jau buvom pažstami, ne vien kart Kaune susitik Binkio jaunimo b ryje, bet toji pažintis dar nešild nei artimesniu ryšiu, nei draugyste. Tad, sutik s j giedri dien ant mari kranto, iš karto pakvie iau mane aplankyti, drauge papietauti, pušyn lio pavsyje atsiv dinti. Amžiaus riba tarp mudviej buvo sunkiai beži rima, tik aš per anksti buvau išb g s literat ros laukus, d l to Ais io karta mane traktavo kaip kažkok vyresn j puskarinink.

Poetas Jonas Kossu-Aleksandravius (taip jis tada vadinosi), kažkur pro mane žem n ži r damas, kvietim pri m be entuziazmo, lyg nenorom. Ta iau sutart valand aš pama iau j besukant Palangos naujakurio sodyb (tokia anuo metu ji ir buvo, toji sodyba). Stengiausi aš j gražiai vaišinti, bet jis mažai valg ir dar mažiau g r, stengiausi kalbinti, traukti vien ar kit tem, bet taip jau nelemtai atsitiko, kad vis popiet beveik tik aš vienas ir tekalb jau — Jonas buvo apsideng s kažkokiu neprakalamu šarvu.

Jis buvo mažo trapaus gio, kuklus, drovus, greit raustantis, regimai nekalbus, kaip man tada pasirod — išgyvenantis sunki ir skausming asmenin dram. Deja, man tos dramoms sl atsi mezg negreit — tik tuomet, kai perskai iau jo knyg Apie laik ir žmones. Pasirodo, 1934-1936 m. laikotarpyje Jonas labai skaudžiai išgyveno draugyst s l ž su Petru Juodeliu, kuris jo talento atsiskleidimui ir brandinimui tur jo reikšming poveik. Tai tokis anuomet ir susiklost man Ais io paveikslas: išorinio, to k ninio grožio prigimtis jam buvo šykš iai pašykšt jusi, tik iš jo aki šviet tauri, dora, jausminga ir ken ianti asmenyb.

Ar tada man pasisek mudviej santykius sušildyti ir bi iu-lyst žiebt? Tur b t, šiek tiek pasisek, nes kiti susitikimai jau b davo jaukesni, šiltesni, draugiškesni, tik jau retai kada buvo intym s — tuose susitikimuose dalyvaudavo kuris nors mudviej bendras pažstamas ar draugas — Kazys Binkis, Antanas Rimydis ar Antanas Miškinis (o kartais ir visi kartu). Daug šil iau susiglaud m, kai abu atsid r me nesavanoriškoje emigracijoje.

Žmogus ta iau n ra tik viena pinigų ar auksinio medalio pus . Ilgainiui Jon Aist aš pažinau kaip visai kitokio b do vyr — kalb , s mojing , ger pasakotoj , erudit , miel rimtame pašnekesyje ir juokdaryboje, neb gant vienatv n iš bi iuli b rio, neatstumiant degtin s stiklo, anaipol nesidangstant tais šarvais, kuri aš nepaj giau pralaužti Palangoje. Tokiomis atsiv rimo valandomis jis b davo savim pasitikintis, dr siai reikšdavo savo nuomones, m gdavo pasakoti savo asmenišk išgyvenim istorijas, kurios kartais b davo graudžios, o kartais smagios ir juokingos. Ta iau tai nebuvo stebuklinga metamorfoz , kuri iš pagrind b t pakeitusi poeto Ais io b d . Ir v liausiomis dienomis atkildavo valand , kada jis nugrimzdavo t uždar vidin b sen , kuri aš pažinau Baltijos pakrant je.

Ir reikia tai paliudyti, nes tie du Ais io paveikslai buvo gyvi, patraukl s, nat ral s, jie kaitaliojosi m s akivaizdoje kaip šviesa ir tamsa, kaip du prieštaringi kontrastai. Toks Jonas buvo, toks jis iš jo ir amžinyb .

Poetas Jonas Aistis, be jokios abejon s, yra krikš ioniškosios kult ros rašytojas. Ta iau, jei nor tum me konkre iai aptarti jo pasaul ži r , berods, neb t lengvas dalykas. Lietuvoje, labai artimai draugaudamas su Petru Juodeliu, tur jusiu lemtingos takos jo k rybai, Kaziu Binkiu, Antanu Rimydžiu ir broliais Miškiniais (ypa pastaraisiais dviem), jis buvo laikomas artimu vidurio srovei, to meto pozicijai. Pavyzdžiui, kai kieno aiškinimai ar tarimai, kad Jono Ais io populiarioji balad *Karaliam šuo* yra jo opozicini nusiteikim apraiška, yra, netiesa. Pats autorius balad s atsiradim taip aiškina (kaip žinom, ji buvo parašyta takoje to sp džio, kur Poetas išgyveno, pamat s atentatinink nužudyto kap. Gudyno laidotuves): « Gaila man buvo aukos: su jo broliu mokiausi vienoje mokykloje, iš matymo pažinojau j pat ir jo t vus — visus šaunius lietuvius. Eil s ne jam buvo skirtos, bet karaliams ir tarnams... Kalbu ne kaip pilietis, kaip menininkas apie tuos laikus ir visai nuoširdžiai tvirtinu, kad man laisv s buvo gana...: man nieks tos balad s nedraud skelbti ir viešai skaityti »³.

Manding, Ais io balad apie *Karaliam sun* savo id ja, savo mintimi yra žymiai visuotinesnio pob džio k rinyš, spindintis pol kio skaidrumu ir paprastumu, anaipol tai ne opozicin aktualija. Gerai, kad pats autorius tuo klausimu mums paliko savo išpažinim .

V l atsigr žus Velionio pasaul ži r , labai trumpai gal b t

³ Ten pat, 71-72 psl.

galima j taip apib dinti: Dievo išpažinimas, lietuvi tautos meil , betarpin ir bes lygin jos laisv ir ... poezija.

Jonas Aistis, truput vaizdingiau tariant, pats savo talent persk l dvi dalis — jis buvo poetas, o taip pat kult rinis ir visuomeninis publicistas. Kaip poetas jis než r eili «iš gausyb s rago », daugiau sielojosi j forma ir menu, o ne knygos puslapi gausa. Štai jo lyrikos rinkiniai: *Eil raš iai* (1932), *Imago mortis* (1933), *Intymios giesm s* (1935), *Užges chimeros akys* (1937), *Poezija* (1940), *Be t vyn s brangios* (1942), *Nemuno ilgesys* (1947), *Pilnatis* (1948), *Sesuo buitis* (1951), *Kristaliniame karste* (1957), *Poezija* (1961, 412 psl. leidinys, apim s visus iki t met velionio sukurtus eil - raš ius).

Ais io raštai buvo pagerbti trim premijom: 1937 m. jis gavo Lietuvos Valstybin literat ros premij už lyrikos rinkin *Užges chimeros akys*, 1951 jam paskirta *Aidu* žurnalo premija už rinkin *Sesuo buitis*, 1954 m. jo atsiminim knyga *Apie laik ir žmones* laim jo V. Kr v s vardo premij .

Jei kada nors bus sudaryta Jono Ais io rašt bibliografija ir biobibliografija, jei pagal t darb nuorodas pavartysime senus leidinius — atrasime gana gaus kiek teigiam ir net liaupsinan i pasisakym apie jo poetin k ryb , rasime pa ius svarbiausius to meto dokumentus — objektyvius ir kartais gan žvalgius jo poetini darb aptarimus. Jis yra vienas t ret m s poet , gal tik su skaidriu žiburiu teatrاندam , kurio poezija aštrios ir niekinan ios kritikos dar nebuvo sulaukusi (išskyrus patriotik , iš kurios buvo bandyta pasišaiptyti).

Juozas Keliuotis 1938 m. *Naujojoje Romuvoje* apie Aist taip kalb jo : « J. Kossu-Aleksandravi ius iš karto iškilo ir pirmu savo eil raš i rinkiniu (1932) pasidar vienas geriausi m s poet . Tas jo nesulaik vietoje, neužmigd lauruose, bet tik paskatino toliau eiti rastuoju savo k rybos keliu. Ir štai per šešerius metus iš jo keturios jo lyrikos knygos. Visos jos vertingos, domios ir svarios. J eil raš iai pasižymi meistriška forma. Jie turi pavidal tyrosios poezijos, kuri nieko neskelbia, nieko nemokina ir niekuo negrasina, kuri spindi nuostabiu grožiu ».

Na, o Antanas Vai iulaitis netgi taip aiškina : «Iš dabarties rašytoj Jonas Aistis d l savo poezijos eleginio pob džio bei tikrumo, o taip pat tautos misijos s mon s yra visuotiniausiai savo tautie i priimtas... Ir taip Jono Ais io lyrika guli ne ' kristaliniame karste ', o savo gimim s širdyje »⁴.

⁴ A. Vai iulaitis, *Lietuvi literatura svetur*; 30 psl.

Pats Jonas Aistis, išpažindamas, kad jo k rybinis siekis buvo atvirumas, nuoširdumas, aiškumas ir paprastumas, apie savo rašt kritik štai k sako: ... «recenzentai kartojo tai, k jau dešimt kart apie mane buvo raš . Keista, net artimi draugai iš to bendro šablono neiš jo, nors jiems tuos dalykus pats aiškinau »⁵. Taigi, kaip atrodo, Aistis savo poezijos kritika, kuri niekad r s iai ir pikta neprasižiojo, nebuvo sužav tas, nes ji... ne žvelg b ding ir esmini jo k rybos bruož .

Vincas Mykolaitis-Putinas, kalb damas apie poezijos men aplamai, mums paliko šitoki min i : « Poetas, jeigu jis yra vertas to vardo, duodamas poezijos form , rasdamas menišk išraišk tegu ir intymiausiems, asmeniškiausiems savo išgyvenimams, tuo pa iu juos suvisuotina, padaro bendrai galiojan ius, sugestyvius, visiems domius, žodžiu, bendrai žmogiškus. Meniškoje lyrinio k rinio išraiškoje išdyla asmeniškumo žym s, o lieka tik jau iamas išgyvenimo stiprumas, ypatinga dvasin šilima, nuotaika, gyvybe plazd s prasmingas vaizdas. Iš to jau aišk ja ir visuomenin tokios lyrikos reikšm , kaip vienos iš žmoni bendravimo formos, kaip vienos socialin s jungties. Ši reikšm pasidarys dar supranta-mesn , kai prisiminsime, kad ir intymiausi poeto prityrimai bei išgyvenimai turi ir objektyvias priežastis, kurios v l gali b ti b dingos tam tikrai epochai arba tam tikram visuomen s sluoks-niui »⁶.

Nors tai yra bendras Putino žvilgsnis poezijos men , taiko-mas ne kuriam nors konkre iam poetui, jis ypa iai tinka Jono Ais io poetinei k rybai apib dinti bei suprasti. Vadinas, kaip tos nuomon s ia besikryžiuot , Ant. Vai ulaitis yra teisingas — Jonas Aistis savo tautoje iš tikro yra visuotiniausiai mylimas (nuo sav s prid iau — panašios meil s yra susilauk s ir poetas Bernardas Brazdžionis). Ir tur b t tik d l to, kad Ais io poetin k ryba, nors savo esminiais klodais ir labai asmeniška, jo su laiku ir žmoni nuotaikomis, yra nuoširdi, atvira, paprasta, neapkrauta galvos kiais ir m sl mis, tikrai meniška. Žinoma, t opinij l m dar ir ta aplinkyb , kad jis vis amži tur jo gana gaus b r tikt , ištikim gerb j ir draug , pats taip pat « nelipo kitiem ant api-var », kit darbus steng si žvelgti jautriai ir žmogiškai.

Dar maža teturime rašytoj , kurie pla iau, atviriau ir išsa-miau bandyt pašnek ti apie savo k rybin darb . Poetas Jonas Aistis ir ia išsiskyr iš kit tarpo — savo apybraiž knygoje jis

⁵ Aistis, *Apie laik ir žmones*, 204 psl.

⁶ V. Mykolaitis-Putinas, *Baitai*, VIII t., 356-357 psl.

paskelb rašin *Poesis et veritas* (Poezija ir tiesa) ⁷, tuo darbu visuomenei, ypa poezijos meno myl tojui, pla iai atverdamos duris savo laboratorij . Tame savo rašinyje velionis Poetas vaizdžiai pasakoja apie k rybinio darbo proces , apie kiekvienam rašytojui privalom erudicij , apie savo eili tematik , kuriuos šaltiniai es senelio ir t v pasakojimai, lietuvi liaudies b dingi ir vaizdingi posakiai, ypa iai gi nepamirštami gamtos vaizdai gimtajame krašte. Visa tai ir padar j poezijos k r ju.

Reikšminga ir domi, man regis, yra ši Ais io pasisakymo pastraipa : «poetas turi tobulai pažinti t kalb , kuria rašo, nes jis j turi kurti, ir ia buvo mano didžiausia nelaim , nes aš savo kalbos gerai nemoku, o argi galima sivaizduoti amatinink , kuris nenusimano apie rankius ir medžiag . R godavau ant kalbinink , kad mes vis neturime nei doros gramatikos, nei paken iamo žodyno, t dviej neatskiriam poeto draug » ⁸.

Teisyb , jei šios išpažinties autoriaus poetin k ryb kalbiniu poži riu lygintum me net su žymiai vyresnio ir dargi žemai io Mykolo Vaitkaus k ryba, nesunkiai pasteb tum me, kad Aistis daug dažniau naudojasi licentia poetica privilegijomis. Tai yra lyg ir paradoksas jo k ryboje. Gim s tame Lietuvos kampe (Aukštojoje Panemun je), kur žmon s kalba gana gryna, taisyklinga ir gerai kir iuojam žodži kalba, Aistis lyg ir b t nuslyd s nuo savo tarm s taisyklingumo žodži kir iavimo srityje. Žinoma nuslyd s tik viename kitame eil raštyje, vienoje kitoje eil raš io strofoje, ne taip jau be galo ir be krašto.

Ta iau, ar tai gal tum me vadinti kalbos nemok jimu ? Šiek tiek problem pažindamas, aš tar iau, kad bendrin s kalbos kir iavimo nepaisymas ano meto poezijoje buvo lyg ir mada, gal net užsikr timas kit silpnyb mis. Nekalbant apie tai, kad lietuvi kalbos kir io mokslas ir iki šiol teb ra per mažai tepažinta ir išieškota giria (tuose baruose daugiausia yra nuveik s dr. Pr. Skardžius), šiaip ar taip mes, jaunesnieji, mok m s iš vyresni j , m s žvilgsniai buvo smeigti ano meto poezijos žvaigždes, ypa Vinc Mykolait -Putin , Kaz Bink , Faust Kirš ir Bal Sruog . Išskyrus Putino pagirtin kir iavim , kiti trys buvo aukštai iai, savo k ryboje gausiai vartojo tarminius žodži kir ius, kalbininkus net blusininkais išvadino už kabin jim si prie j rašto kalbos. Toji mada, netgi tas išdidumas, negal jo neužkr sti ir jaunesni j daini .

Man tad ir lieka neaišku, už k Jonas Aistis taip skaudžiai

⁷ J. Aistis, Apie laik ir žmones, 185-217 psl.

⁸ Ten pat, 188 psl.

save nuplak . Lietuvi kalb jis mok jo, be klaid naudojosi jos formomis, jaut kalbos dvasi ir muzik , pažino ir jos žodyninio turto gaus , kurios vieno žmogaus galv tikrai ne manoma sutalpinti. Tiesa, kalbini varg anuo metu buvo nemaža, faktiškai tik tuomet prad ta bendrin kalb spar iau kurti, ugdyti ir švarinti, bet mažas b relis kalbinink prarasto laiko taip pat negal jo veikti, per por dešimtme i senas ir galias žaizdas užgydyti. Tad min ta Ais io «išpažintis », kaip man regis, t ra tik Poeto pasisakymo maniera ar poza.

Jono Ais io poetin k ryba, kaip jau tarta, kontroversij iki šiol dar niekad nebuvo suk lusi, tame sode audros nesiaut jo, medži nelauž , sodo savininko širdies nevirkd . Toks pat teigimas b t kontroversija, jei mes j taikytum me Ais io kult rinei ir visuomeninei publicistikai, kai kuriems jo pasisakymams bei apybraižoms.

Šioje rašto srityje velionis Poetas mums yra palik s tris knygas, kuri ir vardus prisiminkime: *Dievai ir sm tkeliai* (1935), *Apie laik ir žmones* (1954), *Milfordo gatv s elegijos* (? 1968). ia ir yra tie jo darbai, plius dar gausus pluoštas periodikoje pabirusi straipsni , kurie visuotinio tautos pripažinimo nelaim jo.

Tiesa, apybraižose *Apie laik ir žmones* jis yra nutap s itin gražius ir spalvingus savo artimiausi ir mylimiausi žmoni portretus (Kazys Binkis, Petras Juodelis, Antanas Miškinis, Jurgis Savickis). T apybraiž doryb — autoriaus atvirumas, net ir savo mylim žmoni silpnybi ia jis pudruotus vystyklus nevysto, o tai m suose, deja, dar n ra prasta ir priimta.

Bet prisiminkim nors vien kit atvej , išsiliejus susikirtimus ir prieštaringas nuomones, nubangavusias aštrok gin bangomis. Pirmasis Jono Ais io aštrus susikirtimas, tesulauk s tik mažo kiekio užtar j ir pritar j , buvo jo gin as su prof. J. Balikoniu. Byla viešum iškilo d l Jono nelaimingos pavard s. Mat, buvo laikas, kada Poetas band save kildinti iš kažkurio ten totori chano gimin s (man rodosi, kad t gand apie jo chanišk kilm sugalvojo Ais io artimi draugai), tod l, eidamas žmones su pirm ja poezijos knyga, ir pasivadino Kossu-Aleksandraviium (gim tik Aleksandravi ium).

K ir besakyt, tai skamb jo gana egzotiškai! Ta iau prof. J. Balikonis, besir pindamas lietuvi kalbos švara ir tiesa, iš tos griozdiškos pavard s pasišaip : girdi, koks ten Kossu, kalvio vaikas, tai kuosa ! Gal tai ir nebuvo elegantiška pastaba, bet ir jaunas poetas vyresniam profesoriui atsikirto nemažiau slidžia «elegancija », beaiškindamas Bal ikonio pavard s kilm . Be to, prie savo

aiškinimo Jonas priker g dar ir tok šmaikšt pasigyrim : pavard s priesag « Kossu » sudaro pirmosios vard raid s penki mergin , kurias jisai myl jo ... Berods, nedera abejoti, maždaug 30-ties met vyrui savo rinkinyje tur ti penkias merginas gal yra ir gana apiuopiama prabanga, kuria galima net ir viešai pasigirti! Ta iau, kiek aš tas Jono «s kmes » paž stu, nelengva jam buvo mylim mergin rinkinius sudarin ti. Šiame buvimo krante jis nebuvo perdaug dr sus ir veiklus, berods, yra išgyven s daug daugiau nes kmi , negu laim s akimirk .

Lemtinga moteris Jono Ais io gyvenime buvo Aldona Grauskaite , dramatiškomis aplinkyb mis pokario metais tapusi jo žmona. Galima tarti, tai yra Beatri s ir Dant s Alighieri išgyvenim spalvinga replika, atkilusi šiaur s krašt , Lietuv . Aldona buvo giliai ir aistringai simyl jusi Ais io poezij , asmeniškai jo nepažindama. Gi Jonas, prieš kelion Pranc zijon, buvo su ja prasilenk s Daukanto gatv je, Kaune, ir nuo tos dienos nepaj g s jos pamiršti. Tuoj po II pasaulinio karo jie vienas kit surado, Aldona išvyko Paryžiun ir ten už Jono ištek jo. Manding, šioje istorijoje ir slypi «Kossu » penki raidži prasm ir tiesa, o gin e su prof. Bal ikoniu ištartas pasigyrimas tebuvo tik ironiškas ir linksmas jauno poeto š ktel jimas.

domu tai, kad šioje byloje yra vienas ypa iai b dingas dalykas, atskleidžiantis m s Poeto b d : pasirodo, jis buvo labai jautrus bei kritiškas ir sau pa iam. Nepaisydamas, kad dar neseniai prof. Bal ikoniui prieštaravo, netrukus jis pasivadino Kuosa-Aleksandriškiu, o jau Amerikoje 1952 m. sipilietino tik kaip Jonas Aistis. Argi nepagirtina žmogaus dvasia, kuri paj gia savo klaidoje ne šalti ? Mane stebina, kartais tiesiog žeidžia tie m s tautie iai, kurie iki šiol nesugeba nusikratyti atneštini ir griozdišk pavalk , t vergo pan i , kuriuos mums užkor svetimi lietuvišk pavardži darytojai. Rašto žmon s pirmieji tur t pajusti sugadint pavardži prast skon , bet, deja, nemažas b rys rašytoj dar vis teb ra « sentikiai » : « evi iai », « inskai » ir « auskai ». Jonas Aistis ia yra šviesi ir tauri išimtis.

Milfordo gatv s elegijose, kalb damas apie l lius, prisitaik lius ir pataik nus, kurie tu tuojau puol ruso okupanto gl b , Jonas Aistis mini ir prof. Stepon Kolupail , kaip l l , komunistini leidini redaktori ir agitatori , stato j vien gret su Liudu Gira ⁹. Neteko perdaug nustepti, kai veikiai prieš šitokias *Elegij* autoriaus reveliacijas spaudoje iškilo protestai.

⁹ J. Aistis, *Milfordo gatv s elegijas*, 117 psl.

Iš tikro, tuo metu, kai Lietuv užgriuvo žiaur s vykiai, Aistis gyveno Pranc zijoje, savo akimis t vyki nemat , tad ir kai kurie jo sprendimai apie t dien žmones yra tikrai neatsarg s. Prof. Step. Kolupaila, tarptautinio garso mokslininkas, jei ir tur jo k nors veikti, tai prieš jo akis tebuvo tik vienas tikslas — kuo nors ir kaip nors pad ti savo kraštui ir jo žmon ms. Profesorius joku atveju negretintinas su nusigiedojusiu *Dul-dul-d de-Isaurorium*.^{10 11}.

Kontroversiška yra Jono Ais io paži ra, paskelbta tose paiose *Elegijose*, ir apie dabartinius literat ros talentus Lietuvoje. Girdi, « 1940-1968 met laiko tarpas nedav dar nei Cvirkos, nei N ries lygio rašytojo »^u. Atvirkš iai, ne tik dav , bet ir dribtel jo ! Rus aneksuotoje Lietuvoje, be ten likusios vyresni j rašytoj kartos, jau kuris laikas reiškiasi gausus b rys literat ros talent , n ra taip lengva net j atrank padaryti, tad sumin siu tik vien kit : Janina Degutyt , Judita Vai i nait , Ramut Sku ait , Justinas Marcinkevi ius, Eduardas Mieželaitis, Algimantas Baltakis, Alfonsas Maldonis, Sigitas Geda, Marcelijus Martinaitis, Jonas Strielk nas, Antanas Drilinga, Juozas Nekrošius, Mykolas Sluckis, Jonas Avyžius, Jonas Mikeliniskas, Alfonsas Biečiauskas, Pranas Treinys, Kazys Saja, Vytautas Petkevi ius, Vytautas Bubnys ir kiti.

Ta iau ten, kur Jonas Aistis kalba apie k rybinio darbo s lygas ir galimas to darbo kryptis šio meto Lietuvoje, jo samprotavimai yra konstruktyv s, dom s, vertingi.

Bene pati didžiausia kontroversija, ne vienam šurpu nuried jusi per nugar , buvo Jono Ais io taigojimai (paskelbti, berods, *Draugo* kult riniame priede), k tur tum me veikti, kai Lietuva bus išlaisvinta. Ten jis mirties bausm ištar visiems aneksuoto krašto lietuviams pareigonims, pradedant virš n mis, baigiant kol kio pirmininku. Atsimenu, net man, negreit pasipiktinim puolan iam žemai iui, tas Jono bausmingumas suk l spie i klausim : argi maža m s tautos sunaikino lenkai, argi ne jie nulauž amžius klest jusi lietuvi tautos virš n ? Ar maža m s gimini išžud vokie iai, ar maža cariniai ir komunistiniai rusai ? Jei vis auk kaulus paj gtum me surasti ir atkasti — j b t milijonai ! Argi lemtis dar b t mums užd jusi pareig ir savo tarpe naikintis ? !

Aistis neb t buv s Aistis — gana greitai jis pajuto, kad jo

¹⁰ Ši nuomon faktais paremia dr. J. Gimbut o ir J. V. Danio rašyta ir redaguota monografija *Kolupaila*, Chicaga 1974, 461 psl.

¹¹ J. Aistis, *Milfordo gatv s elegijos* 189 psl.

š vis — neapdairi pompastika, tad min t nuomon prad jo švelninti, bet, jei neklystu, visiškai jos atšaukti nesp jo.

Mano išmanymu, Jono Ais io *Milfordo gatv s elegijos* — tai giesm Lietuvai, tai m s šios dienos r pes iai. Tose knygose yra daug domi min i , samprotavim , tik jimo ir vilties, taigojim , mokym ir pamokym . Tai veikalas, kuris iš karto tur jo pelnyti m s politik ir veik j d mes , nors viena kita jo pastraipa gal t b ti m slinga.

Pacituosiu nors por pastraip li , kuri pirmoji — apie partizan kovas Lietuvoje : « Manau, kad labai ilgai neteks laukti, kai mes tur sime apypilnius skai ius iš partizaninio karo ir atsparos. Pavarius por leidin li , kurie turi pretenzij dokumentacij , pritrenk sp dis, kad auk grynai rusiškomis pavard mis labai nedaug... Žinote, jei reik jo paaukoti devyniasdešimt aštuonis lietuvius, kad krist pora rus , tai rezultatai daugiau negu skurd s, tai bais s rezultatai. ia taisykl gali b ti tiktai viena : b kime ne taup s, o šykšt s, kai reikalas lie ia lietuvišk krauj . Tauta esm je n ra kas kita, kaip tiktai tautie iai; kai j nebus, ir tautos nebus »¹².

Ir štai Ais io žvilgsnis rytoj : «Mano mano tautos istorija yra sp jimas, kad ji, kaip kiškis, turi ir miegot atsimerkusi, turi ir miege b ti pasiruošusi išganingam šuoliui. Vargas jai, jei ji, at jus likiminei valandai, bus užsimerkusi ir jei, vyki pažadintai, reik s akis krapštyti ir galvoti, kas ia aplinkui dedasi»¹³.

Žinoma, tai ne filosofo bylojimas, tai tik lyriko jausminga kalba. Ta iau tos kalbos mintys toli siekia, pla ius tautos gyvenimo barus apr pia, likiminius podirvius smelkiasi. Argi tai b t beprasmiu žodžiai, ne pavojaus trimito liepsnojimai ? Atvirai šnekant, aš bijau, kad toji kalba nebus išgiršta ir suprasta, kaip jau ne vien kart m s tautos istorijoj yra atsitik (pavyzdžiui, kai nebuvo išgirstas kan. Mikalojaus Daukšos šauksmas XVI-XVII a. s - vartoje), nes, bent tuo tarpu, n ra net mažiausio ženkle, kad Jono Ais io *Elegijos* vienu ar kitu b du atsiliept m s gyvenime ir m s veikimuose. Iš tikro gi, jeigu mes tikime jo poezija, der t patik ti ir jo *Elegij* mintimis, kuri daugumai nestinga tyro patriotinio r pes io ir jausmo, nestinga ir gilaus sijautimo lie tuvi tautos amžin sias problemas.

Jono Ais io publicistika, m ginusi apr pti lietuvi tautos kul t rinio ir visuomeninio darbo pla ius laukus, jos istorijos vingius ir lemt , taip pat yra asmeniška, kaip ir jo poezija. Toje publi-

¹² Ten pat, 67-58 psl.

¹³ Ten pat, 169 psl.

cistikoje, surinktoje vien kr v , be abejon s, rasim ir autoriaus prieštaravim sau pa iam. Savaime aišku, visa tai yra medžiaga atskirai studijai.

Prab gomis stabtel jome prie Jono Ais io kaip žmogaus, poeto ir publicisto. Ta iau, gyvendamas šiame prieštaravim , neramum ir nužmog jim amžiuje, jis dar buvo Lietuvos Žem s banko tarnautojas, studentas, aukštuosius mokslus baig s Pranc zijoje, dirb s pranc z archyvuose, profesoriav s Marianapolio kolegijoje, gyvenim baig s kaip bibliotekininkas Washingtone, D.C. Neabejoju, kad sutarsim, jog t «amat » virš n je stovi p o e t a s Jonas Aistis.

Kai 1973.VI.13 jis mir , su jautriu sigiliniu bei dalyko pažinimu, taikliai ir prasmingai velionio poetin k ryb savo *Raudoje* aptar Bronys Raila : « Tokiais žiogeli menueto šokiais, iobreliai ir pieni verkimais, radastom šiurenaniu v jeliu, padrikusiu r ku vakarais, pamirštom Lorelei pasakom, skausming meili ir chrizantem alsavimais, sielvartais ir sopuliais, stabiom tylom, graudziais šil ošimais, legendom ir padavimais, ar net karališko šuns, « geriausio iš šun », šermenimis, — tokiais jautriais, kai kada patetiškais, diminutyviškais, paiais subtiliausiais motyvais bei vaizdžiais Aistis pirmas m s literat roj surado asmenišką poezijos estetines gelmes, ligi tol neb tas m s lyrikoje, nelengvai pasiekiamas, dar sunkiau pralenkiamas, jeigu išvis kam tatau pavykt . Ir stabiausia, kad tos visos trapios voratinklio gijos, mieži varpos, berž raudojimai, gerv s, iobreliai, žiogeliai, žibut s ir purienos, tasai heiniškas *Ich weiss nicht, was soll es bedeuten*, ar tas toluoje pajustas geliantis gimtin s ilgesys, pranc ziškasis *Mal du pays*, jam yra be galo svarb s, labai reikšmingi, labai dideli dalykai. Tokie svarb s ir tokie dideli, kad ir mes, prašalai iai, neatsispiriam poetui, pradedam žav tis ir su juo kartu tik ti.

Kas bus daugiau tyrin j s ir suvok s žodin s k rybos prigimt ir kriterijus, pagal kuriuos literat ros k riniai nusipelno laim išlikti ilgiau ar amžinai, toks be ilg gin sutiks, jog intymioji Ais io poezija, išgr sta labai savitu stiliumi, rafinuotos formos ir gražios kalbos talentu, ilgai stov s už var kietesni ir ner dyjančiu jo k rybos paminklu. Neži rint, kiek t višk s veid « keist jos priešai ir laikai», jokios cenz ros neužsmaugs jos ir t vyn je. Jis ten bus daugelio žinomas ... kaip stabus meistras».

Paž r s vien kit žiupsn daugiau ar mažiau spalvot akmen li , pam gin s iš t akmen li sud lioti mozaikin Jono Ais io portret , gal perdaug ir nesuklysiu tardamas : jis buvo didis m s

tautos dainius, dr sus, žvalgus, erudicija spindintis, nors gal ir ne kiekvienu atveju atsargus, m s tautini ir kult rini problem k l jas publicistas, šaunus žmogus, taurus lietuvis.

Tegu poeto Jono Ais io vardas ir darbai amžius gyvena lietuvi tautos meil je ir garb je!

St asys Sant var as

FOOTPRINTS OF POETS PASSED AWAY

by

Stasys Santvaras

(Summary)

Maironis (1862-1932), the poet of the Lithuanian national reawakening, in a way forms the watershed between older and modern Lithuanian letters. Two writers of the post-Maironis generation are Mykolas Vaitkus (1883-1973) and Jonas Aistis (1904-1973); both died recently, in the same year: Vaitkus in Providence, R. I., and Aistis in Washington, D.C.

The essay at hand is in the nature of a eulogy, celebrating the two deceased writers as persons and as creators, highlighting some of the more characteristic features of their personality and creativity.

Vaitkus is shown to have been a man of exceptional industriousness, his temperament and style being those of an aristocrat. His verse represents an efflorescence of estheticism in Lithuanian literature. He is also important as a playwright, whose *Žvaigždės duktė* (Daughter of the Star) won the top prize in a Lithuanian State Drama Theater competition. Among his prose works, the Biblical novel *Tvanas* (The Deluge), which has been translated into English, is his outstanding achievement. Vaitkus himself has translated a number of works into Lithuanian, including St. Augustine's *Confessions*. Popular are his memoirs, published in nine volumes by Nida Press in London and containing a wealth of material, of value for an understanding of Lithuanian social and cultural history. He was awarded the Annual Lithuanian Writers' Association Prize for 1968 for these memoirs. In general, the author of this essay holds that the work of Mykolas Vaitkus is highly significant as regards the growth of Lithuanian literature.

Jonas Aistis is a child of independent Lithuania, a laureate of its coveted State Prize in literature, who crowned his formal education with a Ph. D. in linguistics earned in France. When Soviet Russia annexed Lithuania (1940), he remained in the West, arriving in the United States in 1946.

Jonas Aistis was a colorful personality, a man of contrasting moods, a great poetic talent. Besides his own creative output, he was responsible for editing anthologies of verse, works of deceased authors, and

songs of Lithuanian freedom fighters from the period of 1944 to 1952. In the view of critic Antanas Vaiciulaitis, Jonas Aistis was at one time his countrymen's most beloved poet. His poems are distinguished by lyricism, sorrowfulness, purity of personal experience, subtlety, simplicity, and elegance of form.

Dr. Jonas Aistis also asserted himself as an essayist on cultural and social topics. His work in this genre is represented by three book-length volumes and a host of articles in the periodical press. The present writer observes that Aistis' essays are replete with controversy and contradiction. But they must be seen for what they are — supremely personal in no less intense a way than his poetry. In them Aistis raises a variety of Lithuanian cultural, social, and existential problems. Here again his pen glistens with erudition, deep immersion into the object of discussion, and a fine style.

KETURI M S NAUJESNIOSIOS RELIGIN S POEZIJOS ATSTOVAI

Religine poezija laikome toki poezij , kur jau iamas regimas ar neregimas Dievo buvimas ar to buvimo galimyb . Tai poezija, kuri kalba apie likim , kent jim ir mirt ; ji susijusi su kryžiumi ir viltimi.

Religin je poezijoje autorius turi atsiskleisti iki dvasinio nuogumo. Jis gali rašyti tik tai, kas jis yra, nes religin poezija yra jo kaip individo atsigr žimas gyv ir be galo asmenin Diev . K rimo momentu rašytojas turi tik ti Diev ; skaitytojas — neb - tinai, Kiekvienas šventasis ir mistikas žvelgia kitok Diev ir kitaip j pergyvena. Taip pat ir poetas. Jo poezija plaukia iš tylos, m stymo ir susitelkimo ties Dievo paslaptimi. Jam Dievas ia yra ne šaltas teologinis faktas, bet asmenin b tis. Be asmeninio Dievo pergyvenimo poetas rašo «pamaldži », sentimentali poezij , kuri ver iasi vaizdais, skolintais iš Šv. Rašto, ar šiaip religine simbolika. Kartais skaitytojas tuos simbolius net giliau išgyvena už pat autori . Poetas turi atskleisti gyv žmogaus ir Dievo santyki pasaul .

Mistikai dvasios akimis Dievo buvim regi pilniau, o poetai — miglotai, lyg už proto horizonto. Tai daugiau ieškomas negu surastas Dievas. Tai užuominos, akimirkos švystel jimai. Šventiesiems askez padeda t vizij priimti aiškiai, o modemus protas j sugauna sumišusi , lyg neatsp jam galvos k ar m sl . Kitas sunkumas — poetin s vizijos išraiška suderinant j su teologijos reikalavimais. Bet ia svarbu, kad poetas, dažnai išaug s materialistin je aplinkoje ir gerai nesusipažin s su religiniu žodynu, suvokia Diev , kur gali ir kaip gali, nors dievyb s išraiška ir b t netiksli. — Iš poeto krikš ionio galima laukti didesn s teologin s derm s jo vizijoje (pavyzdžiui, A. Maceina-Jasmantas).

Skaitytoj dažnai stebina religinio poeto savotiškas nepastovumas : ia jis lyg karš iusias tikintysis, o ia lyg ir netikintis. Bet juk ir šventieji bei mistikai svyruoja tarp ekstaz s ir dvasin s sausras. Tik švent j nuotaika kaitaliojasi nuolatiniame tik jimo fone, o poetas svyruoja tarp neigimo, abejon s ir tik jimo.

Kita b dinga religinio atskleidimo žym — Dievo vaizdo ne-

pilnumas. Modernusis menas, pavyzdžiui, vaizduoja dažniausiai nukryžiuotą, ne prisiklus Kristų. Anot P. Tillich'o, prisiklimo simbolis dar nerado tinkamos meninės išraiškos. Kenčiantis Kristus daugiau ir tiesiau kalba šiandien žmogaus širdžiai, ypač persekiojamiems ir prispaustiems. Tuo, berods, galima aiškinti ir mūsų R. pintojlio bei Dievo-Senelio vaizdo populiarumą.

Kai nusistovėjus tradicinis kultūros pasaulvaizdis sudėtingas, dar lieka jo šukšnis. Jos ir šviesoje mene bei poezijoje, pavyzdžiui, Dylan Thomas poezijoje. Tuo metu iškylo ryškus baudžiančio, keršijantio Dievo paveikslas. Nuo Dievo nepabėgsi. Krikščionis tiki po mirties prisiklimo, o Thomui — mirtis — galas. Atrodo, jog Dievas dar negimęs jo sieloje. Bet jo vaizduoti religinį. Tai religinio temperamento poetas, augęs abejojimo atmosferoje. Jokio tikrumo ir sipareigojimo nėra. Tai agnosticikas su išlikusia natūralia religine vaizduote. Toks, berods, ir mūsų A. Mackus.

Kaip krikščioniui žiūrėti moderniosios poezijos gluminantą agnosticizmą? Nukrikščionijai pasauliui krikščionys mokslas nesuprantamas ir nesvarbus. Modernioji literatūra dažnai kalba nei krikščioniška, nei nekrikščioniška kalba. O modernus skaitytojas nemėgsta jokio dogmatizmo. Jis nori, kad rašytojas ieškot savo tiesos ir skelbt ją apreiškimais. Užtuot darnaus intelektualinio religinio vaizdo, jei kada religinį išmintis ir pasirodo, tai tik kaip krybin pastanga siskverbti žmogaus kentėjimui, troškimams ir vaizdingai autentiškais simboliais jį reikšti. Simboliuose Dievas reiškiamas greičiau negatyviai ir neaškie, negu pozityviai ir žrini, kaip kad randame kitame amžiuje poezijoje, pavyzdžiui Dantės, Miltono. Jei nepaisysime fakto, kad gyvename abejonų amžiuje, tai modernioji poezija mums atrodys beprasmė (pavyzdžiui Mackus). Bet ir tarp abejoni atsiranda vilties ir supratimo, nors ir nukrypstama nuo teologijos tiesų.

Džiugu, kad krikščioniškos kultūros irimo apraiškos nėra visuotinės. Ir poezijoje randame nuoširdaus Dievo ieškojimo, gyvenimo ir jo reikimo moderniomis priemonėmis. Mūsų poezijoje tokios džiugios apraiškos — L. Andriekus, A. Jasmantas, D. Saldaitis, M. Saulaitis.

Mūsų religinė poezija iki J. Baltrušaičio buvo kunigų rašoma Šventojo Rašto ir Bažnyčios mokymo rėmuose, o randame gilaus tikėjimo, nusižeminimo, karštos maldos, prašant Dievo pagalbos ir išganymo. Maironio poezijoje religinis momentas jau rišamas su tvynsmeile, pasitikėjimu, kad Dievas išgelbės pavergtą tautą. Asmeninio santykio su Dievu, jo vaizdo kaip pasaulio kūrėjo at-

skleidimo, varginan i problem n ra. Jos iškils sn Baltrušai iu, Kirša, Putinu, Vaitkumi.

Nepriklausomyb s laikais galima kalb ti apie religin tautos, ypa mokytin s jos dalies atgimim . Tada suklesti jaun j katalik s j dis (ateitininkai), vykds Jakšto-Dovydai io-Šalkauskio id jas, ap m s didži j inteligentijos dal . Iš to s j džio išnyra didžiausias to meto religinis poetas — B. Brazdžionis, kuris Dievo neieško, o j turi, tiki ir stengiasi jo d sniais gyventi bei kitiems j skelbti.

Ber nar das Br azdžionis (g. 1907)

B. Brazdžionis yra vienas iš keturi Nepriklausomyb s laikais išaugusi didžiausi poet . Brazdžioniui b dingas gaivališkumas ir kontrastiškumas, aštr s dramatiniai konfliktai. Jo poezijos amplitud nuo romantiško svajingumo ligi lyrizmo, nuo švelnios maldos išsiliejimo iki gr mojimo. Jis visuotiniausiai išreišk lietuviuo santyk su Viešpa iu — jaunuolio, kaimie io, mokyto poeto, pramatan io ateit pranašo, tremtinio, žmoni ir taut teis jo, kalban io Senojo statymo pranaš balsu, draudžian io ir grasan io bausm mis saviesiems ir svetimiesiems, dvasininkams, politikams ir kitokiems vadams.

Anapusin b tis jam tokia aiški kaip nekaltam vaikui, liaudies dievdirbiui ar Antanui Baranauskui. Dievas — aukšto dangaus T vas, kuriam lenkiasi visa gamta ir anapusin b tis:

Jam atidaro žiedo gelm tulp .
 Oazi palm s, kloni kiparisai neša mald ,
 Ir *Gloria* triskart giedodami,
 Tarnauja Jam anos buities
 B riai suklaup angel ...
(Tarp žem s ir dangaus).

Jo Viešpats, kaip pasak Dievas-Senelis, eina Lietuvos laukais, laimina naktigonius, gailisi suminto pakel s žiedo, paprastu keleiviu brenda per upel :

Ateina Kristus keliu apiplyš s, basas,
 Brasta upel nuolankiai perbrido,
 Perbrido — saul n, žem n paži r jo ir nusišluost ašaras.
(Emaus).

Kur Viešpats Nepaž stamu keleiviu praeina, žydi g l s ant uolos be lietaus ir saul s, iulba paukšt be nam , pražysta ir

kap g l s. O Viešpaties r bai kvepia mira ir aloe ir nugirdo mir-
tinai (*Jav alegorija*).

Jis pasisl p s R pintoj lyje:

Ir laim pasisl pus po graudžiu pavidalu, po J zaus sm tkeliu.
(*Ugniaviet užgeso*).

Švelniausius jausmus poetas reiškia *Dievo Motinos lopšinėje*:

Tyliau, tyliau...tyliau giedokit, serafimai
Ir žvaigžd s j s plazdenkit iš tolo ir tyliau,
Ir aš be atd sio prie jo, prie mano džiaugsmo rymau,
Kol rytme iuose šviesi žara išauš, kol pagaliau...

Arba kitur:

O kur Tu, skaistus s nau Betliejaus,
O kur Tu, alyvos žiede, Kristau ?...
Šaukiam fariziejai, šaukiam mylimieji:
Teateina Tavo karalyst .
(*Teateina Tavo karalyst*).

Kaip mylintis s nus atveria savo šird :

Atversiu šird lap taip po lapo,
Idant matyt si visa ji kaip per išpažint ger skais i .
(*Jerichono rož*).

Nusizemin s poetas nor t b ti žole po Kristaus koj :

Ak, kod l aš ne žolyt šventojo Jordano,
Tada po Kristaus kojomis per Krikšt augusi,
Ir jos dalia nedalia mano ?
(*Numesiu paskutin nuod m*).

Poetui-m stytojui pasaulis rodos upe Dievo rankose :

Begalin up Dievo laiko.
Be pradžios, be galo, be krant .
Jo ranka jos amži srov laiko,
Ir jo rankoj esam — aš ir tu.
(*Viešpaties pasaulis*).

O m s laikas :

Pro Tavo pirštus, Viešpatie, kaip smiltys sr va laikas,
Pro Tavo pirštus, Viešpatie, jis b ga kaip vanduo,

Ir aš renku jo trupinius, kaip renka žiedus vaikas,
Ir upi aš einu ieškot, kol neužtvins ruduo...

(Smiltys ir metai).

Žmogus — vaikas Viešpaties soduose:

Vaikai mes Viešpaties auksinius soduos...

O Tu, didi Ranka nežinom keli likimo,
Ir amži up , aukso sodus irgi mus laikai...

Apvaizda budi per naktis, dieviškais delnais dengia m s
širdis, kad nenustot plakti. Savo ranka praskleidžia debesis, renka
ryto ras . Ji randa žmogaus siel kaip paukšt mirštant. Iš
padangi m lyn spindi Dievo akys. Jis per žiedus eina kaip rasa.
J garbina ir pievos smilga, ir dobilai, ir rugi varpos :

Sunkios varpos palinksta lig žem s,
Lyg tarnaut didžiul ms mišioms,
Šlama smilgos *Oremus, oremus*
Aukos apeigoms šioms.

(Vakaro mišios).

Švelniai pajunta Viešpaties buvim gamtoje ir k dikiškai mel-
džiasi :

Jau iu veidan dvelkim v jo šveln
Ir bals jo nuo plakan i krant —
Ne v jas ten ir ne upelis, krintantis nuo kalno,
O Viešpatie, nejau tai b tum Tu...

Virst jis ir spygliu ar žuvele, kad tik nesiskirst su Vieš-
pa iu :

Jei Tu esi upelis, tekantis per kalnus ir per klonius,
Kur neša balt plunksn , egl s spygl , žuveles sidabrinės,
Mes b sim plunksnos, spygliai ir žuvel s, ak mes neb sim
(žmon s,

Tik nepalik ia m s , tik nusinešk...

(Gyvenimo nostalgija).

Viešpaties rankose visa b tis ir širdies ramyb :

Iš Tavo rankos, Dieve, gaunu savo ryt ,
Iš Tavo rankos ir šviesi darb diena,
Iš Tavo rankos man ir laim mano krito,
Ir praeitis, ir dabartis, ir rytdiena.

Ant Tavo delno m s t višk s sodybos,
 Ir m s sodai, ir šiløjai, ir laukai,
 Ir m s maža širdis tik tol, tik tol rami bus,
 Kol savo rankoj kaip baland j laikai.
(Iš Tavo rankos).

Poeto tik jimas gilus ir be svyravimo. Jis meldžiasi prieš
 Ostij :

Ir šaukia žem jai Osanna,
 Ir vandenynai jai Osanna,
 Ir visata jai visa — Osanna.

Žmogus — Dievo mintis; gyvenimo gale, kaip bit s vakare,
 susirinksime prie amžinyb s dur :

M s gyvenimas kaip saman bitel
 V lyv vakar avil parskris;
 Jau bus daina nutilusi, jau bus gražiai pašal —
 Kaip Dievo mintys susirinksim pas duris.
(Ateities paveikslas).

Dievuje atils s žmogaus kr tin . Ir pati mirtis bus ramiausias
 uostas. Dievas jau iamas visai konkre iai:

Yra žmogus ir Dievas
 Tarp žem s ir dangaus.
 N dulk s n šeš lio
 Už Dievo ir žmogaus.
(Yra imagus ir Dievas).

Brazdžionis m gsta biblinius motyvus, vaizdus ir vazdus,
 pavyzdžiui:

Kaip Jerichono rož dvylika met žyd jau...
(Jerichono roi).
 Ir apsilieju ašarom, kaip katalikas aroheologas
 Pas sen Kapernaum ...
(Susigalvojimas).
 Pra jo gimin s — pra jo Chamo, Šerno ir Jafeto,
 Juozapo broli , Loto dukter .
(Preljudas Kristaus gyvenim).

Sinagogos išmin iai neranda Dievo: rabinai džiaugdamiesi J ,
 kaip d m , nuplov :

Išmin iai, išmint iš knyg s m ,

Kur dingoj s Dievas ? Jo n ra.
 J s kaip žmogaus širdies didžiausi d m
 Nuplov t J ir džiaugiat s : tyra
 Širdis...

Kristaus nepažino Korazaimas, Betlisaida, Jerichas ... Išdidi
 Jeruzal nenusilenk dailidei Kanaano. Dabar jau po laiko ... Bet
 Kristus guodžia Jeruzal s moteris :

Jei bus rasa ant j s širdži nupuolus,
 Neverkit, dukterys, — Aš su jumis esu.
(Kristus ir Jeruzal s moterys).

Ir puošniose krikš ioni bažny iose pasigenda Kristaus :

O Dieve, Tau šitas r mas buvo mažas,
 Tarei: — Aš noriu b ti gyvas J s širdyse.
(Bažny ios statytojai).

Bet didingoje Florencijos katedroje, ekstaz s pagautas poetas
 šaukia :

Dar niekad taip nesimeld vargonai,
 Ir niekad neplauk tokia skliaut giesm ...
 O Viešpatie, o Viešpatie, kaip milijonai,
 Nevertas prieš Tave aš pult esmi.
 Esmi kaip freska pas duris sena ir nusitrynus
 Tarp t veid , tarp t mald , tarp t širdži ,
 O pas Tave, o pas Tave vis eina mini minios
 Ir žingsniuoj ne mirt , ne — gyvenim girdžiu.
(Fuga Florencijos Santa Croce).

Ir tamsioje Paryžiaus Madeleine bažny ioje jis jau ia Diev :

O Viešpatie, kokioj tamsoj Tu gyveni.

Ir šios bažny ios šventoje tyloje poetas meldžiasi:

Ir aš, kaip aidas ir kaip dulk , nugrimstu
 begalin s meil s ir maldos švent j tyl ;
 Ir kaip žvakeli šnabždesys kalbi man tu,
 Ir toj kalboj akmuo ir marmuras prabyla.
(Madeleine bažny ioje).

Kartais skamba senovini giesmi tonai, kai jis aprauda at-
 gailojan io žmogaus likim :

Žmogaus — gražiausio, žmogaus li dniausio
 Žmogaus bedievio — Dievo veikalo.

(O mano d šia).

Nusid j lis — kaip Efratos paklyd lis :

Aš pasiklyd s klaidžiojau Efratoje
 Ir atsigert mažos upel s neradau —

Aš numiriau prieš Tavo veid ., J zau Kristau,
 Ir neteisingas Tavo akyse, apsimelav lis esu
 Ir senas, ir pavarg s, kaip seniausias altariaista
 Po Didžiojo šeštadienio aukos miši .

(Paklyd lis Efratoje).

Rouault paveiksl ryškumu dega kan ios paveikslas:

Laša kraujas iš apversto delno,
 Laša kraujas iš dreban i piršt ...

(Procesija Krist).

Poetas arto j žodžiais meldžiasi *Kal d nakt : Procesija
 Krist* pagerbia giesm mis pam gtuosius lietuvi šventuosius ; šv.
 Izidori , Jurg , Prancišk , Antan , Teres l , Bernard ; prisimena
 kitados ir lietuvi lanky t enstakavos šventov .

Visuomet neramus ir laim s ištrošk s žmogus keliauja per pa-
 saul , per gyvenim — tok trump ir praeinam :

Baltas baltas, kaip vyšnios virš n ,
 Žydro veido, kaip žydras dangus,
 Kaip v l , kaip v l nemar n
 Per pasaul keliauja žmogus...

Eina dainuodamas, bet tuoj :

Krito žiedas nuo vyšnios šakos...
 Kaip gyvenimas visas nukris.

(Per pasaul keliauja žmogus).

Kaip aidas per giri nueis m s gyvenimas, kaip kodylas
 « pad mav s pas altoriaus auk »; žmogus valdo sostus, « O d žta
 kaip d žtanti l l ».

Lengviau suprasti Dievo kelius negu žmogaus :

Suprantu aš kelius Visagalio,
 Tik ne tavo — žmogaus.

(Vyturio giesm).

Žmogus pameta keli , padugn se gyvena. Bet ir nusikalt s pasiilgsta Meil s K dikio. Už tokius Kristus prikaltas ant kryžiaus. (*K sak m rininkas J zui t nakt*).

Gil tik jim poetas jungia su meile Lietuvai, kurios vardas jam turi kažk dieviška :

Mano žem s vardo skambesy
Tu, gerasis Viešpatie, esi.

(Mano žem s vardo skambesy).

Be t vyn s — poetas našlaitis. Nedaug teprašo Viešpaties:

Tav s teprašom tik aguonos gr do:
T vyn s žem s ir širdži taikos.

(O, Nemune...).

Ne šios žem s valdovais jis pasitiki, tik Dievo žodžiais. Viešpats išves Lietuv iš vis pavoj :

Tikiu, kad Tu, o Dieve, iš karo ir žudyni
Taut tautas vedi;
Kaip k dik , pro praraj ir man j t vyn
Išved s tarsi: auk, žyd k.

(Tikiu).

Jo tik jimas nepajudinamas :

Kaip saul j kelsis Viešpaties malon je tauta.

(Brangieji akmenys).

Iš m s poet Brazdžionis gal aiškiausiai nujaut besiartinan-
i 1939 m. pasaulio katastrof . Jau 1935 m. jam kyla kraupus nujautimas :

Prieš art jant ir juod debes stov s
Susirinkus t kstan i verg minia.
Kol sparnai balti balandžio priešais švies,
J likim bais gundo sp t mane...

(Balto balandžio m sl j).

Jis mato klastingosios Europos žuvim :

Tai tavo dukterys, tai tavo seserys, pas lent ešafoto
Sukviestos, klaupiasi su jo mirtim paženklintais vaikais.

Pasaulis serga, žem miršta ir saul g sta, o vis pasaul užgula tamsa. Dievas siunt ženklus, o pasaulis j nemat . Jo r styb s valanda ateina :

Užges elektra Liverpuly, Bostone, užges Maskvoj, užges Kaune, užges
(ir Nazarete
Patamsy tautos nematys tautos.

(Ženkl psalme).

II pasaulinio karo išvakar se parašo šiurpi j *Išsipildymo psalm*, kur šaukia b gti fariziejus, muitininkus ir valdovus ir pranašauja visuotin sunaikinim :

Už met ... gal kapai, gal dykuma... gal m lynos alyvos
Žyd s išdegusi vienui viena šakel ...

Bet vistiek poetas viliasi:

Ir pro užtvar zenitini patrank
Aš regiu Jo Taikai tiesian i jo rank .

(Gri va sostai).

Beveik visuose Brazdžionio eil raš iuose dvelkia religin nuo-
taika, aliuzijos, atviras Viešpaties garbinimas, Biblija, seni jos
vardai, religiniai simboliai, apeigos, mald lietuviški ir lotyniški
žodžiai. Pavyzdžiui :

Naktis juoda, kaip ne skaitomas talmudas,

Ži riu žem , kaip prieš miši per apšlakstym ,
Ir kruvin Auk susigalvoj s,
Ir negaliu atsizi r ti brevijoriaus lakšt ,
Mano tragedijos už sukryžiuotas Dievo kojas.

(Susigalvojimas).

Jo k ryboje susiliejo didingas asmeninis žodis, žila tradicija,
bibliniai lapai, m s giesmi atgarsiai, bažnytiniai giedojimai,
liaudies poezija, vienuolin nuošaluma ir aštr s švent j šauksmai,
m s gdyn s žaizdos, atšiaur s griaud jimai ir k dikio giedrumas,
— taip maždaug kit syk apie j galvojo A. Vai iulaitis. Religi-
n je plotm je Brazdžionis pralenkia ir pat Mairon . Brazdžionis
— nepriklausomyb s meto katalikiškosios Lietuvos, tiek kaimo,
tiek mokytin s jos dalies nuoširdži religini sitikinim reišk jas,
t tik jim išreišk s nuostabiai gražia kalba, pasig r tino meistriš-
kumo posmais, pavyzdžiui:

Ir skait jie žvaigžd tos mano knygos
Maldom ir giesm m žydin ius lapus,
Nes mano pirštuos bunda kankli stygos,
Ir aš supu saul tekio varpus.

Tai mini poetas ar pranašas senov s miest aikšt se bei kaln tarpekliuose. Jo žodis visiems iš karto suprantamas, nereikalingas aiškinim ir ilgalaik s reikšm s.

A. Jasmantas — Antanas Maceina (g. 1908)

Kaip ir J. Baltrušaitis, v lai su savo rinkiniu *Gruodas* at j s m s lyrik , A. Jasmantas užsirekomendavo kaip vienas pa i stipri j religin s poezijos atstov . Jis pirmiausia Dievo ieško savyje, savo asmenin je egzistencijoje. Jis jautrus savo prab - gan iai b iai. Nor t sulaikyti jos t km . Jo paties žodžiais :

Ir aš, kaip voras stiklin ind ...

nauj b t lyg slidži gj ,
Iš naujo, vis iš naujo kabinuosi.

(Voro sonetas).

Ta b tis — kaip žuvies pasišok jimas :

Argi ne vanden tyli j esam žuvys....

.... lyg, nety iom, žabas gelmes pamirš ,
Virp dami, kad dang s mus štai pavilios,
svetim , svetim pašokstam virš .

(Žuv sonetas).

Tik, deja :

... ten staiga mums visos durys užsidaro:
švies atsitrenk krintam atgalios
purvin , t m s vanden nešvar .

Nors ir skurdi ia b tis, bet vis tiek stengiam s joje išsilaikyti:

Visi pavarg , dulk mis pajuod ,
paskutin šitos žem s rink
Nedr siai, pamažu
Suslinkom
Dar kiek pab ti.
Ar ne ? — dar kiek pab ti.

(Gruodas).

Bet šis pabuvimas t ra slinkimas mirt , lyg prašymasis Dievo prieglobstin:

Vis stovime jau ilgas amžius,
 Ir drebanti ranka kelint
 Jau kart vis pakyla ir, paglamžius
 Varpelio Tavojo virvel , krinta
 Atgal ir m sto:
 Tur b t, Tav s namie nerast .

(Elgetos sonetas).

Bet autorius nekrinta desperacij , nemaištauja, tik tyliai skundžiasi d l žmogaus likimo žem je.

Mirtis ir didžioji neb tis suveda Jasmant su Dievu. Dievas — Gruodo didžioji tema. Poetas tiki, kad Dievas visos b ties šaltinis :

O Tu, atgniauž s savo rank dosni ,
 Vis dalini t b t : j , t vien
 Vienintel kaip nakt sidabrin
 Tu žvaigžd m, m nesiu ir žiogui duodi.

(Ten pat).

Žmogus jau iasi kartais lyg miške nakt . Autorius nor t Diev ar iau pažinti. Bet, deja. Kartais kliudo žmogiškoji prigimtis :

Tai aš, tur b t, savu šeš liu Tave užstoju.

(Vidurnaktis).

O kartais gal pats Dievas nenori labiau pasiskardenti:

Bet ten, kažkur manyj,
 Kažkur užu tamsos
 Užl žta juodas tavo kelias.
 Ir niekadose tenai neužeini.

(Ten pat).

Trumpareg s žmogaus akys Dievo nemato. Gal ir proto analiz sukliudo ir sukelia abejones :

Aš palie iau Tave, tylus K r jau,
 Lyg vaikas žvak s liepsn piršteliu —
 Tiktai mintim. Užp sti nenor jau.
 Bet užgesai, ir aš žiebt negabu.

Tik Tu tamsiu apsiaustu prisideng s,
 Tik kur Tav s ieškoti — nežinau.

(Aš palie iau Tave).

Nors sunku Diev pažinti, bet Jis vis tik realyb . Jis globoja žmog savo ranka, kai mažiausiai to laukiame ar kai maištaujame prieš J :

Tu, r pestingas Panaktini,
 Tu, mano sod sarge!
 V jing nakt , nakt dargi ,
 Kai ilsisi visi išvarg ,
 Tu nešies prie kr tin s
 Mane besparn ,
 Tu, senas, ištikimas mano sarge!

(Panaktinis).

Kristaus istorijos eil raš i skyriuje Jasmantas susim sto prie svarbesni Kristaus gyvenimo moment . Jis ilgisi Kristaus, prisimin s ilgus amžius, kai žmonija jo lauk :

Ir mes kaip tu ilgai rymojom
 Ir mat m J kiekvieno sm lio kibirkštyj.

Bet ar tasai, kurs s jai prasid jus
 Užsuko pas tave, užeis m s namus ?

(Apreiškimas).

Kristaus ilgesio žmogiškomis priemon mis ir pastangomis negalima patenkinti ir jo paslap i suprasti, nes Kristus yra Dievas, kuris atsiliepia ne tada ir ne taip, kaip žmogus nori. Antra, religiniai tik jimo momentai yra tokie subtil s ir intymus, kad jiems išreikšti poetin s priemon s yra bej g s. Jasmantas pasilieka prie užuomin apie Krist ir prie savo nepatenkint ilgesio pergyvenim . Iš poeto b t per daug reikalauti mistin s ekstaz s akimirksni . Pavyzdžiui, eil raštyje: *Vestuv s Galil jos Kanoj* nujau iamas paslaptingas Tre iasis tarp jaun j — Viešpats. Veronika nušluost Kristaus veid ir Jo veidas pasiliko nuomete ar gal žmoguje. « Bet kur dabar Tu gyveni ? » — klausia autorius : « Pasi- met m ir mes ».

Metai p das m s
 Užpust ir užtryn ...

O prie kalno Kalvarijos visi su kauk m, tik Jis vienas be kauk s. Pasaulis J laiko Juokdariu ir reikalauja pokšt . Kritiko J. Griniaus manymu, tai nauj laik žyd šauksmas : «Nuženk nuo kryžiaus, jei Dievo s nus esi». (*Veronika — ir Kalvarijos kalne*).

A. Jasmanto eil raš iai atrodo aišk s, bet už j prasm s atsi-
skleidžia dažnai sl piningas, mistiškas planas, reiškiamas simboliais
Pavyzdžiui, *Panaktinio* beplunksnis paukštėlis, v juot nakt iš-
krit s iš lizdo —tai žmogus. O rad s be ypsint paukštel Panakti-
nis, pa m s j ir besineš s prie kr tin s, — Dievo simbolis. Bet tas
bej gis paukštėlis gali suleisti nagus «ligi kraujo ». Tai visatoje
bej gio, bet prieš Diev maištaujan io žmogaus ženklas. Pats
rinkinio pavadinimas *Gruodas*, gyvyb sukaustan ios žiemos sim-
bolis, ia reiškia ar senatv ar gyvenimo klystkel se nutolim nuo
Dievo.

Autorius nuoširdžiai ieško Dievo. Jis stengiasi suvokti žmo-
gaus gyvenimo esm ir prasm . Egzistenciškai jam b tina Diev
tur ti. O pasitraukiama nuo Dievo d l individualizmo, d l susi-
r pinimo savo b timi ar išsisukin jimo — « gal gi Jo namie n ra ».

M s poezijoje Jasmantas — krikš ioniškojo egzistencializmo
poetas, Dievo ieškotojas savyje. Tuo poži riu jo reikšm šiandien
labai didel .

Leonardas Andriekus (g. 1914)

Andriekaus aps ioje religin je poezijoje reiškiamas spalvingas
ir vairus santykiavimas su Dievybe, kurios jis neieško, nes j
surado savo sieloje, t vyn s gamtoje, žmogaus kan ioje ir spind jime
begalini mari . Nesikartodamas, visada naujas, jis tai išsako
keturiuose rinkiniuose: *Atvirose mariose* (1955), *Saul kryžiuose*
(1960), *Naktigon* (1963), *Po Dievo antspaudais* (1969; ia vyrauja
patriotinis motyvas).

Atvirose mariose poetui j ros — lašas amžin j vanden . Jos
menkos prieš amžinyb , o žmogus prieš Absoliut . Didžiojoje
visatos šventov je žmogus gyvas tik Viešpaties ilgesiu:

Išveski iš kal jimo, o Dieve, mano siel
Ir leisk pakilti jai tolimo dangaus erdves...

Poetas laukia, kada jo gyvenimas bus užskl stas kaip mišio-
las amžinai. Putinas dainuoja apie paskendim beviltiškoje vie-
numos klajon je. O Andriekus —gyvenimo persimainym , konse-
kracij , Taboro kalno stebukl . Tai sakramentalinis gyvenimas.
Poetas skelbia did j Viešpaties gaisr :

Šiandien iš dangaus ugning toli
Kibirkštis šalt žem krito,
Kilo gaisras, suliepsnojo uolos,
Suliepsnojo kaln granitas.

Tas nežemiškas gaisras dega rož se ir aguonose ir žmogaus kr tin je. Poetas nuoširdžiai tiki Dievo Apvaizda ir kaip piligrimas išeina ieškoti gimusio šaltame tvartelyje K dik lio.

Vis L. Andriekaus pasaul supa asyžietiška dvasia ir nusižeminimas :

Nemoku sapno nuo tikrov s beatskirti,
 Ilgiuosi pasakoj gird t viet ir vard —
 Sustiprink, Viešpatie, mane, kad bent prieš mirt
 Gal iau pasilinksmint su žiogais kartu.

(*Malda*).

Religinis motyvas gražiai derinamas su patriotiniu *Kryži ir peizaž* bei *Tolimos laim s* skyriuose. Patriotinis motyvas dabar jau gerokai nurašytas, bet ia poetas sukuria patriotini eil raš i , kuriuose iškelia nauj jausm ir vaizd . Pavyzdžiui, pavergt j kan ios ia pavirsta šventojo stigmomis; koplyt l s šventos guodžia sielvartaujan ius žmones; Kristus randamas gimtuosiuose laukuose ; jis nepaliks t graudži lygum . Laum s, berželis, Baltija, aud ja, net vaiduoklis kalba šiltais, gaiviais vaizdais. Kristus pasilik s k sti Lietuvoje :

Ir pan dai gyvent amžinai su mumis —
 Nepalikt be globos t graudži lygum ,
 Ir pan dai gyvent, nors kasdien vinimis
 Prie to kryžiaus kieme Tave kalt už mus.

(*Kristus*).

T vyn s kan ios vaizdas sp dingai ryškus :

Ten sopuly suklinka nytys,
 O kantr s žmon s amžiais tyli,
 Ten ir žiemos šal iausi ryt
 Pragysta kruvinas dagilis.

Apskritai *Atvir mari* poezija kalba apie žmog ne paklydus dabarties beprotyb s labirintuose, o apie besidžiaugiant didingu Viešpaties pasauliu ar besisielojant t vyn s kan iomis.

Saul j kryžiuose L. Andriekus tampa beveik liaudies išminties ieškotoju savo tautos likime. ia visa gaubia Lietuvos lauk R pintoj lis ir religinis bei tautinis tonas skamba kartu. R pintoj lis ia suaug s su Lietuvos laukais ir jos likimu. Jis tylus, ilgesingas ir m slingas ir kantriai budi ties m s krašto dalia. Tas « m s žem s Kristus » begalin s kantryb s ir atlaidumo. Jis ne-

baudžia už « kiekvien kreiv žod ». Autorius sakosi, kad sutik s einant papieviu Diev - Senel , jo nieko neprašyt , tik parpuol s po koj , parodyt varganus laukus, kruvinas ražienas. Jis išsako R pintoj liui savo r pes ius, žmonei vargus; jis meldžiasi ir mediuoja, parim s ties kanotu Lietuvos peizažu. Putinas sako, kad R pintoj l iš dangaus m s godos atpraš , o Andriekus, — kad laidotuvi giesm s. Nuo sielvarto d l žem s varg R pintoj lio galva nusviro. Bet R pintoj l is g risi Lietuvos peržegnotais laukais. Visi prie Viešpaties koj randa užuov j skausme. Tik Viešpats gali išgelb ti taut :

Tu žinai, kaip m s buit ,
Lyg tošel trapi ,
Drasko viesulas, pakil s iš Ryt ,
Ir neliks n vieno lapo,

Jeigu viesului tuojau nepagrasinsi

Dievišku pirštu.

(Tošis).

Atvira gamtos knyga autoriui kalba apie Dievo mintis: Viešpats yra vieversio giesm je. Autorius stipriausiai Viešpat myli suklup s prie R pintoj lio. Kiaur koplyt l s stog nor t uždengti ranka, kad tik nekrist kruša ant Viešpaties veido. Kar-

tais regime realiai vaizduojam ken iant Krist :
Kokios žiaurios,

Kokios šaltos širdies reik jo ! — E

(Ant kryžiaus).

Poeto siela kupina meil s Viešpa iui. Šventovi mozaikose

jis atrodo didingas ir r stus, bet:
Kai randu Tave palauk se,
Nei didyb s, nei r stumo
Nematau —
Varganas atrodai, kaip ir mes,

Apgaubti mirties šeš li .

(Valdovas).

Poetas jau ia mielas Viešpaties rankas, kurios sušildo Lietuvos vandenis. Jis teberegi t višk s vilnijan ius jav laukus ir jau iasi es s viena Viešpaties kibirkš i . Tyliai kalbasi su Viešpa iu ir

prašo nuvargusiam žmogui ramyb s :
Kai gula miglos ant jav ,
Ramun s kalba tyliai poterius,

Ir aš kalbuosi su Tavim —
Taip tyliai tylut liai,

Prašau, kad mano žem j žmon s,
Sugr ž pails t nuo darbo,
Nejaust šios nakties sunkumo.

(Kalb jimas).

Kuklus lietuvis Dievo karalyst je tenori menko kampelio, iš kurio gal t ži r ti Viešpaties veid . Teismo dien prašo Viešpat atlaidumo saviesiems.

At j nam s Lietuvos žemel ir po mirties nemiela : juos g s - dina ir krintanti pušies skuja. Kruvin atpirkimo tragedij lie - tuvi tauta gyvens iki amži pabaigos :

Perv rei Tu m s buit
Ir kraujuos dabar lig Paskutinio Teismo
Daug prie Nemuno širdži .

(Perv rimas).

Naktigon je išgyvenim išsiskakymai kupini asyžietiškos melan - cholijos. Poetas skelbia prasm s buvim , art ja prie krikš ioniš - kojo egzistencializmo. Lietuvoj kitados naktigoniai nakt bud - davo prie arkli . Susik r lauž , pasakodavo fantastiškus ir šiur - pius pasakojimus. Nakties paslaptینگumas tam b davo reikiamas fonas.

L. Andriekus panašiai savo naktigon s, bud jimo metu si - klaus s savo vidin nerim , stengiasi atsp ti ateinan ios dienos prigimt . Sustoj s prie b ties gelm s krant , išsako savo b ties išpažinim :

Baisi gelm —
Jon puol s akmen lis neatsiliepia,
O jeigu ir atsiliepia,
Jo balsas nepasiekia
Žmogaus ausies.
Iš tos gelm s n vienas mano žodis nesugr žta.

(Gelm).

Autorius skundžiasi:

Kas man iš tos naktigon s,
Kai visk praganiau!
Beliko pilnatis
Su vientulyst s šiurpuliu

Ir lygumos,
Pasiilgusios aušr .

(Naktigon).

Iš didel s dvasin s tampos ir nuovargio jis trokšta pabaigos
— išsipilymo:

Dar tik vienas žodis...

Ir sugrius ta siena,
Skyrus nakt nuo dienos —.

T vyn je aklas elgeta meldžiasi, kad mes nepritr ktume švie-
sos. Ypa šiurp s posmai apie lakštingal giedojusi žmogžu-
džiui :

Lakštingala giedojo žmogžudžiui
Kai kiekviena pušel verk —
Lakštingala dukt
Beširdžio Kaino.

(Kaino vaikai).

Bet nei asmenin tampa, nei t vyn s tragiškas likimas poeto
nesugniuždo. Li dname žem s sl nyje — « žaliame Dievo delne »
poetas viliasi guodos — Kristaus at jimo:

Kalvos virš n je stosis Kristus —
Su ilga pašukine tunika,
Vienplaukis, basas...
Jis paži r s li dnai lygumas
Ir pasakys:
Palaiminti nuli dusieji.

(Džiaugsmo lašas).

Po Dievo antspaudais autorius medituoja ir m sto apie Vy-
taut Did j . Religinis momentas kartais ia iškyla vaizduojant
santykius su lenkais, popiežium, vyskupu Motiejum ar Lietuvos
priešais. Šiaip ia autorius leidžiasi visai nauj srit , ryškiomis
varsomis piešdamas tautos likim , didžiojo Valdovo id j , per ju-
si per k r jo m stytojo vaizduot s prizm .

Pranciškoniškoji Dievo-gamtos-žmogaus meil , lietuviškasis
nusižeminimas ir graudumas atskleistas su nuoširdžiu paprastumu,
posmo subtilumu ir šird verian iu sp dingumu. Jam « grumste-
liai vaitoja », «akmen lis klykia », girt smilg ima svaigulys »,
« pavasario v jas vakare perp t galv », « po žeme dusdami upe-
liai daužos », « sugraudina pušel s gedulingos mišios ».

Formos atžvilgiu — prad j s klasikiniu ketureiliu at jo iki laisvos formos, paprasto žmoni kalbos autentiškumo. Andriekus vienas iš žymesni j m s religini poet , kuris Diev gyvena ir tuo dalijasi su mumis.

Vladas Šlaitas (g. 1920)

Lig šiol jo išleisti rinkiniai: *Žmogiškosios psalm s* (1949), *Ant saul gr žos vamzdžio* (1959), *Be gimto medžio* (1962), *Antroje pus je* (1964), *Širdies paguodai* (1965), *34 eil raš iai* (1967), *Aguon gaisras* (1969), *Pro vyšni sod* (1973).

Vlodo Šlaito poezija —tai jo li dnos, ilgesingos, kartais susidrumstusios sielos išsakyimas. Tai yra lyg pasikalb jimas su pa iu savimi, išsakomas daugiau pasakojimo, ne dainavimo forma. Nuo pradžios jis reiškiasi stipriai, sugeba perduoti nuotaik ir jausm bei giliai m sto. Ypa nuoširdus jo religini min i bei jausm išsakyimas. Jis nor t kalb ti palyginimais, kaip Viešpats kalb jo:

J zau Kristau,
Tu kalb jai palyginimais.
Aš imu pavyzd iš Tav s,
Aš m stau apie nuotol ,
Kuris yra tarp Tav s ir man s,
Ir aš ieškau palyginimo.

(Aš ieškau palyginimo)

Žmogiškiosiose psalm se Dievo buvim ir jo garbinim mato ir jau ia tiek gyvojoje, tiek negyvojoje gamtoje. Ir savo kaltes jis pirmiausia išpaž sta gamtai. Ne knygoje reikia Dievo ieškoti, o rudens derliuje, saul tuose vynuogynuose. Iš meil s Dievui jis ir žmog myli tiek kad sprogs ta kr tin .

Sielos kan ias dvasinuose tyruose skaudžiai išgyvena. Jo siela — žuvel tinkle ar išmesta ant kranto:

Vargš žuvel , kuri neranda plyšio
klastingo tinklo pinkl se;
kuri išmes krantan užd stan i ir silpstan i
seno žvejo sugrub pirštai.

Vaizdas gyja šiurpuling gelm :

M lynas siaubas ple iasi ir stingsta
pla iuose vyzdžiuose :
žuvel išple ia akis,

žuvelei maža pla iam pasauly oro.
Tartum pro migl ajer liai moja :
Sudiev, miela.

(Sudiev).

ia už sukre ian io tikrov s vaizdo slypi dvasios pasaulis,
dvelkiantis mistine gr sme.

Skaud išsiskyrim su mirusiais malšina tik jimu. Psalmi-
ninko tonu apgieda savo kaltes, jau iasi nevertas Kristaus paguodos.
Prašo bausti, bet tik nepamiršti amžinai. Atgailos ašaros gražesn s
ir už laum s juost . Žmogiškasis išdidumas —tik muilo burbulas.
Poetas nori kaip žvak b ti Viešpaties šventykloje. Pievos žol
nebijo dalgio, o mirties šventasis. Tik nusid j lis dreba prieš mirt .
Poetas nor t atgulti duob , kad viršum jo suirusio k no suža-
liuot žol , ir joje žaist vaikai:

Ateis pavasar vaikai mano viet ,
iš pagaliuk pastatys namus ir š kaus;
mergai i garbanos užgrius pe ius ir pinsis
mano žol s plaukuose.
Jos pamin s mane su žiedlapiais plaukuose,
ir aš pavasar gyvensiu v l tarp j .

(Žol).

Jis — žem s žiupsnelis, gr žt s žem ir d l to :

Negi verta raudoti, brangieji, žiupsnelio žem s,
kuri gr žta žem .

(Apie žem s žiupsnel).

Ir krikš ioniškai pageidauja :

Netrukdykit man s : aš noriu
trupų iuk ramumo.
Sukalb kit triskart amžinatils
ir palikit mane ramyb j.

(Amžinas atilsis).

Ant saul gr žos vamzdžio vyrauja melancholija, vienišumas,
brangios praeties prisiminimai, trapi dabartis, vedanti pesimizm .
Jis pergvena abejones :

Jei tik iau Tave, kaip tikiu sodr vasaros liet ,
Tu mane numazgotum,
ir aš atšvies iau iš tolo labiau negu vyšni sodai
užburtoj m nesienoj.

(Užburtos m nesienos).

Ir žmon s ir gamta jam mir :

... nuo to laiko, kai mane Dievas apleido.

(Ant saul gr žos vamzdžio).

Nevilties skausm nebent Dievas bežin s.

Be gimto medžio poetas pragiedr j s, daugiau kalba apie džiaugsm .

Antroje pus je (autorius 40-ius savo amžiaus metus laiko gyvenimo pusiaukele) jau iamas autoriaus dvasinis l žis :

Antroje gyvenimo pus je
tenka kovoti už pralaim t sias pozicijas,
tenka kovot už kiekvien p d ,
kuri teko prarast jaunyst j.
Tenka kovot ir apverkt savo kvail galv .

Dabar jis prašo :

... leisk man,
po mirties,
išbu iuot dulkes nuo Tavo koj .

Pasitiki Viešpa iu:

... aš sud jau vis savo gyvenimo vilt
m s Viešpaties dievišk meil ir atleidim
ir aš esu sitikin s, kad neb siu sug dintas.
Tai sako mano širdis.

Nusižeminimo, atgailos, meil s ir pasitik jimo Išganytoju motyvas dabar labai stiprus. Kei iasi ir santykis su artimu — praž sta egoizmas.

Širdies paguodai — poetas tiki. nes turi b ti visa ko priežastis ir, stebina savo atvirumu :

Ir kas svarbiausia,
Kad aš esu bails ir savimyla.
Išskyrus savo ankstyv jaunyst
bei kelius nuoširdumo priepuolius,
aš visuomet tik jau Diev iš baim s ir išskai iavimo.

Nors gyvenime džiaugsmo ir maža, bet sveikina kiekvien dien :

bet šiandien aš esu ir džiaugiuosi šituo pasauliu,
 kur at jau vien kart iš Dievo malon s.
(Iš Dievo malon s).

Vienišas Šlaitas veda dialog su Dievu. Tik tenka kalb ti
 už du, nes Viešpats kalba tik užuominomis, mirusia šviesios k -
 dikyst s kalba :

Tenka kalb t už save ir kartu už Tave,
 kurs tiesiogiai nesakai anei žodžio,
 kurs kalbi tik sugestijom arba užuominom,
 kurs vartoji be galo sen ir mirusi kalb ,
 b tent,
 šviesios k dikyst s kalb , kuri taikingai
 miega mano širdies vientulyst j,
 ir tiktai kartais,
 nuoširdumo ir meil s priepuolio kre iamas,
 aš randu Tave savo širdy ir šlovinu...
(Akhenatono parašt j).

O kelias Dievo meil yra poezija. Dievo rodymas yra kiekviena
 gera širdis.

34 eil raš iuose autorius d koja Viešpa iui už gyvenim . Ap-
 gailiestauja, kad gyvenimas jo t vui at m Diev . Tad gailisi, kad
 daug širdži sutriuškina gyvenimas. K dikyst je jis jaut s Diev
 savo širdy. Ir paskutiniame rinkinyje *Pro vyšni sod* jam Šv.
 Rašto žodžiai, kad Dangaus karalyst eis tik dvasios k dikiai,
 kalba švent teisyb .

Autorius paperka skaitytoj savo paprastumu:

Gimiau paprastas
 ir paprastas pras iok lis numirsiu.

Apverk s jaunyst s v jus, tad ramyb gr žtanti šird :

Kaip miela,
 Dieve mano,
 bu iuoti paprast medžio kryži .
(Aguon gaisras).

Melsdamasis Marijai, priart ja prie maldaknygi stiliaus
(A i už gali).

Šis gyvenimas yra tik žanga busim j . Poetas nesijau ia
 vienišas ar nereikalingas:

Esu vienas,
 ta iau nevienišas.
 Esu jokiam geresniam darbui netinkamas,
 ta iau nesijau iu niekam nereikalingas,
 nes Jisai,
 kuris pasir pina met laikais,
 kuris pasir pino žiem , pakeisti pavasariu,
 Jis ir manim pasir pins savo malon je.
 (*Nesu vienišas*).

Sielos gelm je subrandint mint jis išreiškia tyru nuoširdumu,
 artinan iu žmog su žmogumi, su gimtuuju kraštu ir K r ju.
 Visur spindi religinis susitelkimas, nusizeminimas, širdies atv rimas.
 Jo forma — laisvas eiliavimas, vietomis primen s psalmes. Dažnas
 m s dien skaitytojas j ir skaito savo « širdies paguodai».

B. Brazdžionis, didelio talento ir religinio uolumo vyras, kalba
 ia r s iu pranašo balsu, ia stebinan iu jautrumu garbina Dievo
 Motin , ia guodžia ken ian i taut Dievo teisybe.

Šlaitas — nužemintos religin s sielos ilgesingas reišk jas.

Andriekus, Diev surad s savo sieloje, t vyn s gamtoje ir
 kan ioje, gieda gyvenimo persimainym , konsekracij , Lietuvos
 lauk R pintoj l .

A. Jasmantas prieina iki mistinio pergyvenimo.

Religin lietuvi poezija teb ra gyva, nemenkesn už kito-
 kios tematikos lyrik .

VI. Kul bokas

FOUR MODERN LITHANIAN RELIGIOUS POETS

by
Vladas Kulbokas

(Summary)

In the 18th and 19th centuries Lithuanian religious poetry was written by priests in the framework of Bible and Church teachings. In the 20th century there appeared strong egotistical and patriotic motives. We can place here the following men: Bernardas Brazdžionis, Antanas Jasmantas, Leonardas Andriekus, and Vladas Šlaitas.

B. Brazdžionis (b. 1907) universally expresses the religious beliefs and feelings of Lithuanians. Peasants, educated men, poets, prophets, exiles, and judges of nations have their voices here. His faith is strong. He sees the Lord going through oppressed Lithuania. He loves Christ as a true son. In God is his all existence and peace. He likes biblical pictures and words. He believes the Lord truly will liberate Lithuania from its oppressors.

A. Jasmantas (Antanas Maceina) (b. 1908), a philosopher, searches for God in his own soul and is sensitive to earthly existence. According to him human nature prevents knowing God intimately and maybe God himself doesn't want to become evident. To express religious feelings with human means is very hard. Behind the easily understandable meaning of his poems is a mystical and symbolic plan.

L. Andriekus (b. 1914), franciscan priest, doesn't look for God, but has already found him in his soul, the Lithuanian land and human sufferings. He sings about transformation and consecration of Mount Tabor. All the world he envelopes with Franciscan spirit and meanness. His Christ "R pintoj lis" mourns in Lithuanian fields and watches over the destiny of his country.

V. Šlaitas (b. 1920) in his poetry expresses his sad longing and sometimes bewildered soul. It is like a dialog with himself. He feels God in nature. From the love of God arises his love for man. The memories of a cherished past, loneliness and melancholy turns him to pessimism. He also keeps a dialog with God, but he talks mostly himself, because God speaks only by hints. The thoughts that mature in the depths of his soul he expresses with genuine sincerity. Many are reading his poems for the comfort of their hearts.

These four highly talented poets show that the Lithuanian religious poetry is alive and strong.

MEDICINOS MOKSL SEKCIJA

Dr. Bal ys Pet kauskas

MEDICINOS PAGALBA VAKAR EUROPOJE IR
JUNGTIN SE AMERIKOS VALSTYB SE

Dr. Mindaugas Vygant as

AKI PAKITIMAI DIABETIJOJE

Dr. Zenonas Danil evi ius

IMMUNOLOGINIAI ASPEKTAI ORGAN
TRANSPLANTACIJOJE

Dr. Mindaugas Vygantas savo paskaitos *Aki pakitimai diabetikoje* redakcijai neprisiunt .

Dr. Zenonas Danilevičius savo paskaitos teksto *Imunologiniai aspektai organ transplantacijoje* redakcijai neprisiunt .

MEDICINOS PAGALBA VAKAR EUROPOJE IR JUNGTIN SE AMERIKOS VALSTYB SE

Lietuviškas priežodis sako, kad sveikata yra brangiausias žmogaus turtas. Su šiuo pasakymu, manau, kiekvienas sutiks. Kyla klausimas : kaip t sveikat išlaikyti ir koku būdu išrišti finansines išlaidas, kurios yra neatskiriama surištos su kiekvienos valstyb s pilieiais, kurie vienu ar kitu metu yra priversti kreiptis medicinos daktar ar kuri nors netoliese esan i ligonin .

Medicininis apr pimas Švedijoje

Švedija yra dažnai cituojama valstyb , kuri turi geriausi medicinsk apr pinim . Prijau iantieji šiai gydymo sistemai nurodo planavim ir organizacij , kuri padar , kad geras gydymas yra prieinamas kiekvienam pilieiui ir, neži rint medicinišk išlaid , padar Švedij vien iš sveikiausi taut pasaulyje. Naujagimi mirtingumas yra žemiausias visame pasaulyje ir žmogaus gyvenimo ilgiu ši valstyb užima antr viet , kai tuo tarpu Jungtin s Amerikos Valstyb s šiose srityse užima atitinkamai 18 ir 22 viet .

Žvilgsnis istorij . — Švedija turi truput didesn žem s plot už Kalifornij , kurioje gyvena daugiau 8 milijon gyventoj . Mineraliniai turtai, kaip geležies ruda, miškai ir vandens jga sujungta su technologiniu pasiruošimu suteik tautai vairiaspalv ekonomin pakilim dvidešimtame amžiuje ir pralenk varging devynioliktojo šimtmeio pradži . Valdžios žinioje yra geležinkeliai, geležies kasyklos ir televizijos stotys, bet daugumas fabrik ir krautuvi priklauso privaiai nuosavybei. Valdžia tvarko medicinos glob , bet privati praktika vis d lto dar egzistuoja. Šios valstyb s ypatumas yra jos žmoni homogeniškumas, ilga kult rin tradicija, daugiau negu 150 met taikos, vairiaspalv ekonomin industrializacija ir virš 40 met socialistin valdžia, kuri sudar pagrind ir supratim socialin s apdraudos ir mediciniško apr pinimo srityse.

Kada Švedija išsivyst iš neturtingos žem s kio ekonomijos ir per jo stipri industrializacij XX šimtmeio pradžioje;

daug darbininkų, prisimindami jaunystės vargus, ir m. socialdemokrat pastangas, kuri pagrindinis tikslas buvo praveisti statymus, kurie pagelbėtų žmonėms, atsidurusiems finansiniuose sunkumuose bei ligoje. Švedijos tautinė socialinė apdrauda apima visus žmogaus gyvenimo aspektus, pradedant moters nėštumo pagalba ir baigiant senatvės pensija, kuri prasideda sulaukus 67 metų. Prieš 1955 metus sveikatos draudimas buvo savanoriškas. 1955 m. Švedijos nacionalinis sveikatos draudimas steigė privalomą, mokesiais finansuojamą sveikatos draudimą, ir 1963 metais sveikatos draudimas buvo sujungtas su pensija ir pavadintas tautiniu socialiniu apdraudos aktu.

Dabartinio *Apdraudos statymo* užtikrintos šios visiems švedams privilegijos:

Ligoninės pagalba : visuotinas ir laiku neapribotas padengimas visais išlaidais, skaitant mokesčius už ligoninės kambarį, daktarizitus, chirurginius patarnavimus, laboratorijos ir rentgeno tyrimus bei visokius vaistus. (Beveik visos ligoninės yra apskritai finansuojamos ir valdomos).

Pagalba sergantiems: dirbantieji gauna piniginių paramų, kuri atitinka jų uždarbiui.

Ambulatorinė pagalba : nuo 1970 metų sausio mėnesio taip vadinamos septyni kronų reformos (*Seven Crown Reform*), kurios pasakoje pacientas dabar moka už kiekvieną vizitą septynias kronas (apie 1,40 dolerio), o kitą dalį išlaidų padengia nacionalinė socialinė apdrauda.

Nėštumo ir vaiko parama : ją priklauso visiškai išlaidų padengimas, nėštumo mediciniško aprūpinimo, gimdymo išlaidų ligoninėje, naujagimio priežiūros vaikų sveikatos centruose, be to dar 180 dolerių mėtinė parama kiekvienam vaikui ir medicinos patarnavimas mokyklos vaikams.

Ypatingas pranašumas Socialinės Švedų apdraudos yra sekantysis : visi švedai turi vienodą apdraudą ir todėl visokeriopa medicinos pagalba yra prieinama visiems; ji nepriklauso nuo algos, socialinio statuso ar sveikatos stovio. Ši socialinė apdrauda yra privaloma visiems ir surišta su gana aukštais mokesčiais. Nuo 1970 iki 1971 metų Švedija išleido socialinei žmonių gerovei, skaitant medicinos priežiūrą, 28% viso valstybinio biudžeto. Kadangi socialinė sistema yra labai plati, jos kaina yra irgi didelė. Pavyzdžiui, vedęs vyras, uždirbdamas metus 4.000 dolerių, 41% sumoka valstybinei mokesčiui, o kuris uždirba 10.000 dolerių metus, sumoka valstybei 60%.

Pirmoji medicinos pagalia. — Sergančių žmonių skaičius, reikalingas mediciniškos pagalbos, ypatingai padidėjo, ir dėl to ypatingas dėmesys yra kreipiamas ambulatorinių žmonių gydymui, kad sumažintų skaičių stin pacientų ligoninėse. Nuo 1952 iki 1966 metų sergančių žmonių ambulatoriniai vizitai pas daktarus padidėjo 250%, tai yra, nuo 7,4 iki 18,7 milijonų per metus. Švedijoje ligoninėse yra beveik visos valdžios rankose, ir pirmoji pagalba yra suteikiama valdžios daktarų ir vis mažiau savo skaičiumi privačių daktarų. Valdžia parpinia praktikuojančius gydytojus arba apskrities medikų karininkus. Ji taip pat valdo ambulansų tarnybą, duoda apskritims gailestingias seseris, moteris, kurios gelbsti gimdant, nšios moteris ir vaikų socialines globos centrus, mokyklų sveikatos patarnavimą, tuberkuliozės ligonines ir viešąsias dantų aptarnavimą. Privačia praktika besiveriantieji daktarai retai turi galimybę dirbti ligoninėje; jie dirba pavieniui arba vairių specialistų grupėje. Kitos sritys, kuriose jie dirba yra industrinė medicina ir preventyvinė medicina. Privačia praktika besiveriantieji daktarai taip pat atlieka nakties metu staiga susirgusių žmonių patarnavimus.

Apskritis medicinos karininkas (daktaras). — J Švedijoje yra apie 800 ir jie atlieka 23% ambulatorinį patarnavimą variose medicinos srityse. Vienas iš tokių daktarų iš Vastra Frölunda miesto savo dienos darbą aprašo šitaip: nuo 8 val. ryto iki 1 val. po pietų tenka patikrinti nuo 25 iki 35 pacientų. Nuo pirmos valandos po pietų iki 5 val. po pietų jis dirba kaip privatus daktaras toje pačioje staigoje ir priima nuo 10 iki 15 pacientų. Taigi, jis priima tarp 35 iki 50 pacientų per dieną arba apie 6 ligonius per valandą. Jis dirba penkias dienas savaitėje ir niekuomet nepriima ne darbo metu susirgusių žmonių pagalbos prašymo. Pacientai moka už ambulatorinį patarnavimą septynias kronas (1,40 dol.) ir socialinis draudimas užmoka klinikai 4,05 dolerius už kiekvieną pacientą. Taigi, kiekvieno sergančiojo ambulatorinis atsilankymas kainuoja 5,45 dol., ir už šitaip surinktus pinigus apskrities valdyba duoda gydytojui algą ir apmoka ambulatorijos išlaidas.

Goteborgo mieste yra dar leidžiama tiems daktarams turėti ir savo privačią praktiką ir todėl jie gauna labai gerą atlyginimą, palyginus su daktarais, dirbančiais tikta ligoninėse. Tačiau šie daktarai nereprezentuoja visos Švedijos, nes beveik visi dirba jiems nustatytą laiką su pastoviu valdžios atlyginimu. Dabar yra jau sudaryti planai eliminuoti šios r šies dvilypįškumą ir palikti jiems tik gydytojų algą ir pareigoti kad jie r pinto si visais pacien-

tais, kurie aplanko j staig . Daugumoje šie daktarai gydo lengvai sergan ius ligonius, kurie sudaro virš 90% vis jo pacient .

Priva iai praktikuojantieji daktarai. — Apytikriai iš 10.000 gydytoj Švedijoje, apie 1.350 arba 14% ver iasi priva ia praktika. Iš j apie 400 yra daugiau negu 65 met ir dirba tik nepiln valand skai i . Kiekvienais metais priva ia praktika besiver ian i daktar skai ius maž ja, nes senesnieji gydytojai išeina pensij ir tik labai maža dalis jaunesni j užima j viet .

Priva ia praktika besiver iantieji daktarai suteikia pagalb 26 % vis ambulatorij lankan i pacient . Kiti priva iai dirbdami reiškiasi kaip specialistai, pavyzdžiui, aus , nosies ir gerkl s lig arba kaip kardiologai. Medicinos daktarai, kurie yra savarankiški, daugumoje ribojasi darbu tik jo priva ioje staigoje. D l šitos priežasties beveik visi chirurgai dirba ligonin se, nes kitaip jie netur t teis s operuoti. Jeigu pacientui yra reikalingas ligo nin s gydymas, jis tikriausiai bus priimtas valstybin ligonin , kurioje jo privatus daktaras negali juo r pintis. Šiuo atveju, gerai išvystytas tarpusavis bendradarbiavimas tarp daktaro ir paciento yra prarandamas. Privataus daktaro neprileidimas prie jo paciento gydymo ligonin je reiškia praradim naujausi diagnostiniu tyrim prienamum ir stok koleg stimuliacijos, specialist patarimo ir paskait klausymo. Šit ypatum takoje, Švedijos jauni daktarai neina priva i praktik medicinoje. Vien d l to jie geriau pasilieka kaip ligonin s daktarai žemesn se pareigose net kelet met .

Laike 1970 met Goteborgo mieste, kuris tur jo 196 priva iai praktikuojan ius daktarus, kuri daugum sudar pensininkai, n vienas iš jaun daktar ne stojo j eiles, kaip nurod N. S. Blume, med. daktaras (rugpi tis 1971). Pagal Kils Blume, M. D., buvus Goteborgo medicinos draugijos prezident , jauni daktarai yra paveikiami neiti priva i praktik d l to, kad juos traukia modern pagrind turin ios ligonin s ir vyraujanti paži ra, kad yra neteisinga imti pinig us iš sergan i žmoni , ypa tiems daktarams, kurie dirba priva iai.

Neži rint aukš iau min t priežas i , dalis sergan i j vis dar reikalauja, kad gal t aplankyti privat daktar , kur nereikia ilgai laukti.

Daktar privatin grup s praktika. — Kad patraukt daugiau jaun daktar nevalstybinės ligonines, Švedijos Medicinos draugija prad jo 1963 metais statyti daktar namus, kad suteikt

darbo ir diagnostikos galimybes vairi medicinos profesij darbuotojams. Tikslas daktar nam steigimo buvo tas, kad jauni gydytojai tur t modemiškas, maksimalines gydymo s lygas ambulatorini ligoni gydymui už ligonin s rib .

Ši Švedijos daktar patarnavimo korporacija, kuri r pinasi priva ia praktika besiver ian i gydytoj darbu, suteikia administracin personal . Kiekvieno daktaro uždarbis, at mus visas išlaidas, yra tiesiogiai proporcingas pajamoms iš pacient ir dar priedo iš nacionalin s apdraudos. J uždarbis yra lygus arba didesnis už daktar , kurie gauna alg iš valdžios.

Gydytojai m gsta šios r šies praktik . Pavyzdžiui, rentgenologas, priklausantis Goteborgo mieste grup s praktikai, yra labiausiai patenkintas tuo, kad jis gali savarankiškai savo profesijoje daryti sprendimus, kuri jis negal jo daryti dirbdamas didel je valstybin je ligonin je.

Pacientams « daktar namai» suteikia daugiau privatumo, kas lie ia sergan i j aptarnavim negu valstybin s klinikos. Ar šios r šies pacient aptarnavimas priva ioje praktikoje t sis ir toliau, dar n ra tikras dalykas.

Pirmoji pagalba. — Pirmosios pagalbos direktorius Goteborgo mieste, dr. Bjorn Lindholm, paaiškino, kad du daktarai su radijo priimtuvais automobiliuose, aptarnauja vis miest kiekvien nakt , skaitant savaitgalius, ir suteikia pirm j pagalb namuose. Kiekvienas gydytojas nakties tarnyboje apr pina nuo 10 iki 15 pacient . Greitosios pagalbos daktarai neatsako kiekvien j šaukim . Kiekvienas šaukimas yra kritiškai analizuojamas specialiai paruošt radijo-telefono operatori . Laukimo periodas tarp gydytojo pašaukimo ir jo atvykimo sergan iojo namus svyruoja tarp 30 minu i ir penki valand . Radio-telefono operatoriai paskiria pirmoje eil je sunkiai sergan iuosius. Gydytojo apsilankymas pas sergant j namus kainuoja tris dolerius ; be to, daktaras gauna dar valdžios užmokest po 14 doleri už kiekvien sergan iojo lankym nakt .

Pagrindinis naudingumas šios r šies praktikos yra tas, kad ji užpildo didel tuštum Švedijos medicinos sistemoje, kuri stokoja statymo, kuris saktyt r pintis ligoniais ir nakties metu arba savaitgaliais. Apskri i ligonin s ir ambulatorijos naktimis yra uždarytos. D l to, pacientas, neturintis savo daktaro turi du pasirinkimus, jeigu jis nakt suserga : vykti ligonin s greitosios pagalbos skyri ir laukti ten 4 ar 6 valandas, kol jis bus priimtas, arba šaukti greitosios pagalbos daktar , kuris ne kiekvien pašaukim atsiliepia (nes šie pašaukimai yra diferencijuojami specialiai

paruoštais telefono operatoriais). Ta iau ši daktar grup , neži rint jos gydymo ribotumo, suteikia greit pagalb namuose tiems, kurie negali atvykti ligonin nakties metu.

Ambulatorin sergan i j transportacija. — Vienas iš geriausi aspekt , lie ian i staiga susirgusi žmoni aptarnavim Göteborg mieste yra greitosios pagalbos mechanizuotieji daliniai, kurie turi savo žinioje 25 moderniškas mašinas, kurios yra tvarkomos centro vadovyb s. Mechanizuotos greitosios pagalbos nariai yra miesto gaisrininkai, kurie gavo minimalin 3 m nesiligonin s apmokym , iš kurio du m nesiai yra praleidžiami operacijos kambariuose, asistuojant anesteziologams ir išmokstant iš patyrusi gydytoj žmogaus atgaivinim .

Industrin medicina. — Dar viena svarbi sritis pirmosios pagalbos, kuri n ra Švedijos valdžios žinioje yra, industrin medicina. Didžiausios korporacijos išlaiko ir finansuoja savo nuosavas klinikas netoli j fabrik . Dr. Joseph L. Andrews aplank SKF fabrik , kuriame dirba 6.000 darbinink Göteborgo mieste. Ši dirbtuv turi savo klinik , kurioje dirba keturi daktarai ir devynios gailistingosios seserys, kurie pirmoje eil je r pinasi preventyvine medicina. Audiogramos yra privalomos visiems darbininkams, kurie dirba prie triukšm sukelian i mašin ; skelbimai ir seminarai pabr žia naudojim aus užkimšimo. Darbininkai yra raginami vengti odos kontakto su mašin alyvomis, kad išvengt egzemos. Žmon s, sueinantieji s lyt su švinu ir silikatais turi periodinius patikrinimus, kad atpažint galim j nuodingumo pasireiškim . Klinikinis personalas kasdien tikrina kelet šimt darbinink . Nedidel s chirurgin s operacijos taip pat yra atliekamos. Didesn dalis pacient yra apr pinami fabriko ribose gailesting seser , kurios aplanko beveik visas produkcijos vietas.

Tarpin specialist pagalba. — Apskrities Centrin Poliklinika : kuomet yra reikalingas specialistas, valdžios paskirtas praktikuojantis daktaras gali pasi sti pacient apskrities centrin poliklinik . Pavyzdžiui, Vastra Frolunda mieste, centrin poliklinika turi vienuolikos skirting specialybi daktar . ia yra operaciniai kambariai, kuriuose yra atliekamos nesunkios operacijos. Žmoni sveikata besir pinan ios gailistingosios seserys ir moterys, kurios asistuoja n š ioms moterims gimdymo metu, yra atsakingos už prieš ir po gimdymo motinos sveikat . Taip pat plaiaiai išvystyta programa naujagimio prieži rai.

Ligonin s Pirmosios pagalbos kambarys. — Ligonin s greitosios pagalbos kambarėje pacientai, kurie atvyksta patys ar ambulansine mašina, yra apži rimi ir pagal ligos sunkum išskirstomi. Goteborgas, turintis tik vien didel ligonin — Sahlgrenska (ligonin s pavadinimas), yra vienintelis punktas, nes ia yra siun iami beveik visi greitosios pagalbos reikalingi žmon s. Iš vis atvykusi ir patikrint , tik apie 10% yra priimami ligonin . Išskyrus aiškius pacientus, reikalingus kuo grei iausio primimo ir gydymo, arba tuos, kurie gali b ti pasi sti namus, likusieji yra laikomi ligonin s nakties skyriuje tolimesniam steb jimui, nuo kurio priklausys, ar ligonin n pri mimas yra reikalingas. Ligonin s greitosios pagalbos ved jas ir daugelis pacient , pagal dr. Joseph L. Andrews, yra nepatenkinti dabartin s staigos kambariais, nes j yra nedaug ir per maži, bei nepatenkinti d l personalo tr kumo.

Ligonini klinikinis gydymas. — Iš 18,4 milijon sergan i j ambulatorini vizit 1966 metais apytikriai 50% buvo apr pinti ligonini klinikose, ir šis skai ius kiekvienais metais vis did ja. Prieš « Septyni kron reform » (*Seven Crown Reform*), vykusi 1970 metais sausio m nes , ligonini skyri ved jams bei daktarams buvo leidžiama priimti klinik priva ius ligonius, iš kuri jie gaudavo privat atlyginim . Ta iau po «Septyni kron reformos » n vienas gydytojas neturi teis s priimti priva ius pacientus klinikose, ir visi ligonini daktarai gauna jiems nustatytas algas.

Visi pacientai, su kuriais dr. Andrews kalb jo, skund si d l ilgo laukimo laiko, kuris siekia iki trij savai i , kai reikalinga greito gydymo, ir iki šeši m nes i , kai n ra reikalo greitos pagalbos. Pacientams taip pat nepatinka, kad jie negali pasirinkti daktaro pagal savo nor ir paprastai mato vis kit gydytoj per kiekvien vizit .

Ta iau geri rezultatai šios reformos pasirod sergan iojo finansinei naudai. Dabar jie moka tik septynias kronas (1,40 dol.) už vizit , kurios padengia daktaro atlyginim , rentgeno filmus, bei laboratorijos išlaidas.

Daugumas daktar , priklausan i medicinos klinikoms pasisak , kad jie n ra patenkinti šia reforma. Keletas gydytoj prisipažino, kad dabar jie yra mažiau suinteresuoti kiekvienu pacientu ir jiems skiria mažiau laiko ir dažniau pasiun ia juos kitas klinikas. Pagal dr. Lars Werko, kuris yra medicinos direktorius Goteberge, «daugelis ligonin je dirban i gydytoj ži ri savo darb su iki šiol nežinoma apatija ».

N š i motinu globa (gal geriau prieži ra). —N š ios motinos lanko obstetrikin klinik kiekvien m nes ir už tai nemoka jokio mokes io. Ta iau šis lankymasis reikalauja kelet valand lau kimo klinikoje ir motina kiekvien kart sutinka skirting obste trikos gydytoj , bet jeigu motina sumoka 8 dolerius už kiekvien vizit , tai tada ji turi teis matyti visuomet t pat daktar . Bet šis daktaras vis vien nedalyvaus gimdymo metu. Jeigu gimdymas n ra komplikuotas, tai jis bus atliktas gailestingos sesers prieži roje, kuri yra paruošta šiai specialybei. Jeigu yra pastebimos komplikacijos, tuo atveju yra šaukiamas obstetrikos gydytojas. Ži rint iš kitos pus s, jei kai kurios motinos ir pasigenda privataus daktaro, visi sutinka su rezultatais, kuriuos atsiek Švedijos n š i motin prieži ra — žemiausias naujagimi mirtingumas pasaulyje.

Ligonin s. — Švedijoje ligonin s lov santykis vienam t kstan iui gyventoj yra 16, kai tuo tarpu Jungtin se Amerikos Valstyb se tik 8,9 lovos t kstan iui gyventoj , o Anglijoje —10,1. Vienam šved daktarui tenka 833 žmon s, o Jungtin se Amerikos Valstyb se vienam daktarui tenka tik 710 žmoni . Tai yra apytikriai daviniai iš 1969 met . Dabartin je Švedijoje regijonalin i ir centrini ligonini siluetai kyla aukštai virš miest , kaip bazilikos m s laikais. Tai yra dalis laim jim Švedijos užsi br žto tikslo, kad b t suteikta žmon ms galimyb gauti greit ir ger medicinos prieži r ir greitu laiku. Švedijos medicinos sistemos išsivystyme ligonin buvo ypatingai pabr žta. Ligonin pasidar nugarkauliu sveikatos apr pinimo sistemoje d l daugelio priežas i , ypa ekonomini , nes šis kraštas tur jo tik maž skai i daktar ir d l to buvo manoma, kad jie gal t efektingiau dirbti viename centre.

Iš kiekvien 16 lov Švedijos ligonin se, aštuonios yra paskirtos bendroms ligonin ms, trys yra skirtos medicinos ligonin ms ir penkios yra paskirtos chroniškai sergantiesiems.

Plataus masto tautinis planavimas, lie iantis viet , dyd ir r š nauj ligonini , yra atliktas tarpusavio bendradarbiavimo tarp Tautin s Sveikatos Tarybos ir Socialin s Gerov s Stockholme, kur nustato tautines planavimo pirmenybes kartu kooperuodamos sui sveikatos Ministerija ir Švedijos 23 apskri i atstovais. Tautinei Sveikatos Tarybai vadovaujant, išsivyst nauja sistema, kuri suteikia pakankamas galimybes vis did jan io sveikatingumo pagerinimui. Naudojant naujausias žinias, lie ian ias žmoni pasiskirstym pagal tam tikras sritis, lig santyk , mediciniškas staigas, ir projektuojant skai ius d l ateities reikalavim , ligonin s yra

planuojamos atsižvelgiant principus regionalizacijos, centralizacijos, racionalizacijos ir integracijos.

Regionalizacija, pagal dr. Arthur Engei, buvus direktori Tautin s Sveikatos Tarybos, yra centralizuotas paskirstymas specialist , kuris yra bazuojamas ant tam tikros srities gyventoj skai iaus; tod l ligonin s yra planuojamos pagal ideal santyk esam lov ligonin je kiekvienai specialybei.

Racionalizacijos tikslas yra suteikti individualiam pacientui optimalin pagalb geroje gydymo institucijoje ir tinkamu laiku, tai reiškia, duoti geriausi gydym be per dideli reikalavim . Tikrov je tai reiškia lyg , greit r pinim si geriausiai tinkamoje ligonin je, tuo pa iu metu uždarant tam tikr skai i mažesni ligonin i . D l to Švedijoje yra tendencija tur ti daugiau dideli ligonini ir mažesn skai i maž , negu kad Jungtin se Amerikos Valstyb se. Pavyzdžiui, Goteborgas turi tik vien 2.125 lov pagrindin , valdžios vadovaujam ligonin , kurios vardas yra Sahlgrenska, ir aštuonias kitas specialias ligonines, kai tuo tarpu Bostonas, kuriame gyvena apytikriai tiek pat žmoni , turi daugiau negu 30 vairi ligonini , kuri daugumas turi mažiau negu 250 lov .

Švedijoje, ligonin s su mažiau negu 500 lov yra laikomos kaip neefektingos. To pas koje, daugiau negu du tre daliai ligo- nini turi daugiau negu 250 lov , o Amerikoje tik vienas tre dalis. Vienas nepatogumas regionalinio racionalizavimo ir centralizavimo yra tas, kad pacientas dažnai turi važiuoti ilg distancij , kad pasiekt ligonin . Didesn s ligonin s irgi sudaro mažiau asmenišk paciento apr pinim . Pagrindinis pranašumas šios sistemos yra išlaid sumažinimas d l padid jusio efektingumo.

Apskrities ligonin s, kurios yra periferijoje aplink apygardos centrin ligonin , aptarnauja apie 75.000 žmoni ir turi mažiausiai keturis specialybi skyrius, kaip vidaus lig , bendrosios chirurgijos, rentgeno, anestezijos, retkariais dar priklauso pediatrikos ir obstetrikos skyriai.

Apygardos centrin ligonin aptarnauja apie 25.000 žmoni . Jai priklauso tarp 13 ir 20 vairi medicinos specialybi . Pacientai, kuri diagnostinis nustatymas ir gydymas yra labai sunkus, yra perkeliama regionalines (valstijos) ligonines.

Regionalin (valstijos) ligonin (kuri Švedijoje yra tik septy- nios) r pinasi apytikriai vienu milijonu gyventoj ir turi patalpas vi- som s specialyb ms, skaitant neuro ir kr tin s l stos chirurgij . Penkios regionalin s ligonin s yra kartu ir mokslo staigos, nes joms priklauso medicinos ir gailesting seseli mokyklos. Gal b t daugiausia pagars jusi yra Karoli ska ligonin Stockholme,

kuri, yra pasižym jusi moksliniu tyrin jimu, mokymu student ir radiologiniu gydymu. Sahlgrenska ligonin GötEBorge irgi yra mokymo ir regionalin ligonin .

Modernios ir individualios Švedijos ligonin s yra r pestingai planuojamos. Diagnostiniai aparatai pagaminti pagal naujausius technikos išradimus yra naudojami kiekvienoje medicinos srityje.

Apr pinimas ligonin je. — Kiekvienas sergantis yra priimamas keturi lov kambar , nes priva i ar pusiau priva i kambari n ra. Visos ligonin s išlaidos, skaitant kambar , maist , daktaro mokest , rentgeno filmus, laboratorinius tyrimus bei vaistus yra apmokamos apygardos tarybos, kuri valdo ligonin .

Pacientas niekuomet neturi teis s pasirinkti daktar ; jis yra paskirtas jo palatai (skyriui) ir dažnai yra specialistas. Ligonin s gydytojai yra. piln laik dirbantieji ir valdžios apmokami tarnautojai ; daugelis j , kurie dirba regionalin se ligonin se, dirba lygiagre iai kaip mokomasis personalas universitetuose.

Lyginant su Šiaur s Amerikos ligonin mis, Švedijos gailestin gosios seserys turi daugiau atsakomyb s. Gailestingoji sesuo Švedijoje gali pakeisti paciento gydym , kur daktaras pataria, laike kasdienini vizit , d l staigaus ligonio stovio pablog jimo arba kada daktaras yra nepasiekiamas, bet sergantis yra reikalingas pakeitimo gydyme.

Sveikatos apsauga Vakar Vokietijoje

Vakar Vokietijos valdžia, vadovaujama kanclerio W. Brandt, pažad jo medicinos profesijai, kad laisv praktikuoti, laisvas paciento pasirinkimas jo pageidaujamo daktaro ir daktarui atlyginimas už patarnavim bus visuomet respektuojamas ateinančiuose medicinos gydymo pakeitimuose Vakar Vokietijoje.

Ta iau ne per seniausiai, Socialdemokrat partija Bonnos mieste prad jo kalb ti ta kryptimi, kuri visiškai kontroliuot mediciniškos globos reikalingus pilie ius; ji pageidauja, kad visos sveikatos apdraudimo organizacijos, kompanijos ar unij kontroliuojamos grup s b t sujungtos ir kontroliuojamos vienos centralizuotos valdžios staigos. Šitos r šies reorganizavimas tur t sulyginti mediciniško apr pinimo kokyb ir jo užmokest visoje Vokietijoje. Ta iau medik organizacijai šis pasi lymas atrodo veda prie centralizuotos biurokatiškos valdžios. Šis planas kainuos mokesčiu mok tojams daug daugiau pinig ir palenks daktarus griežtai kontrolei ir valdžios biurokrat sikišimui, sumažins mediciniško gydymo efektingum ir kokyb .

Kadangi daugiau negu 95,6% vis Vakar Vokietijos gyven-tojų yra pilnai apsaugoti sveikatos draudimo s jungos, tolimesnis finansavimas sveikatos draudimo, pagal Vokie i daktar nuomon , yra visai nereikalingas trukdymas.

Medicinos pagal ba Ispanij oje

Ispanijoje mediciniškas gydymas yra daugumoje neapmokamas, ir daugelis daktar yra turtingi. Vidutinio amžiaus Malagos miesto gydytojas kalba apie «taiking revoliucij »,—socialinio pasikeitimo požvilgiu,—kuri per paskutinius 10 met palengva atneš medicinos srityje sistem , panaši Anglijos sistem . Pavyzdžiui, Ispanijos dak-taras uždirba 25.000 dol. metus, gyvena puikiai, nes valstybiniai mokes iai yra labai žemi ir pragyvenimo išlaidos yra žemiausios visoje Vakar Europoje, kai tuo tarpu specialistas teuzdirba tik 250 dol. m nes . Socialin sistema dabar apima tarp 80 ir 90% vis žmoni , kuri pilnai padengia medicinos ir lignonin s patarnavimus ; nedarbo kompensacija suteikia nedarbingumo param ir, palyginus, duoda maž senatv s pensij . Visi darbininkai Ispanijoje ir visi kininkai, ir j samdiniai gauna šias privilegijas. Vieninteliai ispanai, kuriems ši socialin parama yra neprieinama, yra darbo dav jai, kurie tikrumoje moka daugiausia pinig šiai socialinio draudimo ir sveikatos apsaugos institucijai. Pati valstyb šiam tikslui duoda labai maža pinig .

Pagal dabartin stov , ispan socialinio draudimo sistema yra, gal b t, vienintel tos r šies staiga pasaulyje, kuri turi pastov kasmetin finansin pertekli ir d l to paj gia mok ti didesnes gydytojams algas ir tuo b du pritraukia geresnius daktarus visame krašte, paj gia nupirkti modernius diagnostinius aparatus ir kompetentingai veikti lankant lignonius namuose bei suteikiant greit j pagalb .

Šalia gana turtingos socialin s medicinos apdraudos dar egzistuoja viešos lignonin s : nacionalin s, provincij ir apskri i , nuo visai modernišk iki visai pasenusi . Šios pastarosios lignonin s aptarnauja labai neturtingus žmones, kurie n ra padengti socialin s globos apdraudimu, kaip, pavyzdžiui, nedirbantieji arba negalintieji dirbti. Tos institucijos taip pat r pinasi chroniškai sergan-i j ir psichiatrinai ligoni gydymu.

Bet Ispanijoje yra pla iai ir nesuvaržytai paplitusi priva ios praktikos sistema, kurioje už patarnavimus ima tiek, kiek tik paj gia. Priva ios lignonin s pasiturintiems klientams suteikia ne kambarius, bet butus, kuri pagrindinis mokestis yra 32

doleriai vienai dienai. Mažiau reikalaujantieji, ar ne per daug turtingi privat s pacientai gali naudoti socialinio draudimo ar viešias ligonines, jeigu jie sumoka 16 doleri už vien dien arba 10 doleri už naktin daktaro pašaukim namus. Be aukščiau minėtų ligoninių dar yra priva ios arba bažny ios labdar yb s ligonin s bei pusiau viešos institucijos kaip Raudonojo Kryžiaus ligonin s arba labai specializuotos mediciniškos staigos, kurios r pinasi sužeistais matadorais (buli kovotojais). Ispanijoje daktarai, dirbdami ligonin se ar universitetuose, turi teis verstis ir priva ia praktika lygiagre iai. Jeigu vienas iš jo pacient reikalingas hospitalizacinio gydymo, jis gali b ti priimtas kiekvien ligonin , ir joje jis turi teis savo ligon gydyti toliau.

Prieš svarstant, kaip atrodo daktaro dienotvark dienos metu Ispanijoje, pirmiausia yra reikalinga laiko definicija. Pavyzdžiui, jeigu pacientas pritaria rytme io pasimatymui, Ispanijos daktaras pasakys, puiku, atėik pirm valand , ir jeigu pacientas pasirodys apie 1 val. 30 min., gydytojas j pasveikins, sakydamas labas rytas.

Sergan i j , šaukian i pagalbos nakties metu priva ius namus, patarnavimus beveik išimtinai atlieka medicinos socialinis draudimas. Malagos miesto naktin tarnyba yra vienas tipiškas šios r šies pavyzdys. Ligonin s vadinamos *Residencia Sanitaria Carlos Haya* r sio kambaryje du telefono operatoriai priima visus telefoninius pašaukimus dien ir nakt , kuriais gali pasinaudoti visi: ispanai ir užsienie iai, socialiniam draudimui priklausantieji ar ne, darbdaviai ar visai pinig neturintieji bedarbiai. Telefon operatoriai paklausia, koks paciento amžius, koki simptomai ir taip toliau. Be to, telefono centr in je visuomet yra vienas daktaras, kuris patikrina priimtus telefoninius pranešimus ir beveik kiekvienu atveju perduoda juos vien iš trijų sveikatos centr , kurie aptarnauja š miest . Kiekviename centre trys daktarai ir j automobili vairuotojai yra pasiruoš parengties kambaryje. Nedideli automobiliai su rengtais radio si stuvais ir priimtuvais stovi parengtyje. Laisva automobilio dalis yra pripildyta vairiais vaistais. Vidutiniškai yra atsiliepiama apie 149 kartus per 24 valandas. Apytikriai trunka apie 13-14 minu i nuo daktaro pašaukimo iki jo atvykomo sergan iojo namus.

Ispanijos medicinos prieži ra vis dar yra valdoma šeši ministerij : mokslo, vidaus reikal , darbo, teisingumo, armijos, laivyno bei aviacijos.

Statistikos rodo, kad susirgimai maliaria yra beveik visai išnyk . Naujagimi mirtingumas nuolatos maž ja ir dabar prilygsta daugumai Vakar Europos valstybi . Tuberkulioz taip pat sumaž jo, bet vis dar yra ja sergan i gal b t 10-15 žmoni iš t kstan-

io gyventoj . Anks iau naudojam os tuberkulioz s sanatorijos dabar yra pakei iamos kardiologijos bei kr tin s lig insti-
tucijas. Trachoma taip pat nesudaro šiuo metu jokios problemos.
Ta iau dabar ten yra ligos su kuriomis susiduria kiekviena indus-
trializuota valstyb , širdies sutrikimai, diabetas, v žys.

Narkotik vartojimas yra minimalus, ir daugumas t vartotoj
yra užsienie iai. Alkoholizmas rodo kilimo tendencij , ypatingai
šiaurine Ispanijos dalyje, tuo pa iu padidindamas nuo kepen
ciroz s mirtingum . Alkoholizmas ne tik kad padidina žmoni
mirtingum kepen ciroz s atveju, bet taip pat prisideda prie
mirtingumo automobili nelaim se. Alkoholizmas taip pat pasi-
reiškia mentaliteto simptomatikoje, kuris yra priskaitomas prie
pagrindini svarbi problem dabartin je Ispanijoje. Padid jimas
psichini susirgim yra bendrai priskiriamas per greitai vykstan-
iai urbanizacijai ir gyvenimo pasikeitimui t , kurie palieka ki-
ninkavim ir yra suviliojami vairi darb miestuose. Žmon s
pasiduoda televizijos reklamoms ir perka ne tik televizijos aparatus,
bet taip pat mašinas ir motociklus išsimok jimui. Tada dirba jie
labai sunkiai, iki nusilpimo, kad išmokit susidariusias skolas.
D l to, dr. Clavero pripaž sta, kad psichiatrija yra viena iš keletos
mokslo disciplin , kurioje daktar tr kumas yra labai ryškus.
Visos šios situacijos atspara yra pastovumas ispan šeimos, kurios,
bent dabar atrodo, yra atsparios prieš korupcija apimtus politi-
kierius, televizijos tak , urbanizacij , emigracij s n ir t v
kitus Europos kraštus, kad uždirbt daugiau pinig ir taip vadinam
seksualin revoliucij . Daugumoje seksualinis mokymas ir patarimas
lie ia ne jaunim , bet taikomas motinoms, nes jos, pagal dr. Cla-
vero, yra geriausiai tinkamos perduoti šias informacijas savo vai-
kams, nes Ispanijos vyras, pagal tradicij , neša mažesn atsa-
komyb , kas lie ia vaik aukl jim , kadangi, dirbdamas ilgas darbo
valandas (12-14 val. dien), jis mažai turi laiko tokiems reikalams.
Mokyklose seksualinis mokini mokymas yra paliktas paskiro mo-
kytojo diskrecijai, o šeimos planavimo reikalus dabartiniu laiku
atlieka individual s daktarai. Nors vieša reklama naudoti kontro-
ceptinius vaistus yra uždrausta, nes tai b t priešinga Katalik
Bažny ios moralin ms normoms, bet valdžia nesikiša daktaro pasi-
rašytus receptus, lie ian ius šios r šies vaistus. Abortai yra drau-
džiami kiekvienoje stadijoje. Motin prieš ir po gimdymo apmo-
kymas yra vestas kiekviename didesniame mieste ir trunka nuo
vienos savait s iki aštuoni m nes i . Modernizacijos vykstan ios
dabartin je Ispanijoje rodymas yra r pinimasis n š i motin
sveikata : 90 % vis vaik gimsta ligonin se ir yra tiesiogin je

daktaro prieži roje. Šis skai ius miestuose siekia net 98%. Motinu n štumo ir kitokia medicinos pagalba pasiekia ir Ispanijos kaimus, bet yra kiek menkesn . Jaunas daktaras kartais praktikuoja kaimuose d l to, kad gauna geresn atlyginim , prad damas savo darb , negu kad jis dirbt mieste. Besir pindamas keliais kaimais, kuriuose daugumas dienos darbinink ir kinink turi socialin s globos apdraud , jis uždirba metus apie 12.000 doleri bei gauna dovan : kiaušini , viš iuk ir pieno. Kadangi daug kaimie i dar vis tiki visokiais burtais daugiau negu medicinos mokslu, tai gydytojas dažnai turi konkuruoti su vairaus žanro burtininkais. Neži rint to, kad kaimuose yra vis vien lengviau sikurti negu mieste, ia vis dar tr ksta daugiau 1000 gydytoj ir d l to ispan valdžia priima užsienie ius daktarus, nes Ispanijos daktarai jau iasi, tokiose aplinkyb se per daug izoliuoti.

Daugumas jaun Ispanijos daktar reikalauja socialin s medicinos, kuri b t dalis visuotin s socialin s ekonomijos. Jie reikalauja pastatyti daugiau nauj ligonini , kurios padengt tr kum lov , kuri tr ksta pagal Pasaulio Sveikatos Organizacijos pageidavimus. Internai uždirba m nes 112 doleri , o rezidentai, — 125. D l to, kad papildyt savo uždarb , jie dar dirba naktimis, lankydami namuose sergan ius arba padeda kokioje nors sveikatos apdraudimo ištaigoje.

Medicinos mokslas Ispanijoje. — Studentas, gav s gimnazijos diplom , kuris maždaug prilygsta dviej met Amerikos universiteto (*college*) kurs . stoja medicinos mokykl . Mokestis už moksl metus yra mažas, tik 50 doleri . Mokslas t siasi šešerius metus. Sunkumai susidaro d l studento apmokymo, nes praktika paliekama pa iam studentui. Universitetas tereikalauja, kad busimasis gydytojas išlaikt egzaminus teoretiniuose ir klinikiniuose dalykuose. Jeigu jis yra talentingas laikydamas egzaminus ir gauna gerus pažymius, niekuomet nemat s paciento, jis gali taip elgtis. Po to, jis gali atidaryti savo priva i praktik arba specializuotis ligonin je. Bet jeigu jis nori klinikinio patyrimo, jis gali kreiptis pas klinikos direktori , kur jis gal t dirbti po prieži ra patyrusi daktar .

Medicinos st ovis Jungtin se Amerikos Val styb se

Daktaru tr kumas (1972 metai). — Beveik kiekvienas sutiks, kad Jungtin s Amerikos Val styb s gal t naudoti daugiau daktar . Kalb dami apie Amerikos specialias sveikatos problemas,

žmon s pirmoje eil je nurodo gydytoj tr kum . Iš kitos gi pus s yra keletas žymi daktar , kurie sako. kad nuolatinis raginimas universitet , kad jie paruošt daugiau gydytoj , gali priversti prie to, kad j bus paruošta daugiau negu reikia. Neži rint ši gydytoj atsargi paži r , pad tis reikalauja padidinti medik skai i . Gr ždami por met atgal, mes matome, kad beveik kiekvienas daktaras padidino savo sugeb jm ligas gydyti. Kardiologin chirurgija padid jo fenomenaliai. Širdies katezizacija pasidar kasdieninis reiškinys. Elektroencefalografija pasidar paprastu dalyku. Amniocentes suteikia daug reikaling informacij susijusi su n štumu. Biopsija kepen , plau i , arba vairi augli (tumor) yra daroma regulariai kiekvien dien . Tai reiškia, kad daugiau daktar yra reikalinga diagnostikai ir gydymui.

Tie, kurie mano, kad Amerika eina prie per didelio daktar priauglio, dažnai mini 1959 met Bane pranešim , kuris reikalauja gydytoj padidinimo ligi 330.000 iki 1975 met . Jie net nurodo, kad šis tikslas jau dabar yra atsiektas, bet jie užmiršta, kad pus šio priauglio sudaro kit šali daktarai, kurie atvyko Amerik . Pažvelgkime kai kuriuos faktus bei opinijas:

1. Tarp 1960 ir 1970 met valstyb padidino savo išlaidas d l vairi sveikatos program nuo 25 bilijon iki 70 bilijon doleri . Infliacija neprisid jo prie ši vis išlaid padidinimo. Žmon s moka daugiau už medicinišk pagalb , ateityje mok s dar daugiau.

2. JAV kiekvienais metais imigruoja iš kit valstybi . Šios tautos negali prarasti j gerai išmokyt žmoni , apie 4000 gydytoj , d l to kuri nors dien šis reikalas turi pasikeisti, ir mes turime apsir pinti savo nuosavais gydytojais.

3. Gyventoj surašymas rodo labai did jant skai i senesnio amžiaus žmoni , kuri ligos reikalauja ilgesnio ir brangesnio gydymo.

4. Per paskutinius 10 met mes paruošiame apie 8000 medik kasmet, bet tuo pa iu metu m s kraštas praranda apie 4000 gydytoj kiekvienais metais. Prid jus prie šio skai iaus 4000 daktar iš kit krašt , metinis priauglis sudaro 8000. Neži rint šio priauglio, mes vis girdime nusiskundimus apie daktar tr kum .

5. Priauglis gydytoj Jungtin se Amerikos Valstyb se nuo 1960 iki 1970 met buvo apie 70.000. Padid jimas nuo 1970 iki 1980 bus apie 100.000 (pagal prezidento special pranešim Kongresui). 1950 metais Amerikoje buvo 141 daktaras 100.000 gyventoj . Bet 1970 metais šis skai ius pakilo iki 158 daktar 100.000.

Neži rint šit skai i , žmon se yra paplit s sitikinimas, kad 1970 metais daktar tr kumas yra didesnis Jungtin se Valstyb se, negu kad jis buvo 1960 metais.

6. Federalin programa, kuri nori apr pinti tas sritis, kuriose tr ksta gydytoj , tur s panaudoti nemaž skai i daktar .

7. Amerikos Daktar Draugija aprobavo Kongreso 1971 met Akt ir pripažino fakt , kad šis tr kumas tikrai egzistuoja.

«*Medicare*» — *medicinos r pinimasis senais žmon mis.* — Kongresas tai patvirtino 1965 metais pavadin s *Kerr -Mills Act*. Šis statymas lie ia daugumoje žmones, kurie gauna pensij ir yra 65 met ar senesni. Pradedant 1973 metais, pacientas, prieš j priimant ligonin , turi mok ti 72 dolerius (ankš iau reik jo mok ti 68 dol.) už 60 dien hospitalizacij , o likusias išlaidas apmoka *Medicare* draudimo s junga. Nuo 61-mos iki 90-tos dienos pacientas privalo mok ti 18 doleri dien , o medicinos draudimas apmoka visas kitas išlaidas. Toks pasakymas n ra visai tikslus, nes labai dažnai chirurgai paima daugiau pinigų už atlikt operacij , negu kad apdraudos organizacija sutinka mok ti, taigi t skirtum turi padengti pats sergantysis.

Apskritai sakant, Amerikos medicinos prieži ra yra gera tiems, kurie turi gerus sveikatos draudimus ir yra turtingi, ir bloga neturtingiems žmon ms, nes šiame krašte n ra visuotin s valdžios kontroliuojamos apdraudos, kuri jau seniai turi Vakar Europa. Be to, Amerikoje mediciniškas gydytoj patarnavimas yra labai brangus lyginant su kitais kraštais. Šiame krašte yra daug visoki susirgimo atvej apdraud , bet daugumas j neapmoka vis gydymo išlaid . Reikia tik tis, kad su laiku Amerika supras iš Vakar Europos šios problemos svarbum .

Dr. Balys Pet r auskas

Washingtonas

ZUSAMMENFASSUNG ÜBER MEDIZINISCHE BEHANDLUNG

von

Balys Petrauskas, M.D.

Einem litauischen Sprichwort nach ist Gesundheit das teuerste, was ein Mensch besitzt. Ihr Erhaltung ist allerdings für den Staat mit Unkosten verbunden.

Medizinische Behandlung in Schweden. Es wird vor allem von Schweden gesagt, daß es das bestentwickelte Gesundheitssystem der Welt habe. Momentan sind die Schweden tatsächlich — vom medizinischen Gesichtspunkt her gesehen — am besten versorgte Volk der Welt. Wir finden dort die niedrigste Säuglingssterblichkeit und die größte Langlebigkeit.

Der schwedische Staat übernimmt sämtliche Krankenhauskosten, also : Zimmer, Ärzte, Visiten, chirurgische Eingriffe, Labor-, Röntgen- und Arzneimittelkosten. Berufstätige erhalten Krankengeld in Höhe ihres Verdienstes. Ein so hochentwickeltes soziales System bringt es natürlich zwangsweise mit sich, daß die Staatsbürger hohe Steuern zu zahlen haben. Nehmen wir an, ein verheirateter Mann verdient 4000 Dollar pro Jahr ; davon muß er 41 % an den Staat bezahlen. Eine privatärztliche Praxis ist kaum vorhanden. Die meisten Ärzte arbeiten in den staatlichen Krankenhäusern. Der Großteil der Krankenhäuser ist entsprechend dem regionalen Bedarf gebaut.

In Westdeutschland. Der Patient hat das Recht, einen Arzt zu wählen. Mehr als 95,6% der Einwohner von Westdeutschland sind krankenversichert, so daß nach Meinung der Ärzte das Versicherungswesen in Deutschland nicht weiter ausgebaut zu werden braucht.

In Spanien. Die medizinische Behandlung ist größtenteils kostenlos. Momentan sind die spanischen Krankenkassen vielleicht die einzigen in der Welt, die einen jährlichen Überschuß verzeichnen können und in der Lage sind, höhere Löhne für die Ärzte zu zahlen. Aber es gibt auch in Spanien Privatärzte mit uneingeschränkter Berufsfreiheit. Die Säuglingssterblichkeit ist zur Zeit vergleichbar mit der in westeuropäischen Staaten.

In den Vereinigten Staaten von Amerika herrscht Ärztemangel, besonders außerhalb der Großstädte. Amerikanische Medizin ist streng verbunden mit der technischen Entwicklung des Landes. Jedes Jahr

kommen ungefähr 4000 Ärzte als Emigranten nach den Vereinigten Staaten.

Im allgemeinen ist das Gesundheitswesen in Amerika nur tauglich für solche, die gut versichert oder reich sind. Für die Armen bleibt nicht viel übrig. Von den europäischen Ländern müßte Amerika lernen, daß jeder Mensch das Recht auf gleiche medizinische Versorgung hat. Wir hoffen, daß die Vereinigten Staaten von Amerika mit der Zeit im Interesse ihrer Bürger die medizinische Versorgung verbessern.

SUVAŽIAVIMO DARB EIGA

DEVINTOJO L. K. MOKSLO AKADEMIJOS SUVAŽIAVIMO BOSTONE DARB EIGA

Suvažiavimo programos sudarymu, kaip paprastai besirpinant Akademijos centro valdybai, Bostono Akademijos židiniui atiteko suvažiavimo techninio paruošimo rpesiai. Šiam uždaviniui atlikti Bostono židinys sudar komisij : Vyriausias organizatorius — židinio pirmininkas prof. dr. Juozas L. Navickas; registravimo organizatorius — inž. Antanas Girnius; spaudos informacijos — Antanas Mažiulis ir prof. dr. Juozas L. Navickas; religini apeig tvarkytojas — kun. prof. dr. Pranas Liuima, S.J.; iškilmingos vakariens organizatorius — Bronius Paliulis; fotografo pareigas atliko — kun. prof. dr. Vladas Jaskevičius, S.J.

Komisijos nariams rpe stingai atlikus prisiimtas pareigas, suvažiavimo darbai jo labai sklandžiai.

Programos buvo pramatyta du iškilmingi pilaties posdžiai: atidaromasis ir baigiamasis, skirtas Akademijos 50 met sukakiai paminėti, bei 7 sekcijos: teologijos, istorijos moksl , psichologijos-pedagogikos, archeologijos ir meno istorijos, gamtos ir tikslji moksl , lietuvi kalbos ir literat ros, bei medicinos moksl sekcijos.

Pentadien , rugpi io 31 dien dalyvi registravimas buvo prad tas iš pat ryto ir t siamas po pamald .

Suvažiavimas buvo prad tas šv. Mišiomis, Bostono kolegijos šv. Ignaco bažny ioje, kurias atlaik vysk. Vincentas Brizgys ir pasak progai pritaikint pamoksl .

10 val. 30 min. vyko suvažiavimo atidarymas. Akademijos Bostono židinio ir suvažiavimui ruošti komiteto pirmininkas prof. dr. Juozas L. Navickas tar vadin žod :

J s Ekscelencija, Akademijos Pirmininke, MonsinJORAI ir Kunigai, Akademijos Garb s Nariai, Mecenatai ir Mecenat s, Nariai Mokslininkai ir Nariai, Sesel s, Gerbiami Atstovai, Sve iai ir Viešnios.

Akademijos Centro Valdybos galiotas ir Naujosios Anglijos Židinio pareigotas, skelbiu, kad devintasis Akademijos suvažiavimas yra realyb , ir pranešu, kad pastarasis s skrydis savo darb pradeda ia, šioje vietoje, šiandien ir dabar.

žanginiu suvažiavimo aktu renkam s dvasin susikaupim ir mald , kuria nor tume išreikšti Akademijos ištikimyb m s Motinai Bažny iai ir pagarb šios institucijos mirusiems nariams.

Mald sukalb s kun. prof. Stasys Yla, Akademijos narys mokslininkas. Kvie iu...

Prieš pakviesdamas atidaromojo pos džio prezidium , ir Akademijos Pirminink , kuris malon s kiek pla iau apžvelgti Akademijos veikl ir ateities planus, nor iau bent keliais sakiniiais aptarti šie- metin suvažiavim bei jo konkre ius uždavinius.

Dabartinis suvažiavimas neturi nei skambaus motto, nei sp - dingo š kio, nei vienos centrin s id jos, nei, pagaliau, pagrindin s temos, kurios problematika nuaid t per visas sekcijas. Taigi, devin- tasis Akademijos suvažiavimas nesusirinko spr sti vieno specialaus klausimo. Bet gal ir gerai, nes, iš ties , n ra tokios problemos, kuri vair s mokslai vienodai suprast , vienodai vertint ir tuo pa iu b du nagrin t .

Pasirinkus vien special klausim , dažnai tik v liau paaišk ja kad pasirinktasis dalykas yra dramatiškai svarbus tik vienam kuriam mokslui, bet visai nereikšmingas arba « ne kandamas » kitam.

Man atrodo, kad šios painios pad ties nušvietimui yra reikš- mingas tas faktas, kad absoliu iai visi klausimai, visi r pes iai ir visi reikalai susib ga ir susijungia žmogaus problemoje. Tikrai n ra tokio dalyko, kuris žmogaus problemoje netilpt ar netur t su ja jokio s ly io.

Tai sakydamas, noriu iškelti ir pabr žti mokslo ryš su žmogumi. Mokslas yra žmogaus buvimo b das, tod l žmogus ir pasilieka pagrindiniu mokslo r pes iu. Tarnaudama mokslui, m s Akademia tuo pa iu angažuojasi tarnauti ir žmogui. Tod l ir nenuostabu, kad r - pestis žmogumi yra kartu ir Akademijos veiklos pagrindinis motyvas ir variklis. Nuosekliai, šis r pestis tur s b tinai atsispind ti ir visose dabartinio suvažiavimo paskaitose ir pranešimuose.

Žmogaus santykis su Dievu, ypa šio santykio charizmatinis aspektas; žmogus, kaipio vertybi ieškotojas ir j realizuotojas ar neig jas; žmogus, kaipio istorin b tyb , nuolat ir nuolat ieškanti gyvenimui šviesos praeityje; žmogus, kaipio gamtos nušviet jas ir perkeit jas pagal savo id jas; žmogus, kaipio estetas ir naujos tikro- v s k r jas ir, pagaliau, žmogus, kaipio savo paties trapios gyvyb s saugotojas ir gelb tojas — tai vis skirtingos, bet iš to paties r pes io sr van ios temos ir liejan ios pamatus šio suvažiavimo paskaitoms.

M s Akademia yra apsisprendusi veržtis pirmyn mokslo ke- liais ir tarnauti žmogui, kuris savo širdyje mato ne tik žmog , bet ir lietuv . Tokiu b du Akademijos darbas yra tarnyba mokslui ir lie- tuvi tautai. Bet kaip tik ia slypi visi Akademijos sunkumai ir net savotiškas jos tragizmas. Ne paslaptis, kad iki šiol Akademijos su- suvažiavim ir Suvažiavimo Darb lygis tebuvo tik vidutinio kalibro. Neži rint kai kuri studij platesn s apimties, dauguma j tepasiek tik kult ros žurnal lyg .

Nors Akademijos tarnyba mokslui turi b ti bes lygin , jos tarnyba lietuvi visuomenei reikalauja tam tikr kompromis . Tik kime, kad tie kompromisai pamaž l dils ir maž s, ir kad Aka- demijos darbo lygis kils ir stipr s.

Sveikinu visus susirinkusius, tik damas, kad šis m s mokslinink s skrydis bus s kmingas ir k rybingas, kad jis sustiprins m s akademikus moralin mis j gomis, o m s visuomenei atneš gilesn s mon s subrendim ir šviesesnio žmogiškumo užtek jim . Taip tepadeda mums Dievas. A i .

Tada prof. dr. Juozas L. Navickas pakviet prezidium : pirmininku prof. dr. Antana Ku , jo pavaduotoju — kun. prof. dr. Vlad Jaskevi i , S.J., ir sekretoriumi — kun. Vytaut Zakar .

Po to buvo pakviestas kun. Antanas Liuima, S.J., Akademijos pirmininkas tarti žod (žr. 421 -424 psl.).

Suvažiavimo dalyvius žodžiu sveikino vysk. dr. Vincentas Brizgys ir vysk. dr. Antanas Deksnys. Raštu sveikino dr. Juozas Girnius *Aid* žurnalo vardu, kun. dr. Leonardas Andriekus — Lietuvi rašytoj draugijos vardu, prel. Jonas Balk nas — Kunig vienyb s vardu; prof. dr. Aldona Šlepetyt -Jana ien — Akademijos New Yorko židinio ir Pasaulio Lietuvi Kataliki Moter draugijos vardu; dr. S. Jasaitis - Naujosios Anglijos Lietuvi Gydytoj S jungos vardu, Vytautas Žiaugka - Kult ros Klubo vardu.

vadin paskait *Charizmatinis Bažny ios atsinaujinimas teologijos šviesoje* skait mons. dr. Vytautas Bal i nas. Jis savo paskait , su kai kuriais priedais ir Sesers Onos Mikailait s pranešimu iš teologijos sekcijos, išleido atskira knyguite 1976 metais, antrašte *Šventoji Dvasia Bažny ios atnaujintoja*, kaip serijos *Kriekš ionis Gyvenime* pried .

1 val. po piet vyko Teologijos sekcijos pos dis, vadovaujamas mons. dr. Vytauto Bal i no. Pirmoji paskaita buvo kun. prof. Antano Rubšio: *Mito klausimas Naujajame Testamente*. Ši tem spausdinimui suformulavo šitaip: *Naujasis Testamentas ir mitas* (žr. 21-32 psl.). Po šios paskaitos jo Sesers Onos Mikailait s pranešimas *Charizmatinio atsinaujinimo s j dis ši dien Katalik Bažny ioje*. Jos pranešimas, kaip min ta buvo išleistas kartu su mons. dr. Vytauto Bal i no paskaita atskira knygele. Sekcijos dalyvi s rašo negauta.

3 val. po piet, prof. Simo Sužied lio vadovaujama, prad jo darb istorijos moksl sekcija. Pirm j paskait *Pranciškon -bernardin darbai XV-XVI amžiuje*, tur jo T. dr. Viktoras Gidži nas, O.F.M. J atbaigdamas spausdinimui precizavo šitaip: *Pranciškon obser vant -bernardin gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amžiuje* (žr. 35-134 psl.).

Antroji paskaita buvo prof. dr. Benedikto Ma iuikos: *Istoriniai leidiniai okupuotoje Lietuvoje po 1945 met* . Spausdinimui tem kiek pakeit , j susiaurindamas: *Istoriniai leidiniai okupuotoje Lietuvoje (1963-1973 met laikotarpio apžvalga)*(žr. 135-146 psl.).

Pabaigoje buvo kun. prof. dr. Pauliaus Rabikausko, S.J., pranešimas: *Lietuvos istorijos šaltini leidimas. Problemos ir perspektyvos* (žr. 147-155 psl.).

Istorijos moksl sekcijoje dalyvavo 22 Akademijos nariai ir 19 ne nari , iš viso 41 asmuo.

Šeštadien , rugs jo 1 d., 8 val. 30 min. buvo šv. Mišios kolegijos nam kopy ioje už Akademijos narius, šv. Mišias laik Akademijos pirmininkas kun. Antanas Liuima, S.J., koncelebravo T. dr. Viktoras Gidži nas, O.F.M. ir kun. prof. dr. Paulius Rabikauskas, S.J.

9 val. 15 min. darbo dien prad jo Psichologijos-Pedagogikos moksl sekcija, vadovaujama prof. dr. Justino Pik no.

Pirm j paskait tur jo prof. dr. Ina Užgirien : *Protinis vystymasis ir etini norm supratimas* (žr. 159-176 psl.).

Antroji paskaita buvo prof. dr. Justino Pik no: *Humanistin s vertyb s ugdymas ar paneigimas?* (žr. 177-189 psl.).

Trump pranešim tur jo dr. Romualdas Kriau i nas: *Pasaulio lietuvi jaunimo studijin s anketos rezultat svarbesn s koreliacijos*. Spausdinimui tem pakeit *Trys tuzinai santyki studijin s anketos rezultatuose* (žr. 191-194 psl.).

Kun. prof. dr. Antanas Paškus programoje pramatyt j tem *Modernaus žmogaus dilemos krikš ioniškosios moral s šviesoje* pakeit kit : *Psichodelija. Jos apraiškos, priežastys ir pamokos krikš ionijai* (žr. 195-223 psl.).

Sekcija tur jo didel susidom jim ir pasisekim . Dalyvavo 23 nariai ir 38 ne nariai. Iš viso 61 asmuo.

Po piet 1 val. darb prad jo Architekt ros ir meno istorijos sekcija, vadovaujama architekto dr. Alfredo Kulpos-Kulpavi iaus.

Pirm j paskait tur jo dr. Jurgis Gimbutas: *Lietuvos bažny i statytojai XIX-XX amžiuje* (žr. 227-240 psl.). Studija iliustruota 7 fotografijomis.

Architektas Edmundas Arbas skait paskait : *Lietuvis architektas XX amžiuje* (žr. 241-248 psl.).

Architekto dr. Alfredo Kulpos-Kulpavi iaus paskaitos teksto *Vilnius miestas planavimo poži riu XIV amžiuje* redakcija negavo.

Šios sekcijos paskait klaus si 16 Akademijos nari ir 28 ne nariai, iš viso 44 suvažiavimo dalyviai.

Tuo pat metu, 1 val. po piet , paraleliai vyko Gamtos ir Tiksl i j moksl sekcijos paskaitos. Sekcijai vadovavo dr. Petras Kalad .

Prof. dr. Bronius Povilaitis išd st savo studij : *Nikotinas ir kiti nikotiana genties augal alkaloidai*. Ši paskait galutinai suformulavo: *Tabako nikotinas ir r kymas* (žr. 251-272 psl.).

Dr. Petro Kalad s paskaita buvo: *V ž sukeliantieji cheminiai maisto priedai* (žr. 273-330 psl.).

Dr. E. Užgiris savo paskaitos *Nauji fiziniai metodai imunologijoje* teksto redakcijai neatsiunt .

Kun. dr. Tomas Ži raitis, O.P. savo paskait *Naujas mokslo žvilgsnis evoliucijos teorijas*, gerokai papild s, atspausdino *Darbininke*.

Prof. dr. Pranas Jucaitis iš savo atlikt bandym dav pranešim : *Virus tyrimas*. Ši tema spausdinimui patikslino: *Bulvi virus tyrimas* (žr. 335-342 psl.).

Šios sekcijos dalyvi s rašo nagauta.

Sekmadien , rugs jo 2 dien , 10 valand buvo pamaldos šv. Petro parapijos bažny ioje. Šv. Mišias laik vysk. Antanas Deksnys ir pasak progai pritaikint pamoksl . Su vyskupu koncelebravo kun. dr. Viktoras Gidži nas, O.F.M., kun. Rapolas Krasauskas, kun. Antanas Liuima, S.J. ir kun. prof. dr. Paulius Rabikauskas, S.J.

Po piet buvo t siamos paskaitos. 1 val. p.p. susirinko Lietuvi kalbos ir literat ros sekcija, vadovaujama Vlado Kulboko.

Pirmoji paskaita buvo Stasio Santvara: *J. Ais io ir M. Vaitkaus k ryba*. Spausdinimui autorius ši tem vardino: *Poet palikti p d sakai. Eulogija Vaitkui ir Ais iui* (žr. 245-367 psl.).

Vladas Kulbokas skait paskait *Keturi m s naujesniosios religin s poezijos atstovai* (žr. 369-392 psl.).

Tre ioji paskaita buvo Antano Mažiulio: *Tautosakos bei tautotyros darbai Lietuvoje 1947-1972 metais*. Autorius savo paskaitos teksto redakcijai neatsiunt .

Kalbotyros paskaitos tekst , pats asmeniškai suvažiavime nedalyvaudamas, buvo atsiunt s prof. dr. Knut-Olaff Falk: *Apie lietuvi asmenvardži ir vietovardži slavinimo metodus. Pavadinim su -ance genez ir j aerealinis paplitimas*. Autorius paskaitos tekst prieš spaudinim atsi m .

Sekcijos paskait klaus si 10 Akademijos nari ir 25 ne nariai. Iš viso buvo 35 suvažiavimo dalyviai.

Tuo pat metu paraleliai vyko ir medicinos moksl sekcijos darbai. Sekcijai vadovavo dr. Balys Petkauskas.

Dr. Balys Petkauskas skait paskait *Medicinos prieži ra Amerikoje ir Vakar Europoje*, kuri patikslino: *Medicinos pagalba Vakar Europoje ir Jungtin se Amerikos Valstyb se* (žr. 395-412 psl.).

Dr. Mindaugas Vygantas skait paskait *Aki pakitimai diabetikoje*. Autorius paskaitos teksto redakcijai neprisiunt .

Dr. Zenonas Danilevi ius: *Imunologiniai aspektai organ transplantacijoje*. Autoriui mirus, paskaitos tekstas negautas.

Šios sekcijos dalyvi s rašo nebuvo.

3 val. po piet suvažiavimo dalyviai susirinko baigiamojo iškilmingo pilnaties pos džio. Šiam pos džiui pirmininkavo prof. dr. Aldona Šlepetyt -Jana ien , sekretoriavo - p. Alicija R gyt . Pos džio centre buvo Akademijos 50-ties met sukakties min jimas: prof. Juozo Brazai io paskaita *Akademija tautos kryžkel se* (žr. 3-17 psl.).

Po paskaitos vyko Akademijos premij teikimas, vadovaujamas Akademijos pirmininko kun. Antano Liuimos, S.J. (žr. 425-4261 psl.).

6 val. 30 min. po piet, suvažiavimo dalyviai susirinko Lietuvi Piliie i Draugijos sal je (So. Bostone). ia buvo koncertas — menin dalis, kur atliko solist Benediktas Povilavi ius, smuikininkas Izidorius Vasili nas ir kompozitorius Jeronimas Ka inskas. Suvažiavimas baigtas iškilminga vakariene tose pa iose patalpose.

Oficialiai siregistravo 46 Akademijos nariai ir 69 sve iai, iš viso 115. Be to menin s programos išpildytojai, 10 pagalbini asmen registracijai ir vakarieni s organizavimui. Ta iau nemaža buvo ir ne - siregistravusi . Iškilmingoje vakarieni je dalyvavo daugiau 200 asmen . Kadangi ne visi dalyviai pasiliko vis laik , bet tik pirm sias ar paskutines dienas, galima sakyti, kad suvažiavime dalyvavo apie 250 asmen .

Antano Mažiulio r pes iu suvažiavimo metu buvo suruošta istorin s Lietuvos žem lapi paroda, kurioje buvo apie 30 eksponat — sen Lietuvos istorini žem lapi .

Suvažiavimo metu veik ir kita paroda: Akademijos leidini ir jos nari rašt paroda.

Suvažiavimo darbams pasibaigus, pirmadieni , rugs jo 3 dien , suvažiavimo dalyviam buvo suruošta ekskursija Alk (Amerikos Lietuvi Kult rin Archyv) Putname, Ct., susipažinti su prel. Pranciškaus Juro dovana Akademijai.

SUVAŽIAVIMO ATIDARYMO KALBA

EKSCELENCIJA, MIELI IK BRANG S AKADENIKAI, GARBINGIEJI SVE IAI

Štai ir v l po trej met dalis L. K. Mokslo Akademijos nari ir jai prijau ian i mokslinink sve i susirinkome bendram trij dien moksliniam pob viui. Visus kuo nuoširdžiausiai sveikinu.

Kuklus savo išore šis suvažiavimas, ta iau jis yra svarbus savo nuoširdumu ir reikšmingas savo sukaktimis. Nors Akademijai jau pernai su jo 50 met nuo jos k rimo, ta iau kaip tik šiame suvažiavime yra minima ši Akademijos sukaktis. (Tiesa, kai kurie Akademijos židiniai ši sukakt pamin jo jau pernai metais: New Yorko, Ottawos, gal ir kiti - neturiu apie tai žini). Nesustoju prie šio punkto, nes tai yra baigiamoj pilnaties pos džio sritis: prof. Juozas Brazaitis kalb s apie Akademij Tautos kryžkel se.

Ši sukaktis primena ir kit sukakt , b tent pirmojo Akademijos pirmininko ir vieno iš jos steig j 100 met nuo jo gimimo, tai yra arkivyskupo Juozapo Skvirecko. (Reikia palink ti, kad atsirast autorius, kuris parašyt jo gyvenim *Neg stan i j Žiburi* serijai, ir mecenatas, kuris užtikrint knygos parašymo ir jos išleidimo l šas).

1933 metais Kaune buvo sušauktas pirmasis Lietuvi Katalik Mokslo Akademijos suvažiavimas prof. dr. Juozo Ereto pastangomis ir r pes iu. Tai v l reikšminga ir svarbi 40 met sukaktis. Šia proga teb na leista pridurti, kad prof. Eretas ir dabar gyvai r pinasi Akademijos gerb viu, uoliai bendradarbiauja Akademijos leidiniuose ir ruošia prel. Pranciškaus Juro monografij *Neg stan i j Žiburi* serijai. Jis, sipareigoj s Europos Studij Savait je su paskaita *Valan iaus šviesa už mari*, prašo perduoti savo sveikinimus ir link jimus visiems šio suvažiavimo dalyviams.

Negalima nepamin ti ir nuostabiai gražaus supuolimo: Bostono Akademijos židiny s kaip tik šiemet mini savo pirm j veiklos dešimtmet . Vadovaujamas prof. dr. Juozo L. Navicko, jis lenktyniauja su veikliausiu Akademijos židiniu New Yorke, tiek paskait , tiek susirinkim ir min jim atžvilgiu, ir visiems Akademijos židiniams švie ia gražiu pavyzdžiu: suorganizavo l š istorijos veikalui premijuoti. Premijos mecenatas — dr. Petras Kalad , o laureatas — prof. dr. Juozas Jakštas, gav s premij už Lietuvi Katalik Mokslo Akademijos *Metraštyje* atspausdint studij *Mažosios Lietuvos gyventojai iki XVII amžiaus*. Nuoširdus link jimas šiam židiniui dar labiau suklest ti ir suvaidinti svarbi rol Akademijos darbuose.

Penkiasdešimties met sukaktis ver ia nors labai trumpai žvilgter ti pagrindini Akademijos tiksl vykdym .

Akademijos statai prasideda posakiu: «L. K. Mokslo Akademijos tikslas yra telkti aukštojo mokslo lietuvius katalikus ». Šiuo metu Akademija turi 221 nar . Jie yra pasiskirst 10 židini : Bostono, Chicagos, Daytono, Detroito, Montrealio, Müncheno, New Yorke, Ottawos, Putnamo ir Toronto. Yra pastovi istorijos moksl sekcija Romoje ir neseniai suorganizuotas Lietuvos istorijos ir religin s kult ros institutas Romoje.

Šis trimestis po Akademijos suvažiavimo Toronte Akademijai buvo skaudus žemiškaisiais nuostoliais, bet garbingas atbaigtomis asmenyb mis: Akademija neteko 11 žymi savo nari : (alfabeto tvarka) Prel. dr. Felikso Bartkaus, prof. dr. Zenono Ivinskio, prel. Mykolo Krupavi iaus, dr. Vlodo Literskio, mokytojo J. Medušauskio, kun. dr. Tito Narbuto, kun. dr. Norberto Pakalnio, prof. dr. Antano Salio, kanauninko Mykolo Vaitkaus, dr. Vlodo Viliamo ir kun. dr. Broniaus Kazimiero Žvirblio, O.P. Pegerbkime juos susitelkimo minute. *** Rytoj už juos bus atlaikytos gedulingos šv. Mišios. J viet už m jaunos k rybingos paj gos.

Intelektualin s ir religin s kult ros k limui m s tautoje gana pla iai panaudojami kone visi statuose pramatyti b dai. Pirmiausia reguliariai kas treji metai šaukiami Akademijos suvažiavimai: be trij suvažiavim Kaune 1933, 1936 ir 1939 metais, tremtyje, atgaivinus Akademijos veikl , buvo sušaukti suvažiavimai Romoje — 1957, Chicagoje — 1961, New Yorke — 1964, Romuvoje-Vokietijoje — 1967, Toronte — 1970 metais, dabar jau devintasis iš eil s — Bostone.

Toliau, gana intensyviai leidžiamos mokslinio turinio knygos. Iki šiolei išleista 22 tomai, 2 tomai teb ra spaustuv je, 6 tomai yra baigiami ruošti, daugiausia lie iantys Lietuvos istorij ir jos šaltinius. Tai sudaro 5 leidini serijas: Suvažiavimo Darb , Metraš io, Neg stan i j Žiburi , Lietuvi literat ros studij ir Lietuvos istorijos šaltini . Ši 22 stor tom išleidim galino gerieji Akademijos mecenatai: prel. Pranciškus Juras, prel. Juozapas Karalius, prel. Liudas Mendelis, teologijos ir Kanon teis s daktaras, prel. dr. Mykolas Urbonas, kun. klebonas Vincentas Puidokas, ponia Elena Mickeli nien , dr. Juozas Kazickas, prof. dr. Kazys Alminas, teis. Juozas Vembr . Ir daugelis geradari mažesn mis aukomis par musi Akademijos darbus. Visiems nuoširdus a i .

Stropiai vykdomas ir kitas svarbus Akademijos stat numatytas uždavyns: bibliotekos ir archyvo sudarymas. ia v l su savo duosnumu pirmas pagalb at jo prel. Pranciškus Juras, protonotaras. Jis perleido Akademijai savo l šomis ir dideliu r pestingumu bei pasiaukojimu rengt Amerikos Lietuvi Kult ros Archyv , trumpai Alka vadinam . Didel s vert s bibliotek , daugiausia istorini moksl , suorganizavo kun. Rapolas Krasauskas kartu su mons. Pauliumi

Jatuliu. Jau antri metai dedamos pastangos sigyti prof. Ivinskio mokslinio palikimo bibliotek ir archyv .

Kun. dr. Juozo Prunskio duosnumo d ka prad tas vykdyti kitas Akdemijos uždavinys — prad ta skirti kasmetin s premijos: už mokslo veikal , už k rybišk reiškim si periodikoje ir už religin s kult ros veikal . Paruošti tiek šio fondo, tiek ir vairi premij skyrimo nuostatai.

Paskutinio trime io laiku labai susir pinta l š reikalais. Yra paruošti nuostatai fundatori l šoms globoti. Akademija registruota Amerikos staigose kaip ne pelno organizacija. Gautas atleidimas nuo mokes i . Belieka tik laukti Apvaizdos kv pt geradari aukotoj .

Taigi, palieka tik viena, nors labai svarbi, Akademijos stat pramatyta uždavinis sritis iki šiol tebedirvonuojanti ir laukianti mecenat . Tai stipendij teikimas studentams, besiruošiantiems profes r . Reikia tik tis, kad atsiras ir š reikal suprantan i mece- nat . Tada bus galima sakyti, kad Dievo palaima lydi Akademijos darbus visuose baruose.

Kaž kas yra išsireišk s, kad Akademija yra neskaitlinga savo nariais, kad ne visi nariai dalyvauja suvažiavimuose, tarytum Akade- mijos tikslas teb t malonus nari susitikimas. Yra negalimas daik- tas, kad nariai, pasklid po vairius kontinentus, suvažiuot vien viet . Pagaliau ir pati Amerika yra dideli nuotoli šalis, kad visi nariai gal t susirinkti vienon vieton. Kadangi Akademijos tikslas n ra tik pasirodymas, bet tautie i dvasin , intelektualin nauda, tod l Akademijos suvažiavimai yra šaukiami ne ten, kur lengviau suorganizuoti, bet vis kitoje vietov je: Romoje, Chicagoje, New Yorke, Vokietijoje, Toronte, dabar Bostone. Art ja ir kit didesni lietuvi kolonij eil .

Beto, ne visi nariai ir arti b dami gali dalyvauti Akademijos suvažiavimuose, nes tuo pa iu metu b na ir kitoki rengini , didžios reikšm s m s tautos kult rai, kuriuose Akademijos nariai turi svar- bi pareig : Litanistikos Institutas, Ateitinink Federacijos kongresas, Pasaulio lietuvi Bendruomen s seimas, Mokslo ir k rybos simpoziumas, kasmetin s Studij savait s Vokietijoje ir daug kit . Pagaliau, Akademijos nariams tenka kartais sivelti, kaip vienas narys išsireišk , ir « amerikietiš k maišalyn , kur susipliek viešoji opinija, valdžia, akademinis luomas, politin s partijos, biznio inte- resai, savanaudiškumas ir idealizmas. Mano manymu, sako jis, mokslas pareigoja ».

Džiugu, kad Akademijos nariai yra reikalingi sumin tuose ren- giniuose, institucij ir organizacij vykdomuose darbuose, konstruk- tyviai pasireiškia visose mokslo, kult ros ir meno srityse. Ten j atliekamas darbas yra svarbesnis už dalyvavim šeimyniškame Aka- demijos nari subuvime. Nepateisinami b t tik tie, jeigu toki atsirast kurie d l savanaudišk motyv atsisakyt dalyvauti Aka- demijos suvažiavimuose.

Tegu tai ir neskaitlingas brys, tegu jis gal t bti ir didesnis, vis tiek Akademijos nariai yra tie Gedeono kariai, tie rinktiniai mokslo žmonės atsidedant intelektualinei, kultūrinei, religinei mūsų tautos pažangai.

Ne vienas gal pasakys, kad visa tai yra sausi žodžiai, be gyvybiški, maža pasakantys išskaičiavimai. Tačiau noriu priminti, kad šie, tegu sausi žodžiai, labai daug slepia savyje. Aš noriu pabrėžti, kad visa tai nevyko savaimė, be pastangų, tarytum *Kilmis* (Genesis) knygoje aprašytasis pasaulio sukimas: *fiat — et factum est ita* — teatsiranda, tepasidaro — ir štai, iš karto šviečia saulė, didingi kalnai remia debesis, žaliuoja miškai, kvepia nuodžiūnantis, — žodžiu — neišsakomo grožio pasaulis. Visai kas kita su Akademija ir jos darbais. Reikėjo daug, labai daug darbo ir pastangų.

Tad šia proga dkoju visiems, labai nuoširdžiai dkoju už darbą, pastangas, už bendradarbiavimą, už susiklausymą, už atsidėjimą jimi ir pasiaukojimą bendram darbui. Dkoju autoriams, dkoju mecenatams, dkoju visiems, kurie vienu ar kitu būdu prisidėjo prie šio bendro darbo. Dkoju ne tik Akademijos, bet nors ir negalios, drąsiai dkoji taip pat ir mūsų tautos vardui, nes visas Akademijos darbas kaip tik ir yra skirtas mūsų tautos intelektualiniam, kultūriniam ir religiniam suklestėjimui.

Šis trumpas žvilgsnis praeit ir atliekamų darbų, tepaskatina, teuždega mūsų visus, kiekvieną savo srityje, dar uoliau, dar stropiau sujungti, atsidedant, pasiūstant intelektualiniais ir dvasiniais pažangos bendram darbui. Atliktieji darbai liudija apie dideles kultūrinės ir dvasinės mūsų vertybes. Tepasireiškia jos dar stipriau ateityje, teišauga iki pilno tobulumo. Tobulumas žemėje neturi ribos: juo daugiau einama pirmyn, juo didesnės atsiveria galimybės, juo platesni horizontai. *Quantum potes, tantum aude*, liturgijos žodžiais betariant: kiek tik pajėgi, tiek išdrąsk.

Šventoji Dvasia, Tiesos, Meilės ir Karjeros Dvasia, tevadovauja šiam suvažiavimui, telemia nutarimus ir šimteriopus tesuteikia darbams ir pastangoms vaisius. Gausi Dievo palaima telydi visus Akademijos narius, jos darbus ir užsimojimus.

Bostonas, 1973 m. rugpjūčio 31 d.

KALBA PASAKYTA {TEIKIANT PREMIJAS

Lietuvi Katalik Mokslo Akademijos statai tarp kit tie-siogini uždaviniai pramoto ir premij skyrim . Didžiai Gerbiamo kun. dr. Juozo Prunskio duosnumo d ka Akademija 50 met sukakties proga gali skirti tris kasmetines premijas: vien už mokslin veikal — 1000 doleri , antr už k rybišk reiškim si periodikoje — 500 doleri , ir tre i — už religinio turinio k ryb , taip pat 500 doleri .

Pirm kart premija už mokslo veikal buvo paskirta 1972 metais. Ji visais jury komisijos balsais atiteko už kolektyvin veikal *Forties Historiae Lituaniae. Relationes in Magno Ducatu Lituaniae*, I tom , tai yra už vyskup pranešim Šventajam Sostui išleidim . Tom redagavo kun. prof. dr. Paulius Rabikauskas, S.J. ia pat turime ir veikalo bendradarbius: T. dr. Viktor Gidži n , O.F.M. ir istorijos moksl licencijat kun. Rapol Krasausk . Kiti du bendradarbiai, mons. dr. Paulius Jatulis ir kun. dr. Juozapas Vaišnora, M.I.C., liko Romoje.

Premija už k rybing reiškim si periodikoje prad ta skirti prieš dvejus metus. 1971 met toki premij laim jo prof. Juozas Brazaitis visais jury komisijos balsais. Premija jam buvo teikta New Yorko Akademijos židinyje. 1972 met žurnalistikos premij , taip pat visais jury balsais, laim jo prof. dr. Juozas Eretas. Negal damas atvykti Akademijos suvažiavim , jis galiojo prof. Juoz Brazait , savo koleg iš Vytauto Didžiojo universiteto laik , priimti premijos diplom .

Jau suvažiavimo pradžioje esu min j s, kad, be kit sukak i , minime 40 met sukakt nuo pirmojo Akademijos suvažiavimo, vykusio Kaune 1933 metais, suorganizuoto šios dienos laureato prof. dr. Juozo Ereto. Laimingu supuolimu, yra k tik perspausdinti to suvažiavimo darbai, — jei taip galima sakyti, vos yra sp j nudži ti spaustuv s dažai. Kam kitam gal t priklausyti pirmasis šios laidos egzempliorius, jei ne mecenatei, kurios l šomis yra perspausdintas, be kit , ir šis tomas, tai yra didžiai gerbiamai Poniai Elenai Mickeli nienei ?

Pasveikin s premij laim tojus ir teik s jiems premijas, nuoširdžiai linkiu ir toliau ne mažiau vaisingai reikštis mokslo ir k rybos srityse, o mecenatus prašau ir ateityje nepamiršti Akademijos bei jos reikal .

Bostonas, 1973 m. rugs jo 2 d.

ASMENVARDŽI IR VIETOVARDŽI RODYKL

Asmenvardžiai atspausdinti didžiosiomis raidėmis, žurnalų ir laikraščių pavadinimai kursyvu, pagaliau vietovardžiai ir kita — paprastu šriftu.

- Abashian D. W. 254
 Academia Vilnensis 60; žr. Vilniaus Akademija
Acta Baltica 151
 Adam Karl 22
 Adams R. L. 204
 Adelaide 247, 248
 Adomas (pirmas žmogus) 25
 Adomas (Adamus), pranciškonas 110
 Adomavičius Vladas, arch. 238
 Afrika 69
 Ahrem R., dr. 320
Aidas 36, 57, 60, 91, 98, 99, 101, 151, 191, 417
Aid žurnalo premija 357
 Aigner Chr. P., arch. 239
 Airijos salės 202
 Aisio poetinė knyga 360
 Aistis Jonas, dr. XI, XIV, 343, 345, 346, 353-367, 419
 Ayres J. C. 307
 Akademija, žr. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija
 Akehurst B. C. 254
 Akmenyn (Marijampolės apskr.) bažnyčia 237
 Alabama 9, 15
 Albertas, Prūsijos kunigaikštis 122
 Alodoriandini Ipolitas, pop. legatas 129
 Aleknavičius Sudimantaitis, Vilniaus vaivada 90
 Aleknavičius Darata, Aleknavičiaus Sudimantai dukteris 90
 Aleknavičius Ona, Aleknavičiaus Sudimantai dukteris 90
 Aleksandra, Martyno Goštauto sesuo 89
 Aleksandras (Aleksander) VI, pop. 38, 77, 115-117, 132, 134
 Aleksandras (Aleksander) Jogailaitis, L. D. K. 63, 108, 113, 115
 Aleksandravičius Soltonas iš Pajampovo 117
 Alexandria (mst. Virginijoje, JAV) 247
 Algimentas 143
 Alytus 238
 Alyvkalnas 24
 ALKA (Amerikos Lietuvių Kultūros Archyvas XV, 420, 422
 Alkala 59
 Alfort Gordon W. 185
 Alminas Kazys, prof. dr. VI, 422
 Alpert R. 199
 Alšniškis Pauhus, vysk. 121, 123
 Amerika XV, 6, 36, 145, 188, 211, 237, 238, 251, 253, 273, 275, 285, 287, 300, 305, 312, 315, 321, 322, 327, 328, 346, 350, 361, 403, 409, 410, 412, 419, 423; žr. JAV, Jungtinės Amerikos Valstybės
 Amerikos atradimas 251
 — chromo fabrik darbininkai 320
 — Doktor Draugija 410
 — F&D administracija 305
 — gyventojai 290, 292
 — Kongresas 304
 — betuvi bažnyčia statybos 236
 — Lietuvi Taryba 154
 — medicininė priežiūra 410
 — National Cancer Institutas 276
 — Psichologų Sąjunga 181
 — Sveikatos Departamentas 314

- Andrews Joseph L., M. D. 400, 401
 Andrews L. 196
 Andrejus Leonardas, dr. OFM 370,
 382-385, 387, 417
 Andrioniškis (Utenos apskr.) 238
 Audrius, pirmasis Vilniaus vyskupas
 69
 Andriušis Pulgis, rašytojas 248
 Andziulaitis-Kalnas 143
 Angelas iš Ostrovo, pranciškonas 41,
 55
 Anglija (Britam) 277, 321, 328, 350
 Anglijos chromo fabrik darbininkai
 320
 Anglijos medicinos sistema 405
 Anikinis (Aniohini) Cezaris Laury-
 nas 232
 Anserynas iš Lwowo, Benediktas 53
 Antanas, pranciškon gvardijonas 96
 Antanas iš Paduvos, šv. 71, 82, 376
 Antanas iš Tikocino, pranciškon
 provinciolas 125
 Antarktika 312
 Antonelis, kard. 253
 Antrasis Lietuvos Statutas 144
 Antverpenas 123
 Apaštala Sostas 79, 90, 113, 116, 132;
 žr. Šventasis Sostas
 Appert Nicolas 274
 Apuls pilis 242
 Aquaviva Klaudijus, jzuit genero-
 las 53
 Aracoeli observant generalin skur-
 rijos bažnyia Romoje 84
 Aracoeli observant vienuolynas Ro-
 moje 76, 84
 Arbas-Arbaiauskas Edmundas, dr.
 arch. X, XIV, 225, 241-248, 418
 Archivum Secretum Vaticanum; žr.
 Vatikano Archyvas
 Archiwum Provincji OO. Bernardy-
 nów 62
 Arcos J. C., dr. 282
 Argentina 319
 Arlington (mst. Massachussets, JAV)
 239
 Armėn Bažnyia 111
 Aschenbrenner H. 251, 253
 Asyžiaus pranciškon kapitula 112
 Asyžius 69
 Ateitinink Federacijos kongresas 423
 Atgailos kanauninkai 64
 Atlantas 251, 312
 Augustinas, šv. 187, 188
 Augustinas V. 232b (nuotrauka)
 Augustinonai 64
 Aukštoji Panemun 359
 Australija 235
 Austrija 5, 55, 233
 Austrijos žmonės 65
 Austrijos-Bohemijos-Lenkijos bernar-
 din provincija 38
Aušra 230
 Avizonis Konstantinas, dr. VII, 97
 Avyžius Jonas 362
 Azūkalis A. 143

 Babbow A. C. 283
 Babinovskio kodeksas 153
 Babs radijo stotis 243
 Bacon 302
 Bakis Stasys A., dr. 3
 Bailley E. 278, 279
 Bal Mykolas, Lietuvos ir Lenkijos
 bernardin prov. vikarijus 41, 56,
 76, 82, 99, 110
 Balikonis J., prof. 360, 361
 Balinas Vytautas, mons. dr. XIII,
 1, 2, 20, 417
 Baldwin J. M. 168
 Balnas K., arch. 244
 Balėvičius Z. 142
 Baliskis M. 123
 Balkanai 75
 Balknas Jonas, protonotaras 417
 Balsaitis Jonas, 231
 Baltakis Algimantas 362
 Baltijos kraštų žuvininkai 279
 Baltijos valstybės 8
 Baltimore 196
 Baltininkas Andrius, kun. dr. VII
 Baltinas Juozas, inž. 239
 Baltiškausis Jurgis, poetas 370, 371,
 379
 Balt kraštai 69, 75
 Bandura A. 181, 182
 Bane pranešimas 409
 Barcz Sadok 55, 58, 99
 Baranuskas Antanas, vysk. 143,
 371
 Barbikienė-Buitė E., arch. 244
 Barnes 297
 Barr H. L. 201, 202
 Bartel G. D. 203

- Bar tkus Feliksas, prel. dr. 422
 Bart sch Hans Werner 22
 Bar uo l is Jonas 231
 Basanavi ius Jonas 143
 Basil ides Johannes, Maskvos karo vadas 110
 Bataki parapija 97
 Bates W. W. 264
 Bat or as Steponas, karalius 92
 Bat ra R. 144
 Baxt er J. H. 114
 Bazelio susirinkimas 80
 Bazelio universitetas 14
 Bažny ia 1, 2, 12, 20, 24, 27, 38, 52, 68, 79, 81, 82, 90, 94, 96-104, 107-114, 117, 126, 127, 130, 185, 187, 216, 218-220; Katalik Bažny ia, Romos Bažny ia
 Bažny ios aprobata 102
 — drausm 71
 — hierarchija 98
 — sakymai 93
 — sakyta gav nia 49
 — istorija 147
 — istorijos fakultetas Romoje 154, 155
 — istorijos klausimai 151
 — istorijos moksl žurnalai 151
 — mokymas, mokslas 29, 111, 121, 218, 370
 — priešai (adversarii) 119
 — sakramentai 120
 — t v ir daktar raštai 73
 — tik jimo skelbimas 29, 219
 — vadovyb 98
 — valdžia 112
 — vienyb 99, 105, 106, 108, 109, 111, 112, 114, 116, 118
 — visuotiniai susirinkimai 118
 Beat ri 361
 Bebeckis Antanas 237
 Bel ar T. A. 325
 Bendor ius Antanas 233
 Benoit Pierre 24
 Benson H. 196
 Ber i n (Panev žio apskr.) bažnyt l 238
 Berlynas 8, 232, 251
 Berlyno Charlottenburgo Aukštoji Technikos mokykla 237
 Ber nar das, šv. 376
 Bernardinai 33, 35-91, 94-115, 117-121, 123-128, 130-133; žr. Fratres Minores, Observantai, Ordo Fratrum Minoram, Pranciškonai
 Ber nar dinas iš Bustis 81, 88
 Ber nar dinas iš Grabovo 120
 Ber nar dinas Šiemetis, šv. 36, 66, 71, 72, 81, 82
 Bemardin s 126
 Bernardin bažny ia Vilniuje 45, 84
 — bažny ios 66, 82, 86, 87, 110
 — bažny i paveikslai 81
 — brolijos 97
 — kronistas 104
 — misija 108, 131
 — pamokslai 72
 — provincijos archyvas 62
 — seminarija Vilniuje 54
 — studijos 58
 — Šv. Onos bažny ios ir koply ios 94
 — uolumas ir pavyzdingumas 126
 — vienuolynai (observant) 53, 77, 91, 92, 120, 122, 124
 Bethsaida 375
 Betygala (Raseini apskr.) 235
 Betygalos bažny ia 235
 Betygalos parapija 97
 Betliejus 372
 Bicknell F. 314
 Biel iauskas Alfonsas 362
 Biel inskis, arch. 243
 Biel scius 110
 Bigel ow W. G., dr. 205
 Bikel is Simonas 234
 Bingham E. 283
 Binkis Kazys 353-355, 359, 360
 Birmingham universitetas 277
 Biržai 232
 Bir žinskis Motiejus 230
 Birž koply ia 243
 Bydgoš iaus kapitula 54
 Bl att M. 175
 Bl oomington (Indianoje, JAV) 183
 Bl ume Nil s S., M. D. 398
 Bodansky M. 321, 322
 Bogdal ski Cz. 78, 88, 99
 Bogusz Jacobus 59, 60
 Bogušas, pranciškonas 77
 Bohemija (Bohemia) 55, 76, 83
 Bohemijos bernardin provincija 42
 Bohemijos-Lenkijos bernardin provincijos statutai 70
 Boyd D. 175

- Bojanowski J. F. A., arch. 233
 Bolonijos universitetas 1 4
 Bomassar E. 283
 Bonaventūra, šv. 72, 82
 Bonaventūra Lietuvis (Lithuanus)
 109, 110
 Bonn 404
 Boratycki L. 36, 92
 Borgstrom George 294, 316-319
 Borisevičius Vincentas, vysk. VII
 Bornhoff J. 283
 Bornhamm Gunther 31
 Bosnijos pranciškonai 68, 108, 112
 Bostonas (Boston) XIII, XIV, 66,
 145, 227, 230, 235, 311, 330, 378,
 403, 415, 423-425
 Bostono Kolegija V, 415
 Bostono universitetas 302
 Bourke Myles 22, 23, 27, 28
 Bożykowski (Borzykowski) Pran-
 ciškus, Lietuvos-Lenkijos bernar-
 din provincijos provinciolas 83,
 84
 Braaten Carl E. 27, 31
 Brackenbury B. L. 180, 181
 Brameld T. 183
 Brandt Wilhelm, Vokietijos kancleris
 404
 Brasta (Brest) 105, 107, 113
 Brastos Unija 118
 Brauno atlasas 124
 Braunsberg 53
 Braunsbergo j zuit seminarija 52, 53
 Brazaitis Juozas, prof. IX, XV, 1,
 3-17, 421, 425
 Brazdžionio eilrašiai 378
 Brazdžionis Bernardas 355, 358, 371,
 374, 377, 391, 392
 Brazilija 251
 Bremenas 253
 Brentan 185
 Breslavas 149
 Breslavo observant vienuolyn už-
 grobimas 120
 Briedikis V., arch. 244
 Brizgys Vincentas, vysk dr. 415, 417
 Brooklynas 87, 88
 Brosius Dieter 152
 Brown B. 197
 Brown Norman 203
 Brown Raymond E. 22
 Brundza, dr. 338
 Bruner J. 166
 Bruxelles 53, 123, 255, 262, 267
 Bublys Romualdas 248
 Bubnys Vytautas 362
 Bucke M. 214
 Buinskait Emilija, Mogiliavo vie-
 nuolyno tretinink 89
 Byspraciškus, vysk. 7, 14
 Buda 37, 66
 Buddha 205
 Bdos bernardinai 127
 Bdos bernardin bažnyia 66, 81
 Bdos bernardin vienuolynas 43, 66
 Budreika Eduardas 228
 Budzyski Th. 196
 Bulmann Rudolfas 21-32
 Buragas 230
 Burkis 233
 Burk L. G. 258
 Butvilas Motiejus 239
 Cahill P. Joseph 22
 Caligari (Caligarius) J. A., ap. nun-
 cijus 36, 52, 85, 92, 94, 99, 118,
 122, 126, 127, 132
 Cambridge (mst. Massachusetts, JAV)
 300
 Campbell J. S. 258
 Campo Kristoforas Scipijonas, provin-
 ciolas 59, 80
 Candidus, pranciškonas 74
 Carins Rusijos leidiniai 155
 Carnegie Andrew 253
 Cecchetti I. 103
 Centrin Amerika 251; žr. Vidurin
 Amerika
 Chamas 374
 Chaplin J. F. 258, 259
 Chesterton G. K. 216
 Chicaga (Chicago) 10, 21, 22, 26, 28,
 30, 109, 168, 246-248, 318, 362, 423
 Chicagos universitetas 293
 Chlomauskas E., arch. 243
 Chodkeviai 44, 101
 Chomsky N. 161
 Cincinnati 325
 Ciolek (Vitelijus Erazmas 38, 117
 Ciprijonas, Vilniaus sufraganas 95
 Ciprijonas Premislietis 127

- Cismontan observants i 78
 Cl ayson David B., dr. 282-284, 290, 302
 Cl ark F. V. 215
 Cl ark K. B. 197
 Cl ark W. Houst on 199, 211, 217, 220
 Cl arke Arthur C. 197
 Cl aver o 407
 Cleveland (mst. Ohio, JAV) 215, 246
 Cl usius Carl 252
 Cocker ham C. C. 258
 Col l ins G. B. 259
 Colorado 196
 Columbus (mst. Ohio, JAV) 178-180, 202
 Comense, kard. 52, 85, 92, 126, 127
Commentationes Balticae 66
 Compt on D. C. 197
 Concilium Florentinum 111, 115, 116
 Coon J. M., dr. 328
 Cooper J. Ch. 209, 211, 218-220
 Crystal Lake (mst. Illinois, JAV) 247
 Cr ogan 320
 Cvir ka Petras 352, 362
- ekanauskas V., arch. 243, 244
 ekoslovakija 5
 enstakavos šventov 376
 ep nas Pr. 236
 er bul nas Klemensas 228, 232
 iur lionien -Kymant ait Sofija 351, 352
- Dadoun R. 203
 Dainava 9, 15, 235
 Dayton (mst. Ohio, JAV) 246
 Dambr auskas Aleksandras, prel. 3, 6, 14-16; žr. Jakšt as-Dambr auskas Adomas, prel.
 Dancigas 121
 Danil evi ius Zenonas, dr. XV, 393, 394, 419
 Danys J. V. 362
 Dant e Alighieri 361, 370
Darbai 139
Darbininkas 10, 250, 418
 Dauguvietis 143
 Daukanto gatv Kaime 361
 Daukša Mikalojus, kan. 142, 363
 Davis Kent, dr. 293
 Dawson R. F. 256
- Degutyt Janina 362
 Del egat ang J. 256
 Del gado José M. R., prof. 196, 197
 Delhi (mst. Ontario, Kanadoje) 261
 Deksnys Antanas, vyks. dr. 417, 419
 Demswor th F. A. 200
 Der se P. H. 329
 Detroitas 246
 Dewey J. 168
 Didžioji Lietuvos Kunigaikštija 425
 Didžiojo Lietuvos Kunigaikš io ka r na 238
 Diel ininkattis Pranas, dr. 8
 Dievas 41, 50, 65, 66, 72, 82, 83, 93, 97, 101, 119, 127, 131, 179, 180, 187, 192, 193, 210, 214-216, 218-222, 353, 369-371, 373-375, 377, 380-382, 386, 387, 389-392
 Dievas-Senelis 370, 371, 384
 Dievo Apvaizda 383, 423
 — Apvaizdos parapijos pastatai De- troite 246
 — buvimas 369, 387
 — garb 42, 92, 96
 — rodymas 390
 — išpažinimas 357
 — karalyst 385
 — keliai 376
 — kultas 64
 — K no oktava 128
 — K no procesija 84, 85
 — K no švent 84
 — malon 95, 196, 390
 — meil 390
 — mintis 384
 — mirtis 210
 — (Dievo S naus) Motina 66, 80, 372, 391; žr. Mari ja, Šv . Mer- gel
 — Motinos doryb s 66
 — Motinos kent jimai 93
 — namai 187
 — pagalba 370
 — palaima 424
 — paslaptis 369
 — paveikslas 370
 — prieglobstis 379
 — S nus 93, 381; žr. J zus, Kr ist us, Viešpat s
 — teisyb 391
 — valia 93
 — žodis 74, 131, 377

- žodžio bendruomen 218
 Dishotsky N. J. 200
 Dygon Tomas 35, 61-63, 75, 100, 101
 Dylan Thomas 370
 Diugossius Joannes 98, 102
 Dogelis Motiejus, kun. 147
 Domininkas, pranciškon brolis 109
 Dominikonai (Ordo Praedicatorum)
 53, 68, 116, 121, 153
 Donato . 161
 Donelaitis Kristijonas 142
 Dotnuva 336, 339, 341
 Douli John, dr. 293
 Dovydaitis Pranas, prof. 8, 12, 371
Draugas 98, 248, 362
 Drama VI. 142
 Drezdenas 237
 Drilinga Antanas 362
 Drohinas 79
 Drukis Misaelis, Kijevo metropolitas
 113, 114
 Druskininkai 237
 Dubeneckis Vladas, areh. 234-236,
 238, 242
 Dkšto (Vilniaus apskr.) pijor bažny-
 ia 232
 Dundulien P. 141, 144
 Dundulis Br. 109, 144, 147
 Dungal 278, 279
 Duns Skotas Jonas 49, 58, 59
 Duns Skoto katedros 57
 — mokslas 54, 57, 58, 60
 — mokslo puosel tojai 56
 — mokslo tyrin tojai 131
 — I, II ir IV Sentencij knygos 58
 — veikalai 73
 Durchhardt 151, 153

 East St. Louis (mst. Illinois, JAV) 247
 Eble Fr. J. 121
 Eckhardt, Meister 215
 Edimburg 55, 60
 Edwards C. H., dr. 300
 Efrata 376
 Egiptas 274
 Ehrenfels von 185
 Eisleyl. 196
 Ejrup B. 269
 Elena, Maskvos kunigaikštys 115
 Elihu, pranašas 21
 Elkind D. 187

 Elmontas (mst. Californijoje, JAV)
 247
 Eisbergas, arch. 243, 248
 Eizbieta, karalien , šv. Kazimiero
 motina 44
 Enfield mergai gimnazija 247
 Engel Arthur, dr. 403
 Engel B. 196
 Eppley v žio tyrimo Institutas 301
 Epstein S. 276
 Er azmas 147
 Er etas Juozas, prof. dr. VII, 6-8,
 10, 12, 13, 16, 147, 421, 425
 Erikson 160
 Eriksono studijos 184
 Er on L. D. 182
 Eržvilkas 231
 Eržvilko apylink 231
 Eržvilko kapini koply ia 231
 Eschenbrener A. B., dr. 325, 326
 Esna (vietov Egipte) 274
 Estijos istorikai 145
 Estreicher K. J. S. 84
 Etiopija 5
 Eubel C. 88
 Eucla (mst. Vakar Australijoje) 247
 Euler U. S. von 252, 266, 269
 Europa 5, 7, 75, 149, 252, 257, 309,
 315, 322, 327
 Europos gyventojai 290, 292
 Europos studij savait 421, 423
 Europos vakarai 11
 Europos valstyb s 149
 Europos žuvinimas 377

 Fahlberg C. 327
 Falk Kunt-Olaff, prof. dr. XV, 343,
 344, 419
 Fallwell William 328
 Favlliri R. 262
 Feliksas iš Poznan s, Vilniaus vie-
 nuolyno nuod mklausis 126, 127
 Fellbach 98
 Fenickis Stanislovas 88
 Ferreri Zacharijas, pop. Leono X
 legatas 67, 83, 120
 Fijalek J. 35, 101, 117
 Fishbein Lawrence 295, 297, 298, 315
 Fitzhugh D. G., dr. 291
 Flamer G. B. 166
 Fleming Arthur S. 304

- Florencija (Florence, Firenze) 107, 113, 232
 Florencijos katedra 375
 Florencijos susirinkimas 106, 107, 111, 112, 114-116
 Florencijos susirinkimo mokslas 113, 115
 Florencijos susirinkimo nutarimai 106, 107, 111, 113, 114, 132
 Florencijos unija 106
 Floridos apelsinai 290
 Ford M. P. 166
 Formozos sala 319
 Fort natas iš Orlovo 79
 Fowler John M. 316, 317
 Fox R. J. 204
 Fraigne Jean de 22
 Francisc s, sanctus; žr. Prancišk s, šv.
 Fratres Minores 35-38, 42-44, 50, 54-56, 58, 59, 64, 66, 67, 69, 71, 78, 80, 81, 103, 104, 106, 109, 118; žr. Pranciškonai
 Fratres Minores de Observantia 36, 56, 59, 60, 89, 98, 116, 117; žr. Bernardinai, Observantai
 Freiburgas im Breisgau 37
 Fresno universitetas (Califomijoje, JAV) 247
 Freud Sigmund 203
 Fridrikas (Frederic s), kard., Gniezno arkivysk. 115, 116
 Fridrikas, šv. Kazimiero brolis 115
 Fridrikas iš Pemsteino, Rygos arkivysk. 69
 Fromm Erich 182
 Fulgine s, Vilniaus vysk. sekretorius 85
 Funkas, arch. 243
 Furia Thomas E. 275, 287

 Gabriel is iš Castello 41
 Gabriel is iš Veronos 40
 Gabrys J. 97
 Gaida Pranas, kun. dr. VII
 Gaigait A. J. 135
 Galun Paulius 232, 235
 Galil jos Kana 381
 Gardinas 37, 59, 60, 91, 92, 125, 153,
 Gardino bažny ia 66
 — pamokslininkas 101
 — vienuolynas 43, 75
 Gardner H. 161
 Gargždai 353
 Garm s Kazys, inž. 237
 Garner W. W. 265
 G sowski inž. 232
 Gastoldus žr. Goštautas Martynas
 Gaugin, menininkas 204
 Gdansk 149
 Geda Sigitas 362
 Gedeono kariai 424
 Gediminas 69
 Gedimino laikai 242
 Geleži bažnytkaimio (Panev žio apskr.) varpin 231
 Gen ve 292, 293, 302, 309, 320
 Genzel is B. 141
 Gidzi nas Viktoras, kun. dr., O.F.M. IX, XIII, 33, 35-134, 152, 153, 417-419, 425
 Giedraitis Merkelis, Žemai i vysk. 95, 96
 Gil mont Jean-Francois 151, 153
 Gimbutas Jurgis, dr. X, XIV, 225, 227-240, 362, 418
Gimtasai Kraštas (Šiauliuose, 1938 m.) 229
 Ginammi Marcus 59
 Gineit is L. 142
 Gineit is Pranas 234
 Gira Liudas 348, 351, 361
 Girnius Antanas, inž. 415
 Girnius J., dr. 9, 10, 417
 Giž (Vilkaviškio apskr.) bažny ia 231
 Gniezno arkivyskupas 75, 76, 82, 115, 116, 121
 Gniezno arkivyskupijos vyskupai ir tikintieji 82
 Gniezno bažnytin provincija 149
 Goleman D. 205
 Golichovskis (Golichowski) N. 58, 59
 Gonzaga Pranciškus, generolas 58
 Goodman L. 198, 199
 Goodspeed J. H. 253
 Gordevi ius, inž. 237
 Goslin D. A. 168
 Goštautai 124
 Goštautas Albertas 124, 125
 Goštautas J. 142
 Goštautas Martynas 63, 65, 89, 107, 108
 Goštaut turtai 125

- Got ar das iš Siemencino 60, 61, 103
 Goteborgas (mst. Švedijoje) 397-401, 403
 Goteborgo Medicinos draugija 398
 Goul et D. 181
 Gr ecki Andreas 60
 Graikija 274
 Graik Bažny ia 111
 Gr ajauskait Aldona 361
 Greccio miškas 80
 Green D. R. 166
 Green E. 196
 Gregor auskas M. 142
 Gr eimas A. J. 161
 Griff ith R. B. 263
 Gr igalaitis Klimkus, dailid 238
 Gr igal ius IX, pop. 70
 Gr inevi i t -Jankevi ien A. 66
 Gr inius J. dr. VU, 381
 Gr isar H. 121
 Griškab džio (Šaki apskr.) bažny ia 229, 230
 Griškait E. V. 135, 141
 Grybovskis Baltramiejus 89
 Grobel Kendrich 22
 Grodna žr. Gardinas
 Grof (Grobas) Stanislovas 198-202
 Gronskis Andrius, Vilniaus bernardin vienuolyno pamokslininkas 60, 73
 Gruodis 143
 Gruži (Birž apskr.) bažnytkaimis 236
 Gu as A. 141
 Gudynas, kapitonas 356
 Gvardialferos (Italijoje) vyskupas 67
 Gwynn G. R. 258

 Haan N. S. 172
 Haginovas S., kun. 92
 Hayes W. 312, 313
 Hal ecki O. 107, 113
 Hal es Aleksandras 73
 Hal le M. 161
 Hamburgas 22
 Hamiltonas (mst. Ontario, Kanadoje) 246
 Hanson E. 269
 Har man W. W. 209, 211
 Har min M. 179
 Har ris D. B. 160
 Har ris Robert H., dr. 324, 325

 Har tman, dr. 303
 Har twel l J. L. 326
 Harvard universitetas 175
 Hazl aton L., dr. 291
 Hecht S. S. 299
 Heidegger Martynas 21, 27, 28, 30-32
 Heidelbergas 299
 Heidelbergo universitetas 14
 Hender son Ian 22, 26
 Hercyl es 84
 Her odotas, graik istorikas 251
 Her ol tas Jonas 73
 Her tz Roy, dr. 304
 Hicks D. J. 182
 Hill R. K. 255
 Hinz C. F. 263
 Hipokr atas (Hipfokr ates), graik gydytojas 251, 276
 Hlebavi i šeima 44
 Hoff man D., dr. 261, 299
 Hoff man P. C. 269
 Hohenbero atlasas 124
 Hol zapfel H. 37, 70-72, 74, 79-81, 103
 Homer as 308
 Homero laikai 294
 Hopkins universitetas 327
 Houst on Jean 211
 Howard universitetas (Washington) 300
 Hueper W. G, dr. 279, 302, 319, 320, 324
 Huer ber tus Fortunatus 109
 Humbol dt Alexander von 253
 Hunt J. Mc. V. 160
 Hur l ock Elizabeth B. 178
 Husserl 185
 Huxl ey Aldous 198, 199

 Ieva (pirmoji moteris) 25
 Igliauka (Marijampol s apskr.) 238
 Ignacas Lojol , šv. 215
 Ikazn 117
 Ikeda Kikunae 322
Laisv 11, 14
 Il jinas, prof. 7
 Indija 199, 257, 287
 Inglewood (mst. Califomijoje, JAV) 247
 Inocentas (Innocentius) VIII, pop. 68, 76, 77, 110, 112
 Inocento VIII brev 115

- Inocento VIII raštas 112
 Iordanus a lanas, pranciškonas 69
 Iowa 304, 307
 Islandijos žuvininkai 279
 Ispanija 5. 151, 152, 196, 252, 405-407, 411
 Ispanijos daktarai 405, 406, 408
 — kalbimajai 215
 — medicinos priežiūra 406
 Išganytojo kelmajai 93
 Italija (Italy) 5, 35, 52, 55, 57, 110, 131, 239, 354
 Italijos istorijos žurnalas 151
 Italijos kaiminiai 205
 Ivaška Jonas Soltonas 113
 Ivenskis Zenonas, prof. dr. VII, 3, 10, 52, 53, 76, 83, 97-99, 101, 135, 150, 422, 423
 Izidorius, Kijevo metropolitas 107
 Izidorius, šv. 376
- Yankelovich Daniel 203
 Yla Stasys, kun. prof. 3, 7, 14, 15, 415
 Ylos generacija 15
- Jablonskis A. 99
 Jablonskis Konstantinas 148, 150
 Jacobson D. N. F. 323
 Jacobson M. F. 291-293
 Jafetas (biblinis asmuo) 374
 Jakobson R. 161
 Jakštas-Dambrauskas Adomas, prel. 13, 347, 371; žr. Dambrauskas Aleksandras, prel.
 Jakštas Juozas, dr. 109, 151, 421
 Jamasaki (mst. Japonijoje) 245
 Jankevičius A. 229
 Janonis Julius 143
 Japonija 260, 322
 Japonijos viešos mokyklos 183
 Jarulavičius Jonas, tretininkas 91
 Jasaitis S., dr. 417
 Jasar R. 77, 142, 144, 150
 Jaskevičius Vladas, kun. S.J. 415, 417
 Jasmantas A. 370, 379-382, 391, 392; žr. Maceina Antanas, prof. dr.
 Jatulis Paulius, mons. dr. 86, 105, 128, 153, 423, 425
 Jaunius Kazimieras, kun. 143
- JAV (USA) XI, 37, 178, 188, 199, 261, 265, 273, 275, 276, 291, 323, 409, 419; žr. Amerika, Jungtinės Amerikos Valstybės
 JAV Surgeon General 270
 JAV Sveikatos Ministerija 309
 JAV Vyriausias teismas 179
 Jeffersono universitetas 328
 Jeffrey R. N. 254
 Jensen L. B. 274
 Jerichas (mst. Palestinoje) 375
 Jerichono rožė 374
 Jeruzalė 39, 57, 375
 Jester R. 181, 182
 Jesus Christ Superstar 204
 Jaus generacija 204
 — giesmės 204
 — guzikiniai 204
 — Kristaus asmuo 111
 — Kristaus Atsimainymo bažnyčia Maspeth 247
 — laikraštiniai 204
 — muzika 204
 — sekėjai 204
 — smelkėlis 372
 — « tripai » 206
 — vardas 66, 72, 204
 Jzuitai 14, 53, 87, 88, 126, 127, 153; žr. Societas Jesu
 Jzuit kolegijos 60, 153
 — mokyklos 54
 — vienuolynas Chicagoje 247
 Jzus, Jzus Kristus 23, 25, 26, 28, 30, 31, 62, 64, 72, 86, 87, 93, 204, 376, 377, 387; žr. Kristus, Viešpats, Dievo Sūnus
 Jick Hershel, dr. 302
 Joanitai 76
 Joanit ordino broliai 76
 Jogaila 102, 105
 Johannes, pranciškonas 115
 Johnson V. E. 202
 Jokbas, apašt. šv. 100
 Jolley R. L. 324
 Jonas XXII, pop. 79
 Jonas XXIII, pop. 218
 Jonas Albertas, Karaliaus Kazimieros sūnus 77
 Jonas, broliukas 77
 Jonas iš Kapistrano, šv., 36, 40, 49, 51, 55, 71, 72, 74-76, 81, 82, 89, 99, 105, 106

- Jonas iš Lietuvos Kunigaikš i , Vilniaus vysk. 121
- Jonas iš Stobnicos 57
- Jonas Žiaurasis IV, Rusijos caras 109
- Jon s G. L. 262
- Jonikas P., dr. 98
- Joniškis 91
- Jordanas (up) 372
- Josvainiai 234
- Jucaitis Pranas, prof. dr. XI, XIV, 249, 335-341, 419
- Ju as M. 135, 141, 145, 150
- Judoszius 87
- Jugie M. 104
- Jukatano pusiasalis 252
- Jul ius II, pop. 78
- Jung 160
- Jungtin s Amerikos Valstyb s 192, 304, 366, 393, 395, 402, 403, 408-412; žr. Amerika, JAV
- Jungtini Amerikos Valstybi univer-sitetai 199
- Juodel is Petras 356, 360
- Juodkrant (Kurši Nerija) 238
- Juodoji j ra 75
- Juodup s bažny ia 238
- Juozapo broliai 374
- Jur as Pranciškus, protonotaras VII, 420-422
- Jur ginis J. 141, 144
- Jur gis, šv. 66, 376
- Ka inskas Jeronimas, kompozitorius XV, 420
- Kaišiadorys 234
- Kaj et onas, Apaštal Sosto legatas 95
- Kakh J. J. 145
- Kal ad Petras, dr. XI, XIV, 249, 273-334, 418, 421
- Kal ant H. 200
- Kal ant a Romas 184
- Kalcedonijos susirinkimas 104, 111
- Kal da 231
- Kalifornija 212, 236, 246, 395
- Kalifornijos universitetas 204
- Kal ikst as, pranciškonas 56
- Kal ikst as III, pop. 76
- Kalvarija (Suvalk) 243
- Kalvarijos apskrities architektas 233
- Kalvarijos kalnas 381
- Kalvinizmas 119, 122, 128, 134
- Kamie ski Joannes 35
- Kamiga J. 205
- Kamiya J. 197
- Kanaanas 375
- Kanada 37, 246, 260, 261, 264, 268, 270, 291
- Kanados mokslinink grup s 329
- Kanados vyriausyb 305
- Kant ak Kamil 36-40, 43, 44, 46-51, 55, 56, 58-62, 70, 72-75, 77, 79-82, 84-88, 91, 92, 95, 100, 101, 123
- Kant as Emanuelis 187
- Kaparnaumas 374
- Kapl an B. 160
- Karaliau ius 14
- Kar al ius Juozapas, prel. 422
- Kar canus Joannes 58
- Kar l ius M. 196
- Karm lava 234
- Karm lavos bažny ia 234, 236, 242
- Karmelitai 53, 229
- Kasemann Ernst 30, 31
- Kaspar as iš Kremisso 40
- Kaspar avi ius B., arch. 243
- Kast E. 199
- Katalikyb s pergal 122
- Katalik Bažny ia XIII, 2, 19, 20, 93, 96, 97, 105, 110, 116, 117, 122, 126-128, 132, 216, 417; žr. Bažny ia, Ryt Bažny ia, Romos Bažny ia, Vakar Bažny ia
- Katalik Bažny ios istorija Lenkijoje 149
- moralin s normos 407
- pergal 123, 132
- vienyb 131
- Kat il ius J. 8
- Kaimas 8, 37, 66, 87, 89, 90, 94, 96, 97, 99, 101, 141, 147, 153, 210, 232, 234-236, 238, 242, 243, 336, 346, 354, 355, 361, 378, 386, 421, 425
- Kauno apskrities bažny ia 232d (nuotrauka)
- aukštosios mokyklos 138
- bernardinai 65, 73, 83, 99, 118
- bernardino lietuviu pamokslininko biblioteka 100
- bernardino lietuviu pamokslininko kambarys 101
- bernardino pamokslas 101
- bernardin šv. Jurgio bažny ia 43, 66, 67, 81, 100, 101

- bernardin šv. Onos koply ios pa-
šventinimo švent 67
- bernardin vienuolynas 43, 54, 55,
60, 62, 66, 67, 73, 75, 90, 96, 100,
101, 106, 125
- bernardin vienuolyno biblioteka
62, 96
- bernardin vienuolyno gvardijonas
101, 127
- bernardin vienuolyno pamoksli-
ninkai 100
- katedros pietin koply ia 233
- rotuš 228
- seser bernardini šv . Trejyb s
bažny ia 80, 81, 100
- teknikumas 243
- vokie iai kolonistai 101
- Kazickas Juozas, dr. 422
- Kazimieras, šv. 44, 82-84
- Kazimieras Jogailaitis, L. D. K. ir
Lenkijos karalius 45, 61, 65, 76,
77, 82, 84, 89, 105, 106, 108, 113,
114
- Kazimiero teisy nas 142
- Kazl R da 237
- K daini gimnazija 243
- Kedzior J. 36, 57-60, 84
- Kel iuotis Juozas 357
- Kel ley Louise 295
- Kel ler K. R. 261
- Keney R. E. 322
- Keniston Kenneth 178
- Kennebunkport (Maine, JAV) 246, 247
- Kentucky 259
- Ker elis Albertas 248
- Ker štein as, inž. 231
- K stai iai 91
- Kijevas (Kievas, Kyow), 37, 65, 75,
105, 107, 108, 234
- Kijevo metropolitas 105, 113
- pilis 79
- rezidencija 43, 118
- vietininkas 107
- vyskupas 116
- Kimosit a 290
- Kinija 257
- Kinsl ey Alfred 202
- Kir kman 302
- Kir ša Faustas 359, 371
- Kybartai 235
- Kyow 65, 108; žr. Kijevas
- Klaip da 63, 105, 239, 243, 244
- Klaip dos sritis 228
- Kl ara, šv. 82
- Kl emensas VTI, pop. 40, 121
- Kl ocowski Jerzy 149
- Kl os Julius, arch. 239
- Klovaini parapija 97
- Kobergeris (spaustuvininkas) 100
- Kohl berg L. 163, 166-173, 175, 176,
180
- Kojalavt ius (Koialowicz A. W.)
A. Vij kas 123
- Kojalavi iaus kronika 144
- Kolecki Fl orijonas 59
- Kölnische Zeitung 8
- Kolo vienuolynas 61
- Kol upaila Steponas, prof. 361, 362
- Komorovskis (Comorowo, Komoro-
wo) Jonas, Vilniaus be marin vie-
nuolyno gvardijonas 36-44, 47-49,
51-57, 59, 61, 63, 65, 68, 70, 72,
74, 76-80, 82, 83, 86, 87, 89, 101,
103, 104, 106-113, 115-121, 124
- Konstancos susirinkimo t vai 114
- Konstantinopolio patriarchas 104
- Konstantinopolio vyskupas 104
- Konstantinopolis 75, 104
- Konventualai 35-39, 56, 57, 64, 78-
81, 83-85, 102, 122, 124; žr. Fra-
tres Minores, Ordo Fratrum Mi-
norum, Pranciškonai
- Korazaimas 375
- Ko ció šw. Anny - šw. Barbary 124
- Kosman Marceli 149, 152, 153
- Kossu-Al eksandravi ius Jonas 355,
357; žr. Aistis Jonas
- Kostler Arthur 215
- Kotryna, šv. 66
- Kova-Koval skis J., arch. 243, 247
- Krahel Tadeusz 152
- Kraybill H. F. 278, 279
- Kramer R. 167
- Krasauskas Rapolas, kun. 3, 80, 153,
229, 231, 234, 419, 422, 425
- Krausas A. 236
- Kražiai 153
- Kretingos bernardin bažny ia 82
- Kretingos bernardin vienuolynas 59,
75, 101
- Kr v s vardo premija 357
- Kriau i nas Romualdas, dr. X, XIV,
157, 191-194, 418

- Krikštoni (Alytaus apskr.) bažnyt-
kaimis 237
- Kristaus atjimas 386
- dieviškoji valia 111
- evangelija 69
- gyvenimas 86
- kania 66, 72, 73, 80, 101
- kvietimas 187
- lapukai 204
- mokslas 69, 104, 119
- mokslo skelbimas 69
- monograma 204
- plakimas 101
- užgimimas 49
- veidas 381
- vynuogynas (Bažnyia) 64, 67, 71
- žmogyst 80
- Kristoforas Kolumbas 251
- Kristus 24, 72, 86, 110, 112, 214,
216, 218, 219, 274, 351, 370-372,
375, 381, 383, 384, 386, 392; žr.
Jzus Kristus
- Krizostomas iš Poneycz 42
- Krokuva (Cracovia, Kraków) 35, 36,
38, 41, 42, 53-55, 57, 59, 62, 73,
76, 78, 79, 82, 83, 89, 98, 99, 102,
106, 107, 114, 117-119, 133, 149,
152
- Krokvos akademija 57, 131
- bernardin archyvai 37, 62
- bernardin generalin s studijos 58
- burmistras 76
- kanauninkai 72
- kapitula 39, 46, 68, 72, 83
- lektorius 59
- Mokslo draugija 147
- universitetas 14, 49, 56-58, 75, 151
- vysk. 116
- Krupavius Mykolas, prel. 247, 422
- Kubertavčiai, aktoriai 346
- Kubos kaimieiai 205
- Ku as Antanas, prof. dr. 417
- Kudirklio Jaus praktikl 80
- Kudirka Simas 184, 188
- Kudirkos Naumiesio bažnyia 229
- Kudokas Stasys, areh. dr. 235, 236,
239, 240, 243, 246
- Kuhn D. 172
- Kuhn H. 266, 267
- Kulautuvos T. B. sanatorija 243
- Kulbokas Vladas VII, XI, XIV, 343,
369-392, 419
- Kulpa-Kulpavius Alfredas, areh.
dr. XIV, 225, 226, 246, 418
- Kult ros Barai* 228, 230, 248
- Kulvieio mokykla 121
- Kulvietis Abraomas 121
- Kumor Boleslaw, kun. dr. 149, 151,
153
- Kundziņš P. 238
- Kuosa-Al eksajst dr iškis 361; žr. Ais-
tis Jonas
- Kuratsuna M. 279
- Kur evskis (Kurczewski) J. 61, 66,
80, 84, 85, 89, 91, 110, 116, 123
- Kurland A. 198, 199
- Kutzeba S. 117
- Kuzmickas V. 143
- Kviklys Bronius 227, 230
- Ladislaw z Gielnowa, pal. 78, 86, 87
- Ladislavas vengras 106
- Ladyga Jonas, areh. 239
- Laiškai Lietuviams* 183
- Lamprucht M. P. 260
- Lancevicius E. 141
- Landsbergis Z., areh. 243
- Landsbergis-Žemkalinis G. 143
- Landsbergis-Žemkalnis Vytautas
235, 236, 240
- Lane M. 161
- Langer J. 172
- Langs R. J. 202
- Larson P. S. 252, 267
- Lasickis Jonas 142
- Latvijos istorikai 145
- Laukuva 231
- Laukvos klebonas 231
- Laukvos miestelio istorija 231
- Lazdijai 239
- Lazdyn apartamentinis kompleksas
244
- Leary Timothy 199, 205, 212
- Lebedys J. 102, 103, 142
- Le Corbusier 245, 248
- Lee L. 172
- Leete E. 254
- Legg P. D. 259
- Leningrado universitetas 140
- Lenkija (Polonia, Polska) 5, 36, 38,
39, 52-57, 65, 68, 75-79, 81, 83,
87-89, 91, 92, 98, 99, 101, 102,,
106, 107, 111, 113, 121, 122, 147
149, 231, 237-240

- Lenkijos Bažny ios darbai 149
 — bernardinai 36, 38, 39, 47-51, 56, 58-62, 70, 72-75, 77, 79-82, 85-88, 91, 100, 123
 — bernardin provincija 37, 38-40, 76, 100, 121, 124, 125;
 — bernardin vienuolynai 38, 99, 130
 — bernardin vikarijai 41
 — istorija 149
 — istorijos žurnalas 151
 — istorikai 149
 — karaliai 75
 — kariuomen 77
 — katalik praeities veikla 149
 Lenkijos-Lietuvos bernardinai 72
 — bernardin provincija 35, 55, 89
 — bernardin provinciolas 39
 — sta iatiki unija 106
 — tikintieji 78
 — valdovai 77
 Lenkijos mokslin s bibliotekos 152
 — moksl akademijos Romos skyriaus biblioteka 155
 — Nunciat ros fondas 126
 — pranciškonai 35
 — teritorija 76
 — valdžia 120
 — valstybiniai universitetai 149, 151
 — vienuoliai 121
 — vyskupai 114, 116, 132
 Leonardas iš Siradijos, prov. 71
 Leonas X, pop. 38, 79, 83, 116, 117
 Leonas XIII, pop. 88
 Leonas iš Lancuto (Lanczud) 108
 Leono X delegatas 67
 Lesmanas, vokietis protestantas 128-130
 Lévi-Strauss C. 161
 Lewis M. 164
 Lgota Rafaelis 61
 Lichetti (Lichetus) Pranciškus, bernardin generolas 36, 39, 41-44, 46, 47, 51, 52, 57, 70, 72, 73, 83, 119
 Lietuva (Lituania, Litva) IX, XIII, XV, 4, 7-12, 14, 16, 33, 35, 36, 38, 40-44, 49, 50, 52, 54-57, 60, 64-66, 68, 69, 75-82, 87-89, 91, 92, 97-99, 101, 102-104, 106, 107, 109, 110, 118, 119, 121-125, 130, 131, 133, 135-139, 141, 142, 144-151, 153, 155, 194, 228-233, 235-238, 240, 243, 244, 285, 327, 336, 338, 341, 343, 344, 346, 356, 359, 361-363, 366, 377, 383, 385, 392, 417, 419; žr. Nepriklausoma Lietuva
 Lietuviai bernardinai 39, 40; žr. Lietuvos bernardinai
 Lietuvi Katalik Mokslo Akademija (L. K. M. Akademija) V, IX, 1, 2, 4-6, 8, 9, 11, 13-17, 145, 148, 150, 152, 154, 228, 416, 423, 424
 — statai 425
 L. K. M. Akademijos Istorijos moksl sekcija 153, 422
 — leidini paroda XV, 420
 — leidini lietuvi literat ros istorijos serija 422
 — Lietuvos istorijos serija 422
 — Lietuvos istorijos šaltini serija 422
 — Metraš io serija 422
 — Neg stan i Žiburi serija 422
 — Suvažiavimo darb serija 422
 — mecenatai VII, 422
 — Lietuvos istorijos ir Religin s kult ros Institutas Romoje 422
 — *Metraš tis* 11, 16, 421
 — *Metraš tis*, I t. 3, 11
 — *Metraš tis*, II t. 81
 — *Metraš tis*, V t. 11, 64, 228
 — nariai 418-421, 424
 — premij teikimas XV
 — pirmininkas 416
 — reikalai 425
 — suvažiavimai 6, 147, 422, 423
 — I Suvažiavimas Kaune 1933 m. 425, 421, 422
 — II Suvažiavimas Kaune 1936 m. 3, 422
 — III Suvažiavimas Kaune 1939 m. 422
 — IV Suvažiavimas Romoje 1957 m. 11, 422
 — V Suvažiavimas Chicagoje 1961 m. 422
 — VI Suvažiavimas New Yorke 1964 m. 422
 — VII Suvažiavimas Romuvoje, Vokietijoje 1967 m. 11, 422
 — VIII Suvažiavimas Toronte 1970 m. 422
 — IX Suvažiavimas Bostone 1973 m. V, VIII, 145, 415, 422

- *Suvažiavimo Darbai* 6, 11, 147, 145, 416
- *Suvažiavimo Darbai*, I t. 7
- *Suvažiavimo Darbai*, II t. 7
- *Suvažiavimo Darbai*, III t. VII, 8,9
- *Suvažiavimo Darbai*, V t. 3, 14, 135, 150
- *Suvažiavimo Darbai*, VI t. 102
- *Suvažiavimo Darbai*, VII t. 17, 128
- *Suvažiavimo Darbai*, VIII t. VII
- *Suvažiavimo Darbai*, IX t. VTI
- 50 met suiaikties min jimas XV, 3-17, 415, 419, 421
- IX Suvažiavimo programa XIII-XV
- tikslai 422
- Židinys Bostone 415, 421, 422
- Židinys Chicagoje 422
- Židinys Daytone 422
- Židinys Detroite 422
- Židinys Montrealyje 422
- Židinys Münchene 422
- Židinys New Yorke 417, 421, 422, 425
- Židinys Ottawoje 421, 422
- Židinys Putname 422
- Židinys Toronte 422
- Lietuvi , tauta* 40
- Lietuvos Ambasados r mai Brazilijoje 247
- architektai 243
- architekt ir inžinieri vardynas 238
- architekt ra 235
- architekt ros istorija 228
- architekt ros paminkl autorys- t s klausimai 228
- archyvai 238
- aukštosios mokyklos 137, 140
- bankas Kaune 242
- bažny ios 228
- bažny i archyvai 228
- bažny i autoriai 234
- bažny i chronologija 228
- bažny i elenchas 229
- bažny i statybos istorija 239
- bažny i statytojai X, XIV, 225, 227, 228, 236, 238, 418
- bažnytini s provincijos elenchas 80
- bernardinai 41-44, 55, 56, 60, 63, 64, 68, 83, 101, 111, 119-121, 123-127, 130, 132; žr. Lietuvos obser- vantai-bernardinai, Lietuvos pran- ciškonai-observantai
- bernardinai skotistai 58
- Lietuvos bernardin bažny ios 44, 67, 86
- istorija 56
- komisarijus 45
- kovos su lenkais 87
- kustodija 40, 41
- menkas ano meto išsilavinimas 52
- pamokslai 73
- provincija 37, 40-42, 45, 56, 57, 61, 98, 104, 118, 119, 125
- provincijos provinciolas 61, 103
- šv. Kazimiero provincijos archyvas 62
- vienuolynai 41, 53, 55, 56, 59, 62, 91, 100, 104
- vienuolyn bibliotekos 73
- vienuolyn gvardijonai 41, 119
- Lietuvos didikai 97, 98
- Lietuvos Didysis Kunigaikštis 63, 75, 105, 108, 113, 115, 147
- Lietuvos Didžioji Kunigaikštyst 37, 44, 54, 64, 75, 77-79, 97, 106, 107, 123, 131, 134, 147, 149, 150, 153
- Lietuvos Didžiosios Kunigaikštyst s pareig nai 95
- ribos 107
- sta iatikiai 105
- teritorija 55, 58, 75, 76, 109, 131
- Lietuvos dokumentai 147
- dvasininkija 98
- ekonomin pad tis 142
- gyventojai 141, 290
- gyvenvie i bei sodyb studijos 142
- Industrializacija. 142
- inventoriai 150
- Lietuvos ir Lenkijos bernardinai 120
- bernardin provincija 35, 82
- bernardin vikarijus 78
- unija 97
- vyskupai 107
- Lietuvos ir Mažosios Lenkijos provin- cija 59
- Lietuvos istorija 109, 135-144, 149, 150, 152, 153, 155, 246
- Lietuvos istorijos bibliografija 135
- laikotarpiai 145
- leidiniai 143
- klausimai 140, 141, 144

- Lietuvos istorijos Metraščių* 135, 140
 Lietuvos istorijos mokslas 136, 139, 143, 144
 — problemos 140
 — šaltiniai 142, 147, 148, 150, 155
 — temos 136
 — tyrin jimo centras 149
 Lietuvos istorikai 137, 140, 145, 147, 149
 — istorik atsiekimai 135
 — j zuitai 153
 — j zuit istorikas (S. Rostovskis) 53
 — j zuit provincija 98
 — kaimas 141
 — kancleris 95
 — kariuomen 77
 — katalik dvasininkija 141
 — katalik praeities veikla 149
 — kilmingieji 59
 — klimatin s s lygos 243
Lietuvos Komunist Partijos Istorijos klausimai 138, 140
 Lietuvos konventualai 56, 84
 — krikštas 102
 — kult ra 142
 — kult ros tyrin tojai 143
 — kvie iai 335
 — laisv 184
 — laukai 371, 383, 384
 — lauk R pintoj lis 383, 391
 — lenk jimas 97
 Lietuvos-Lenkijos valstyb 81
 Lietuvos mergai i aukl jimas 91
Lietuvos Metraščių 77, 78, 98, 142
 Lietuvos miest ir bažnytkaimi pa-norama 227
 — nepriklausomyb 194
 — nepriklausomo gyvenimo pama-tai 352
 — observantai-bernardinai 38, 56, 99; žr. Lietuvos bernardinai
 — pamokslininkai bernardinai 71
 — paviljonas pasaulin je parodoje New Yorke 1939 m. 237
 — peizažas 384
 — pilys 141
 — popierius 141
 — pramon s vystymasis 141
 — pranciškonai 35, 56, 58, 79
 — pranciškonai-konventualai 122; žr. Konventualai
 — pranciškonai-observantai 37, 40, 99, 107-109, 113-118; žr. Lietuvos bernardinai
 — pranciškon -konventual vienuo-lynai 122
 — pranciškon vienuolynai 90
 — priešai 386
 — rašytojai 142
 — schizmatikai 112
 — sostin 45, 82; žr. Vilnius
 — spaudos bei spaustuvi istorija 142
 — sta iatikiai 116
 Lietuvos Taryb Socialistin Respu-blika 66, 102, 135; žr. Lietuva
 — architekt ros klausimai 232
 — Centrin statistikos valdyba 137
 — Centrinio Instituto archyvas 92
 — Centrinis valstybinis istorinis ar-chyvas 62
 — ekonomika ir kult ra 137
 — istorijos šaltiniai 150
 — Moksl Akademija 141, 143, 145
 — *Moksl Akademijos Darbai* 137
 — Moksl Akademijos centrin bi-blioteka 135
 Lietuvos teritorija 54, 55
 — užsienio politika 109, 141
 — valdovas 114
 — valstie i ir miestel n gin ai 150
 — valstie i teisin pad tis 142
 — valstyb s sekretorius 113
 — Valstybin literat ros premija 357
 — valstybingumas 140
 — vandenys 384
 — vienuoli skai ius 53
 — viešasis gyvenimas 98, 99, 101
 — vietov s 227
 — vyskupai 114, 116, 132
 — vyskup reliacij leidinys 151
 — vokie iai kolonistai 121
 — žem 385
 — žem lapi paroda XV, 420
 — Žem s bankas 364
 — žem s kio raida 142
 — žmon s 285
 Lijinsky W. 280, 281, 296, 301
 Lindholm Bjorn 399
 Lipskis, arch. 239
 Liske X. 56
 Lismanint Franciškus, Lenkijos kon-ventul provinciolas 122
 Liszt Franz von 252

- Liter skis Vladas, dr. 422
 Lithuania (Lituania) žr. Lietuva
 Lituanistikos Institutas 423
 Liublinas (Lublin) 62, 149
 Liublino bernardin kapitula 51, 54
 Liublino Katalik universitetas 149, 151
 Liublino unija 98, 109, 141
 Liudvikas iš Turre 39
 Liuima Antanas, kun. prof. dr., S. J. V, VII, XIII, XV, 11-13, 15, 17, 417-419, 421-425
 Liuima Pranas, kun. prof. dr., S. J. 415
 Liurdo grota Kennebunkporte 247
 Liuterio erezija, klaidos, mokslas 83, 91, 119-121, 123, 124
 Liuteris Martynas 79, 119, 121, 123
 Liuteronizmas 66, 119-122, 124, 134
 Liuteronizmo skelb jai 121
 Liuvėnas (Louvain, mst. Belgijoje) 233
 Liverpulis (mst. Anglijoje) 378
 Livonija 76
 Livonijos kanauninkas 229
 Livonijos observant vienuolyn užgrobimas 120
 Livonijos ordinas 69
 Livonijos vyskup pranešimas 152
 Lyon (mst. Pranc zijojo) 103
 Lyono bernardin kapitula 119
 Lyronas (Mikal ojus de Lyr e) 73
 Lober Dietrich A. 8
 Loche J. 256
 London P. 206
 Londonas (London) 8, 30, 203, 211, 248, 254, 262, 282, 283, 290, 302, 350, 366
 Lor el ei 364
 Lor kiewicz A. 56
 Losovt cius Jonas, Vilniaus vyskupas; 110
 Loto dukterys 374
 Lot owicz V. P. de, custos Vilnensis 58
 Łowicz (mst. Lenkijoje) 61
 Łoza Stanislaw 231-233, 236-238
 Lucko vyskupas 152
 Lucko vyskup pranešimai 152
 Ludol fas von Sachsen 73
 Lukas, šv. 24
 Lukas iš Kauno 104
 Lukošėvi ius, inž. 234
 Lukšait I. 144
 Lukšien M. 141
 Lukši miestelio (Šaki apskr.) bažny ia 233
 Luther Martin 121; žr. Liuter is
 Lvovas (Leopolis) 36, 38, 55, 56, 91, 147
 Lvovo arkivyskupas 92, 94, 115, 116
 Mabil lon 147
 Maceina Antanas, prof. dr. VII, IX, 8-11, 14, 21, 24, 28, 30, 185, 210, 369, 379; žr. Jasmantas A.
 Macksey R. 161
 Mackus A., poetas 370
 Mackval das 234
 Ma iuika Benediktas, prof. dr. XIII 33, 135-146, 417
 Ma iulis, arch. 232d, 244
 Ma iul skis Mikalojus, arch. 232a (nuotrauka) 237,
 Madaj Menceslaus J. 152, 153
 Madrido universitetas 196
 Magee 297
 Maironio poezija 370
 Mair onis 142, 347, 366, 378
 May Georg 152
 May Rollo 180, 181
 Maknys V. 141
 Malaga (mst. Ispanijoje) 405, 406
 Mal col m A. 200
 Mal deikis P. 181
 Mal donis Alfonsas 362
 Mal evez Leopold 22
 Mal inka, arch. 238
 Manhattan College 32
 Mankel i nas Vytautas, prof. dr. VI
 Mann T. J. 255, 257, 258, 260, 262
 Manson Charles 212
 Mar cinkevi ius Justinas, poetas 362
 Mar conis Henrikas, arch. 231, 239
 Mar cuse Herbert 203
 Mar nas R. 141
 Mar gus Stanislovas 100
 Mar ija, Šv . Mer gel 86-88, 93, 120, 390; žr. Dievo Mot ina
 Marijampol 232a, 237, 239
 Marijampol s apskrities inžinierius 233
 Marijampol s kolegija 364
 Marijonai 236
 Mar ijonas iš Fregeno 76

- Mar j onas iš Jeziorko 39, 55, 88,
106, 111
- Marijon vienuolynas Chicagoje 247
- Marijos, Angel Karalienės, švent 81
- Dangun mimas 81
- garb 81
- garbinimas 80, 81, 87, 88, 91
- Gimimo švent (Nativitas B.M.Y.)
VII, 121
- gyvenimas 93
- Nekalto Prasid jimo kilming j
brolija 81
- Nekalto Prasid jimo privilegija 80
- Nekalto Prasid jimo švent 80
- paveikslas 81
- septyni skausm ir džiaugsm
karunka 87
- švent s 86
- šventov 66
- titulas 81
- Mar it ain Jacques 177
- Maryland (JAV) 247
- Mark nas Pranas, inž. 238
- Mar l è Ren 22
- Marnell W. A., dr. 291
- Maroko kankiniai bernardinai 82
- Martinaitis Marcelijus 362
- Martynas (Martinus) pranciškonas
109, 110
- Martynas V, pop. 38
- Maskva 8, 14, 77, 106, 107, 139, 378
- Maskvos emisarai 352
- kunigaikštis 106, 109
- kunigaikštyst 106
- kunigaikštyst 115
- universitetas 140
- valdos 107
- Masl ow A. H. 160, 202, 212, 213
- Maspeth 247
- Massachusetts Audubon Society 311
- Massachusetts Institute of Technology
300
- Massantini F. 262
- Masters R. & L. 211
- Masters W. H. 202
- Matt hews 302
- Matulionis Teofilus, arkiv. VII
- Matzinger D. F. 258, 260, 263
- Mauras Sarac nas 127
- Maurus a Foro Sempronio, pranciško-
nas 129
- Mažeikiai 235
- Mažesnieji Broliai žr. Fratres Minores
- Mažiulis Antanas XV, 343, 344, 415,
419, 420
- Mažosios Lenkijos bernardin provin-
cija 37
- Mažosios Lietuvos gyventojai 421
- Mažosios Marijos valandos 88
- Mc Mur t rey J. B. 264
- Mc Neil B. B. 204
- Mead G. H. 168
- Meduškauskas J., mokytojas 422
- Meinong 185
- Meklauby Edward, dr. 274
- Meksikos kaimieiai 205
- Mel a Pomponij us, rom n geografas
251
- Melchizedekas, pranciškonas, Vil-
niaus vysk. M. Trakiškio sekreto-
rius 49, 55, 99
- Mendelis Liudas, prel. dr. 422
- Mer kys V. 141
- Mervish S. S., dr. 301
- Messenger J. C. 202, 203
- Meškauskas K. 142
- Meškauskienė M. 142
- Metonos vyskupas 95
- Mhiz 96
- Michnevtius Vaclovas, arch. 233-
235, 239
- Mickelienė Elena 422, 425
- Mieželaitis Eduardas, poetas 362
- Miežionys (Breslaujos dekanate) 239
- Mikailait Ona, s. s. XIII, 2, 19, 20,
417
- Mikalojus IV, pop. 88
- Mikalojus V, pop. 78
- Mikalojus iš Busko (vadinamas Ro-
xolanus) 52
- Mikalojus iš Skolniko 56, 79
- Mikelinskas Jonas 362
- Mikuionis, arch. 243
- Milano kapitula 37
- Miller, dr. 325, 326
- Miller H., sociologas 206, 207
- Milton 370
- Minnesota (JAV) 160
- Minskas 91
- Minsko vyskup pranešimai 152
- Mintauja 236
- Misaelis žr. Drukis Misaelis
- Mischel T. 167
- Mississauga (Ontario, Kanadoje) 246

- Mississippi (up) 324, 325-334
 Miskinis Antanas 354-356, 360
 Mitchell, dr. 305
 Mykolaitis-Putinas Vincas 143, 348, 358; 359; žr. Putinas
 Mykolas Lietuvis 142
 Mykolas Paryžietis 57
 Mykolo Angelo « Moz » 204
 Mogiliavas 58
 Mogiliavo vienuolynas 89
 Mogiliavo vyskup pranešimai 152
 Mokslo ir k rybos simpoziumas 423
 Montana (JAV) 247
 Montrealis (Montreal) 197, 246
 Monument Poloniae Vaticanae 36
 Moresco Bonaventura 122
 Morikontai, grafai 233
 Mosel ey J. M. 262
 Mount Tabor 392
 Moz 350
 Müller Paul 312
 München (Monachium) 109
 Mulokas Jonas, arch. 237, 238, 240, 247
 Mulokas Rimas, arch. 247
 Muratori 147
 Muravjovas 63
 Murphy G. 202
M s Vytis 160
 Nagasaki 316
 Nalys Jonas 248
 Napoleono armija, kariai 232, 274
 Narbutas Titas, kun. dr. 422
 Narkevi ius, Laukuvos klebonas 231
 Nasvytis A., arch. 244
 Nasvytis V., arch. 244
 Naujalis 143
 Naujoji Anglija 417
 Naujosios Anglijos medicinos žurnalas 302
 Naumies io meistras 234
 Navakas Vaclovas Algimantas, arch. 247
 Navickas Juozas L. XIII, 415, 417, 421
 Nazaretas 378
 Neapolio bernardin generalin kapitula 68
 Neapolio generalin kapitula 68
 Neapolis 104
 Nebraskos universitetas 301
 Ney G. 151
 Nekaltai Prad tosios ordinas 81
 Nekalto Prasiid jimo seser bemarkid-
 ni vienuolynas Vilniuje 90
 Nekošius Juozas 362
 Nelson Woodworth 290
 Nemunas 377
 Nepalijamosios Pagalbos Motinos
 bažny ia Clevelande 246
 Nepriklausoma Lietuva 6, 37, 227, 234, 237, 245; žr. Lietuva
 Nepriklausomos Lietuvos aukštosios
 mokyklos 335
 Neris Salom ja 362
 Nesvyžiaus bažny ia 66
 Nesvyžiaus pamokslininkas 101
 Nesvyžiaus vienuolynas 43
 Nesvyžius (Neswesium) 37, 65, 95
 Neviera Felicijonas 37, 40, 99, 107-109, 113-118
 Newberne P. M., prof. Dr. 300
 New York Academy of Science 267
 New Yorkas (New York) 7, 13, 16, 26, 27, 31, 83, 97, 178, 182, 196-199, 202-204, 209, 211, 214-217, 220, 237, 248, 252, 253, 255, 261, 265, 266, 295, 299, 314, 316-318, 320, 423
 New Yorko laikraštis 8
 New Yorko tarptautin paroda 243
New York Times 8
 Niceforas, Kijevo metropolitas 105
 Nicolaus, pranciškonas 53
 Nida 243
 Nisbet Ian C. T., dr. 311
 Noore P. R. 306
 Norma W. 275
 North Carolina (JAV) 260
 North Unley (Australijoje) 247
 Novatius Andreas, S. J. 60
 Novickas, arch. 243
 Nürnbergas 62, 100
 Obertynski Zd. 149
 Observantai 33, 35-40, 42, 43, 55, 56, 71, 75, 76, 81, 84, 88, 99, 102, 106, 107-109, 113-118, 120, 124, 126, 133, 134; žr. Bernardinai, Pranciškonai
 Oginskiai 233
 Ohio up 325
 O'Keefe V. T. 22

- Okt tnis J., arch. 235, 248
 Okupuota Lietuva IX, 33, 135, 417
 Ol esnickis Zbignievas, kardinolas 107
 Olika (Oliea) 95
 Olikos ir Nesvyžiaus kunigaikštis 95
 Olney J. W., dr. 322, 323
 Olomucj zuit seminarija 52
 Ol szantj s Paulus, episcopus Vilnen-
 sis 121, 123
 Ol šr J. 105
 Ona, šv., Šv . Mergel s Marijos mo-
 tina, 66, 87, 93, 94
 Oniski I. 262
 Ontario 260, 261, 270
 Opatava (Opatów) 77
 Opatavos bernardin vienuolynas 77
 Opatavos bernardin kapitula 39
 Or da J. 150
 Ordo Fratrum Minorum 36, 37, 41,
 62, 68; žr. Fratres Minores, Pran-
 ciškonai
 Ordo Fratrum Minorum de Observan-
 tia 35, 44, 59, 60, 84; Bernardinai,
 Fratres Minores, Observantai, Or-
 do Fratrum Minorum, Pranciško-
 nai
 Or ti Vicente Cârcel 152
 Or well 182
 Osmond Humphrey, psichiatras 195
 Osnabrück 36
 Osolinski institutas Lvove 147
 Ottawa 261
 Oxfordas (Oxonium) 58, 60, 114

 Pabirž s bažny ia (Birž apskr) 232c
 (nuotrauka), 233
 Pacas Jonas 128
 Padebratj skis Liudvikas, Kauno ber-
 nardin vienuolyno gvardijonas
 127
 Padubysio mokykla 232
 Paežeriai 236
 Paežeri bažny ia 243
 Pagryžuvio dvaro r mai 232
 Pahnke Walter N., dr. 199-201
 Pail er M. 255
 Payne W. W. 279, 320
 Pakal nis Norbertas, kun. dr. 422
 Pakšt as K., prof., 7, 8, 15, 16
 Palanga 355, 356
 Pal ionis J. 102, 103
 Pal iul is Bronius 415
 Pal udanus (Pet rus de Palude) 73
 Panava A. 243
 Panev žys 237, 243
 Pankr acij us Almanus 101
 Papl auskien -Ram nien Marija,
 dr. VI
 Paryžiaus bernardin generalin ka-
 pitula 52
 — Madeleine bažny ia 375
 — magistras 57
 — studentai 53
 — universitetas 14
 — žaluma 308
 Paryžius (Paris) 22, 52, 53, 56, 57,
 97, 123, 131, 161, 203, 232, 236
 Parmos bernardin generalin kapi-
 tula 40, 57, 104
 Pasadena (Kalifornijoje, JAV) 181,
 182
 Pasaulio Lietuvi Bendruomen 154,
 423
 Past eur Louis 275
 Pász tor Lajos 151, 152
 Pašiauš 153
 Paškus Antanas, kun. prof. X, XIV,
 157, 183, 195-223, 418
 Paul ius, šv. 31
 Paul ius Al š niškis, vysk. 121, 123
 Paul ius, Polocko bernardin vienuo-
 lyno gvardijonas 109, 110
 Paul ius II, pop. 106, 117
 Paž rai (Marijampol s apskr.) 239
 Peczyczkis Erazmas, kustod kusto-
 das 52
 Pe kauskait Marija 238
 Pekul as Tar uinius, ap. nuncijaus
 auditorius 94
 Pel bart as Vladislovas 73
 Pel da Vytautas, arch. 247
 Pel letier S. W. 253
 Peneiel d W. 197
 Penkauskas Pranas, kan. 147-149,
 154
Pergale 143
 Per kin William 287 331,
 Perloja (Alytaus apskr.) 239
 Per rin Norman 26, 27
 Pet r auskas Balys, dr. VI, XI, XIII,
 248, 393, 395-412, 419
 Pet r auskas Vincas VI
 Pet r auskien Marcel VI
 Pet kevi ait -Bit Gabriel 13, 143

- Petkevi ius Vytautas 362
 Petrapilio Dail s Akademija 235
 Petrapilio Viešoji biblioteka 147
 Petrapilis 14, 236
 Petras, šv., apašt. 104
 Petras J. iš Camerino, pop. komisar us 76
 Petras iš Neapolio 39
 Petras Kandidas, bernardin kryžiaus kar pamokslininkas 76
 Petraši n bažny ia (kauno priemiestis) 232d (nuotrauka), 237
 Petrikovas 82
 Petro Lombardo sentencijos 51
 Pfitzner J. 105
 Philadelphia 27, 31, 196, 209, 211, 218, 220
 Piaget Jean 160-166, 168, 172, 173, 176
 Piceno (Ankonos) bernardin provincija 127
 Pietaris Vincas 143
 Piet Afrika 260
 Pijus V, pop. 103
 Pijus IX, pop. 80
 Pik nas Justinas, prof. dr. IX, XIV, 157, 177-189, 418
 Pilypaitis Antanas, inž. arch. 228, 230
 Pilypavas (Suvalk apskr.) 239
 Pilviškiai (Vilkaviškio apskr.) 236
 Pilviški bažny ia 243
 Piskas 117
 Plateli parapija 97
 Plioplys Juozas 237
 Plutar chas 251
 Pod ašinskis, prof. 232
 Podol 76, 77
 Pokus Bernardas, pranciškonas, karaliaus nuod mklausis 129, 130
 Polockas (Polocia, Poloczko) 37, 109, 110
 Polocko bernardin vienuolynas 43, 106-109, 118, 125
 Polocko bernardin pamokslininkas 101
 Polocke bernardin vienuolyno biblioteka 63
 Polotos up 109
 Poncijus Pil otas 26
 Pon y Mar ti J. 35
 Pontifex Romanus 121; žr. Romos popiežiai, Sv. T vas
 Pontificia Universitā Gregoriana VI Porciunkul s atlaidai 81
 Portugalija 252
 Possevino Antanas, j zuitas, pop. legatas 52, 53, 126
 Povilaitis Bonius, dr. X, XIV, 249, 251-272, 418
 Povil vi ius Benediktas, solistas XV, 420
 Poznan (Posnania, Poznan) 54, 91, 149
 Poznan s bernardin kapitula 59, 79
 Poznan s Mokslo draugija 147
 Pragos akademija 57
 Pranciškonai IX, XIII, 33, 35, 36, 38, 49, 53, 56, 57, 67-69, 72, 79-82, 88, 90, 100, 102, 103, 108, 112, 113, 116, 119, 121, 122, 124, 128, 130, 153, 218, 246, 417; žr. Bernardinai, Fratres Minores, Fratres Minores de Observantia, Konventualai, Observantai, Ordo Fratrum Minorum
 Pranciškonai-konventualai 64, 78, 79, 81, 124
 Pranciškon bažny ios sal s Toronte 246
 — Kankini knyga 110
 — koply ia Kennebunkporte 246
 — laiškai 128
 Pranciškon - observant - bernardin gyvenimas ir veikla 130
 Pranciškon ordinas 81; žr. Pranciškonai
 Pranciškon pamokslai 71, 73
 Pranciškus (Franciscus) Asyžietis, šv. 35, 44, 53, 62, 66, 69-72, 74, 80, 82, 215, 376
 Pranciškus Lietuvis 122
 Pranc zija (France) 69, 155, 345, 361, 362, 364, 366
 Pranc zijos karali dvaras 252
 Prapuolenis K. 97
 Reussmann, dr. 299
 Prienuai (Marijampol s apskr.) 232a (nuotrauka)
 Princeton 180, 207
 Prioratus sancti Andreae 114
Problemas 140
 Promet jaus dovana 199

- Protestantizmas 64, 97, 118, 119,
121-123, 125, 131, 133, 134
- Protestantizmo antpl dis, banga 91,
122, 124, 132
- d m 124
- infiltracija, isigal jimas 96, 122,
124
- klaidos 126
- skleid jai 125
- Providenee (mst. Rhode Island, JAV)
366
- Pr unskis Juozas, kun. dr. 423, 425
- Pr sija (Pr sai, Prussia) 53, 76, 120-
122
- Pr sijos observant vienuolyn užgro-
bimas 120
- Pr zetockis Alb., Vilniaus pilies pro-
kuratorius 95
- Pšezdzecki dvaro architektas 233
- Pšvevorskio bernardin kapitula 39
- Puidokas Vincas, kun. 422
- Puiša Jonas, arch. 247
- Putinas 358, 371, 382, 384; žr. My-
kolaitis-Putinas Vincas
- Putnamas (Putnam mst. Connecticut,
JAV), XV, 246, 345, 352, 420
- Putvinskis, kuopos vadas 96
- Puzinas J. 237
- Quaracchi (Ad Claras A uas) 35, 38,
69, 88
- Rabikauskas Paulius, kun. prof. dr.,
S. J. VII, IX, XIII, 33, 44, 53,
147-155, 417-419, 425
- Ra kos (Suvalk apskr.) 239
- Radomo bernardin kapitula 58
- Radomo bernardin vienuolynas 58
- Radvilai 125
- Radvilait Barbora, Mikalojaus
Radvilo dukt 90
- Radvilas Albertas, Vilniaus vysku-
pas 67, 83, 96
- Radvilas Jurgis, Vilniaus vysk. kar-
dinolas 67, 71, 85, 95, 129
- Radvilas Kristoforas 58, 65
- Radvilas Mikalojus 90
- Radvilas Mikalojus Kristoforas, kard.
Jurgio Radvilo brolis, Olikos ir
Nesvyžiaus kunigaikštis 95
- Radvtlas-Juodasis Mikalojus 122
- Radvilas-Perk nas Kristoforas, Vil-
niaus vaivada 130
- Radvilas-Rudasis Mikalojus 122
- Radviliškio bažny ia 236
- Radvilo Jurgio laiškas 128
- Radvilo Jurgio veikla 86, 128
- Radzikauskas E. 348
- Rafaelis iš Prošovico, provincijos
vikarijus 96
- Raila Bronys 364
- Raleigh (mst. North Carolina, JAV)
260
- Ramignolis 73
- Rapolionis Stanislovas 122
- Raths L. E. 179
- Raudelinas V. 144
- Raudondvario bažny ia 234
- Raudondvario kapin s 232
- Raudondvaris 232
- Rauscher Frank J., dr. 276, 277, 331
- Reich Wilhelm 203
- Reisch W. 267
- Reisonas Karolis, arch. 235, 236,
238, 243
- Reitelaitis Jonas, kun. 237
- Rey Andrius 49, 55, 99
- R klaitis Povilas, dr. 66, 77, 101,
228
- Remsen Ira, prof. 327
- Rest J. 167, 174
- Reuber, dr. 326
- Rheingold H. 183
- Ribonis, arch. 239
- Richards W. 198, 199
- Rietavo bažny ia (Telši apskr.) 232,
232b (nuotrauka)
- Rimantien R. 141
- Rimgaila (Rymgailio) Fulgencijus,
arch. 232
- Rimydys Ant. 355, 356
- Rybovskis, inž. 233
- Ryga (Riga) 68, 95
- Rygos arkivyskupas 69
- Rygos Politechnika 235
- Ryt Bažny ia 104, 105, 111, 112, 114
- Bažny ios apeigos 105, 111
- imperatoriai 104
- imperija 104
- imperijos Bažny ia 104
- ir Vakar Bažny i nesutarimai
106
- ir Vakar Bažny i unija 107

- kult ra 6, 11, 13, 14, 216
 Robey D. 161
 Robinson T. 255
 Rochmanas (Rochmanius) Andrius 58, 59
 Rockville 283
 Rogers Carl 177, 178, 180
 Royce J. R. 207
 Rokas, šv. 91
 Rokiškio bažnyia 232b (nuotrauka), 233
 Rokiškis 233
 Rokitai 91
 Roma V-VII 3, 7-10, 12, 14, 17, 38, 41, 55, 59, 60, 64, 66, 69, 76, 78, 80, 81, 83, 84, 102-105, 107, 110-113, 116-118, 126, 128, 131, 147, 149-155, 228, 231, 235, 236, 422, 423, 425
 Romos Bažnyia 105, 106, 111, 113, 115, 117, 118, 131, 132 žr. Bažnyia, Vakar Bažnyia
 — Bažnyia paklusnyb 113
 — Bažnyios prieglobstis 113
 — imperija 29, 104
 — imperijos laikai 294
 — katalikyb 221
 — kurija 110
 — popiežiai 105; žr. Pontifex Romanus, Šv. Tvas
 — popiežiaus autoritetas 120
 Rook J. T. 324
 Rosenfeld A. 198
 Ross D. 181, 182
 Ross S. 181, 182
 Rosselli Hanibalas, komisarijus 58
 Rostovskis (Rostowski) S., Lietuvos j zuit istorikas 53, 123, 124
 Rubšys Antanas L., kun. prof. IX, XIII, 19, 21-32, 417
 Rumiancevas Mikalojus, grafas 147
 Rumker R. von 308
Ruomuva 6
 R pintoj lis 80, 370, 372, 383, 384, 392
 Rusija 4, 7, 9, 76, 105, 106, 147, 155, 236; žr. Soviet Russija
 Rusijos atsiskyrimas nuo Romos 105
 — carai 37
 — istorija 147
 — schizmatikai 112
 — sta iatikiai 105
 — žemi vikarai 105
 Saarinen Aero 245
 Sacramento (Califomijoje, JAV) 247
 Sad nait D. 370
 Saffiotti U. 283
 Saint Catharines (mst. Ontario, Kanadoje) 246
 Saint Louis (mst. Missouri, JAV) 278, 323
 Saj a Kazys 362
 Sakai K. I. 260
 Saksonijos observant provincija 120
 Salamanka (mst. Ispanijoje) 59, 152
 Salys Antanas, prof. dr. VII, 422
 Sal kowski Leopoldas, arch. 233
 Sal (Rokiškio apskr.) bažnyia 233
 Samantoni iškasseno 240
 Samboros bernardin kapitula 40
 Samboros bernardin vienuolynas 71
 Sanders Howard J. 273, 287
 Sandzivojevi ius Stanislovas 89
 San Francisco (Califomijoje, JAV) 197, 318
 San Francisco neurofiziologinis institutas 205
 San Francisco universitetas 247
 Santa Maria (Califomijoje, JAV) 247
 Santa Monica (Califomijoje, JAV) 247, 248
 Santvasas Stasys XI, XIV, 236, 343, 345-367, 419
 Sapiega Leonas, Lietuvos kancleris 95
 Sargent J. 196
 Sartre J. P. 9
 Sasnava (Marijampol s apskr.) 239
 Saulaityt Marija 370
 Savickis Jurgis 360
 Schacht Gustav 232
 Schaffner R., dr. 301
 Schedal Hartman 242
 Scheler Max F. 185
 Schimkin M. B. 316
 Schmid K. 255
 Schmidt J. A. 263
 Schmitterlow C. G. 269
 Schmitt Clemens 152
 Schnackenbur g R. 22
 Schniewind J. 22
 Searle C. E., dr. 277
 Seatle (Washington, JAV) 197

- Sebenici 36, 57
 Selman R. 172
 Seltmann H. 257
 Semas 374
 Semkowicz Wl. 35
 Semplinskias 234
 Shapiro D. 196
 Sherwood N. J. 211
 Shimamoto Y. 260
 Shimkin M. B., dr. 316
 Shubik Phil., dr. 280, 281, 301
 Sidney Cohen 199, 211
 Sigismundus Augustus žr. Žygimantas Augustas
 Sigismundus Cazimirides žr. Žygimantas Senasis
 Sikstas IV, pop. 67, 68, 76, 82, 111-113
 Sikstas V, pop. 67, 94
 Silezija 55
 Silezijos meistrai 233
 Silvette H. 252
 Simon S. B. 179
 Simonas iš Lipnicos, pal. 72
 Skardžius P., dr. 359
 Skarga Petras, kun. j. zuitas 127
 Skinner 182, 218
 Skripkus Juozas, inž. 236
 Skudait Ramut 362
 Skuodas 231, 242
 Skvirėckas Juozapas, arkiv. 421
 Skwarczyński P. 152, 153
 Sianymas 91
 Siedziwski P. 124
 Sluckis Mykolas 362
 Smigleckis Martynas, j. zuitas 53
 Smith H. H. 254
 Smolensko vyskup pranešimai 152
 Smuglievius Pranciškus 142
 Societas Jesu 35, 53, 60, 124; žr. J. -zuitai
 Solikovskis Jonas Dimitras, Lvovo arkivyskupas 91, 92, 94, 95
 Solženicinas 188
 Somers Ira 313
 Songaila M., arch. 242
 Sorokin Tamara 264
 Sorskas 235
 Sovietin Lietuva 135, 137, 145, 146; žr. Lietuva, Lietuvos T. S. R., Taryb Lietuva
 Sovietin s Lietuvos istorikai 140; žr. Lietuvos istorikai
 Soviet okupacija 63
 Soviet Russia 366; žr. Rusija, Soviet S junga
 Soviet S junga 139, 257; žr. Soviet Rusija
 Soviet S jungos mokslin periodika 140
 Spelskis A., arch. 243
 Spitrn bažnyia 234
 Spitrn (Utenos apskr.) bažnytkaimis 234
 Sprindis A. 244
 Sruga Balys 359
 Stace W. T. 214
 Stahl G. 251
 Stakliškiobis 142
 Stalgnai (Telšiai apskr.) 234
 Stanevius 143
 Stanford-Binet L-M inteligencijos testavimas 186
 Stanislovas, sv. 84
 Stanislovas, vadinamas Lenku (Polonus) 56
 Stanislovas iš Slapy 68, 78, 110, 112
 Stauskas V. 244
 Steiknas R., arch. 237
 Steinberg V. A. 145
 Stockholmas 232, 402, 403
 Stoyva J. 196
 Stores G. W. 263
 Stolaroff M. J. 211
 Stopniak Franciszek 153
 Strandmanas 233, 234
 Stravinskias 231
 Strebeikiai (Jonavos rajone) 234
 Strielkai Jonas 362
 Strykovskio kronika 144
 Strykovskis (Strykowski) Motiejus 73, 101, 102
 Stüler Friedrich August, arch. 232, 232b (nuotrauka), 239
 Stuoka-Gucevius Laurynas 227, 242
 Sduva 229
 Suginiai (Utenos apskr.) 234
 Sukarnas Jonas, teologas 115
 Surblis K. 142
 Suvalkai 239
 Suvalk Kalvarijos bažnyia 231
 Sužiedis Simas, prof. XIII, 417

- Sv dasai 233
Szyller Stefan 237
- Šakiai 235
Šakynos (Šiauli apskr.) parapijos
bažnyia 229
Šalkauskis Algirdas, arch. 237, 243
Šalkauskis Stasys, prof. dr. 6-8, 11-
16, 237, 371
Šanai (Kauno priemiestis) 237
Šanibažnyia 243
Šanigimnazija 243
Šapoka A. 98, 107
Šarmaitis R. 138
Šateika Jeronimas 229
Šeptyckij A. 113
Šešelis Kazys 228
Šeštok (Marijampolis apskr.) bažny-
ia 236
Šta (Kdainių apskr.) 232a (nuo-
trauka)
Šiauliai (Šiauli apskr.) 232
Šiaulibažnyia 232
Šiauliparapija 97
Šiauliai 141, 229, 239
Šiauli apskritis 229
Šiauli Kraštotyros draugija 229
Šiaurės Amerikos kontinentas 265
Šiaurės Amerikos ligonis 404
Šiaurės Afrika 257
Šiaurinė Amerika 251
Šilalės klebonas 121
Šilavoto (Prienų dekanate) bažnyt-
kaimis 233
Šiluva 236
Šiluvos šventovės projektas 247
Šimkus Stasys 143
Šiupyliai (Šiauli apskr.) 239
Šiaitas Vladas 387, 390-392
Šlauto poezija 387
Šlapeytė-Janaienė Aldona, prof.
dr. 417, 419
Šrubauskas J., jūzuitas 87
Šrubausko giesmynas 87
Švaipolėtas Friolis, spaustuvininkas
114
Švedija 395, 397, 402-404, 411
Švedijos daktarai 399
Švedijos gailėtingosios seserys 404
Švedijos ligonis 402, 404
Švedijos Medicinos draugija 398
- Švedijos tautinė-socialinė apdrauda
396
Švedijos valdžia 400
Šv. kėnos bažnyia (Tauragės apskr.)
232e (nuotrauka), 237
Šv. J. Zaus Širdies bažnyia Vilniuje
236
Šv. Marijos koplyčia Šiluvoje 236
Šv. Mergelės Marijos Gimimo baž-
nyia Chicagoje 247
Šv. Mergelės Marijos Nekalto Pra-
sidėjimo bažnyia East St. Louis
mieste 247
Šv. Mergelės Marijos valandos 48
Šv. Širdies vienuolynas Australijoje
247
Šv. Trejybės bažnyia ir vienuoly-
nas Drohiinė 79
Šv. Trejybės seserų bernardinė baž-
nyia Kaime 80, 81, 100
Šv. Trejybės paslaptis 79, 80
Šv. Trejybės šventis 79
Šv. Antano paveikslai 82
Šv. Augustino « Išpažinimai » (« Con-
fessiones ») 352, 366
Šv. Barboros bažnyia Vilniuje 124
Šv. Bonaventūros mokslas 54
Šv. Bonaventūros šventis 67
Šv. Bonaventūros veikalai 61, 73
Šv. Dvasia 93, 111, 219, 221, 424
Šv. Dvasios veikimas 219
Šv. Grigaliaus bažnyia Toronte 246
Šv. Ignaco Loyolės jūzuitų bažnyia
Bostone 415
Šv. Joakimo šventis 94
Šv. Jono bažnyia Momingtone (Au-
stralijoje) 247
Šv. Jono Krikštytojo bažnyia Bir-
žuose 232
Šv. Juozapo šventis 81
Šv. Juozapo ir Joakimo šventis 67
Šv. Jurgio bažnyia Kaune 43, 66,
67, 100, 101
Šv. Kazimiero altoriai, paveikslai ir
statulos 84
— bažnyia Los Angeles, Californi-
joje 247
— bažnyia Patersone 247
— bažnyia Vilniuje 238
— beatifikacijos ir kanonizacijos byla
67, 83
— draugijos namai Kaune 346

- draugijos reikalai ved. jas 347
- gyvenimas 83
- vardas 84
- šv. Kryžiaus bažnyčia Krokuvoje 106
- Šv. Margaritos bažnyčia Croydone (Australijoje) 247
- Šv. Mikalojaus bažnyčia Vilniuje 236
- Šv. Mykolo seser. bernardin. bažnyčia Vilniuje 100
- Šv. Morkaus diena 85
- Šv. Onos altorius 67, 96
- atlaidai 96
- bažnyčios ar koplyčios pašventinimo metininkas 67, 94
- ir Barbaros bažnyčia Vilniuje 124
- bernardin. bažnyčia Vilniuje 45, 66, 67, 95, 123-125, 132
- brolija 36, 87, 91-93, 95-97, 100, 128, 131
- brolijos statutai 92
- brolijos tikslas 92
- garbinimas 97
- giesmės 87, 97
- gyvenimas 93
- karunka 94
- kentėjimai 93
- konventual. bažnyčia Vilniuje 132
- koplyčia Kauno bernardin. vienuolyne 96
- mišios 93, 94, 96
- šventės 67, 93, 94
- valandos 95
- Šv. Pauliaus laišakai 23
- Šv. Petro bazilika Romoje 78, 79, 131
- Šv. Petro p. dinis 112
- Šv. Petro parapijos bažnyčia Bostone XIII, 419
- Šv. Petro ir Povilo šventė 96
- Šv. Pranciškaus biografija 61
- dvasia 41, 57, 89
- dvasios vaikai 80
- ir šv. Bernardino bažnyčia Vilniuje 67
- ir šv. Bernardino vienuolynas 45
- regula 37, 38, 56, 64, 130, 133
- šventė 82
- testamentas 64
- tretininkai 91
- Šv. Pranciškaus Varpelis 91
- Šv. Simono, ir Judo, apaštala šventė 67, 94
- Šv. Sostas 38, 44, 106, 107, 112, 425; žr. Apaštala Sostas
- Šv. Stanislovo Kankinio gyvenimas 56
- Šv. T. vas 110, 113; žr. Romos popiežiai, Pontifex Romanus
- Šv. Vincento Ferreri pamoksl. knyga 100
- Šventoji Žemė 108
- Šv. Žemės ir Bosnijos privilegijos 108, 111, 112
- Šv. Žemės pranciškonai 68, 108, 112; žr. Pranciškonai
- Švietimo Gairės 181
- Švėpas Cladas 237
- Taboras Albertas, Vilniaus vyskypas 116
- Taboro kalnas 382
- Tahoe-Donner (Kalifornijoje, JAV) 247
- Talmantas J. 105
- Tamošinas J. 142
- Taryb. Lietuva 138; žr. Lietuva, Lietuvos T. S. R., Sovietinė Lietuva
- Taryb. Lietuvos darbinink. klasė 142
- industrializavimas 142
- žemė 142
- Tart. Ch. T. 221
- Tartilav. Itts J., kun. 121
- Tazbir. Janusz 151, 152
- Technikos Žodis 148
- Telichea José Ignacio Idigoras 152
- Telšiai 232b, 239
- Telši. bernardin. bažnyčia 81
- Telši. bernardin. vienuolynas 59
- Teresiš. Avillos, šv. 215
- Teresiš. K. dik. lio J. zaus, šv. 376
- Terrence 177
- Terrill T. R. 262
- Terzacinė, mokslininkas 297
- Theillard de Charadin Pierre 221, 222
- Theiner A. 36, 147
- Thevet André 251
- Thomas de Celano 69
- Thomas, dr. 328
- Thompson John 283
- Thoreau H. D. 171
- Thunderbay (Ontario, Kanadoje) 246
- Tiesos 145
- Tiesos Kelias 52

- Tikocinas 37, 74
 Tikocino bažnyčia 66
 — bernardin vienuolynas 43, 54, 66, 79, 89, 90, 106, 107, 125
 — bernardin vienuolyno bažnyčia 89
 — bernardin vienuolyno biblioteka 63
 — bernardin vienuolyno fundatorius 65, 107
 — vienuolyno pamokslininkas 101
 Tiliich P. 370
 Tillsonburg (Ontario, Kanadoje) 270
 Tilž 87, 88
 Times (Londone) 8
 Timmons B. 205
 Tiškevičiai, grafai 232
 Tiškevičius Antanas, vysk. 97
 Tiškevičius Jurgis, Varnių vysk. 96
 Tizenhauzai, grafai 233
 Tyla A. 141
 Tylis Adolfas 248
 Tyrrell G. N. M. 211
 Tyszecki Tomas 232
 Tytuvėnai bernardin bažnyčia 82
 Tytuvėnai bernardin vienuolynas 59
 Tokio universitetas 322
 Tolstojus Levas 351
 Tomas Akviniėtis, šv. 216
 Tornello Jeronimas, Cismontano ob-
 servant generalinis vikarijus 78
 Torontas 11, 237, 246, 423
 Toronto universiteto medicinos fakul-
 tetas 205
 Toron (Turonia, mst. Prūsijoje) 120
 Totoraitis J., kun. 148, 229
 Train Russel E. 311
 Trakai 125
 Trakiškis Motiejus, Vilniaus vysk.
 49, 55, 80, 107
 Trakpilis 125
 Trečiasis šv. Pranciškaus Ordinas
 87-91
 Treinys Pranas 362
 Tridento susirinkimas 70
 Troškėnai bernardin bažnyčia 81
 Tsai-Yi-Fan, dr. 294
 Tso T. C. 256, 264
 Tübingen 23
 Tuddenham R. D. 166
 Turieelis E. 167
 Tūringija 232
 Ukmergės gimnazija 243
 Ukraina 112, 113, 116-118
 Underhill Ev. 215
 Underwood E. J. 320
 United States Dept. of Health, Edu-
 cation, & Welfare 270, 307
 Universitas Vilnensis 60; žr. Vilniaus
 universitetas
 University of Connecticut 145
 University of Detroit 189
 Urbino bernardin kapitula 39
 Urbonas VIII, pop. 81, 95
 Urbonas Mykolas, prel. 422
 Urielis iš Grabovo 39, 122
 U. S. A. Department of Agriculture
 299
 U. S. A. medicinos mokyklos 199
 U. S. A. pavilijonas New Yorke 247
 Utenos apskritis 234
 Utenos pradžios mokyklos ved. jas 234
 Užgirėna, prof. dr. X, XIV,
 157, 159-176, 418
 Užgiris E., dr. XIV, 249, 250, 418
 Užnevičiai (Ukmergės apskr.) bažny-
 čia 236
 Vaclavas, pranciškonas 109
 Vaičiulaitis Antanas 357, 358, 367,
 378
 Vaičiūnaitė Judita 362
 Vaiguva (Šiaulių apskr.) 239
 Vaisnora Juozapas, kun. dr., M.I.C.
 36, 66, 80, 81, 87, 88, 91, 92,
 95-97, 153, 425
 Vaitkaus atsiminimai 350
 Vaitkaus poetinė knyba 347-349, 359
 Vaitkevičius B. J. 145
 Vaitkus Mykolas, kan. XI, XIV,
 343, 345-353, 366, 371, 419, 422
 Vakarai 4, 6, 8, 9, 11, 12, 14, 15,
 145, 215, 366
 Vakar Bažnyčia 104, 112; žr. Baž-
 nyčia, Romos Bažnyčia
 — Bažnyčios apeigos 111
 — Europa XI, XV, 75, 235, 236,
 393, 395, 410, 419
 — Europos aukštosios mokyklos 145
 — Europos plokščių stogų stilius 243
 — Europos tautų istorija 147
 — Europos universitetai 335
 — Europos valstybės 406
 — imperija 104

- imperijos žlugimas 104
- kult ros nuosmukis 178
- pasaulio modernioji architekt ra 242
- pasaulio standartas 244
- valstybi istorija 145
- Vokietija 293, 404, 411; žr. Vo- kietija
- Vokietijos gyventojai 405
- Vokietijos valdžia 404
- Valakija-Moldavija 77
- Valan iaus kanti kos 72, 97
- Valan ius (Volonczauskis, Wolon- czewski) Motiejus, vysk. 63, 72, 87, 88, 90, 386
- Valencia 152
- Vali šauskas Juozapas 229
- Valladolido bernardin generalin ka- pitula 40
- Valleau W. D. 263
- Van der Rohe Ludwig Mies 245
- Van Dott ren B. L. 283
- Van Rij kel Dionyzas 73
- Vansevi ius S. 142
- Varakauskas R. 144
- Varlaukio (Taurag s apskr.) bažny ia 231
- Varniai 63, 91
- Varni katedra 96
- Varonavi ius (Varna), Šakynos kle- bonas 229
- Varšuva (Warszawa) 36, 56, 73, 78, 101, 126, 149, 231, 237, 238
- Varšuvos bernardin kapitula 55
  - Istorijos institutas 151
  - seimas 86
- Varta 55, 121
- Vartos bernardin kapitula 120
- Vasil iauskas, kun. 229
- Vasil i nas Izidorius, smuikininkas XV, 420
- Vasil ius Andri us, vysk., pranciško- nas 102
- Vastra Frolunda (mst. Švedijoje) 397, 400
- Vatikanas 81, 103
- Vatikano archyvas 35, 37, 83, 126- 129, 149, 152, 155
- Vatikano archyvin medžiaga 145
- Vaza Vladislovas, karalius 81
- V bra R. 141
- Veliuonos senoji bažny ia 237
- Vembr Juozas, teis. 422
- Vencesl aus 110
- Venecija (Venetiae) 59
- Venecijos stilius 232
- Vengrija 55, 69, 106
- Vepriai 242
- Ver onika, šv. 381
- Vet ul ani Adam, prof. dr. 151, 152
- Vickery L. S. 264
- Vic lefus 123, 124
- Victorville (Califomijoje, JAV) 247
- Vidukl s bažny ios archyvais 230
- Vidukl s (Raseini apskr.) bažny- t l 230
- Vidurin Amerika 252; žr. Centrin Amerika
- Vidurin s Amerikos aztekai 252
- Viduržemioj ra 251
- Viekšni (Mažeiki apskr.) bažny ia 231
- Viena 56, 233, 236
- Viešpaties atsimainymo altorius 67
  - garbinimas 378
  - ilgesys 382
  - sik nijimas 93
  - J zaus Kristaus Evangelija 71
  - malon 377
  - šventykla 388
  - veidas 384, 385
- Viešpats 113, 353, 371-373, 377, 384, 387, 398, 392; žr. J zus, Kristus, Dievo S nus
- Vijos bernardin bažny ia 81
- Vil eikis Adomas 239
- Vil eikis Juozas 239
- Vil eišis Petras, inž. 236
- Vil iamas Vladas, dr. 422
- Vil kaitis V., dr. 335
- Vil l emain Jean Nicot de 252
- Vilniaus advokatas 129
  - apylink s 75
  - aukštosios mokyklos 138
  - bernardinai 55, 65, 80, 99, 103, 107, 110, 113, 118, 126-128
- Vilniaus bernardin bažny ia 44, 45, 66, 67, 77, 84, 126
  - biblioteka 61, 102, 103
  - gvardijonas 41, 52, 56, 103, 119
  - kapitula 59
  - kapai 56
  - kustodija 35, 39, 119
  - kustošas 58

- noviejjatas 102
- pamokslininkas 56, 60
- seminarija 54
- vienuolynas 35, 40, 43, 54, 55, 59-61, 63, 64, 66, 67, 71, 75, 77, 83, 89, 91, 95, 100, 103, 106, 107, 125, 128, 131, 132
- vienuolyno archyvas 68, 113
- vienuolyno nuod mklausis 126
- Vilnaus bibliotekos 60
  - dvasiškija 113
  - j zuit akademija 53, 57-60, 73, 131
  - kapitulos kanauninkai 95
  - katedra 61, 75, 95, 107, 117
  - katedros kapitula 61, 84, 89
  - katedros kodeksas 37
  - kraštas 227, 228
  - kunig seminarijos biblioteka 100
  - Mažesni j Broli biblioteka 103
  - miesto architektas 234
  - miesto istorija 141
  - pilis 128, 132
  - pilies prokuratorius 95
  - pranciškonai 102
  - pranciškonai konventualai 83
  - rokit fundacija 91
  - seser bernardinai bažny ia 81
  - sinodas 121
  - sufraganas 95
  - šv. Onos brolijos nari knyga 92, 100
  - universitetas VII, 14, 60, 153, 239
- Vilniaus universiteto biblioteka 62, 96
  - bibliotekos knyga 102
  - bibliotekos rankraštynas 62
- Vilniaus vaivada 129, 130
  - Valstybin biblioteka 67
  - Valstybinio universiteto biblioteka 60, 62
  - vyskupai 71, 76, 95-97, 107, 112, 115-117, 129
  - vyskupija 35, 61, 66, 80, 91, 110, 148, 149, 151
  - vyskupo teologai 115
  - vyskup reliacijos 150
  - vokie iai kolonistai 101
- Vilnius (Vilna, Vilnia, Vylna, Wilna) VII, XIV, 14, 37, 40, 45, 49, 52-54, 56, 58-61, 65-67, 69, 72, 77, 79, 82-85, 87, 89, 90, 94-96, 99, 100, 102, 103, 108-111, 113, 115, 117, 121, 123, 124, 126, 127, 129, 131, 133-135, 137, 138, 141-143, 148, 150, 225, 227-232, 236, 243, 244, 248
- Vincentas, apašt. nuncijus 86
- Vincentius Fererrius, šv. 62
- Virakas Jonas, arch. 239
- Vitauškas A. 229
- Vitembergas J., inž. 236
- Vitriatorius Jonas 112, 115
- Vives José 147, 151
- Vivulskid Antanas 236
- Vizbaras F., arch. 243
- Vyd nas 346, 350
- Vyganauskas, arch. 232c (nuotrauka), 233
- Vygant as Mindaugas, dr. XV, 393, 394, 419
- Vygr i - Augustavo - Sein vyskup pranešimai 152
- Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas 154
- Vytautas Didysis (Vitol dus) 79, 102, 105, 114, 147, 237, 386
- Vytauto Didžiojo laišakai 144
  - muziejus Kaune 242
  - universitetas Kaime 238, 336, 425
  - universiteto profesorius (Galaun) 235
- Vytenis 69
- Vyt uvis A. 248
- Vladimiras, Rusijos valdovas 105
- Vodoff Vladimir 153
- Voina Benediktas, Vilniaus vyskupas 44
- Vokie i Ordinas 75
- Vokie i Ordino magistras 120
- Vokietija (Germania) 5, 8, 22, 69, 76, 79, 83, 120, 147, 151, 155, 228, 232, 240, 299, 320, 348, 404, 411, 429; žr. Vakar Vokietija
- Vokietijos kolektoriai 79
- Vokietijos mokslo žurnalas 335
- Volkait -Kul ikauskien R. 141
- Voreli kaimas 239
- Vosyl ius III, Maskvos kunigaikštis 109
- Vskovo vienuolynas 121
- Všovskis, Kauno advokatas 96
- Wadingas (Waddingus) Lukas 38, 55, 58, 75, 78, 82, 105, 106, 108,

- 112, 120-123, 127
 Waggoner K. 196
 Wagner E. 36, 38
 Walker E. K. 261, 264, 265
 Walker K. C. 313
 Walters R. H. 182
 Waltham (mst. Massachussets, JAV)
 253
 Warszawa žr. Varšuva
 Washington, D. C. 247, 270, 297, 299,
 300, 303, 311, 313, 319, 345, 364,
 366, 410
 Washingtono universitetas 291, 313,
 323
 Wasilewski Tadeusz, dr. 151
 Waukegan (mst. Illinois, JAV) 247
 Weybrew J. A. 255, 257, 262
 Welkyj A. G. 112, 118
 Werko Lars, dr. 401
 Werner Georg, arch. 232b (nuotrau-
 ka), 233
 Werner H. 160
 Wernsman E. A. 263
 Westminster (mst. Maryland, JAV)
 121
 Whatmore G. B. 197
 White F. H. 261
 Wilder Amos 22
 Willows D. C. 182
 Wilna žr. Vilnius
 Wiltshire G. H. 265
 Winnipegas (mst. Kanadoje) 246
 Wisconsin Alumni Research Foun-
 dation 328, 329
 Wiwulski Ant. žr. Vivulskis Anta-
 nas
 Wyczawsju H. E. 62
 Wylie P. 182
 Wynder E. L. 261
 Wolf F. A. 261, 264
 Wolf Th. 203
 Wolff J. 107
 Wright Frank Lloyd 245
 Wroclaw žr. Breslavas
 ZablOCKIS J. 122
 Zaborskait A. 142
 Zachner R. G. 198
 Zakaras Vytautas, kun. 417
 Zalatorius A. 143
 Zamosiaus akademija 57
 Zeidler Othmar, chem. 312
 Zeissberger Heinrich 56
 Zeno Pranciškus, Cismontan obser-
 vant generalinis vikarijus 78
 Zigmantas Vaza, karalius 80, 130
 Zola Emil 252
 Zubkus-Žemaitis (firma) 247
 Žagar s valšius 236
 Žaliakalnis (Kaimo priemiestis) 235,
 243
 Že pospolita 149
 Žeimiai 234
 Žemaiiu vyskupas 95, 96, 115, 116
 — (Samogitiae) vyskupija 71, 90,
 121, 149, 150
 — vyskupijos kunig seminarija 63
 — vyskupijos istorija 153
 — vyskup reliacijos 150
 Žemaitis gyvenimas 143
 Žemaitija 99, 231, 353
 Žemaitijos schizmatikai 112
 Žemkalnis-Landsbergis Vytautas žr.
 Landsbergis Žemkalnis
 Žiaugka Vytautas 417
 Židik kapinis 238
 Žiežmariai 234
 Žiobiškio (Rokiškio apskr.) miestelis
 234
 Žiraitis Tomas, kun. dr. O.P., XIV,
 249, 250, 418
 Žygimantas, karalius 82
 Žygimantas Augustas 109, 124, 125
 Žygimantas Senasis 40, 78, 83, 120,
 121;
 Žytkowicz Leonid 153
 Žodiškis 153
 Žvirblis Bronius Kazimieras, O.P.
 422
 Žvirblis 229

Suvažiavimo Darbai,	I tomas, 542 psl., Roma ² 1973	20dol.
Suvažiavimo Darbai,	II tomas, 486 psl., Roma ² 1973	18dol.
Suvažiavimo Darbai,	III tomas, 526 psl., Roma ² 1972	20dol.
Suvažiavimo Darbai,	IV tomas, XV-321 psl., Roma 1961	12dol.
Suvažiavimo Darbai,	V tomas, XVI-647 psl., Roma 1964	24dol.
Suvažiavimo Darbai,	VI tomas, XVI-510 psl., Roma 1969	18dol.
Suvažiavimo Darbai,	VII tomas, XV-427 psl., Roma 1972	16dol.
Suvažiavimo Darbai,	VIII tomas, XVI-595 psl., Roma 1974	22dol.
Suvažiavimo Darbai,	IX tomas, spausdinama.	
Suvažiavimo Darbai,	X tomas, ruošiami spaudai.	
Metraštis, I	tomas, XVI-374 psl., Roma 1965	14dol.
Metraštis, II	tomas, VIII-370 psl., Roma 1966	14dol.
Metraštis, III	tomas, VIII-410 psl., Roma 1967	16dol.
Metraštis, IV	tomas, VIII-624 psl., Roma 1968	24dol.
Metraštis, V	tomas, VIII-623 psl., Roma 1970	24dol.
Metraštis, VI	tomas, spausdinama.	
A. Dambrauskas-Jakštas, Užges Žiburiai,	XVI-502 psl., Roma ² 1975.	20dol.
A. Ku as, Kun. Antanas Staniukynas,	XVI-208 psl., Roma 1965.	10dol.
J. Eretas, Kazys Pakštas, Tautinio Šauklio Odis ja,	XVT-384 psl., Roma 1970.	20dol.
A. Baltinis, Vysk. V. Borisevi iaus gyvenimas ir darbai,	XII-178 psl., Roma 1975.	10dol.
J. Eretas, Valan iaus šviesa už mari . Pranciškaus Juro ir jo bendrinink gyvenimas bei veikla,	XIV-354 psl., Roma 1980.	24dol.
Pr. Gaida, Nemarus mirtingasis, Arkiv. T. Matulionis,	XII-369 psl., Roma 1981.	15dol.
J. Gasi nas, Vysk. K. Paltaroko gyvenimas, baigiama ruošti spaudai.		
A. Ku as, Didysis Lietuvyb s Mecenatas, Prel. J. Karalius, baigiama ruošti spaudai.		
Ign. Skrupskelis, Lietuviai XVIII amžiaus Vokie i literat roje,	XIX-172 psl., Roma 1967.	10 dol.
J. Grinius, Veidai ir problemos lietuvi literat roje, I t.,	XII-406 psl., Roma 1973.	18dol.

- J. Grinius, Veidai ir problemos lietuvi literat roje, II t., XII-500 psl., Roma 1977. 20 dol.
- J. Grinius, Grožis ir menas. Estetikos pagrindai. 400 psl., Roma 1982.
- VI. Kulbokas, Lietuvi literat rin kritika tremtyje, baigiama spausdinti.
- J. Vaišnora, Marijos Garbinimas Lietuvoje, 445 psl., Roma 1958. 10dol.
- P. Rabikauskas, The Foundation of the University of Vilnius (1579). Royal and Papal Grants, 75 psl., Roma 1979. 4dol.
- Fontes Historiae Lituaniae, vol. I : Relationes status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae, LV-542 psl., Roma 1971. 28dol.
- Fontes Historiae Lituaniae, vol. II : Relationes status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae, XXVI-776 psl., Roma 1978. 38dol.
- Panev žio vyskupijos istorija. Ruošiama spaudai.
- K. Avižonis, Rinktiniai Raštai, I t., XXII-614 psl., Roma 1975. Išsparduota.
- K. Avižonis, Rinktiniai Raštai, II t., XI-463 psl., Roma 1978 22 dol.
- K. Avižonis, Rinktiniai Raštai, III t., spausdinama.
- Z. Ivinskis, Rinktiniai Raštai, I t. : Lietuvos istorija (iki Vytauto Didžiojo mirties), X-411 psl., Roma 1978. 20 dol.
- Z. Ivinskis, Rinktiniai Raštai, II t., paruošta spaudai.
- Z. Ivinskis, Rinktiniai Raštai, III t., ruošiama spaudai.
- A. Salys, Rinktiniai Raštai, I t., XXIV-570 psl., Roma 1979. 30 dol.
- A. Salys, Rinktiniai Raštai, II t. Spausdinama.
- A. Salys, Raštai III t., ruošiama spaudai.
- A. Maceina, Filosofijos kilm ir prasm , XII-328 psl. Roma 1978. 16 dol.
- J. Eretas, Išeivijos klausimais, 55 psl., Roma 1974. 3 dol.

Užsakymais si sti šituo adresu :

L.K.M. Akademijos Reikal Ved jui
Piazza della Pilotta 4

00187 ROMA ITALIA